

Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART I

Edited by :

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. S.

Curator Archaeological Section,

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum, Back road Bombay N. 4

V. S. 1980]

Rs. 4-8-0

[A. D. 1983

Can be had at
Messrs N. M. Tripathi & Co.
Booksellers and Publishers
Princess Street Bombay No. 2

પ્રકાશક—રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ બાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫ ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪.

મુદ્રક—રા. રા. નટવરલાલ ધન્યારામ દેશાઈ, બી. એ.

‘ ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ ’ એન્ડ્રીન્સ્ટન સર્કલ હોટ, મુંબઈ નં. ૧.

મળવાનું ઠેકાણું—
મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી
બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ
પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-અધ્યક્ષ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના

ભાગ ૧ લો

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરજશંકર વલ્લભજી બી. એ; એમ. આર. એ. એસ.

ક્યુરેટર, આર્કીઓલોજીકલ સેક્શન, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુંબઈ

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫ ગિરગામ બેકરોડ મુંબઈ નં. ૪

વિ. સં. ૧૮૮૯]

કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

[ઇ. સ. ૧૯૩૩

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ઇનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોનાં
સંગ્રહ માટે અડધી કિંમતની ગોઠવણ
સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિ-
સિપાલીટીઓ અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંઓમાં અભ્યાસ તથા વાચનપ્રસાર દ્વારા તથા
વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ઇનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઇ-
બ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઈથી ઓછા
ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં પહેલાં, દશ સુધીના આંકવાળા
પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિંમતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શક-
વાની અનુકૂળતા કરી આપવાને યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨૥ ટકામાં કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની
માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે. જેને તે જોઈતો હશે તેને મંગાવેથી
મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અડધી કિંમતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાઓ નીચેને શરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી, શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા.

૩૬૫ ગિરગામ, શ્રીકાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર

લેમીંગ્ટન રોડની બાજુમાં કેંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

FOREWORD

The Forbes Gujarati Sabha has great pleasure in placing before the public interested in historical researches, this collection of Inscriptions, Copperplates and other writings relating to Gujarat which have been carefully edited and annotated by a learned scholar Mr. G. V. Acharya B. A. the curator of the Archæological section of the Prince of Wales Museum, Bombay. Some of the materials forming part of this collection were the property of the late Mr. Ranjitram Vavabhai, who was a very enthusiastic student of the antiquarian literature and folklore of Gujarat and the Sabha purchased his materials which have formed the nucleus of the present compilation.

This publication is one – and a very important one – of the series of publications relating to historical researches connected with Gujarat and Gujarati literature, for which the Sabha has laid down a definite programme. The other parts of this series which have been already published are Prabandha Chintamani, Chaturvinshati Prabandha (both with annotations and Gujarati translations), A description and the genealogies of the ruling dynasties and the fortresses of Gujarat, treatises on Vaishnava, Shaiva and Shakta sects of religion prevailing in Gujarat, and various other minor publications. The other works which are next to be undertaken are translation of Ratnamal a Hindi historical poem on Gujarat and treatise on Baudha religion, its extent in Gujarat and effect on Gujarati Literature. A new poetical version of the Mahabharat in Gujarati by different ancient poets is also in the press, the first part-of which is near completion.

Over and above these publications, The Sabha has recently published a third edition of the Gujarati translation of the wellknown historical work Rasmala by Mr. Alexander Kinlock Forbes.

The Sabha hopes that the learned world of Gujarat and elsewhere will derive appreciable help and profit by these publications of the Sabha and it will be a great source of gratification to it if the object of the Sabha is thus fulfilled.

Bombay
1-5-33

H. V. Divatia

Hon : Secretary, The Forbes Gujarati Sabha.

સભાની માલિકીના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથો—૧૭

(૧-૨) રાસમાળા, ભાગ ૧-૨, રચનાર (અંગ્રેજીમાં) સ્વ. એલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક કાર્પસ, ભાષાન્તર કરનાર અને ટિપ્પણીઓ અને પરિશિષ્ટો યોજનાર દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દેવે. તૃતીય સચિત્ર આવૃત્તિ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

(૩) કાર્પસજીવનચરિત (રાસમાળા ભાગ ૧ સાથે) રચનાર રા. રા. મનઃસુખરામ સૂર્ય-રામ ત્રિપાઠી, જે. પી.

(૪) માર્કસ ઓરેલિયસ એન્ટોનીનસના સુવિચારો-(બાળબોધ લિપિમાં) ભાષાન્તરકાર ઇડનરેશ સ્વ. મહારાજશ્રી સર કેસરીસિંહજી; ઉપોદ્ધાત લખનાર અને સમાન સંસ્કૃત ભાષાનાં સુભાષિતોની નોંધ કરનાર રા. રા. નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ સંઘવી મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

(૫-૬) શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સ્વિસ્તર નામાવલિ ભાગ ૧ લો તથા ૨ જે-તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, ખી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

(૬-૭) શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની વિગતવાર યાદી-તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, ખી. એ.

(૭) ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો, ૧-૨-તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી. ઐતિહાસિક સાધનો, ૧-૨- તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

(૮) રસકલ્લોલ-આળાઓએ ગાવાનાં સ્ત્રીજીવનનાં પ્રચલિત ગીતોનેા સંગ્રહ-સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ મહેતાજી. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦.

(૯) કવિ માંડલુ બંધારાકૃત “પ્રબોધખત્રીશી” અથવા ઉખાણા-સંગ્રહ, ખત્રીશ વીશીઓ અને કવિ શ્રીધરકૃત “રાવણ-મંદોદરી સંવાદ”-(જૂની ગુજરાતીના ગ્રંથો) સંશોધક: સ્વ. મણિ-લાલ બકોરભાઈ વ્યાસ; અને ટીકા તથા ઉપોદ્ધાતના લેખક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ, રાવળ. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.

(૧૦) ‘પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ’ ભાગ ૧ લો, કવિ નાકર આદિનાં અપ્રસિદ્ધ આખ્યાન આદિ પ્રાચીન કાવ્યોનો સંગ્રહ: (અર્વાચીન ગુજરાતી) સંગ્રહી સંશોધન કરનાર રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ. મૂલ્ય રૂ. ૧.

(૧૧) “અહૂનવર-એ નામનો સર્જનજૂનો મંત્ર.” પારસી ધર્મતત્ત્વનું વૈદિક દૃષ્ટિએ અવ-લોકન, નિબંધ-લે. રા. રા. માનશંકર પીતાંબરદાસ મહેતા. મૂલ્ય ૦-૮-૦.

(૧૨) ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ: શ્રીરાજશેખરસુરિસન્દ્ભ: પ્રબન્ધકોશેતિ અપરાહ્વ્ય: પરિશિષ્ટેન સમલઙ્કૃત: સંશો-ધિતશ્ચ એમ. એ. ઇત્યુપપદધારિણા પ્રો. હીરાલાલેન (૨૪ રાજ, કવિઓ વગેરેના વૃત્તાન્તો) મૂલ્યમ્ રૂ. ૨-૮-૦.

(૧૩) પ્રબન્ધચિન્તામણિ: શ્રીમેહુતંગાચાર્યકૃત: (નવીનસંસ્કરણમ્) સંશોધિત: પુનર્ચુદિતશ્ચ શાસ્ત્રી દુર્ગાશક્તેરેણ મૂલ્યમ્ રૂ. ૧-૮-૦.

(૧૪) શાકતસંપ્રદાય, તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર તેની અસર. ‘કાદિ’ અને ‘હાદિ’ મતનાં જે શ્રીચક્રો સાથે. નિબંધલેખક દિ. બ. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

(૧૫) ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, પ્રાચીન યુગથી (મૌર્યવંશી અશોકથી, ગુર્જર વંશની સમાપ્તિપર્યન્તના, ભાગ ૧ લો:) અશોકથી ગુર્જર વંશ પર્યન્ત ગોઠવી, સંશોધી, ભાષાન્તર, ટિપ્પન આદિ સાથે તૈયાર કરનાર. રા. રા. ગિરજાશંકર વલ્લભજી આચાર્ય, એમ. એ., કયુરેટર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ. પાકું પૂકું. મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

(૧૬) મહાભારત પ્રાચીન ગુજરાતી અનુવાદ. ભાગ ૧ લો (કવિ શ્રી હરિદાસવિરચિત આદિ પર્વ અને કવિ શ્રી વિષ્ણુદાસવિરચિત સભા પર્વ)-સંપાદક અને સંશોધક રા. રા. કેશવ-રામ કાશીરામ શાસ્ત્રીજી, માંગરોળ, કાઠિયાવાડ. પાકું પૂકું. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

(૧૭) ગુજરાતના કેટલાએક ઐતિહાસિક પ્રસંગો, તથા વાર્તાઓ, વા ગુજરાતી રાસમાળા: સંગ્રહ કરનાર અને લખનાર સ્વ. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

મળવાનું ઠેકાણું—મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુક્સેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ; પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રસ્તાવના

“આદર્યાં અધુરાં રહે, ને હરિ કરે સો હોય:”—વર્ષો પહેલાં મારા સહાધ્યાયી સ્વ. રણુજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાને ગુજરાતના ઇતિહાસનાં સાધનો લેખાં કરવાનો વિચાર સ્પુર્યો હતો. તેમણે સમય તથા સ્થળની સાનુકૂળતા મળતી ગઈ તેમ તેમ તેવાં સાધનો સંબંધી ટુંક નોંધ, ઉતારા, તથા વિવેચન ટપકાવવા માંડ્યાં અને થોડા સમયમાં ચાર દળદાર પુસ્તકો ભરાવા આવ્યાં. તેઓના અકાળ અવસાનને લીધે તે પ્રવૃત્તિ અધુરી રહી અને શ્રીફાર્ગસ સભાએ તે પુસ્તકો ખરીદી લઈ તેના સદુપયોગ માટે સ્વાધીન કર્યાં.

ત્યારબાદ તે પુસ્તકોની મદદથી તેમ જ તે વિષયનાં પ્રસિદ્ધ થએલાં ખીજાં પુસ્તકો ઉપરથી ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા લેખો પ્રશસ્તિ, તાત્પર્ય, વિગેરે સંગ્રહિત કરવાનું કામ સ્વ. સાક્ષર શ્રી ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીને સોંપવામાં આવ્યું. એક બે વખત આ બાબતમાં તેઓશ્રીએ મને બોલાવ્યો હતો અને પુસ્તકો વિગેરેની યાદી કરી આપી હતી. પ્રસ્તુત કાર્યમાં કાંઈ પણ ચોક્કસ પ્રગતિ થઈ તે પહેલાં તેઓશ્રી પણ સ્વર્ગસ્થ થયા અને પરિણામે ઇ. સ. ૧૯૨૪ ની આખરમાં આ કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું. મેં તે કાર્ય સ્વીકાર્યું કે તરતમાં જ મને મંદાગિન વિગેરે દેખીતી નમ્ર પણ હવાફેર તેમ જ ખાવાપીવાની પહરેણુ વિગેરેથી કળ્થથી નિર્મૂળ થાય તેવી વ્યાધિ લાગુ પડી. હોઠ બે વર્ષ બીલકુલ પ્રગતિ થઈ શકી નહીં અને ત્યાર બાદ જ્યારે બધો સંગ્રહ પૂરો થઈ રહેવા આવ્યો ત્યારે એટલે ઇ. સ. ૧૯૩૦ આખર ફરી હું અકસ્માતમાં સપડાયો અને અસ્થિભંગને પરિણામે લાંબો વખત પથારીવશ રહેવું પડ્યું. ઉપર બતાવેલા બે કઠણ કિસ્સાથી પડેલો શિરસો મારા પરત્વે પણ સાચો પડશે કે શું એમ ઘડીભર માનસિક નિર્બળતાને લીધે શંકા પણ થઈ. પણ આટલાં આટલાં દિન છતાં આ કાર્ય મારે હાથે જ પૂર્ણ થવાનું નિર્માણ થયું હશે, તેથી તેમ જ સંપૂર્ણ પ્રભુકૃપાથી આખરે આ પ્રથમ વિભાગ ઇતિહાસપ્રેમી જનસમાજ પાસે રજુ કરી કૃતકૃત્યતા અનુભવું છું.

ફાર્ગસ ઇન્સ્ટ્રુપ્શીઓનામ ઇંડિકારમ એપિગ્રાફિયા ઇંડિકા, એપિગ્રાફિયા મોસ્લેમિકા જેવાં માત્ર લેખોની જ પ્રસિદ્ધિ માટે ચાલુ ચોપાનીઆઓ અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં ગમે તે માસિકોમાં છૂટાછવાયા લેખો પ્રસિદ્ધ થએલ છે. તે બધાંના બધા અંકો તપાસી જેટલા જાણી શક્યા તેટલા લેખોનો આમાં સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. તેમ છતાં માહિતીના અભાવથી કોઈ લેખો રહી ગયા હોય, એ સંભવિત છે. પણ તેટલા માટે આ સંગ્રહ તરફ દોષની દૃષ્ટિએ નહિ જતાં સહકારવૃત્તિથી તેવા લેખો તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવશે તો ઉપકાર સહિત નોંધી લેવામાં આવશે. આ સંજોગો પ્રથમથી જ જાણવામાં હતા તેથી આ ગ્રંથને રિબન બાઈન્ડીંગમાં રાખવાની મેં સૂચના કરી હતી. પણ ખર્ચ વધી જવાને કારણે તેનો સ્વીકાર થઈ શક્યો નહીં. પરંતુ પ્રત્યેક વંશના લેખોનાં પાનાંનો અનુક્રમનંબર જાહેરાતે છે તેમ જ દરેક લેખ પણ નવા પાને શરૂ કરવામાં આવેલ છે; જેથી જે વ્યક્તિઓને પોતાનો સંગ્રહ હરહંમેશ સંપૂર્ણ રાખવાની ઇચ્છા હોય તેને નવા ઉપલબ્ધ લેખો યોગ્ય અનુક્રમમાં તથા સ્થળે ટાંકી દેવાય એવી સગવડતા છે. લેખોનો અનુક્રમનંબર માત્ર, ઉલ્લેખ કરવાની સાનુકૂળતા માટે, સળંગ રાખવામાં આવેલ છે. એટલે નવા લેખોના નંબર એ. બી. સી. એમ મૂળ નંબર સાથે ઉમેરીને વાંચવાથી સંગ્રહનો અનુક્રમ સાચવી શકાશે. આ મૂળ સંગ્રહ પ્રેસમાં ગયા બાદ નવા મળેલા લેખોનું લિસ્ટ પ્રતિવર્ષના ફાર્ગસ સભાના રીપોર્ટમાં, વ્યવસ્થાપક મંડળને યોગ્ય લાગશે તો, પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. કેટલાક લેખોનું અસ્તિત્વ જાણ્યા છતાં તેના માલિક પાસેથી તેને લગતી બધી હકીકત ન મળી શકવાથી અછૂટકે ટુંકી નોંધો તેઓએ

પૂરી પાડી તેવી આમાં હાખલ કરેલ છે. તે બધા વિગતવાર પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારે તે ટુકડી નાંધો કાઢી તે જ નંબરમાં વિસ્તૃત હકીકત હાખલ થઈ શકશે. અમુક લેખો તેમ જ તામ્રપત્રો બનાવટી મનાય છે તેવા પણ આ સંગ્રહમાં હાખલ કરવામાં આવેલ છે; કારણ તેમાંથી અમુક ઐતિહાસિક તરવો ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં મળી આવવા સંભવ રહે છે.

બધા લેખો લિખ્ત લિખ્ત વ્યક્તિ દ્વારા પ્રકટ થયેલા છે, તેથી સ્વાભાવિક રીતે અમુક કિલ્લ શબ્દો તેમ જ વાક્યોના અર્થ લિખ્તલિખ્ત તેમ જ યથામતિ કરવામાં આવેલ છે. તે બધાનું દોહન કરી, બહુમતિવાળા પક્ષનો અર્થ માન્ય કરવાનું કામ બહુ મુશ્કેલીવાળું હોવા ઉપરાંત તેમ કરવામાં બીજા બે દોષો બહારી લેવાની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે. એક તો બધાના લિખ્ત લિખ્ત મતનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ થઈ શકતો નથી (જે માફે આ કાર્યપરત્વે મુખ્ય કર્તવ્ય છે), અને બીજું તેમ કરવાથી હું મારી પ્રવૃત્તિમાંથી વ્યુત થતો હોઉં, એમ પણ લાગવા માંડ્યું. ઐતિહાસિક સાધનોનો સંગ્રહ કરવો તે એક પ્રવૃત્તિ અને તે બધાં સાધનોનું દોહન કરી, તેમાંથી ઐતિહાસિક તરવો તારવી, તેની સંકલના કરવી તે વહન નિરાળી જ પ્રવૃત્તિ ગણી શકાય. ઉપરાંત આ સંગ્રહ સદાકાળ અપૂર્ણ દશામાં જ રહેવાનો, તેથી જે પક્ષ અત્યારે માન્ય ગણાય તે હવે પછીનાં નવાં સાધનોની પ્રાપ્તિને અંગે કદાચ ત્યાજ્ય ગણાય, એવો પણ સંભવ છે. તેથી આ બધાં કારણોને અંગે જેના તેના અભિપ્રાય તેની તે જ સ્થિતિમાં આમાં સંગ્રહ કરવાનો નિશ્ચય સ્વીકારેલો છે.

એક જ વંશના ઉત્તરોત્તર જૂઠા જૂઠા લેખમાં કેટલોક વંશવર્ણનવિભાગ સામાન્ય મળી આવે છે તે ફરી ફરી આખો છાપવાને બદલે માત્ર એક વાર છાપી બીજામાં પાઠકેર બતાવવો એમ ધારણા હતી, પણ તેમ કરવામાં અક્ષરાન્તરવિભાગ ઘણો કિલ્લટ, નોટોથી ભરપૂર અને ત્રુટક થઈ જાય છે. તેથી મળી શક્યા મુજબ અક્ષરાન્તરવિભાગ બધી જગ્યાએ સંપૂર્ણ જ મૂકવામાં આવેલ છે.

પારિભાષિક શબ્દો લેખકોએ આપેલા અર્થ સહિત તેમ જ સ્થળ અને દેશનિર્દેશ કરનારાં નામો પણ લેખકોની ટીપ સહિત આપેલાં છે. આવા શબ્દોના અર્થ શોધવાના તેમ જ સ્થળ વિગેરેનો નિર્ણય કરવાના જૂઠા જૂઠા પ્રયાસ થયેલા છે. પણ હવે આખો એકંદર આ સંગ્રહ છપાયા બાદ બધા શબ્દો તેમ જ સ્થળો માટે એકહુથ્યુ પ્રયાસ કરી, એક ગ્રંથના રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર હરકોઈને જણાશે. કોઈ સાક્ષર તે કામ ઉપાડી લે તો તે સર્વથા ઇંટ છે. તેમ નહીં થાય તો નિવૃત્ત થયા બાદ હાથ ધરવાનાં કાર્યોની ટીપમાં મેં તે ઉમેરી રાખેલ છે, પણ તે અભિલાષા પાર પાડવી તે પ્રભુના હાથમાં છે.

આ. ગિ. વ.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

મૌર્યવંશી

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧	કાઠિયાવાડમાં સોરઠની રાજધાની જૂનાગઢમાંના મૌર્યવંશી રાજા અશોકનાં ધર્મશાસનો		ક્રા. ઇ. ઇ. વો. ૧ પા. ૧	જૂનાગઢ	૧

ક્ષત્રપવંશી

૨-૫	રૂદ્રદામનના સમયના કચ્છમાંના અન્ધાઉમાંથી મળેલા ચાર શિલાલેખો	શકે ૫૨૩ ઇ. વ. ૨ ઇ. સ. ૧૩૦	એ. ઇ. વો. ૧૬ પા. ૧૯-૨૫	કચ્છ મ્યુઝિયમ	૩
૬	જૂનાગઢમાંના ખડક ઉપરનો રૂદ્રદામનનો શિલાલેખ	શકે ૭૨ ઇ. સ. ૧૫૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૩૬	જૂનાગઢ	૭
૭	ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના સમયનો ગુંદામાંનો શિલાલેખ	શકે ૧૦૩ ઇ. સ. ૧૮૧	એ. ઇ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૩	વોટસન મુઝીયમ રાજકોટ	૧૨
૮	મહાક્ષત્રપ રૂદ્રસેનના સમયનો મઠ(જસદણ પાસે)નો શિલાલેખ	શકે ૧૨૭ ઇ. સ. ૨૦૫	એ. ઇ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૬	વોટસન મુઝીયમ રાજકોટ	૧૪
૯	ક્ષત્રપ જયદામનના પૌત્રના સમયનો જૂનાગઢમાંનો શિલાલેખ		એ. ઇ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૯	જૂનાગઢ	૧૬
૧૦	સ્વામી રૂદ્રસિંહ બીજાનો શિલાલેખ	શકે ૨૨૮ વૈ. સુ. ૭ ઇ. સ. ૩૦૬	વો. મુ. રી. ૧૯૧૯-૨૦ પા. ૭	જૂનાગઢ	૧૭
૧૧	મુલવાસરમાંથી મળેલો સૌરાષ્ટ્રમાં દારકાના રાજા રૂદ્રસેનનો શિલાલેખ	શ. ૨૩૨ વૈ. વ. ૫ ઇ. સ. ૫૫૧	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૨૩	દારકા લાઇબ્રેરી	૧૮
૧૨	મેવાસાનો શિલાલેખ	શ. ૩૫૫ કા. સુ. ૫	વો. મ્યુ. રી. ૧૯૨૩-૨૪ પા. ૧૨	મેવાસા	૧૯

ત્રૈલોક્યવંશી

૧૩	રૂદ્રસેનનાં પારડીનાં તામ્રપત્રો	કલચુરી સં. ૨૦૭ વૈ. સુ. ૧૩ ઇ. સ. ૪૫૬-૫૭	એ. ઇ. વો. ૧૦ પા. ૫૧	પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુઝીયમ મુંબઈ	૩૩ ૩૩ ૩
૧૪	વ્યાઘ્રસેનનાં સુરતનાં તામ્રપત્રો	કલચુરી સં. ૨૪૧ ઇ. સ. ૪૯૦-૯૧	એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૨૧૯	પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુઝીયમ મુંબઈ	૬

ગુપ્તવંશી

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૫	રકંદગુપ્તમૈા જૂનાગઢમાંનો ખડકઉપરનો શિલા લેખ	ગુપ્ત સં. ૧૩૬-૩૮ ઈ. સ. ૪૫૭-૫૮	કા.ઇ.ઇ. વો. ૩ પા. ૫૬	જૂનાગઢ	૩

વલલીવંશી

દ્રોણસિંહ (ગુ. સં. ૧૮૦-૨૦૦) ઈ. સ. ૪૯૯ થી ૫૧૯

૧૬	ભમોદરા મોટામાંથી મળેલું તામ્રપત્ર	૧૮૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫	અ. ઇ. વો. ૧૬ પા. ૧૭	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૩
----	--------------------------------------	----------------------	---------------------	-------------------------	---

ધ્રુવસેન ૧ લો (ગુ. સં. ૨૦૦-૨૩૦) ઈ. સ. ૫૧૯ થી ૪૯

૧૭	પાલીતાણાનાં તામ્રપત્રો	૨૦૬ ભાદ્રપદ સુ. ૫	અ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૫
૧૮	દાનપત્રનું બીજું પતરું માત્ર	૨૦૬ આશ્વિન. સુ. ૩	અ. ઇ. વો. ૧૭ પા. ૧૦૬	"	૬
૧૯	તામ્રપત્રો	૨૦૭ કાર્તિક સુ. ૭	ઇ. ઓ. વો. ૫ પા. ૨૦૪	?	૧૧
૨૦	તામ્રપત્રો	૨૦૭ વૈશાખ. વ. ૫	અ. ઇ. વો. ૧૭ પા. ૧૦૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૩
૨૧	ગણેશગઢનાં તામ્રપત્રો	૨૦૭ વૈશાખ. વ. ૧૫	અ. ઇ. વો. ૩ પા. ૩૧૮	વડોદરા મ્યુઝિયમ	૧૬
૨૨	ભાવનગરનાં તામ્રપત્રો	૨૧૦ શ્રાવણ સુ. ૧૩	અ. ઇ. વો. ૧૫ પા. ૨૫૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૨૧
૨૩	પાલીતાણાનાં તામ્રપત્રો	૨૧૦ શ્રાવણ સુ. ૧૫	અ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૬	"	૨૪
૨૪	તામ્રપત્રો પતરું પહેલું " પતરું બીજું	૨૧૦ ભાદ્રપદ વ. ૯ "	અ. ઇ. વો. ૧૭ પા. ૧૦૮ અ. ઇ. વો. ૧૯ પા. ૧૨૫	" વો. મ્યુ. રા.	૨૮
૨૫	તામ્રપત્રો	૨૧૦ ભાદ્રપદ વ. ૧૩	જ. ભો. ષ્રે. રો. ઓ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૬૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૩૦
૨૬	પાલીતાણાનાં તામ્રપત્રો	૨૧૦ આશ્વિન વ. ૧	અ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૧૨	"	૩૨
૨૭	તામ્રપત્રો	૨૧૬ માધ. વ. ૩	ઇ. ઓ. વો. ૪ પા. ૧૦૪	?	૩૬
૨૮	તામ્રપત્રો	૨૧૭ આશ્વિન વ. ૧૩	જ. રો. ઓ. સો. ૧૮૯૫ પા. ૩૭૯	પ્રિ. મ્યુ.	૩૯
૨૯	વાવડી જોગીયાનાં તામ્રપત્રો	૨૨૧ આશ્વિન વ. ૫	વી. ઓ. જ. વો. ૭ પા. ૨૬૭		૪૨
૩૦	તામ્રપત્રો	૨૨૬ કાર્તિક સુ. ૧૫	જ. ભો. ષ્રે. રો. ઓ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૧૬	વ. મ્યુ.	૪૫
૩૧	પહેલું પતરું માત્ર	—	" પા. ૧૮	"	૪૮
૩૨	પહેલું પતરું માત્ર	—	" પા. ૨૦	"	૫૦

ગુહસેન (ગુ. સં. ૨૩૫-૨૫૦) ઈ. સ. ૫૫૪-૫૬૯

૩૩	તામ્રપત્રો	૨૪૦ શ્રાવણ સુ. ?	ઇ. ઓ. વો. ૭ પા. ૬૬		૫૨
૩૪	વળાતું તામ્રપત્ર	૨૪૬ માધ. વ.	અ. ઇ. વો. ૧૩ પા. ૩૭૮	પ્રિ. મ્યુ.	૫૫
૩૫	ગુહસેનના સમયના માટી- ના ધડાના કટકા ઉપર- નો લેખ	૨૪૭	ઇ. ઓ. વો. ૧૪ પા. ૭૫		૫૮
૩૬	તામ્રપત્રો	૨૪૮ આશ્વિન વ. ૧૪	ઇ. ઓ. વો. ૫ પા. ૨૦૬		૫૯

સંગ્રહિત લેખોની અનુક્રમણિકા

અ. ન.	લેખની વિષય	સાલ	કયાં પ્રસિદ્ધ	હાલ કયાં છે	પૃષ્ઠ
૩૭	બાંકોડીમાંથી મળેલો શિક્ષાલેખ	—	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૩૦		૬૧

ધરસેન ૨ જો (યુ. સં. ૨૫૦-૨૮૦) ઇ. સ. ૫૬૬-૫૯૯

૩૮	ઝરમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૫૨ ચૈત્ર વ. ૫	ઇ.એ.વો. ૧૫ પા. ૧૮૭		૬૨
૩૯	મહુવા પાસે કતપુરમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૫૨ વૈશાખ. વ. ૫	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૩૫	બા. મ્યુ. બા.	૬૪
૪૦	ભાડવામાંથી મળેલાં તામ્ર-પત્રો	૨૫૨ વૈશાખ. વ. ૧૫	વો. ૪ પા. ૩૩	વો. મ્યુ. રા.	૬૬
૪૧	પાલીતાણાનાં તામ્રપત્રો	૨૫૨ વૈશાખ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૮૦	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૭૪
૪૨	માળીયાનાં તામ્રપત્રો	૨૫૨ વૈશાખ વ. ૧૫	કા. ઇ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૬૪	બ. મ્યુ. જૂ.	૭૯
૪૩*	સામ્રપત્રો	૨૫૨ વૈશાખ વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૮	"	૮૫
૪૪	બંટીયાવાળા તામ્રપત્રો	૨૫૭ વૈશાખ વ. ૧૫	વો. મ્યુ. રી.		
			૧૯૨૫-૨૬ પા. ૧૩		૮૯
૪૫	તામ્રપત્રો	૨૬૯ ચૈત્ર. વ. ૨	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૬		૯૦
૪૬	તામ્રપત્રો	૨૭૦ માધ. સુ. ૧૦	જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૬૬	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૯૪
૪૭	તામ્રપત્રો	૨૭૦ ફાલ્ગુન વ. ૧૦	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૭૦		૯૭
૪૮	તામ્રપત્રો	—	જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૧	વ. મ્યુ.	૧૦૧
૪૯	પહેલું પતરું માત્ર	—	" પા. ૨૪	"	૧૦૪
૫૦	અન્નાવટી તામ્રપત્રો	શ. સં. ૪૦૦	ઇ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૭૭		૧૦૬
		વૈશાખ સુ. ૧૫			

શીલાલિપ્ય ૧ લો (યુ. સં. ૨૮૦-૨૮૫) ઇ. સ. ૫૯૯-૬૧૪

૫૧	પાલીતાણાનાં તામ્રપત્રો				
	પહેલું પતરું	૨૮૬ વૈશાખ. વ. ૬	એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૧૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૧૧
	બીજું પતરું		ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૪૬		
૫૨	તામ્રપત્રો	૨૮૬ જ્યેષ્ઠ વ. ૬	ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૩૨૭	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૧૫
૫૩	નવલખીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૮૬ આષાઢ વ. ૮	એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૭૪	બ. મ્યુ. જૂ.	૧૧૯
૫૪	પતરું બીજું માત્ર	૨૮૬ શ્રાવણ. વ. ૭	જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૬	વ. મ્યુ.	૧૨૩
૫૫	તામ્રપત્રો	૨૮૭ માર્ગ. વ. ૭	" પા. ૨૮		૧૨૫
૫૬	વળામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૮૭	નોટ ગો. હી. ઓ. ઝા.	વ. મ્યુ.	૧૨૫
૫૭x	તામ્રપત્રો	૨૯૦ ભાદ્ર. વ. ૮	ઇ. એ. વો. ૯ પા. ૨૩૭	વો. મ્યુ. રા.	૧૨૬

* આ રાજતુલ્ય એક વધુ દાનપત્ર સં. ૨૫૨ વૈ. વ. ૧૫ ત્રું ભાગ બીજામાં પૂરવણી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો.
x આ રાજતુલ્ય એક વધુ દાનપત્ર સં. ૨૯૦ ચૈ. સુ. ૪ ત્રું ભાગ બીજામાં પૂરવણી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો.

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૫૮	વળામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૯૦	નોટ ગો. હી. ઓઝા	વ. મ્યુ.	૧૩૪
૫૯	વળામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૨૯૦	"	"	૧૩૫
૬૦	તામ્રપત્રો	—	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૩૧	"	૧૩૬

ધરસેન ૩ જો (?) (ગુ. સં. ૩૦૦-૩૦૮) ઇ. સ. ૬૧૬-૬૨૭

૬૧	ભાવનગરમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૩૦૪ માધ. સુ. ૭	વો. મ્યુ. રી. ૧૬૨૫-૨૬ પા. ૧૪	બા. મ્યુ. ભા.	૧૩૯
૬૨	ગોપનાથમાંથી મળેલું પતરું પહેલું માત્ર	—	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૪૮	"	૧૪૦

ધ્રુવસેન ૧ જો (ગુ. સં. ૩૦૮ થી ૩૨૩) ઇ. સ. ૬૨૭-૪૨

૬૩	તામ્રપત્રો	૩૧૦ આશ્વિન વ. ૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨	બા. મ્યુ. ભા.	૧૪૪
૬૪	તામ્રપત્રો	૩૧૨ જ્યેષ્ઠ. સુ. ૪	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૬૬	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૪૮
૬૫	ગોરસનાં તામ્રપત્રો	૩૧૩ શ્રાવણ સુ. ૧૪	" પા. ૫૦	બા. મ્યુ. ભા.	૧૫૦
૬૬	વળામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	૩૧૬	નોટ. ગો. હી. ઓઝા	વ. મ્યુ.	૧૫૬
૬૭	તામ્રપત્રો	૩૨૦ આષાઢ. સુ.	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૬	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૫૭
૬૮	નોગાવાનાં તામ્રપત્રો	૩૨૦ ભાદ્રપદ. વ. ૫	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૧૮૮		૧૬૨
૬૯	નોગાવાનાં તામ્રપત્રો	૩૨૧ ચૈત્ર. વ. ૩	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૧૯૪		૧૬૬

ધરસેન ૪ થો (ગુ. સં. ૩૨૩-૩૩૧) ઇ. સ. ૬૪૨-૫૦

૭૦	ખીનું પતરું માત્ર	૩૨૬ માધ. વ. ૫.	ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૪૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૭૫
૭૧	તામ્રપત્રો	૩૨૬ આષાઢ. સુ. ૧૦	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વા. ૧૦ પા. ૬૬ તથા ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪	"	૧૭૭
૭૨	અલીશુનાં તામ્રપત્રો	૩૩૦ માર્ગશીર્ષ. સુ. ૩	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૭૩		૧૮૪
૭૩	ખેડાનાં તામ્રપત્રો	૩૩૦ દ્વિ. માર્ગ. સુ. ૨	ઇ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૩૫		૧૮૯

ધ્રુવસેન ૩ જો (ગુ. સં. ૩૩૧-૩૩૫) ઇ. સ. ૬૫૦-૫૪

૭૪	કપડવંજનાં તામ્રપત્રો	૩૩૪ માધ. સુ. ૬	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૮૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૧૯૫
૭૫	ખીનું પતરું માત્ર	—	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વા. ૧ પા. ૩૫	વ. મ્યુ.	૨૦૩

ખરચહ ૨ જો (ગુ. સં. ૩૩૫-૪૦) ઇ. સ. ૬૫૪-૫૯

૭૬	તામ્રપત્રો	૩૩૭ આષાઢ. વ. ૫	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬		૨૦૫
----	------------	----------------	--------------------	--	-----

શીલાહિત્ય ૩ જો (ગુ. સં. ૩૪૦-૩૭૦) ઇ. સ. ૬૫૯-૬૮૯

૭૭	તામ્રપત્રો	૩૪૨ શ્રાવણ. વ. ૬	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૭		૨૧૦
૭૮	તામ્રપત્રનું ખીનું પતરું માત્ર	૩૪૩ દ્વિ. આષાઢ વ.	જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૩૭		૨૧૫

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

૫

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૭૯	તામ્રપત્રો	૩૪૬ માર્ગ. વ. ૩	„ ૭૧	પ્રિ.ઓ.વે.મ્યુ.મું.	૨૧૮
૮૦	તામ્રપત્રો	૩૪૬ પૌષ સુ. ૭	„ ૭૩	„	૨૨૦
૮૧	ભાવનગરવાળાં તામ્રપત્રો	૩૪૭ વૈ. સુ. ૧૫	આ. સ. રી. વે. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫	બા. મ્યુ. ભા.	૨૨૨
૮૨	હુંસડીમાંથી મળેલાં તામ્ર- પત્રો	૩૫૦ ફાલ્ગુન વ. ૩	એ. ઇ. વો. ૪ પા. ૭૪		૨૨૩
૮૩	તામ્રપત્રો	૩૫૨ ભાદ્ર. સુ. ૧	ઈ.એ.વો. ૧૧ પા. ૩૦૫	બા. મ્યુ. ભા.	૨૩૦
૮૪	તામ્રપત્રો	૩૫૬ જ્યે. ? ૭	જ.બો.એ.રો.એ.સો.ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૫૭	અને વો. મ્યુ. રા.	૨૩૬
૮૫	ખેડાનાં તામ્રપત્રો	૩૬૫ વૈ. સુ. ૧	જ. બે. એ. સો. વો. ૭ પા. ૬૬૮		૨૪૨
૮૬	તામ્રપત્રનું પહેલું પતરું માત્ર	—	જ.બો.એ.રો.એ.સો.ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૦	પ્રિ.ઓ.વે.મ્યુ.મું.	૨૪૫
૮૭	તામ્રપત્રનું બીજું પતરું માત્ર	—	„ „ પા. ૪૦	વ. મ્યુ.	૨૪૬
શીલાલિપ્ય ૪ થો (ગુ. સં. ૩૭૦-૬૦) ઇ. સ. ૬૮૬-૭૦૬					
૮૮	દેવળીનાં તામ્રપત્રો	૩૭૫ જ્યેષ્ઠ વ. ૫	ભા. પ્રા. સં. ઇ.પા. ૫૪	બા. મ્યુ. ભા.	૨૪૯
૮૯	તામ્રપત્રો	૩૭૬ માર્ગ.સુ.૧૫	એ.ઇ.વો. ૫ એપેન્ડીક્સ નં. ૪૯૨ પા. ૬૯		૨૫૯
૯૦	તામ્રપત્રો	૩૮૧ માર્ગ. સુ. ૬	જ.બો.એ.રો.એ.સો.ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૫	પ્રિ.ઓ.વે.મ્યુ.મું.	૨૬૦
૯૧	તામ્રપત્રો	૩૮૨ માર્ગ. સુ. ૬	એ.ઇ.વો. ૫ એપેન્ડીક્સ નં. ૪૯૩ પા. ૬૯		૨૬૧
૯૨	તામ્રપત્રો	૩૮૭ ફ. પૌષ વ. ૪	આ. સ. રી. વે. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫	બા. મ્યુ. ભા.	૨૬૨
શીલાલિપ્ય ૫ મો. (ગુ. સં. ૩૯૦-૪૨૦) ઇ. સ. ૭૦૬-૭૩૬					
૯૩	ગોંડળનાં તામ્રપત્રો	૪૦૩ માધ વ. ૧૨	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૫	પ્રિ.ઓ.વે.મ્યુ.મું.	૨૬૩
૯૪	ગોંડળનાં તામ્રપત્રો	૪૦૩ વશાખ સુ. ૧૩	„ „	„	૨૭૫
શીલાલિપ્ય ૬ ઠો (ગુ. સં. ૪૨૦-૪૫) ઇ. સ. ૭૩૬-૬૪					
૯૫	તામ્રપત્રો	૪૪૧ કાર્તિક સુ. ૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬		૨૮૦
શીલાલિપ્ય ૭ મો (ગુ. સં. ૪૪૫-૪૫૦) ઇ. સ. ૭૬૪-૬૯					
૯૬	અલીણાનાં તામ્રપત્રો	૪૪૭ જ્યેષ્ઠ સુ. ૫	કો. ઇ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૭૧	પ્રિ.ઓ.વે.મ્યુ.મું.	૨૮૮
દાતા તથા સાલ ન જણાએલાં (વલ્લી) તામ્રપત્રો					
૯૭	તામ્રપત્રનું પતરું પહેલું	—	જ.બો.એ.રો.એ.સો.ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૪૩		૩૦૨
૯૮	„	—	„ પા. ૪૪		૩૦૪
૯૯	„	—	„ પા. ૪૬		૩૦૬
૧૦૦	તામ્રપત્રના પહેલા પતરાનો ટુકડો	—	„ પા. ૪૮		૩૦૮
૧૦૧	„	—	„ પા. ૪૯		૩૦૯

શુભશાત ચાલુક્ય વંશી

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૦૨	વિજયરાજના યેડાના તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૩૯૪ વૈ. સુ. ૧૫	ક. એ. વો. ૭ પા. ૨૪૧		૩
૧૦૩	શ્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યના નવ-સારીનાં તામ્રપત્રો	ચે. સ. ૪૨૧ માધ સુ. ૧૩	એ.ક. વો. ૮ પા. ૨૨૬		૮
૧૦૪	શ્ર્યાશ્રય શીલાદિત્યના સુર-તનાં તામ્રપત્રો	ચે. સ. ૪૪૩ આ. સુ. ૧૫	વિ. આ. ક. રી. આ. સે. પા. ૨૨૫		૧૨
૧૦૫	મંગળરાજનાં બલસારનાં તામ્રપત્રો	સ. સ. ૬૫૩	જ. એ. એ. રા. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૫		૧૩
૧૦૬	પુલકેશિ જનાશ્રયના નવ-સારીનાં તામ્રપત્રો	ચે. સ. ૪૯૦ કા. સુ. ૧૫	વિ. એ. કા. રી. એ. સે. પા. ૨૩૦	પ્રિ. એ. વે. મ્યુ. મું.	૧૪
૧૦૭	નાગવર્ધનનાં નિરપણનાં તામ્રપત્રો	+	ક. એ. વો. ૬ પા. ૧૨૩		૧૬

સંક્ષિપ્ત શબ્દસૂચી

આ. સ. વે. સ. રી.	આર્કીઓલોજીકલ સર્વે વેસ્ટર્ન સરકલ રીપોર્ટ
એ. ઇ.	એપિગ્રાફિકા ઇડિકા
એ. ભા. ઓ. ઇ.	એનાલસ ભાંડારકર ઓરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ
ઇ. એ.	ઇંડિયન એન્ટીકવેરી
કા. ઇ. ઇ.	કાપસં ઇન્ડિક્રમશિઓનમ ઇન્ડિકારમ
શુ. સં.	શુભ—વલભી સંવત
જ. ભેં. એ. સો.	જરનલ બેંગાલ એશિયાટિક સોસાયટી
જ. બોં. બેં. રા. એ. સો.	જરનલ બોંબે બ્રેન્ચ રાયલ એસિયાટિક સોસાયટી
„ „ ન્યુ. સી	„ „ „ ન્યુ. સીરીઝ
જ. રા. એ. સો.	જરનલ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી
નોટ. જો. હી. ઓઝા.	નોટ ગૌરીશંકર હીરાચંદ્ર ઓઝાકૃત
પ્રા. સં. ઇ.	ભાવનગર પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપશન્સ
પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ મુ'બઈ
બ. મ્યુ. જૂ.	બહાદુરખાનજી મ્યુઝિયમ જૂનાગઢ
બા. મ્યુ. ભા.	બાર્ટન મ્યુઝિયમ ભાવનગર
બ્રિ. મ્યુ.	બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ લંડન
ભા. પ્રા. સં. ઇ.	ભાવનગર પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપશન્સ
રો. લી. એ. રી. બો. પ્રે.	રીવાઈઝડ લીસ્ટ એન્ટીકવેરીઅન રીમેઇન્સ બોંબે પ્રેસીડન્સી
વ. મ્યુ.	વળા મ્યુઝીયમ
વી. ઓ. કો. રી. આ. સે.	વીએના ઓરીએન્ટલ કેબ્રિસ રીપોર્ટ આર્યન સેક્શન
વી. ઓ. જ.	વીએના ઓરીએન્ટલ જરનલ
વો. મ્યુ. રા. રી.	વોટસન મ્યુઝિયમ રાજકોટ રીપોર્ટ
શ. સં.	શક સંવત

૨ સભાના પારિતોષકથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૫

- (૧) મેટલીકના નિબંધો—(ભાષાન્તર) રા. રા. ધનસુખલાલ કુ. મહેતા.
- (૨) વૈષ્ણવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ—રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.
- (૩) શૈવમતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ—રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.
- (૪) દેહ, જીવ અને આત્માની વૈજ્ઞાનિક મીમાંસા (ભાષાન્તર)—રા. રા. પ્રેમશંકર નાર-
જી હવે.
- (૫) લોર્ડ મોરલીફ્ટ કોમ્પ્રોમિસ (ભાષાન્તર), સત્યાગ્રહની મર્યાદા—રા. રા. મહાદેવ
હરિભાઈ દેશાઈ, બી. એ. એલએલ. બી.

૩ સભાના આશ્રયથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો ૬

- (૧) નર્મકોષ—સ્વ. કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર હવે.
- (૨) “ ભક્તકવિ શ્રી હયારામનું જીવનચરિત્ર ”—લે. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ,
પ્રકાશક રા. રા. નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ ડભોઈવાળા.
- (૩-૪) કાઠિયાવાડનું કંઠસ્થ સાહિત્ય, ભાગ ૧ લો તથા ૨ જો (પ્રાચીન વાર્તાસંગ્રહો)—
રા. રા. હરગોવિન્દ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી.
- (૫) અભિનયુઆખ્યાન-જન તાપીકૃત (૨. સં. ૧૭૮૫) રા. રા. મંજુલાલ રણુછો-
ડલાલ મજમુદાર, બી. એ. એલએલ. બી.
- (૬) સંયુક્તાખ્યાન (કાવ્ય) રા. રા. ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા, એમ. એ.

૪ મુદ્રણાલયમાં ૭

- (૧) રૂસ્તમ બહાદુરનો પવાડો (શામળ) રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ.
- (૨) કેશવકૃત ભાગવત દશમસ્કંધ—રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની, બી. એ.
- (૩) રા. રા. નરસિંહરાવ લોળાનાથ દીવેટીયાનાં “ ક્ષાધલોલોજીકલ લેકચર્સ ” ભાગ ૧ ભા-
નું ભાષાન્તર (સટિપન)—રા. રા. રામપ્રસાદ પ્રેમશંકર બક્ષી, બી. એ.
- (૪) “ ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ ”—ગુજરાતી અનુવાદ; લેખક પ્રો. હિરાલાલ રસિકદાસ કાપ-
ડીયા, એમ. એ.
- (૫) પ્રબંધચિંતામણિ—મેરુતુંગાચાર્યકૃત ગુજરાતી અનુવાદ, તૈયાર કરનાર રા. રા. દુર્ગા-
શંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.
- (૬) મહાભારત ગુજરાતી, ભાગ ૨ જો આરણ્યક પર્વ, સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશી-
રામ શાસ્ત્રી, માંગરોળ.
- (૭) નરપતિકૃત “ પંચદંડ ” (સં. ૧૫૪૫) સંશોધક રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.

૫ તૈયાર થતાં ૫

- (૧) રાસમાળાની પૂરણિકા—દિ. બ. રણુછોડભાઈ ઉદયરામ હવેએ સંગ્રહીત, ગોઠવી લખ-
નાર રા. રા. ગિરજાશંકર વલ્લભજી આચાર્ય એમ. એ.
- (૨) “ રૂઢિમણીરી વેલી ”—(પ્રાચીન) તૈયાર કરનાર રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ
હેસાઈ બી. એ.
- (૩) મધુસૂદન વ્યાસકૃત હંસાવતીની વાર્તા. સં. ૧૬૫૪ (પ્રાચીન) સંશોધક રા. રા. શંકર-
પ્રસાદ છગનલાલ રાવળ.
- (૪-૫) શૈવધર્મ અને વૈષ્ણવધર્મ, તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી
સાહિત્ય ઉપર તેની અસર, દ્વિતીય આવૃત્તિ, કર્તા રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

મળવાનું ઠેકાણું—મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ; પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

भौर्यवंशी
राज अशोकनां धर्मशासनो

શ્રી:

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

મૌર્યવંશી રાજા અશોકનાં ધર્મશાસનો

કાઠિયાવાડ દ્વીપકલ્પમાંના જૂનાગઢ રાજ્યના રાજધાનીના શેડિર જૂનાગઢની પૂર્વે આશરે એક માઈલ છેટે અશોકનાં પ્રસિદ્ધ ચૌદ શાસનો મળી આવ્યાં છે તે મ્હોટા અને પવિત્ર ગિરનાર પર્વતની આસપાસની ખીણમાં જવાના સાંકડા માર્ગ ઉપર આવેલાં છે. જમીનની સપાટીથી ખાર શ્રીટ ઉંચાઈવાળા અને નીચેના ભાગમાં ૭૫ ફીટના પરિઘવાળા વિશાળ ગોળ કરેલા અને લગભગ શંકુ આકૃતિવાળા ગ્રેનાઇટના ખડકની સો ચોરસ શ્રીટથી પણ વધારે ખડ-ખચડી સપાટી ઉપર આ લેખ પથરાયેલો છે. અશોકનાં શાસનો ઉપરાંત આ ખડક ઉપર ખીજા બે લેખો કેતરેલા છે; જેમાંનો એક મૌર્ય રાજા ચન્દ્રગુપ્તના પ્રાંતિક સુબા વૈશ્ય પુણ્યગુપ્તે બંધા-વેલા સુદર્શન તળાવમાં સમારકામ સંબંધી મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામનના સમયનો છે. બીજો લેખ ગુપ્તરાજા સ્કન્દગુપ્તના સમયનો છે અને સુરાષ્ટ્રના સુબા અને પર્ણહત્તના દીકરા ચક્રપાલિતે ઇ. સ. ૪૫૬-૭ માં કરાવેલા વિશેષ સમારકામ સંબંધી છે.

અશોકનો લેખ ખડકની ઈશાન બાજુ ઉપર છે. ચૌદ શાસનો પડખોપડખ બે હારે ગોઠ-વેલાં છે. અને સીધી લીટીથી એક બીજાથી જૂદાં પડાયેલાં છે. ડાબી બાજુની હારમાં એકથી પાંચ અને જમણી બાજુએ છથી ૧૨ શાસનો છે. તેરમું અને ચૌદમું શાસન અનુક્રમે પાંચમા અને બારમા શાસન નીચે છે.

મેજર જેમ્સ ટોડ ઇ. સ. ૧૮૨૨ ના ડિસેમ્બરમાં ગિરનાર ઉપર ગએલ ત્યારે આ લેખ આબાહ સ્થિતિમાં હતા. ત્યાર બાદ જૂનાગઢથી ગિરનાર જવાનો બન્ધ બાંધતી વખતે આ લેખના પાંચમા અને તેરમા શાસનોના અમુક ભાગ સુરંગથી ઉરાડી દીધા હતા. અત્યારે આ લેખ ઉપર ડૉ. જેમ્સ બરજેસની ભલામણથી છાપડું ઉભું કરવામાં આવ્યું છે.

તેરમા શાસનના ગુમ થયેલ ભાગના બે કટકા હાલમાં મળ્યા છે અને તે જૂનાગઢ મ્યુઝિયમમાં સુરક્ષિત છે.

પ્રથમ શાસન

- ૧ (અ) ઇયં ધંમલિપી દેવાનંપ્રિયેન
- ૨ પ્રિયદસિના રાજા લેખાપિતા (બ) ઇષ ન કિં—
- ૩ ચિ જીવં આરભિસા પ્રજૂહિતવ્યં
- ૪ (ક) ન ચ સમાજો કતવ્યો (ડ) બહુકં હિ દોસં
- ૫ સમાજઙ્હિ પસતિ દેવાનંપ્રિયો પ્રિયદસિ રાજા
- ૬ (ઈ) અસ્તિ પિ તુ એકચા સમાજા સાધુમતા દેવાનં
- ૭ પ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો (ફ) પુરા મહાનસલ્હિ
- ૮ દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો અનુદિવસં બ--
- ૯ હ્રિનિ પ્રાણસતસહસ્રાનિ આરભિસુ સૂપાથાય
- ૧૦ (ગ) સે અજ યદા અયં ધંમલિપી લિખિતા તી એવ પ્રા—
- ૧૧ ણા આરમરે સૂપાથાય દ્વો મોરા એકો મગો સો પિ
- ૧૨ મગો ન ધ્રુવો (હ) એતે પિ ત્રી પ્રાણા પછા ન આરભિસરે

શાસન ૧ હું

- અ. આ નીતિલેખન દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાએ લખાવેલ છે.
- ખ. આંહી કેઈ પણ જીવતા પ્રાણીને મારવું નહીં, તેમ જ હોમવું નહીં.
- ક. અને કેઈ પણ ઉત્સવસંમેલન ભરવું નહીં.
- ડ. કારણ કે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજા ઉત્સવસંમેલનોમાં ખડુ દોષ જુએ છે.
- ઈ. પણ વળી કેટલાંક એવાં ઉત્સવસંમેલનો છે કે જે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાથી સારાં મનાયાં છે.
- ફ. પૂર્વે દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શિ રાજાના રસોડામાં સ્વપ્ન બનાવવા માટે ઘણાં લાખ પ્રાણીઓ રાજ મારવામાં આવતાં હતાં.
- ગ. પણ હવે જ્યારે આ નીતિલેખન લખાયું છે ત્યારે સૂપને માટે માત્ર ત્રણ પ્રાણી મારવામાં આવે છે; બે મોર અને એક હરણ; વળી આ હરણ પણ હમ્મેશ નહીં.
- હ. આ ત્રણ પ્રાણીઓ પણ લવિષ્યમાં મારવામાં આવશે નહીં.

બીજું શાસન

- ૧ (અ) સર્વત વિજિતસિ દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો
- ૨ એવમપિ પ્રવંતેસુ યથા ચોડા પાડા સતિયપુતો કેતલપુતો આ તંબ-
- ૩ પંળી અંતિયકો યોનરાજા યે વા પિ તસ અંતિયકસ સામીપં
- ૪ રાજાનો સર્વત્ર દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો દ્વે ચિકીછ કતા
- ૫ મનુસચિકીછા ચ પસુચિકીછા ચ (વ) ઓસુદાનિ ચ યાનિ મનુસોપગાનિ ચ
- ૬ પસોપગાનિ ચ યત યત નાસ્તિ સર્વત્રા હારાપિતાનિ ચ રોપાપિતાનિ ચ
- ૭ (ક) મૂલાનિ ચ ફલાનિ ચ યત યત્ર નાસ્તિ સર્વત્ર હારાપિતાનિ ચ રોપાપિતાનિ ચ
- ૮ (ડ) પંથેસૂ કૂપા ચ શાનાપિતા વ્રહ્મા ચ રોપાપિતા પરિભોગાય પસુમનુસાનં

શાસન બીજું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજાના (જિતેલા) પ્રદેશોમાં બધે તેમ જ સરહદ ઉપરના રાજાઓ જેવા કે ચોડ, પાણ્ડ્ય, અંતિયપુત, કેતલપુત તેમજ તામ્રપર્ણી અને યોનરાજા અંતિયક અને વળી આ અંતિયકની પડોશમાં જે રાજાઓ છે તેમાં બધે દેવોના પ્રિય રાજાથી બે પ્રકારની ચિકિત્સા સ્થાપવામાં આવી : માણસની ચિકિત્સા અને પશુની ચિકિત્સા.
- બ. અને જ્યાં જ્યાં મનુષ્યોપયોગી અને પશુપયોગી ઔષધો નહોતાં ત્યાં ત્યાં તે મંગાવવામાં આવ્યાં અને રોપાવવામાં આવ્યાં.
- ક. જ્યાં જ્યાં મૂળો અને ફળો નહોતાં ત્યાં ત્યાં તે મંગાવવામાં આવ્યાં અને રોપાવવામાં આવ્યાં.
- ડ. પશુ અને મનુષ્યના ઉપયોગ માટે રસ્તાઓ ઉપર કુવાઓ ખોદાવવામાં આવ્યા અને ઝાડો રોપાવવામાં આવ્યાં.

ત્રીજું શાસન

- ૧ (અ) દેવાનંપ્રિયો પ્રિયદસિ રાજા એવં આહ (બ) દ્વાદસવાસામિસિતેન મયા इदं आजपितं
- ૨ (ક) સર્વત વિજિતે મમ યુતા ચ રાજૂકે ચ પ્રાદેસિકે ચ પંચસુ પંચસુ વાસેસુ અનુસં-
- ૩ યાનં નિયાતુ એતાયેવ અથાય હમાય ધંમાનુસસ્ટિય યથા અજા-
- ૪ ય પિ કંમાય (ડ) સાધુ માતરિ ચ પિતરિ ચ સુસૂસા મિત્રસંસ્તુતજાતીનં બ્રાહ્મણ-
- ૫ સમણાનં સાધુ દાનં પ્રાણાનં સાધુ અનારંભો અપવ્યયતા અપમાહતા સાધુ
- ૬ (ઈ) પરિસા પિ યુતે આજપયિસતિ ગણનાયં હેતુતો ચ વ્યંજનતો ચ

શાસન ત્રીજું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે બોલે છે :
- બ. રાજ્યાભિષેક થયાને બાર વર્ષ થયાં ત્યારે મહારાથી નીચેના હુકમ ઠાઠવામાં આવ્યો :
- ક. દરેક પાંચ પાંચ વર્ષે મહારા પ્રદેશોમાં બધે યુક્ત રાજૂક અને પ્રાદેશિક સંપૂર્ણ સુસાક્ષરીઓ નીકળશે અને તે આ હેતુ માટે (એટલે કે) નીચેના નીતિશિક્ષણ માટે તેમ જ બીજા કામકાજ માટે :
- ડ. માતા અને પિતા વરફ સુશ્રૂષા સારી છે. મિત્ર, ઓળખીતા, સંબંધી, બ્રાહ્મણ અને શ્રમણ વરફ ઉદાર વૃત્તિ સારી છે. પ્રાણીઓની અહિંસા સારી છે, ઓછો ખર્ચ અને ઓછું સંધરવું સારું છે.
- ઈ. (આ નિયમો) હેતુપુરઃસર અને અક્ષરશઃ નોંધવા માટે પરિપક્વ પશુ “યુક્ત” ને ફરમાવશે.

ચોથું શાસન

- ૧ (અ) અતિકાતં અંતરં બહુનિ વાસસતાનિ વઢિતો એવ પ્રાણારંભો વિહિંસા ચ મૂતાનં જાતીસુ
- ૨ અસંપ્રતિપતી બ્રહ્મણસમણાનં અસંપ્રતીપતી (બ) ત અજ દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો
- ૩ ધંમચરણેન મેરીઘોસો અહો ધંમઘોસો વિમાનદર્સણા ચ હસ્તિદસણા ચ
- ૪ અગિચ્છંધાનિ ચ અજાનિ ચ દિવ્યાનિ રૂપાનિ દસયિસા જનં (ક) યારિસે બહૂહિ વાસસતેહિ
- ૫ ન મૂતપુવે તારિસે અજ વઢિતે દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો ધંમાનુસસ્ટિયા અનારં-
- ૬ મો પ્રાણાનં અવિહીસા મૂતાનં જાતીનં સંપટિપતી બ્રહ્મણસમણાનં સંપટિપતી માતરિ પિતરિ
- ૭ સુસુસા થૈરસુ સા (ડ) એસ અજે ચ બહુવિધે ધંમચરણે વઢિતે (એ) વઢયિસતિ ચેવ દેવાનંપ્રિયો
- ૮ પ્રિયદસિ રાજા ધંમચરણં ઇદં (ફ) પુત્રા ચ પોત્રાચ પ્રપોત્રા ચ દેવાનંપ્રિયસ પ્રિયદસિનો રાજો
- ૯ પ્રવધયિસંતિ ઇદં ધંમચરણં આવ સવટકપા ધંમહિ સીલહિ તિસ્સંતો ધંમં અનુસાસિસંતિ
- ૧૦ (ગ) એસ હિ સેસ્ટે કંમે ય ધંમાનુસાસનં (હ) ધંમચરણેપિ ન મવતિ અસીલસ (ઇ) ત ઇમહિ અથહિ
- ૧૧ વધી ચ અહીની ચ સાધુ (જ) એતાય અથાય ઇદં લેખાપિતં ઇમસ અથસ વધિ યુજંતુ હીનિ ચ
- ૧૨ નો લેચેતવ્યા (ક) દ્વાદસવાસામિસિતેન દેવાનંપ્રિયેન પ્રિયદસિના રાજા ઇદં લેખાપિતં

શાસન ચોથું

- અ. પૂર્વ સમયમાં ઘણાં સૈઠાં સુધી પ્રાણીઓના વધ અને જીવોની હિંસા નિરન્તર વધતી જતી હતી. (તેમ જ) જ્ઞાતિજન તરફ અવિવેક અને પ્રાદુર્ય અને શ્રમણ તરફ અવિવેક (પણ વધે જતો હતો).
- ખ. પણ હવે દેવોના પ્રિય રાજાની નીતિચર્યાને લીધે ઢાલના અવાજ હવે નીતિના અવાજ (થયા છે.) લોકોને વિમાન, હાથીઓ, અગ્નિસમૂહ અને બીજાં દિવ્ય રૂપો બતાવીને.
- ક. ઘણાં સૈઠાં સુધી પૂર્વ અસ્તિત્વમાં નહોતાં એવાં હવે દેવોના પ્રિય રાજાના નીતિશિક્ષણને લીધે પ્રાણીઓના વધનો અટકાવ, જીવોની આર્હિસા, જ્ઞાતિજન તરફ વિવેક, માતાપિતાની સેવા, પ્રાદુર્યો અને શ્રમણો તરફ વિવેક, અને વૃદ્ધની સેવા (એ બધાં) વધ્યાં છે.
- ડ. આ અને બીજી ઘણી રીતે નીતિચર્યા વધી છે. અને આ નીતિચર્યા દેવોના પ્રિય રાજા હંમેશાં વધારશે.
- ઈ. દેવોના પ્રિય રાજાના પુત્રો પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો આ નીતિચર્યાને પ્રલયપર્યન્ત વધારશે. નીતિ અને શીલ પાળીને નીતિનું શિક્ષણ આપશે.
- ઞ. આ નીતિનું શિક્ષણ તે શ્રેષ્ઠ કામ છે.
- હ. શીલ વિનાના પુરૂષ માટે નીતિચર્યા હોતી નથી, તેટલા માટે આ અર્થની વૃદ્ધિ અને અનુષ્ઠાન સારી છે.
- જ. નીતિના હેતુ માટે આ લખવામાં આવેલ છે. એટલે કે આ આચરણની વૃદ્ધિ યોજવી અને તેની હાનિ પસંદ કરવી નહીં.
- ઝ. દેવોના પ્રિય રાજાએ, અભિષેકને બાર વર્ષ થયે લખાવેલ છે.

પાંચમું શાસન

- ૧ (અ) દેવાનંપ્રિયો પિયદસિ રાજા એવં આહ (બ) કલાણં દુકરં (ક) યો આદિકરો કલાણસ સો દુકરં કરોતિ
- ૨ (ડ) ત મયા બહુ કલાણં કતં (ઇ) ત મમ પુતા ચ પોતા ચ પરં ચ તેન ય મે અપચં આવ સંવટકપા અનુવતિસરે તથા
- ૩ સો સુકતં કાસતિ (ફ) યો તુ ઇત દેસં પિ હાપેસતિ સો દુકતં કાસતિ (ગ) સુકરં હિ પાપં (હ) અતિકાતં અંતરં
- ૪ ન ભૂતપ્રુવં ધંમમહામાતા નામ (ઇ) ત મયા ત્રૈદસવાસાભિસિતેન ધંમમહામાતા કતા (જ) તે સવપાસંડેસુ વ્યાપતા ધામધિસ્તાનાય
- ૫ ધંમયુતસ ચ યોણકંબોજગંધારાનં રિસ્ટિકપેતેણિકાનં થે વા પિ અંજે આપરાતાં (ક) ભતમયેસુ વ
- ૬ સુખાય ધંમયુતાનં અપરિગોધાય વ્યાપતા તે (લ) બંધનબધસ પટિવિધાનાય
- ૭ પ્રજા કતામીકારેસુ વા થૈરેસુ વા વ્યાપતા તે (મ) પાટલિપુતે ચ બાહિરસુ ચ
- ૮ થે વાપિ મે અંજે જાતિકા સર્વત વ્યાપતા તે (ન) યો અયં ધંમનિસિતો તિ વ
- ૯ તે ધંમમહામાતા (ઓ) ઇતાય અથાય અયં ધંમલિપી લિખિતા

શાસન ૫ મું

- અ. દેવાના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે કહે છે.
- બ. કલ્યાણ કરવું હુકર છે.
- ક. જે કલ્યાણ કરવાની શરૂવાત કરે છે તે હુકર (કર્મ) કરે છે.
- ડ. હવે મહું બહુ કલ્યાણ કર્યું છે.
- એ. તેથી મહારા પુત્રો, પૌત્રો અને તેના પછી પ્રલયપર્યંત થનારા વંશજો જે તે પ્રમાણે વર્તશે ને સુકૃત કરશે.
- ફ. પણ જે આનો લેશ પણ અનાદર કરશે તે હુકૃત કરશે.
- ગ. કારણ કે પાપ સુકર છે.
- હ. પૂર્વસમયમાં નીતિના મહામાત્રો નામે નહોતા.
- ઈ. પણ અભિષેકને તેર વર્ષ થયેથી મહું નીતિના મહામાત્રો કર્યા (નીમ્યા).
- જ. બધા પન્થોમાં નીતિ સ્થાપવામાં તેઓ મર્યા રહે છે. ચેન, કમ્બોજ, ગન્ધાર, રિસ્ટિક અને પેતેણિક અને બીજા જે પશ્ચિમ સરહદ ઉપરના છે તેઓમાં જે નીતિમાન છે તેઓના... ..
- ક. તેઓ નોકર અને શેઠ માટે નીતિમાનના સુખ માટે અને તેને (સંસાર) તૃણામાંથી મુક્ત કરવા માટે મર્યા રહે છે.
- લ. બંધીવાનને મહદ કરવામાં સંતતિ અગર નજર લાગેલાઓને અને વૃદ્ધને (મહદ કરવામાં) મર્યા રહે છે.
- મ. તેઓ પાટલીપુત્રમાં અને બહારના ભાગમાં બધે મર્યા રહે છે અને બીજા મહારા જાતિજનો હોય છે તેમાં.
- ન. આ નીતિરક્ષકો દરેક નીતિ માટે ઉત્સુક છે કે નહીં
- ઓ. આ હેતુ માટે આ નીતિશાસન લખાવવામાં આવ્યું છે.

હુદું શાસન

- ૧ (અ) દેવા સિ રાજા એવં આહ (બ) અતિક્રાંતં અંતરં
- ૨ ન ભૂતપ્રુવ સવ લ અથકંમે વ પટિવેદના વા ત મયા એવં કતં
- ૩ (ઢ) સવે કાલે મુંજમાનસ મે ઓરોધનશ્ચિ ગમાગારશ્ચિ વચશ્ચિ વ
- ૪ વિનીતશ્ચિ ચ યયાનેસુ ચ સવત્ર પટિવેદકા સ્થિતા અથે મે જનસ
- ૫ પટિવેદેય ઇતિ (એ) સર્વત્ર ચ જનસ અથે કરોમિ (ફ) ય ચ કિંચિ મુસ્વતો
- ૬ આજપયામિ સ્વયં દાપકં વા સાવાપકં વા ય વા પુન મહામાત્રેસુ
- ૭ આચાયિકે અરોપિતં ભવતિ તાય અથાય વિવાદો નિજ્ઞતી વ સંતો પરિસાયં
- ૮ આનંતરં પટિવેદેતવ્યં મે સર્વત્ર સર્વે કાલે (ગ) એવં મયા આજપિતં (હ) નાસ્તિહિ મે તોસો
- ૯ ડસ્તાનશ્ચિ અથસંતીરણાય વ (ઙ) કતવ્યમતે હિ મે સર્વલોકહિતં
- ૧૦ (જ) તસ ચ પુન એસ મૂલે ડસ્તાનં ચ અથસંતીરણા ચ (ક) નાસ્તિ હિ કંમતરં
- ૧૧ સર્વલોકહિતસા (લ) ય ચ કિંચિ પરાક્રમામિ અહં કિંતિ ભૂતાનં આનંણં ગછેયં
- ૧૨ ઇધ ચ નાનિ સુલાપયામિ પરત્રા ચ સ્વગં આરાધંયતુ ત (મ) એતાય અથાય
- ૧૩ અયં ધંમલિપી લેલાપિતા કિતિ ચિરં તિસ્થેય ઇતિ તથા ચ મે પુત્રા પોતા ચ પ્રપોત્રા ચ
- ૧૪ અનુવતરં સર્વલોકહિતાય (ન) દુકરં તુ ઇદં અજત્ર અગેન પરાક્રમેન

શાસન ૬ હુદું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજા આ પ્રમાણે કહે છે :
- બ. ભૂતકાળમાં કામનો નિકાલ તેમ જ અહેવાલ રજુ કરવાનો (રિવાજ) પૂર્વે અસ્તિત્વમાં નહોતો.
- ક. પણ (તેથી) મ્હેં આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી છે.
- ડ. હું જન્મતો હોઉં અગર જનાનામાં હોઉં અગર અંદરના એારકામાં હોઉં અગર ગોશાળામાં પાલખીમાં કે વાડીમાં હોઉં ત્યાં બધે પ્રજાનું કામકાજ ગમે ત્યારે મ્હને નિવેદન કરવા માટે ખબર આપનારાઓ રાખવામાં આવ્યા છે.
- એ. બધે ઠેકાણે પ્રજાનું કામકાજ કંઈ છઉં.
- ફ. હું જે મોંઢેથી દાન અગર હંદેરનો હુકમ કરું તે સંબંધી તેમજ જે વાડીદની બાબત મહામાત્રોને સોંપવામાં આવી હોય તે સંબંધી પરિષદમાં વિવાદ થાય અગર મુધારે સૂચવવામાં આવે તો ગમે તે વખતે ગમે ત્યાં તે મ્હને નિવેદન કરવું જોઈએ.
- ગ. એમ મ્હેં હુકમ કર્યો છે.
- ઘ. કારણ કે કાર્યનો નિકાલ કરવામાં અને (તે સંબંધી) શ્રમ લેવામાં મ્હને કદિ સન્તોષ થતો નથી.
- ઙ. બધા લોકોનું હિત એ મ્હારું કર્તવ્ય માનું છઉં.
- જ. પણ તેનું મૂળ શ્રમ લેવો અને કાર્યનો નિકાલ છે.
- ઝ. બધા લોકોનું હિત જાળવવા માટે બીજું કોઈ વધારે ઉપયોગી કાર્ય નથી.
- ઞ. હું જે પ્રયાસ કરું છઉં તે એટલા માટે કે હું પ્રાણીઓના કરજમાંથી મુક્ત થાઉં. આ સંસારમાં તેમને હું સુખ આપું અને પરલોકમાં તેઓ સ્વર્ગ મેળવે.
- ત. આ હેતુ માટે આ નીતિશાસન લખાવવામાં આવ્યું છે કે તે લાંબો વખત ટકે અને મ્હારા પુત્રો, પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો બધા લોકના હિત માટે આ પ્રમાણે વર્તે.
- ન. હવે પરાક્રમ સિવાય આ હુકમ છે.

- www.umaragyanbhandar.com

નવમું શાસન

- ૧ (અ) દેવાનંપિયો પ્રિયદસિ રાજા એવ આહ (બ) અસ્તિ જનોઃ ઉચાવચં મંગલં કરોતે આવાધેસુ વા
- ૨ આવાહવીવાહેસુ વા પુત્રલાભેસુ વા પ્રવાસંહિ વા એતહ્ની ચ અઞ્ઞહિ ચ જનો ઉચાવચં મંગલં કરોતે
- ૩ (ક) એત તુ મહિડાયો બહુકં ચ બહુવિધં ચ હુદં ચ નિરથં ચ મંગલં કરોતે (ડ) ત કતવ્યમેવ તુ મંગલં (એ) અપફલં તુ સ્વો
- ૪ એતરિસં મંગલં (ફ) અયં તુ મહાફલે મંગલે ય ધંમમંગલે [ગ] તતેત દાસમતકહિ સમ્યપ્રતિપતી ગુરૂનં અપચિતિ સાધુ
- ૫ પાણેસુ સયમો સાધુ બહ્મણસમણાં સાધુ દાનં એત ચ અઞ્ઞ ચ એતારિસં ધંમમંગલં નામ (હ) ત વતવ્યં પિતા વ
- ૬ પુતેન વા માત્રા વા સ્વામિકેન વા ઇદં સાધુ ઇદં કતવ્ય મંગલં આવ તસ અથસ નિસ્ટા-નાય [ઇ] અસ્તિ ચ પિ વુતં
- ૭ સાધુ દન ઇતિ [જ] ન તુ એતારિસં અસ્તા દાનં વ અનગહો વ યારિસં ધંમદાનં વ ધમ-નુગહો વ (ક) ત તુ સ્વો મિત્રેન વ સુહૃદયેન વા
- ૮ જતિકેન વ સહાયન વ ઓવાદિતવ્યં તહિ તહિ પકરણે ઇદં કચં ઇદં સાધ ઇતિ ઇમિના સક
- ૯ સ્વર્ગ આરાધેતુ ઇતિ (લ) કિ ચ ઇમિના કતવ્યતરં યથા સ્વગારધી

શાસન નવમું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજા આમ કહે છે.
- ખ. મંદવાડમાં, પુત્ર તેમ જ પુત્રીનાં લગ્નમાં, પુત્રજન્મવખતે તેમ જ યાત્રાએ જતી વખતે માણસો જૂદી જૂદી વિધિઓ કરે છે. આ અને બીજા (પ્રસંગોએ) માણસો જૂદી જૂદી વિધિઓ કરે છે.
- ક. પણ આ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ બહુ અને બહુજાતની ક્ષુદ્ર અને નિરર્થક વિધિઓ કરે છે.
- ડ. હવે વિધિઓ કરવી જોઈએ.
- એ. પણ આ જાતની વિધિ અદ્ય ક્ષણવાળી છે.
- ફ. પણ નીચેની વિધિ એટલે કે ધર્મ સંબંધી વિધિ બહુ ક્ષણવાળી છે.
- ગ. તેમાં નીચેની વિધિનો (સમાવેશ થાય છે) ગુલામ અને નોકરોને યોગ્ય સહ્યતા, વૃદ્ધો તરફ પૂજ્યભાવ પ્રાણીઓ તરફ સંયમ અને પ્રાદાણ અને શ્રમણ તરફ દાનવૃત્તિ. આ અને એવી બીજી વિધિ ધર્મવિધિ કહેવાય છે.
- હ. તેટલા માટે પિતા, પુત્ર, ભાઈ અગર સ્વામીએ કહેવું જોઈએ કે આ સાચું છે, હેતુ પાર પડે ત્યાંસુધી આ વિધિ કરવી જોઈએ.
- ઇ. અને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દાન દેવું તે સાચું છે.
- જ. ધર્મનું દાન અને ધર્મના અનુગ્રહ જેવું બીજું એકે દાન અથવા અનુગ્રહ નથી.
- ક. તેટલા માટે મિત્ર, સુહૃદ્ય જાતિજન અને સોબતીએ તે તે પ્રકરણમાં (બીજાને) ટાંકવાં જોઈએ કે આ કરવું જોઈએ, આ સાચું છે, આ કરવાથી સ્વર્ગ મેળવવું શક્ય છે.
- લ. અને સ્વર્ગ મેળવવા કરતાં બીજું વધારે શુ ધર્મ છે.

દશમું શાસન

- ૧ (અ) દેવાનંપિયો પ્રિયદસિ રાજા યસો વ કીતિ વ ન મહાથાવહા મજ્જતે અજ્જત તદાત્પનો દિધાય ચ મે જનો
- ૨ ધંમસુસંસા સુસુસતા ધંમવુતં ચ અનુવિધિયતાં (વ) એતકાય દેવાનંપિયો પ્રિયદસિ રાજા યસો વ કિતિ વ ઇછતિ
- ૩ (ક) યં તુ કિચિ પરિકમતે દેવાનં પ્રિયદસિ રાજા સ સવં પારત્રિકાય કિંતિ સકલે અપપરિસ્ત્રિવે અસ (ઙ) એસ તુ પરિસ્ત્રિવે ય અપુંજં
- ૪ (ઈ) દુકરં તુ સ્વો એતં હુદકેન વ જનેન ઉસટેન વ અજ્જત્ર અગેન પરાક્રમેન સવં પરિચિજિત્પા (ફ) એત તુ સ્વો ઉસટેન દુકરં

શાસન ૧૦ મું

- અ. હમણાં અને ભવિષ્યમાં મહારી પ્રજા ધર્મ સેવે અને ધર્મમતનું પાલન કરે તે (સેવા અને પાલન) સિવાય યશ અને કીર્તિનો કંઈ મહોટો ફાયદો નથી.
- બ. આ માટે દેવોના પ્રિય રાજા યશ અને કીર્તિની ધંધા રાખે છે.
- ક. પણ જે પ્રયત્ન દેવોના પ્રિય રાજા કરે છે તે બધો પરલોક માટે છે કે જેથી બધાં માણસ ઓછો ભય ખેડે.
- ડ. પણ ભય આ છે, એટલે કે અપુણ્યતા.
- ઈ. પણ કુદ્ર તેમ જ ઉંચા માણસથી ઘણી જ ખંત અને ખીજું બધું તણ દીધા વિના આ (સાધવું) હુકમ છે.
- ફ. પણ ઉચ્ચ માણસને માટે આ ખાસ હુકમ છે.

અગીઆરમું શાસન

- ૧ (અ) દેવાનંપિયો પ્રિયદસિ રાજા એવં આહ (વ) નાસ્તિ એતારિસં દાનં યારિસં ધંમદાનં ધંમસંસ્તવો વા ધંમસંવિભાગો વા ધંમસંવધો વ
- ૨ (ક) તત્ત્વં ભવતિ દાસમતકલ્પિ સમ્યપ્રતિપત્તી માતરિ પિતરા સાધુ સુસુસા મિતસસ્તુતજાતિકાનં બાહ્ણણસમગાનં સાધુ દાનં
- ૩ પ્રાણાનં અનારંભો સાધુ (ઙ) એત વતવ્યં પિતા વ પુત્રેન વ માતા વ મિતસસ્તુત-જાતિકેન વ આવ પટ્ટિવેસિયેહિંદ્વં સાધું હિંદ્વં કતવ્યં
- ૪ (ઈ) સો તથા કરુણ્ણલોકચસ આરધો હોતિ પરત્ત્વં અનંતં પુહ્ણં ભવતિ તેન ધંમદાનેન

શાસન ૧૧ મું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજા આમ કહે છે :
- બ. ધર્મના દાન જેવું ખીજું દાન નથી, ધર્મ (દ્વારા) ઓળખાણ જેવી ખીજી ઓળખાણ નથી, ધર્મની લ્હાણી જેવી ખીજી લ્હાણી નથી, અને ધર્મ (દ્વારા) સંબંધ જેવો ખીજો સંબંધ નથી.
- ક. તેમાં આનો સમાવેશ થાય છે—દાસ અને નોકરો તરફ સહભાવ, માતા અને પિતાની સેવા, મિત્ર ઓળખીતા અને સંબંધી પ્રાદાણ અને શ્રમણ તરફ ઉદારતા અને પ્રાણીની અહિંસા.
- ડ. આ બાબતમાં પિતા, પુત્ર, ભાઈ, મિત્ર, ઓળખીતા સંબંધી અને પાડોસીએ પણ કહેવું જોઈએ કે આ સાચું છે, આ કરવું જોઈએ.
- ઈ. તે પ્રમાણે જ (કેઈ) કરે તો આ લોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે ધર્મદાનથી પરલોકમાં પણ અનન્ત પુણ્ય થાય છે.

बारमुं शासन

- १ (अ) देवानंपिये पियदसि राजा सवपासंडानि च पवजितानि च घरस्तानि च पूजयति दानेन च विवाधाय च पूजाय पूजयति ने
- २ (ब) न तु तथा दानं व पूजा व देवानंपियो मंजते यथा किति सारवढी अस सवपासंडानं (क) सारवढी तु बहुविधा
- ३ (ड) तस तु इदं मूलं य वचिगुती किति आत्पपासंडपूजा व परपासंडगरहा व नो भवे अप्रकरणस्मि लहुका व अस
- ४ तस्मि तस्मि प्रकरणे (ए) पूजेतया तु एव परपासंडा तेन तन प्रकरणे (फ) एवं करुं आत्पपासंडं च वढयति परपासंडस च उपकरोति
- ५ (ग) तदंजथा करोतो आत्पपासंड च छणति परपासंडस च पि जपकरोति (ह) योहि कोचि आत्पपासंडं पूजयति परपासंडं व गरहति
- ६ सवं आत्पपासंडभतिया किति आत्पपासंडं दीपयेम इति सो च पुन तथ करातो आत्पपासंडं बाढतरं उपहनाति (इ) त समबायो एव साधु
- ७ किति अजमंजस धंमं सुणारु च सुसुंसेर च (ज) एवं हि देवानंपियस इछा किति सवपासंडा बहुसुता च असु कलाणगमा च असु
- ८ (क) ये च तत्र तत प्रसंना तेहि वतव्यं (ल) देवानंपियो नो तथा दानं व पूजां व मंजते यथा किति सारवढी अस सर्वपासंडानं (म) बहका च एताय
- ९ अथा व्यापता धंममहामाता च इर्थीझखमहामाता च वचभूमीका च अजे च निकाया (न) अयं च एतस फल य आत्पपासंडवढी च होति धंमस च दीपना

શાસન ૬૨ મું

- અ. દેવોના પ્રિય રાજા બધા પન્થોને માન આપે છે. સાધુને તેમ જ ગૃહસ્થોને માન આપે છે, દાનથી અને વિવિધ જાતની પૂજાથી માન આપે છે.
- બ. બધા પન્થોનાં સારભૂત તત્ત્વોની વૃદ્ધિના જેવાં બીજાં એકે દાન અગર પૂજા માનવા નથી.
- ક. તત્ત્વોની વૃદ્ધિ બહુ જાતની (હોય છે).
- ક. પણ તેનું મૂળ બોલવામાં સંભાળ એ છે. (એટલે કે) પ્રસંગ વગર પોતાના પન્થની પ્રશંસા અગર બીજાના પન્થની નિંદા ઉદ્ભવે નહિ અને પ્રસંગે પણ ને પ્રમાણસર થાય.
- ઈ. દરેક પ્રકરણમાં બીજાના પન્થોને માન આપવું જોઈએ.
- ફ. એમ કહે છે તો પન્થની વૃદ્ધિ કહે છે અને બીજાના પન્થના ઉપર ઉપકાર કરે છે.
- ગ. પણ જો અન્યથા વર્તે તો પોતાના પન્થને ધક્કો પહોંચાડે છે અને બીજાના પન્થની ઉપર પણ અપકાર કરે છે.
- હ. કારણ કે જે પોતાના પન્થને પૂજે છે અને બીજાના પન્થને નિંદે છે અને તે બધું પોતાના પન્થ તરફની ભક્તિને લીધે એટલે કે પોતાના પન્થ કીર્તિ પામે તેવા હેતુથી તો તેમ કરવાથી પોતાના પન્થને ઘણું દરજ્જે નુકશાન પહોંચાડે છે.
- ઘ. તેટલા માટે સલાહસંપ જ કલ્યાણકારક છે. એટલે કે એક બીજાનો ધર્મ સાંભળે અને ધર્મની આજ્ઞા પાળે.
- જ. કારણ કે દેવોના પ્રિય રાજાની એવી ઇચ્છા છે કે બધા પન્થો બહુજ્ઞાનવાળા અને કલ્યાણકારક મતવાળા હોવા જોઈએ.
- ક. અને જેઓ પોતપોતાના પન્થમાં પ્રસન્ન રહે છે તેઓને કહેવું જોઈએ કે—
- લ. બધા પન્થોના મુખ્ય તત્ત્વોની વૃદ્ધિ જેટલાં દાન અગર પૂજાને દેવોના પ્રિય રાજા ગણતા નથી. અને આ માટે બહુ અમલદારો રૌઠવામાં આવ્યા છે જેવા કે નીતિના મહામાત્રો, સ્ત્રીઓને કાબુમાં રાખનારા મહામાત્રો, ગોશાળાની દેખરેખ રાખનારાઓ અને બીજા દરજ્જાના અમલદારો.
- ન. અને તેનું ફલ આ છે—પોતાના પન્થની વૃદ્ધિ થાય છે અને ધર્મની કીર્તિ (વધે છે.)

तेरसुं शासन

- १ (अ) ... ओ कलिंगा वज.....(ब) वढे सतसहस्रमात्रं तत्रा हतं बहुतावतकं मत (क) तता पछा अधुना लधेसु कलिंगेसु तीवो धंमवायो
- २ सयो देवानंप्रियस वज वधो व मरणं व अपवाहो व जनस त बाढं वेदनमत च गुरुमत च देवानंपि स
- ३ बाह्यणा व समणा व अजे सा मात्रि पितरि सुसुंसा गुरुसुसुंसा मितसंस्ततसहायजातिकेसु दासभ
- ४अभिरतानं व विनिखमण (ह) येसं वा प हायजातिका व्यसनं प्राप्नुणति तत सो पि तेस उपघातो हाति (इ) पटीभागो चेसा सव.....
- ५स्ति इमे निकाया अजत्र योनेसु.....हि यत्र नास्ति मानुसानं एकतरहि पासंडहि न नाम प्रसादो (क) यावतको जनो तदा
- ६ ... सभागो व गरुमतो देवानं.....न य सक छमितवे (म) या च पि अटवियो देवानंप्रियस पिजिते पाति
- ७ ... चते तेसं देवानंप्रियस....सवभूतानां अछतिं च सयमं च समचैरं च मादव च
- ८ लधो...नप्रियस इध सवेसु च.....योनराज परं च तेन चत्पारो राजानो तुरमायो च अंतैकिन च मगा च
- ९इध राजविसयहि योनकंबो.... धपरिंदेसु सवत देवानंप्रियस धंमानुसस्ति अनुवतरे (स) यतपि दूति
- १०नं धमानुसस्ति च धमं अनुविधियरे.....विजयो सवथा पुन विजयो पीतिरसो सा (उ) लधा सा पीती होति धंमवीजयहि
- ११ प्रियो (कस) एताय अथाय अयं धंमल वं विजयं मा विजेतव्यं मंजा सरसके एव विजये छाति च
- १२ किको च पारलोकिको इलोकिका च पारलोकिका च

શાસન ૧૩ મું

- અ. કલિંગો
- બ. એકસો હજાર (લાખ)ની કતલ થઈ હતી અને તેનાથી કેટલાક ગણા મરી ગયા.
- ક. ત્યાર પછી હવે કલિંગ દેશ જિતાયો તેથી ધર્મનો તીવ્ર અભ્યાસ ...
૬. દેવોના પ્રિયનો (પશ્ચાત્તાપ)
- એ. લોકોનો વધ, મરણ, અને હૃદયારકરવું તે દેવોના પ્રિય રાજાને બહુ વેદનાવાળું અને ભારે થઈ પડે છે.
- ગ. આદ્યભો અગર શ્રમભો અગર ખીજા માતા અને પિતાની સુશ્રૂષા ગુરૂની સુશ્રૂષા, મિત્ર ઓળખીતા સોબતી અને સંબન્ધી તરફ દાસ તરફ અથવા તેનાં પ્રિયજનોનું હૃદયાર કરવું
- હ. સોબતી અને સંબન્ધી ત્યારે દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે તેઓને હાનિ કરે છે
- ઈ. તે બધા વચ્ચે વેચાય છે.
- જ. આ વર્ગો યોન લોકોમાં સિવાય જ્યાં મનુષ્યોનો એક પન્થ તરફ પક્ષપાત નથી.
- ક. તે વખતે જેટલા તેટલા બધા લોકો દેવોના પ્રિય રાજાથી ભાગ દિલગીર થવા જેવો મનાય છે.
- લ. જે માફ થઈ શકે છે.
- મ. અને જંગલો પણ જે દેવોના પ્રિય રાજાના રાજ્યમાં છે.
- ન. તેઓને (કહેવામાં) આવે છે દે. પ્રિ.
- ઓ. બધાં પ્રાણી તરફ ઉપદ્રવના અભાવ, સંયમ, સમભાવ, અને મૃદુતા
- કયુ. દેવોના પ્રિયથી મેળવાયેલ છે અહીંયાં અને બધામાં યોન રાજા અને તેની પેલી બાળુ ચાર રાજા તુરમાય અંતેકિન, મગા,
- ર. અહીંયાં રાજાના પ્રદેશમાં યોન અને કંબો આંધ્ર અને પારિદામાં બધે દેવોના પ્રિય ના ધર્મોપદેશ પ્રમાણે વર્તે છે.
- સ. વળી જ્યાં દૂતો ધર્મોપદેશ ધર્મપ્રમાણે વર્તે છે.
- ટ. વિજય અને સર્વથા પુનર્વિજય પ્રીતિ ઉત્પાદન કરે છે.
- ઉ. ધર્મવિજયથી આ પ્રીતિ મ્હેં મેળવી છે.
- વ. દેવોના પ્રિય
- કસ. આ હેતુ માટે આ ધર્મલિ (ફરી) વિજય મેળવવો જોઈએ એમ વિચારવું નહીં. જો વિજય તેઓને ખુશી કરે. શાંતિ
- ઈ. પરલોકમાં
- અઅ. આ લોકમાં અને પરલોકમાં.

ચૌદમું શાસન

- ૧ (અ) અયં ધંમલિપી દેવાનંપ્રિયેન પ્રિયદસિના રાજા લેખાપિતા અસ્તિ एव
 ૨ સંખિતેન અસ્તિ મજ્જમેન અસ્તિ વિસ્તતન (બ) ન ચ સર્વં સર્વત ઘટિતં
 ૩ (ક) મહાલકે હિ વિજિતં બહુ ચ લિખિતં લિખાપયિસં ચેવ (ઢ)
 અસ્તિ ચ એત કં
 ૪ પુન પુન વુતં તસ તસ અથસ માધૂરતાય કિંતિ જનો તથા પટિપજેથ
 ૫ (એ) તત્ર એકદા અસમાતં લિખિતં અસ દેસં વ સઘાય કારણં વ
 ૬ અલોચેત્પા લિપિકરાપરધેન વ

શાસન ૧૪ મું

- અ. આ ધર્મલિપિઓ દેવોના પ્રિય રાજાએ સંક્ષિપ્ત, મધ્યમ, અગર વિસ્તૃત સ્વરૂપમાં લખાવી
 બ. છે. અને તે આખી બધે અનુક્રમ નહોતી.
 ક. મહારાજ રાજ્ય વિસ્તારવાળું છે. બહુ લખાયું છે, અને હજુ બહુ લખાવાશે.
 ડ. અને તે તે અર્થની મધુરતાને લઈને આમાંથી કેટલુંક ફરી ફરી કહેવાયું છે. તેથી લોકો તે પ્રમાણે વર્તે.
 ઈ. દેશને લઈને અગર મહારા હેતુ ન પસંદ પડવાથી અગર લેખકના દોષથી આમાંનું કેટલુંક કેટલીક જગાએ અધુરું લખાયું છે.

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

क्षत्रप वंशना लेखो

ક્ષત્રપ વંશના લેખો

રુદ્રદામનના સમયના અન્ધાઉમાંથી મળેલા શિલાલેખ

નં. ૨ થી ૫

સને ૧૯૦૬ ના જાન્યુઆરીમાં ડૉ. દેવદત્ત રામકૃષ્ણ ભાંડારકરે ભૂજમાં રાજમહેલ પાસે ઇજનેર ખાતાના કોઠારમાંથી છ પથર ઉપરના લેખો શોધી કાઢ્યા. આ લેખો પહેલા ખાવડા અગર પચ્છમમાં અન્ધાઉમાંથી મળી આવ્યા હતા. એ લેખો ત્યાં યાદગીરિ તરીકે એક ટેકરા ઉપર ઉભા હતા. પરંતુ ૨૪૦ દિવાન દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ પોતાના પ્રાચીન વસ્તુઓના શોખને લીધે તેને ભૂજ લાવ્યા હતા. ભૂજના ફરગ્યુસન મ્યુઝિયમમાં એકંદર પથરના છ લેખો છે. તેમાંના પાંચમાં સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રપોની બીજા વંશની એટલે ચાલુક્ય કુટુંબની હકીકત છે. અને બાકીનો એક પાંચમી અને છઠ્ઠી સદીના લેખનો રહેલ થોડો ભાગ છે. ચાર લેખો રુદ્રદામનના રાજ્યના સમયના છે અને સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રપોના શિક્કા તથા લેખોમાં લખેલ સંવતના પર માં વર્ષમાં કોતરેલા છે, જ્યારે પાંચમો લેખ મહાક્ષત્રપ રુદ્રસિંહ પહેલાના રાજ્યના સમયનો છે અને તે જ સંવતના ૧૧૪ માં વર્ષમાં કોતરેલો છે.

ડૉ. ભાંડારકરે સને ૧૯૧૪-૧૫ ના વાર્ષિક રીપોર્ટના ભાગ ૨ (બ) ના ૧૫ માં પેરેગ્રાફની છેલ્લી બે લીટીઓમાં ઉલ્લેખ કરેલો પાંચમો લેખ હજી તેના મૂળ સ્થાને જ હોય તેમ લાગે છે.

આ સ્થળે પ્રકટ કરેલા રુદ્રદામનના પર માં વર્ષના લેખો કચ્છના દિવાન દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામે અન્ધાઉથી ભૂજ આણેલા તે જ છે. આ લેખો ભૂજના ફરગ્યુસન મ્યુઝિયમની મુખ્ય ગ્રીડી નીચે લાકડાના માંચડા ઉપર ગોઠવેલા છે.

અન્ધાઉ અગર અન્ધોઉ કચ્છ સ્ટેટમાં ખાવડા અગર પચ્છમ પાસે એક ન્હાનું ગામડું છે અને લેટીટ્યુડ ૨૩°૪૬' ૧૦" લોન્ગીટ્યુડ ૬૯°૫૩' ૫૫" ઉપર આવેલું છે.

લેખો પથરના લાંબા અને સાંકડા ઠકડાઓ ઉપર કોતરેલા છે. અને તેમાંના ઘણા લાંબા ને લાંબા જ કોતરેલા છે. તે કઠણ પથરો ધીમે ધીમે ખવાઈ ગયેલા છે.

ચારે લેખો જયદામનના પુત્ર રુદ્રદામનના રાજ્યના સંબંધના છે. તેના નામ પહેલાં તેના દાદા, રસામેતીકના પુત્ર ચાસ્તનનું નામ તરતજ આવેલું છે. પણ રુદ્રદામન અને ચાસ્તનનું સગ-પણ બતાવનારો એક પણ શબ્દ ચારેમાંથી કોઈ પણ લેખમાં વાપરેલો નથી. બધા લેખો એક જ દિવસે એટલે પર માં વર્ષના ફાલ્ગુન વદિ ૨ ને દિવસે કોતરેલા છે. આમાંના ત્રણ લેખોમાં સાલનું વર્ષ શબ્દ તથા અંક બન્નેમાં બતાવેલ છે, જ્યારે ચોથામાં એકલા અંકથી જ બતાવેલું છે. તિથિ ચારેમાં શબ્દ અને અંક બન્નેથી બતાવેલી છે. ઇ. સન ૭૮ થી શરૂ થતા શક સંવતનું આ વર્ષ ગણવું જોઈએ, તેથી સાલ ઇ. સન ૧૩૦ ની બરાબર થશે.

ચારે લેખોનો હેતુ મરણ પામેલાઓના સંબંધીઓ તરફથી તેઓની પાછળ કીર્તિસ્થલો ઉભા કરવાનો છે. લેખોમાં જ આ સ્થંભોને લખી કહેવામાં આવ્યા છે. (પ્રાકૃત લઠ્ઠી-લાઠડી). લેખ 'અ' માં આવો સ્થંભ ઉભો કર્યાનું વર્ણન છે. તે સીંહિલના પુત્ર મહને પોતાની બેન અને

ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલની પુત્રી જોષ્ટવીરા (જયેષ્ઠવીરા)ની યાદગીરિમાં પર મા વર્ષના ફાલગુન વદ ૨ ને દિવસે રસામોતિકના પુત્ર ચાહનના પૌત્ર જયદામનના પુત્ર રુદ્રદામનના સમયમાં ઉભો કરેલો છે. લેખ ‘ખ’ તે જ વર્ષ માસ અને દિવસે ઓપશતિક (ઔપશતિક) ગોત્રના સીહિલના પુત્ર ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિમાં તેના ભાઈ અને સીહિલના પુત્ર મદને ઉભો કરેલો છે. લેખ ‘ક’ પણ સીહિલના પુત્ર મદને શૈનિક (શ્રેણિક) ગોત્રના સિહમિત (સિહમિત)ની પુત્રી અને પોતાની સ્ત્રી યશદતા (યશોદત્તા)ની યાદગીરિમાં તે જ દિવસે ઉભો કરેલો છે.

આ પ્રમાણે સીહિલના પુત્ર મદને લેખ ‘અ’ ‘ખ’ અને ‘ક’ માં પોતાના ભાઈ ઋષભદેવ, જેન જોષ્ઠવીરા અને સ્ત્રી યશોદતાની યાદગીરિ રાખેલી છે. એથા લેખમાં ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગોત્રના એક ત્રેષ્ટદત નામના શ્રામણે પોતાના પુત્ર ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ ‘અ’ ‘ખ’ તથા ‘ક’ લેખોમાં લખેલી તિથિએ રાખેલી છે. આ લેખ મદને પોતાના ભાઈ અને ત્રેષ્ટદતના પુત્ર ઓપશતિ ગોત્રના ઋષભદેવની યાદગીરિમાં ઉભો કરેલો છે એવું પ્રોફેસર ડી. આર. ભાંડારકર કહે છે તે વદન ખોટું છે. ઓપશતિ ગોત્રના ત્રેષ્ટદતના પુત્ર ઋષભદેવની યાદગીરિનો આ સ્થંભ છે.

* 'અ'

પથરની એક જ શિલા ઉપર લખેલી ત્રણ પંક્તિઓનો આ લેખ છે. કોતરેલી સપાટીનું માપ ૪'-૬" x ૧'-૧"નું છે. અને અક્ષરોની સરાસરી ઉંચાઈ ૧" છે. લેખનો હેતુ સીહિલના પુત્ર મહને પોતાની બેન અને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગેત્રના સીહિલની પુત્રી જ્યેષ્ઠવીરા (જ્યેષ્ઠ-વીરા)ના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખી તે બતાવવાનો છે.

અક્ષરાન્તર

૧ રાજ્ [ઓ] ચાષ્ [ટ્] અનસ યસામોતિકપુત્રસ રાજો
રુદ્રદામસ જયદામપુત્રસ

૨ વ [ર્] ષ્ [ણ] દ્ [વિ] પ [મ્] ચ્ [આશે ૧૦]
૨ ફગુણ બહુલસ દ્ [વ] રિતિય વ ૨ મદનેન સીહિલપુત્રેન
[મ] ગિનિયે જ્યેષ્ઠવીરાયે

૩ [સી] હિ [લ ધિ] ત ઓપશતિસાગોત્રાયે લષ્ટિ ઉથાપિત

ભાષાન્તર

યસામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટનના (પૌત્ર) જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના વર્ષ બાવન (૫૦ ને ૨) ફાગુણ (ફાલ્ગુન) વદી ૨ ને દિને સીહિલ (સિહિલ)ના પુત્ર મહનથી નિજ ભગિની ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગેત્રના સીહિલ (સિહિલ)ની પુત્રી, જ્યેષ્ઠવીરા (જ્યેષ્ઠવીરા)ની યાદગીરી અર્થે (આ) લષ્ટિ (સ્થંભ) ઉભી કરાઈ.

'બ'

આ લેખમાં આઠ પંક્તિઓ છે. કોતરેલી સપાટીનું માપ ૧'-૮" x ૧'-૧૦" નું છે. અને અક્ષરોની સરાસરી લંબાઈ ૧ ૩/૪" છે. તેમાં સીહિલના પુત્ર મહને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગેત્રના સીહિલના પુત્ર અને પોતાના ભાઈ ઋષભદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખેલી છે.

અક્ષરાન્તર

૧ રાજો ચ્ [આ] ઇનસ યસામોતિક

૨ પુ [ત્ર] સ રાજો ર્ [ઉ] દ્રદામસ

૩ જયદામપુત્રસ વર્ષે દ્વિપ [મ્]

૪ [ચા) શે ૧૦, ૨ ફગુણબહુલસ

૫ દ્વિતિયં વ ૨ ઋષભદેવસ

૬ સીહિલપુત્રસ ઓપશતિસગોત્રસ

૭ આત્ર્ [આ] મદનેન [સીહિ] લ પુત્રેન

૮ લષ્ટિ ઉથાપિત

ભાષાન્તર

યસામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાષ્ટન (ના પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના રાજ્યના વર્ષ બાવન પર (૫૦, ૨) ફાગુણ (ફાલ્ગુન) વદી બીજ વ. ૨ ને દિને ઓપશતિ (ઔપશતિક) ગેત્રના સીહિલ (સિહિલ)ના પુત્ર, ઋષભદેવની યાદગીરિમાં તેના ભાઈ સીહિલ (સિહિલ)ના પુત્ર મહનથી (આ) લષ્ટિ (સ્થંભ) ઉભી કરાઈ.

‘ ૪ ’

આ લેખમાં ત્રણ પંક્તિઓ છે. કાતરેલી સપાટીનું માપ ૪’-૭” x ૭’-૨”નું છે. અને અક્ષ-રેખાની સરાસરી ઉંચાઈ ૧” ની છે. એના હેતુ શેનિક ગોત્રના સિંહમિતની પુત્રી યશદતાના મૃત્યુની યાદગીરિમાં તેના પતિ, અને સીંહિલના પુત્ર મદને ઉભા કરેલ મરણસ્થંભનો નોંધ લેવાનો છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ રાજો ચાઇનસ યસ[૧]મોતિકપુત્રસ રાજો રુદ્રદામસ જયદામપુત્રસ વર્ષે દ્વિપંચાશે ૫૦,૨
- ૨ ફગુણબહુલસ દ્વિતિયં વા ૨ યશદતાયે સીંહમિતધિતા શેનિકસગોત્રાણ શામણેરિયે
- ૩ મદનેન સીંહિલપુત્રેન કુટુબિનિયે [લષ્ટિ] ઉથાપિતા

ભાષાન્તર

યસામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાઇન (ના પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના રાજ્યના બીજા વર્ષે, ફગુણ (ફાલ્ગુન) વદિ બીજા વ. ૨ ને દિને સીંહિલ (સિંહિલ)ના પુત્ર મદનથી તેની પત્ની, શેનિક (શ્રેણિક) ગોત્રની, સીંહમિત (સિંહમિત)ની પુત્રી, શ્રામણેરી યશદતા (યશોદતા)ની યાદગીરિ અર્થે (આ) લષ્ટિ (સ્થંભ) ઉભી કરાઈ હતી.

† ‘ ૫ ’

આ લેખમાં ચાર પંક્તિઓ છે. અને તે પણ અધુરી સાચવણનો ભોગ થયેલી માલુમ પડે છે. પહેલી બે પંક્તિઓના અર્ધા ભાગ લગભગ ભૂંસાઈ ગયા છે, કોઈ કોઈ શબ્દ ફક્ત કોઈક ઠેકાણે જોઈ શકાય છે. લેખને તળીએ પથરનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે અને તેની સાથે ‘શ્રા’ ના ‘ર’ નો નીચેનો ભાગ તથા ‘શ્રામણેરેન’ ના ‘રે’ ના ‘ર’ નો નીચેનો અર્ધો ભાગ પણ ગયેલો છે. આ લેખનો હેતુ વર્ષ ૫૨ (બાવન) માં થયેલ એક બૌદ્ધ સાધુ ત્રેષ્ટદતે પોતાના પુત્ર ક્ષલદેવના મૃત્યુની યાદગીરિ રાખવા માટે આ સ્થંભ ઉભો કરેલો છે તેની નોંધ લેવાનો છે. તેનું માપ ૩’-૫” x ૧’-૨”નું છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ રાજો ચાઇનસ યસામોતિકપુ[ત્રસ] ૨ [આ] જ્ [જો] રુ [દ્રદામસ] જયદાન-
- ૨ પુત્ર[સ] વર્ષે ૫૦,૨ ફગુ[ન]બહુલસ દ્વિતિયં વ ૨
- ૩ ક્ષલદેવસ ત્રેષ્ટદતપુત્રસ ઓપશતિગોત્રસ
- ૪ પિત્ર [આ] ત્રેષ્ટદતેન શ્રામણ [એ]રેન લષ્ટિ ઉથાપિત

ભાષાન્તર

યસામોતિકના પુત્ર, રાજા ચાઇનના (પૌત્ર), જયદામનના પુત્ર રાજા રુદ્રદામનના ૫૨ વર્ષે ફગુન (ફાલ્ગુન) વદિ બીજા વ. ૨ ને દિને ત્રેષ્ટદત (ત્રીષ્ટદત) ના પુત્ર ક્ષલદેવની (યાદગીરિ અર્થે) તેના પિતા ઓપશતિ (ઓપશતિક) ગોત્રના, શ્રામણેર ત્રેષ્ટદતથી (આ) લષ્ટિ (સ્થંભ) ઉભી કરાઈ હતી.

* વાંચો ‘ સગોત્રાયે ’ † એ. ઈ. વો ૧૬ પા. ૨૫.

જૂનાગઢમાં ખડક ઉપરનો રુદ્રદામનનો શિલાલેખ

વર્ષ ૭૨ મું

કાઠિયાવાડમાં જૂનાગઢ શહેરથી પૂર્વમાં આશરે એક માઈલ છેટે ગિરનારના રસ્તા ઉપર જે ખડક ઉપર અશોકનાં શાસનો અને ગુપ્તવંશી રાજા સ્કન્દગુપ્તનો શિલાલેખ છે તે ખડકની પશ્ચિમ બાજુએ મથાળાના ભાગમાં આ લેખ કેતરેલો છે. ૧૧ ફુટ ૧ ઈંચ પહોળાઈ અને ૫ ફુટ ૫ ઈંચ ઉંચાઈવાળી જગામાં સાદી કેતરેલી ન્હાની મોટી વીસ પંક્તિનો આ લેખ છે. છેલ્લી ચાર પંક્તિ માત્ર સુરક્ષિત છે, જ્યારે બાકીની બધી પંક્તિઓનો અમુક અમુક ભાગ ઘસાઈ ગયો છે. એકંદર લેખની લંબાઈ ૧૬૦૦ ઈંચ ગણતાં ૨૭૫ ઈંચ જેટલો ભાગ એટલે કે આખા લેખનો ૬ ભાગ નષ્ટ થયેલ છે. બાકીના ભાગમાં અક્ષરો સુરક્ષિત છે અને નિઃસંશય વાંચી શકાય છે. અક્ષરની ઉંચાઈ સરેરાસ ૭ ઈંચ છે.

ડૉ. ફલીટના મત અનુસાર લેખની લિપિ તે જ ખડક ઉપરના સ્કન્દગુપ્તના લેખની દક્ષિણ બાજુની લિપિના પૂર્વ સ્વરૂપ જેવી છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે અને લેખ આખો ગદ્યમય છે. લેખની ઇબારત સાદી અને સરળ છે.

જે સુદર્શન તળાવ પાસે લેખ કેતરાયેલો છે તેને મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાયે દુરસ્ત કરાવ્યું તે નોંધવાનો આશય લેખમાં છે.

પંક્તિ ૧-૩ માં તળાવની અત્યારની ઉત્તમ સ્થિતિનું વર્ણન છે. પં. ૩-૭ માં રુદ્રદામનના સમયમાં તે તૂટયાની હકીકત છે. બધું પાણી નીકળી જવાથી સુદર્શન દુર્દર્શન થયાનું વર્ણન પં. ૭-૮ માં છે. મૌર્ય ચન્દ્રગુપ્તના સમયમાં બંધાયું અને મૌર્ય અશોકના સમયમાં પૂર્ણ દશાએ પહોંચ્યાનું પં. ૮-૯ માં વર્ણન છે. રુદ્રદામાના પ્રાંતિક સુબા સુવિશાખે ફરી સમરાવ્યું, એમ પં. ૯-૨૦ સુધીમાં માલુમ પડે છે.

આ લેખમાં ઉપરની હકીકત ઉપરાંત સંશોધન કરવા લાયક કેટલીક હકીકત છે. લેખમાં મુખ્ય પુરૂષ પાશ્ચાત્ય મહા ક્ષત્રપ રાજા રુદ્રદામન છે. તેના પિતા ક્ષત્રપ જયદામનનું નામ પં. ૪ થી માં છે, પણ તે વંચાતું નથી. તેના પિતામહ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ ચળનનું નામ પં. ૪ માં છે. પં. ૧૫ માં આપેલા બીરૂદ ઉપરથી સમજાય છે કે રુદ્રદામાયે મહાક્ષત્રપનો ઇલ્કાબ પોતે મેળવ્યો હતો. પં. ૧૧ અને ૧૨ માં આપેલાં બીજાં બીરૂદો ઉપરથી માહિતી મળે છે કે રુદ્રદામા પોતાના બાહુબળથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ આકરાવન્તિ, અનુપદેશ, આનર્ત, સુરાધ્ર, સ્વપ્ર, મરૂ, કચ્છ, લસન્ધુ સૌવીર, કુકુર, અપરાન્ત, નિવાહ અને બીજા દેશોનો પ્રભુ બન્યો હતો. તેમ જ તેણે યૌધેયનું નિકન્દન કાઢ્યું અને દક્ષિણપથના શાતકર્ણિને બે વાર હરાવ્યા છતાં નજીકના સંબન્ધને લીધે હુણ્યો નહોતો. જે તોફાનથી સુદર્શન તુટ્યું તેની વિધિ ૭૨ મા વર્ષના માર્ગશીર્ષના કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા આપેલી છે ૭૨ મું વર્ષ રુદ્રદામાનું લખ્યું છે, પણ તેનો અર્થ રુદ્રદામાના સમયમાં પ્રચલિત સંવતનું ૭૨ મું વર્ષ એમ હોવો જોઈએ. તે સંવત શકસંવત છે, એમ સર્વમાન્ય છે અને તે ગણતરી મુજબ તે તિાંચ ઈ. સ. ૧૫૦ ની ૧૬ મી નવેમ્બરે હોવી જોઈએ. આ લેખ તેથી ૧૫૧ કે ૧૫૨ માં કેતરાયેલો હોવો જોઈએ.

પંક્તિ ૧૮-૧૯ માં સ્પષ્ટ જણાય છે કે બન્ધનું કાર્ય જે સુવિશાખે પાર મૂક્યું તે કુલેપનો હીકરો અને પદ્ધત હતો અને તેને આનર્ત અને સુરાધ્રનો સૂબો રુદ્રદામાયે નિમેલો હતો. ચન્દ્રગુપ્ત અને અશોકના સમયમાં તે સંબન્ધી બાંધકામ કરનારા તરીકે વૈશ્ય પુણ્યશુપ્ત અને યવન રાજા તુશાળ્કનાં નામ આપેલા છે.

પ્રસ્તુત સુદર્શન તળાવ ઉપરાંત બીજાં સ્થળનાં નામો નીચે મુજબ મળી આવે છે: ગિરિનગર (પં. ૧) ઊર્જયત (પં. ૫) અને સુવર્ણસિકતા અને પલાશિની નદીનાં નામ પં. ૫ અને ૬ માં આપેલ છે. આમાનું ગિરિનગર તે જૂનાગઢનું પ્રાચીન નામ છે અને ઊર્જયત તે અત્યારે ગિરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. બે નદીમાંથી સુવર્ણસિકતાને સોનરેખા ડૉ. ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ માનેલ છે. પલાશિની તે અત્યારનો પલાશિઓ વોઠળો હોવો જોઈએ, એમ હું માનું છું.

अक्षरान्तर

- (१) सिद्धं [॥] इदं तडाकं सुदर्शनं गिर [इ] नगरादप् [इ] [द]
[ऊ] रम [न ?] त् [अ]
[त्] इकोपलविस्तारायामोच्छ्रयनिःसन्धिबद्धदृढसर्वपाळीकत्वात्पर्वतपा
- (२) दप्पतिस्पर्द्धिसुश्लिष् [ट्] अ [ब] [न्ध ?] म् ...
... ..
[व] जातेनाकृत्रिमेण सेतुबन्धेनोपपन्नं सुप्प्रतिविहितप्प्रनाळीपरी [व्] आह
- (३) मीढविधानं च त्रिस्कन् [ध ?]
... ..
... नादिभिरनुग्रहैर्महत्युपचये वर्तते [।] तदिदं राज्ञो महाक्षत्रपस्य सुगृही
- (४) तनाम्नः स्वामिचष्टनस्य पौत्र
... .. पुत्रस्य राज्ञो महाक्षत्रपस्य गुरुभिरभ्यस्तनाम्नो रुद्रदाम्नो
वर्षे द्विसप्ततितम् [ए] ७०-२
- (५) मार्गशीर्ष बहुलप्रत् [इ]
... .. सृष्टवृष्टिना पर्जन्येन
एकार्णवभूतायामिव पृथिव्यां कृतायां गिरेरूर्जयतः सुवर्णसिकता-
- (६) पलाशिनीप्रभृतीनां नदीनां अतिमात्रोद्धृत्तैर्व्वेगैः सेतुम् [अ ?]
... .. [य] माणानुरूपप्रतीकारमपिगिरिशिखरतरु-
तटाट्टालकोपतरुद्वारशरणोच्छ्रयविध्वंसिना युगानिधनसह-
- (७) शपरमघोरवोगेन वायुना प्रमथितसलिलविक्षिप्तजर्जरीकृताव [दी ?]
... .. [क्] ष् [इ] साश्मवृक्षगुल्मलताप्रतानं आ नदी [त] ला
[द्] इत्युद्घाटितमासीत् [।] चत्वारि हस्तशतानि वीशदुत्तराण्यायतेन
एतावन्त्येव विस्तीर्णेन
- (८) पञ्चसप्तति हस्तानवगाढेन भेदेन निस्सृतसर्वतोयं मरुधन्वकल्पमतिभृशं
दुर्द [द्] अ [स्] य्
[आ] र्थे मौर्यस्य राज्ञः चंद्रग [उ] [प्त] [स्] [य] [र]
आष्ट्रियेण [व्] ऐश्येन पुष्यगुप्तेन कारितं अशोकस्य मौर्यस्य ते यवन-
राजेन तुष् [आ] स्फेनाधिष्ठाय

- (९) प्रनाळीभिरल [म्] कृत [म्] तत्कारितया च राजानुरूपकृतविधानया तस्मि भेदे दृष्टया प्रनाड्या विस् [तृ] तसेत् [उ]
णा आ गर्भात्प्रभृत्यविहतसमुद् [इ] [त ?] र [आ] जलक्ष्मी ध् [आर]
णागुणतस्सर्व्ववर्णैरभिगम्य रक्षणार्थ पतित्वे वृतेन आ प्राणोच्छ्वासात्पुरुष-
वधनिवृत्तिकृत-
- (१०) सत्यप्रतिज्ञेन अन्य [त्] र संग्रामेश्वभिमुखागतसदृशशत्रुप्रहरणवितरणत्वा-
विगुणरि [पु]
त कारुण्येन स्वयमभिगतजनपदप्रणिपति [त ?] आ [य्] [उ ?] षशरण
देन दस्युव्याळमृगरोगादिभिरनुपसृष्टपूर्वनगरनिगम-
- (११) जनपदानां स्ववीर्य्यार्जितानामनुरक्तसर्व्वप्रकृतीनां पूर्वापराकरावन्त्यनूपनीवृदान-
र्त्तसुराष्ट्र श्व [भ्] र [म] रु [कच्] छ [स्] इ [न्] धुस् [औ] व्
[ई] र कुकुरापरांतनिषादादीनां समग्राणां तत्प्रभावाद् [य्] अ
... .. र [त्थ] कामविषयाणा [म्] विषयाणां पतिना सर्व्वक्षत्राविष्कृत-
- (१२) वीरशब्दजातोत्सेकाविधेयानां यौधेयानां प्रसह्योत्सादकेन दक्षिणापथपतेस्सात-
कर्णेर्द्विरपिनीर्व्याजमवजीत्यावजीत्यसंबंधाव् [ई] दूरया अनुत्सादनात्प्राप्तयशसा
मा [द्]
... .. [स्] विजयेन अष्टराजप्रतिष्ठापकेन यथार्थहस्तो
- (१३) च्छूयार्जितोर्जितधर्मानुरागेन शब्दार्थगान्धर्व्वन्यायाद्यानां विद्यानां महतीनां
पारणधारणविज्ञानप्रयोगावाप्तविपुलकीर्तिना तुरगगजरथचर्य्यासिचर्मनिगुधाद्या
... ..
... .. [ति] परबललाघवसौष्टवक्रियेण अहरहर्दानमानान-
- (१४) वमानशीलेन स्थूललक्षेण यथावत्प्राप्तैर्बलिशुल्कभागैः कनकरजतवज्रवैदूर्यरत्नो-
पचयविष्यन्दमानकोशेन स्फुटलघुमधुरचित्रकान्तशब्दसमयोदारालंकृतगद्यपद्य
... ..
... .. न प्रमाणमानोन्मानस्वरगतिवर्णसारसत्त्वादिभिः
- (१५) परमलक्षणव्यंजनैरुपेतकान्तमूर्तिना स्वयमधिगतमहाक्षत्रपनाम्ना नरेंद्रकन्या
स्वयंव्रानेकमाल्यप्राप्तदाम्न् [आ] महाक्षत्रपेण रुद्रदाम्ना वर्षसहस्राय गो-
ब्राह् [म्] अ
... .. [त्थ] म् धर्मकीर्तिवृद्धयर्थं च अपीडयित्
[व्] आ करविष्टि-

- (૧૬) પ્રણયક્રિયાભિઃ પૌરજાનપદં જનં સ્વસ્માત્કોશા મહતા ધનૌધેન અનતિમહતા ચ કાલેન ત્રિગ્ [ડ] ણદ્વતરવિસ્તારાયમં સેતું વિધા [ય] [સ ?] ર [વ્] વ ત [ટ ?] એ [સ્] ઉદર્શનતરં કારિતમિ [ત્] હ [।] [અ ?] (સ્) ભિન્નર્થે
- (૧૭) મહાક્ષત્રપ (સ્) ય મતિસચિવકર્મસચિવૈરમાત્યગુણસમુદ્યુક્તૈરપ્યતિમહત્વાદ્વેદ-સ્યાનુત્સાહવિમુક્ષમતિભિ (:) પ્રત્ય્ (આ) રૂપાતારંભં
- (૧૮) પુનઃ સેતુબન્ધનૈર્ (આ) ર્યાદ્દહાહામૂતાસુ પ્રજાસુ હહાધિષ્ઠાને પૌરજાનપદજનાનુ-ગ્રહાર્થં પાર્થિવેન કૃત્સ્નાનામાનર્ત્તસુરાષ્ટ્રાનાં પાલનાર્થંનિયુક્તેન
- (૧૯) પહ્લવેન કુલૈપપુત્રેણામાત્યેન સુવિશાસેન યથાવદર્થધર્મવ્યવહારદર્શનૈરનુરાગમભિવ-ર્ધયતા શક્તેન દાન્તેનાચપલેનાવિસ્મિતેનાચ્યેનાહાચ્યેણ
- (૨૦) સ્વધિતિષ્ઠતા ધર્મકીર્તિયશાંસિ ભર્તુરભિવર્ધયાતાનુષ્ઠિતમિતિ । ॥)

ભાષાન્તર

(૧) સિદ્ધ થાઓ. આ સુદર્શન તળાવ ગિરિનગરથી પર્વતની ટુંકની સાથે હરિક્ષાઈમાં ઉતરી શકે એવી રીતે જોડેલા બાંધકામવાળું; કારણ કે તેના બધા કાંઠાઓ મજબુત છે. પહોળાઈ લંબાઈ અને ઉંચાઈ પથ્થરની હોઈને ખાડાવગરની બાંધેલી છે. [માટી] કુદરતી બંધ પ્રાપ્ત થયેલ[થી બનેલ] સુવ્યવસ્થિત પ્રણાલીઓ પરિવાહો અને ઠચરામાંથી બચવાના ઉપાયો ત્રણ વિભાગો ... થી ... અને બીજી સગવડો ... ઉત્તમ સ્થિતિમાં છે.

૩ તે આ (તળાવ) મંગળનામવાળા મહાક્ષત્રપ સ્વામી ચળટનના પૌત્ર ... ના પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામન કે જેનું નામ પૂજ્ય પુરૂષો જપે છે તેના ૭૨ મા વર્ષમાં માર્ગશીર્ષના કૃષ્ણ પક્ષની પહેલી (તિથિ)એ ... જ્યારે વૃષ્ટિ વરસાવતાં વાદળોને લીધે પૃથ્વી જાણે કે એક સમુદ્ર બની ગઈ હતી ત્યારે ઊર્જયત્ પર્વતનાં સુવર્ણસિકવા, પલાશિની અને બીજાં નાળાં-ઓના અતિ ચઢેલા પૂરથી તે બંધ જો કે યોગ્ય સાવચેતી (રાખી હતી) તે પછી, પર્વતનાં શિખરો, ઝાડો, કાંઠાઓ, અગાસીઓ, મેડીઓ, દરવાજાઓ અને ઉંચા વિસ્તારમાં ફાડી નાંખતાં, યુગના અંત લાયક પરમ ઘોર વેગવાળા, તોફાનથી વલોવાતા પાણીએ વિખેરી નાંખ્યાં; લાંગીને ભૂકો કર્યો; ફાડી નાંખ્યાં ... આસપાસ વિખરાયેલા પથ્થર, ઝાડ, ઝાડી અને વેલોથી નદીના તળીયાપર્યંત ખુદ્દલું થઈ ગયું.

(૭) ચારસોવીસ હાથ લાંબા, તેટલા જ પહોળા અને પંચોતેર હાથ ઉંડા ગાબડામાંથી બધું પાણી વહી ગયું જેથી રૈવાળ રણના જેવું દુર્દર્શન [થયું].

૮ ... માટે ... મૌર્ય રાજા ચન્દ્રગુપ્તના પ્રાંતિક સૂબા વૈશ્યગુપ્તથી રચાએલ, મૌર્ય અશોકને માટે રાજ્ય કરતાં યવન રાજા તુષારસ્થી પ્રણાલિકા વડે શણગારાએલ, અને રાજાને લાયક ઢબથી બન્યાયેલ અને ગાબડામાં દેખાતી પ્રણાલી વડે તે વિસ્તારવાળા બંધ

૯ ગર્ભથી માંડીને અવિચ્છિન્ન અને સમૃદ્ધ રાજલક્ષ્મી ધારણ કરવા રૂપી શુભથી સર્વે વર્ષે જઈને જેને રક્ષણ માટે પાલક તરીકે પસંદ કરેલ હતો,

જેણે લડાઈ સિવાય પુરૂષને વધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી અને એલા શ્વાસોચ્છવાસ સુધી પાળી હતી. જેણે સામે આવેલા સમો વડીયા શત્રુને પ્રહાર કરવાનું ન ચૂકીને... .. કડ્ડણા[ખતાવી].

પોતાથી આવેલ માણસોને તેમ જ પગે પડતાઓને આયુષરૂપી શરણુ જેણે આપ્યું છે,

જે પ્રદેશોનાં શહેરો, બજારો અને ગામડાંઓમાં ચોર, સર્પ, પશુ (જંગલી) અને રોગ વિગેરેનો ત્રાસ નથી, જે પ્રદેશોમાં બધી પ્રજા તેને ચાહે છે અને જેમાં ધર્મ, અર્થ અને કામ તેના પરાક્રમથી (સાધી શકાય છે) તેવા પોતાના જ બાહુબળથી મેળવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમ આકરાવન્તિ, અનૂપદેશ, આનર્ત, સુરાષ્ટ્ર, શ્વેત્ર, મરૂ કચ્છ, સિન્ધુ સૌવિર, કુકુર, અપરાન્ત, નિષાદ અને બીજા પ્રદેશોનો જે સ્વામી છે,

સર્વ ક્ષત્રિયોમાં વીરત્વ બતાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલ મગરૂરીને લીધે તાબે થવા આનાકાની કરતા યૌધેયને જેણે જબરહસ્તીથી હણ્યા,

હક્ષિણ પથના સ્વામી શાતકર્ણિને ધર્મયુદ્ધમાં સંપૂર્ણ રીતે બે વાર હરાવ્યા છતાં નજીકના સંબંધને લઈને ન હણીને જેણે યશ મેળવ્યો છે,

જેણે વિજય [મેળવ્યો] પદ્મવ્રત થયેલા રાજાઓને જે ફરી સ્થાપે છે,

યથાર્થ રીતે હાથ ઉઠાવી કરીને જેણે ધર્મનો અનુરાગ સંપાદન કર્યો છે; વ્યાકરણ, સંગીત, ન્યાય અને બીજાં મોટાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને યાદ રાખીને, જ્ઞાન મેળવીને અને પ્રયોગ કરીને જેણે વિપુલ કીર્તિ મેળવી છે,

જે ઘોડા, હાથી અને રથચર્યા, તરવાર અને ઢાલનો ઉપયોગ, કુસ્તી અને બીજાં ત્વરાવાળાં ઠમો અને લશ્કરોની સામે થવાની ઉસ્તાદી

જેને, રોજ રોજ દાન અને માન આપવાની અને અપમાનને દાખવાની (હલકું પાડવાની) ટેવ છે,

જેનું લક્ષ્ય સ્થૂલ છે (જે ઉદાર છે) ખંડણી, ઠર અને ભાગો ન્યાયપુરઃસર પ્રાપ્ત કરવાથી જેનો ભંડાર સોનું રૂપું, હીરા વૈદ્ય, (અને બીજાં) રત્નથી ઉભરાઈ જાય છે,

જે સ્ફુટ લઘુ, મધુર, ચિત્ર અને કાન્ત અને શબ્દસંયોગથી અલંકૃત અને ઉત્તમ એવા ગદ્ય અને પદ્ય... પ્રમાણુ, માન ઉચ્ચાઈ, સ્વર, ગતિ, વર્ણ બળ અને સત્ત્વ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણુ અને નિશાનીઓવાળું જેનું સુંદર શરીર છે, મહાક્ષત્રપ નામ જેણે પોતે પ્રાપ્ત કર્યું છે,

રાજાઓની ઠંથાના સ્વયંવરો વખતે જેને અનેક માળાઓ પહેરાવાઈ છે તે મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાયે હજાર વર્ષ સુધી ગાયો અને બ્રાહ્મણો ને માટે અને ધર્મ અને કીર્તિની વૃદ્ધિની માટે, કર વેઠ અને નજરાણાં વિગેરેથી શેહરના તેમ જ ગામડાંના લોકોને પીડ્યા વગર પોતાના ભંડારમાંથી મોટી રકમથી (ખરચીને) અને ઝાઝા વખત લીધા વગર લંબાઈ અને પહોળાઈમાં ત્રણગણો મજબુત એવો બંધ બંધાવ્યો બધા તટ [ઉપર] ... આ તળાવને વધારે સુદર્શન (સારા દેખાવવાળું) કર્યું.

(૧૬) જ્યારે આ બાબતમાં મહાક્ષત્રપના મંત્રિઓ અને કારભારીઓ કે જેઓ અમાત્યના ગુણની બક્ષીસવાળાં હોવા છતાં ગાબડાના મોટા વિસ્તારને લઈને અનુત્સાહી મતિના હોવાથી આ કામના આરંભ સામે થયા અને જ્યારે ફરી બંધ બાંધવાની નાસીપાસીને લીધે પ્રજામાં હાહાકાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે શહેર અને ગામડાંની વસ્તીના લાભ માટે આખા આનર્ત અને સુરાષ્ટ્રના ઉપર રાજ્ય ચલાવવા માટે આ રાજ્યમાં રાજાથી નિમાયેલા કુલૈપના પુત્ર અમાત્ય પલ્લવ સુવિશાખ, કે જેણે અર્થ અને ધર્મસંબંધી યોગ્ય વ્યવહારને લીધે (પ્રજાની) પ્રીતિ વધારી હતી, જે શક્તિમોન, ધૈર્યવાન, દ્રઢ મનવાળો, અભિમાન વિનાનો, પ્રામાણિક, લાંચ ન લે તેવો હતો અને જેણે સારા કારભારથી પોતાના સ્વામીના ધર્મ, કીર્તિ અને યશ વધાર્યો હતો એવા સુવિશાખે તે પાર પાડ્યું.

૧ ક્ષત્રપ રુદ્રસિંહના સમયનો ગુંદામાંનો લેખ

વર્ષ ૧૦૩

કાઠિયાવાડના પંડિત વલ્લભાચાર્ય હરિદત્તે (વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય) આ લેખની હાથે કરેલ નકલ તથા તેનું અક્ષરાન્તર પ્રસિદ્ધ કરવા સારૂ મેજર વૉટસને ખુલ્લુર પાસે મૂકેલાં. તેના ઉપરથી લેખ ઇન્ડિયન એન્ટિક્વેરી વૉલ્યુમ ૧૦ પાને ૧૫૭ મે જ્યોર્જ ખુલ્લુરે ૧૮૮૧ માં ભાષાન્તર સાથે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

મેજર વૉટસને ૧૮૮૦ માં ઉત્તર કાઠિયાવાડમાં હાલાર પ્રાંતમાં આવેલ ગુંદાના એક પુરાણા અને પડી રહેલા કૂવામાંથી આ લેખ શોધી કાઢ્યો હતો. રાજકોટના વૉટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટિક્વિટીઝમાં લઈ જતાં પહેલાં તે જામનગરમાં દ્વારકાનાથના મંદિરમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

લેખમાં સારી રીતે કેતરેલી પાંચ પંક્તિઓ છે. લખાણમાં લગભગ ૨ ફૂટ ૨ ઇંચ પોહોળી તથા ૬-૬ ઇંચ ઊંચી જગ્યા રોકાયેલી છે. એકંદરે લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. જો કે કેાઈ કેાઈ સ્થળે એકાદ શબ્દ ભૂંસાયેલ છે. ન, મ, પ, તથા ખ જેવા અક્ષરોનું સરાસરી ૪૬ % છે.

લેખ રુદ્રસિંહ(રુદ્રસિંહ)ના સમયનો છે અને નીચે પ્રમાણે તેની વંશાવલિ આપે છે:—

રાજા અને મહાક્ષત્રપ આદ્ય, તેનો પુત્ર ક્ષત્રપ રાજા જયદામન, તેનો પુત્ર મહાક્ષત્રપ રાજા રુદ્રદામન, તેનો પુત્ર ક્ષત્રપ રાજા રુદ્રસિંહ, (રુદ્રસિંહ)—આ પ્રમાણે આ કુળની વંશાવળી છે. પણ તે રાજવંશાવળી નથી. અને તેટલા જ માટે આદ્ય અને રુદ્રસિંહ વચ્ચેના કેટલાક રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું. છતાં એક જ વંશના ન હોવાને લીધે તેઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં નથી. લેખ ઉપરની વિધિ શબ્દ અને આંકડાઓમાં વર્ષ ૧૦૩ ના રાહિણી નક્ષત્રમાં વૈશાખ શુદ્ધ ૫ ની આપવામાં આવી છે. આ લેખમાં લખેલ વર્ષ શક સંવત્નું છે, એ નિશંક વાત છે. એટલે તેઈ. સ. ૧૮૧ માં લખાએલો ગણાય. રુદ્રસિંહ પ્રથમ ક્ષત્રપ તરીકે ૧૦૨-૩ માં રાજ્ય કરતો હતો, પછી ૧૦૩ થી ૧૧૦ સુધી મહાક્ષત્રપ તરીકે ત્યાર બાદ ફરીથી ૧૧૦ થી ૧૧૨ સુધી ક્ષત્રપ તરીકે અને છેવટે ૧૧૩ થી ૧૧૮ (અગર ૧૧૬) સુધી મહાક્ષત્રપ તરીકે રાજ્ય કરતો હતો, એમ તેના સમયના સિદ્ધાંતો તથા ગાથાઓ ઉપરથી માનવાને કારણ મળે છે. આ ઉપરથી તે ક્ષત્રપ તરીકે પ્રથમ રાજ્ય કરતો હતો તે સમયનો આ લેખ છે, એમ માનવું જોઈએ. તેજ રાજ્યનો વહેલામાં વહેલો સમય કર્નીગદામના સંગ્રહના સિદ્ધાંતો ઉપરથી ૧૦૨નું વર્ષ છે એમ માલુમ પડે છે.

સેનાપતિ બાપક, આભિરના પુત્ર સેનાપતિ રુદ્રભૂતિએ રસોપદ્ર નામના ગામડામાં કરાવેલ કૂવાનું ખોદ કામ તથા બાંધકામનું વર્ણન આપવાનો હેતુ આ લેખનો છે. આ વર્ણનમાં સ્થળ ફક્ત રસોપદ્ર જ આપવામાં આવ્યું છે. અને તે પણ હજી સુધી ઓળખવામાં આવ્યું નથી.

* એ. ઈ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૩ ખેનરજી અને સુધધંકર

અક્ષરાન્તર

- ૧ સિદ્ધ [મ્] [॥] રાજો મહક્ષત્ર[પસ્]ય *સ્વમિચાસ્ટનપ્રપૌત્રસ્ય
રાજો ક્ષત્રપસ્ય *સ્વમિજયદામપૌત્રસ્ય
- ૨ [સ્ય] રાજ્ [ઓ] મહક્ષત્રપસ્ય સ્વ[આ] મિરુદ્રદામપુત્રસ્ય
રાજો ક્ષત્રપસ્ય સ્વામિરુદ્ર
- ૩ સીહસ્ય [વ] ષે [ત્રિ]યુત્તરશતે ૧૦૦ ૩ વૈશાખશુદ્ધે પંચમ્ [૬]
ધ [ત્] ત્યતિથૌ રો [હિ] ણિનક્ષ-
- ૪ ત્રમુદ્ધર્ત્ [ણ] આભીરેણ સેનાપતિબાપકસ્ય પુત્રેણ સેનાપતિરુદ્રમ્ [ઝ]
તિના ગ્રામે રસો-
- ૫ [પ] દ્રિયે વા[પી] [સ્વ]નિ[તો] [બંદ્ધ] આપિતશ્ચ
સર્વસત્વાનાં હિતસુખાર્થમિતિ [॥]

લાપાન્તર

સ્વસ્તિ ! નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ આષ્ટનના પ્રપૌત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામનના પૌત્ર,
નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રદામનના પુત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ રુદ્રસીહ(રુદ્રસિહ)ના રાજ્યમાં એકસો
અને ત્રણ-૧૦૦,૩ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ. ૫. રોહિણિ નક્ષત્રના મંગળ સમયે, સેનાપતિ બાપક
આભીરના પુત્ર, સેનાપતિ રુદ્રભૂતિએ રસોપદ ગામમાં સર્વ જીવલોકના હિત અને સુખાર્થે વાવ
ખોદાવી અને બંધાવી.

મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેનના સમયનો ગઢ(જસદણ પાસે)ના લેખ

વર્ષ ૧૨૭ (અથવા ૧૨૬)

ડા. ભાઉ દાજીએ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૩૪ ઉપર ૧૮૬૮ માં કદાચ હાથની કરેલી નકલ ઉપરથી લીધોગ્રાફ સાથે પ્રથમ આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

કાઠિયાવાડમાં જસદણની ઉત્તરે બે માઈલ ઉપર આવેલ ગઢમાં આ લેખ મળી આવેલો કહેવાય છે. એક તળાવના કાંઠા ઉપર ઉભા રહેલા જડા અને વાંકાચૂંકા પથ્થરના કકડા ઉપર તે કોતરેલો છે. પાછળથી તે રાજકોટના પૉટસન મ્યુઝીયમ એન્ડ એન્ટિક્વિટીઝમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં અત્યારે પણ સુરક્ષિત છે.

લેખમાં જુદી જુદી લંબાઈની વિચિત્ર છ પંક્તિઓ છે. અને તે ૩ ફૂટ ૭ ઇં. પહોળો અને ૧ ફૂટ ૧૦ ઇં. ઊંચો વાંકી લંબચોરસ આકૃતિનો છે. કોતરકામ છીછરું પણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. ન, મ, પ, બૂ, જેવા અક્ષરોની સરાસરી ઊંચાઈ ૧ ૧/૨" છે.

મહાક્ષત્રપ રાજા રુદ્રસેનના સમયનો આ લેખ છે. અને તેમાં માનસ ગોત્રના પ્રતાશકના પુત્ર ખર(૨)પથના ભાઈઓએ ઉભા કરેલ સત્રની હકીકત છે.

પહેલાંના પ્રસિદ્ધકર્તાઓ એ પં. ૬ માં પ્રતાશકને બદલે પ્રનાથક અને ખર[૨] પથને બદલે ખરપૌત્ર વાંચેલું છે. લેખમાં નીચે પ્રમાણે વંશાવળી આપી છે:—

રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ ચાષ્ટન, તેનો પુત્ર રાજા ક્ષત્રપ જયદામન, તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ રુદ્રદામન, તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ ભદ્રમુખ રુદ્રસીહ (રુદ્રસિહ), તેનો પુત્ર રાજા મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેન. એક જ લેખમાં આપેલી સુરાષ્ટ્ર અને માળવાના ક્ષત્રપોની આ લાંબામાં લાંબી વંશાવળી છે. ‘ભદ્રમુખ’નો ઇલ્કાબ કેટલાક મહાક્ષત્રપોનાં નામ પહેલાં લગાડેલો છે. પણ ફક્ત ક્ષત્રપો અથવા છેલ્લા મહાક્ષત્રપ રુદ્રસેન જેના સમયમાં લેખ કોતરાયો હતો, તેના નામ પહેલાં તે ઇલ્કાબ લગાડેલો નથી. છેવટના નામ પહેલાં તે ન લગાડવાનું કારણ જણાતું નથી. પણ એટલું તો માલુમ પડે કે તે ઇલ્કાબ મહાક્ષત્રપોનાં નામ સાથે જ વાપરવામાં આવતો હતો. આ ફક્ત સળંગ પેઢીની વંશાવળી છે. એટલે રુદ્રસેન પહેલાં રાજ્ય કરતો દામસ્કદ પહેલો, અને જીવદામન એ સીધી પેઢીના ન હોવાને લીધે તેઓના નામ આપવામાં આવ્યાં નથી. સંવત ૧૨૭ (અથવા ૧૨૬) ના ભદ્રપદ વદ ૫ નો આ લેખ છે. આ વર્ષ શક સંવતનું છે એટલે લેખનો સમય ૧૨૭ (અગર ૧૨૬) + ૭૮ = ઇ. સ. ૨૦૫ (અગર ૨૦૪) ગણી શકાય. લેખમાં કોઈ સ્થળનાં નામો નથી.

અક્ષરાન્તર

- ૧ [વ] ર્ષે ૧૦૦,૨૦ [૭] [મા] દ્રપદબહુલસ ૫ [૧] ર્ [આ]
જો મહાક્ષત્ [ર્] અપસ
- ૨ ભદ્રમુખસ સ્વમ્ [અ] ચાષ્ટનપુત્રપૌ [ત્] ત્રસ્ય રાજો ક્ષ
(ત્ર) પસ
- ૩ સ્વામિ જયદ્ [અ] મપુત્રપૌત્રસ્ય રાજો મહાક્ષત્રપસ્ય ભદ્રમુખસ્ય
- ૪ [સ્વ] મરુદ્ [ર્] અદામપૌ [ત્ર] સ્ય રાજો મ [હ] ક્ષ [ત્ર]
પસ્ય ભદ્રમુખસ્ય સ્વા [મ્] ઇ
- ૫ રુદ્રસીહ [પુત્ર] સ્ય રાજો મહક્ષત્રપસ્ય સ્વામિરુદ્રસેનસ્ય [૧] ઇદમ્ શત્રં
- ૬ માનસ સગોત્ [ર્] અસ્ય પ્ર [તા] શકપુત્રસ્ય સ્વર [ર્] પત્થસ્ય
ભાત્રભિઃ ઉત્થવિત્ત [મ્] સ્વ [ર્ગ]
- ૭

ભાષાન્તર

વર્ષ ૧૦૦,૨૦, [૭] ભાદ્રપદ વદિ. પ. ને દિને ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ ચાષ્ટનના પુત્રના પ્રપૌત્ર, નૃપ ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામના પુત્રના પૌત્ર, ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રદામના પૌત્ર, ભદ્રમુખ નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસીહના (પુત્ર), નૃપ મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસેનના (રાજ્યમાં) આ શત્ર માનસ ગોત્રના પ્રતાપકના પુત્ર ખર (૨) પત્થના ભાઈ-ઓથી બંધાવેલું હતું સ્વર્ગ

ક્ષત્રપ જયદામનના પૌત્રના સમયનો જૂનાગઢનો લેખ

*ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં બુદ્ધરે પ્રથમ લાષાન્તર તથા ફોટોગ્રાફ સાથે આ સ. વે. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૪૦ અને પ્લેટ ૧૧ ઉપર આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. પ્લેટક જરા ન્હાનો અને અવ્યાસ સાડે લગભગ નકામો છે.

હાલમાં બાવા ખ્યારાના મઠના નામથી ઓળખાતા મઠ પાસે જૂનાગઢથી પૂર્વમાં આવેલી મહાન ગુફાઓના જૂથ સામેના એકાદ લોયરામાંથી ખોદકામ ચાલતું હતું ત્યારે આ લેખ મળી આવ્યો છે. કેઈ તાજા અઠસ્માતને લીધે તેના બે ભાગ થઈ ગયા છે. ભાવનગરના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત લેખોના સંગ્રહમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રતિકૃતિમાં જે સ્થાને ફાટ જણાય છે તે જ સ્થળેથી કદાચ કઠડા થયા હશે, એમ લાગે છે.

કળી ચુનાના ગુણવાળા નરમ અને ૨ ફૂટ લાંબા તથા પહોળા અને ૮ ઇંચ જડા પત્થરની શિલાની સાફ કરેલી એક બાજુ ઉપર લેખ કોતરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ચાર પંક્તિઓ છે. અને લગભગ ૧ ફૂટ ૯ ઇંચ પોહોળી અને ૨ ઇં. ઊંચી જગ્યામાં લખાણ છે. ન, મ, પ, તથા બ, જેવા અક્ષરોનું સરાસરી માપ ૩ છે.

લેખનો ઘણો ખરો ભાગ બહુ જ ખરાબ થઈ ગયો છે. વચ્ચેની બે પંક્તિઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, પણ પહેલી પંક્તિનો મોટો ભાગ અને ચોથી પંક્તિનો થોડો ભાગ વાંચી શકાતો નથી. વળી લેખ પણ ખંડિત છે, કારણ પત્થરનો કેટલોક ભાગ ભાંગી ગયો છે. બુદ્ધર માને છે કે બીજીથી ચોથી પંક્તિમાં ફક્ત છેલ્લા બેક શબ્દો સિવાય લેખ મૂળ સ્થિતિમાં જ છે. પરંતુ તે ચોક્કસ ન કહેવાય. રક્ષિત ભાગની બન્ને બાજુએ કેટલો ભાગ ગયો છે તે અમારા માનવા પ્રમાણે ચોક્કસ રીતે કહી શકાય તેમ નથી. અમે એટલું તો કહી શકીએ કે બીજી અને ત્રીજી પંક્તિઓના ભાંગી ગયેલા ભાગમાં જયદામનના પુત્ર તથા પૌત્રનાં નામ, તથા કદાચ શબ્દ અને આંકડા વડે ખતાવેલ સંવત્ હોવો જોઈએ.

રાજા ક્ષત્રપ જયદામનના પૌત્ર અને ચાવટનના પ્રપૌત્ર એક ક્ષત્રપ અથવા મહાક્ષત્રપ રાજાના સમયનો આ લેખ હોવો જોઈએ. ભાંગી ગયેલા કઠડા સાથે રાજ્ય કરતા રાજાનું નામ પણ ગયેલું છે. લેખમાં ખતાવેલ ક્ષત્રપ દામચંદ પહેલો અથવા રુદ્રસિંહ પહેલો હોવો જોઈએ.

લેખનો આશય સમજી શકાતો નથી, કારણ તે આશય ખતાવનારો ભાગ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ લેખમાં આવતાં “કેવલિજ્ઞાનસં(પ્રાપ્ત) (કેવલીનોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ એવો)” વાક્ય ઉપરથી જૈન લોકો સાથે સંબંધ ધરાવતો આ લેખ હોય એવું અનુમાન કરી શકાય છે. કારણ જૈન સાહિત્યમાં ‘કેવલિન’ શબ્દનો બહુ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

તિથિ ચૈત્ર શુદ્ધ ૫ લખેલી છે. પરંતુ સંવત તે ભાગ ગયેલ હોવાથી ચોક્કસ થઈ શકે તેમ નથી.

ગિરનાર પર્વત નીચે આવેલ જૂનાગઢનું અસલ નામ ગિરિનગર હતું, અને તેનો ઉલ્લેખ લેખમાં છે.

* એ. ઈ. વો. ૧૬ પા. ૨૩૬ ખેનરજી અને સુધ્યંકર

અક્ષરાન્તર

- ૧ સ્તથા સુરગણ્ [અ] [ક્ષત્રા] નાં
પ્રથ [મ]
- ૨ ચાષ્ટનસ્ય પ્ર [પૌ] ત્રસ્ય રાજ્ઞઃ ક્ષ [ત્રપ]
સ્ય સ્વામિ જયદામ પ્ [ઔ] ત્રસ્ય રાજ્ઞો મ [હા]
- ૩ [ચૈ] ત્રશુક્લસ્ય દિવસે પંચમે ૫ ઇ [હ]
ગિરિનગરે દેવાસુરનાગય [ક્ષ] રા [ક્ષ] સે
- ૪ થપ્ [ડ] રમિવ કેવલિ [જ્ઞા] નસં
નાં જરામરણ્ [અ]

ભાષાન્તર

... ... તથા ... સુરગણુ ... ક્ષત્રોમાં પ્રથમ ચાષ્ટનના પૌત્ર, નૃપ
ક્ષત્રપ સ્વામિ જયદામના પૌત્ર, નૃપ મહાક્ષત્રપ, નૃપ મ [હાક્ષત્રપ]
(ના રાજ્યમાં) વર્ષ ચૈત્ર, શુદ્ધિ પાંચમ (૫) ને દિને અહીં ગિરિનગરમાં, દેવો,
અસુરો, નાગો, યક્ષો, અને રાક્ષસો પુર (?) ... કેવલિનેતું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ
... ... જરા અને મરણુ

નં ૧૦

સ્વામિ રુદ્રસિંહ બીજના શિલાલેખ

શક સંવત્ ૨૨૮ વૈ. શુ. ૭=૩૦૬ ઈ. સ.

* જીવદામનના પુત્ર રુદ્રસિંહ બીજના સંવત્ ૨૨૮ નો શિલાલેખ જૂનાગઢના મ્યુઝીયમમાં
પડેલો છે. તે તદ્દન પૂર્ણ અને ચોખ્ખો છે. તિથિ અંક તથા અક્ષરમાં આપેલી છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ સિદ્ધં રાજઃ ક્ષત્રપસ્ય જીવદામપુત્રસ્ય
- ૨ રુ [દ્ર] સિંહસ્ય વર્ષશતદ્વયે અષ્ટા-
- ૩ વિંશોત્તરે ૨૨૮ વૈશાખશુદ્ધસપ્તમ્યાં

ભાષાન્તર

રાજા ક્ષત્રપ જીવદામના દીકરા રુદ્રસિંહના ૨૨૮ મા વર્ષમાં વૈશાખ સુ. સાતમે.

નં ૧૧

સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારકાના રાજા રુદ્રસેનના સમયનો શિલાલેખ

રુદ્રસેનનો સંવત્ ૨૩૨

સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ગાયઠવાડના પ્રદેશ ઓખામંડલનાં મુલવાસર નામનાં ગામડાંમાં એક તળાવના કાંઠા ઉપરથી આ લેખવાળો પથ્થર મળી આવ્યો છે. ત્યાંથી દ્વારકામાં તેને પુસ્તકાલય પાસે ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં ચાર લીટીઓ છે અને તેનું માપ ૫'-૩"×૧'-૧૦" છે.

શાહ વંશના કેટલાક રાજાઓનાં નામે ઉપરાંત વાજકના પુત્રે અંધાવેલાં કેટલાંક જળાશયો વિષે પણ તેમાં ઉલ્લેખ કરેલો છે.

શાહના સમયની લિપિમાં સંસ્કૃત ભાષામાં લેખ લખેલો છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ રાજો મહાક્ષત્રસ [સ્ય] સા [સ્વા] મિરુદ્રસેનસ્ય
- ૨ વર્ષે ૨૩૨ વૈશાખબહુલપંચમ્યાં
- ૩ ઇમં વાનિજકસ્ય પુત્રેણ
- ૪ પ્રતિ જિવિતં દત્તં થ [સ્વ] મિત્રે [ત્રાય] હિ જિ [નિ] જસ [સ્ય]

ભાષાન્તર

રાજા મહાક્ષત્રપ સ્વામિ રુદ્રસેનના ૨૩૨ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૫ ને દિને વાનિજકના પુત્રે પોતાના મિત્રની જીંદગી પોતાના પ્રાણનો ભોગ આપીને રક્ષી.

નં ૧૨

મેવાસાનો ક્ષત્રપ શિલાલેખ

સં. ૩ + + ઠા સુ. ૫

* ૨૫. દીવાન બહાદુર રણુછોડભાઈ ઉદયરામ પાસેથી આલેખનાં રબિગો મળ્યાં છે. આ અક્ષરાન્તર તે ઉપરથી કરેલું છે. પણ મૂળ લેખ જોયા બાદ વધુ અજવાળું પડે એવો સંભવ છે.

લેખ મરણુસ્થંભ ઉપર કેતરેલો હોવો જોઈએ અને રબિગ ઉપરથી તેનું માપ નીચે મુજબ અટકળી શકાય છે. ઉંચાઈ ૨'-૧" પહોળાઈ ઉપરના ભાગમાં ૧'-૨" અને નીચેના ભાગમાં ૧'-૫" છેલ્લી બે પંક્તિના અક્ષર બહુ જ ઘસાઈ ગયા છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ સિદ્ધં રાજો મહાક્ષત્રપસ્ય સ્વામિ ચઘ્ણ
- ૨ પુત્રપુત્રસ્ય રાજો મહાક્ષત્રપસ્ય મદ્દિદામ
- ૩ પુત્રપૌત્રસ્ય: રાજો મહાક્ષત્રપસ્ય વર્ષશત
- ૪ ત્રુત્તરકે વર્ષ પુત્રસ્ય આમિરસ્ય
- ૫ હરિહાવેકસ (૧) ગોત્રસ્ય વસુરાકસ્ય: શુત્તજ્ઞ દુહિતુસ્ય
- ૬ કર્તીકસ્ય શુ ૧ રાજ્યેશ્વરસ્ય મર્તુયઘ્નિ પુષ્ટાપિ
- ૭ મવનં ચ
- ૮

* વો. ગુ. રીપોર્ટ સને ૧૯૨૩-૨૪ પા. ૧૨ ડી. બી. દીસ્કલ્કર

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

त्रैकुटक वंशना लेखो

ત્રૈકૂટક વંશના લેખો

નં ૦ ૧૩

ત્રૈકૂટકવંશના દહુસેનનાં પારડીનાં પતરાં

સંવત ૨૦૭ વૈશાખ સુ. ૧૩

* મુંબઈ ઈલાકામાં ગુજરાતના સુરત પરગણામાં પારડી ગામમાં વળાવનું ખોદકામ ચાલતું હતું ત્યારે આ પતરાંઓ ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં મળી આવ્યાં હતાં. રાયલ એશીઆટિક સોસાયટીની મુંબઈ શાખાના જરનલ વોલ્યુમ ૧૬ ના પાને ૩૪૬ મે. ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ ઈ. સ. ૧૮૮૫ માં આ પતરાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે. પણ લીથોગ્રાફ આપેલ નથી.

પતરાં બે છે અને તેનું દરેકનું માપ ૬ ૧/૪" x ૩" છે. તે વદન સપાટ છે. અને તેની કારે વધારે જડી અગર કાંઠાવાળી પણ નથી. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી જણાય છે કે લગભગ આખો લેખ અખંડ અને સુરક્ષિત છે.

સાધારણ કડી કે મુદ્રા નથી. પરંતુ બન્ને કડીઓના કાણામાંથી પતરાંઓ લાંબાં અને ૧" જડા તારથી બાંધેલાં છે. આ તાર કરતાં કાણાં બહુ મોટાં નથી, અને પતરાંઓ મળી આવ્યાં કે તરત જ સાચવી લેવામાં આવ્યાં હોય એવું લાગે છે. આ ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે પતરાંઓ અસલથી જ તારથી બાંધવામાં આવ્યાં હશે.

બે પતરાંઓનું વજન ૩૧ તોલા છે. અને વારનું વજન ૧૩ તોલા છે. કુલ વજન ૩૨૩ તોલા = ૧૨૩/૪ ઔસ છે.

ત્રૈકૂટક વંશના મહારાજ દહુસેને બ્રાહ્મણને આપેલ જમીનનું વર્ણન લેખમાં છે. આ રાજાની આજ્ઞા આમ્રકા નામના સ્થળેથી બહાર પાડવામાં આવી હતી. દાન આપેલ ગામનું નામ કનીયસ્તડાકા હતું અને તે અન્તર્મણડલી પરગણામાં આવ્યું હતું. બક્ષીસ મેળવનાર બ્રાહ્મણ કાપુરમાં રહેતો હતો. રાજાએ કરેલ બક્ષીસના સમાચાર આપનાર દૂતનું નામ બુદ્ધશુભ હતું. અને તે બક્ષીસ ૨૦૭ મા વર્ષના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ ને દિવસે કરવામાં આવી હતી.

પારડીનાં પતરાંઓ પ્રસિદ્ધ કર્યા પહેલાં પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ કન્હેરીના એક વામ્રપત્રમાંથી ત્રૈકૂટકોનું વર્ણન શોધી કાઢ્યું હતું. પરંતુ તે મૂળ પત્ર ખોવાઈ ગયું લાગે છે. કન્હેરીનાં પતરાં ઉપર ૨૪૫ મું વર્ષ લખેલું છે. તે જ પ્રદેશના કેટલાક સમકાલીન ઐતિહાસિક લેખોમાંથી મળી આવેલ સૂચનોના આધારે પંડિત એવું અનુમાન કરે છે કે આ પતરાંઓનો સંવત ઈ. સ. ૨૪૫ લગભગથી શરૂ થતો હોવો જોઈએ. જનરલ કર્નીગહામે આ સંવત ઈ. સ. ૨૪૬ થી શરૂ થતો કલચુરી અથવા ચેદીનો માનેલો છે. અને આ મતનું સમર્થન પંડિતે પોતે તથા ડૉ. ફ્લીટે કરેલ છે.

પારડીનાં પતરાંઓની લિપિ તથા જ્યાંથી મળી આવ્યાં તે જગ્યા અને તેમાં ત્રૈકૂટકોનું વર્ણન કરેલું છે એ બે બાબતો ઉપરથી એ પતરાંઓ, ડૉ. કીલ્હોર્ને છેવટ પુરવાર કહ્યું છે તે પ્રમાણે ઈ. સ. ૨૪૬ થી શરૂ થતા કલચુરી અથવા ચેદી સંવતનાં જ હોવાં જોઈએ એવું માનવાને સખળ કારણ મળે છે. અઠવાડીયાનો દિવસ અથવા નક્ષત્ર આપેલું નહિ હોવાથી સમય

નક્કી કરવાને બીજી કંઈ હકીકત નથી. પરંતુ ડૉ. કીલ્ડોર્ન જણાવે છે કે જો ચાલુ વર્ષ ગણવામાં આવે તો તે ઇ. સ. ૪૫૬ ના એપ્રિલની ૪ થી તારીખની ખરોખર થાય. અને પૂરું થયેલું વર્ષ ઇ. સ. ૪૫૭ ના એપ્રિલની ૨૩ થી તારીખ ખરોખર થાય :

ત્રૈકૂટકના કુટુંબનું વણન આપતું (કલચુરી) સંવત ૨૪૫ નું કન્હેરીનું પતરં આ વંશના જે રાજાના સમયનું છે તેના નામની માહિતી આપી શકતું નથી. ત્રૈકૂટકનો રાજા હહુસેન (કલચુરી) સંવત ૨૦૭ = ઇ. સ. ૪૫૬ અથવા ઇ. સ. ૪૫૭ માં રાજ્ય કરતો હતો એવું પારડીનાં પતરાંઓ ઉપરથી માલુમ પડે છે. હહુસેનના પિતા ઇંદ્રદત્ત તથા પુત્ર વ્યાઘ્રસેન નામના તે જ વંશના બીજા બે જાણસો વિષે પણ સિદ્ધાંતો ઉપરથી જાણવામાં આવ્યું છે. સ્વર્ગસ્થ મી. જોકસન પાસે સુરતમાંથી મળેલું એક (કલચુરીની) ૨૩૧ ની સાલનું વામપત્ર હતું. તેમાં ત્રૈકૂટક વંશના વ્યાઘ્રસેને આપેલા દાનનું વર્ણન હતું.

હહુસેન અને વ્યાઘ્રસેન પોતાને સિકકાઓ ઉપર પરમ વૈભવ તરીકે ઓળખાવે છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. જ્યારે પારડીનાં પતરાંઓમાં હહુસેનને તેવા જ અર્થવાણું ભગવદ્વાકર્મકર એટલે ભગવત્નાં ચરણોનો સેવક એવું બિરૂદ આપવામાં આવેલ છે.

આ લેખમાં બતાવેલ સ્થળો વિષે ડૉ. ફ્લીટ એમ માને છે કે ‘ અન્તરમન્ડલીવિષય ’ એ ગુજરાતમાં આવેલ ઉત્તરે મિણ્ડોળા અને દક્ષિણે પૂર્ણા નદીઓની વચ્ચેનો પ્રદેશ હોવો જોઈએ. વડોદરા રાજ્યના વ્યારા પરગણાની નૈરૂત્ય કોણની દક્ષિણ તરફ ત્રણ મૈલ ઉપર આવેલ મિણ્ડોળા નદીના કાંઠા ઉપર જરા મોટું ગામડું આવેલું છે તેજ કાપુર તરીકે ઓળખાવે છે. આ સ્થળને ઇન્ડીયન એટલાસ ક્વાર્ટર શીટ નં. ૨૩ એસ. ઇ. (૧૮૮૮) માં અક્ષાંશ ૨૧°૪ રેખાંશ ૭૩°૨૫ ઉપર કપુર તરીકે બતાવવામાં આવ્યું છે. ‘ કનીયસ્તડાકા સારિકા ’ એટલે ન્હાના તડાકા સારિકાને મિણ્ડોળા અને પૂર્ણા વચ્ચે લગભગ અર્ધે રસ્તે તથા કપુરથી પશ્ચિમે ૧૫ મૈલ ઉપર નકશામાં બતાવેલ તર્સરિ અથવા તર્સરિ તરીકે ઓળખાવે છે. હહુસેને દાન આપ્યું ત્યારે જ્યાં રહ્યો હતો તે આમ્રકા ક્ષાથ કપુરથી નૈરૂત્ય કોણમાં બે મૈલ ઉપર નકશામાં બતાવેલ અમ્મછ અથવા આમ્મછ હોય એમ તે માને છે. પરંતુ લેખમાં બતાવેલાં બીજાં સ્થળોની નજીક આમ્રકા હોવું જોઈએ એ જરૂરનું માનવા નથી. નાશિકના ઉશવદાવના એક લેખમાં બતાવેલા કાપુરાહાર નામના વિલાગનું નામ કાપુર ઉપરથી પડ્યું છે. અને તે જ લેખમાં બતાવેલ ચિખલપદ્ર પણ કપુરથી ઇશાન ખૂણે અઢી મૈલ ઉપર મિણ્ડોળાના દક્ષિણ કાંઠા ઉપર નકશામાં બતાવેલ ચિખલ છે.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ [॥] વિજયસ્કન્ધાવારાદાગ્રકાવાસકાત્રૈવકુ [કૃ]-
ટકાનાં માતાપિતૃપાદાનુદ્ધયાતો ભગ-
- ૨ વત્પાદકર્મ્મકરોષ્વમેધાહર્તા શ્રીમહારાજદહસેનઃ સર્વ્વનેવાસ્મ-
ત્સન્તકાનન્ત-
- ૩ સ્મ્ષ્ણ્ડલીવિષયવાસિનસ્સમાજાપયતિ યથા કાપુરવાસ્તવ્યબ્રાહ્મણનખ્ણ
[ણ્ણ] સ્વામિન*
- ૪ અત્રૈવ વિષયાન્તર્ગતકનીયસ્તડાકાસારિકાગ્રામો મા [ત્] આપિ
[ત] રોરાત્મનશ્ચપુણ્ય-

પતરું બીજું

- ૫ યશોભિવૃદ્ધયે [ય] આચન્દ્ર [આ] ક્ષીર્ણવ [ક્ષિ] તિસ્થિ-
તિકાલિકા [ક] શ્વોરો [રા] જાપત્થ્યકારિવર્જ
- ૬ સર્વ્વદિત્યવિષ્ટિપરિહારેણ પુત્રપૌત્રાન્વયમોજ્યસ્સમતિસ્રષ્ટો યતોસ્ય
મુજ્જતઃ કૃષ્ણતો [તઃ]
- ૭ પ્રવિ [દિ] શતશ્ચ ન ક [ણ] નચિ [ત્] પ્રતિષેષઃ
કાર્ય્યં હત્યુક્તશ્ચ ભગવતા વ્યાસેન [૧] ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ [ણિ]
- ૮ સ્વર્ગે વસતિ ભૂમિદઃ [૧] આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ [૧] બુદ્ધગુપ્તદૂતકમાજા
- ૯ સં. ૨૦૦ ૭ વૈશાખશુદ્ધત્રયોદશ્યા [-] ૧૦. ૩ [૧]

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) સ્વસ્તિ ! આગ્રકાના વિજયી નિવાસસ્થાનથી ત્રૈકુટકોના (વંશનો) માતાપિતાના પગનું ધ્યાન કરનાર ભગવત્ (વિષ્ણુ) ના ચરણનો સેવક અને અશ્વમેધ કરનાર શ્રી મહારાજ દહસેન અન્તર્મંદુલી વિષયમાં વસતી સર્વ આપણી પ્રજાને (નિથેનું) શાસન કરે છે :-

(પંક્તિ ૩) કાપુરમાં વસતા બ્રાહ્મણ નણ્ણસ્વામીને ઠનીયસ્તડાકાસારિકા ગામ એ જ વિષયમાં આવેલું. (અમારા) માતાપિતાના અને અમારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ અર્થે, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળ સુધી લૂંટારા, અને નૃપને વિદ્ય કરનાર વર્જ કરી, સર્વ કર અને વેઠથી મુક્ત, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે અમે આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૬) આથી જ્યાં સુધી તે ભૂમિને તે ઉપલોગ કરે, ખેતી કરે, અન્યને સોંપે ત્યાં સુધી કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહીં.

(પંક્તિ ૭) અને ભગવત વ્યાસે કહ્યું છે :-

[અહીં ચાલુ શ્લોકોમાંનો એક શ્લોક આવે છે]

(પંક્તિ ૮) (આ) શાસન (બહેર થયું હતું) -- દ્વતક પુદ્ગલુપ્ત- સંવત ૨૦૭ વૈશાખ શુદ્ધ તેરશ--૧૩ને દિને

* વાંચો સ્વામિનેત્રૈવ

ત્રૈકૂટક વંશના વ્યાઘ્રસેનનાં સુરતનાં પતરાંઓ*

સંવત ૨૪૧

મી. એ. એમ. ટી. જેકસને જણાવ્યા પ્રમાણે આ તામ્રપત્રો સુરતથી મળેલાં છે. પત્રાં બે છે અને તે દરેકનું માપ લગભગ ૯૩ ઈંચ પોહોળું અને ૩૩ ઈંચ ઉંચાઈનું છે. લખાણ કૃત અંદરની બાજુઓપર જ છે. બીજાં પતરાંઓ ઠરતાં આ વધુ પાતળાં અને ઉપડતી કેર વગરનાં છે, પણ તેમાંનું લખાણ એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પારડીનાં પતરાંઓની માફક આમાં પણ પહેલા પતરાની લખેલી બાજુ નીચે અને તેવી જ રીતે બીજાની ઉપર એ પ્રમાણે તાર માટેનાં કાણાંઓ છે. આ કાણાંઓમાંથી એક લાંબો ત્રાંબાનો તાર જમણી બાજુએથી પસાર કરી વાળી દેવામાં આવ્યો છે. ડાબી બાજુએ પણ કદાચ આવો તાર હશે, પણ મળી શક્યો નથી. પતરાંઓ તથા તારનું એકંદર વજન ૫૦ તોલા છે.

ત્રૈકૂટક વંશના મહારાજ વ્યાઘ્રસેને ‘વિજયી અનિરૂદ્ધપુર’ માં રહી એક બ્રાહ્મણને આપેલી જમીનની બક્ષીસનું વર્ણન લેખમાં છે. આ શહેર ત્રૈકૂટક રાજ્યોની રાજધાનીનું શહેર જણાય છે. તે શહેરને (કલચુરી) સંવત ૪૦૬નાં બગુઆનાં પતરાંઓમાં દાન લેનારના નિવાસ સ્થાન તરીકે ‘વિજયી અનિરૂદ્ધપુર’ એ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે.

વ્યાઘ્રસેન અપરાન્ત પ્રદેશમાં રાજ્ય કરવાને દાવો ધરાવે છે. કાલિદાસના રઘુવંશમાંના બે પ્રલોકમાં આવેલો ત્રિકૂટપર્વત, જેના ઉપરથી ત્રૈકૂટકોના વંશનું નામ પડ્યું હોયું જોઈએ, તે અપરાન્તના રાજાના પ્રદેશમાં આવેલો હોવાનું જણાવ્યું છે, તેને ઉપરની હકીકતથી સાબીતી મળે છે.

રઘુવંશ ઉપર મલ્લિનાથે લખેલ વૈજયન્તી પ્રમાણે અપરાન્તનું મુખ્ય સ્થળ શપારિકર, હાલનું સોપારા જણાય છે. અને તે જ ત્રૈકૂટકોનું રાજધાનીનું શહેર અનિરૂદ્ધપુર હું ગણું છું. વ્યાઘ્રસેને આપેલું ગામડું ઈક્ષ્વરકી પરગણાનું પુરોહિતપલિકા હતું. પરન્તુ આ ઓળખી શકાતું નથી. ગામડાના નામ ઉપરથી કદાચ અનુમાન કરી શકાય કે તે મેળવનાર નાગશર્મા રાજ-કુટુંબનો પુરોહિત હતો.

સંવત ૨૪૧ના કાર્તિક શુક્ર ૧૫ ને દિને તે આપ્યું હતું. દહ્મસેનનાં પારડીનાં પતરાંઓ ઉપર (કલચુરી) સંવત ૨૦૭ આપેલો છે. અને સિદ્ધાઓ ઉપરથી જણાય છે કે વ્યાઘ્રસેન દહ્મસેનનો પુત્ર હતો. એટલે નવા લેખનું વર્ષ પણ ઈ. સ. ૨૪૬ થી શરૂ થતા કલચુરી સંવતનું હોયું જોઈએ. અને તેમાં આપેલા મહિનાને લીધે લેખનું વર્ષ ઈ. સ. ૪૬૦, અગર ૪૬૧ નું હોવાનું નક્કી થાય છે.

અનિરૂદ્ધપુરમાં રહેતા અપરાન્તના ત્રૈકૂટક રાજાઓ વિષે સિદ્ધાઓ તથા લેખો ઉપરથી જેટલું જાણવામાં આવ્યું છે તે નીચેની વંશાવળીમાં આવી જાય છે :--

મહારાજ ઇન્દ્રહત્ત
|
મહારાજ દહ્મસેન
(ઈ. સ. ૪૫૬ અથવા ૪૫૭)
|
મહારાજ વ્યાઘ્રસેન
(ઈ. સ. ૪૬૦ અથવા ૪૬૧)

* એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૨૧૬ પ્રો. ઈ. હુથ

અક્ષરાન્તર

પહેલું પતરું અંદરની બાજુ

- ૧ સ્વસ્તિ વિજયાનિરુદ્ધપુરાત્ત્રૈકૂટકાન [૧] માતાપિતૃપાદાનુદ્ધયાતો ભગવત્પાદકર્મ્મ કરદ્ધરગતક્રમાગત—
- ૨ સ્પીતાપરાન્તાતિદેશપતિરપરિમિતનૃપતિનતચરણકમલસ્સ્વભુજપરિપાલનપ્રતા—
- ૩ પાષિગતપ્રચુરદ્રવિણવિશ્રાણનાવાસસર્વદિગ્વ્યાપિશુક્લયશાશ્વશારદરજનિકરુચિરવપુ—
- ૪ રનઘકાલીનપુરુષવિશેષસદ્દશોદારચરિતસ્સુચરિતનિદર્શનાર્થમિવ નિર્મિત ઃ પ્રતિ—
- ૫ હતસામન્તારાતિરન્યનરપતિપ્રતિવિશિષ્ટસ્સ્વવદ્શાલક્ષ્મભૂત ઃ પ્રભૂતપ્રવીરસાધના—
- ૬ ધિષ્ઠિતદુર્ગનગરસાગરસ્સાગરગમ્ભીરગિરિગુરુસ્થિરપ્રકૃતિ ઃ પ્રકૃતિજનમનોહર ઃ પ્રાજ્ઞ—
- ૭ સંશ્રિતગુસ્સ્વજનસાધુસાધારણધનોભિજનસદ્દશયન્ત્રણોપગૃહીતસ્પૃહણીયશ્રીશ્રીમહા -
- ૮ રાજવ્યાઘ્રસેનઃ સર્વ્વાનવેક્ષરક્યાહારાન્તર્ગતપુરોહિતપલ્લિકાપ્રતિવાસિનો*
- ૯ સ્સમાજ્ઞાપયતિ [૧]* વિદિતમસ્તુ વો યથાસ્માભિર્મ્માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ સ્વપુण्याભિવૃદ્ધયે

પતરું બીજું : અંદરની બાજુ

- ૧૦ ભારદ્વાજસગોત્રબ્રાહ્મણનાગશર્મ્મણે* इयं पल्लिका चोरराजापत्न्यकारिवर्जं* અચાટભટ
- ૧૧ પ્રાવેશ્યા સર્વદિત્યવિષ્ટિપરિહીણોગ્રાહારસ્થિત્યાન્વયભોજ્યાં આચન્દ્રાર્કાર્ણવ-
- ૧૨ ક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનોતિસૃષ્ટાં [૧]* તદસ્મદ્વદ્શયરાજભિરન્યૈર્શ્વ વિભવાનભાવાનુ-
બદ્ધાનાયુર્બિ-
- ૧૩ યોગાનુગતઙ્ગુણાંશ્ચ દીર્ઘકાલાનુગુણાન્વિગળય્ય દાનશ્ચ ગુણવતામવદાતમપદાન-
- ૧૪ મિતિ પ્રમાણીકૃત્ય શશિકરશુચિરુચિરશ્ચિરાય યશશ્ચિચીબુભિરિયં* પાલ્લિકાદાયો-
નુમન્તવ્યઃપા-
- ૧૫ લયિતવ્યશ્ચ [૧]* यस्मादुक्तम्भगवता वेदव्यासेन व्यासेन [૧]* પૂર્વદત્તાન્દ્રિજા-
તિમ્યોયત્નાદ્રક્ષ યુધિ-
- ૧૬ ધિર [૧]* महीम्महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं [॥ ૧ ॥]* षष्टिवर्षसहस्राणि
સ્વર્મે મોદતિ
- ૧૭ ભૂમિદ [: ૧]* आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति [॥ ૨ ॥]*
પ્રતિપૃચ્છ્ય લિખિતં મયા મહાસાન્ધિવિગ્ર-
- ૧૮ દિકકર્કેણ હાલાહલદૂતકં સં. ૨૦૦ ૪૦ ૧ કાર્તિક શુ. ૧૦. ૧ [॥]*

૧ વાંચો વંશા ૨ વાંચો સર્વ્વાનિવે ૩ વાંચો વાસિન ૪ વાંચો શર્મ્મણ ૫ વાંચો વર્જમ્ ૬ વાંચો પરિહી-
ણાપ્રહારં અને ભોજ્યાચન્દ્રા ૭ વાંચો કાલીનાતિ ૮ વાંચો દ્વંચ ૯ વાંચો ભિરયં

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) સ્વસ્તિ ! વિજયી અનિરુદ્ધપુરમાંથી ત્રૈકૂટકોના વંશનો, માતાપિતાનાં ચરણનું ધ્યાન ધરનાર, લગવતના (વિષ્ણુના) ચરણનો સેવક, અપરાન્વ અને (પોતે) મેળવેલા અથવા વારસામાં પ્રાપ્ત કરેલા અન્ય સમૃદ્ધ દેશોનો પતિ, જેનાં ચરણકમળને અસંખ્ય નૃપો નમન કરે છે, જેણે નિજ રાજ્યનું શાસન કરીને અને વિજય મેળવીને સ્વલુજથી પ્રાપ્ત કરેલા મહાન સંચયનું દાન આપીને સર્વે દિશામાં પ્રસરતો ઉજ્જવળ યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, જેનું અંગ શરદ-ધન્દુ સમાન પ્રકાશે છે, જેનો આચાર પ્રાચીન ઉત્તમ જનોના આચાર જેવો ઉમદા છે, જે સદાચારના ઉદાહરણ રૂપે સર્જાયેલો હોય તેવો છે, જેણે નજીકના શત્રુઓને હંકાર્યા છે, જે અન્ય નૃપો કરતાં અધિક સમ્પન્ન છે, જે નિજ કુળનું લૂષણ ખન્યો છે, જેણે અનેક મહાન વીરોની સેનાથી, દુર્ગ, નગરો અને સાગર મેળવ્યા છે, જેની પ્રકૃતિ સાગર સમાન ગંભીર છે, અને હિમાલય સમાન સ્થિર છે, જે પ્રકૃતિ વડે જનોનાં હૃદય અનુરંજે છે, જેની લક્ષ્મીનો વિદ્વાન, આશ્રિત, વડીલ, બન્ધુજન, અને સંતોથી વ્યય થાય છે, (અને) જેણે નિજ વંશને છાજતા પ્રકાર વડે નિઝહુ આચરી, અભિલાષિત વેશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે મહારાજ શ્રી વ્યાઘ્રસેન ઇક્ષ્વરકી આહારમાં આવેલા પુરોહિતપદ્ધિકાના સર્વ નિવાસિઓને શાસન કરે છે :--

(પં. ૬) વમને જાહેર થાયો કે અમારાં માતાપિતા અને અમારા પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અમે ભારદ્વાજ ગોત્રના બ્રાહ્મણ નાગશર્મનને, આ પદ્ધિકા, હુટારાઓ કે મહાન દ્રોહના ગુન્હાવાળા જનોના (પકડવાના પ્રસંગ) સિવાય ચાટ (અને) ભટના પ્રવેશથી મુક્ત, સર્વ કર અને વેઠથી મુક્ત, દાન લેનાર પુરૂષના વંશજોના ચન્દ્ર, સુરજ, સાગર અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી અગ્રહારના નિયમાનુસાર ઉપલોગ અર્થે આપી છે.

(પં. ૧૨) પ્રભુતા (ઐશ્વર્ય) અનિત્ય છે, જીવન વિયોગથી અનુસરાયેલું છે, અને ફક્ત ગુણો જ દીર્ઘ કાળ ટકે છે, એ વિચારીને તેમ જ સજ્જનોને દાન એ ઉમદા કાર્ય છે, એ સત્ય કબુલ કરીને, ઇન્દુકિરણ સમાન ઉજ્જવળ યશના દીર્ઘ કાળ સુધી સંચયની અભિલાષવાળા, અમારા વંશના કે અન્ય નૃપોએ આ પદ્ધિકાના દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું જોઈએ.

(પં. ૧૫) ઠારણ કે ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે :--

(અહીં ચાહુ શ્લોકમાંના બે શ્લોક આવે છે.)

(પં. ૧૭) આ (દાનની અગત્યની હકીકત) તપાસી, (આ દાન) જેમાં હાલાહલ ફૂતક હતો તે મારાથી, મહાસાંધિવિઘ્નિક કઈથી સં. ૨૪૧ કાર્તિક શુ. ૧૫ને દિને લખાયું હતું.

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

गुप्त वंशना लेखो

ગુપ્તવંશના લેખો

નં. ૧૫

સ્કન્દગુપ્તનો જૂનાગઢનો શિલાલેખ*

ગુપ્ત સંવત ૧૩૬, ૩૭ અને ૧૩૮

આ લેખની શોધ પ્રથમ મી. જેમ્સ પ્રિન્સેપે ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં જ. ખે. એ. સો. વો. ૭ પા. ૩૪૭ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરી હતી. ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં જ. ખો. પ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧ પા. ૧૪૮ ઉપર તેની શિલાછાપ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી. તે જનરલ સર જ્યોર્જ લીથેન્ડ જેકબ, મી. એન. એલ. વેસ્ટરગાર્ડ તથા એક બ્રાહ્મણ મહદનીશ એએએ તૈયાર કરી બે વર્ષ પહેલાં સોસાયટીપાસે મૂકેલી નકલ ઉપરથી બનાવવામાં આવી હતી. ડો. ભાઉ દાશુએ ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં તે જ જર્નલનાં વો. ૭ પા. ૧૨૧ ઉપર પોતાનો પાઠ તથા ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. તે સાથે ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં ડો. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીએ કપડાંપર ઉપજાવેલ છાપ ઉપરથી બનાવેલી શિલાછાપ પણ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં ડો. ભાઉ દાશુનો પાઠ તથા પ્રોફેસર ઇગ્લીંગે તપાસેલ ભાષાન્તર ફરીથી આ. સ. વે. ઈ. વો. ૨ પા. ૧૩૪ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયાં હતાં અને તેની સાથે ડો. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીની નકલ ઉપરથી બનાવેલી જરા નાની શિલાછાપ આપવામાં આવી હતી.

મુંબઈ ઇલાકામાં કાઠિઆવાડનાં દેશી સંસ્થાન જૂનાગઢ સંસ્થાનનું મુખ્ય શહેર જૂનાગઢ છે. આ શહેર અથવા તેના અસલ નામધારી શહેરનું વર્ણન આ લેખમાં છે. પણ તેનું અસલ નામ આપેલું નથી. પરંતુ રુદ્રદામનના લેખની પહેલી પંક્તિમાં તેનું નામ ગિરિનગર એટલે ડુંગરનું અથવા ડુંગરપરનું શહેર આપેલું છે. પાછળથી લેખમાં કહેલ ઊજ્જયત પર્વતને જ તે ગિરનાર નામ આપવામાં આવ્યું અને આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે અસલનું શહેર હાલની જગ્યાને બદલે પર્વતની તદ્દન પાસે અગર કદાચ તેની ખીણમાં જ હોવું જોઈએ. આ લેખ એક મહાન પત્થરની શિલાના વાયવ્ય કોણ ઉપર છે અને તેમાં અશોકનાં ચૌદ શાસનો તથા મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામનનો મોટો લેખ પણ ખાસ રક્ષણ માટે હમણાં ઉભી કરેલ છાપરી નીચે છે. આ સ્થળ ગિરનાર પર્વતને ફરતી ખીણ પાસે જવાના નાળાના મુખ આગળ શહેરથી પૂર્વમાં લગભગ એક માઈલ ઉપર આવેલું છે.

લખાણ ૧૦ ફૂટ પોહોળી અને ૭ ફૂટ ૩ ઇંચ જગ્યામાં અને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. લેખમાં ભાંગી ગયેલ પત્થરને લીધે ૨૨ મી પંક્તિમાં જ ફક્ત કેટલોક ભાગ રહી ગયો છે. આડાંઅવળાં અને છીછરાં કોતરકામ, ખડખડો ખડક, કુદરતી નિશાનીઓનું અક્ષરો સાથે મળી જવું, અને ખડકના ખડખડાપણાને લીધે કોતરનારે છોડી દીધેલી કેટલીક જગ્યા, વિગેરે કારણોને લીધે તે સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો લેખ નથી. અક્ષરોનું કદ ૬૬ ઇંચ અને ૧૩ ઇંચ વચ્ચે છે.

* ડો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૫૧ ફોટો

લેખને પહેલો ભાગ પ્રાચીન ગુપ્ત રાજા રકન્દગુપ્તનું વર્ણન આપે છે. ભગવાન વિષ્ણુની સ્તુતિ તથા રાજ્યકર્તાઓના વખાણના પાંચ શ્લોક પછી રકન્દગુપ્તે પોતાના સુરાષ્ટ્રના દેશો અથવા ક્ષત્રિઆવાડના પ્રદેશોપર રાજ્ય કરવાને એક પર્ણદત્તને નીમ્યો તેનું વર્ણન છે. પર્ણદત્તે લેખ છે તે શહેરમાં રાજ્ય કરવાને પોતાના પુત્ર ચક્રપાલિતને નીમ્યો. તે પછી લેખને મુખ્ય આશય લખ્યો છે તે આ પ્રમાણે છે :— ગુપ્તોના સમયના વર્ષ ૧૩૬ (ઈ. સ. ૪૫૫-૫૬)માં પ્રૌષ્ઠપદ (ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર) માસના છઠ્ઠા દિવસે રાત્રમાં સુદર્શન નામનું તળાવ (જે ગિરનારની તળાટીની આસપાસ ખીણમાં નાળાને આડે પ્રાચીન સમયમાં બાંધેલ બંધવડે, લેખ છે તે જગ્યાએ બનાવવામાં આવ્યું હતું તે) અતિવૃષ્ટિને કારણે તૂટી ગયું. અહિં તથા આગળના બે લખાણના ભાગોમાં આંકડાને બદલે શબ્દો વડેજ પૂર્ણ રીતે તારીખ આપેલી છે. તૂટી ગયેલો ભાગ ફરી બાંધકામથી બે માસ કામ ચાલ્યા પછી સંવત ૧૩૭ (ઈ. સ. ૪૫૬-૫૭)માં ચક્રપાલિતના હુકમથી સમરાવાયો હતો.

બીજા ભાગમાં, ૨૪ મી પંક્તિથી અંત સુધી રકન્દગુપ્ત અને પર્ણદત્તના નામો ફરીથી આપેલાં લાગે છે. અને તે પછી શરવાતની સ્તુતિ ઉપરથી જણાઈ આવતા વૈષ્ણવ વલણ અનુસાર નીચેની હકીકત આપેલી છે :— ગુપ્તોનાં સંવત ૧૩૮ માં (ઈ. સ. ૪૫૭-૫૮) ચક્રપાલિતે ભગવાન વિષ્ણુમંદિર બંધાવ્યું; જેનું નામ ‘ચક્રભૂત’ એટલે ચક્ર ધરનાર હતું. તે પછી બે શ્લોક બાદ લેખ પૂર્ણ થાય છે. તે શ્લોકોનો અર્થ સમજવા પૂરતો ભાગ રહ્યો નથી.

અક્ષરાન્તર

પ્રથમ વિભાગ

- ૧ સિદ્ધમ્ [॥] શ્રિયમેભિમતભોગ્યાં નૈકકાલાપનીતાં ત્રિદશપતિસુસ્વાર્થ યો વલે-
રાજહાર । કમલનિલયનાયાઃ શાશ્વતં ધામ લક્ષ્મ્યાઃ
- ૨ સ જયતિ વિજિતાર્તિર્વિષ્ણુરત્યન્તજિષ્ણુઃ તદનુ જયતિ શશ્વત્ શ્રીપરિક્ષિતવક્ષાઃ
સ્વભુજજનિતવીર્યો રાજરાજાધિરાજઃ । નરપતિ-
- ૩ ભુજગાનાં માનદર્પોત્કણાનાં પ્રતિકૃતિગરુડાજ્ઞા [મ્] નિર્વિંશી [મ્] ચાવકર્તા ॥
નૃપતિગુણનિકેતઃ સ્કન્દગુપ્તઃ પૃથુશ્રીઃ ચતુરુદધિજ (?) લ (?) આન્તાં સ્ફીત-
પર્યન્તદેશમ્ ।
- ૪ અવનિમવનતારિર્યઃ ચકારાત્મસંસ્થાં પિતરિ સુરસંસ્થિત્વં પ્રાપ્તવત્યાત્મશક્ત્યા ॥
ઔપિ ચ જિતમ્ [ઁ] વ તેન પ્રથયંતિ યશાંસિ યસ્ય રિપવોપિ આમૂલભગ્નદર્પા
નિવ :... :... :... ' મ્લેચ્છદેશેષુ
- ૫ ક્રમેર્ણે બુદ્ધ્યા નિપુણં પ્રધાર્ય ધ્યાત્વા ચ કૃત્સ્નાન્ગુણદોષહેતૂન્ । વ્યપેત્ય સર્વા-
ન્મનુજેદ્રપુત્રાંલક્ષ્મીઃ સ્વયં યં વરયાંચકાર ॥ તસ્મિન્નૃપે શાસતિ નૈવ કશ્ચિદ્ધર્માદિપેતો
મનુજઃ પ્રજાસુ ।
- ૬ આર્તો દરિદ્રો વ્યસની કદર્યો દણ્ડ [યો] ન વા યો મૃશપીડિતઃ સ્યાત્ ॥
एवं स जित्वा पृथिवीं समग्रां भग्नग्रदर्पा [न्] द्विशतश्च कृत्वा । सर्वेषु देशेषु
विधाय गोप्तृ [प्तृ] न् સંચિન્તયા [મા] સ વહુપ્રકારમ્ ॥ સ્યાત્કોનુરૂપો
- ૭ મતિમાન્વિનિ [ની] તો મેધાસ્મૃતિભ્યામનપેતભાવઃ । સત્યાર્જવૌદાર્યનયોપપન્નો
માધુર્યદાક્ષિણ્યયશોન્વિતશ્ચ ॥ ભક્તોનુરક્તો નૃ વ [િ] શ [ઁ] ષયુક્તઃ
સર્વોપધામિશ્ચ વિશુદ્ધબુદ્ધિઃ । આનૃણ્યભાવોપગતાન્તરાત્માઃ સર્વસ્ય લોકસ્ય
હિતે પ્રવૃત્તઃ ॥
- ૮ ન્યાયાર્જનેર્થસ્ય ચ કઃ સમર્થઃ સ્યાદર્જિતસ્યાપ્યથ રક્ષણે ચ । ગોપાયિતસ્યાપિ [ચ]
વૃદ્ધિહેતૌ વૃદ્ધસ્ય પાત્રપ્રતિપાદનાય ॥ સર્વેષુ મૃત્યુષ્વપિ સંહતેષુ યો મે પ્રશિષ્યા-
ન્નિશ્ચિલ્લાન્ સુરાષ્ટ્રાન્ । આં જ્ઞાતમેકઃ સ્વલુ પર્ણદત્તો ભારસ્ય તસ્યોદ્વહને સમર્થઃ ॥
- ૯ એવં વિનિશ્ચિત્ય નૃપાધિપેન નૈકાનહોરાત્રગુણાન્સ્વમત્યા । યઃ સંનિયુક્તોર્થનયા
કથંચિત્ સમ્યક્ સુરાષ્ટ્રાવનિપાલનાય ॥ નિયુજ્યૈ દેવા વરુણં પ્રતીચ્યાં સ્વસ્થા યથા
નોન્મનસો વમ્ભુવ [ઃ] [।] પૂર્વેતરસ્યાં દિશિ પર્ણદત્તં નિયુજ્ય રાજા
ધૃતિમાંસ્તથાભૂત્ । [॥]

૧ આર્તા અને પછીના બે શ્લોકમાં માલિની છન્દ છે ૨ છંદ આર્તા ૩ વાંચો નિર્વચના ૪ છન્દ-
વજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રાનો ઉપભતિ. ૫ આ શ્લોક અને પછીના ૭ શ્લોકમાં છંદ છન્દ્રવજ્રા ૬ વાંચો અત્યા
૭ છન્દ્રવજ્રાનો ઉપભતિ પછીના બે શ્લોકો પશુ તેમજ.

- ૧૦ તસ્યાત્મજો હ્યાત્મજભાવયુક્તો દ્વિધેવ ચાત્માત્મવશેન નીતઃ । સર્વાત્મનાત્મેવ ચ રક્ષણીયો નિત્યાત્મવાનાત્મજકાન્તરૂપઃ । [॥] રૂપાનુરૂપૈર્લલિતૈર્વિચિત્રૈઃ નિત્યપ્રમોદાન્વિતસર્વભાવઃ । પ્રવુદ્ધપદ્માકરપદ્મવક્ત્રો નૃણાં શરણ્યઃ શરણાગતાનામ્ । [॥]
- ૧૧ અભવદ્ભુવિ ચક્રપાલિતોસાવિતિ નામ્ના પ્રથિતઃ પ્રિયો જનસ્ય । સ્વગુણૈરનુપસ્કિતૈરુદાત્ત [પૈ] : પિતરં યશ્ચ વિશેષયાંચકાર । [॥] ક્ષમૌ પ્રભુત્વં વિનયો નયશ્ચ શૌર્યં વિના શૌર્યમહ [ા] ચ્ચનં ચ । વા (?) વ્ય (?) મ્ દમો દાનમદીનતા ચ દાક્ષિણ્યમાનૃણ્યમશ્ [ઊ] ન્યતા ચ । [॥] સૌંદર્યમાર્યેતરનિગ્રહશ્ચ અવિસ્મયો ધૈર્યમુદીર્ણતા ચ ।
- ૧૨ इत्येवमेतैतिशयेन यस्मिन्नविप्रवासेन गुणा वशन्ति ॥ नविद्यतेसौ सकलेपि लोके यत्रोपमा तस्य गुणैः क्रियेत । स एव कात्स्न्येन गुणान्वितानां बभूव नृ [नृ] णामुपमानभूतः इत्येवमेतानधिकानतोऽन्यान्गुणान्पर [ई] क्ष्य स्वयमेव पित्रा यः संनियुक्तो नगरस्य रक्षां विशिष्य पूर्वान्प्रचकार सम्यक् । [॥]
- ૧૩ આશ્રિત્યં વિ [વી] ર્યં સુ (?) ભુ (?) જ (?) દ્વયસ્ય સ્વસ્યૈવ નાન્યસ્ય નરસ્ય દર્પ । નોદ્વેજયામાસ ચ કંચિદેવમસ્મિન્ પુરે ચૈવ શશાસ દુષ્ટાઃ [ન] (॥) વિસંભમલ્પે ન શશામ યોસ્મિન્ કાલે ન લોકેષુ સ નાગરેષુ । યો લાલયામાસ ચ પૌરવર્ગાન્ [.... ...] પુત્રાન્ સુપરીક્ષ્યદોષાન્ । [॥] સંરંજયાં ચ પ્રકૃતિર્ભૂવ પૂર્વસ્મિતાભાષણમાનદાનૈઃ ।
- ૧૪ નિર્યન્ત્રણાન્યોન્યગૃહપ્રવેશૈ [:] સંવર્દ્ધિતપ્રીતિગૃહોપચારૈઃ । [॥] બ્રહ્મણ્યભાવેન પેરેણ યુક્તઃ શક્તઃ શુચિર્દાનપરો યથાવત્ । પ્રાપ્યાન્સ કાલે વિષયાન્ સિષેવે ધર્માર્થયોશ્ચા [પ્ય] વિરોધેન । [॥] યો [....] પર્ણદત્તાત્સ ન્યાયવાનત્ર કિમસ્તિ ચિત્રં । મુક્તાકલાપામ્બુજપદ્મશીતાચન્દ્રાત્ કિમુષ્ણં ભવિતા કદાચિત્ । [॥]
- ૧૫ अर्था क्रमेणाम्बुदकाल आगत [ए] न् [इ] दाघकालं प्रविदार्य तोयदैः । ववर्ष तोयं बहु संततं चिरं सुदर्शनं येन बिभेद चात्वरान् । [॥] संवेत्सराणामधिके शते तु त्रिंशद्विरन्यैरपि षड्भिरेव । रात्रौ दिने प्रौष्ठपदस्य षष्ठे गुप्तप्रकाले गणनां विधायै । [॥]
- ૧૬ इमाश्चै या रैवतकाद्विनिर्गता [:] पलाशिनीयं सिकताविलासिनी । समुद्रकान्ताः चिरबन्धनोषिताः पुनः पतिं शास्त्रयथोचितं ययुः । [॥] अवेक्ष्यवर्षागमजं महोद्भ्रमं महोदधेरुर्जयता प्रियेप्सुना । अनेकतीरान्तजपुष्पशोभितो
- ૧૭ नदीमयो हस्त इव प्रसारितः । [॥] विशाद्य [मानाः खलु सर्वतो ज] नाः कथं कथं कार्यमिति प्रवादिनः । मिथो हि पूर्वापररात्रमुत्थिता विचिन्तयां चापि

૧ વૈતાલીય-ઔપચંદ્રસિદ્ધ ૨ ઉપેન્દ્રવજ્રા અને ઇન્દ્રવજ્રાનો ઉપજાતિ; પછીના ત્રણ રસોડામાં પણ તે જ ૩ ઇન્દ્રવજ્રા; પછીના આર રસોડામાં પણ તે જ પ્રમાણે ૪ વંશસ્થ ૫ ઇન્દ્રવજ્રા ૬ આ વાંચન માટે જુઓ ડૉ. ઈ. ઈ. વા. ૩ પા. ૫૭ પુટનોટ ૪. ૭ ૭૪ યંશસ્થ અને પછીના ત્રણ રસોડામાં.

बभूवुस्तुकाः । [॥] अपीहलोके सकले सुदर्शनं पुमां [न] हि दुर्दर्शनतां
गतं क्षणात् ।

- १८ भवेन्नु शाम्भो निधितुल्यदर्शनं सुदर्शनं [....] । (॥)
[....]' वणे स भूत्वा पितुः परां भक्तिमपि प्रदर्श्य । धर्मं पुरो-
धाय शुभानुबन्धं राज्ञो हितार्थं नगरस्य चैव । (॥) संवत्सराणामधिके शते तु
- १९ त्रिंशद्विरन्यैरपि सप्तभिश्च । प्र [...] शास्त्र चेत्ता वि (?)
श्वो (?) प्यनु ज्ञातमहाप्रभावः । (॥) आज्यप्रणामैः विबुधानथेष्वा धनैर्द्विजा-
तीनपि तर्पयित्वा । पौरांस्तथाभ्यर्च्य यथार्हमानैः भृत्यांश्च पूज्यान्सुहृदश्च दानैः ।
- २० त्रैप्सस्य मासस्य तु पूर्वप [क्षे] [... प्र] थमेहिसम्यक् । मासद्वये-
नादरवान्स भूत्वा धनस्य कृत्वा व्ययमप्रमेयम् । (॥) आयामतो हस्त शतं
समग्रं विस्तारतः षष्टिरथापि चाष्टौ ।
- २१ उत्सेधतो न्यत् पुरुषाणि स (?) स (?) [... ह] स्तशतद्व-
यस्य । (॥) वबन्धयत्नान्महता नृदेवान् [अभ्यर्च्य (?)] सम्यग्घटितो-
पलेन । अजातिदुष्टम् प्रथितं तटाकं सुदर्शनं शाश्वतकल्पकालम् । (॥)
- २२ अपि च सुहृदसेतुप्रान्त (?) विन्यस्तशोभरथचरणसमाह्वकौचहंसासधूतम् ।
विमल सलिल [...] भुवि त [...] द [... अ]
कः शशी च । (॥)
- २३ नगरमपि च भूयाद्वृद्धिमत्पौरजुष्टम् द्विजबहुशतगीतब्रह्मनिर्नष्टपापं । शतमपि च
समानामीति दुर्भिक्ष [...] (॥)
[इति सुद] र्शनतटाकसंस्कारग्रन्थरचना [स] माप्ता ॥

बीजो विभाग

- २४ दृष्टारिदर्पप्रणुदः पृथुश्रियः स्ववंशकेतोः सकलावनीपतेः । राजाधिराज्याद्भुतपुण्य-
[कर्मणः] [...] (॥) [...]
... ४] (१) द्वीपस्य गोप्ता महतां च नेता दण्ड
द्वि (१) [...] नां
- २५ द्विशतं दमाय । (॥) तस्यात्मजेनात्मगुणान्वितेन गोविन्द-
पादार्पितजीवितेन । [... +] (॥)
[... ५] र्धं विष्णोश्च पादकमले समवाप्य तत्र । अर्थव्ययेन

१. धन्ववज्रा अने उपेन्द्रवज्राणे। छिप्यति; पछीना पांय श्लोकां पद्य अ ७ छंद. २ छंद भाषिनी
पछीना श्लोकां पद्य. ३ छंद वंशस्थ-पहेलां अने त्रीज पादमा प्रथमाक्षरो लघु होवाथी छंदोत्तम थाप छे.
४ धन्ववज्रा अने पछीना श्लोकां. ५ छंद वसंततिलका अने पछीना श्लोकां पद्य.

- ૨૬ મહતા મહતા ચ કાલેનાત્મપ્રભાવનત પૌરજનેન તેન । (॥) ચક્રં વિભર્તિ
રિષુ [... ..] (૧) [... ..]
... ..] તસ્ય સ્વતંત્રવિધિકારણમાનુષસ્ય । (॥)
- ૨૭ કારિતેમવક્રમતિના ચક્રમૃતઃ ચક્રપાલિતેન ગૃહં । વર્ષશતેષ્ટાત્રિંશે ગુપ્તાનાં કાલ
... .. (॥) [... .. આ]
ર્થમુત્થિતમિવોર્જયતોચલસ્ય
- ૨૮ કુર્વત્પ્રભુત્વામિવ માતિ પુરસ્ય મૂર્ધ્નિ ॥ અન્યચ મૂર્ધ્નિ સુ [... ..]
... ..]
- ૨૯ રુદ્રવિહંગમાર્ગ વિભ્રાજતે [... ..] (॥)

ભાષાન્તર

(સિદ્ધ થયું છે) જેનો નિવાસ કમળ છે તે લક્ષ્મી (દેવી) નું શાશ્વત ધામ વિષ્ણુ (ભગવાન), આપદનો વિજેતા, પૂર્ણ વિજયી, જેણે દેવોના પતિ (ઈન્દ્ર) ના સુખાર્થે બલિ (અસુર) પાસેથી લક્ષ્મી અને શ્રી જે ઉપલોગ યોગ્ય લેખાઈ છે અને જે તેની પાસેથી ઘણો દીર્ઘકાળ દૂર રાખવામાં આવી હતી તે હરી લીધી !

(પં. ૨) તે પછી, જેના વક્ષઃસ્થળને લક્ષ્મીથી આલિંગન થયું છે, જેણે નિજબાહુબળથી શૌર્ય ખીલવ્યું છે, અને જેણે માન અને દર્પથી ફણા ઉંચી કરવા ભુજંગ સમાન રિપુનૃપોના પ્રતિકાર રૂપે ગરૂડ સમાન (નિજ સ્થાનીય) નાયકોનું બળ લઈ તેનો ઉપયોગ કર્યો, જેણે જ્યારે તેના પિતાએ નિજ બળથી દેવોના મિત્રનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું (મૃત્યુ પામ્યો) ત્યારે નિજ શત્રુઓને નમાવ્યા અને ચાર સાગરનાં જળથી આવૃત થએલું અને તેના અન્ત ઉપર ઉત્તવ દેશોથી પૂર્ણ (અખિલ) જગત વશ કર્યું, જેનો યશ પણ મ્લેચ્છોના દેશોમાં તેના શત્રુઓ પણ તેમનો દર્પ જડમૂળ ભગ્ન થવાથી “ ખરેખર તેનાથી વિજયપ્રાપ્ત થયો છે ” તે શખ્દોથી જાહેર કરે છે અને જેને લક્ષ્મીએ કમથી અને ખુદ્ધિ વડે ચતુરાઈથી ધ્યાનમાં લઈ અને ગુણો અને દોષોના હેતુ વિષે વિચાર કરી અને અન્ય રાજપુત્રોનો તેણીના લક્ષ્ય સમાન ન આવવાથી તિરસ્કાર કરી સ્વયંવર તરીકે પસંદ કર્યો હતો તે મહા યશસ્વી, રાજગુણોનું સ્થાન રાજ રાજધિરાજ સ્કન્દગુપ્ત નિત્ય વિજયી છે.

(પં. ૫) જ્યારે તે નૃપ રાજ્ય કરે છે ત્યારે ખરેખર તેની પ્રજામાં કોઈ જન ધર્મમાંથી પતિત થતો નથી, અને કોઈ દુઃખી, દરિદ્ર, વ્યસની, લોભી, કે શિક્ષાપાત્ર હોઈ ત્રાસ દેવાયો નથી.

(પં. ૬) આમ અખિલ પૃથ્વીનો પરાજય કરી, (અને) નિજ શત્રુઓનો દર્પ હણી, અને સર્વ દેશોમાં રક્ષકો મૂકી તેણે બહુ પ્રકારથી અનુમાન કર્યો. “ મારા સર્વ ભૃત્યોમાં અનુ-ફૂળ, ખુદ્ધિસમ્પન્ન, વિનયી, જ્ઞાન અને સ્મરણશક્તિવાળી પ્રકૃતિ, સત્ય, સરળતા, ઉદારતા, અને શીલાચાર, અને માધુર્ય, હાક્ષિણ્ય, અને યશસમ્પન્ન ભક્ત, અનુરક્ત, પુરૂષાર્થ યુક્ત અને પ્રમાણિકતાની સર્વ પરીક્ષાઓથી વિશુદ્ધ જણાએલા મનવાળો : અને ઋણ અને ઉપકારમાંથી મુક્ત થવાની વૃત્તિથી પૂર્ણ અન્તરાત્માવાળો, લોકહિતાર્થે પ્રવૃત્ત--ન્યાયવડે લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન, અને પ્રાપ્ત કરી તે રક્ષવા શક્તિમાન, અને વળી રક્ષણ ક તેની વૃદ્ધિ કરવા

સમર્થ અને તે વૃદ્ધિ પામે ત્યારે યોગ્ય જનોને પ્રદાન(આપવા)માં શક્તિમાન કયો. સુજન સુરાષ્ટ્ર દેશનું રાજ્ય કરશે ? મારી પાસે છે: પર્યુદત્ત નામે એક જન આ ભાર ધારણ કરવા શક્તિમાન છે.

(પં. ૯) (અને તે આ પર્યુદત્ત) સુરાષ્ટ્રોની ભૂમિ યોગ્ય રીતે રક્ષવા મનમાં ઘણા રાત-દિવસથી અહોરાત્રિ આમ ચિન્તવન કર્યું હતું તે નૃપાધિપથી દબાણથી અને કષ્ટથી નીમાયો હતો : (અને) વડ્ડણને પશ્ચિમમાં મૂકી જેમ દેવો સુખી થયા અને મન સ્વસ્થ થયું તેમ પશ્ચિમના દેશમાં પર્યુદત્તને નીમ્યો ત્યારે આ નૃપ હૃદયમાં સુખી થયો.

(પં. ૧૦) તેનો પુત્ર જે પિતૃભાવસમ્પન્ન અને તેના બીજા દેહ સમાન હતો, જે નિશ્ચયથી કેળવાએલો હતો, જે સર્વાત્માથી પોતાનાજ દેહ જેમ રક્ષવા યોગ્ય હતો, જે સદા આત્મશ્રદ્ધાવાળો હતો, જે નૈસર્ગિક કાન્તિમાન રૂપસમ્પન્ન હતો, જે તેના રૂપ પ્રમાણે લલિત કૃત્યોથી નિત્ય આનન્દ સમ્પન્ન સર્વ ભાવવાળો હતો, જે પૂર્ણ વિકસેલાં કમળાની શૈયા સમાન વહન કમળ વાળો હતો, જે શરણાગતનો આશ્રય હતો, જે પૃથ્વીપર ચક્રપાલિત નામથી વિખ્યાત થયો હતો, જે પ્રજાનો પ્રિય હતો, તે નિજ ઉમદા અને સંસ્કૃતિવાળા ગુણો વડે પિતાને યશ આપે છે.

(પં. ૧૧) જેનામાં ધૈર્ય, પ્રભુત્વ, વિનય, નય, અને પરાક્રમની અતિ ઉંચી તુલના રહિત શૌર્ય, છંટા (?) સ્વનિશ્ચય, ઉદારતા, વિશાળ મન, દાક્ષિણ્ય, ઋણ અને ઉપકારમાંથી મુક્તિ અને મગજની શૂન્યતામાંથી મુક્તિ, સૌન્દર્ય, ખરાબ ચીજો તરફ વિરસ્કાર, વિરમયતાથી મુક્ત, સ્થિરતા અને ઉદારતા, આ સર્વ ગુણો નિત્ય સતત નિવાસ કરે છે. અખિલ જગમાં પણ તેના ગુણોની તુલના થાય તેવા ગુણવાળો કોઈ અન્ય જન નથી; ખરેખર તે પૂર્ણપણે ગુણી જનોની ઉપમારૂપ બન્યો છે.

(પં. ૧૨) અને જાતે જ તેનામાં ઉપર જણાવેલા ગુણોનું તેમ જ તે કરતાં ઉચ્ચ ગુણોના અસ્તિત્વની પરીક્ષા કરી તેના પિતાએ તેને નીમ્યો હતો. અને તેણે આ નગરનું રક્ષણ એવી રીતે કર્યું કે તે નિજ પૂર્વજો કરતાં અધિક બન્યો. અન્યના મદ ઉપર નહિ પણ ઉત્તમ ભુજના પ્રતાપ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને તેણે કોઈને આ નગરમાં કંઈ ચિન્તા કરી નહિ અને દુષ્ટ જનોને હણ કર્યો. આ કલિયુગમાં પણ નગરવાસી સહિત જનોમાં વિશ્વાસ ટકાવી રાખવામાં નિષ્ફળ થયો નહિ અને સંભાળ પૂર્વક દોષની તપાસ કરી બાળકો સહિત સર્વ નગરવાસીઓને નવાઈ પમાડી. અને તેણે સ્મિતભર્યા વાર્તાલાપથી, માન, દાન, અન્યો-અન્યના ગૃહમાં છૂટતી પ્રવેશ કરી અને પ્રેમની કુળ રીતિઓનું સંભાળથી પાલન કરી પ્રજાને સુખી કરી, પરમ ધર્મ સંપન્ન, સ્નેહાળ, શુદ્ધ, અને યોગ્ય રીતે દાનપરાયણ તેવા તેણે ધર્મ અને અર્થના કંઈ પણ વિરોધ વિના યોગ્ય સમયે પ્રાપ્ત થાય તેવા વિષય (આનન્દ) લોગવ્યા. પર્યુદત્તમાંથી જન્મેલો તે આવા ઉચિત આચારવાળો છે તેમાં શી નવાઈ છે ? મૌકિકમાળા કે કુમુદસમાન શીતલ ઇન્દુમાંથી ઉજ્જ્વળતા કદી પ્રગટે ખરી ?

(પં. ૧૫) પછી ક્રમે ગરમીની ઋતુ (ઉનાળા) ને વાદળાંથી લેદી નાંખનાર વર્ષા ઋતુ આવી જ્યારે દીર્ઘ કાળ સુધી સતત અતિ જળવૃષ્ટિ થઈ, જેથી સુદર્શન સરવર ગુપ્ત ગણના અનુસાર સં. ૧૩૬ પ્રૌષ્ઠપદ (માસ)ની ૬ દિને રાત્રે એકાએક ફાટ્યું. અને આ અન્ય નદીઓ જે રૈવતક પર્વતમાંથી નીકળે છે, અને આ પલાશિની પણ જે તેના રેતાળ વિસ્તારથી રમ્ય છે તે સર્વ સમુદ્રની કાન્તાઓ દીર્ઘ કાળ બન્ધનમાં રહી હતી તે શાસ્ત્રાનુસાર પુનઃ તેમના પતિ (સાગર) પાસે ગઈ. અને અતિ વૃષ્ટિથી થએલું મહાન આશ્ચર્ય નિરખી મહાન સાગરની પ્રિયા-ઓને વાળી લેવા ઉર્જયત ગિરિએ તેના તીરે ઉગતાં અનેક પુષ્પથી અલંકારિત પલાશિની નદી રૂપે કર લંબાવ્યો.

(પં. ૧૭) [પછી સર્વ દિશામાં] શું કરવું તે વિવેચન કરતાં લોક નિરાશ થયા અને આખી રાત્રિ વ્યર્થ ભગી મહા ચિન્તામાં તેઓએ વિચાર કર્યો—“ અહીં એક ક્ષણમાં જળ ન સમાવાથી સુદર્શન સરવરે તે મનુષ્ય હોય તેમ સર્વ લોક તરફ દુર્દશનતા ધારી છે. જળથી પૂર્ણ સાગરના દેખાવવાળું હોઈ તે સુદર્શન પુનઃ થઈ શકે ?

(પં. ૧૮) તે બની અને નિજ પિતા તરફ પરમ ભક્તિ દર્શાવતો, અને નૃપના અને નગરના પણ હિતાર્થે ધર્મ જેનાં આવાં શુભ કૃણ છે તે પૂર્ણ લક્ષમાં રાખી, સંવત ૧૩૭ માં ભણીતા મહા પ્રભાવ વાળાં શાસ્ત્રને ધ્યાન આપી પછી દેવોને ધૃતની આહુતિ આપી અને પ્રણામ કરીને અને દ્વિભોને ધનથી તુષ્ટ કરી અને ઉચિત માનથી પૌરજનોને અને લાયક ભૂત્યોને માન આપી અને નિજ મિત્રોને ઉપહાર આપી-ગ્રીષ્મ માસના પૂર્વ પક્ષમાં પ્રથમ દિને જે માસ સુધી ઉપરના માનભર્યા આચાર કર્યા, ધનનો અમાપ વ્યય કર્યો; અને એકંદર ૧૦૦ હસ્ત વિસ્તારમાં, અને ૬૮ પહો-ળાઈમાં અને સાત પુરૂષની ઉંચાઈ જેટલી ૨૦૦ હસ્ત દિવાલ કરી. (આમ) નૃપોને માન આપી, અતિ શ્રમથી મહાન કડીઆકામથી જાતિથી દુષ્ટ નહિ એવી ખ્યાતિ-વાળું—, મજબૂત બાંધેલી દિવાલના તીર પર સૌન્દર્ય બતાવતા થી અને તેના જળમાં બેસતા કૌંચ અને હંસથી છુબ્ધ નિર્મળ જળવાળું, પૃથ્વી પર સૂર્ય અને ચન્દ્ર શાશ્વત ઠાળ સુધી ટકે તેમ સુદર્શન સરવર સારી રીતે બાંધ્યું.

(પં. ૨૩) અને નગર ઉન્નત થાઓ, પૌરજનોથી ભરપુર; સહસ્ર દ્વિભોની સ્તુતિ વડે પાપથી શુદ્ધ અને અતિવૃદ્ધિ અને હુકાળથી શતવર્ષ સુધી મુક્ત થાઓ. (આમ) સુદર્શન(સરવર)ના સંસ્કાર વર્ણનની રચના પૂર્ણ (સમાપ્ત) થાય છે.

બીજો ભાગ

(પં. ૨૪) તેનું (સ્કન્દગુપ્ત) જેણે ઉન્મત્ત શત્રુઓનો મદ્દ હુણ્યો, જે મહાન યશઃસ્મરણ છે, જે નિજ વંશનો ધ્વજ છે, જે સકળ અવનિનો પતિ છે, જેનાં પુણ્ય-કર્મ તેના રાજધિરાજના પદ કરતાં પણ અધિક અદ્ભુત છે

(પં. ૨૪) (પર્ણહત) દ્વીપનો રક્ષક અને મહાન જનોનો નેતા, (નિજ) શત્રુઓને શરણ કરવાની સેનાઓનો—

પં. ૨૫) તેના પુત્રથી, જે તેના પોતાના શુભસમ્પન્ન છે અને જેણે ગોવિન્દ (દેવ) ના ચરણને જીવિત અર્પ્યું છે તેનાથી જે સ્વપ્રભાવથી પૌરજનોને નમન કરાવે છે, ત્યાં પ્રાપ્ત કરી અને વિષ્ણુ (ભગવાન) ના ચરણકમળ, ધન અને સમયના અતિ વ્યયથી, ચક્રધારનાર તે વિખ્યાત (વિષ્ણુ ભગવાનનું) ત્યાં મંદિર બંધાવ્યું હતું, શત્રુઓ, અને જે સ્વેચ્છાથી (અવતાર લઈને) મનુષ્ય થયો. (આમ) સરળ મનના ચક્રપાલિતથી ચક્રભૂત (દેવ) નું મંદિર ગુપ્ત સમયના સંવત ૧૩૮ માં બંધાયું હતું.

(પં. ૨૭) ઊર્જયત ગિરિમાંથી ઉન્નત થતું હોય તેમ નગરના શિર ઉપર તેની પ્રભુતા દર્શાવતું તે પ્રકાશે છે.

(પં. ૨૮) અને અન્ય શિર ઉપર પક્ષીઓનો માર્ગ રોકતું, પ્રકાશે છે

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

वलभी वंशना लेखो

વલ્લીવંશના લેખો

ભમોદરા મહોટામાંથી મળેલું દ્રોણસિંહનું

તામ્રપત્ર

૧૦ સંવત ૧૮૩ શ્રાવણ સુદિ ૧૫

નીચેના લેખ મૂળ મી. એ. એમ. ટી. જેકસને જ. ઓફ. બો. ગ્રા. રો. એ. સો. વો. ૨૦, પાને ૫૪ મે નકલ વિના પ્રકટ કર્યો હતો.

મી. જેકસન જણાવે છે કે આ લેખવાળું પત્ર તેમ જ એક બીજું દાનપત્ર “૧૮૬૫ માં ભાવનગર પાસે ભમોદરા મહોટા ગામના એક ખેતરમાં દટાએલાં જડયાં હતાં,” અને ભાવનગર સ્ટેટના એન્જનીઅર મી. એલ. પ્રોક્ટર સિમ્સે મેળવ્યાં હતાં. આઠારમાં તે સહેજ વાકુંચું છે. તેની વધારેમાં વધારે ઉંચાઈ ૬૬ ઇંચ અને વધારેમાં વધારે પહોળાઈ ૧ ફુટ; ૨ ઇંચ છે. તે તદ્દન સારી સ્થિતિમાં છે. લિપિ તે જ સ્થાન અને સમયનાં બીજાં દાનપત્રોની લિપિને મળતી છે, પણ વધારે ખુલ્લાવાળી છે. તેની ભાષા સંસ્કૃત છે. લીટી ૬ અને ૧૦ માંના ચાલુ ૩ શ્લોક સિવાય બાકીનો ભાગ ગદ્યમાં છે. વ્યાકરણ ઘણું અશુદ્ધ છે, પણ તે દોષ મુત્સદ્દો કરનારનો હોવો જોઈએ.

દાનપત્રનો આશય વલ્લીના મહારાજ દ્રોણસિંહે હસ્તવપ્રાહરણીમાં ત્રિસંગમક નામનું ગામ પાણ્ડુરાજ (?) દેવીના પંથ અર્થે આપ્યું તે નોંધવાનો છે. તે દેવીના કર્માન્વિત્ત અથવા દેવીની મિલકતના વ્યવસ્થાપક લિંગવકની તેમાં સહી છે. અને પશ્ચિદત્તના પુત્ર કુમારિલપટિકે (?) તેની સાફ નકલ કરી હતી. દ્રોણસિંહ વલ્લીના મૈત્રક વંશ સ્થાપનાર ભટ્ટાર્કનો બીજો પુત્ર હતો. આ વિષયમાં મેસર્સ જેકસનની તેમ જ સિમ્થ(અર્લી) હિસ્ટરી ઓફ ઇન્ડિયા બીજી આવૃત્તિ પાનું ૩૧૪)ની ચર્ચા વાંચવી બસ થશે.

તિથિ પંક્તિ ૧૧ માં સંવત ૧૮૩ શ્રાવણ સુદિ ૧૫ આપી છે જે ઇ. સ. ૫૦૨ ની ૬ ઠી જુલાઈ શનિવાર સાથે મળે છે.

વલ્લી, હસ્તવપ્રાહરણી, ને ત્રિસંગમક એટલાં જ સ્થળનાં નામ આપ્યાં છે. વલ્લી તે કાઠિઆવાડમાં હાલનું વળા છે. હસ્તવપ્ર, ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાની દક્ષિણે ૬ માઈલ ઉપર હાલનું હાથબ છે; આને માટે હું ડૉ. કોનોની ટીકાઓ એ. ઇ. વો. ૧૧ પાનું ૧૦૬ વાંચવાનું સૂચવું છઉં. ત્રિસંગમકને હાથબ પાસે તર્સમિઆ તરીકે મી. જેકસને ઓળખાવ્યું છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ સ્વસ્તિ વલભીતઃ પરમભટ્ટારક પાદાનુધ્યાતો મહારાજદ્રોણસિંહમ્કુશલી સ્વવિષય [કાન્ *] સર્વાનેવાસ્મત્સન્તકાયુક્તકવિનિયુક્તકમહ-
- ૨ ચરદ્રાગ્નિકધ્રુવસ્થાનાધિકરણં (ણિક) ચાટમટાર્દી [÷*] શ્ચ સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વો વિદિતં યથા મહાવિજયાયુ [ર્ *] ધર્મ્મકલયશો વિષય ત્રિ(વૃ)દ્ધ-
- ૩ યે નો વર્ષ સહસ્રાય સર્વ્વકલ્યાણામિપ્રાય સંપત્તયે ચ હસ્તવપ્રાહરણ્યાં શ્રી ભગ-વત્યાઃ પાણ્ડુરાજ્યા (જા)યાઃ માતાપિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયનનિ-
- ૪ મિત્તમાત્મનશ્ચ પુણ્યાભિત્ર (વૃ)દ્ધયે આચન્દ્રાર્કાર્ણવ ક્ષિતિસ્થિતિ સરિત્પર્વતસ-મકાલીનં બલિચરુવૈશ્વદેવાદ્યાનાં ક્રિયાણાં સમુત્સર્પ્પણાર્થ [÷]-
- ૫ ત્રિસંગમકપ્રામો ગન્ધધૂપદીપતૈલ્ય (લ) માલ્યોપયોજ્યં દેવકુલ્યસ્ય ચ પતિત વિશીર્ણં પ્રતિસંસ્કરણાર્થ સત્રોપયોજ્યે (જ્ય) સ્સહિરણ્યા-
- ૬ દેયસ્સહાન્યૈ શ્વાદાનૈરંચાટમટપ્રાવેશ્યં બ્રહ્મદેયસ્થિત્યા ઉદકાતિસર્ગેણ નિસૃષ્ટઃ યતો સ્યોપચિતન્યાયતે ભુજેતંઃ કૃશ (ષ) તઃ પ્રદિશત-
- ૭ : કર્ષાપયતો વા ન કેનચિસ્ (ત્*) સ્વરૂપાવાધા વિચારણા વા કાર્ય્યા યશ્ચા [ચ્] છિદ્યમાનમનુમોદોયુરસૌ મૈહાપાતકૈસ્સોપપાતકૈશ્ચ
- ૮ સંયુક્તોસ્મદ્દંશાગામિરાજમિરન્યૈશ્ચ સામાન્યં ભૂમિદાયમવેત્ય્ [આ] સ્મદ્દાયો-નુમન્તવ્યો પિ ચાત્ર વ્યાસકૃતાઃ શ્લોકા ભવન્તિ-
- ૯ ષષ્ટિં વર્ષ સહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ [૧ *] આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વશે (સે) ત્ [૧ ૧ *] સ્વદત્તાં પરદત્તા [÷ *] વા યો હરેત વસુન્ધરાં [૧ *]
- ૧૦ ગવાં શતસહસ્રસ્ય હન્તુ [: *] પ્રાપ્નોતિ કિલ્બિષં [૧ ૨] બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજાભિશગરાદિભિઃ (૧) યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ (સ્) તસ્ય તસ્ય તદ્ [આ] ફલં [૧ ૩ *]
- ૧૧ મિરુવકૈ દેવી કર્મ્માન્તિકઃ સં ૧૦૦ ૮૦ ૩ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦ ૫ સ્વયમાજ્ઞા લિખિતં ષષ્ટિદત્તપુત્રેણ કુમ્ [આ] રિલપતિકેર્ન-

૧ રાખિગ ઉપરથી ૨ ર રહી ગયો હતો જે પંક્તિની નીચે ઉમેર્યો છે. ૩ વાંચો સ્યોચિત ન્યાયેન ૪ વાંચો યુજતઃ ૫ વાંચો-અનુમોદેતાસૌ ૬ વાંચો-રાજમિસ્સગરાદિભિઃ ૭ ર અને વ ની વચ્ચે છેડેલો ગ જેવું લાગે છે અને મી. જેકસને મિસ્લાવક વાંચી તેને ભર્ય (મૃગુકચ્છ ?) સાથે સંબંધ માનેલ. ૮ મી. જેકસન ક્ષત્રિનકે વાંચે છે અને તે વખતે ખરું હોય પણ જ માં નો આડો લીટો નથી. છેલ્લો અક્ષર ન કે ન હોય શકે.

ધ્રુવસેન ૧ નાં પાલિતાણુનાં તામ્રપત્રો

વલ્લભી સંવત ૨૦૬. બાદ્ર. સુ. ૫

આ બે પતરાંઓ છે અને દરેકની એક જ બાજુ ઉપર લેખ છે. રાવ બહાદુર વિ. વૈંકયના કહેવા પ્રમાણે “કેાવરનારનાં ઓળાંરોનું કામ બન્ને પતરાંઓની બીજી બાજુ ઉપર દેખાઈ આવે છે.” પતરાંઓ ૮” લાંબાં અને ૧”-૭” ઊંચાં છે. દરેક અક્ષરનું માપ ૩” છે. પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં જણાય છે. વહેલા પતરામાં ૧૪ તથા બીજામાં ૧૬ સારી રીતે કેાવરેલી પંક્તિઓ છે.

શંકરવાટકના રહીશ શાણ્ડિલ્ય ગોત્રના કુમારશર્મન્ તથા જરભજિન્ ને હસ્તવપ્રાહ્-રણી દેશનાં મદ્કણા, તાપસીય અને તિનિશક નામનાં ગામડાંઓમાં કેટલાક જમીનના કંકડાઓનાં, મહાસામન્ત મહારાજા ધ્રુવસેને વલ્લભીમાંથી આપેલાં દાનનું વર્ણન આ પતરાંઓ-માં છે. વલ્લભીના કેટલાક બીજા લેખો ઉપરથી હસ્તવપ્રાહ્રણી પ્રખ્યાત છે. તે ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાથી ૬ મૈલ ઉપર આવેલું હાલનું હાથબ છે. નીચલા વર્ણના લોકો આનો ઉચ્ચાર હાથપ^૧ કરે છે અને તે કદાચ ખરું હોય. તેની વ્યુત્પત્તિ હસ્તકપ્ર ઉપરથી થઈ શકે છે પણ હસ્તકવપ્ર અથવા હસ્તવપ્ર પરથી તો થતી જ નથી. આ રૂપો અસલના હથપનાં સંસ્કૃત રૂપો જેવાં જણાય છે. પણ સાચાં લાગતાં નથી. પેરિપ્લસનું અસ્તકપ્ર મૂળ હસ્તકપ્ર હોવું જોઈએ. તે પ્રદેશનાં ત્રણ ગામડાંઓનાં નામો બીજે સ્થળે જણાયાં નથી.

વલ્લભી, એટલે ઉતરે ૨૧°૫૨’ પૂર્વે ૭૧°૫૭’ ઉપર આવેલ હાલના વળામાંથી દાન આપવામાં આવ્યું હતું. દાન લેનારનું રહેવાનું સ્થળ શંકરવાટક હું મેળવી શકતો નથી. સંવત ૨૦૭ ના ધ્રુવસેને આપેલાં બે દાન^૨ નો પ્રતીહાર મમ્મક તેજ દૂતક છે. ધ્રુવસેનનાં બાકી રહેલાં શાસનો લખનાર કિલ્લક તે જ આ દાનપત્રનો લેખક છે. આ દાન ઈ. સ. ૫૨૫-૨૬ ને મળતા (વલ્લભી) સંવત ૨૦૬ ના બાદ્રપદ શુદ્ધ ૫ ને દિને અપાયું હતું. આ ધ્રુવસેનનું જાણી શકાયેલું વહેલામાં વહેલું દાન છે.

* એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫ પ્રો. સ્ટેનકોનો ૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૬૪ ૨ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ અને એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૩૨૩

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ [॥ *] વલમીતઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણા [ં] મૈત્રકાણામતુલ-
વલસપત્ન-
- ૨ મણ્ડલાભોગસંસક્તસંપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપઃ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જ્જતો (વો) પા-
- ૩ જિંતાનુરાગોનુરક્તમૌલભૃતમિત્રશ્રેણી ચલાવાસરાજશ્રીઃ પર [મ] માહેશ્વરઃ
- ૪ સેનાપતિ શ્રીભટકઃ તસ્ય સુતસ્તત્પાદરજોરુણાવનતપવિત્રીકૃતશિરાશિશિરોવ-
- ૫ નતશત્રુચૂડામણિપ્રભાવ(વિ)ચ્છુરિતપાદનસ્વપક્ષિદીધિતિઃ દીનાનાથજનોપજી-
- ૬ ન્ (વ્) યમાનવિભવઃ પરમાહેશ્વરસ્સેનાપતિધરસેનઃ તસ્યાનુજસ્તત્પાદાભિપ્ર-
- ૭ ણામપ્રશા (શ) સ્તવિમલમૌલી (લિ) મણિર્મન્વાદિપ્રણીતવિધિવિધાન-
ધર્મ્મા ધર્મ્મરાજ
- ૮ ઇવ વિહિતવિનયન્ય (વ્ય) વસ્થાપદ્મા (દ્ધ) તિલિલભુવનમણ્ડલાભોગ-
સ્વામિના પરમ-
- ૯ સ્વામિના સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષેરૂમહાવિશ્રાણનાવપૂતરાજશ્રીઃ પરમમા-
- ૧૦ હેશ્વરો મહારાજ દ્રોણસિ [ં *] હઃ સિ [ં *] હ ઇવ તસ્યાનુજસ્સ્વભુ-
જબલેન પરગજ-
- ૧૧ ઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણૈષિણા [ં] શરણમિ [મ] વબોદ્ધા શાસ્ત્રાર્થત
[ત્ x] ત્વાના [ં] કલ્પ
- ૧૨ તરુરિવ સુધ્રુત્ (હ્રુત્) પ્રણયિનાં યથામિલિષિતફલોપભોગદઃ પરમભાગવતઃ-
- ૧૩ પરમમટ્ટ્યા (ઢા) રક પાદાનુધ્યાતો મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનઃ કુશર્લી-
- ૧૪ સર્વાનેવ સ્વાનાયુક્તકવિનિયુક્તકદ્રા [ં] ગિકમહત્તરા (ર) ચાટભટ
ધ્રુવાધિકરણિક-

પતરૂં બીજું

- ૧૫ ઢાણ્ડપાશિકાદીનન્યા [ં] શ્ચ [ય] થાસંબધ્યમાનાકાનધ્ય [ષિ] ત્યસ્તુ
વ (વો) વિદિતં યથા
- ૧૬ હસ્તવપ્રાહરણ્યાં મદ્કળાગ્રામે કુટુમ્બિર્દેશ્વરપ્રત્યયપાદાવર્તશતં ચત્વારિઙ્ગદધિકં
- ૧૭ સોડૈશપાદાવર્તપરિસરા વ (વા) પી ચ તથા તાપસીયગ્રામે ઢિણ્ડકપ્રત્યય
પાદાવા (વ) ર્તશતં
- ૧૮ ચૈત્વારિઙ્ગદધિકં તથા *તિનિષકગ્રામે પૂર્વાચરસીન્નિ પાદાવર્તશતં સહ વાપ્યા
શક્કરવાટકવા-
- ૧૯ સ્તવ્ય બ્રાહ્મણકુમારશર્મ્મ [જ] રમજ્યમ્યા [ં] શાણ્ડિલ્યસગોત્રામ્યાં છન્દો-
ગસબ્રહ્મચારિમ્યં (મ્યાં) મયા મા-

૧ [યેઠ્ઠરૂપે ઓ. ૨ વાંચો. રાજ્યશ્રીઃ ૩ વાંચો. શેક ૪ વાંચો. માનકાનનુદર્શયત્ય ૫ વાંચો. ચત્વારિંશદ
૬ વાંચો. શોભણ ૭ ઢધ્ય તથાતિનિષક

- २० तापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावासिनिमित्तमा-
चन्द्रार्क (अ)-
- २१ आर्णवक्षितिसरित्पर्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोतयं बलिचरुवैश्वदे-
वाद्यानां क्रि-
- २२ याणां समुत्सर्प्यणार्थमुदकातिसर्गेण ब्रह्मदायो निसृष्टः यतो नयोरुचितया ब्रह्मदाय-
- २३ स्थित्या भुंजतोः कृषतोः प्रदिशतोर्वा न कैश्चि [त्*] स्वल्पाप्यापाधौ कार्यास्म-
द्वैजैरागामिभद्र-
- २४ नृपतिभिश्चानित्यान्यैश्चर्यान्यस्थिर [- *] मानुष्य [- *] साम (मा)न्यं
च भूमिदानफलमवगच्छद्भिः
- २५ अंपमस्मद्दायोनुमत्तव्यः [॥] यस्वाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदात्सं
पञ्चभिर्महदार्तकैः
- २६ सोपपातकैस्स [-] युक्तस्स्यादपि चात्र व्यासगीतौ श्लोका भवन्ति [॥ *]
षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे
- २७ मोदति भूमिदः [। *] आच्छेत्ता चानुमना [न्ता] च तान्येव नरके वसेः
[॥ *] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभि [: *]
- २८ सगरादिभिः [। *] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं (॥)
स्वहस्तो मम महा-
- २९ सामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य (:) [॥ *] दूतकः प्रतिहारमम्मकः [॥ *]
लिखितं किककेन [॥ *]
- ३० सं २०० ६ भाद्रपद शु ५

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) ઓં. સ્વસ્તિ ! વલ્લીમાંથી, મૈત્રક વંશમાં શત્રુઓને બળથી નમાવનાર, અતુલ બળવાન શત્રુના પ્રદેશમાં સંકડો યુદ્ધ કરીને વિજય મેળવનાર, પોતાના પ્રતાપથી નમાવેલાના અનુરાગને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના વંશપરંપરાના અને ભાડુતી સેવકો અને મિત્રોના બળથી રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરનાર, મહેશ્વરનો મહાન ભક્ત સેનાપતિ શ્રીમાન ભટક જન્મે છે.

(પંક્તિ ૪) હોનો પુત્ર, જોનું શિર પ્રણામ કરવાથી હોના પદરજથી રક્ત થઈ પવિત્ર થયેલું, જેની પદ્મબ પંક્તિ હોને નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોના તેજથી આભૂષિત થતી; જેની લક્ષ્મીથી દીન અને અનાથનું પાલન થતું તે, મહેશ્વરનો મહાન ભક્ત સેનાપતિ ધરસેન હો.

(પંક્તિ ૬) હોનો ન્હાનો ભાઈ, જેનો વિમલ મુગટમણિ હોના (ભાઈના) ચરણને નમતાં પ્રશસ્ત થયેલો; જે મનુ આદિએ કરેલા નિયમો, વિધિવિધાનોનું આચરણ કરતો, જેણે ધર્મરાજ માફક સદાચારનો માર્ગ નક્કી કરેલો; જેનો રાજ્યાભિષેક અખિલ ભૂમંડળના પરમ-સ્વામીના હસ્તે થયેલો અને જેની રાજ્યશ્રી મહાદાનથી વિશુદ્ધ થયેલી તે, મહેશ્વરનો મહાન ભક્ત, મહારાજ દ્રોણસિંહ હો.

(પંક્તિ ૧૦) હોનો અનુજ સિંહ માફક સ્વબાહુબળથી જ શત્રુની ગજસેનાના વ્યૂહોનો પરાજય કરનારો શરણાગતનો આશ્રયદાતા, શાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વજ્ઞ, કદપત્ત્ર માફક મિત્રો અને પ્રણયિ જનોને વાંચિત ફલનો ઉપલોગ દેનાર, ભગવતનો પરમ ભક્ત; પરમ ભદ્રારકનો પાદાનુધ્યાત, મહાસામંત મહારાજ ધ્રુવસેન કુશળક્ષેમ હોઈ, સર્વ આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહત્તર, સૈનિક, ધ્રુવાધિકરણિક, દાણડપાશિક આદિ સર્વેને હોમને હોમના સંબંધ અનુસાર જણાવે છે કે-

(પંક્તિ ૧૫) હોમને જોરે થાયો કે, મદ્દણા ગામમાં હસ્તવત્ર આહરણિમાં કુટુંબિ ઈશ્વરની માલિકીનાં ૧૪૦ પાદાવર્ત અને એક વાપી ૧૬ પાદાવર્ત વિસ્તારવાળી સાથે; તેમ જ વાપસીય ગામમાં ઠિણકના કબજવાળાં ૧૪૦ પાદાવર્ત; તે ઉપરાંત તિનિશક ગામની ઈશાન સીમાપર વાપીસહિત ૧૦૦ પાદાવર્ત શંકર વાટકના બે નિવાસી શાણિહય ગોત્રના છંદોગ બ્રહ્મચારીઓ બ્રાહ્મણ કુમારશર્મન અને જરબળિયને, મહારા અને મહારા માતપિતાની પુણ્યવૃદ્ધિ માટે તથા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ માટે ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ ઠાળ સૂધી, હોમના પુત્ર, પૌત્ર-પરંપરાના ઉપલોગ માટે, બલિ, ચર, વૈશ્વદેવ વિગેરેની વિધિઓ કરવા મહેં પાણીનો અર્ધ કરી બ્રહ્મદાય તરીકે આપ્યાં છે. આથી કરીને આ બે જણને, બ્રહ્મદાય નિયમાનુસાર ઉપલોગ કરી ખેતી કરતા હોય ત્યારે અથવા તે બીજાને સોંપે ત્યારે કોઈએ પણ લેશમાત્ર પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા દાનને, અમારા વંશને અને ભાવિ ધર્મીરાજઓએ રાજસત્તા નાશવંત છે, જીવન અનિશ્ચિત છે અને દાનનું પુણ્ય સામાન્ય છે તે મનમાં રાખી, અનુમતિ આપવી જોઈએ. અને જે તે જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપ અને બીજાં ન્હાનાં પાપનો દોષી થશે.

(પંક્તિ ૨૬) આને માટે વ્યાસના રચેલા બે શ્લોક પણ છે. ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦,૦૦૦ વર્ષ વૈભવ લોગવે છે અને જે તેની જમિ કરે છે અને જપ્ત કરવામાં અનુમતિ આપે છે તે તેટલાં જ વર્ષો નરકમાં વાસ કરે છે.

સગરના સમયથી માંડી, આ પૃથ્વી ઘણા નૃપોએ લોગવી છે; જે સમયે જે પૃથ્વીપતિ હશે હોને તે સમયે ફલ પ્રાપ્ત થશે.

(પંક્તિ ૨૮) મહારા, મહાસામંત મહારાજ ધ્રુવસેનના, સ્વહસ્ત છે. દૂતક પ્રતીહાર મગ્મકઃ લખનાર કિશ્કક. સંવત ૨૦૬, ભાદ્રપદ, શુદ્ધ ૫.

ધ્રુવસેન ૧ ના દાનનું બીજું પત્ર^૧

૨૦૬ આશ્વિન શુદ્ધ ૩

ધ્રુવસેનના સં. ૨૦૬ ના દાનનો અંતનો ભાગ સમાવતું એક નવું વલ્લભી પત્ર મહારી પાસે આવ્યું છે, જેના સંબંધમાં ભાવનગરનાં પતરાં વિષેની ટીકાના અનુસંધાનમાં થોડા શબ્દો ઉમેરવા ઇચ્છું છઉં. આ નવું પત્ર મહારા હાથમાં વડોદરાના મહારાજા ગાયેકવાડની સરકારમાં, ધર્મધ્યક્ષ મી. જે. સી. ચેત્તરજીથી સ્પષ્ટીકરણ માટે મૂકાયું હતું. તેમના કદ્દા પ્રમાણે તે ઠાઠીઆવાડમાંથી અધિકારી મારફત સ્પષ્ટીકરણ માટે તેમને મોકલ્યું હતું. તેના પૂર્વ ઇતિહાસ માટે તેમની પાસેથી હું તેટલું જ જાણી શક્યો. પત્ર ૧૧૩ ઈંચ લાંબું અને ૧૩ ઈંચ પહોળું છે. તેની કિનારીઓ પૂર્ણ સચવાએલા લખાણના રક્ષણ માટે ઉંચી કરેલી છે. અને લિપિ પત્ર જણાવે છે તે સમયની છે. ટુંકામાં દાન વલ્લભી નૃપોનાં અત્યાર સુધી જાણવામાં આવેલાં દાનપત્રોને દરેક રીતે મળતું છે. આ લેખ મહારાજા ધ્રુવસેન ૧. નો છે; અને [દાનના ખોવાઈ ગયેલા ભાગમાં આવતું હોવાથી ગુપ્ત થતા નામના] ગામનું દાન, અમૂક યજ્ઞોના અનુષ્ઠાન માટે, વ્રજગણ ગોત્રના, છન્દોગ-સપ્તધ્યારી, સિંહપુર નિવાસી, પ્રાદ્યણ રોત્થમિત્રને દેવાયેલું છે. દાનની વિધિ સં. ૨૦૬ આશ્વિન શુદ્ધ. ૩ છે. વલ્લભી સંવત પ્રમાણે આ સંવત વર્ષ ઈ. સ. (૨૦૬+૩૧૬) પરપ આપે છે. હમેશ પ્રમાણે દૂતક મરમક હતો અને લખનાર કિંકક હતો.

આ દાનમાં ધ્યાન આપવા જેવું ફક્ત દાન દેવાયેલા પુરૂષના નિવાસસ્થાન તરીકે તેમાં જણાવેલું સિંહપુર નામનું ગામ છે. તેને ઠાઠીઆવાડ દ્વીપકલ્પના પૂર્વમાં વલા—પ્રાચીન વલ્લભી—ની પાસે ભાવનગર-વઢવાણ રેલ્વેના જંકશન સીહાર સાથે ઓળખાવવું તે આકર્ષક છે.

अक्षरान्तरं

- १ ण्णवक्षितिसरित्पर्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोज्यं बलि-
- २ चरु वैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समुत्सर्पणार्थं सिंहपुर वास्तव्यब्राह्मण रोह्य-
मित्राय
- ३ ब्रजगणसगोत्राय (च) छन्दोगसब्रह्मचारिणे ब्रह्मदायं निसृष्टं [१ ×] यतो-
स्योचितया ब्रह्म-
- ४ देयस्थित्या भुंजतः कृषतः प्रदिशतः कर्षापयतश्च न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा
विचारणा वा
- ५ कार्यास्मद्वंशजैरागुंमिर्नृपतिभिश्चानित्यन्यैश्चैर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं चावेक्ष्य सामान्यं च
- ६ भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्यो यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्
- ७ स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्स्यादपि चात्र व्यासगीतान्श्लोकौ
- ८ भवतः [१] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [१ *] आच्छेत्ता
चानुमन्ता च तान्येव नरके
- ९ वसेत् [॥ १] स्वदत्तां परदत्ता [—] वा यो हरेत् वसुध्वरां [१] गवां
शतसहस्रस्य हन्तु [:] प्राप्नोति
- १० किल्बिषम् [॥ २] इति स्वहस्तो मम महाराज ध्रुवसेनस्य [॥] दूतकः
प्रतीहारमम्मकः [॥ *]
- ११ लिखितं किक्क्रेन [॥] सं २०० ६ आश्वयुज शु ३ [॥]

ધ્રુવસેન ૧ હાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૨૦૭ કાર્તિક સુ. ૭

લેખની નકલ મહને મેજર જે. ડબલ્યુ. વૉટસન--એક્ટીંગ પોલીટીકલ એજન્ટ, રેવાકાંઠા-તરફથી મળી હતી.

આ હાન ૧૩ ઇંચ લાંબાં અને ૮ ઇંચ પહોળાં એ પતરાં ઉપર લખેલું છે. હમેશની માફક જે ઠડીઓથી તે એકઠાં બાંધેલાં હોય છે તે ઠડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાયાં છે. તે સિવાય તેમની સ્થિતિ પૂર્ણ રક્ષિત છે. તે ભાવનગર સ્ટેટમાંથી જડ્યાં હતાં. અક્ષરો ઈ. અ. વૉ. ૪. પાના ૧૦૬ માં ધ્રુવસેન, ૧. ના હાનના અક્ષરોને બહુ મળતા છે.

હાન વલ્લીમાંથી હેવાયું છે. વંશાવળી સંબંધમાં અથવા વંશાવળી આપતા ભાગ સંબંધમાં ગયા વર્ષે પહેલાં પ્રકટ કરેલા હાનમાં આવતાં પાંચ બિરુદો અહીં ધ્રુવસેનને આપેલાં નથી, પણ તે પરમભટ્ટારક પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત છે, એમ આપેલું છે. હાન લેનાર પુરૂષ દ્રોણાયન ગોત્રનો, આર્યવંશી વેદનો બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ સચિતિશર્મન હતો. (પતરૂં બીજું લીટી. ૩-૪).

હાન લેનાર પુરૂષ ભાવનગર સ્ટેટમાં નીલકંઠના મંદિરને લીધે ઉચ્ચ ગણાતું હાલનું હાથબ છે તે હસ્તકવપ્રમાં રહેતો. એક કૂપ અને શબ્દ,—એટલે અમુક સ્થાનની જંગલી ઉત્પન્ન, મૂળ કૂળ, તૃણ ઇત્યાદિ—એમ એ વસ્તુઓ દેવાએલી જણાય છે.

આ બન્ને હસ્તકવપ્રાહરણ્યં કુક્કટગ્રામે આવેલાં આગળ જણાવે છે; જેનો હું હસ્તકવપ્ર આહુરણીમાં આવેલા કુક્કટ ગામમાં એ અર્થ કરવો પસંદ કરું છું. કુક્કટ, ઘોઘા તાલુકામાં હાથબ થી થોડા માઈલપર આવેલું હાલનું કૂકડ છે.

છેવટે, હાનની તિથિ જે વદન સ્પષ્ટ છે તે સંવત ૨૦૭ કાર્તિક સુ. ૭ છે.

अक्षरान्तर
पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबल-
- २ सपन्नमण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदा
- ३ नमानार्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावाप्रराज्यश्रीः प-
- ४ रममाणामाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटर्कः तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणनतप-
- ५ वित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचुडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपाङ्गिदीधि-
- ६ तिः दीनानाथजनोपजीव्यमानदिभवैः परममाहेश्वरस्सेनापतिधर-
- ७ सेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रशस्तविमलमालिर्मणिर्मन्वादिप्रणीतविधिवि-
- ८ धानधर्म्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्मतिरखिलभुवनमण्डलाभोग
- ९ स्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपुतरा-
- १० जश्रीः परममाहेश्वरो महाराज द्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानुजस्वभुजबलध-
- ११ टानीकानामनेकविजयीशरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतात्त्वानांकरुतरि-
- १२ व सुहृत्प्रतयिनां यर्लाभिलषितफलोपभोगदे परमभागवतः परमभट्टा-
- १३ रकपादानुध्यातो महाराज ध्रुवसेन कुशली पतङ्गा सव्वानेव स्वानायुक्तक-

पतरुं बीजुं

- १ विनियुक्तकद्रमिकेमहत्तरचाटमटध्रुवस्थानाधिकरनदेण्डपाशिकादीनन्याश्च य-
- २ थासंबध्यमानकाननुदर्शयत्यस्तु वस्सैविदितं यथा मया हस्तकवप्राहरणं कुक्कटग्रा-
- ३ मे योतिलप्रत्ययसीतापादावर्त्तशदं कुपश्च हस्तकवप्रवास्तव्यब्रह्मणे सचितिशर्मणे
- ४ द्रोणयनैसगोत्रायाथर्वणसब्रह्मचारिणे मातापित्रोः पुण्याप्यायात्मनैश्चैहिकामुष्मि-
- ५ कयथाभिलषितफलावासिनिमित्तमाचन्द्रार्काणवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनं पुत्र-
- ६ पौत्रान्वयभोज्यं ब्रह्मदेयमनुज्ञातं यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जतः प्र-
- ७ दिशतः कर्षापयतः कृषतो वा न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा काव्यास्मद्भजैरैर्गामिनृप-
- ८ तिमिश्रानित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं चावेक्ष्य सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भि
- ९ इयैर्मस्मदनुमतिरनुमन्ताव्यां यश्चाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्महर्षै-
- १० तैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्यादिपि^१ चात्र व्यासगीतःलोको^२ भवति षष्टिं वर्यसैहस्ता-
- ११ णि स्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति
- १२ स्वहस्तो मम महाराजध्रुवसेनस्य दूतकः प्रतीहारमम्मकः लिखितं किक्केन

सं २०७ कार्तिक सु ७

१ पहेले मा २६ ३२। २ वांथे भटार्कः ३ वांथे विभव ४ वांथे मौलि ५ वांथे राज्यश्री ६ वांथे तत्त्वानां
७ वांथे त्प्रणयि ८ वांथे यथा ९ वांथे दः १० वांथे द्रंगिक ११ वांथे धिकरण १२ वांथे नन्यांथ १३ वांथे
वस्संविदितं १४ वांथे ब्राह्मण १५ वांथे द्रोणायन १६ वांथे चारिणे १७ वांथे पुण्याप्यायनाया १८ वांथे वंश
१९ वांथे रियम २० वांथे मन्तव्या २१ वांथे पंचभि २२ वांथे महापा २३ वांथे दित्यपि २४ वांथे लोको
२५ वांथे वर्ष

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો

(ગુપ્ત) સંવત ૨૦૭ વૈ. વ. ૫

આ બે પતરાંઓ છે. તે દરેક અંદાજે ૧૧૩" પહોળાં, અને ૧૩" ઊંચાં છે. દરેકની એક બાજુ એ જ લેખ છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ વાળેલા છે. ૧ થી ૪ લીટીના કેટલાક ભાગ શિવાય લખાણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પતરાંઓ ઠીક ઠીક જડાં છે, તોપણ અક્ષરો ઊંડા કેતરેલા હોવાથી પાછળની બાજુએ જણાઈ આવે છે. કેતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે. દરેક પતરા ઉપર બે કાણાં પાડેલાં છે. તેમાંથી પસાર કરેલા તાર વડે બન્ને પતરાં એક બાજુએ જોડેલાં છે. આવાં પતરાંઓ સાથે સાધારણ રીતે હોવી જોઈએ તેવી મુદ્રા આમાં નથી. બન્નેનું કુલ વજન ૧૦૨ તોલા છે. દરેક ઉપર ૧૨ લીટીઓ લખેલી છે. બીજા પતરાની પંક્તિ ૧૧ માં તિથિ આપેલી છે. એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૪ થે આ જ રાજાનાં બીજાં દાન-પત્ર ડો. સ્ટેન કોનો એ પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, તેમાં અને આમાં લિપિ, ભાષા વિગેરેનો કાંઈ ખાસ તફાવત નથી.

મૈત્રક? વંશના મહારાજા ધ્રુવસેન[૧]નો લેખ છે. અને તેમાં લખેલું દાન વલ્લી શહેરમાં કરેલું છે. હસ્તવપ્રાહરણીમાં જ્યેષ્ઠાનક (અક્ષસરક પ્રાવેશ્ય કહેવાતા) ગામડાંના રહીશ, છન્દોગ મતના શિષ્ય, શુનક ગોત્રના માધવ નામના બ્રાહ્મણને આપેલી પોતાના ગામની જમીનની દક્ષિણ ધ્રુવસેને ચાલુ રાખી તેની નોંધ કરવાનો લેખનો હેતુ છે. હસ્તવપ્ર હાલનું હાથળ (ભાવનગર સ્ટેટમાં ઘોઘાથી દક્ષિણે ૬ મૈલ) અને હાલમાં વળા તરીકે ઓળખાતું (૨૧°૫૨' ઉત્તરે તથા ૭૧°૫૭' પૂર્વ તરફ આવેલું) વલ્લી આ બે સિવાય બીજા સ્થળો જાણી શકાયું નથી. લેખની તિથિ સંવત્ ૨૦૭ (સાધારણ રીત મુજબ આંકડામાં આપેલ છે.) ના વૈશાખ વદ ૫ આપેલી છે. આ સંવત ગુપ્ત-વલ્લી સંવત્ હોવાથી ઈ. સ. (૨૦૬+૩૨૦) = ૫૨૭ ખરોખર થાય છે.

अक्षरान्तर

पतरूँ 'अ' १

- १० परमभट्टारकपादानुद्ध्या(ध्या)तो महाराजध्रुवसेनः कुशली सर्वानेव स्वानायुक्तनियुक्तकचाट
 ११ भट्टाङ्गिकमहत्तरध्रुवस्थानाधिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्याश्च यथासंबद्धयमानकननु—
 १२ दर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया हस्तवप्रहरण्यामक्षसरकप्रवेश्यै—

पतरूँ 'अ' २

- १३ ज्येष्ठानकग्रामे उत्तरसीमि पादावर्त्तशतं षष्ठ्यधिकं तस्मिन्नवं ग्रामवै व्यशुनक—
 १४ सगोत्राणां छन्दोगसब्रह्मचारीणां ब्रह्मणमाधवपूर्वभुज्यभुज्यमानकं (:) मातापित्रोः
 १५ पुण्याभ्यायनायात्मनां श्रैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावासिनिमित्तं माचन्द्रार्काण्य
 वक्षितिसरित्—
 १६ पर्वतस्थितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयमोज्यं सशैबरं सहि [र*] ण्यादेयं सभूत
 वातप्रत्यायविशुद्धां
 १७ उदकातिसर्गेण ब्रह्मदेयं निसृष्टं* [।] यतः एषां ब्रह्मदेयस्थित्या भुजैताकृषतां
 प्रदिशताश्चै
 १८ स्वल्पाप्यावर्धौ विचारणा वान कार्यास्मद्वंशजैर् गामिभद्रनृपतिभिश्चै नित्यान्यैश्चर्या
 प्यस्थिरं मानुष्यं
 १९ सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्य [:] (३) यश्चच्छिन्द्या
 दच्छिद्यमानं^२ वानुमोदे-
 २० तस पंचभिः महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्त्यै दपि चात्र व्यासगीताः श्लोका भवन्ति
 बहुभिर्व्वसुधा
 २१ भुक्ता राजभिस्सगरादिभि [: । *] यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलं
 [॥ *] स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत
 २२ वसुन्धरां [। *] गवां शतसहस्रस्य हन्तु [: *] प्राप्नोति किंलिषां^३ [॥]
 पूर्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर(:) [। *]
 २३ महि महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनम् [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥ *]
 सं २०७ वैशखे व पू [॥ *]
 २४ स्वहस्तो मम महाराजध्रु[व]सेनस्य [॥] लिखितं किक्केनति^४ [॥ *]

२ आदि सुधी अक्षरांतरा ध्रुवसेन पड्ड्या(संवत् २०६) ... पाक्षीताशा तात्रपत्रना अक्षरांतराने
 धनुः अग भगता आये छे (शुभो अ. भ. वे. ११ पा. १०६) ३ वांयो न्यांश्च ४ वांयो काणु
 ६ वांयो त्रेव ७ वांयो ग्रामवास्तव्य ८ वांयो चारिणा ब्राह्मण ९ वांयो पूर्वभुक्तभुज्यमान १० वांयो न ११ वांयो त
 १२ वांयो ज्य १३ वांयो द्वं १४ वांयो छ १५ वांयो भुजतां १६ वांयो तांश्च १७ वांयो बाधा १८ वांयो रा
 १९ वांयो आ २० वांयो न्य २१ वांयो यश्चाच्छिन्द्यादास्ति २२ वांयो स्या २३ वांयो ष २४ वांयो ही
 २५ वांयो वैशाख २६ वांयो नेति.

લાપાન્તર

[પંક્તિ ૧-૧૧ ચાલુ પ્રસ્તાવના સમાવે છે. તરણુમા માટે, ઉદાહરણ તરીકે પ્રો. કેનોથી પ્રકટ થયેલા પાલિતાણા પત્ર. નં. ૧ ની શરૂઆતની પંક્તિઓના તરણુમા સાથે સરખાવો: એ. ઈ. વો. ૧૧. પાનું. ૧૦૮]

(પંક્તિ ૧૨-૧૬) તમને જાહેર થાયો કે મહારાં માતાપિતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં ઈચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, હસ્તવપ્રાહરણીમાં અક્ષસરક-પ્રાવેશના જ્યેષ્ઠાનક ગામની ઉત્તર સીમા ઉપર ૧૬૦ પાદાવર્ત, જેનો ઉપભોગ, પૂર્વ અને હાલ પણ તે ગામનો વાસી શુનક ગોત્રનો, છન્દોગસ બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ માધવ કરે છે, તે (પાદાવર્ત) ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને પરંપરાના ઉપભોગ માટે, શૈભર (?) સહિત, હિરણ્ય અને આદ્ય સહિત, ભૂત, વાત સહિત અને (?) પ્રત્યાય સહિત બ્રહ્મદેય તરીકે પાણીના અર્ધથી મ્હે મંજૂર રાખેલ છે.

(પંક્તિ ૧૭-૧૯) આથી બ્રહ્મદેયના નિયમાનુસાર જ્યારે તે ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને કંઈ પ્રશ્ન અથવા પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

અને અમારા વંશના અને લાવિ ભદ્ર નૃપોએ ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે અને ભૂમિદાનનું ફળ સામાન્ય છે એમ માનીને આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી જોઈએ અને જે તે જપ્ત કરશે અથવા જપ્તિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપનો અદ્ય પાપો સહિત દોષી થશે

(પંક્તિ ૨૦-૨૨) આને માટે વ્યાસના બે શ્લોક છે

[અહીં ચાલુ શ્લોકમાંના બે શ્લોક આવે છે]

(પંક્તિ ૨૩) દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક છે. સંવત્ ૨૦૭. વૈશાખ વદિ. ૫.

(પંક્તિ ૨૪) આ મારા મહારાજ ધ્રુવસેન. ૧. ના સ્વહસ્ત છે. ટિલ્લકથી લખાયું.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં ગણેશગઢનાં પતરાંઓ*

[ગુપ્ત] સંવત ૨૦૭ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

આ તામ્રપત્રો વડોદરા રાજ્યના દામનગર તાલુકાના ગણેશગઢના એક ખેતરમાંથી મળી આવ્યાં હતાં. ૧૮૯૪ ના માર્ચમાં તે વખતના વડોદરાના આસિસ્ટન્ટ એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ મેજર ડબ્લ્યુ. ખી. ફેરીસે ડૉ. ફ્રીટને તે તામ્રપત્રો મોકલ્યાં હતાં. અને તેમણે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મારી તરફ મોકલ્યાં. હાલ તે પતરાંઓ વડોદરા પાછાં મોકલી આપ્યાં છે.

પતરાંઓની સંખ્યા બે છે અને તેનું માપ આશરે ૧૧"×૭૫" થાય છે. લેખના રક્ષણ માટે તેના અન્દરના કાંઠાઓ વાળી દીધા છે. કોતરકામ એટલું બધું છે કે ઘણા અક્ષરો પતરાંઓના પાછળના ભાગમાં ચોખ્ખા દેખાય છે. પહેલા પતરાને છેડે અને બીજા પતરાની ઉપરના ભાગમાંનાં બધાં કાણુંઓમાંથી લગભગ ૩ ઇંચ જડા ત્રાંખાના તારના બે કડકા પસાર કરેલા છે. જમણી તરફનો તાર કડી કરી વાળેલો છે, પણ સાંધેલ નથી. બીજો તાર પણ તે જ પ્રમાણે વાળેલો છે, અને મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યાં સુધી કાપ્યો નહોતો. તારના બે છેડા એક રફ ઇંચ×૧૭ ઇંચની સુરક્ષિત લંબગોળ મુદ્રાની નીચે ગ્રંથીમાં બાંધી દીધેલા છે. મુદ્રાનો પૃષ્ઠભાગ ગોળ ઉપડતો છે. ઉપરનો ભાગ ૧૩ ઇંચ×૧૩ ઇંચના માપનો સપાટ લમ્બ ગોલાકૃતિવાળો બે આડી પંક્તિઓથી બે ખાનામાં વહેંચી નાંખેલો છે. આમાંથી ઉપરના ખાનામાં બહાર થોડાક ઉપસી આવેલા ભાગમાં જમણી તરફ સુખવાળા બેઠેલા નંદીની આકૃતિ છે. નીચેના ખાનામાં ઉપસાવેલા અક્ષરોમાં હંમેશા મુજબનો “શ્રી ભટકકઃ” લેખ છે. બે પતરાંઓનું વજન ૩ પૌંડ ૭૩ ઓંસ છે. અને બે કડીઓ તથા મુદ્રાનું વજન ૭૩ ઓંસ છે, કુલ વજન ૩ પૌંડ ૧૫ ઓંસનું થાય છે.

હસ્તકવપ્રાહરણીના પેટા વિભાગ અક્ષરસરક પ્રાપ્તના હરિયાનક નામના ગામડાની આઠ ખંડ જમીન તથા બે ટાંકીઓ એક બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યાં તે શાસન ધ્રુવસેન ૧ લાએ પોતાના મુખ્ય શહેર વલ્લીમાંથી કાઢ્યું તેનું વર્ણન લેખમાં છે.

હરિયાનક તથા જે પેટા વિભાગમાં તે આવેલું છે તે બન્નેની ઓળખ આપવી શક્ય નથી. હસ્તવપ્રાહરણી, હસ્તકવપ્રાહરણી અથવા હસ્તવપ્રાહરનો પ્રદેશ વલ્લીનાં અન્ય ત્રણ પતરાંઓમાં પણ બતાવેલો છે. ભાવનગર સ્ટેટના ધોધાની દક્ષિણે ૬ મૈલપર આવેલું હાલનું હાથબ, તથા ટોલેમી અને પેરિપ્લુસનું ‘અસ્તકપ્ર’ એ જ હસ્તવપ્ર અગર હસ્તકવપ્ર છે, એવું માનવામાં આવે છે.

દારપાળ મમ્મક ફૂતક હતો. અને લેખક કિલ્લક હતો. ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં અન્ય ત્રણ શાસનોનો લેખક પણ તે જ હતો. અને તેમાંના એક શાસનનો ફૂતક મમ્મક હતો. નીચે આપેલ લેખ (ગુપ્ત) સંવત ૨૦૭, એટલે, ઇ. સ. ૫૨૬-૨૭, ના વૈશાખ-વદ ૧૫ ને દિવસે લખાયો છે. પ્રોફેસર બુલ્હરે પ્રસિદ્ધ કરેલ ધ્રુવસેન ૧ લાનો એક બીજો લેખ પણ તે જ સંવતનો છે. આ સમય અત્યાર સુધી લેખો ઉપરથી જાણવામાં આવેલો, વલ્લી વંશનો વહેલામાં વહેલો છે.

* બે, ઇ. વો. ૩ પા. ૩૧૮. ઇ. હુલ્હા.

આ લેખના વંશાવળીના ભાગ ઉપરથી જણાશે કે જે ભાગમાં મૈત્રકેાનું વર્ણન આવે છે તેનું નવું ભાષાંતર વધારેલું છે. પહેલી પંક્તિમાં કંઈ પણ ભૂલ સિવાય ચોખ્ખી રીતે મૂળ પાઠ મૈત્રકાણામ્-અતુલબલે-સપત્ન એમ વાંચી શકાય છે. વલ્લીના બાકીના પહેલાંના લેખોની પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રતિકૃતિઓમાં પણ આ જ પાઠ છે. આ લેખોના પ્રસિદ્ધકર્તાઓએ ‘સંપન્ન’ વાંચેલું છે કારણ, કે વલ્લીના પછીના લેખોમાં આવતું સંપન્ન તેમના ધ્યાનમાં હતું. પ્રથમના બધા લેખોમાં ‘સપત્ન’ જ આવે છે, અને તેથી તેના વિરુદ્ધ સબળ કારણના અભાવે આપણે માનવું જોઈએ કે વલ્લીની વંશાવળીનાં મૂળ લખાણમાં આજ પાઠ હતો, અને પછીના લેખોનો ‘સંપન્ન’ પાઠ લખનારની ભૂલનું જ પરિણામ હતું. આ બાબત ઉપર ચર્ચા કરવાનું કારણ એ છે કે જો ‘સપત્ન’ પાઠ કબૂલ કરીએ તો ‘મૈત્રકાણામ્’ શબ્દનો, પછીના સમાસ સાથે અર્થ બેસાડી શકાતો નથી, અને તેને ‘અભવત્’ ક્રિયાપદ જે આપ્યું નથી, પણ વાક્યની પૂર્તિ માટે આપણે આપવું પડે, તે સાથે જોડવો પડે. મૈત્રકાણામ્ (એટલે, મૈત્રકેષુ) મટાર્કોડમ્ભવત્ એ પ્રમાણે આ ભાગનો અર્થ કરીએ, અથવા મૈત્રકાણામ્ પછી વંશે ઉમેરીએ તોપણ એટલું તો જણાઈ આવે છે કે વલ્લી રાજાઓનો પૂર્વજ ભટાર્ક પોતે મૈત્રક વંશનો હતો.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

- १ ओं^१ स्वस्ति [॥ *] वलभीतः प्रसभप्रणत [१ *] मित्राणां मैत्रकाणामतुलबल-
सपत्नमण्डलाभोगसंसक्त—
- २ संप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्जवोपाज्जितानुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणी^२—
- ३ बलावाप्तराज्यश्रिः^३ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटक्रस्तस्य^४ सुतस्तत्पादरजोरुणावनत—
- ४ पवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदीधितिः^५ दीना-
नाथजनो—
- ५ पर्जीव्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिघरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रशस्तविमलमौलि-
६ मणिर्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्म्मराज इव विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखि-
लभुवनमण्डला—
- ७ भोगस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीःपरम
८ माहेश्वरो म (१) हाराजद्रोणसिंहः सिंह^६ इव तस्यानुजस्वभुजबलेन परगजघ-
टानीकानामेक—
- ९ विजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानांकस्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां
यथाभिलषित—
- १० फलोपभोगद परमभागवतः परमभट्टारकपादानुद्धयातो महासामन्तमहाराजभुव-
सेन [: *]
- ११ कुशली सर्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्रांगिकमहत्तरभुवस्थानाधिकरणिकदाण्डपाशिक-
चाटभटादी—
- १२ त्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा हस्तवप्राहरण्यं^७ अक्षसरकप्रापीयहरियानकग्रामे
१३ अपरोत्तरसीम्नि क्षेत्रखण्डचतुष्टयं पूर्वोत्तरसीम्नि क्षेत्रखण्डचतुष्टयं^८ एवं क्षेत्रख-
ण्डान्यष्टौ—
- १४ यत्र पादावर्चशतत्रयं पा ३०० अस्मिनेव^९ ग्रामे अपरोत्तरसीम्नि जमलवापि^{१०} चतु-
[१ *] रंशत्—
- १५ पादावर्चपरिसरा द्वितीया वापि^{११} विशत्पादावर्चपरिसरा एवमेकत्र सर्व [सुं]

१ भूणताप्रपत्र ७५२थी— २ यिद्ध३पे छे ३ वांथो मित्राणां. ४ पार्जितानुरागोनुरक्तं. ५ वांथो श्रीः
६ वांथो भटार्कस्तस्य. ७ वांथो पंक्तिदीधितिदीनां ८ वांथो सिंह. ९ वांथो न्समां १० वांथो हरणामक्ष ११ वांथो
उपरोत्तर १२ वांथो द्वयमिव १३ वांथो अस्मिन्नेव १४ वांथो उपरोत्तरं १५ वांथो यमलवापी १६ वांथो वापी विंश-
तिपादा १७ वांथो सरैव १८ वांथो सर्वम्

पतरूं बीजुं

- १६ पादावर्चशतत्रयं [ष]ष्टयधिकं' अत्रैव वास्तव्यब्राह्मणधम्मिलाय दर्भस-
- १७ गोत्राय वाजिसनयसब्रह्म[चारि *]णे मातापित्रोः पुण्याप्यायना [या *]
त्मनश्चै [हि *] कामुष्मिक (१) यथाभिलषित-
- १८ फलावासनिमित्तमाचन्द्राकार्णवक्षितिस्थिति सरित्पर्वतसमकालिनं^१ पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं
- १९ दानकरविट्टोलककरविशुद्धं भूमिच्छिद्रन्य [१] * येन उदकातिसर्गेण ब्रह्मदायो]
तिसृष्टः [१ ×] यतैः
- २० ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतश्च न केनयित्स्वरूपाप्याबाधा विचारणा वा
- २१ कार्यस्मद्वंशजैरागामि [भ] द्रनृपति [भि ×] श्व सामान्यभूमिदानफलमगवच्छ-
दिरयंमस्मिदायोर्नु -
- २२ मन्तव्य[: १ ×] यश्चाच्छिन्ध [१ ×] दाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्महापा-
तकैः सोपपातकेस्संयुक्तस्स्यात् [१ +]
- २३ अपि चात्र व्यासगीताः श्लोका भवन्ति ॥ षष्ठि^{११} वर्षसहस्राणि स्वर्गे^{१२} मोदति भू-
मिदः [१ ×] आच्छेतां चानु-
- २४ मन्त [१ ×] च ताण्येवं^{१३} नरके वसेत् [॥ ×] स्वदत्त [१ ×] परदत्तां वा
यो हरेत् वसुन्धरां [१ ×] गवां शतसह [स ×] स्य हन्तुः प्र [१ *] मोति
- २५ किल्बिषम् [॥ ×] यानीह दारिद्रनयान्नरन्दैः^{१४} धनानि धर्मायतनीकृतानि
[१ *] निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि
- २६ को नाम साधुः पुनराददाति [॥ *] पुर्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नाद्रषं^{१५} बुधिष्ठिरं^{१६}
[१ *] महीं महिवतां^{१७} श्रेष्ठ
- २७ दानाच्छ्रेयोनुपालनमिति [१] स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य [॥ *]
- २८ दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥ *] लिखितं किक्ककेनति^{१८} [॥ *]
- २९ सं २०० ७
- ३० वैशाख ब १० ५ [॥ *]

१ वांथो कमत्रैव २ वांथो वाजसनेय ३ वांथो फलावासनिमित्तमाचन्द्राकार्णव ४ वांथो कालीन
५ वांथो न्यायेनोदका ६ वांथो यतो ७ वांथो केनचि ८ वांथो रयमस्मदायोनुमन्तव्यः ९ वांथो पञ्चभि
१० वांथो पातकैः ११ वांथो षष्ठि १२ वांथो स्वर्गे १३ वांथो आच्छेता १४ वांथो तान्येव १५ वांथो
दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्नानि १६ वांथो पूर्व १७ वांथो द्रक्ष १८ वांथो युधिष्ठिर १९ वांथो महिमतां २० वांथो केनेति
१८

‘ ભાષાન્તર ’

(પંક્તિ ૧) ૐ સ્વસ્તિ ! વલ્લીમાંથી.

(પોતાના) શત્રુઓને બળથી નમાવનાર મૈત્રકોના કુળમાં, અતુલ બળસંપન્ન મહાન શત્રુમંડળ સાથે કરેલાં અસંખ્ય યુદ્ધોમાં પ્રતાપ પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના પ્રતાપથી નમન કરનારનો, નિષ્પક્ષપાતથી દાન અને માનાર્પણથી અનુરાગ મેળવનાર, અને અનુરક્ત મૌલ-સૈનિકો અને મિત્રોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, પરમ માહેશ્વર, સેનાપતિ શ્રીભદ્રારક જન્મ્યો હતો.

(પંક્તિ ૩) તેનો પુત્ર, જેનું નમન કરતું શિર તેના પિતાના ચરણની રજથી રક્ત બનીને પવિત્ર થયું હતું, જેના પાદ નખનું તેજ શત્રુઓનાં નમન કરતાં શિર પરના ચૂડા-મણિની પ્રભા સાથે ભળતું, (અને) જેની લક્ષ્મીનો દીન અને અનાથ જનોથી ઉપભોગ થતો તે પરમ-માહેશ્વર સેનાપતિ ધરસેન હતો.

(પંક્તિ ૫) તેનો અનુજ, જેના વિમળ મુગટમણિ(પોતાના જેષ્ઠબન્ધુ)ના ચરણને પ્રણામ કર્યાથી (અધિક) પવિત્ર થયો હતો, જે મનુ આદિથી નિર્માણ થયેલાં વિધિવિધાન-માં પરાયણ હતો, જે સદાચારના નિયમનો માર્ગ ધર્મરાજ (યુધિષ્ઠિર) માફક બતાવતો, જેનો રાજ્યાભિષેક, અખિલ ભુવનના મહાન મંડળના સ્વામિ, પરમસ્વામિથી જાતે જ થયો હતો, અને જેણે (પોતે) દાનથી રાજ્યશ્રી પવિત્ર કરી તે પરમ માહેશ્વર, મહારાજ દ્રોણસિંહ હતો.

(પંક્તિ ૮) તેનો અનુજ, જેણે પોતાના બાહુબળથી શત્રુની ગજ(સમાન)સેનાનો સિંહની માફક પરાજય કર્યો હતો, જે શરણાગતનો આશ્રય હતો; જે શાસ્ત્રનું તત્ત્વ જાણતો, (અને) જે કલ્પતરૂની માફક મિત્રો અને પ્રણયિજનોને અભિલાષ અનુસાર વૈભવ ફળનો ઉપભોગ આપતો, તે પરમભદ્રારકનો પાદાનુધ્યાત્મ ભગવતનો પરમભક્ત, મહાસામન્ત, અને મહારાજ ધ્રુવસેન, કુશળ હાલતમાં સર્વ આયુક્તક, નિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહુત્તર, ધ્રુવ, સ્થાના-ધિકરણિક, દાણપાશિક, ચાટ, ભટ આદિને (નીચેનું) શાસન કરે છે :—

(પંક્તિ ૧૨) તમને જાહેર થાયો કે મહારાં માતાપિતાના પુણ્ય અર્થે અને આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઈચ્છિત ફળ પ્રાપ્તિ અર્થે હસ્તવપ્રાહરણીમાં અક્ષસરકપ્રાપના હરિયાનક ગામમાં વાયવ્ય સીમાપર ચાર ખંડનું ક્ષેત્ર અને ઈશાન સીમાપર, ચાર ખંડ : આ પ્રમાણે ૮ ખંડ ભૂમિ જેમાં ત્રણસો પાદાવર્ત પા. ૩૦૦ (સમાયેલાં છે)- અને તે જ ગામની વાયવ્ય સીમા પર ચમલવાપી, વિસ્તારમાં ૪૦ પાદાવર્ત, અને એક બીજી વાપી વિસ્તારમાં ૨૦ પાદાવર્ત- આમ એ જ ગામમાં એકંદર ત્રણસો સાઠ પાદાવર્ત, તે ગામમાં વસતા, દર્ભગોત્રના વાજસનેય સપ્તઋચારી, ધર્મિભલ પ્રાહ્મણને, ચન્દ્ર, સુરજ, સાગર પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, દાનના (રૂપમાં) કર અને વેઠના (રૂપમાં) કર મુક્ત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાય અનુસાર, પાણીના અર્ધથી પ્રદાન તરીકે મેં આપ્યું છે.

(પં. ૧૯) “ આથી પ્રદાન નિયમો અનુસાર તે ખેતી કરે, ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને લેશ પંજુ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પં. ૨૧) “ અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ ભૂમિદાનનું ફળ સર્વ નૃપોને સામાન્ય છે એમ માની, આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી.

પં. ૨૨) “ અને જે આ દાન જપ્ત કરે અથવા તે જપ્ત કરવામાં અનુમતિ આપે તે પંચમહાપાતક અને અન્ય અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૨૩) આને માટે વ્યાસના રચેલા (નિયેના) શ્લોક છે—

[ચાલુ શ્લોકમાંના ચાર શ્લોક.]

(પં. ૨૭) આ મહારા મહાસામન્ત અને મહારાજ ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત છે. દ્વિતક પ્રતી હાર મમ્મક છે. આ (દાનપત્ર) કિષ્કઠથી લખાયું હતું. સંવત ૨૦૭. વૈશાખ વદિ ૧૫.

ધ્રુવસેન ૧ નાં ભાવનગરનાં પતરાંઓ

[વલ્લભી] સંવત ૨૧૦ શ્રાવણ સુદ ૧૩

ભાવનગર દરબારે ૧૯૧૪ માં મુંબઈના પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝીયમને લેટ આપેલાં મૂળ તામ્રપત્રો જે હાલ ત્યાં રાખેલાં છે, તેના ઉપરથી આ લેખ હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. મ્યુઝીયમને મળ્યા પહેલાંનો પતરાંનો ઇતિહાસ મળી શકતો નથી.

એક જ ખાણ પર લખેલાં અને દરેક ૧૧" પોહોળું અને ૬૩" ઉંચું એવાં બે પતરાંઓ છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ જરા વાળેલા છે, અને આખો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પતરાંઓ સારી રીતે બાંધેલાં છે તે પછી કેટલેક ઠેકાણે અક્ષરો ઊડાડોવાથી પૃષ્ઠ ભાગમાં દેખાય છે. દરેકના ઉપર બે કાણાંઓ પાડેલાં છે. દરેક સામસામા કાણામાંથી પસાર કરેલી એક ત્રાંખાની ગોળ ઠડીથી પતરાંઓ એક છેડે બેઠેલાં છે. બીજા છેડાના સામસામા કાણાઓમાંથી એક ત્રાંખાનો વાળેલો સળીઓ પસાર કરેલો છે. આના છેડાઓ વલ્લભીની લંબગોલાકૃતિની સામાન્ય મુદ્રા વડે બાંધી દીધેલા છે. આ મુદ્રા ૧૭" લાંબી અને ૧૩" પોહોળી છે. અને તેના ઉપર વંશના સ્થાપકનું નામ છે. મુદ્રાની સપાટી કટાએલ હોવાથી લેખ ચોક્કસ પણ વાંચી શકાતો નથી. લેખ ઉપર મૈત્રકોનું ચિહ્ન નન્દી, જમણી તરફ મોંઢું કરી ઉપડતી રીતે કાતરેલો છે. પતરાંઓ અને મુદ્રાનું કુલ વજન ૧૨૬ તોલા છે. પહેલા પતરા ઉપર ૧૩ અને બીજા ઉપર ૧૫ પંક્તિઓ છે અને આમાંની છેલ્લી બે પંક્તિઓ લેખની તિથિ ટુંકામાં દર્શાવે છે.

પતરાંઓના ઉપરના વર્ણનથી તેમ જ આ લેખ સાથે આપેલી પ્રતિકૃતિ ઉપરથી વાંચનાર ને જણાશે કે આજ સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ તે જ વંશનાં અસંખ્ય પતરાંઓમાં અને વલ્લભીનાં આ પતરાંઓમાં મુખ્ય બાબતોમાં ફેર નથી. આ સાથેના પ્રતિલેખ ઉપરથી પણ જણાશે કે તે આ માસિકના પહેલાના અંકમાં ડા. સ્ટેન કોનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધ્રુવસેનનાં પાલિવાણનાં તે જ વર્ષનાં પતરાંઓને લગભગ મળતો જ છે અને જૂદાપણું ફક્ત દાન પૂરતું જ છે.

વલ્લભી રાજાઓના વંશજ મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેન(૧)નો આ લેખ છે. તેમાં લખેલું શાસન વલ્લભી, એટલે સાધારણ રીતે મનાતું હાલનું ઠાઠિઆવાડના વળા શહેરમાંથી કાઢ્યું હતું. હસ્તવપ્ર-આહુરણીમાં છેદકપદ્રક નામના ગામની કેટલીક જમીન યજ્ઞાદિ કાર્ય માટે વલાપદ્રના રહીશ એક બ્રાહ્મણને ધ્રુવસેને દાનમાં આપી હતી તેનું વર્ણન કરવાનો હેતુ આ લેખનો છે. હસ્તવપ્ર એટલે હાલનું હાથબ, સિવાય ગામના બીજાં નામો ઓળખી શકાતાં નથી. લેખની તિથિ સંવત ૨૧૦(વલ્લભી સંવત સાથે સરખાવતાં ઈ. સ. ૫૨૯)ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૩ છે. સમય આંકડાઓમાં આપ્યો છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- ११ मेहासामन्तमहाराजध्रुवसेन ८ कुशली सर्वानेव स्वानायुक्तकविनि—
 १२ युक्ताचाटमटद्राजिकमहत्तरध्रुवादि' करणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबद्धय—
 १३ मानकान्बोधयव्यस्तुं वो विदितं यथा हस्तवप्राहारण्यां छेदकपद्रक—

बीजुं पतरुं

- १४ ग्रामे पूर्वसीम्नि चद्रवकस्कम्भ[फय]कप्रत्ययपादावर्त्ता ८ पंचाशामालाकारोत्तरसिम्नि'
 १५ षोडशपादावर्त्तपरिसरोदुम्बरकूपश्च सभूतवातसहिरण्यादेयं वलापद्रवास्तव्य—
 १६ ब्राह्मण गण्णाय मोनैसगोत्राय छन्दोगसब्रह्मचारिणे मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय
 १७ आत्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तिनिमित्तमाचन्द्रार्कार्णवक्षितिस्थिति सरित्प
 र्वतस्थितिस—
 १८ मकालीनः पुत्रपौत्रान्वायभोग्यं बलिचरुवैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समु त्सर्प-
 णार्थमुदकातिसर्गेण
 १९ ब्रह्मदायो निसृष्टः [।] यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुजतः कृषतः कर्षयतः
 प्रदिशतो वा
 २० न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा कार्यास्मद्वंशजैरागांमिभद्रनृपतिभिश्चानि-
 त्यान्यैश्चर्याण्य—
 २१ स्थिरं मनुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्य [: ।]
 यश्चाच्छिन्धा—
 २२ दाच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैस्संयुक्तस्या [द] पि
 चैत्रं व्यासगीता [:] श्लोका
 २३ भवन्ति [॥] बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा
 भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं [॥]
 २४ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव
 नरके वसेत् [॥]
 २५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत् वसुधरां [।] गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति
 किल्बिषम् [॥]
 २६ स्वहस्तो मम मेहासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः [॥]
 लिखितं किक्केन [॥]
 २७ सं २०० १० श्रावणबहुल
 २८ १० ३ [॥]

१ आदि सुधी अक्षरान्तर ध्रुवसेन, १ दाना [संवत् २१०] पाक्षिताया तामपत्रनी साधे सरथुं
 ७ छे. [गुप्ता पो. ११ पानु १०८] २ वांथो युक्त ३ वांथो धि ४ वांथो त्यस्तु ५ वांथो सीम्नि
 ६ वांथो मानवस ७ वांथो न्व ८ वांथो णत्थसु ९ वांथो भुजतः १० वांथो मानुष्यं ११ वांथो म १२ वांथो
 चात्र १३ वांथो तां

ભાષાન્તર

[પં. ૧-૧૨ ચાલુ પ્રસ્તાવના સમાવે છે. તરબુમા માટે, ઉદાહરણ તરીકે ડા. સ્ટેન કેનો-થી પ્રકટ થયેલા પાલિતાણા તામ્રપત્ર નં. ૧ ની શરૂઆતની પંક્તિઓના, તરબુમા સાથે સરખાવો. એ. ઈ. વો. ૧૧ પાનું ૧૦૮]

(પંક્તિ ૧૩-૧૮) તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતાપિતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને મારા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, હસ્તવપ્રાહુરણીમાં છેક-પદ્મક ગ્રામમાં પૂર્વ સીમા પર ૫૦ (પચાસ) પાદાવર્ત જે ચદ્રવક-સ્કન્ધકૃત્તની માલિકીનાં છે અને, માલિકારની ઉત્તર સીમા પર ૧૬ પાદાવર્ત વિસ્તારનો ઉદુમ્બર સહિત કૂપ, ભૂત, વાત, હિરણ્ય અને આદ્ય સહિત, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે વસાપદના નિવાસી માણવગોત્રના, છન્દોગ-સપ્તધ્યારી બ્રાહ્મણ લુણ્ણને, ચન્દ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળસુધી, પુત્ર, પૌત્ર, પરંપરાના ઉપલોગ માટે પાણીના અર્ધ્યથી બ્રહ્મ-દાય તરીકે મારાથી અપાયાં છે.

(પંક્તિ ૧૯-૨૦) આથી બ્રહ્મદાયના નિયમાનુસાર, તે જેતી કરે, જેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે તેને કોઈએ લેશ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પંક્તિ ૨૧-૨૫-ચાલુ ઉપદેશ અને શાપ સમાવે છે.)

(પંક્તિ ૨૬) આ મારા મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત છે. હ્રતક પ્રતીહાર મરમક છે. કિંકકથી લખાયું.

(પંક્તિ ૨૬-૨૮) સંવત ૨૧૦ શ્રાવણ શુદ્ધિ ૧૩ ને દિને

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પાલિતાણના પતરાંઓ^૧

[વલ્લભી] સંવત ૨૧૦ શ્રા. સુ. ૧૫=૫૨૮ ઈ. સ.

આ પતરાંઓનું વર્ણન રાય બહાદુર વિ. વેંઠ્યએ આ પ્રમાણે આપ્યું છે:— “કડી અથવા મુદ્રા વગરનાં બે પતરાંઓ છે અને તે દરેકમાં કડીનાં કાણું છે. પહેલા પતરાના કાળી બાજુના તળીઆના ખૂણાનું કડીનું કાણું સંપૂર્ણ નથી, તેની નીચેનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે. દરેક પતરાની એક બાજુ ઉપર લખેલું છે. થોડી જગ્યાએ કારીગરનાં હથીયારની નિશાનીઓ બનને પતરાંની પાછળના ભાગમાં પણ જણાય છે. પતરાંઓની લંબાઈ ૧૦ $\frac{૧}{૨}$ ” થી ૧૦ $\frac{૩}{૪}$ ”ની અને ઉંચાઈ ૬ $\frac{૧}{૨}$ ” થી ૬ $\frac{૩}{૪}$ ” સુધીની છે. દરેક અક્ષરની ઉંચાઈ લગભગ $\frac{૧}{૪}$ ” છે. દરેક પતરા ઉપર સુંદર રીતે કોતરેલી ૧૪ પંક્તિઓ છે, અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે.

હસ્તવપ્ર-આહરણીમાં આવેલી, ભદ્રસર નામના ગામડાની અને આમ્નિલિકા તળાવની નૈઋત્ય-કાણુની સરહદ ઉપર વિશાખ નામનો બ્રાહ્મણ ખેડતો હતો તે ઠરડ ખેતરની જમીન, તથા અક્ષરસરકમાંથી જઈ શકાતાં વસુકીય ગામડાંની સરહદ પર ઉત્તર દિશામાં ૫૦ પાદાવત્તોનું દાન સિંહપુરના રહીશ વાળસનેય(શાખા)ના શિષ્ય, જવાલ ગોત્રના બ્રાહ્મણ વિષ્ણુશર્મનને કરેલું તે મંજુર કરતું આ શાસન મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેને વલ્લભીમાંથી કાઢ્યું હતું. ભદ્રસર અને વસુકીય નામનાં ગામડાંઓ હું ઓળખાવી શકતો નથી. વસુકીયને અક્ષરસરક-પ્રાવેશ્ય કહેલું છે. આ ગણેશગઢનાં સંવત ૨૦૭ નાં પતરાંઓમાંનાં ‘અક્ષરસરક-પ્રાપીય’ જેનો અર્થ પ્રોફેસર હુદ્શ “ અક્ષરકપ્રાપનું ” એવો કરે છે, તેને મળતું આવે છે. સંવત ૨૪૮ના શુભસેને આપેલાં તામ્રપત્ર પર નાં દાનની ૫ મી લીટીમાં લખેલ “ વટસ્થલીકા પ્રાપીય ” સાથે સરખાવીને આવો અર્થ કર્યો છે. મહાસુદેવના ખરીઆરનાં પતરાંઓમાં આવતા ‘પ્રાવેશ્ય’ શબ્દનો અને પ્રાપીયનો એકજ અર્થ થાય છે એમ ચોક્કસ જણાય છે. પરંતુ ‘ અચાત-ભટ-પ્રાવેશ્ય ’ એ સાધારણ વાક્યમાં જે અર્થ થાય છે તે સિવાય બીજો અર્થ હોવા સંભવ નથી. તો પછી ‘ પ્રાપીય ’ ‘ પ્રાપ્ય ’ નું પ્રાકૃત રૂપ હોવું જોઈએ.^૪ તે પ્રમાણે ‘ અક્ષરસરક પ્રાવેશ્ય ’ નો અર્થ હું “ અક્ષરસરકમાં થઈને જેમાં પ્રવેશ થાય છે ” એટલે અક્ષરસરકની સરહદ ઉપર એવો કરીશ.

અક્ષરસરકની સ્થળ-સીમા હું નક્કી કરી શકતો નથી. આ શબ્દનો છેલ્લો ભાગ કદાચ સરક એટલે સરોવર, તળાવ હોય. બાકીનાં સ્થળોમાં વલ્લભી અને હસ્તવપ્રાહરણી વિષે ઉપર કહેલું છે. આમ્નિલિકાનો અર્થ “ઘણા આંખાઓવાળું” એવો થતો હશે. બોમ્બે પ્રે. રા. એ.સો. જર્નલ, વોલ્યુમ. ૧૦ પા. ૭૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધરસેન ૪ થાનાં સંવત ૩૨૬ નાં પતરાંઓમાં પણ દાન લેનારના નિવાસસ્થાન સિંહપુરનું વર્ણન છે. તે હાલનું ૨૧°૪૩’ ઉત્તરે અને ૭૨°૦ પૂર્વમાં આવેલું સિંહાર છે.

પ્રથમના દાન પ્રમાણે, પ્રતીહાર મમ્મક દૂતક છે, અને લેખક કિકઠક છે. ઈ. સ. ૫૨૬ ને મળતા (વલ્લભી) સંવત ૨૧૦ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૫ ને દિવસે દાન આપેલું છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૧૧ નં. ૬ પા. ૧૦૯-૧૦ પ્રો. સ્ટેન કોનો ૨ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ ૩ એ. ઈ. વો. ૬ પા. ૧૧૨ અક્ષરસરક ૫ ૪. ૪ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૮૧ અને નોટ

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- १ ॐ^१ स्वरित [॥ *] वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकानांमृतुलबलसपत्नमण्डलाभोग
- २ संसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रत (ता) पो पनतदानम (मा) नार्जवोपार्जितानुर (रा) गोनुरक्त-
- ३ म् (औ) लभृतमित्रश्रेणीबलाव (वा) स राजश्रीः^३ परममाहेश्वरस्सेनापति श्री भट्टकः
- ४ तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराश्शिरोवनतशत्रुचुडामणी (णि)
- ५ प्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदीधितिः दि (दी) ना नाथजनोपजीव्यम (मा) नविभवः
- ६ परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तविमल-
- ७ मौलिमणी(णिर्) र्मन्वादिप्रणीतविधिविध (धा) नधर्मराज इव विहित विनयव्य (अ) वस्था प-
- ८ धतिरखिलंभुवनमण्डलाभोगस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेक-
- ९ महा विप्रा (श्रा) णनपूतराजेश्रीः परममाहेश्वरो महाराजद्रोणसिंह स्सि(- *)ह इव
- १० तस्यानुजस्वभुजबलेन परगजघटानीकाना(ः) मेकविजयी शरणैषिणा [ः *] शरण-
- ११ मवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोप-
- १२ भोगदः परमभू (आ) गवतः परमभट्ट्या (ट्टा) रकपादानुद्ध्यातो महासामन्त महाराज ध्रुव
- १३ सेनः कुशली म् (अ) र्वा नेव खानायुक्तकविनियुक्तक च (चा) टभट्टद्रा-
ङ्गिकमहत्तर-
- १४ ध्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथा संबन्ध्यामानक (कां) ननुदर्श-

बीजुं पतरुं

- १५ यत्यस्तु वो विदी (दि) तं यथा सिंहपुरवास्तव्य ब्राह्मण विष्णुशर्मणे
- १६ ज्यावालसगोत्राय वाजिसनेयसब्रह्मचारिणे हस्तवप्राहरण्या [८ *] भल्लर-
- १७ ग्रामापरदक्षिणसीम्नि ब्राह्मणविशाखप्रभुक्तककरदक्षेत्रं द्वादशपादा-
- १८ वर्त परिसराम्रिलिका वापि (पी) तथाक्षसरकप्रवेद्यवसुकीयग्रामोत्तर-
- १९ सीम्न् [१] पादावर्त्ताः पंचाशद्भुक्तभुज्यमानकाः एतन्मया मात (ता)
पित्रोः पुण्या-
- २० प्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफल (ला) वासिनिमित्त [८ *] पूर्वाचार-
- २१ स्थित्यानुमोदे (दि) तं यतोस्य भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वानकैश्चि [८ *]
- २२ परिपन्थना कार्यास्मद्वंशजैराग् [१] मि भद्रनृपतिभिश्च साम (मा) न्यं
भु (भू) मिदान फलमव-
- २३ गच्छद्विरयममस्मदनुमती^१ मन्तव्या (॥ *) भवन्ति चात्र व्यासगीताः श्लो-
का भवन्ति (:)
- २४ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [१ *] यस्य यस्य यदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदा
- २५ फलं (॥ ×) षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः (१ *) आच्छेत्स (ता)
चानुमन्त (तां) च त (ता) न्ये (व *) नरके वसे (॥ *)
- २६ स्वदत्ता (८ *) परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां (१) गवा [८] शतसहस्रस्य
हन्तुः प्र (प्रा) मोति किञ्चिदं (॥)
- २७ स्वहस्तो मम मह (हा) सामन्त मह (हा) राजध्रुवसेनस्य (॥) दूतकः
प्रतीहारमम्मकः (॥) लिखितं किङ्ककेन (॥) सं २०० १०
- २८ श्रावण शु १० ५

ભાષાન્તર

(૧-૧૪ પંક્તિઓ સંવત ૨૦૬ ના દાનપત્રની શરૂઆતને લગલગ મળતી જ છે.)

(પં. ૧૫) તમને જાહેર થાયો કે, સિંહપુરના વતની, જ્યાબાલ ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના બ્રાહ્મણ વિશ્ણુશર્મનને નીચેની મિલકત નામે:—જલ્દાર ગામમાં, હસ્તવપ્ર આહરણિમાં નૈઋત્ય સીમા પર બ્રાહ્મણ વિશાખના ભોગવટાનું ૪૨૬ ક્ષેત્ર (ખેતર) અને ૧૨ પાદાવર્ત વિસ્તારવાળી આંત્રિલિકા વાપી; તેમજ અક્ષસરક સુધીની હલવાળા વસુકીય ગામની ઉત્તર સીમામાં ૫૦ પાદાવર્ત; જેનો તે પહેલાં ઉપભોગ કરતો તેમજ હાલ પણ ઉપભોગ કરે છે તેને માટે મેં, મારાં માતાપિતાના પુણ્યવૃદ્ધિ અર્થે તથા આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ માટે, પૂર્વેના ઉપભોગ (ભોગવટા) ના નિયમો અનુસાર અનુમોદન આપ્યું છે. આથી કરીને જ્યારે તે હોને ઉપભોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, ખેતી કરાવતો હોય અથવા ખીજને સોંપતો હોય ત્યારે કોઈ પણ માણસે તેને પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા અનુમોદનને અમારા વંશજો અને ભાવિધર્મી નૃપોએ, ભૂમિદાનનું પુણ્ય સામાન્ય ગણી, અનુમતિ આપવી જોઈએ.

(પં. ૨૩) આને માટે વ્યાસના રચેલા શ્લોકો પણ છે. પૃથ્વીનો ઉપભોગ ક્યાં છે, વગેરે ભૂમિદાન દેનાર વગેરે પોતે કરેલું અથવા અન્ય જને કરેલું ભૂમિદાન જે હરે છે તે શતસહસ્ર (લક્ષ) ગાયો મારવાનો અપરાધી બને છે.

(પં. ૨૭) મહારા-મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના-હસ્તાક્ષર. દૂતક પ્રતીહાર મમ્મક. લખનાર કિશ્કક. સંવત ૨૧૦, શ્રાવણ, સુદિ ૧૫.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૨૧૦ ભાદ્રપદ વદિ ૯

આ શાસનનું પહેલું પત્ર પાલીતાણામાં શત્રુજય દરવાજા પાસેના તળાવમાંથી ગાળ કાઢતી વખતે મળી આવ્યું હતું. સ્વસ્થાન ભાવનગરના દરબારે તે પત્ર મુંબઈમાંના પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમને ઈ. સ. ૧૯૧૮ માં ભેટ આપેલું છે.

બીજું પત્ર કાઠીયાવાડના ગોહિલવાડ પ્રાંતમાંના પાલીતાણાથી નૈર્ઋત્ય ખૂણે ૧૦ માઇલ ઉપર આવેલા ઐયાવેજ નામના નાના ગામડામાંથી મી. ટયુડર ઓવન આઈ. સી. એસ. એડમીનિસ્ટ્રેટર પાલીતાણા સ્ટેટ ને ઈ. સ. ૧૮૯૪ માં મળ્યું હતું અને તે અત્યારે રાજકોટમાંના વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝમાં સુરક્ષિત છે.

બન્ને પત્રોની એક જ બાબતે લેખ કોતરેલો છે. પત્રોનું માપ ૧૦૩ ઇંચ પહોળાઈ અને ૬૩ ઇંચ ઊંચાઈ છે. પત્રોની કોર રહેજ ઉપડતી છે અને તે બન્ને સુરક્ષિત છે. અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છે અને પત્રોની બીજી બાબતે દેખાય છે. કોતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે. પહેલા પત્રોનું વજન ૫૬ તોલા છે. પત્રોના નીચલા અને ઉપરના છેડા ઉપર બન્ને કાણાં સાથે બાંધવા માટે તેમ જ સીલ માટે છે. બન્ને પત્રોમાં ૧૫ લીંટી કોતરેલી છે.

સં. ૨૧૦ માં ધ્રુવસેન ૧ લાએ આપેલા દાનની હકીકત આમાં છે. (૧) નગરકના રહેવાશી, આત્રેય ગોત્રના, અને વાજસનેય શાખાના શાન્તિશર્મન નામના પ્રાહ્મણને સુરાષ્ટ્રમાંના ભદ્રેણિકા ગામના અગ્નિખૂણાના પાદરમાંની દસ પાદાવર્ત જમીન આપેલી હતી (૨) તેમજ તેજ પ્રાહ્મણના ભાઈ દેવશર્મન ને તે જ પાદરમાં ૧૦૦ પાદાવર્ત જમીન, અને બાર પાદાવર્ત ક્ષેત્રફળવાળું વાપી ભોદલર આપેલું હતું. વાપી ભોદલરનો અર્થ ખાત્રીપૂર્વક આપી શકાતો નથી પણ માટીથી ભરી દીધેલ વગર વપરાશની વાવ હોય એમ સંભવ છે. ભદ્રેણિકા અત્યારે મળી શકતું નથી જ્યારે નગરક ઘણું કરીને નાગર પ્રાહ્મણોનું મૂળ વતન વડનગર હોય એવો સંભવ છે.

દૂતક રુદ્રધર હતો. આની પહેલાનાં દાનપત્રોમાં દૂતક મમ્મક આપેલો છે. જ્યારે આ અને આની પછીનામાં રુદ્રધર આપેલ છે. લેખક તે બધાં શાસનોમાં તેમજ આમાં કિલ્લક છે.

* પહેલું પત્ર એ. ઈ. વો. ૧૭ પા. ૧૦૮ ડો. વી. એસ સુકથંકર
બીજું પત્ર એ. ઈ. વો. ૧૯ પા. ૧૨૫ મી. ડી. બી. હીસલ્કર

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧૨ મેહાસામન્તમહારાજધ્રુવસેન × કુશલી સર્વાનેવ સ્વાનાયુક્તક્ર-
 ૧૩ વિનિયુક્તકમહત્તરદ્રાંગિકધ્રુવસ્થાનાધિકરણિકાદીનન્યાંશ્ચ યથાસંબદ્ધચમાનકાન-
 ૧૪ નુંદર્શયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં યથા સુરાષ્ટ્રાયાં મદ્રેણિકાગ્રામસ્ય પૂર્વદક્ષિણસિમ્નિં
 ૧૫ પાદાવર્તશતં નગરકવાસ્તવ્યશાન્તિર્શર્મણે આત્રેયગોત્રાયવાજિ-

પતરૂં બીજું^૩

- ૧૬ સનેયસન્નિવાચારિણે તથા અસ્યૈવ આત્રે દેવશર્મણે અસ્યામેવ સીમ્નિ
 ૧૭ પાદાવર્તશતં વાગીમોલરં ચ દ્વાદશપાદાવર્તપરિસરં મયા માતાપિત્રો * પુણ્યાપ્યાય
 ૧૮ ના[યા] ત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકયથામિલિષિતફલાવાસિનિમિત્તમાચન્દ્રાર્કાર્ણવ-
 ક્ષિતિસ્થિતિસરિ-
 ૧૯ ત્પર્વતસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યં બલિચરુવૈશ્ય (શ્વ) દેવાદ્યાનાં ક્રિયાણા
 (ં) સમુત્સ-
 ૨૦ પર્વણાર્થમુદકાતિસર્ગેણ નિસૃષ્ટં યતોનયો * પૂર્વબ્રહ્મદેયસ્થિત્યા મુંજતોઃ કૃષતો [:]
 ૨૧ કર્ષાપયતો × પ્રદિશતોર્વા ન કૈશ્વિત્સ્વલ્પાપ્યાબાધા વિચારણા વા કાર્ય્યાસ્મિદ્વંશજૈશ્વા-
 ૨૨ ગામિનૃપતિભિરપિ અનિત્યાન્યૈશ્ચર્યાણિ અસ્થિરં માનુષ્યં સ [વ] સામાન્યં
 ભૂમિદાનર્કા
 ૨૩ લં [લ]મવગચ્છદ્વિરયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ યશ્ચાચ્છિદ્યાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદે (ત)
 ૨૪ સ પંચભિઃ મહાપ(૧)તકૈઃ સોપપાતકૈઃ સંયુક્તસ્ત્યાદિતિ અપિ ચાત્રવ્યાસગીત-
 ૨૫ શ્લોકા ભવન્તિ-ષષ્ઠિં [ણિ]ર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ
 ૨૬ તાન્યેવ નરકે વસેત્ [॥ ૧] સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યો હરેત વસુન્ધરાં સ^૧
 ગવાં શતસહસ્ર-
 ૨૭ સ્ય હન્તુઃ પ્રાપ્નોતિ કિલ્પિ[સ્વિ]ષમ્ (॥ ૨) બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજ-
 ભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય
 ૨૮ યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલમિતિ (મ્ ॥ ૩ ઇતિ)= સં ૨૦૦ ૧૦
 મ (૧) દ્રપદ વદિ ૯ (. ૧)
 ૨૯ સ્વહસ્તો મમ મહાસામન્તમહારાજધ્રુવસેનસ્ય-દૂતકો રુદ્રધરઃ (૧) લિ-
 સ્થિતં કિક (ક)-
 ૩૦ કેન (૧)

૧ આંહી સુધીનું અક્ષરાંતર એ. ઈ. વે. ૧૧ પા. ૧૦ પામે પ્રસિદ્ધ થએલાં ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પાશ્વિતાશ્વાનાં સં. ૨૦૬ ના તામ્રપત્રમાંના અક્ષરાંતરને મળતું આવે છે. માત્ર પંક્તિ ૬૪ી માં ત્યામીપ્રણામ ને બદલે ત્યાદામિપ્રણામ અને દીના ને બદલે મન્વાદિના વાંચવાનું છે. ૨ વાંચો સીમ્નિ ૩ આંહીથી બીજું પતરું સંધાય છે. એ. ઈ. વે. ૧૮ પા. ૧૨૬. ૪ કાનો વધારે છે. ૫ વાંચો વર્ષ ૬ સ નકામે લખ્યો છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં પતરાંઓ*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૨૧૦ ભાદ્રપદ વદિ ૧૩

આ બે પતરાંઓ છે. દરેકનું માપ ૧૦૩"X૬૩" છે-અને તે દરેક એક જ બાબતો લખેલાં છે. મુદ્રાના ઉપલા અર્ધ ભાગમાં હંમેશ મુજબ ચપટ ખેંચેલો નન્દી દેખાય છે. અને નીચલા અર્ધ ભાગમાં 'શ્રી-ભટક' એવા શબ્દો લખેલા છે. દરેક પતરાં ઉપર ૧૪ પંક્તિઓ લખેલ છે. ૨૭ મી પંક્તિમાં આપેલ તારીખ ઉપરથી ૨૦૦,૧૦ અને ૩ એવા આંકડાઓનાં ચિહ્નો દાખલા મળે છે.

આ બધાં પતરાંઓ, પહેલેથી છેલ્લે સુધી, એપિગ્રાફિયા ઇંડીકા વો. ૧૧ પા. ૧૦૪ ઉપર પ્રો. સ્ટેન કોનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં વલ્લીનાં પાંચ પતરાંઓમાંના પહેલા ગુપ્ત(સં. ૨૦૬)ને મળતાં આવે છે. પરંતુ આંહિ, ધ્રુવસેનનાં પાલિતાણાનાં ગુપ્ત સંવત્ ૨૧૦ ના પતરાંઓ પરથી જણવામાં આવેલો રુદ્રધર દૂતક છે.

મૈત્રક વંશના ધ્રુવસેન[૧] એ વલ્લી શહેર(કાઠિઆવાડમાં વળા)માંથી દાન આપેલું છે. દાન લેનાર હસ્તવપ્ર(ભાવનગર તાબે ઘોઘાથી ૬ મૈત્ર ઉપર આવેલ હાથબ)નો રહીશ, ભાર્ગવ ગોત્રનો ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ ગુહભટ્ટિ વર્ણવેલો છે.

ભદ્રેણિકા નામના ગામડાથી અગ્નિકોણમાં અને નટ્ટકપુર નામના ગામડાની સરહદ મળે છે ત્યાં ૨૦૦ પાદાવર્ત પૃથ્વીનું દાન આપેલું છે.

ઈ. સ. ૫૩૦ ને મળતાં [ગુપ્ત-વલ્લી સંવત્] વર્ષ ૨૧૦ ના ભાદ્રપદના ૧૩ મા દિવસે લેખ લખેલો છે.

* જર્નલ બો. પ્રાં. રો. એ. સોં. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૬૫ જી. વી. આચાર્ય.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेळुं

१४ मानकननुंदर्शयत्यस्तु वो विदितं यथा हस्तवप्राहरण्यां

पतरुं बीजुं

१५ भद्रेणिकाग्रामपूर्वदक्षिणसीम्नि नट्टकपुत्रग्रामसीमसन्धौ पादा-

१६ वर्त्तशतद्वयं सभूतवर्त्त सहिरण्यादेयं हस्तवप्रवास्तव्यब्राह्मणभट्टिगुहभट्टिभ्यः

१७ भार्गवसगोत्राभ्यः बह्वृजसब्रह्मचारिभ्यः मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनै-
यात्म-

२० उदकातिसर्गेण ब्रह्मदायो निसृष्टः

२७ शुष्ककोटरवासिनःकृष्णाहयोहि जायन्ते ब्रह्मदेयं हरन्ति ये सं २००

१० भाद्रपद ब १३

२८ स्वहस्तो मम महसामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य दूतकः रुद्रधरः लिखितं
किङ्ककेन

१ मूળ पतरां ७५२थी. पहेली १३ पंक्ति भाटे लुओ. ओ. छ. वा. ११ पा. १०४ २ वांओ।
काननु ३ वांओ हरण्यां ४ वांओ। वात ५ वांओ नायात्म ६ वांओ महा
२१

ધ્રુવસેન ૧ દાનાં પાલિતાણાનાં પતરાંઓ

[વલ્લભી-] સંવત ૨૧૦ આશ્વિન વદ ૫

આ બે પતરાંઓનું વર્ણન રાય બહાદુર વિ. વેંકયે આ પ્રમાણે આપ્યું છે:—દરેકમાં ૪૬૦નાં બે કાણાં છે. દરેકમાં એક બાળુ ઉપર લખેલું છે. કેટલેક સ્થળે કોતરનારનાં ઓળખાણની નિશાનીઓ પાછળના ભાગમાં પણ દેખાય છે. પતરાંઓ લગભગ ૧૦ $\frac{૧}{૪}$ " લાંબાં છે, અને ઉંચાઈ ૬ $\frac{૧}{૪}$ " અને ૭ $\frac{૧}{૪}$ " વચ્ચે છે.

પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પહેલા ઉપર ૧૫ અને બીજા ઉપર ૧૨ પંક્તિઓનું સારી રીતે કોતરેલું લખાણ છે. દરેક અક્ષરની સરાસરી ઉંચાઈ $\frac{૧}{૪}$ " ઈંચ છે.

અઢોલક નામના ગામડાની ઉત્તર તરફ આવેલ એકત્રીશ પાંદાવર્તોનું ખેતર, તથા ખેતી માટે એક કૂવો (વાપી) ત્યાંના રહીશ, વાળસનેય શાખાના શિષ્ય, ઔપસ્વસ્તિ ગોત્રના રકન્દ નામના બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યા હતાં તેને અનુમોદન આપતું આ શાસન મહાસામંત મહારાજ ધ્રુવસેને વલ્લભીમાંથી ઠાઠ્યું હતું. આ ગામડું મેળવી શકાતું નથી. બીજે સ્થળે જાણવામાં નહિ આવેલો રુદ્રધર નામનો હૂતક છે. અને પ્રથમના દાનની જેમ લેખક કિલ્લક છે. ઇ. સ. ૫૨૬ ને મળતા (વલ્લભી) સંવત ૨૧૦ ના આશ્વયુજ વદ (?) ૫ નું આ દાન છે. પખવાડીયું બતાવતો શબ્દ ખોટો લખાયો છે. અને 'બ' નહીં પણ 'શુ' તરીકે કદાચ લખવો જોઈએ. આની પહેલાંનો શબ્દ ફરીથી ખોટી રીતે આપ્યો છે, એટલે આ ભૂલ થઈ છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ॐ स्वस्ति (॥ ×) वलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणा (ँ *) मैत्रकाना (णा)
मतुलबलसपन्नम-
- २ ण्डलाभोगसंसक्तस (ँ *) प्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानम(मा)नार्ज-
- ३ वोपार्जितानुरागोनुरक्तमौलभृत मित्रश्रेणी बलावासरराजश्रीः^१ परममा-
- ४ हेध्वरस्सेनापति श्रीभटक्कस्तस्य सुतस्तच्चरणरजोरुणावनतपवित्रीकृत-
- ५ शिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदीधितिदीनाना-
- ६ थजनोपजीव्यमानविभवः परममाहेश्वरस्सेनापतिधरसेनस्तस्यानुज-
- ७ स्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तविमलमौलिमणिर्मन्वादिप्रणीतविधिविधान-
- ८ धर्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्थ(।)पद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोग-
- ९ स्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतरा-
- १० ज (श्) रीः परममाहेश्वरो महाराजद्रोणसिंहं (सिंह) स्ति (ँ *) ह इव
तस्यानुजस्वभुजबले-
- ११ न परगजघटानीका(ना *)मेकविजयी शरणे(णै)षिणां शरणमवबोद्धा
शास्त्रार्त (थ्) त (त् *) त्वा-
- १२ नां कल्पतरुरिव सुहृ (ँ) त्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परम-
- १३ भगवतः परमभट्टारकपादानुद्ध्यातो महासामन्त महाराजध्रुवसेनः
- १४ कुशली सर्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकचाटभटमहचरद्राज्जिकप्रुषा-
- १५ धिकरणिकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानकाननुदर्श-

बीजुं पतरुं

- १६ यत्यस्तु वो विदितं यथाकोलकग्रामउत्तरस् (ी) म्नि द्वादशपादा (२)
वर्चपरिसरा व (वा) पि (पी)
- १७ क्षेत्रपादाव (२) चाश्च तृ (त्रि) शत् तत्रैव वास्तव्यत्र (ब्रा)क्षणस्कन्दाय
ओपस्वस्तिसगोत्राय वाजिसनेय-

- ૧૮ સત્રજ્ઞચારિણે યદેતત્ (પૂ) વર્વભુક્તભુજ્યમાનકં તન્મપા (યા)પિ માતાપિત્રોઃ
પુણ્યાપ્યાયન (ના) ય
- ૧૯ આત્મનશ્ચૈહિકાદે (મુ) ષ્મિકયથામિલષિતફલાવાસિનિમિત્તં પૂર્વાચાર-
સ્થિત્યાનુજ્ઞાતમ્
- ૨૦ પ (ય) તોસ્ય પૂર્વભુક્તિમર્થ્યાદયા મુંજતા (તઃ) કૃષત (:)' કર્ષયતઃ
પ્રદિશતો વા ન કેનવિ (ચિ) ત્સ્વલ્પાપ્યા-
- ૨૧ વ (ા) ધા વિચારણા વા (ન) કાર્ય્યાસ્મદ્વંશજૈરાત (ગા) મિમદ્રનૃપતિ-
મિશ્રં વિત્યાન્યૈશ્વર્યાન્યેસ્થિરમોનુર્ય
- ૨૨ તા (સા) મ (મા) ન્યં ચ ભૂમિદાનફલમવગચ્છદ્ધિરિય મસ્મદનુમતિરનુમ
ન્તવ્યા (વ્યા) પિ ચાત્ર વ્યાસગીતઃ'
- ૨૩ શ્લોકાભવન્તિ (॥ *) બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજમિ (: *) સગરાદિભિઃ'
(૧ *) યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા
- ૨૪ ફલં (॥ *) ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદ્ (અ) : (૧ *)
આચ્છે (ત્ *) તા (ચ્) ચાનુમન્ત (ન્તા) ચા (ચ) નાન્યે (તાન્યે)
વ નરકે વે (વ) સેત્ (॥ *)
- ૨૫ વિહયા (વિન્ધ્યા) ટવીષ્વતોયાસુ શુસ્ક (શુષ્ક) કોટરવાસિહન (:)
(વાસિનઃ) (૧ *) કૃષ્ણાહા (હ) યો હિ જાયન્તે મુ (મૂ) મિદ
(દા) યં હરન્તિ યે ॥
- ૨૬ સ્વહસ્તો મમ મહાસામન્તમહારાજધ્રુવસેનસ્ય (॥ *) દૃતકો રુદ્રધરઃ (॥ *)
લિખિતં કિક્ક (કિક્કકેન)
- ૨૭ સં ૨૦૦ ૧૦ આ [જ્ઞ] (આશ્વ) યુજ જ (વ ?) "

‘ ભાષાન્તર ’

[૧-૧૫ પંક્તિઓ સંવત્ ૨૦૬ ના દાનલેખની આરંભને લગભગ મળતી જ છે]

(પંક્તિ ૧૬ તમને જાહેર થાયો કે:-અકોલક ગામમાં ઉત્તર સીમાપર ખાર પાદાવર્તના વિસ્તારસહિત વાપી; અને ૩૦ પાદાવર્તનું ખેતર ઉક્ત ગામના વતની ઔપસ્વસ્તિ ગોત્રના, વાજસનેયનો શિષ્ય પ્રાક્ષણ સ્કન્દ, જે પહેલાં તે ખેત્રને ઉપલોગ કરતો અને હાલ પણ ઉપલોગ કરે છે તેને, મારાં માતૃપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે અને મને આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મનવાંછિત ફલપ્રાપ્તિ થાય તે માટે, પૂર્વેના ઉપલોગના નિયમે અનુસાર ઉપલોગ કરવા મેં અનુમોદન આપ્યું છે. આથી કરીને પૂર્વેના ઉપલોગના નિયમે અનુસાર તે તેનો ઉપલોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, ખેતી કરાવતો હોય અથવા ખીજાને સોંપતો હોય ત્યારે કોઈએ લેશમાત્ર પણ બંધી અથવા તકરાર કરવી નહિ. આ અમારા જૂના દાનના અનુમોદનને, અમારા વંશજોએ અને ભાવિ ધર્મી રાજાઓએ રાજસત્તા નાશવંત છે અને જીવન ચંચલ છે, અને ભૂમિદાન સામાન્ય છે તેમ ગણીને, અનુમતિ આપવી જોઈએ.

(પં. ૨૨) આને માટે વ્યાસના કરેલા પ્રલોકો પણ છે. પૃથ્વીને ઉપલોગ કયાં છે વિગેરે...ભૂમિદાન દેનાર વિગેરે...ભૂમિદાન હરનારા વિધ્યનાં જળવિનાનાં વનનાં વૃક્ષોનાં શુષ્ક પોલાણમાં રહેતા કાળા સર્પ તરીકે પુનર્જન્મ લે છે.

(પંક્તિ ૨૬) મારા મહાસામન્ત મહારાજ ધ્રુવસેનના, હસ્તાક્ષર. ફતક રુદ્રધર : લખનાર કિલ્લક. સંવત ૨૧૦ આશ્વ [યુજ] કૃષ્ણ(?) પક્ષ ૫.

વળામાં કેળીઓને મળી આવેલું ધ્રુવસેન ૧ પહેલાનું એક દાનપત્ર થોડાં અઠવાડીયાં પહેલાં મારા હાથમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું. આની પ્રતિકૃતિ તથા ભાષાન્તર નીચે આપેલાં છે. ધ્રુવસેન રાજાએ કાઢેલું એક ખીજું શાસન પણ આ સાથે હતું. વલ્હી રાજાઓના બધા લેખો સુજબ આ પણ તારની કડીઓથી જોડી દીધેલાં છે. પતરાંઓની અંદરની બાજુએ લખેલો છે. આ પતરાંઓ મને મળ્યાં ત્યારે કુત્ર એક જ કડી રહી હતી. ખીજી કડી, જેના ઉપર મુદ્રા હશે, તે તૂટી ગઈ હતી. પતરાંઓનું માપ ૧૧" x ૮" છે. અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પણ પહેલા પતરાની ડાબી બાજુનો ઉપરનો ખૂણો કદાચ શોષી કાઢનારની કુહાડીના અકસ્માત ધાને લીધે ભાગી ગયેલો છે. એક ચાર ઈંચ લાંબા અને એક ઈંચ પહોળા કઠડાના ચાર ભાગ થઈ ગયા છે. પણ સુભાગ્યે આ કઠડા સંભાળી રાખેલા છે. પહેલાંની જેમ ખીજા પતરાનો નીચેનો ભાગ પણ જરા લાંબી ગયો છે. ખીજી ઇજાઓ કરતાં આ વધારે ગંભીર છે; કારણ કે આથી મારાથી કેટલાક અક્ષરો ઓળખી શકાતા નથી.

મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યારે તેઓની ઉપર કોઈ કોઈ ઠેકાણે કાદવનાં પોડાં ખાતી ગયાં હતાં, અને મોટા ભાગમાં તો ચળકાટ મારતો કાટનો થર લાગી ગયો હતો. કાંઠાનો ભાગ છૂટો પડી ગયો હતો. ચૂનાના પાણીમાં ઘણો વખત રાખવાથી કચરો અને કાટ એટલાં બધા સાફ થઈ ગયાં કે લગભગ બધા અક્ષરો ચોખ્ખા ઓળખી શકાય તેવા થઈ ગયા. વલમીનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં શાસનો ઉપરથી કેટલાક અસ્પષ્ટ રહેલા અક્ષરો પણ જાણી શકાય છે. પરંતુ તારીખનો છેલ્લો આંકડો મુશ્કેલી ઉભી કરે છે. વળાનાં ખીજાં પતરાંઓ કરતાં આ પતરાં ઉપરના અક્ષરો વધારે પ્રાચીન દેખાય છે. આખા લખમાં 'લ' ગિરનારના જૂના લેખો પ્રમાણે લખાયેલો છે.

પ્રાચીન હોવાને લીધે જ આ દાનપત્રની કિંમત છે. પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓમાંથી ભટ્ટારકના પ્રપૌત્ર ધરસેન રાજાની પહેલાંનું એક પણ નથી. પરંતુ આહિં તેના ત્રીજા પુત્રનો લેખ છે. આ પતરાંઓની સાલ શક સંવતની હોવાથી વલ્લભી સંવત(૩૧૮-૧૯ ઇ. સ.)ની શરૂવાત દ્રાણસિંહના રાજ્યાભિષેક સાથે સમકાલીન છે (એટલે કે ત્યારથી થાય છે) તે માન્યતા હું ધારું છું કે આ પતરાંની સાલથી નિર્મૂલ થાય છે. કારણ કે આ લેખ ઉપરનાં પહેલાં બે ચિહ્નો ૨૧૦, ચોક્કસ છે, એટલે જો શક સંવત(વિવાદ ખાતર છેલ્લો આંકડો ૯ છે, એવું માનીએ તો પણ)માં લખાયેલ હોય તો ઇ. સ. ૨૯૭ થી પહેલાંનો હોય નહિ. વલ્લભીનાં આથી પણ વધારે પતરાંઓ થોડા સમયમાં મળી આવશે એમ હું માનું છું. તેથી આ પતરાંઓ ખરેખર કયા સમયમાં લખાયાં તે ચર્ચાસ્પદ પ્રશ્ન વિષે હાલ કંઈ પણ કહી શક નહિ. પ્રોફેસર ભાંડારકરે બે પતરાંઓમાંથી કેટલાક ભાગો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે વલ્લભી રાજાઓ બ્રાહ્મણોના દેવોને માનતા હતા, છતાં બૌદ્ધો તરફ સહાનુભૂતિ રાખતા હતા. એટલે ધ્રુવસેન ૧ લા એ આપેલું દાન યુરોપીય દૃષ્ટિએ વિચિત્ર જણાય તોપણ આપણને આશ્ચર્યજનક નહિ લાગે કે ધ્રુવસેનની જાહેનની પુત્રી બૌદ્ધધર્મની અનુયાયી હતી અને તેણે બૌદ્ધ મઠ બાંધ્યો હતો. જ્યારે તેનો મામો વૈષ્ણવ હતો. હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસમાં પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન સમયના રાજાઓની ઉદારવૃત્તિના ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે. વળી આ પતરાંઓ ઉપરથી એક બીજી જાણવા જેવી હકીકત એ મળી આવે છે કે ધ્રુવસેનના સમય સુધી વલ્લભી રાજાઓ તદ્દન સ્વતંત્ર ન હોતા, પણ કોઈ બીજા રાજાનું સાર્વભૌમત્વ સ્વીકારતા હતા. કોઈ પણ સ્વતંત્ર રાજા સામેંત, પ્રતીહાર અને દણ્ડનાયક એવા ઇલ્કાબો ધારણ કરે નહિ. દ્રાણસિંહના રાજ્યાભિષેકથી તેના કુટુંબ અને સાર્વભૌમ સત્તા સાથેનો સંબંધ તૂટ્યો ન હોતો પણ ફક્ત તેનું નામાભિધાન ફેરવાયું હતું, એમ લાગે છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति जयस्कन्धावारात् खुड्डवेदीयग्रामवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
- २ बलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमाना-
- ३ र्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृतामित्रश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः श्रीसेनापतिभटार्कः-
- ४ तस्य सुतः तच्चरणरजोरुणनतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडाम (णि)
- ५ प्रभाविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथजनोपजीव्यमानविभवः-
- ६ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनः तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्त
- ७ तरविमलमौलिमणिः मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्मा धर्मराज इव विहि-
- ८ तविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगेकस्वामिना परमस्वा-
- ९ मिना स्वयमुपहितराज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीः परम-
- १० माहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहः सिंह इव तस्यानुजस्त्वभुजबलपरा-
- ११ क्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयि शरणैषिणां शरणमवबोद्धा-
- १२ शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलो-
- १३ पभोगदः परमभागवतः परमभट्टारकपादानुद्धयातो महासामन्त
- १४ महाप्रतीहारमहादण्डनायकमहाकार्त्ताकृतिकमहाराजश्रीध्रुवसेनः कुशली-
- १५ सर्वानिव स्वानायुक्तकमहत्तरद्रांगिचाटभटादीन्समाज्ञा-
- १३ पयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्या-

पतरुं बीजुं

- १ प्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्ति-
- २ निमित्तमाचन्द्राक्काण्णवक्षितिस्थितिसमकालीनः विहारस्य पतित-
- ३ विशीर्णप्रतिसंस्कारणार्थं धूपदीपतैलपुष्पोपयोगि च सर्वस्मद्रा
- ४ स्ताप्रक्षेपीयः सदित्यदानकरणः सवातभूतप्रत्यायः भूमिच्छिद्रन्यायेन
- ५ बलभ्यां स्वभागिनेयीपरमोपासिकादुड्डाकारितविहारप्रतिष्ठापितानां
- ६ भगवतां सम्यक्संबुद्धानां बुद्धानामार्य्यभिक्षुसंघस्य च पिण्डपातग्लानभेषज-
- ७ चीवरिकाद्युपयोगायानुपुंज्यपरान्ते पिप्पलरुद्धरीग्रामो दत्त [:] यतः-
- ८ तत्राधिकृतानां यत्तत्रोत्पद्यते तदुद्गाहयतां न केनचित्प्रतिषेधो-
- ९ विचारणा वा कार्यास्मद्वंशजैरप्यनित्यं मानुष्यमस्थिराप्यैश्वर्याप्यपे-
- १० क्षयायमस्मदायोनुमन्तव्यः यश्चाच्छिन्नादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पंच
- ११ भिःमहापातकैश्च सोपपातकैश्च संयुक्तः स्यादत्र च व्यासोक्तः श्लोको भवति ॥ स्वदत्तां
- १२ परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरां गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषं-
- १३ (स्व) हस्तो मममहासामन्तमहाप्रतीहारमहादण्डनायकमहाकार्त्ताकृतिक-
- १४ म (हा) रा (ज) श्रीध्रुवसेनस्य...भोगिकवैकुण्ठः लिखितं किककेन ॥ सं.२१६
- माघवदि ३

१ मौलिभृतने अहले मौलभृत भूषणी दर्शयुं छे.

સ્વસ્તિ ! ખુદવેદીય ગામમાંના વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી, પોતાના શત્રુઓને બળથી નમાવનાર, મિત્રોના અતુલ પ્રતાપથી સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરનાર, સામાસામી કરેલાં અનેક યુદ્ધમાં યશ પ્રાપ્ત કરનાર, દાન, માન, (ભટ્ટારકના) યશનાં ફળ, અને પોતાની સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અનુરાગને લઈને અનુરક્ત મિત્ર નૃપમંડળના પ્રતાપથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમાન સેનાપતિ ભટ્ટારક પૂર્વે થઈ ગયો.

તેનો પુત્ર, જેનું નમન કરતું શિર તેના પિતાના ચરણની રજથી રક્ત બનીને પવિત્ર થયું હતું, જેના પદના નખની પ્રભા નમન કરતા શત્રુઓનાં ચૂડામણિના તેજથી ઠંકાઈ જતી, જેની લક્ષ્મી દીન અને અનાથનું પાલન કરતી હતી, તે પરમ માહેશ્વર શ્રી સેનાપતિ ધરસેન હતો.

તેનો અનુજ, જેનો વિમળ ચૂડામણિ બન્ધુના ચરણને નમન કરવાથી અધિક તેજ-સંપન્ન થયો હતો, જે મનુ આદિ(મુનિઓ)નાં જાહેર કરેલાં વિધિ વિધાનમાં યુધિષ્ઠિર સમાન હતો, જેણે ધર્મ પાલનના નિયમ પળાવ્યા, જેની રાજ્યશ્રી મહાદાનથી પવિત્ર થઈ હતી, અને જેનો રાજ્યાભિષેક અખિલ પૃથ્વીના પરમસ્વામિથી જાતે જ થયો હતો તે સિંહ-સમાન પરમ માહેશ્વર મહારાજ શ્રી દ્રોણસિંહ હતો.

તેનો અનુજ, પોતાના ભુજબળ વડે શત્રુઓના ગજોની ઘટાનો એકાકી વિજેતા, શરણાગતને આશ્રયસ્થાન, શાસ્ત્રાર્થ અને તત્ત્વમાં નિપુણ, પ્રભુચિ મિત્રોને અભિલાષ અનુસાર ઈચ્છિત ફળ આપનાર કલ્પતરુ સમાન, પરમ ભટ્ટારકનો પાદાનુધ્યાત, પરમભાગવત, મહાસા-મન્ત, મહાપ્રતીહાર, મહાદણ્ડનાયક, મહાકાર્તાકૃતિક, મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેન હતો.

તે કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજપુરૂષ, આયુક્તક, મહત્તર, ચાટ, ભટ આદિને અનુ-શાસન કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે, આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઈચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ માટે, અનુપુંજ્યના અન્તપર આવેલું પિરપલડૂન્ખરી ગામ, રાજપુરૂષોના હસ્ત પ્રદોષણ મુક્ત, સહિત, તેમાંની સર્વ આવક સહિત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાયથી, વલ્લભીમાં મહારી ભગિનીની પુત્રી, બુદ્ધ ઉપાસિકા દુડાએ કરેલા વિહારમાં પ્રતિષ્ઠાપિત, પૂજાપાત્ર અને પૂર્ણ બુદ્ધિસંપન્ન જૌદ્રો અને ત્યાં વસતા મુનિઓના સંઘને, વિહારના પડી ગયેલા અને ભાંગી ગયેલા ભાગોનું સમારકામ કરવા માટે અને ધૂપ, દીપ, તેલ અને (પૂજા માટે) પુષ્પ, અને આજ્ઞારી જનોનાં અન્ન, ઓસડ, વસ્ત્ર આદિ મેળવવા માટે, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપભોગ માટે, મેં દાન આપ્યું છે આથી તે ગામના માલિકને, જ્યારે તે ત્યાં ઉત્પન્ન થતું લેણું કરે ત્યારે, કંઈ પ્રતિ-બંધ કરવો નહિ. અમારા વંશના નૃપોએ, માનુષ્ય અનિત્ય છે, અને ઐશ્વર્ય ચંચળ છે, એમ માની, આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી. જે તે હરી લેશે, અથવા તે હરણ કરવામાં અનુમતિ આપશે, તે પંચ મહાપાપનો, અને અન્ય અદ્ય પાપનો દોષી થશે. અને આને માટે વ્યાસનો કહેલો એક શ્લોક છે:—જે પોતે અથવા અન્યથી આપેલી ભૂમિ હરી લે છે, તે લક્ષ ધેનુના વધનું પાપ લે છે. મહાસામન્ત, મહાપ્રતીહાર, મહાદણ્ડનાયક, મહાકાર્તાકૃતિક, મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેનના સ્વહસ્ત કિક્કકથી લખાયું.

સંવત. ૨૧૬. માઘ વદિ. ૩.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં તામ્રપત્રો*

[ગુપ્ત] સંવત ૨૧૭ આશ્વિન વદ ૧૩

જે બે પતરાં ઉપરથી આ અક્ષરાન્તર કરવામાં આવ્યું છે તે ડો. ખરજેસે ડો. ખુલરને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આખ્યાં હતાં અને તેણે મને આખ્યાં હતાં. અત્યારે તે બ્રિટિશ મ્યુઝીયમમાં છે. તેમાં વલ્લી રાજા ધ્રુવસેન ૧ લાનું ગુ. સ. ૨૧૭ આશ્વિન વ. ૧૩(ઈ. સ. ૫૩૬-૩૭)નું દાન લખેલું છે.

પતરાંઓ ખડું સુરક્ષિત નથી. પહેલા પતરાની ઉપરની કેર અને નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુના ખૂણાનો ભાગ તૂટેલાં છે અને બીજા પતરાની જમણી બાજુ પણ તેવી જ નિસ્થિતિમાં છે તેથી શરૂવાતના ભાગમાં જે સ્થળેથી દાન અપાએલું છે તે સ્થળનું નામ નષ્ટ થયું છે. ઉપરાંત અક્ષરોના કેટલાક ભાગ કાળની અસરથી ઘસાઈ ગયા છે અને કેટલાક ઠેકાણે ખીલકુલ વંચાતા નથી. તોપણ બીજાં દાનપત્રોની સરખામણીથી ઘણા ખરા અક્ષરો મેળવ્યા છે. જે કે દાનમાં અપાએલા ગામનું નામ મળી શકતું નથી.

લેખ આખો ગદ્યમાં છે. જ્યારે છેવટનો અમુક ભાગ શ્લોકમાં છે. કેટલીક લેખકની ભૂલે સિવાય વ્યાકરણ વિગેરે માટે ખાસ નોંધ કરવાલાયક કંઈ નથી.

શરૂવાતમાં શ્રી સેનાપતિ ભટ્ટાર્કથી માંડીને ધ્રુવસેન ૧ લા સુધીની વંશાવળી, પછી દાનની વિગત અને છેવટમાં દૂતક વિગેરેનાં નામ આપેલ છે.

દાનવિભાગ—રાજજીને દુકાએ બંધાવેલા વિહારમાં અને ખુદ્ધદાસના બંધાવેલા વિહારમાં રહેતા ભિક્ષુ સંઘને દાન આપેલું છે.

દાનમાં આપેલું ગામ વટપ્રજ્યક ? છે અને તે જે પરગણામાં આવેલું છે તેનું નામ વંચાતું નથી. જે વિહાર પૈકીનો પહેલો બીજાં ઘણાં દાનપત્રોમાં આવે છે પણ બીજા વિહાર તદ્દન નવો છે. હુએન સંગે વર્ણવેલા ૧૦૦ સંધારાઓ પૈકીનો આ એક હોય એમ સંભવિત છે. ધ્રુવસેન પોતે શિવધર્મી હોવા છતાં ખુદ્ધધર્મ માટે આપેલું આ દાન ખાસ ધ્યાન ખેંચનારું છે; કારણ તેથી તેની ધર્મ સહિષ્ણુતાનું લાન આવે છે. તેમ જ શૈવ રાજાની જીને દુકા બૌદ્ધધર્મી હતી તે પણ ઉપયોગી હકીકત છે. ગુહસેન પ્રથમ પોતાને પરમમાહેશ્વર લખે છે અને પાછળથી પરમો-પાસક લખેલ છે. તેથી કદાચ પાછળથી ખુદ્ધધર્મમાં આવ્યો હોય એવો સંભવ છે. ઉપરાંત ૬ ઠી અને સાતમી શતાબ્દીમાં ખુદ્ધધર્મનું બળ આનાથી પુરવાર થાય છે અને આ મધ્યકાલના રાજાઓ પણ અશોક અને અકબરની માફક ધર્માધ ન હોતા, એમ પણ સાબીત થાય છે.

* જ. રા. એ. સો. ઈ. સ. ૧૮૯૫ પા. ૩૭૯ ડો. ડી. બ્લોચ

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓ [॥] સ્વસ્તિ [॥] વિજયસ્કન્ધ[વારાત્....વાસકા]ત્પ્ર [સમ] પ્ર[ળ]
ત[૧ મિ] ત્ર[૧ ણાં] મ[એ] ત્રકાનામતુલબલસ[મ્] પન્ન મ[૦]ડ[લા]-
- ૨ ભોગસંસક્ત સંપ્રહારશત[લબ્ધ પ્રતાપ]: પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરા-
ગાનુરક્તમૌલભૂત-
- ૩ મિત્રેશ્રેણીબલાવાસરાજ્યશ્રી: પરમમાહેશ્વર શ્રીસેનાપતિ મટક: તસ્યસુતસ્તચ્ચ-
રણરજોરુણાવનત
- ૪ [પવ]િ [ત્રી] કૃતશિરાશિરોવનતશત્રુચૂડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતપાદનચ
પંક્તિદીધિતિ: દીનાનાથજનોપ
- ૫ [જીવ્ય] માનવિભવ: પરમમાહેશ્વર: શ્રીસેનાપતિ ધરસેન: તસ્યાનુજસ્તત્પાદામિ-
પ્રણામપ્રશસ્ત-
- ૬ [વિ]મલમૌલિમણિમ્મન્વાદિપ્રણીતવિધિવિધાનધર્મા ધર્મરાજ ઇવ વિહિતવિન-
યવ્યવસ્થાપદ્ધ-
તિરચિલભુવનમણ્ડલાભોગૈકસ્વામિના પરમસ્વામિના સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષેકમહા-
- ૮ (વિ) શ્રાણનાવપૂતરાજશ્રી: પરમમાહેશ્વરશ્રીમહારાજદ્રોણસિંહસિંહૈવ
તસ્યાનુજસ્સ્વભુ-
- ૯ જબલપરાક્રમેણ પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણૈષિણાં શરણમવબોદ્ધા
- ૧૦ (શાસ્ત્રા) ત્થ તત્વાનાં^૬ કલ્પતરુરિવ સુદૃઢપ્રણયિનાં યથામિલખિતકામફલોપભોગદ:
- ૧૧ [પરમભ]દ્વારકપાદાનુધ્યાતો મહાપ્રતિહાર મહાદણ્ડનાયક મહાકાર્તા
કૃતિક મહાસામન્ત
- ૧૨ [મહારાજ] શ્રી ધ્રુવસેન: [કુશલ]િ સર્વ્વાનેવ સ્વાનાયુક્તકવિનિયુક્તક દ્રાક્ષિક-
મહત્તર ચાટ મ-
- ૧૩ ટાદિનન્યાંશ્ચ યથા સં[બ]ધ્યમાનકાન્ સમા [જ્ઞાપય] ત્યસ્તુવસ્સંવિદિતં
યથા મયા
- ૧૪ મન્સ્થલ^૭ સંનિકૃષ્ટ વટપ્રજ્યક ગ્રામ: સોપરિકક[ર]સ્સ [દ્]િ [ત્ય]
દાન વાત મ [કૃત પ્રત્યા]
- ૧૫ [ય]: સહાન્યૈશ્ચ કીર્તિમા....૩....રિમા....૬: મ[ડ] મિચ [છ] ઇ
[દ્રન્ય] ૧ યેન

૧ એક ત છે કે એ, તે શંકા જેવું છે. ૨ વાંચો મટક: ૩ ત શંકાવાળો છે. ૪ સાધારણ પાઠ પ્રશસ્તર છે ઇ. એ. વો. પ. પા. ૨૦૫ માં પણ તર નથી. ૫ વાંચો રાજ્ય ૬ વાંચો તત્વાનાં ૭ પહેલો અક્ષર ર અથવા ક જેવો લાગે છે. ત્રીજો ણ્ડહોય પણ માત્ર ૦ દેખાય છે સ્થનો થ પણ અ ચોક્કસ છે. ૮ વ અને જ્ય અ ચોક્કસ છે. ૯ આ ત્રુટક અક્ષરોનો અર્થ કલ્પી શકાતો નથી. છેલ્લી એ અ ચોક્કસ છે.

પતરૂં બીજું

- ૧૩ [માતાપિ]ત્રો: [પુળ]યાપ્યાયનાયાત્મનશ્ચ [એ] હિકામુષ્મિકયથાભિલષિત
ફલાવાસિનિમ્ [હત્તમા]
[ચન્દ્રાર્]ક્ષાણ્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનઃ વલમ્ભીતલસ્વભાગિનેર્યા દુઙ્હાકારત
[વિહાર ?]
- ૧૮ [આ]ચાર્ય્ય મદન્તબુદ્ધદાસકારિતવિહારકુચ્યાંપ્રતિષ્ઠાપિતમગવતાં
સ્સમ્ય[ક્સંબુ]
- ૧૯ [દ્ધાનાં બુદ્ધ]ાનામ્ગન્ધધૂપપુષ્પદીપતૈલોપયોગિ વિહારસ્ય ચ સ્વળ્ડસ્ફુટિતપતિ [ત]
- ૨૦ [વિ]શીર્ણ પ્રતિસંસ્કારણાર્થ ચતુર્દિશાભ્યાગતોમયવિહારપ્રતિવાસિભિક્ષુસંઘસ્ય
- ૨૧ [.. પિ]ળ્ડપાતશયનાસનગ્લાનપ્રત્યાયમૈષઙ્યપરિષ્કારોપયોગાર્થ ચ પ્ર-
- ૨૨ [તિપ્] આદિતઃ [॥] યતો ભિક્ષુસંઘાધિકૃતાનાં મુજ્જતાં કૃષતાં પ્રદિશતાં ન
કૈશ્ચિત્સ્વલ્પાપ્યા
- ૨૩ [બાધાક્] આર્યાસ્મદ્વંશજૈરાગામિનૃપતિમિશ્વાનિત્યાન્યૈશ્વર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં
સામાન્યં ચ
- ૨૪ [મૂ]મિદાનફલમવગચ્છદ્વિરયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ [॥]યશ્ચાચ્છિ
- ૨૫ [ન્દ્યાત્] આચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદેત સ પંચભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈસ્સંયુ-
ક્તસ્સ્યાત્ [॥] [ત્ય]પિ^૧
- ૨૬ [વ્યા]સ ગીતૌ શ્લોકૌ ભવતઃ [॥] ષષ્ઠિં વર્ષસંહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ
ભૂમિદઃ આચ્છેતા
- ૨૭ [ચાનુમન્તા] ચ તાણ્યેવં નરકે વસેત્ [॥] બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજમિસ્સગરા-
દિભિઃ યસ્ય
- ૨૮ [યસ્ય યદા ભૂમિ]: તસ્ય તસ્ય તદા ફલમિતિ સ્વહસ્તો મમ મહાપ્રતિહાર મહાદળ્ડ
- ૨૯ [નાયક મહાકાર્ત] આકૃતિક મહાસામન્ત મહારાજશ્રી ધ્રુવસેનસ્ય ॥ દૂતકો
રાજસ્થાનીય મટ્ટિઃ
- ૩૦ [લિખિ]તં કિક્કેકેનેતિ [॥] સં ૨૦૦-૧૦-૭ આશ્વયુજ વ ૧૩^૨

૧ આં અને બેવડા સ્સ શકાવાળા છે. ૫જી ૮. એ. વો. ૨ પા. ૧૦૪ પ્લેટ ૨ પં. ૫ આપેલ પાઠ ઉપરથી બધું મેળવી શકાય છે. ૨ આ પાઠ અ ચોક્કસ છે. ૩ અથવા કદાચ [દ્વા]પિ ૪ વાંચો તાન્યેષ ૫ બે છે સં અને ન નો જીજ્ઞાસ દેખાય છે અને ૧૦ અને ૭ ના ચિહ્નમાં થોડું તૂટે છે, ૭તાં પાઠ તદ્દન ચોક્કસ છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાનાં વાવડી જોગીયામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો

ગુ. સં. ૨૨૧ આશ્વિન વ. ૧

જૂનાગઢ તાલે ભેસાણથી થોડે છેટે અને ગાયકવાડના માણેકવાડાથી વાયવ્યમાં ૧૧ માઈલ છેટે આવેલા વાવડી જોગીયા ગામડામાં રહેતા બે બ્રાહ્મણ ભાઈઓ પાસે આ તામ્રપત્રો હતાં. આમાંના એક તામ્રપત્રમાં કાંઈક પૈસાની વાત હશે એમ માની થોડી પંક્તિની નકલ ઉતારી મને પૂછવા આવ્યો. આ વલ્લભીના તામ્રપત્રમાંથી છે એમ તેને સમજાવ્યું ત્યારે મૂળ પત્રમાં દેખાડવા કબુલ કર્યું. થોડા માસ બાદ તે પોતાના ભાઈ સાથે રાજકોટ તે પત્રમાં લઈને આવ્યો. આ પત્રમાં પાછાં ઉપલબ્ધ નથી.

પત્રમાંનું માપ ૧૦૧ ઇ. x ૭૧ ઇ. હતું અને દરેકમાં બળે કાણું હતાં જેમાં નાંખેલી કડીથી તે બાંધેલાં હતાં. બન્ને પત્રો સુરક્ષિત હતાં માત્ર સાત આઠ અક્ષરો ગયેલા હતા તે અટકળ થી બેસારી શકાય તેમ હતા. અક્ષરો સારી રીતે અને ચોખ્ખા કોતરેલા હતા. પહેલા કરતાં બીજાના ઉપરો અક્ષરો જરા નાના હતા અને તેનું કારણ એ હતું કે પહેલામાં જ્યારે ૧૫ પંક્તિ હતી ત્યારે બીજા માં ૧૭૧ પંક્તિ સમાવવી પડી હતી. ભાષા સંસ્કૃત હતી. અનુસ્વાર વિગેરેના તમ જ શબ્દની ફેરબદલી મળી ને લગભગ ચાળીસેક ભૂતો હતી.

તામ્રપત્ર અંદરની હકીકતમાંથી વલ્લભી વંશના ઇતિહાસ ને લગતી કાંઈ નવી બીના મળતી નથી. તેની અંદર લખેલાં ગામડાંઓ હાલ વાવડી જોગીયા આસપાસ મળતાં નથી. શમિહમ્બર (પત્ર ૧ પં. ૧૫), ભદ્રેણિકા (પત્ર ૨ પં. ૧૮), દ્રોણિક (પત્ર ૨ પં. ૧૭), સરસ્વતિવટ (પત્ર ૨ પં. ૨૦) વગેરે ગામડાં વાવડી જોગીયાની આસપાસ મળતાં નથી. અત્યારે તો તેની પૂર્વમાં ગલ્લથ, દક્ષિણે રક્ષાસિયા અને ભેસાણ પશ્ચિમે રાણપુર અને ખંભાસિયા અને ઉત્તરે ખરવાલા અને હુડમતિયા નામનાં ગામડાં મળે છે. આ ઉપરથી અટકળ થાય છે કે કાં તો ગામડાંનાં નામ બધાં ફરી ગયાં છે. અગર તો દાનનું સ્થળ કાઠિયાવાડની બહાર હોવું જોઈએ. રાણપુર તાલુકામાં સમી નામનું ગામડું છે અને તેનાથી ઉત્તરે પાંચ માઈલને છેટે સરસ્વતિ નદી વહે છે, જેના ઉપરથી સરસ્વતિવટ પડેલું હોય પણ તે સિવાય બીજાં ગામડાં આસપાસ મળતાં નથી, એમ કબુલ કરવું જોઈએ.

દાન લેનાર સ્કંદરાત્ર અને ગુહરાત્ર જે ભારદ્વાજ ગોત્રના છે અને છાંદોગસ સપ્તધ્યારી છે તે નાગર બ્રાહ્મણ છે. આનન્દપુર એટલે કે ઉત્તર ગુજરાતમાંના વડનગરના રહેવાશી હોવાથી તેમ જ તેઓના નામ ઉપરથી તે અનુમાન બાંધી શકાય છે. તેઓનાં મૂળ નામ સ્કંદ અને ગુહ હોવાં જોઈએ જ્યારે ત્રાત્ર તે તેઓનાં શર્મ છે. તેવાં તેર શર્મો છે, અને અત્યારે પણ નાગર બ્રાહ્મણોનાં નામ સાથે ધાર્મિક ક્રિયા વખતે તેમાંનું એક જોડવામાં આવે છે. શ્રીમાલી અને ઔદિત્ય બ્રાહ્મણોમાં પણ ત્રાત્ર શર્મ જોવામાં આવે છે. પણ ભારદ્વાજ અને આત્રેય ગોત્ર સાથે નાગરબ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં તે શર્મ મળે છે તેથી આ દાન લેનારા નાગર બ્રાહ્મણ હતા, એ સાબીત થાય છે.

દ્વવકનું નામ ભટ્ટિ આપવામાં આવ્યું છે. તેના ઇલકાબ નો અર્થ ચોક્કસ થઈ શકતો નથી. તે શબ્દો સૂપ અને ક'રા વાંચીએ તો ભટ્ટિ રસોડાનો ઉપરી હોય એવો અર્થ થાય છે પણ "સૂ" ને "સ્તુ" ને બદલે હોય (ભૂલથી) તો સ્તૂપકારાવતિ નો અર્થ સ્તૂપ અને જેલનો અધિકારી એવો થઈ શકે.

વિશેષ વિવેચન

આચાર્ય વલ્લભજી એ પ્રકટ કરેલાં આ નવાં તામ્રપત્રો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે. તેની સાલ ગુ. સં. ૨૨૧=૫૩૯-૪૦ ઇ. સ. જે સ્પષ્ટ રીતે લખેલ છે તે ધ્રુવસેનની પ્રાપ્ત સાલથી પાંચ વર્ષ મોડી છે. તથી ધ્રુવસેન ૧ લો સં. ૨૦૭ થી ૨૨૧ સુધી રાજ્ય કરતો હોવો જોઈએ, એમ અનુમાન થાય છે.

મી. વલ્લભજીનું શર્મ બાબતનું વિવેચન ઉપયોગી છે અને જો બધાં દાનપત્રોમાંનાં નામો તથા તેનાં શર્મો વિગેરેનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો બ્રાહ્મણની પેટા જ્ઞાતિ માંહેના કેટલાક પ્રશ્નો નો નિકાલ થઈ શકે. મી. આચાર્યે ગામડાંની ઓળખ આપી છે તે તપાસ કરવા જેવી છે.

૧ વાંચેના ઓરીએન્ટલ જર્નલ લો. ૭ પા. ૨૬૭ આચાર્ય વલ્લભજી હરિદન.

૨ શ્રીમાલી તે શ્રીમાલ હાલના મિન્નમાલ (મારવાડમાંના) ના રહીશ બ્રાહ્મણની ઉપજાતિ હતી.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति बलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्ड-
- २ लाभोगसंसक्तं संप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानर्जबोपार्जिता-
- ३ नुरागोनुरक्तमौलभृतमित्रश्रेणीबलावासराज्यश्राः परममाहेश्वरः श्रीसेना-
- ४ पति भटार्कस्तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणेवैनतपवित्रीकृतशिराशिरोवनतशत्रुचूडा-
- ५ मणिविच्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिः दीनानाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः
- ६ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तरवि-
- ७ मलमौलिमणिर्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्मा धर्मराज इव विहितविनयव्यवस्था-
- ८ पद्धतिरखिलभुवनमण्डलभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमपहितराज्यभि-
- ९ षेकमहाविश्राणनावपूतराजश्रीः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहसिंह
- १० इव तस्यानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणै-
- ११ षिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषित-
- १२ कामफलोपभोगदः परमभाशवर्तैः परमभट्टारकपादानुध्यातो महाराज
- १३ श्री ध्रुवसेन [× कु]शली सव्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकद्राज्ञिक-
महत्तरचाटभट-
- १४ ध्रुवाधिराजकदाण्डपाशिकादीनन्यांश्च यथासंबध्यमानरोत्समनुदर्शयति
- १५ अस्तु वस्संविदितं यथा शमिहम्बरग्रामे पूर्वदाक्षिणसीम्नि

पतरुं बीजुं

- १६ भद्राणिकासीमापरतः ब्राह्मणस्कन्दसत्कक्षेत्रादुत्तरतः ब्राह्मणस्वामिदत्तसत्क
[क्षेत्रादक्षिणतैः]
- १७ खुदिलकाश्चमित्रपादीयककेसरिकादिप्रत्ययक्षेत्रपादावर्त्तशतानि सप्त तथा
च द्रोणिकासीमा
- १८ परतः देवब्राह्मण क्षेत्रादुत्तरतः द्रोणब्राह्मणसत्कक्षेत्रात्पूर्वतः यामस्य च पूर्वसीम्नि आदि
- १९ त्यकंप्रत्ययक्षेत्रपादावर्त्तशतं तथानयोरेव सीम्नोः भुद्वादित्याश्चमित्रखुदिलकदा-
मरकादिप्रत्यय-

१ वांथो संसक्तसंप्रहार-२ वांथो भटार्क ३ वांथो रजोरुणाव. ४ वांथो सुपहिराज्या. ५ वांथो राज्यश्रीः
६ विसर्ग २६ डरे. ७ वांथो भागवतः ८ वांथो द्राक्षिक ९ वांथो मानकान्त १० डौंसर्माना श५६ गया छ.
२४

- २० वाप्यः पच प्रत्येक' षादशपादावर्त्तपरिसराः तथा सरस्वतिवटग्रामे दक्षिणसीम्नि वीतमध्ये वापी
- २१ पादशपादावर्त्तपरिसरा एकत्र पादावर्त्त शतान्यष्टौ वाप्यश्च षट् आनन्दपुर-
वास्तव्यब्राह्मण—
- २२ स्कन्दत्रात गुहत्राताभ्यां भरद्वाजसगोत्राभ्यां छन्दोगसब्रह्मचारिभ्यां मया माता-
पित्रोः पुण्यप्यायनात्म—
- २३ श्रैहिकामुष्मिकैयथाभिलषितफलाचांसिनिमित्तमाचत्रार्कार्णवथितैभिसरि-
त्पर्वतस्थितिसमका—
- २४ लीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं वलिचरुवैश्वदेवाद्यानां क्रियाणां समुत्सर्पणार्थं
उदकातिसर्गेण—
- २५ ब्रह्मदेयमतिष्ठं यतो नयोः उचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो कृपतो कर्षतोः^१ प्रदिश
- २६ तोर्वा न कैश्चित्स्वल्पाप्याबाधा विचारणा वा कार्यास्मद्वऽशजैराशामनृपंतिभिश्चानि-
त्यान्यैश्चर्याण्य—
- २७ स्थिरं मानुष्यं^२ सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्वायोनुमन्तव्यः
यश्चाच्छिन्व्यात्^३
- २८ आच्छिद्यमानं वानुमोदेत्स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैस्सयुक्तैः^४ स्यादपि चात्र व्यास
- २९ गीता श्लोका भवन्ति ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे^५ मोदति भूमिदः । आच्छेत्ता
चानुमन्ता च ताने^६—
- ३० नरके वसेन् स्वदत्तां परदात्तां वा यो हरेत्स्वसुन्धरां शर्वैः^७ गतैसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति
- ३१ किल्बिषं बहुभिर्वसुधाभुक्तां राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्यं....
- ३२ फलं ॥ स्वहस्तो मम महाराजश्री ध्रुवसेनस्य दूतकस्सूपकारापतिर्भट्टिः^८ लिखितं
किक्ककेनेति
- ३३ सं २०० + २० + १ आश्वयुजै व १

१ वांथे। प्रत्येकं षोडश २ वांथे। षोडश ३ वांथे। ब्रह्मचारिभ्यां ४ वांथे। पुण्याप्यायनायात्म ५ वांथे।
नश्रैहिकामुष्मिक ६ वांथे। फलावाप्ति. ७ वांथे। चन्द्रार्कार्णवक्षिति ८ वांथे। कृपतोः कर्षयतोः ९ वांथे। जैरागामि
१० वांथे। मानुष्यं ११ वांथे। छिन्व्यात् १२ वांथे। स्संयुक्तः १३ वांथे। स्वर्गे १४ वांथे। तान्येव १५ वांथे।
परदत्तां १६ वांथे। गवां १७ वांथे। शत १८ वांथे। किल्बिषं १९ वांथे। भुक्ता २० तस्य तस्य तदा २१ वांथे।
फलं २२ वांथे। सूपकारपति २३ वांथे। आश्वयुज—

ધ્રુવસેન ૧ દાનાં તામ્રપત્રો^૧

[ગુપ્ત] સંવત ૨૨૬ કાર્તિક સુ. ૧૫

આ બે પતરાંઓના ભાંગીને ઘણા ટુકડા થઈ ગયા છે. પહેલા પતરાના ચાર, અને બીજાના છ ટુકડા સાચવેલા છે. તેમની મદદથી દાનપત્રનો મોટો ભાગ વાંચી શકાય છે અને કંઈ બહુ નુકસાનભરેલી જોટ જણાતી નથી. દરેક પતરૂં ૧૧" x ૩" ના માપનું છે. લેખને ઇજ્ઞા એટલી બધી થઈ છે કે તેની છાપ લઈ શકાય તેમ નથી. બીજા પતરાંના, આશીર્વાદ અને શાપ આપનારા શ્લોક અને તિથિવાળા ભાગો પૂરતા સ્પષ્ટ છે.

વલ્લભીમાંથી જાહેર થયેલું આ દાનપત્ર ધ્રુવસેન ૧ થી આનર્તપુરમાં વસતા એક બ્રાહ્મણને અપાયેલા દાનની નોંધ લે છે. દાન લેનાર પુરૂષ અને દાનની મિલકતનું વર્ણન જોવાએલ છે. પણ તે મિલકત સોપોકેન્દ્રક મંડલીમાં કેટલાંક પાદાવર્ત ભૂમિની છે.

દાનપત્રમાં જાણવાલાયક ત્રણ વિશેષ હકીકત છે. ધ્રુવસેન માટે, તે નૃપનાં બીજાં દાનમાં, અને તેનું નામ જણાવતાં અન્ય દાનમાં, ન મળતું એવું એક વધારે ઉપનામ આ દાનમાં આપણે જાણીએ છીએ. તે ઉપનામ પહેલા પતરાની પંક્તિઓ ૧૦ અને ૧૧ માં જણાવેલું છે.

બીજી બાબત એ છે કે આ દાનની તિથિ શબ્દોમાં અને સંખ્યા બંનેમાં આપી છે તેથી તિથિની સંખ્યા સંબંધે કંઈ પણ શક રાખવાની જરૂર નથી.

તિથિ અને લખનારનું નામ એક શ્લોકમાં આપ્યાં છે. લખનારનું નામ તદન નવું છે. દ્વતકનું નામ આપ્યું નથી.

દાનની તિથિ સંવત ૨૨૬ નવી છે. અને વલ્લભી સમયના જ્ઞાનને માટે ઘણી મહાન અગત્યની છે. કારણ કે અત્યાર સુધી જાણેલી નૃપ ધ્રુવસેનની તિથિ સંવત ૨૨૧ હતી (વી. એ. જ. લો. પા. ૨૬૭) અને તેથી આપણું દાનપત્ર, તેના રાજ્યનો સમય આમ ઓછામાં ઓછાં પાંચ વર્ષ વધારે છે. વલ્લભી નૃપ ધ્રુવસેનની બીજી તિથિ ૨૪૦ (ઈ. એ. વો. ૭, પા. ૬૬) મળેલી છે. વચ્ચે થયેલા નૃપ ધરપદ્મે કોઈ પણ દાન કર્યું કે નહિ તે જાણીતું નથી.

અક્ષરાન્તરં

પહેલું પત્રું

- ૧ [ઓં સ્વસ્તિ વલ]ભીતઃ પ્રસભપ્રણતા[મિત્રાણાં મૈ]ત્રકાણામતુલચલસપત્નમણ્ડલા-
ભોગસં[સક્તસંપ્રહાર-]
- ૨ [શતલબ્ધપ્રતા]પઃ પ્રતાપોપનત[દાનમાના]ર્જવોપાર્જિતાનુરાગનુરક્તમૌલભૃતમિ
ત્રશ્રે[ણીબલાવાપ્ત-]
- ૩ [રાજશ્રીઃ પરમ]માહેશ્વરશ્રીસેનાપતિભટા[ર્કસ્ત]સ્ય સુતસ્તત્પાદરજોરુણાવનતપ-
વિત્રીકૃતશિરાશ્શિ[રોવનત-]
- ૪ શત્રુચૂડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતપાદનસ્વપક્ષિદીધિતિઃ દીનાનાથજનોપજીવ્યમાનવિભવઃ
પ[રમમા-]
- ૫ હેશ્વરઃ સેનાપતિધ્રુવસેનસ્તસ્યાનુજસ્તત્પાદાભિપ્રણામપ્રશસ્તરવિમલમૌલિમણિર્મ-
ન્વાદિપ્રણીત-
- ૬ વિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મરાજ ઇવ વિહિતવિનયવ્યવસ્થાપદ્ધતિરલિલભુવનમણ્ડલા-
ભોગૈકસ્વામિના
- ૭ પરમસ્વામિના સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષેકે મહાવિશ્રાણનાવપૂતરાજ્યશ્રીઃપરમમા-
- ૮ હેશ્વરઃ શ્રીમહારાજદ્રોણસિંહઃ સિંહ ઇવ તસ્યાનુજઃ સ્વભુજચલપરાક્રમેણ પરગ-
જઘટાનીકાના-
- ૯ મે[ક]વિજયી શરણૈષિણાં શરણમવબોદ્ધા શાસ્ત્રાર્થતત્વાનાં કલ્પતરુરિવ સુહૃત્પ્રણ-
યિનાં યથાભિલષિ-
- ૧૦ [તકા] મફલોપભોગદઃ સૈ-ધિકસમાશત.....
- ૧૧ શિરપ્રણામપ્રશસ્તરીકૃતવિમલપાદકમલયુગલઃ પરમભટ્ટારકપાદાનુધ્યા-
- ૧૨ [તમહાસામન્તમહારાજ]ધ્રુવસેનઃ કુશલી સર્વાનેવ સ્વાનન્યાંશ્ચાયુક્તકવિનિયુક્ત-
કાનન્યાંશ્ચ યથા-
- ૧૩ [સંબધ્યમાનકાનનુદર્શ]યતિ યથા મયાનર્તપુરવાસ્તવ્ય ... પ-ગ્રામ
- ૧૪ ષાય સ હર પછીક

પત્રું બીજું

૧૬

શતમેકં માતાપિત્રોઃ [પુણ્યાપ્યાયના-]

૧ મૂળ પત્રમાંથી ૨ વાંચો વેકો ૩ આ [અંદાજીત] પત્રમાં જોવામાં આવતું નથી.

- ૧૬ તર્થમાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે
ક્રિયોત્સર્પ્પણાર્થમાચન્દ્રાર્ક અર્ણવક્ષિતિ-
- ૧૭ સમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયભો[ગ્યં સો]દ્ર[ઙ્ગં સો]પરિકરં સમૂતવાતપ્રત્યાયં
સર્વહિરણ્યા-
- ૧૮ કીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયં ભૂમિ
સોપોકેન્દ્રકમણ્ડલ્યાં બ્રહ્મદેયઃ નિસૃષ્ટઃ
- ૧૯ બ્રહ્મદેયસ્થિત્યા ભુંજતઃ [કૃષતઃ કર્ષ]યતઃ પ્રદિશતો વા ન કૈશ્ચિદ્વ્યા-
સેઘં પરિપન્થના વા
- ૨૦ શજૈરાગામિનૃપતિભિશ્ચાનિત્યાન્યૈશ્ચ[ર્યા]ણ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યં ચ
ભૂમિદાનફલમિતિ
- ૨૧ સદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ ય[શ્ચૈનં] છિદ્વાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમો-
દેત સ પञ्चમहा-
- ૨૨ [પા]તકૈસ્સંયુક્તસ્સ્યાદપિ ચાત્ર વ્યાસે[ન ગીતાઃ શ્લોકા ભવન્તિ[૧*] પૃષ્ઠિ
વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ
- ૨૩ [ભૂમિદઃ આચ્છેદા ચાનુમન્તા ચ તા]ન્યેવ નરકે [વસેત્ સ્વદ]તાં પરદત્તાં વા
યો હરેત વસુન્ધરાં સ વિષ્ટા
- ૨૪ યત્નાદ્રક્ષ યુધિષ્ઠિર મહીં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ
- ૨૫ સ્વહસ્તઃ શ્રીધ્રુવસેનસ્ય[૧*]ત્રિપું(?)ક
- ૨૬ શુક્લપક્ષસ્ય પુણ્યાયાં પૌર્ણિમા[તિથૌ]
- ૨૭ મદ્રેણ લિખિતં તામ્રશાસનં [૧*]
- ૨૮ સં ૨૦૦ ૨૦ ૬ કાર્તિક શુ ૦ ૧૦ ૬

૧ વાંચો ચન્દ્રાક્ષાર્ણવ ૨ વાંચો વેધઃ ઇદમે દેહાણે આને બદલે નીચેના શબ્દો હાથે છે સ્વલ્પાપ્યાબાધા
વિચારણા વા ૩ તારીખ બતાવતું આ વાક્ય અહીં જ જોવામાં આવે છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાનું પહેલું પત્ર^૧

એક વલ્લભી દાનપત્રના પહેલા પત્રાનો આ ટુકડો છે. સુભાગ્યે ધ્રુવસેન ૧ લાનું આ દાનપત્ર છે એટલું દર્શાવતો ભાગ તેમાં મોળુદ છે. પત્રાનું માપ આપી શકાતું નથી, વલ્લભી પત્રાંઓમાં હોય છે તેનાથી જૂદી જ જાતની ન્હાની અને પાતળી ત્રાંખાંની ઠડીત્રાણું એક ન્હાનું કાણું તેની જમણી બાજુએ છે.

અક્ષરો ચોક્કસ અને સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે, પત્રાં ઉપર મોળુદ રહેલો લખેલો ભાગ સરલતાથી વાંચી શકાય છે.

૧ જરનલ બો. પ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. યો. ૧ લું પા. ૧૮-૧૯ ડી. બી. દિરેક્ટર.

અક્ષરાન્તર

- ૧
- ૨
- ૩ [રાજ્યશ્રી: પરમમાહેશ્વર: સેનાપતિશ્રીભટકસ્તસ્ય સુતસ્ત]ત્પાદર[જોરુણાવન-
તપ]વિત્રી-
- ૪ [કૃતશિરા: શિરોવનતશત્રુચૂડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતપાદનત્વપ]કૃત્તિદીધિતિદીનાના-
થજનોપજી-
- ૫ [વ્યમાનવિભવ: પરમમાહેશ્વરસ્સેનાપતિધરસેન: તસ્યાનુજસ્તત્પાદા]ભિપ્રણામપ્ર-
શસ્તવિમ-
- ૬ [લમૌલિમણિર્મન્વાદિપ્રણીતવિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મરાજ ઇવ વિહિત]વિનય-
વ્યવસ્થાપદ્ધતિરતિ-
- ૭ [લભુવનમણ્ડલાભોગસ્વામિના પરમસ્વામિના સ્વયમુપહિત]રાજ્યભિષેકો મહાવિશ્રાણ-
- ૮ [નાવપૂતરાજ્યશ્રી: પરમમાહેશ્વરો મહારાજશ્રીદ્રોણસિંહસિંહ ઇવ તસ્યાનુજ:-
સ્વ]ભુજબલે-
- ૯ [ન પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણેષિણાં શરણમવબોદ્ધા શાસ્ત્રા]ત્થત-
ત્વાનાં કલ્પતરુરિવ-
- ૧૦ [સુહૃત્પ્રણયિનાં યથાભિલાષિતફલોપભોગદ: પરમભાગવત: પર]મમટાર-
કપાદાનુધ્યાતો
- ૧૧ [મૈહારાજધ્રુવસેન: કુશલી સર્વનેવ સ્વાનાયુક્તકવિનિયુક્તક]મહત્ત-
રચાટભટદાણ્ડપાશિ-
- ૧૨ [કધ્રુવાધિકરણિકાદીનન્યાંશ્ચ યથાસંબધ્યમાનકાનનુદર્શય]ત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં
યથા મયા
- ૧૩ '

૧ કૌંસની અંદર શબ્દો અટકે ગણીને મૂક્યા છે ૨ મહારી ગણતરી સાચી હોય તો મહાસામન્ત માટે આમાં જગ્યા નથી ૩ છેલ્લી પંક્તિના અક્ષરો ધસાઈ ગયા છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાનું પહેલું પત્ર^૧

આ પતરાની બધી બાજુઓએ થોડું નુકશાન થયેલું છે. તેનું માપ ૧૧"×૬૩" છે.

અક્ષરો ભેડે તદ્દન સીધી પંક્તિમાં નથી તોપણ ચોક્કા અને છૂટા છૂટા કોવરલા છે. સરતચૂકને લીધે કોવરનારે કોઈ કોઈ વખતે શબ્દની વચ્ચેના એક અથવા વધારે અક્ષરો કોતર્યા નથી.

દાન લેનારનું નામ તેમાં નથી. પણ છેલ્લી બે પંક્તિઓપરથી જણાય છે કે તે ધ્રુવસેન ૧ લાનું દાનપત્ર છે. પતરાના શબ્દોપરથી દેખાય છે કે તે રાજાનાં પ્રથમ દાનો પૈકીનું આ એક છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ તનમણ્ડલાભોગસંસક્તસં-
- ૨ [પ્રહારશતલઙ્ઘપ્રતાપઃ પ્રતાપો]પનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગોનુરક્તમૌ-
- ૩ [લભૃતશ્રેણીબલાવાપ્તરા]જ્યશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિભટાર્કસ્ત-
- ૪ [સ્ય સુતસ્તત્પાદ]રજોરુણ[વ*]નતપવિત્રીકૃતશિરાઃ શિરોવનતશત્રુચૂડામણિ
[પ્રભાવિચ્છુ-]
- ૫ [રિ] તપાદ [ન] સ્વપક્ષિદીધિતિર્દીનાનાથજોપજીવ્યમાનવિભવઃ પરમમા-
- ૬ [હેશ્વરઃ સે]નાપતિધરસેનસ્તસ્યાનુજસ્તત્પાદામિપ્રશસ્તવિમલમૌલિ[મણિ-]
- ૭ [ર્મન્વાદિ] પ્રણીતવિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મરાજ ઇવ વિહિતવિનયવ્યવસ્થાપ-
[દ્વતિરસ્થિલ-]
- ૮ ભુવનમણ્ડલાભોગૈ[ક*]સ્વામિના પરમસ્વામિના સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષેકમહાવિ-
- ૯ શ્રા[ણ]નાવપૂતરાજશ્રીઃ^૧ પરમમાહેશ્વરો^૨ મહારાજદ્રોણસિંહ [ઃ*] સિંહૃદૈ-
[વ તસ્યાનુ-]
- ૧૦ જસ્સ્વભુજબલેન^૩ પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણૈ[ષિણાં શરણમવ-]
- ૧૧ [બોદ્ધા શાસ્ત્રાર્થતત્ત્વા]નાં કલ્પતરુરિવ સુહૃત્પ્રણયિનાં યથાભિ [લષિત-
કામફલોપમો-]
- ૧૨ [ગદઃ પરમભાગવતઃ પ]રમભટ્ટારકપાદાનુદ્ધયાતો મ[હારાજશ્રીધ્રુવસેનઃ]
- ૧૩ ^૪[કુશલી સર્વ્વનેવ સ્વાનાયુક્તક[દ્રાક્ષિકમહત્તરચાટમટ]

૧ ખીળ પતરાની માફક દીનાનાથ પછી કૃપણ શબ્દ નથી. ૨ તેમજ પાદામિ પછી પ્રણામ શબ્દ નથી. શબ્દો સં. ૨૦૭ નાં તાત્પર્યને મળતા છે, તેથી શરૂઆતના વર્ષનું આ દાન હશે. ૩ વાંચો રાજ્ય ૪ આંહીનો ભાગ પણ સં. ૨૦૭ નાં તાત્પર્યને મળતો છે. ૫ વાંચો સિંહ. ૬ ખીળ કેટલાકમાં સ્વભુજ-બલપરાક્રમેણ શબ્દો છે. ૭ કૌસર્માના શબ્દો અટકળે મૂક્યા છે.

ગુહસેનનાં તામ્રપત્રો^૧

સંવત ૨૪૦ શ્રાવણ સુ. ?

આ તામ્રપત્રો ઇંડીયન એન્ટીકવેરીના તંત્રી તરફથી મળેલાં હતાં. તેનું માપ ૧૧.૬ ઇંચ x ૭.૭ ઇંચ છે. સીલ અને કડી ગુમ થયેલાં છે. કાટથી પતરાં ખવાઈ ગયેલાં છે અને બીજું વધુ પડતું ખંડિત છે. ગુહસેનનાં બીજાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંમાંના અક્ષરથી આ પતરાંમાંના અક્ષરો ખડું જૂઠા છે તેઓ વધુ મોટા અને સુવ્યક્ત છે અને ધ્રુવસેન ૧ લાના પતરાંમાંના અક્ષરોની ઢબને વધુ મળતા આવે છે.

દાન આખ્યાનું સ્થળ લખેલું નથી અને સ્વસ્તિ શબ્દ લખેલો નથી, એ બે બાબતમાં બીજાં બધાં વલ્લી તામ્રપત્રોથી આ પતરાં જૂઠાં પડે છે.

વંશાવળી પણ બીજાં પતરાંનાથી જૂદી છે અને ગુહસેનનું વર્ણન તદ્દન નવું છે. તે નીચે મુજબ છે :

... .. તેની પછી ધ્રુવસેન રાજ કરે છે. તેના પગે પ્રણામ કરીને બધાં પાપ જેણે ધોઈ નાંખ્યા છે, પોતાના દુશ્મનોનાં લશ્કરોને હરાવવાથી જે કૃષ્ણ જેવો છે, શુદ્ધ અને કિંમતી રત્નોથી ભરપૂર હોઇને જે સમુદ્ર જેવો છે, બધાં મનુષ્યની દૃષ્ટિએ મનોહર હોવાથી જે ચંદ્રના જેવો છે એવો પરમ માહેશ્વર શ્રીમહારાજ ગુહસેન

વળી એ પણ ગુંચવાડાભરેલું છે કે ગુહસેનના પોતાના પિતા ધરપટ્ટનું નામ વંશાવળીમાં નથી અને ધ્રુવસેન ૧ લા પછી તરત જ પોતાનું વર્ણન આવે છે. વધુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે તેના પછી ગુહસેનના દીકરાનાં શાસનપત્રોમાં ધરપટ્ટનું વર્ણન છે અને તેને મહારાજાનો ઇલકાબ આપેલ છે તેથી તે ગાદી ઉપર આવેલો હોવો જોઈએ. આના સમાધાન તરીકે ઠંઠાચ સંભવ છે કે ધરપટ્ટે ખડું જ થોડો સમય રાજ્ય કર્યું હોય, જેથી વંશાવળીમાં તેનું વર્ણન ખડું જરૂરનું લાગ્યું નહીં હોય. આ દાનની સાલ ૨૪૦ ઉપયોગી છે, કારણ ધ્રુવસેન ૧ લા અને ગુહસેન વચ્ચેનો સમય ૬ વરસ ટુંકો થાય છે.

ધ્રુવસેન ૧ લાની બેનની દીકરી દુહાએ વલ્લીમાં સ્થાપેલ વિહારમાં રહેતા ઐદ્ધ શ્રમણોને દાન આપવામાં આવેલ છે. આ વિહાર બીજા ઘણા લેખોમાં વર્ણવેલ છે. દાનમાં આપેલા ગામનું નામ નષ્ટ થયું છે. ઐદ્ધ ધર્મનાં બીજા દાન માફક આ દાન આપવાનો ઉદ્દેશ પણ નીચે મુજબ છે. વિહારનો જીર્ણોદ્ધાર, શ્રમણોને અન્ન વસ્ત્ર ઇત્યાદિ, ખુદની પૂજા માટેની સામગ્રી વિગેરે. ઉપરાંત સદ્ધર્મનાં પુસ્તકોની (ખરીદી), એ એક નવો ઉદ્દેશ આમાં છે. વિહારમાં પુસ્તકાલયનું અસ્તિત્વ આનાથી પુરવાર થાય છે.

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ ઓં પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલ્યલસંપન્નમણ્ડલાભોગસંસક્તસંપ્રહારશતે-
- ૨ લબ્ધપ્રતાપઃ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપજ્જિતાનુરાગાનુરક્તમૌલભૃતમિત્રશ્રેણી-
- ૩ બલ[૧]વાસરાજ્યશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિભટાર્કસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદર-
જોરુણાવત-
- ૪ પવિત્રીકૃતશિરાશિશરોવનતશત્રુચૂડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતપાદનસ્વપંક્તિદિધિતિર્દી-
નાનાથકૃપ-
- ૫ ણજનોપજીવ્યમાનવિભવઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિધરસેનસ્તસ્યાનુજસ્તત્પ[૧],
- ૬ દાભિપ્રણામપ્રશસ્તત્તરવિમલમૌલિમણિર્મળવાદિપ્રણીતવિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મ્મરાજ-
- ૭ ઇવ વિહિતવિનયવ્યવસ્થાપદ્ધતિરશ્વિલભુવનમંડલાભોગૈકસ્વામિના પરમસ્વામિના
- ૮ સ્વયમુપહિતરજ્યાભિષકઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીમહારાજદ્રોણસિંહસ્સિહ ઇવ તસ્યા-
- ૯ નુજસ્વભુજબલપરાક્રમેણ પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણેષિણામ-
- ૧૦ શરણમવબોદ્ધા શાસ્ત્રાર્થતત્વાનાં કલ્પતરુરિવસુહૃત્પ્રણયિનાં યથામિલખિતકા-
- ૧૧ મફલોપભોગદઃ પરમભટ્ટારકપાદાનુચ્યાતઃ પરમભાગવતઃ શ્રીમહારાજધ્રુવસેન-
- ૧૨ સ્તત્પાદાભિપ્રણામપ્રભાવપ્રક્ષાલિતાશેષકૃષ્ણઃ કૃષ્ણ ઇવ નિરસ્તારાતિસનાસંગરઃ
- ૧૩ સાગર ઇવ વિશ્રુદ્ધાદ્રણમહાર્હરલપૂર્ણઃ પૂર્ણચન્દ્ર ઇવ સર્વજનતાદર્શનાભિરામઃ
- ૧૪ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીમહારાજગુહસેન*કુશલી સર્વ્વનેવ
- ૧૫
રાજસ્થાનીયામાત્યાયુક્તકવિનિયુક્તકદ્રાક્ષિકચાટમટ-

પતરૂં બીજું

- ૧ ૧ દી [નન્યાંશ્ચ] યથા[સં]વધ્યમા[ન... ..
- ૨ [વલમી]પુરે પૂજ્ય દુડ્ડાકારિતવિ [હાર]સ્ય ... ક

પં. ૧ ધણા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. પં. ૨ વાંચો વોપાર્જિતા. પં. ૩ વાંચો ણાવનત. પં. ૪ વાંચો દીધિતિઃ
પં. ૫ વાંચો માહેશ્વરઃ પં. ૬ વાંચો પ્રશસ્તતરઃ; મૌલિઃ; મર્મન્વાદિ. પં. ૭ મણ્ડલ ઉપરનું અનુસ્વાર ઉઠાડી નાંખો.
પં. ૮ વાંચો રાજ્યાભિષેકઃ; સિંહ. પં. ૯ વાંચો નુજઃ; શરણેષિણાં. પં. ૧૨ વાંચો સેના. પં. ૧૩ વિશ્રુદ્ધાદ્રણ
ચોક્કસ રીતે અશુદ્ધ છે. પં. ૨ દુ અસ્પષ્ટ છે છતાં ખીખ સમાન લેખોને અંગે સંશય વગરનો છે.
પં. ૪ ચરોવર્તેષુ વતુર્ષુ અસ્પષ્ટ છે.

- ૩ પ્રત્યાય સ્સર્વહિરણ્યાદયઃ સદશાપરાધઃ [સહ ર... શ્વ ...
- ૪ ચરૌવર્તેષુ ચતુર્ષુ [મા]તાપિત્રો ઽ પુણ્યાપ્યાયનનિમિત્તમાત્મનશ્ચૈહિકા-
મુષ્મિકફલાવા [સયે]... ..
- ૫ તસ્ય ગન્ધપુષ્પધૂપદીપતૈલાદિક્રિયોત્સર્પ્ણાર્થ સદ્ધર્મસ્ય પુસ્તકોપક્ર ...
- ૬નાદેશસમત્વાગતાષ્ટાદશનિકાય(૧ મ્યન્તરા)ર્યમિક્ષુ (સંઘ) સ્ય ચીવિ-
રપિણ્ડયા (ત)
- ૭મ જાયવિહારસ્ય ચ સ્વણ્ડસ્ફુટિતવિશીર્ણપ્રતિપંસ્કારણાર્થમાચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિ-
(તિસ્થિતિ)-
- ૮ (સારિ)ત્પર્વતસમકાલીનઃ ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન સોદકેન કમણ્ડલુના વિસૃષ્ટઃ
યતોસ્યોચિત... ..
- ૯ પરિપન્થના વા કાર્ય્યાગામિનૃપતિભિશ્ચાનિત્યાન્યૈશ્વર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં
સામાન્યં ચ ભૂમિદાનફલ (લમ)
- ૧૦ (વગચ્છ)દ્વિરયમસ્મહાયોનુમન્તવ્યઽ પાલલિતવ્ય શ્ચ યશ્ચાચ્છિન્દ્યાદાચ્છિદ્ય-
માનં વાનુમોદેત સ (પન્નમિ)
- ૧૧ (મ્મહા) પાતકૈસ્સોપપાતકૈસ્સંયુક્તસ્સ્યાદપિ ચાત્ર શ્લોકા ભવન્તિ યાનીહ દારિ-
દ્રમયાજ્જરેન્દ્રૈર્ધનાનિ
- ૧૨ (ધર્માય) તનીકૃતાનિ નિર્માલ્યવાન્તપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઽ પુન-
રાદદીત વિન્ધ્યા (ટવીન્વ)-
- ૧૩ (તોયાસુ) શ્રુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણાહયો હિ જાયન્તે પૂર્વદાયં હરન્તિ યે ॥
સ્વદ(ત્તાં પરદત્તાં)
- ૧૪ (યોહરે) ત વસુન્ધરાં ગવાં શતસહસ્રસ્ય હન્તુઽ પ્રાપ્નોતિ કિલ્વિષમિતિ ॥
દૂતકો [ત્ર
- ૧૫ પુત્રવિષ્ણુસિંહેનેતિ ॥
- ૧૬ (સ્વહસ્તો)મમ શ્રીમહારાજગુહસેનસ્ય ॥ સં ૨૪૦ શ્રાવણ શુ

પં. ૫ તસ્ય સંશયવાળું છે. માત્ર 'ર' ૨૫૪ છે. પં. ૬ નાનાદેશ શંકાસ્પદ છે; વાંચો સમમ્યાગત.
પં. ૭ ભવજાય ૨૨૫૪. પં. ૧૫ વિષ્ણુ ૨૨૫૪ છે.

ગુહસેનનું વળાનું તામ્રપત્ર^૧

વલ્લભી સંવત ૨૪૬ માઘ વદિ

આ તામ્રપત્ર પ્રથમ પ્રોફેસર બુલ્હરે ઇન્ડિયન એન્ટિકવેરી વો. ૪ (૧૮૭૫) પા-૧૭૪ મે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. અને પ્રોફેસર કિલ્હોર્નના લિસ્ટ ઓફ નોર્થર્ન ઇન્ડિયન (ઉપરનું વો. ૫)માં નં ૪૫ તરીકે નોંધાયેલું છે. તે કાઠિઆવાડમાં વળામાં અગર તેની નજદિકમાં જડ્યું હતું અને તે શહેરના કારભારીએ બોમ્બે ઇન્ફન્ટ્રીની ૨૬ મી રેજીમેન્ટના લેફ્ટનન્ટ એફ. બી. પીલને આપ્યું હતું. તેની પાસેથી બીજાઓના હાથમાં ગયું, અને ૧૮૬૦ માં બ્રિટિશ રયુઝીયમના ટ્રસ્ટીઓને વેચવામાં આવ્યું હતું. હાલ ત્યાં ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ ઓ. પ્રી. બુ અને મેન્યુ. માં રાખેલું છે, અને “એન્ટિકવેન્ટલ ચાર્ટર્સ નં ૪૩” તરીકે નોંધાયેલું છે. તેને બને તેટલું સાફ કરી, તથા બુલ્હરના પાઠ સાથે સરખાવીને, હવે હું સુધારેલો પ્રતિલેખ તથા પ્રતિકૃતિ આપું છું.

લેખ ત્રાંબાના ચોખંડા પતરા ઉપર છે. આ પતરું અખંડ હતું ત્યારે “૧૨૫” પોહોણું અને “૮૪” ઉચું હતું. જ્યારે બુલ્હરને મળ્યું ત્યારે તેને ખૂણાઓમાં કેટલુંક નુકસાન થયેલું હતું. આ પ્રતિકૃતિ અને બુલ્હરના પાઠની સરખામણી કરવાથી દેખાય છે કે ૧૮૭૫ અને ૧૮૬૦ ના સમયમાં થોડા ઠંડાઓ ઠાંડા ઉપરથી પણ નાશ પામ્યા હતા. પતરાનો ખાકીનો ભાગ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. લિપિ તે સમયની શુદ્ધ ગુપ્ત લખેલી છે, અને જિંહામૂલીય તથા ઉપદ્રમાનીય બન્ને દેખાડે છે. હંમેશ મુજબના બે બોધક શ્લોકો સિવાય લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે.

વલ્લભીના ગુહસેનના લેખનો ઉત્તરાર્ધ અને અંતનો ભાગ આ પતરામાં છે. તે જ સમયના બીજા લેખો ઉપરથી જણાય છે તેમ આ લેખમાં દુકાએ સ્થાપેલ બૌદ્ધ મઠના પોષણ માટે દાનમાં આપેલા પાસેના ગામની હકીકત છે. સંવત ૨૪૬ એટલે ગુપ્ત સંવત અથવા વલ્લભી સંવત ૨૪૬^૨ ના માઘ કૃષ્ણપક્ષમાં મંત્રિ સ્કંદલટે આ લેખ લખ્યો હતો.

વલ્લભી—એટલે હાલનું વળા—સિવાય તેમાં બતાવેલાં બીજા કોઈ સ્થળો ઓળખી શકાતાં નથી.

૧ એ. ઈ. વો. ૧૩ પા. ૩૩૮. લાયોનેલ ડી. બારનેટ.

૨ બુલ્હર આ તિથિ ૨૬૬ વાંચે છે, પરંતુ ભેઈતો સુધારો કિલ્હોર્નના લિસ્ટમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

अक्षरान्तर

- १ (समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशित) स त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणतारातिचू (डा-
रलप्रभा संसक्तपादनखरश्मि)-
- २ (संहतिःस) कल स्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालन (प्रजा रञ्जनादन्वर्थराज-
शब्दोरूप)-
- ३ (कान्तिस्थैर्यगाम्भीर्य) बुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधिनिदशगुरुधने-
शान(तिशयानः शरणा-)
- ४ (गता) भयप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्यफलः प्रार्थनाधिकार्थप्रदा-
नान (न्दितविद्व)-
- ५ त्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः-
- ६ (श्री महा)राजगुहसेनः कुशली सर्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राजिकमहत्तरचाटम-
टधुवाधिकरणिकदाण्ड-
- ७ भोगि(क्) चोरोद्धरणिकराजस्थानीयकुमारामात्यादीनन्यांश्चयथासंबद्धयमानकान्
समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं-
- ८ बलभीतलसन्निविष्टदुष्टापादकारितदुष्टामहाविहारे नानादिगभ्यागताष्टादशनिका-
याभ्यन्तरशाक्याय्याभिक्षुसं-
- ९ घाय ग्रासाच्छादनशय्यासनग्लानप्रत्ययभैषज्याद्युपयोगार्थमानुमंजीप्रावेश्यपिप्पल-
रंखरीप्रावेश्यशमीपद्रवाटक(म्)-
- १० तथा मण्डलीद्रंगे सङ्गमानकं देटकहारे नदीयं । तथा चोस्सरीं । एवमेतद्
ग्रामचतुष्टयं सोदृङ्गं सोपरिकरं सवातभूत-
- ११ दान्यहिरण्यादेयं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्वराजकीयाहस्तप्रक्षेपणीयं भूमिच्छिद्रन्या-
येन मया मातापित्रोरात्मनश्चै(हि)-
- १२ कामुष्मिकयथामिलषितफलावाप्तये उदकसर्गेणातिसृष्टं यतो स्योचितया शाक्या-
र्यभिक्षुसंघास्थित(य*)भुञ्जतः कृषतः क(ष्य)-
- १३ तो वा न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्चर्या-
ण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदा(न)-
- १४ फलमवगच्छद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च यश्चैनमाच्छिद्यादाच्छि-
द्यमानं वानुमोदेत स पंचा(प)-
- १५ (कर्मफल)संयुक्तस्यात् त्रय्यांच वर्त्तमानः पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैस्संयु-
क्तस्यादपिच ॥ यानीह दारिद्र्यभया(न्न)-
- १६ रेन्द्रैर्द्वनानि धर्मायतनीकृतानि । निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः
पुनराददीत ॥ बहुभिर्व्वसुधा(भुक्ता राजभि)-
- १७ [स्स]गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलमिति ॥ स्वमुखाज्ञा ॥
स्वहस्तो मम महाराजश्री(गुहसेन)-
- १८ [स्य]लिखितं संधिविग्रहाधिरणाधिकृतस्कन्दभटेन ॥ सं. २४६ माघ व

તેનો પુત્ર, જેણે શત્રુઓના સમદ ગજોનાં કુમ્ભ લેદીને આત્મભળ પ્રકાશિત કર્યું હતું, જેના પાદનખનાં ફિરણો પોતાના પ્રતાપથી નમેલા શત્રુઓના મુગટમણિની કાન્તિ સાથે ભળી જાય છે, જેણે સકળ સ્મૃતિમાં નિર્મેલા માર્ગનું કાળજીથી પાલન કરીને જનોનાં હૃદય અનુરંજિત કરી, રાજ (હૃદય હરનાર) શબ્દનો અર્થ સત્ય કર્યો છે, જે રૂપમાં કામદેવ, કાન્તિમાં ધન્દુ, સ્થિરતામાં ગિરીશ, ગાંભીર્યમાં સાગર, બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિ કરતાં અધિક છે, શરણાગતને અભયદાન આપવામાં પરાયણ હોવાથી જે પોતાના હિત માટે તૃણ સરખી પણ દરકાર રાખતો નથી, જે વિદ્વાનો અને પ્રણયી મિત્રોનાં હૃદય, પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી, રંજે છે, જે અખિલ ભુવનનો સાક્ષાત્ આનંદ હતો, તે પરમમાહેશ્વર, મહારાજ શ્રી ગુહસેન કુશળ હાલતમાં, રાજ્ય સાથે કોઈ પણ સંબંધ ધરાવતા સર્વ આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાંગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, ધુવામિકરણિક, દણ્ડભોગિક, ચોરોદ્ધરણિક, રાજસ્થાનીય, કુમાર, અમાત્ય આદિને શાસન કરે છે:—

તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા માટે આ લોકમાં અને પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, ભગવતી દુહાએ કરેલા અને વચ્ચે આવેલા દુહાના પિહારમાં ૧૮ શાખાના સર્વ દિશામાંથી આવતા શાક્ય લિક્ષુસંઘને, આજરી આદિ જનોનાં અન્ન, વસ્ત્ર, આસન ઉપાય અને ઓસડ માટે નીચેનાં ચાર ગામો:—

આનુમંજી અને પિરપલરખરી વચ્ચે આવેલું સમીપદ્ (૬) પાટક મણ્ડલીદ્રંગમાં સંગ-માનક, તથા દેતકહારમાં નદીય અને ચોરસરી, સહિત, સહિત, લીલી અને સુકી ઉત્પત્તિની આવક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણ, અને વેઠના હક્ક સહિત, ભૂમિ-ચિદ્રના ન્યાયથી, પાણીના અર્ધથી (દાનને અનુમતિ આપી) મેં આપ્યાં છે.

આથી ભગવાન શાક્ય-લિક્ષુસંઘની સાથે સંબંધ ધરાવનારો કોઈ પણ આ ગામોની જ્યારે ખેતી કરે અથવા ખેતી કરાવે ત્યારે કોઈએ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. અને અમારા વંશન ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ, ઐશ્વર્ય અસ્થિર છે, માનુષ્ય અનિત્ય છે અને ભૂમિદાનનું ફળ (સર્વ રક્ષનારને) સામાન્ય છે, એમ માની આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. જે તે હરી લેશે અથવા તે હરી લેવામાં અનુમતિ આપશે તે પાંચ કુકર્મોનો દંડ મેળવશે અને ત્રણ (જાતનાં) જીવિતમાં પંચમહાપાપ અને અન્ય અદપ પાપોનો દોષી થશે.

અને કહ્યું છે કે નૃપોના દારિદ્ર્યના ભયને લઈને ધર્મ અર્થે આપેલું જે નિર્માદ્ય અને વાન્ત અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ?

સગર આદિ ખહુ નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂપતિ, તેને તેનું ફળ છે.

મારા સ્વમુખે દેવાએલી આજ્ઞા : મારા, મહારાજ ગુહસેનના સ્વહસ્ત. સંધિવિગ્રહાધિ-કરણાધિકૃત સ્કન્દભટથી લખાયું. સં. ૨૪૬

વલ્લભી રાજા ગુહસેનના સમયના માટીના ઘટના અવશેષ ઉપરનો લેખ

(સંવત ૨૪૭)

વળાના દરબારમાં તરતમાં જ મળી આવેલ એક મોટા માટીના ઘટનો ભાગ મને ખતા-
વવામાં આવ્યો હતો. તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે વલ્લભી લિપિમાં લખેલો લેખ હતો. તે લિપિની
પ્રતિકૃતિ નીચે આપી છે :—

અક્ષરાન્તર

... ..[૨૦૦] ૪૦ ૭ શ્રી ગુહસેનઃ યદા

પહેલો શબ્દ સુવિખ્યાત વલ્લભી રાજા ગુહસેનનું નામ છે, જેનાં કેટલાંક દાનપત્રો સંવત
૨૪૬, ૨૪૭ અને ૨૪૮ નાં છે. બીજા શબ્દથી ઘટની જ સૂચના સાફ રીતે જણાય છે. ઘટ પહે-
લાંની સંધિ ભૂલાઈ ગઈ છે. તિથિનું ત્રીજું ચિહ્ન, ૭ માટેનું, સુરક્ષિત છે. તે પહેલાંનું ચિહ્ન
થોડું નાશ પામ્યું છે. આ ચિહ્ન ઠંદાય ૨૦૦, અથવા ૧૦, ૨૦, ૩૦ અથવા ૪૦ હોયું જોઈએ
કારણ કે ગુહસેનનું રાજ્ય ધ્રુવસેન ૧ (૨૦૭)ના સમય અને ધરસેન ૨ ભા (૨૫૨)ના વહેલામાં
વહેલા સમય વચ્ચે હતું. પંડિત ભગવાનલાલ ઈંદરજીના પત્રક પરથી જાણી શકાય છે કે તે
ચિહ્ન ૪૦ નું છે. વદન નાશ પામેલું પહેલું ચિહ્ન ખરેખર ૨૦૦ છે.

ગુહસેનનાં તામ્રપત્રો

સંવત ૨૪૮ આશ્વિન વદ ૧૪

ગુહસેનનું દાન ૧૪” અને ૬” નાં બે પતરાંઓ પર કેાતરું છે. ઠડી અને મુદ્રા જે બન્ને પતરાંઓને જોડાએલાં રાખતાં હતાં તે સાચવેલાં છે અને મુદ્રા ‘શ્રીભટાર્ક’ લખાણ સહિત બેઠેલા વૃષભનું હંમેશનું નિશાન બતાવે છે. મુદ્રા તેના સ્થાનમાંથી બળથી તોડી લીધેલી છે તેથી ઠડીના કાણા આગળના પતરાના ભાગોને ઈજા થઈ છે. બન્ને પતરાંઓ ઘટ્ટ ઠાટથી ઢંકાયેલ છે. પતરા ૧ લા ઉપર ઘણા જ થોડા શબ્દો વંચાય છે. પણ તેઓ એટલું જણાવવા પૂરત છે કે આ દાનપત્ર વલ્લીમાંથી લખાયું હતું અને પહેલું પતરું કુવસેન ૧. અને ધરસેન ૨ નાં દાનપત્રોમાંથી પરિચિત છે તે પ્રમાણે, ભટારકથી ધરપદ સુધી વંશાવળી સિવાય કંઈ બીજું દર્શાવતું નથી.

પતરું બીજું દાન દેનાર ગુહસેનના વર્ણનના છેલ્લા ભાગથી શરૂ થાય છે. ત્યાં સર્વથી મહત્વનો હેવાલ આવે છે. કારણ કે પંક્તિ ૨ માં શ્રીમાન નૃપ ગુહસેન પરમોપાસક, બુદ્ધનો ‘પરમ-ભક્ત’ છે, જેમાંથી જણાય છે કે આ નૃપ ખરેખર બુદ્ધપંથમાં બદલાઈ ગયો હતો. પહેલાં પ્રકટ થયેલા દાનપત્રમાં (ઈ. એ. વો. ૪ પાનું ૧૭૪) તે હજુ પણ શિવમત પોતાનો કહેતો અને પોતાને પરમ માહેશ્વર કહેડાવતો.

દાનનું પાત્ર, (પંક્તિ ૬-૭), રાજસ્થાનીય શૂરને (પંક્તિ ૭) અર્પણ થયેલા ભટારક વિહારના સમીપમાં શ્રી મિમ્માએ બાંધેલા અભ્યન્તરિકા વિહારમાં વસતા, અને (હીનયાનના) ૧૮ મતના અભ્યાગત ભિક્ષુકોનો સંઘ છે. ભટારક એ વંચાણુ જે તદ્દન નક્કી હોય તો વલ્લી વંશનો સ્થાપનાર બુદ્ધમતને સહાય આપતો તે સાબિત થાય, તેથી તે કંઈક મહત્વનું થઈ પડશે આ “ ભટારક વિહાર ” “ રાજસ્થાનીય શૂરાય પ્રસાદીકૃત ” એ જણાવે છે તેમ પાછળથી તેના મૂળ આશયથી બદલાઈ ગયો હોવો જોઈએ.

મિમ્મા, ખરેખર, કુવસેન ૧ અને ગુહસેનનાં પૂર્વે પ્રકટ થયેલાં દાનપત્રોમાં જેનું નામ આવે છે તે શ્રી દુડા સમાન બૌદ્ધ બ્રહ્મચારિણી હતી.

દાનની વસ્તુ વટસ્થલીકાપ્રાચીયવહુમૂલાગ્રામે કુદુમ્બિરયામગેરગોપકછેન્ડવકદાસકાચયઃ (પંક્તિ ૫) છે, જેનો અર્થ હું પ્રયોગ તરીકે વટસ્થલીકાપ્રાચ(?)ના બહુમૂલા ગામમાં ચેણ્ડવક ગોપક, ઠણુખી શ્યામભૈર અને દાસક અસ્થથી આપવાની ઉપજ (આય) એમ કરું છું.

તિથિ અને સંવત કદાચ ૨૬૮, આશ્વિન વદ ૧૪ છે. પણ બીજું ચિહ્ન જન-રક્ષ ઠર્નિગહામે ૪૦, અને પંક્તિ ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી અને પ્રોફેસર ભાણ્ડારકરે ૫૦ વાંચેલ છે. ઈ. એ. વો. ૪ પાનાં ૧૭૪ માં તેને ૬૦ વાંચવાનું પસંદ કરવા માટેનું કારણ આપ્યું છે. હું માનું છું કે આ સવાલ માટે વધુ વિચાર જરૂરનો નથી, પણ તેનો નિર્ણય કરવા વધારે દાનપત્રો જોઈએ છે. છેલ્લું ચિહ્ન પ્રો. ભાંડારકરે ૬ માટે ગણ્યું છે. પણ ૬ માટે જૂઠું ચિહ્ન છે. પંક્તિ ભગવાનલાલે મહારી સાથે ગયે વર્ષે કરેલી આ વિષયની ચર્ચાથી મહારૂં ‘વંચાણુ સૂચવાયું હતું. ગુહસેન નૃપે તેનાં શાસન આપેલા રાજપુરૂષોમાં બીજાં દાનપત્રોમાં નહીં દર્શાવેલા બે રાજપુરૂષો છે—અનુપન્નાદાન સમુદ્ગ્રાહક અને શૌલ્લિક. પાછળના શુલ્ક અથવા કર ઉધરાવનાર જકાત ખાતાના અધિકારીઓ કદાચ છે. બીજો રાજપુરૂષ જેને આપણું દાન બે વખત ગણાવે છે તે ‘રાજસ્થાનીય’ માટે હેમેન્દ્રના લોકપ્રકાશમાં કેટલીક હકીકત મળી છે. ત્યાં કહ્યું છે કે— પ્રક. ૪ (શરૂઆત)

प्रजापालनार्थमुद्रहति रक्षयति स राजस्थानीयः ॥

જે પ્રજાપાલનનો હેતુ પૂર્ણ કરે છે અને તેમને રક્ષે છે તે રાજસ્થાનીય કહેવાય છે.

અક્ષરાન્તર

પતરું વીજું

- ૧ પ્રાર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃ પાદચારીવ સકલભુવન-
મણ્ડલાભોગ
- ૨ પ્રમોદઃ પરમોપાસકઃ મહારાજશ્રીગુહસેનઽકુશલીસર્વ્વાનેવાયુક્તકવિનિયુક્તક ...
... મહત્તર* ॥ ચાટ-
- ૩ મટધ્રુવાધિકરણિકદાણ્ડપાશિકચોરોદ્ધરણિકાનુત્પન્નાદાનસમુદ્ગ્રાહકશૌલ્કિકરા-
જસ્થાનીયકુમારાનમાત્યાદિકાન્યાંશ્ચ યથા
- ૪ સંવધ્યમાનકાન્સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયના-
ર્થમાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકયથામિ-
- ૫ લપિતફલાવાસયે વટસ્થલીકાપ્રાચીયવહુમુલાગ્રામે કુટુંબિશ્યામણેરગોપકછેણ્ડવક-
દાસકાસ્ત્રાયસ્સોદ્રઙ્ગ સોપરિ-
- ૬ કરાસ્સભુતવાપ્રત્યાયઃ સર્વ્વધાન્યહિરણ્યાદેયા સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકઃ રાજસ્થાનીય-
શૂરાય પ્રસાદીકૃત-
- ૭ મટાર્કવિહારપ્રત્યાસન્નમિમ્માપાદકારિતામ્યન્તરિકાવિહારે નાનાદિગમ્યાગતાષ્ટાદ-
શનિકાયામ્યન્તરાર્ય્યમિક્ષુસઙ્ગાય-
- ૮ ગ્રાસાચ્છાદનશયનાસનગ્લાનભૈષજ્યાદિક્રિયોત્સર્પ્વર્ણાથમાચન્દ્રાર્કાર્ણવસરિત્ક્ષિતિ-
સ્થિતિસમકાલીનંભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન પ્રતિ-
- ૯ પાદિતં યતોસ્ય ન કૈશ્ચિત્પરિપન્થના કાર્ય્યાગામિભદ્રનૃપતિભિશ્ચાસ્મદ્વંશજૈરનિત્યા-
ન્યૈશ્ચર્ય્યાણ્યસ્થિરંમાનુષ્યં સામાન્યં ચ
- ૧૦ ભૂમિદાયફલમવમચ્છદ્ધિરયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ યશ્ચૈનમાચ્છિ-
ન્યાદાચ્છિદ્યમાનંવાનુમોદેત સ પન્ચમિ-
- ૧૧ મ્મહાપાતકૈસ્સોપપાતકૈસ્સંયુક્તસ્સયાદપિ ચ । વહુમિર્વસુધા ભુક્તા રાજમિસ્સ-
ગરાદિભિઃ યસ્યયસ્ય યદા
- ૧૨ ભૂમિઃ તસ્યતસ્ય તદા ફલમ્ ॥ યાનીહ દારિદ્ર્યમયાન્તરેન્દ્રૈર્દ્ધનાનિધર્મ્યાયતનીકૃતાની
નિર્મ્મલ્યવાન્ત-
- ૧૩ પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ લક્ષ્મીનિકેતં યદપાશ્રયેણ
પ્રાપ્તોસિ
- ૧૪ પક્ષંન્યેવ ચ પુણ્યાન્યમિવાદ્ધા યથા ન કર્શનીયો હુપકારિપક્ષ ઇતિ
- ૧૫ સ્વમુશ્વાજ્ઞા ॥ લિખિતં સન્ધિવિગ્રહાધિકરણાધિકૃતસ્વન્દભટેનેતિ સં આશ્વયુજવદિ

૨ પં. ૨ મહત્તર અ.૨૫૬ છે. પં. ૫ વટસ્થ સંશયવાળું છે. પં. ૬ વાંચો કરસ્સ; દેયઃ પં. ૭ મટાર્ક સંશય
વાળું છે. પં. ૧૪ છેલ્લા પાંચ શબ્દો સિવાય બાકી અ.૨૫૬ અને સં.૪૨૫૬ છે.

જામનગર સ્ટેટ તાલુકા બાણકોડી ગામમાંથી મળેલો રાજા ગુહસેનના સમયનો શિલાલેખ*

કાઠિઆવાડમાં પોરબંદરથી ઈશાન કોણમાં લગભગ ૨૦ માઈલ પર આવેલા રાવળ મહાલનાં બાણકોડી નામે ગામડામાં આ લેખવાળો પથર મળી આવ્યો હતો. તે ભાવનગરના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યો છે. લેખ ૩ પંક્તિઓનો છે, અને ૧૮"×૭" માપનો છે. જોકે તેની બધી બાજુઓ તથા ખૂણાઓ કપાઈ ગયા છે.

તેમાં રાજા ગુહસેનનું નામ આપેલું છે. પણ ઘણા ખરા અક્ષરો ન હોવાથી તેની વિધિ મળી શકતી નથી. એટલે શી બાબતનો આ લેખ છે તે કહી શકાતું નથી.

ભાષા સંસ્કૃત અને લિપિ વલ્લ્હી છે. જામનગર સ્ટેટના રાવલ તાલુકામાં કલ્યાણપર મહાલનાં બાણકોડી ગામના પટેલને કૃપેા ખોદાવતાં આ શિલાલેખ મળ્યો હતો. પરંતુ પથર ભાગી ગયેલો હોવાથી ગુહસેનના નામ સિવાયનું બીજું કંઈ જાણી શકાતું નથી.

અક્ષરાન્તર

વવિપ સ્વ

દાહેનલમહરગુહ

સેનરનહોન

મ

ધરસેન ૨ જાનાં ઝરનાં તામ્રપત્રો^૧

ગુ. સં. ૨૫૨ (ઇ. સ. ૫૭૧-૭૨) ચૈત્ર વ. ૫

કાઠિયાવાડના અમરેલી પરગણામાંના ઝર ગામમાંથી મળેલાં ધરસેન ૨ જાનાં ગુ. સં. ૨૫૨ (ઇ. સ. ૫૭૧-૭૨)નાં તામ્રપત્રોની પ્રતિકૃતિ, અક્ષરાન્તર અને ભાષાન્તર કર્નલ. જે. ડબ્લ્યુ. વોટ્સન પોલીટીકલ એજન્ટ કાઠિયાવાડ મારફત ભાવનગરના મી. વજેશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા તરફથી મને મળ્યાં હતાં. તે પત્રો મી. વજેશંકરને મળ્યાં હતાં અને તે તેમની પાસે છે. આખાં તામ્રપત્રો પ્રસિદ્ધ કરવાં કાંઈ જરૂર નથી પણ તેનું ટુંક વર્ણન આ નીચે આપું છઉં.

આ દાનપત્રનાં બે પત્રો છે અને તેનું માપ ૧૧૩"×૮" છે. તેઓ સુરક્ષિત છે. પહેલા પત્રમાં ૧૬ પંક્તિ અને બીજામાં ૧૮ પંક્તિઓ છે. લીપિ તે વખતના વલ્લી પત્રોની જ છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે.

આ ઇંડીયન એન્ટીકવેરીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ આ જ રાજાનાં સં. ૨૫૨ નાં ત્રણ તામ્રપત્રો (વો. ૭ પા. ૬૮, વો. ૮ પા. ૩૦૧, વો. ૧૩ પા. ૧૬૦) ની માફક જ વંશાવલી વિભાગ છે, તોપણ નીચેના થોડા ભાગો સાચો પાઠ ચોક્કસ કરવાને જરૂરના હોઈ નીચે આપું છઉં.

પંક્તિ ૩ સેનાપતિ ભટાર્ક.

„ ૪ તેનો દીકરો સેનાપતિ ધરસેન હતો.

„ ૭ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજ દ્રાણસિંહ હતો.

„ ૯ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજ ધ્રુવસેન હતો.

„ ૧૦ તેનો નાનો ભાઈ મહારાજ ધરપદ્મ હતો.

„ ૧૫ તેનો દીકરો મહારાજ ગુહસેન હતો.

„ ૧૬ તેનો દીકરો સામન્ત મહારાજ શ્રી ધરસેન હતો.

આ ધરસેન કુશળ હોઈને વલ્લીમાંથી પોતાના આયુક્તાક વિગેરે અમલદારોને હુકમ કરે છે કે બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ એમ પંચમહાયજ્ઞોના પોષણ માટે બ્રહ્મદેવ તરીકે દાન આપેલ છે. તે દાન બ્રહ્મપુરના રહેવાશી ભાર્ગવ ગોત્રના અને મૈત્રાયણુક માનવક શાખાના બ્રાહ્મણ છત્રચહુરને આપવામાં આવ્યું છે. દાનમાં નીચે મુજબ આપેલ છે.

(૧) બિલ્વખાત સ્થલીમાં દીપનક પેઠમાં વટગ્રામ (પં. ૨૨)

(૨) બિલ્વખાતની ઉત્તર સીમમાં સોપાદાવર્ત જમીન. તે ભટાર્કસેહની ઉત્તરે, રાફડાની પૂર્વે અને અમ્બિકવહુની પશ્ચિમે હતી.

(૩) તે જ વિભાગમાં આસપાસની ૨૫ પાદાવર્ત જમીનસહિત વાવ.

(૪) ઝરી સ્થલીમાં વેલાપદ્મકની પૂર્વ સીમામાં રાજમાર્ગથી દક્ષિણે, ઝઝઝકના ક્ષેત્રની પૂર્વમાં, દધિકૂપકની સીમાઓના સંગમથી પશ્ચિમે અને બ્રામરકલ્ય ગ્રામના રહેવાસી ખણ્ણકના ક્ષેત્રથી ઉત્તરે ૧૬૦ પાદાવર્ત જમીન.

(૫) તે જ ગામની દક્ષિણ સીમમાં ૨૫ પાદાવર્ત જમીન.

પંક્તિ ૨૮ થી ૩૨ માં દાનનો અવરોધ વિગેરે ન કરવા માટેની આજ્ઞાઓ તથા શાપ-સૂચક બે શ્લોકો છે.

પંક્તિ ૩૩—હૂતક ચિર્ઘિર હતો અને લેણક સંધિવિગ્રહાધિકૃત સ્કન્દ ભટ હતો. પછી સાલ નીચે મુજબ આપેલ છે; ૨૫૨ ચૈત્ર વ. ૫. મહારાજ ધરસેનના હસ્તાક્ષર છે.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भागं

पतरुं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति वलभीतः प्रसभ

१६ सहस्रोपजीव्यमान

पतरुं बीजुं

१७ धनुर्धरः प्रथमनरपतिसमभिसृष्टानामनुपालयिताः... ..

१८

१९ परममाहेश्वरसामन्तमहाराजश्रीधरसेनः कुशली सर्वानेव

२० वस्संविदितं यथा मया माता-

२१ पित्रोः पुण्याप्यायननिमित्तमात्मनश्चैहिकामुष्मिक यथाभिलषितफलावाप्तये ब्रह्मपुर-
निवासि भार्गवसगोत्रमैत्रायणरमनकवस

२२ ब्रह्मचारिब्राह्मण च्छच्छराय विल्वस्वाभस्थल्यदीपनक पथवटग्र[ग्रा]मः विल्व-
स्वाभस्थलेरु(ल्याउ)त्तरसीम्नि भट्टार्कभदोदुत्तरतः वल्मीकात्

२३ पूर्वतः अग्निलिकवहादपरतः त्रिभिराघाटनैर्विशुद्धं पादावर्तशतं तथा त्रैवाष्टमे
दिग्भागे वापी पञ्चविंश(श)त्पादावर्तप्रतिसरा

२४ तथा झरिस्थल्यां वेलापद्रकग्रामपूर्वसीम्नि महापथादक्षिणतः शञ्जकक्षेत्रात्पूर्वतः
दधिकूपकसीमसन्ध्यपरतः आमरकूल्य

२५ ग्रामनिवासि खण्डकक्षेत्रादुत्तरत एवं चतुर्वि(र्भि)राघाटनैर्विशुद्धं पादावर्तशतं
षष्ठ्यधिकं तथास्मिन्नेव दक्षिणसीम्नि पादावर्ताः

२६ पञ्चविंश(श)तिः सर्वमेतत्सोद्वर्जं सोपरिकरं '

२७ भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातथा(तिथि) पंचमहायज्ञिकना
(याज्ञिक)क्रियाणां समुत्सर्पणार्थआचन्द्रार्क(र्का)

३१ ... षष्टि वर्ष... ..

३२ ... स्वदत्तां परदत्तां वा

३३ स्वहस्तोमम महाराजश्रीधरसेनस्य दूतकश्चिर्विरः लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत
स्कंदभटेन २५२ चैत्र. व. ५

ભાવનગર તાળે મહુવા પાસે કતપુર ગામેથી મળેલાં ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો^૧

સંવત ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૫ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨)

ભાવનગર તાળે કાઠિઆવાડના દક્ષિણ કિનારાપરનું મહુવા બંદર એક ન્હાનું શહેર છે. અને જ્યાંથી આ પતરાંઓ મળ્યાં છે તે કતપુર ગામ તેની પૂર્વમાં બે મૈલપર આવેલું છે. આ બન્ને પતરાંઓ, વલ્લ્લી રાજાઓની મુદ્રા તથા બન્ને પતરાંઓ જોડાએલાં રાખવા માટે પસાર કરેલી કડીઓ સહિત, ભાવનગરના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે. કાટને લીધે બીજા પતરાંના થોડા અક્ષરો ઝાંખા થઈ ગયા છે તોપણ તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તે ઉકેલવામાં કાટને લીધે કંઈ પણ હુરકવ થતી નથી. તેનું માપ ૧૦''x૭'' છે અને તેમાં અનુક્રમે ૧૬ અને ૧૭ પંક્તિઓ ફક્ત એક બાજુએ લખેલી છે.

વિશાખ અને બર્યા નામના કોઈ બ્રહ્મચારીઓને અમુક યજ્ઞ કરવાના બદલામાં ડામરિ-પાટકની પૂર્વ તરફની સરહદ ઉપર એક ખેતરનું દાન બાબતનો આ લેખ છે. તે વલ્લ્લી સંવત ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨)નો છે.

તે સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે. અને લિપિ વલ્લ્લી છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति विजयस्कंधावारात् भद्रपत्तनकवासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणाम-
तुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंस-
- २ कप्रहारशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागानुरक्तमौलभृता
(त्या)मित्रमित्रश्रेणीबिलावाप्तराज्यश्री(:) ॥
- ३ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कः(कस्त)तस्यसुतःत(तस्त)त्पादरजोरुणावनतकृ-
तशिरा(:)शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपाद
- ४ नखपंक्तिदीधितिर्हीनानाथकृपणजनो(प)जीव्यमानविभवः परममाहेश्वरः श्रीसे-
नापतिधरसेनः त(नस्त)स्यानुजः त(जस्त)त्पादाभिप्रणाम
- ५ प्रशस्ततरविमलमौलिर्मणिर्मन्वादिप्रणि(णी)तविधिविधानधर्मा धर्मराज ईव
विहितविनयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगै
- ६ कस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहितराज्याभिसे(षे)को महाविश्राणनावपूत-
राज(ज्य)श्रीः परमागहेरो(परममाहेश्वरो)महाराजश्रीद्रोणसिंहः सिंह
- ७ इव तस्यानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैशि(षि)
णां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पत
- ८ रुखिसुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितकामफलोपभोगदः परमभागवतः महाराजश्रीभुव-
सेनः त(स्त)स्यानुजः त(स्त)च(च)रणारविन्दप्रणतिप्रवि
- ९ धौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरितोदकक्षालितसकलकल(कलि)कलंकः प्रसभ-
निर्जितारातिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्त-
- १० श्रीमहाराजद्ध(ध)रपट्टः त(स्त)स्यात्मजः त(स्त)त्पादसपर्यावाप्तपुण्योदयः
शैशवात्प्रभृतिखङ्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटा
- ११ स्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषः त(स्त)त्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तसस्त्य
(व्य) पादनखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीत
- १२ मार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनादन्वर्त्थराजशब्दो रूपकान्तिस्त्रैर्यगाम्भीर्य
बुद्धिसंपद्भिः
- १३ स्मरशशाङ्गाद्रिराजोदधिन्निदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतयातृ-
णवदपास्ताशेषस्वकार्य
- १४ फलप्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृदयः पादचारीवसकलभुवनमण्डलाभो-
गप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीमहाराज
- १५ गुहसेनः त(स्त)स्य सुतः तत्पादनखमयूखसंताननिश्रु(स्त)तजान्हबीजलौघ-
विक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानभोगसंप
- १६ द्रूपलोभादिवाश्रितः सरसमाभिगामिकैर्गुणै(:)सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिता-
खिलघनुर्धरः ॥

पतरुं बीजुं

- १ प्रथमनरपतिसममिसृष्टानामनुपालयिता धर्म्यदायानामपाकर्त्ता प्रजोपधातकारिणा
- २ मुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरिमोगद-
क्षविक्रमः ॥
- ३ विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थि(व)श्री(:) परममाहेश्वरः श्रीमहाराजधरसेन ॐ
कुशली सर्वानेवायुक्तकि(क)विनियुक्तक
- ४ द्राक्किमहत्तरचाटभ(ट)ध्रुवाधिकरणिकदण्डपाशिकराजस्थ(स्था)नीयकुमारा-
मात्यादीनन्यांश्चयथासंबध्यमानकान्
- ५ समाज्ञापयत्यस्तु व(:) संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनाश्चै-
हिकामुष्मिकयथामिलषितफलावाप्तये
- ६ वहपलिकस्थल्यां डामरिपाटकग्रामे पूर्व्वेसीम्निक्षेत्रपादावर्षष्टि(:) साज्ञा
सपरिकरा सवातभूत
- ७ धाण्या(न्य)हिरण्यादेया सोत्पद्यमानविष्टिकासमस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीया
भूमिच्छिद्रन्यायेन छन्दोग
- ८ सब्रह्मचारिकश्यपसगोत्रब्राह्मणविशाखबप्पाभ्यांबलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपञ्चम-
हायाज्ञिकानांक्रियाणां
- ९ समुत्सर्पणार्थमाचन्द्रार्कर्णवसरित्क्षितिस्थिति(ति)समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयमो-
ग्याउदकसर्गेण ब्रह्मदेये
- १० निसृष्टायतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतो ब्रा(वा)न कैश्चि-
त्प्रतिषेधे वर्तितव्य
- ११ मागमिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्चर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च
भूमिदानफलमवगच्छद्भिः(श्व)
- १२ अयमस्मदा(हा)योनुमन्तव्य(:) परिपालयितव्यश्चयश्चैनमाच्छिद्यादाच्छिद्यमा-
नवानुमोदेत सपञ्चभिर्महापातकैः सोपपात
- १३ कै(:) संयुक्तः स्यादित्युक्तंच भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठतिभूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
- १४ तान्येव नरके वसेत् । विंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयोहि जाय-
न्ते भूमिदायहरानराः पूर्व्वदत्तां द्विजा-
- १५ तिभ्यो यत्नाद्रक्षयुधिष्ठिर महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं बहुभिर्व्वसुधा
भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य
- १६ यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलं । यानीहदारिद्र्यभयान्नरैर्द्रैर्धनानि धर्मायतनीकृ-
तानि निर्माल्यवान्तप्रतिमानि
- १७ तानि को नाम साधुः पुनराददीत इति ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतस्कन्दम-
टेन ॥ सं. २५२ वैशाख बहु ५
- १८ स्वहस्तोमम महाराजश्री धरसेनस्य ॥ ह. चिर्बिरः ।

‘લાખાન્તર’

લદ્રપત્તનકમાં છાવણી નાંખી રહેલી વિજયી સેનામાંથી, મહારાજ ધરસેન, જેણે પોતાના પિતાના પાદનખમાંથી નિકળતાં કિરણોરૂપી ગંગાપ્રવાહ વડે પોતાનાં બધાં પાપો ધોઈ નાખ્યાં છે, જે પોતાના સૌંદર્યથી જાણે ખેંચાઈ આવ્યા ન હોય તેવા સઘળા સદ્ગુણો વડે સંપન્ન છે, જેની લક્ષ્મીનો પ્રભાવ પોતાના અસંખ્ય મિત્રોનો આરામ થઈ રહ્યો છે, જેણે પોતાના કુદરતી બળ તથા ચાતુર્ય વડે ધનુર્વિદ્યામાં કુશળ એવા સઘળાને આશ્ચર્ય પમાડ્યા છે, જે પ્રથમના રાજાઓનાં સારાં ધાર્મિક દાનો ચાલુ રાખે છે, ને પોતાની પ્રજાને પીડા કરતી દરેક ઉપાધિ દૂર કરે છે, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતી બન્નેનો વાસ છે, જે શત્રુઓની લક્ષ્મીનો હોશિયારીથી ઉપભોગ કરે છે, જેને રાજ્યપદ સીધી રીતે પ્રાપ્ત થયું છે, અને જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત છે, અને જે મહારાજ શ્રીગુહસેનનો પુત્ર હતો, જેણે (ગુહસેન) પોતાના પિતાના પાદસેવનથી આધ્યાત્મિક ફલની પ્રાપ્તિ કરી હતી, જેણે પોતાની બાહ્યાવસ્થાથી જ કુક્ત એક તલવારની જ મદદથી શત્રુઓના મહાંધ ગજેન્દ્રાનાં મસ્તકો લેદી અપૂર્વ શૌર્યની નિશાનીઓ બતાવી હતી, જેના ડાબા પાદનખનાં કિરણો પોતાની સત્તાને નમવા ફરજ પાડેલા શત્રુઓના મુગટનાં જવાહિરોના તેજ સાથે મળેલાં હતાં, જે સ્મૃતિઓના બધા આદેશો પ્રમાણે વર્તન કરી, પોતાની પ્રજાનાં હૃદયોને રંજન કરવા રાજા નામ ધારણ કરવાને સંપૂર્ણ રીતે લાયક હતો, જે સૌંદર્યમાં કામદેવથી, શોભામાં ચન્દ્રથી, સ્થૈર્યમાં હિમાલયથી, ગભીરતામાં સમુદ્રથી, જ્ઞાનમાં બૃહસ્પતિથી અને લક્ષ્મીમાં કુબેરથી પણ અધિક હતો, જે શરણાગતને રક્ષણ આપતો, અને એટલા માટે જે પોતાનું સર્વસ્વ એક તુલ્યવત્ સમજી આપી દેતો, જે વિદ્વાનોને તેઓની મહેનત બદલ માગવા કરતાં પણ વધારે આપી તેમનાં હૃદયોને ખુશ કરતો, જે જાણે સમસ્ત જગતનો સાક્ષાત્ આનંદ જ હોય તેવો હતો, જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી મહારાજ ધરપટ્ટનો પુત્ર હતો, જેણે (ધરપટ્ટ) તેને પ્રણામ કરી પોતાના સર્વ પાપો ધોઈ નાખ્યાં હતાં, જેણે પોતાના સુચરિતથી કલિ સાથે આવેલી બધી દુષ્ટતા ધોઈ નાંખી હતી, જેની કીર્તિ શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી સર્વત્ર પ્રસરી હતી, જે સૂર્યનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેનનો ન્હાનો ભાઈ હતો જેણે (ધ્રુવસેન) પોતાના બાહુબળ વડે શત્રુઓના અસંખ્ય હાથીઓનાં ટોળાંઓ પર વિજય મેળવ્યો હતો, જે શરણાગતનું રક્ષણ કરતો હતો, જે ધર્મમાં નિપુણ હતો, જે મિત્રો અને સંબંધીઓની ઇચ્છાઓ પાર પાડવાને લીધે કલ્પતરૂ સમાન હતો, જે ભગવાનનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે સિંહસમાન મહારાજ શ્રી દ્રાણસિંહનો ન્હાનો ભાઈ હતો જેના (દ્રાણસિંહના) મુગટનું મણિ પોતાના બંધુને નમન કરવાથી પવિત્ર થયું હતું, જે મનુ વગેરેના આદેશોનું પાલન એજ ધર્મ માનતો હતો, જે સાક્ષાત્ ધર્મ જ હતો, જેણે નમ્રતા અને ફરજના નિયમો ક્યાં હતા, જેનો રાજ્યાભિષેક પરમસ્વામિએ પોતે કર્યો હતો, જેની રાજ્યલક્ષ્મી ધાર્મિક દાનોને લીધે પવિત્ર થઈ હતી, જે શંકરનો પરમ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી સેનાપતિ ધરસેનનો ન્હાનો ભાઈ હતો, જેનું (ધરસેનનું) મસ્તક પોતાના પિતાને નમવાથી તેની ચરણરજથી લાલ થયું હતું, જેના પગના નખોનું તેજ શત્રુઓનાં નમેલાં મસ્તકોના મુગટોનાં રત્નોના તેજમાં ભળવાથી વૃદ્ધિગત થતું હતું, જેના તેજને લીધે ગરીબ, નિરાધાર અને દુઃખી લોકો પોતાનું જીવન ટકાવી શકતા હતા, જે શંકરનો મહાન્ ભક્ત હતો, અને જે શ્રી સેનાપતિ ભટ્ટારકનો પુત્ર હતો, જેણે (ભટ્ટારક) પોતાના અસંખ્ય મિત્રોના મોટાં લશ્કરો વડે શત્રુઓને નમાવી કીર્તિ મેળવી હતી, જે પોતાના બળ વડે મેળવેલાં કોમળતા, માન અને દયાળુપણનાં સુખો ભોગવતો હતો, જેણે વંશપરંપરાના સેવકોનાં બળ વડે રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જે શંકરનો પરમ ભક્ત હતો, તે ધરસેન કુશળ હોઈને પોતાની સર્વ પ્રજા, સેવકો, દ્રાક્ષિકો (?) મહત્તર, ચાટભટ, ધ્રુવાધિકરણિકો, દણ્ડપાશિકો, મંત્રિઓ, રાજકુમારો, અને આ રાજ્યમાં રહેતા લોકો

તેમ જ જેને જેને સંબંધ હોય તેઓની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરે છે કે વિશાખ અને બપ્પા નામના કશ્યપગોત્રના બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મચારીઓને યોગ્ય સંકલ્પ સાથે, પોતાના માતાપિતાના પુણ્ય માટે અને પોતાના આ લોક તથા પરલોકનાં ઇચ્છિત ફલોની પ્રાપ્તિ અર્થે, વહુપલિકસ્થલીમાં આવેલા ડામરિપારક ગામની પૂર્વની સરહદપર ખેતી માટે (૬૦) સાઠ પાદાવર્તનું દાન કર્યું છે. તેઓ બન્ને સામવેદનો અભ્યાસ કરી, સાથે બલિદાન, ચરુહોમ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિ નામના પાંચ યજ્ઞો કરે એટલા માટે આ ક્ષેત્ર સાથેની તથા આસપાસની વસ્તુઓ, તેમાં કુદરતે ઉત્પન્ન કરેલો અથવા વાયુથી આણુવામાં આવેલો પાક, સોનું લેવાનો અગ્નિકાન્ડ, તથા ફરજિયાત મળુરીનું ઉત્પન્ન વિગેરે સહિત આપવામાં આવે છે. આનો ઉપલોગ તેના વંશજો યાવચ્યંદ્રદિવાકરૌ કરશે. આનો ઉપલોગ કરવામાં અથવા દાન તરીકે આપેલ ક્ષેત્ર ખેડવામાં કોઈએ પણ તેઓને હરકત કરવી નહિ. ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે અને માનુષ્ય અસ્થિર છે, તથા આ દાનનું ફલ પણ પોતાને પણ મળવાનું છે, - એવું જાણી તેના પછીના રાજાઓએ પણ આ દાનને માન આપવું તથા રક્ષણ કરવું. જે કોઈ આ દાન પાછું લેશે અગર તેમ કરવામાં અનુમોદન આપશે તે ન્હાના અનેક પાપો સાથે મ્હોટાં પાંચ પાપો કરવાના ગુન્હેગાર થશે. ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—“ જમીનનું દાન કરનાર માણસ સ્વર્ગમાં સાઠ હજાર વર્ષ રહે છે, અને તે પાછું લેનાર અગર લઈ લેવા દેનાર તેટલો જ વખત નરકમાં રહે છે. પાછું લેનારાઓ કાળા સર્પો થઈ વિંધ્યાચલના પાણી વગરના પ્રદેશની સૂકી ગુફાઓમાં રહે છે. હે યુધિષ્ઠિર ! રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! બ્રાહ્મણોને પૂર્વે આપેલાં દાનોનું રક્ષણ કર. દાન આપવા કરતાં પણ આપેલાં દાનનું રક્ષણ કરવામાં રાજાઓનું વધારે શ્રેય છે. સગર આદિ ઘણા રાજાઓએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે, પણ જે સમયે જે રાજા હોય છે તે જ તેનો ઉપલોગ કરે છે. રાજાઓએ જે ધન ધર્મમાં આપેલું છે, તે નિર્માલ્ય અને વમન કરેલી વસ્તુ સમાન છે, કયો સાધુ પુરૂષ નિર્ધના-વસ્થાની ખીકે તે પાછું લેશે ? ” સંધિવિથલાધિકારી સ્કન્ધલટ્ટે આ લખ્યું છે. (વલ્લભી) સંવત ૨૫૨ ના વૈશાખ કૃષ્ણપક્ષ ૫ ની તિથિ. આ સ્વહસ્ત મહારાજ શ્રી ધરસેન પોતાના છે. દ્વિતક ચિખ્ખર છે.

ધરસેન ર જનાં ભાડવામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો*

ગુપ્ત સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

આ બે પતરાંઓ ૨૭ વર્ષ પહેલાં કાઠિઆવાડના હાલાર પ્રાંતમાં રાજકોટથી અગ્નિકોણમાં ૧૫ માઈલ ઉપર ભાડવા નામના મોટા ગામડાંમાંથી મળ્યાં હતાં. તે રાજકોટના વાટસન મ્યુઝીયમમાં રાખવામાં આવ્યાં છે.

આ બે પતરાંઓ વલ્લીની સામાન્ય મુદ્રા વડે જોડેલાં છે; અને તે મુદ્રા પહેલાં પતરાંના નીચેના ભાગનાં એક કાણામાંથી બીજા પતરાના ઉપરના એક કાણામાં પસાર કરેલી છે. બન્ને પતરાંની જમણી બાજુનાં બે કાણાંઓમાંથી પસાર કરેલી કડી ખોવાઈ ગઈ છે.

પતરાંઓ એક બાજુ લખેલાં અને ઉત્તમ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેનું દરેકનું માપ ૧૦ $\frac{૩}{૪}$ "x૮ $\frac{૩}{૪}$ " છે. લખાણના રક્ષણ માટે ચારે હાંસીયાના કાંઠાઓ વાળી દીધેલા છે. દરેક પતરા-પર ૧૬ પંક્તિઓ લખેલી છે. બધા અક્ષરો તદ્દન સીધી લીટીમાં સુંદર અને ચોક્કસ કોતરેલા હોઈ દરેક સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. દરેક અક્ષર આશરે ૧" પોહાળો અને ૩" ઉંચો છે. પતરાંઓ પૂરાં ૧" જડાં હોવાથી અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છતાં પાછળ દેખાતા નથી.

આ દાનપત્ર વલ્લીમાંથી પરમમાહેશ્વર સામંત મહારાજ શ્રી ધરસેન(૨)એ જાહેર કરેલું છે. અને તે જ રાજનાં બીજા પાંચ દાનપત્રોનાં વર્ષ તથા તિથિએ, એટલે વૈશાખ બ(હુલ) ૧૫ સંવત્ ૨૫૨, આપેલું છે. પ્રશંસાવાળી પ્રતાવના તથા દરેક રાજનું વર્ણન પણ ધરસેન ર જનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં સર્વ દાનપત્રો પ્રમાણે જ છે. પરંતુ તેના પૂર્વે ગુહસેને છોડી દીધેલો 'સામંત' નો ઇકાબ ધ્રુવસેન ૧ લાની માફક તે પણ ધારણ કરે છે. તેના દાદાનું નામ ધરપડ લખ્યું છે, જ્યારે એક વધારાના અપવાદ સિવાય, તેનાં બીજા દાનપત્રોમાં ધરપટ અથવા ધરપક લખેલું છે.

દાન લેનાર આનર્તપુરના રહીશ, અથર્વવેદના વિદ્યાર્થી, કૌશ્રવસ ગોત્રના રૂદ્રધોશનો રૂદ્ર-ગોપ નામનો બ્રાહ્મણ છે. આ બ્રાહ્મણનું ગોત્ર વિચિત્ર છે. આ ગોત્રવાળો બ્રાહ્મણ મારા જાણવામાં નથી.

દાનમાં આપેલી વસ્તુ, આંબરેણુ સ્થલી(પ્રદેશ)(પ્રાપીય)માં આવેલું ગામ ઈષિકાનક ઉગ્રજ, ઉપરિકર, વિગેરે સાધારણ હક્કો સહિત છે.

દાન આપવાનો ઉદ્દેશ બ્રાહ્મણોને અપાતી દરેક દક્ષિણના હેતુ મુજબ, પાંચ યજ્ઞો કરાવવાનો છે.

દાનપત્રમાં સંબોધન કરાએલા અધિકારીઓમાં અવલોકિક અને દશાપરાધિક નામના બે છે, જે અત્યાર સુધીમાં મળી આવેલાં તે વંશના કોઈપણ દાનપત્રમાં જોવામાં આવ્યાં નથી. પહેલા શબ્દનો અર્થ સમજાતો નથી. તેનો અર્થ કદાચ, જમીન મહેસુલ માટે ગામડાંના લોકોની જમીન ઉપર દેખરેખ રાખનાર અમલદાર એવો હોય. દશાપરાધિકનો અર્થ ઘણું કરીને ગામની

* એ. ભા. ઈ. વો. ૪ પા. ૩૩-૩૭ ડી. બી. દિસ્મથર

હુદમાં દશ અપરાધ કરનારાઓ ઉપર નાંખેલો દંડ વસુલ કરનાર એવો છે. કોઈ કોઈ વાર આ હક્ક દાન લેનારને આપવામાં આવતો હતો. (જુવો. સદાશપરાધ-ને દાનને લગતા હક્કો-માં બતાવ્યું છે.)

દૂતક અથવા આ દાનનો અમલકરનાર અધિકારી ચિર્જિખર છે. અને લેખક, સંધિ અને વિગ્રહનો મંત્રિ સ્કંદલટ છે. આ અધિકારી એ ઘણા લાંબા સમય સુધી, ગુહસેનના રાજ્યના ઉત્તર ભાગથી ધરસેન રાજાના અંત સુધી, એ અધિકારનો ઉપભોગ કર્યો લાગે છે.

લેખમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં, વલ્લભી એ ભાવનગરથી વાયવ્ય કોણમાં ૧૮ મૈલ ઉપર આવેલું હાલનું વળા કહી શકાય. આનર્ત્તપુર એ, સુવિખ્યાત નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનું વતન ઉત્તર ગુજરાતમાં આવેલા હાલના વડનગરનું જૂનું નામ આનંદપુર એ જ મનાય છે.

નવાનગર સ્ટેટના એક ખવાસગિરાસદારના મુખ્ય શહેર આંબરણ અને આંબરેણું એ બન્ને વચ્ચે બહુ જ મળતાપણું છે. પરંતુ ઇષિકાનક ગામ ઓળખી શકાતું નથી. પણ આંબરેણું સ્થળ ઠાકિઆવાડ કરતાં ગુજરાતમાં હોવાનો વધારે સંભવ છે.

તિથિનું વર્ણન બ(હુલ) ૧૫ તરીકે કરેલું છે તે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જાણવાલાયક છે. મેં ઉપર કહ્યું છે તેમ, તે જ તારીખનાં બીજાં પાંચ દાનોમાં, તથા બીજાં, માસ અને વર્ષ જુદાં હોય એવાં દાનપત્રોમાં પણ એ આવે છે. તેનો અર્થ કૃષ્ણપક્ષનો ૧૫ મો દિવસ, એટલે અમાવાસ્યા એ જ છે. હાલના સમયમાં આપણે તે દિવસ વદ (અથવા બાહુલ) ૩૦ એ રીતે બતાવીએ છીએ, જ્યારે પ્રાચીન સમયમાં પખવાડીઆનો છેલ્લો દિવસ શુ. ૧૫ અને બ. ૧૫ એ પ્રમાણે બતાવવા હતા, એવું જણાય છે.

અશ્વરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઓં' સ્વસ્તિ વલમિતૈઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામૈતુલબલસર્પૈત્નમણ્ડલાભોગ-
સંસક્તસંપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપપ્રં
- ૨ તાપોપનતદાનમાનાર્જ્જવોપાર્જ્જિતાનુરાગોનુરક્તમૌલભૃતમિત્રશ્રેણિર્બૈલાવાસરાજ્યશ્રી
પરમમાહેશ્વરઃ શ્રિસેનાપતિ
- ૩ મટાર્ક્કઃ તસ્ય સુતસ્તત્પાદરજોરુગાવનતપાવિત્રિક્રિતાશિરોં શિરોવનતશત્રુચૂડામણિ-
પ્રભાવિચ્છુરિતપાદનસ્વપંક્તિઃ''
- ૪ ''દિધિતિર્દિર્નાનાથાક્રિપેળજનોપજીવ્યમાનવિભવઃ પરમમાહેશ્વરઃ'' શ્રિસેનાપતિ-
ધરસેનસ્તસ્યાનુજૈતત્પાદાભિપ્રં
- ૫ મપ્રશાસ્તરવિમલમૌલિમણિર્મન્વાદિપ્રણિતૈ વિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મ્મરાજ ઇવ વિહિ-
તવિનયવ્યવસ્થાપેદ્ધતિરાખિલ
- ૬ ભૂવનમણ્ડલભોગૈર્કે સ્વામિના પરમસ્વામિના સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષિકો'' મહાવિશ્રંણ-
નાવપૂતરાજૈશ્રિઃ પરમમહે
- ૭ શ્વરઃ શ્રીમહારાજદ્રોણસીઙ્ગઃ સિંહ ઇવ તસ્યાનુજૈ સ્વમુજબલપરાક્રમેણ પરગજઘ-
ટાનીકાનામેકવિજયી'' શરણૈષિ
- ૮ ણાં શરણમવબોદ્ધા શાસ્ત્રૈર્થતત્ત્વાનાં કલ્પતરુરિવ સુહૃદૈર્પ્રણયિનાં યથામિલષિતફ-
લોપભોગદઃ પરમભાગવતઃ શ્રીમ-
- ૯ હારાજધ્રુવસેનઃ તસ્યનુજૈસ્તચ્ચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશોષકલ્મષૈ સુવિશુદ્ધ સ્વચ-
રિતોદકક્ષાલિતાશોષકલિ
- ૧૦ કલંકૃં પ્રસભનિર્જિતારાતિપક્ષપ્રથિતમહિમા પરમાદિસભક્તઃ શ્રીમહારાજધર-
પૈઠં તસ્યસુતસ્તત્પાદસપર્ય્યાવાસ
- ૧૧ પૂણ્યોદયૈ શૈષૈવાત્પ્રભૃતિ સ્વક્લદ્વિતીયવાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતૈસત્ત્વ-
નિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતા

૧ ચિદ્રૂપે ૨ વાંચો વલમિતૈઃ ૩ વાંચો મૈત્રકાણામતુલ ૪:-આ વર્ષનાં અન્ય દાનપત્રોમાં નથી એવો સપત્ન શબ્દ આદિઆ વપરાયો છે કે જે શબ્દ આ દાનપત્ર કરતાં પ્રાચીન દાનપત્રોમાં જોવામાં આવે છે. જુઓ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૩૧૯ ૫ વાંચો પ્રતાપ ૬ વાંચો માનાર્જવો ૭ વાંચો શ્રેણી ૮ વાંચો રાજ્યશ્રીઃ ૯ વાંચો શ્રી ૧૦ વાંચો શિરા ૧૧-૧૨ અને ૧૩ વાંચો નક્ષત્રદીધિતિર્દિર્નાનાથ ૧૪ વાંચો કૃપણ ૧૫ વાંચો શ્રી ૧૬ વાંચો નુજસ્તત્પાદા ૧૭ વાંચો પ્રણામ ૧૮ વાંચો પ્રણતિ ૧૯ વાંચો પદ્ધતિરખિલ ૨૦ વાંચો ભુવનમણ્ડલાભોગૈર્ક ૨૧ વાંચો રાજ્યાભિષિકો ૨૨ વાંચો મહાવિશ્રાણ ૨૩ વાંચો રાજ્યશ્રીઃ ૨૪ વાંચો માહેશ્વર ૨૫ વાંચો દ્રોણસિંહ ૨૬ વાંચો તસ્યાનુજ ૨૭ વાંચો વિજયી ૨૮ વાંચો શાસ્ત્રાર્થતત્ત્વાનાં ૨૯ વાંચો સુહૃદ ૩૦ વાંચો તસ્યાનુજ ૩૧ વાંચો કલ્મષઃ ૩૨ વાંચો સુવિશુદ્ધ ૩૩ વાંચો કલંક ૩૪ વાંચો ધરપટઃ ૩૫ વાંચો પૂણ્યોદયઃ ૩૬ વાંચો શૈશવાત ૩૭ વાંચો સત્ત્વ ૩૧

- १२ रातिचू डारत्नप्रभासंसक्तसख्यपादनखरंभिसंहति^१ सकलस्मृतिप्रणितमार्गसम्य-
ग्परिपालनाप्रजाहिदैयरंजना
- १३ देन्वर्त्थराजशब्दो रूपैकान्तिस्थैर्य्यवैर्य्यगांभीर्य्यबैधिसंपद्भिः स्मारशशाङ्काद्रिराजो-
दधिन्निदशगुरुधनेशानतिशयानः श-
- १४ रणागताभयप्रदानपरतया 'त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलं प्रार्थनाधिकार्थप्रजा-
(दा) नानन्दितविद्वच्छुहप्रणयिहृद
- १५ यः पादचारिर्वै^२ सकलभूवैनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरो महाराजश्रीगु-
हसेनं तस्य सुते तत्पादनखमयू
- १६ स्वसन्तानैर्विसितजौह्वीजलौघविव्हालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यभोग-
सपैत् रूपलोभा

बीजुं पतरुं

- १७ दिवाश्रितः संरमाभिगामिकौर्गुणैः सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः
प्रथमनरपतिसमतिस्ति^३
- १८ छानामनुपालयिता धर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकरिणांमुपप्लवानां दरिशयितो
श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सं
- १९ हतारातिपक्षलक्षिपैरिभोगदक्षविक्रमकमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्री परममाहेश्वरोः
समन्तैर्महाराजश्रीधर
- २० सेनः कुशली सर्वानेवायुक्तकविनियुक्तैकेन्द्राङ्गिकमहत्तरचाटभटध्रुवाधिकरणिकदा-
ण्डपौषिकशौल्हिकावल्लोकि
- २१ प्रतिसारकचोरे धैर्य्यणिकदशापराधिकराजस्थानियकुमारामात्यादीन्यैः यथा
सम्बध्यमानैकां समाज्ञापयत्यस्तु वै^४
- २२ संविदितं यथा मया मातापित्रो^५ पुण्याप्ययनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषित-
फलावासये आनर्त्तपुरवास्तव्यकौश्र
- २३ वससगोत्राय अथर्व्वणसंर्बचारिणे ब्राह्मणरुद्रघोषपुत्ररुद्रगोपाय अम्बरेणुस्थली-
प्रापीय इषिकानकग्रामः सोद्र

१ वांये। सव्य २ अने ३ वांये। रश्मिसंहतिः ४ वांये। स्मृतिप्रणीत ५ हृदय ६ वांये। रूप ७ वांये।
बुद्धि ८ वांये। स्मर ९ वांये। तृण १० वांये। फल ११ वांये। विद्वत्सुहृत्प्रणयि १२ वांये। पादचारीव
१३ वांये। भुवन १४ वांये। गुहसेन १५ वांये। सुत १६ वांये। सन्तान १७ वांये। विसृत १८ वांये। संपत्
१९ वांये। रूप २० वांये। सरसमाभिगामिकौर्गुणैः २१ वांये। सुष्ठाना २२ वांये। धर्म २३ वांये। कारिणामुपप्लवानां
२४ वांये। दर्शयिता २५ वांये। लक्ष्मी २६ वांये। श्रीः २७ वांये। माहेश्वरः २८ वांये। सामन्त २९ वांये।
विनियुक्त ३० वांये। पाशिक ३१ वांये। चौरौद्धरणिक ३२ वांये। राजस्थानीय ३३ वांये। दीनन्यांश्च
३४ वांये। मानकान् ३५ वांये। वः ३६ वांये। मातापित्रोः ३७ वांये। पुण्याप्यायनाय ३८ वांये। ब्रह्मचारिणे

- २४ ज्ञं^१ सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यदेयं स्योत्पद्यमानविष्टीकैः सद-
शापराधं समस्तराजकीयानामहस्त
- २५ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रातिथिपञ्चमहायाज्ञिकानां
क्रयानां समुत्सर्पणार्थमाचर्द्रकां
- २६ ण्वसरिक्षितिसिथितिसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं^{१०} उदकातिसर्गेण ब्रह्मदेयं
निष्पिष्टि^{१२} यतोऽस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भू
- २७ जैतः कृषतः कर्षापयतः प्रदिषतः प्रदिशापयतो वा न कैश्चि^{१४} प्रतिषेधे वर्तितव्य-
मागाभिभद्रत्रिपतिभिश्चैस्मद्वंशजैर
- २८ न्यद्वंशजैर्वानित्यन्यैश्चर्यन्यस्थिरं^{१५} मानुष्यं सामान्यं^{१६} भूमिदानफलमवगच्छद्भि-
रयमस्मदायोनुमन्तव्यं परिपालयितव्यं
- २९ श्व [१] यश्चैनमाच्छिद्येदाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पञ्चभिर्माहापातकैः
सोपपातकैः संयुक्त स्यादित्युक्तं^{१७} भगवता वेदव्यासेन व्यसे
- ३० नै^{१८} ॥ षष्ठी वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [१] आच्छेत्ताचामन्तां
च तान्येव नरके वसे ॥ पूर्वदत्तां द्विजातिभ्यो यज्ञाद्रक्ष युधिष्ठिरै^{१९} [१] महीं
- ३१ महिमतांश्रेष्ठ दानाच्छेयेयोनुपालनं ॥ बहुभिर्वसुधाभूक्ता राज्ञेभिः सगरा-
दिभि^{२०} [१] यस्य यस्य यदा भूमितस्य तस्य तदा फलमिति = [॥]
- ३२ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य । लिखितं सन्धिविग्रहाधिकरणाधिक्रितं-
स्कन्दभटेन । दू^{२१} चिर्बिरः [१] सै^{२२} २०० ५० २ वैशाख वै १९

१ वांये। सोद्रज्ञ २ वांये। सोपरिकर ३ वांये। सभूतवातप्रत्यायः ४ वांये। सधान्यहिरण्यदेयः ५ वांये।
सोत्पद्यमानविष्टीकः ६ वांये। सदशापराधः ७ वांये। क्रियाणां ८ वांये। चन्द्रा ९ वांये। सरिक्षितिसमकालीनः
१० वांये। पुत्रपौत्रान्वयभोग्यः ११ वांये। ब्रह्मदेयः १२ वांये। निष्पिष्टः १३ वांये। भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः
प्रदिशतः प्रदेशयता १४ वांये। कैश्चित् १५ वांये। नृपतिभिश्चास्मद्वंशजैः १६ वांये। अनित्यान्यैश्चर्यन्यस्थिरं १७ वांये।
सामान्यश्च १८ वांये। मस्मदायोनुमन्तव्यः १९ वांये। च्छिद्यादा २० वांये। महापातकैः २१ वांये। संयुक्त
२२ वांये। क्तश्च २३ वांये। व्यासेन २४ वांये। षष्ठी २५ वांये। चानुमन्ता २६ वांये। वसेत २७ वांये। यत्नाद्रक्ष
२८ वांये। युधिष्ठिर २९ वांये। दानाच्छेयो ३० वांये। भुक्ता ३१ वांये। राजभिः ३२ वांये। सगरादिभिः
३३ वांये। यदा ३४ वांये। कृत ३५ वांये। दूतक ३६ संवत् ३७ वांये। बहुलपक्ष

ધરસેન ર જનાં પાલિતાણુનાં તામ્રપત્રો

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાસ) ઈ. સ. ૫૭૧

ઠાઠિઆવાડમાં પાલિતાણુમાંના લોચરામાંથી આશરે ૪૦ વર્ષ ઉપર મળી આવેલાં અને હાલ પાલિતાણુ સ્ટેટની માલિકીનાં તામ્રપત્રોની સાત જોડીઓમાંનાં આ પતરાંઓ છે. સિંહાદિત્યનાં પતરાંઓ માફક આ પણુ પ્રથમ ઈન્ડિયન એન્ટિકવેરી વો. ૩૯ પા. ૧૩૦ નં ૫ માં મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને, (આ ઈ. સી. એસ) વર્ણવ્યાં હતાં. ડૉ. વેગેલના કારકુને બનાવેલી તેની બે શાહીની છાપો ઉપરથી તે ઉપરનો લેખ હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. પાલિતાણુના એડમિનિસ્ટ્રેટર મી. ડબ્લ્યુ. સી. ટ્યુડર એવને અસલ પતરાંઓ કૃપા કરીને રાય. બાહાદુર વેંકયને આપ્યાં હતાં, અને તેમણે આ શાહીની છાપો મારા ઉપયોગ માટે મને આપી હતી.

આ બે તામ્રપત્રો છે, અને તે મી. વેંકયના કહેવા પ્રમાણે, ૧૧૩ ઇંચ પહોળાં અને ૭૪ ઇંચ લાંબાં છે. દરેક પતરાની અંદરની બાજુએ લેખની ૧૮ પંક્તિઓ છે. પહેલા પતરાને નીચે અને બીજાની ઉપર બે ઠીકાઓનાં કાણાં છે. પરંતુ મળેલી મુદ્રા આ પતરાંઓની છે કે તે સાથે મળેલાં મૈત્રકોનાં બીજાં પાંચ પતરાંઓની છે, તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

તે ઉપરનો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અને લિપિ સામાન્ય વલ્લી છે.

લેખમાં વલ્લીના રાજા ધરસેન ર જના જમીનના દાનનું વર્ણન છે. અને તેની તિથિ વર્ષ વગેરે તે જ રાજાનાં બીજાં ચાર દાનો પ્રમાણેની છે. યશોગાન કરતી પ્રસ્તાવના લગભગ ધરસેન ર જનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં દાનો પ્રમાણે જ છે. ખાસ જણાવવા જેવી હકીકત ક્રૂતા એ જ છે કે તેના દાદાનું નામ ધરપડ લખેલું છે, જ્યારે તેનાં બીજાં દાનોમાં ધરપટ અથવા ધરપડુ આપેલું છે. દાનનો લાગ આ પ્રમાણે છે:—

(પં. ૧) વલ્લી માંથી—

(પં. ૨૧) મહેશ્વર(શિવ)નો પરમ ભક્ત, યશસ્વી મહારાજ ધરસેન (૨) કુશળ હોઈ, સર્વ અધિકારીઓ, જેવાકે, આયુક્તકો, વિનિયુક્તકો, દ્રાંક્તકો, મહત્તરો, કાચા અને પાઠા સૈનિકો, ધ્રુવાધિકરણિકો, હણડપાશિકો, ચોરોદ્ધરણિકો, રાજસ્થાનીય, કુમારામાત્યો વિગેરે તથા સંબંધ ધરાવતા સર્વેને શાસન કરે છે કે:—

તમોને જણાવું છું કે મારા માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે તથા આલોકે તેમ જ પરલોકમાં ફલ પ્રાપ્તિ અર્થે મેં નીચે પ્રમાણે દાન કરેલું છે:—

૧૮૦ પાદાવર્તો—[બંધ] વાનક પ્રદેશના નાટથોટક ગામની ઈશાને, અને એકલિક ગામમાં દારકના ક્ષેત્રની પશ્ચિમે અને આદિત્યના ક્ષેત્રની ઉત્તરે; ૧૨૦ પાદાવર્તો અને ૩૨ પાદાવર્તોનું નિંબતળાવ જે (નાટથોટકની) વાયવ્યના રસ્તાની પૂર્વે છે; નિંબકૂપ પ્રદેશના દે(વ)રક્ષિતપાટકની નૈરૂત્ય તરફ અણડલેદક તળાવની ઉપરના ભાગમાં, અને વત્સવહુક નદીના બન્ને કાંઠા પર ગોક્ષની માલીકિના

૧૩૦ પાદાવર્તો; કદમ્બપદ્મ પ્રદેશનાં ચિત્રકસ્થલ્ય ગામની ઉત્તરે ધાર્મિકની માલકીના ૧૦૦ પાદાવર્તો; અને કદમ્બપદ્મની જમીનની પૂર્વ તરફની સીમા પર કોધકની માલિકીનું અવતર તળાવ.

આ જમીન તે સાથેના ડગ્ગ, પરિકર-વાત-મૂત-ધાન્ય-હિરણ્યાદય, તથા ફરજિયાત મંજુરીના હક્ક સાથે, કોઈ પણ રાજના અધિકારીની દબલગિરિ રહિત મુમિચ્છિદ્ર ન્યાયે, તે કૌશિક ગોત્રના વાજસનેય-માધ્યંદિન શાખાના બે રોધ તથા સ્યેન નામના ગ્રાહ્યોને, બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અથિતિ નામના પાંચ મહાયજ્ઞો કરવામાટે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને નદીના અસ્તિત્વ પર્યંત તેના પુત્ર, પૌત્ર અને પછીના વંશજોના ઉપલોગ માટે વ્રત્તદેય તરીકે આપેલી છે.

ત્યાર પછી હંમેશ મુજબ બોધ અને વ્યાખ્યાના બે શ્લોકો છે. છેલ્લી પંક્તિ આ પ્રમાણે છે:--

મારી, મહારાજ શ્રીધરસેનની સહી (આ છે) (આ લેખ) સંધિવિગ્રહાધિકૃત સ્કંદભટે લખ્યો છે. દ્વૈતક ચિર્ઞિર (હતો). સંવત્ ૨૫૨ વૈશાખ વદ ૧૫. તારીખ ગુપ્ત-વલ્લભી સંવત્ ની ગણવી. અને બતાવેલો મહિનો ઈ. સ. ૫૭૧ નો આવે છે. ધરસેન ૨ જાનાં બીજાં પાંચ દાનોમાં દ્વૈતક ચિર્ઞિર બતાવેલો છે. લેખક સ્કંદભટ, ધરસેન ૨ જા તથા તેના પિતા અને પહેલા આવનાર ગુહસેન બન્નેનો સેવક હતો. લેખમાં બતાવેલાં સ્થળો એાળખી શકાયાં નથી.

અનુલેખ,

વલ્લભીના દાન વિષેના પહેલાંના બે લેખોમાં મેં ભૂલો કરી છે તે સુધારવાને આ તકનો હું લાભ લઉં છું.

૧. વો. ૩ પા. ૩૨૩.પં. ૧૧ માં વાંચો: “હરિયાનક, જે હસ્તવપ્રાહરણીના (એક પેટા ભાગ) અક્ષસરકમાં આવેલું છે.” (પ્રાપ્યને બદલે) પ્રાપીય સાડ જુઓ ઉપર, પા. ૮૧ નોટ ૧.
૨. મી. ટી. કે. લઘુ એ મારી સાથે નોગાવાનાં પતરાં (વો. ૮ નં ૨૦) વાંચતાં યોગ્ય કહ્યું હતું કે ઉચ્ચમાન નો અર્થ “ કહ્યું ” નથી, પરંતુ “ કહેવાનું, હવે પછી જણાવવામાં આવતું ” એવો છે. માટે ઉચ્ચમાનમુક્તૌ અને ઉચ્ચમાનવિષયે (વો. ૮ પા. ૧૮૯) એ શબ્દો નવગ્રામકમુક્તૌ અને ચંદ્રપુત્રક-વિષયે ને બદલે છે. તે જ પ્રમાણે, પા. ૧૯૩ માં પાઠની પંક્તિઓ ૩૮ અને ૪૦ માં ઉચ્ચમાન—ચાતુર્વિધ-સામાન્ય એ નવગ્રામક-ચાતુર્વિધ-સામાન્ય ને બદલે છે. અને પા. ૧૯૮ ઉપર પંક્તિ ૪૩ માં તે જ શબ્દ ચંદ્રપુત્રક-ચાતુર્વિધ-સામાન્ય ને બદલે છે. તેથી વો. ૮ના સાંકળીઆમાં નવગ્રામક-મુક્તિ અને ચંદ્રપુત્રક--વિષય એ બે પ્રદેશો આપવા પડશે.

પત્રું પહેલું

- ૧ [ઓં] સ્વસ્તિ [॥] વલ્મીત[:] પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકૌણામતુલબલસ-
પત્નમણ્ડલ[।] ભોગસં(સ) સક્તસંપ્રહ[।] રશતલબ્ધપ્રતા-
- ૨ પ[:] [પ્ર] તાપોપનતદાનમ[।] નાર્જીવોપાર્જિતા[નુ] રાગોનુરક્તમૌલભૃતમિ-
ત્રશ્રીણીબલાવાસ(॥) રાજ્યશ્રી[:]^૩ પરમમાહેશ્વર:
- ૩ શ્રીસેનાપેતિમટાર્કસ્તસ્ય^૧ સુતસ્તત્પાદરજોરુણાવનતપવિત્રિક્રિતશિરા[:]^૨ શિરાવન-
તશત્રુચૂડામણિપ્રભાવિહું
- ૪ રિતપદ્મનખપન્તિદીધિતિદીનાનાથક્રિપણજનોપજીવ્યમાનવિભવ[:]^૪ પર[મ્]-
માહેશ્વર: શ્રીસેનાપતિધરસેનસ્તસ્યાનુ-
- ૫ જસ્ત[ત] પાદાભિપ્રણામપ્રસ્તતસ્તતરવિમલમૌલિમાણિર્મ(।) ન્વાદિપ્રણીતવિધિવિ-
ધાનધર્મા^૫ ધર્મરાજ યિર્વ વિ[હિ] તવિન-
- ૬ યવ્યવસ્થાપદ્ધતરચિલભુવનમણ્ડલાભગૈકસ્વામિર્ના^૬ પરમસ્વામિનાસ્વયમુપહિતરાજ્યા-
ભિષકમર્હો વિશ્રાણનાવ-
- ૭ પૂતરાજશ્રી[:] પરમમાહેશ્વર^૭ મહારાજશ્રીદ્રોણસિદ્ધ[:] સિંહ^૮ ઇવ તસ્યા-
નુજ[:] સ્વભુજબલપરાક્રમેણ પરગજઘ-
- ૮ ટાનીકાનામકવિજયિ^૯ શરણેષિણાં^{૧૦} શરણમવબોદ્ધા શાસ્ત્રાર્થતત્વાર્ના^{૧૧} કલ્પતરરિવે^{૧૨}
સુહ[ત] પ્રણયિર્ના^{૧૩} યથાભિ-
- ૯ લપિતકામફલોપભોગદ[:] પરમભાગવત [:] શ્રીમહારાજધ્રુવસેનસ્તસ્યાનુજ-
સ્તચરણાર[વિ] ન્દપ્રણતિપ્રવિધર્તા-
- ૧૦ શેષકલ્મષ: સુવિશુદ્ધસ્વચરિતોદકક્ષાલિત(।) સકલકલિકલંક: પ્રસભનિર્જિતા-
રાતિપક્ષપ્રથિતમહિમાં^{૧૪} પર-
- ૧૧ માદિત્યભક્ત[:] શ્રીમહારાજધરપડસ્તસ્ય[।] ત્મજસ્તત્પાદ(।) સપરિચ્યાવા-
સપુણ્યોદય[:]^{૧૫} શૈશવા[ત] પ્રભૃતે^{૧૬} સ્વજ્ઞદ્વિતિયે^{૧૭}-
- ૧૨ બાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસ્વત્વનિકેષ: તત્પ્રભાવ(।) પ્રણતારાતિ-
ચૂડ(।) રત્નપ્રભાસંસ-
- ૧૩ ક્તસવ્યપાદનચરશ્મિસંહતિ[:] સકલસ્મિતિપ્રણિતમાર્ગસમ્યત્પરિપાલનપ્રજાહૃદ-
યર[જ્ઞ] નાદન્વર્થરાજશબ્દો^{૧૮} [રૂ]

૧ વાંચો. સ્વસ્તિ ૨ વાંચો. મૈત્રકૌણામ ૩ વાંચો. શ્રેણી ૪ વાંચો. સેનાપતિ ૫ વાંચો. પવિત્રીકૃત
૬ વાંચો. શિરો અને વિચ્છુ ૭ વાંચો. પાદનખપદ્ધિદીધિતિદીનાનાથક્રિપણ ૮ વાંચો. પ્રશસ્તર ૯ વાંચો.
ઇવ ૧૦ વાંચો. પદ્ધતિ અને લાભોગૈક ૧૧ વાંચો. ભિષેક ૧૨ વાંચો. શ્વરો ૧૩ વાંચો. સિંહ: સિંહ ૧૪ વાંચો.
નામેકવિજયી ૧૫ વાંચો. શરણે ૧૬ વાંચો. તત્વાર્ના ૧૭ વાંચો. તરુરિવ ૧૮ વાંચો. નાં ૧૯ વાંચો. વિધૌતા.
૨૦ વાંચો. મા ૨૧ વાંચો. સપરિચ્યા ૨૨ વાંચો. પ્રભૃતિ ૨૩ વાંચો. દ્વિતીય ૨૪ વાંચો. સત્ત્વ ૨૫ વાંચો. સ્મૃતિપ્રણીત
અને સમ્યક્પરિ

- १४ पकान्तिस्थिर्यगाम्भिर्यबुद्धिसम्पाद्धि[:]' स्मरशश[१]ङ्क[१]द्रिराजोदधि-
त्रिदशगुरुधनेशान[१]तिशयान[:]' शरणगताभय-
- १५ प्रदानपरतया तृणवदपास्त[१]शेषस्वकार्यफल[:]'प्र[१]र्त्थन[१]धिका-
र्त्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृ[त्] प्रणयिहृद-
- १६ य[:] पादचारिर्व सकलभूवनमण्डलाभोगप्रमोद[:]' परममाहेश्वर[:]' श्रीमह[१] राजगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-
- १७ दन[ख]मयूखसन्त[१]ननिव्रितजाहविजलोघविक्षालिताशेषकल्मषैः प्रणयि-
शतसहस्रोपजी-
- १८ व्य(:) भोगसम्प[द्] [रू]पलोभा[दि]वाश्रीत[:]' सरसम[१]भिगा
मिकैर्गुणे सहजशक्तिशीक्षाविशेषविमापिताखिलधनु[र्द्धर] [:]'

पतरुं बीजं

- १९ प्रथम[न]रपतिस[मतिस्तु]ष्ट[१]नामनुपालयतीं धर्मदायाना[म]पकर्त्ता-
प्रजोपघ[१]तकारिणां(न)मु[प]'
- २० प्लवानं[१] दरिशयितौ श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षमलक्ष्मिपरिक्षो-
भदक्षविक्रम[:]' क्रमो[प]-
- २१ संप्र[१]सविमलपार्थिवश्री[:] परममाहेश्वर[:] श्रीमहाराजधरसेन(॥)
कुशली सर्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्रांगिक-
- २२ महत्तरचाटभटभ्रुवाधिकरणिकदाण्डपाशकचोरोद्धरणिकराजस्थानीयकुमारामात्यादी-
(नां) नन्यांश्चै य[था]-
- २३ सबद्धमानका[न्]' समाज्ञापयत्यस्तु व[:] संविदितं यथा मया म[१]-
तापित्रुपुण्याप्यायना[या]त्मनश्चैहिक[१]मुष्मिकर्फ-
- २४ ल[१]वाप्तये ॥ [बंवू]वानकस्थलिप्र[१]पीये' नाट्योटकग्रामे पुर्वोत्तर-
सिम्नि' तथा एकलिकग्रामे च[द]रकसत्कक्षेत्राद-
- २५ परत[:] [च]रिपादावर्त्तशतं अशीत्यधिकं तथा आदित्यक्षेत्राचोत्तरत-
[:]' ॥ तथा(द)परोत्तरसीम्नि' पर्थो पूर्वत[:] पादावर्त्तशतं

१ वांथे। स्थैर्यगाम्भीर्य २ वांथे। शशाङ्काद्रि ३ तृणवद् नो द डे। तस्मादेव भांथी सुधार्यो ७ ४ वांथे। चारीव
५ वांथे। भुवन ६ वांथे। हेश्वर ७ वांथे। संताननिर्वृतजाहबीजलौघ ८ वांथे। वाश्रित ९ वांथे। कैर्गुणैः १० वांथे।
शिक्षा अने विस्मापिता ११ वांथे। नामनुपालयिता १२ वांथे। कारिणामुप १३ वांथे। दर्शयिता १४ वांथे।
लक्ष्मीपरिभोग १५ वांथे। पाशिक १६ वांथे। संबध्यमान १७ वांथे। तं १८ वांथे। पितृ १९ वांथे। स्थलीग्राम्ये
२० वांथे। पूर्वोत्तरसीम्नि १ वांथे। शतमशीत्यधिकं २२ वांथे। क्षेत्राचोत्तरतः २३ क्षेत्र २४ वांथे। पक्षः २५ शतं

- ૨૬ વિશધિકં દ્વાત્રિશપાદાવર્તપરિસરૌ નિમ્બવાપી[૧] તથા નિમ્બકુપસ્થલિપ્ર[૧]-
 પીયે^૧ દે[વ] રક્ષિતપાટકે અવરદક્ષણસીર્નિ^૨
- ૨૭ વત્સવહકસ્યોભયતટેષું^૩ સ્વઙ્ગભેદકતટાકાગ્રોદેરે ચ પાદાવર્તશતં ત્રિશધિકં ગોક્ષ
 પ્રત્યયં[૧] કદમ્બપ-
- ૨૮ દ્રસ્થલિપ્રાપિયે^૪ ચિત્રકસ્થલ્યગ્રામે ઉત્તરસીર્નિ પાદાવર્તશતં ધાર્મિકપ્રત્યયં[૧]
 તથાકદમ્બપદસ્વતકે પૂર્વસીર્નિ કોશ્વરૂપત્યયઃ [અવનર]-
- ૨૯ વાપી[૧] એત[ત] સોદ્રજ્ઞં સોપરિકર્ફં સવ [૧] તભૂતધાન્યહિ[૧] ણ્યદેયં
 સોત્પદ્યમ[૧] નવેષ્ટિકં સમસ્તરાજકિય[૧] ન (૧) મહસ્તપ્રક્ષેપેણિયં ભૂમિ-
 ચ્છિદ્રન્યાયે(ન)''
- ૩૦ (ન) વાજસનેયમાધ્યન્દિનકૌશિકસગોત્રવ્ર(૧) હ્ણરોષશ્યેનાભ્યાં બલિચરુવૈશ્વ-
 દેવાગ્નિહોત્રાતિથિપન્ચમહાયાજ્ઞિકાનં[૧]
- ૩૧ ક્રિયાણાં સમુત્સર્પણાર્થમાચન્દ્રકર્ણિ(વ) ''સિરિક્ષિતિસ્થિતિસમકાલિનં પુત્રપૌ-
 ત્રાન્વયભોગ્યં ઉ(દ)કાતિસ(ગે)ણ વ્ર
- ૩૨ હ્રદેયં નિસિદ્ધં(૧) યતોસ્યોચિતયા બ્રહ્મદેયસ્થિતયા ભૂજત(:) ક્રિષત(:)
 કર્ષિપયત(:)''^{૧૩} પ્રદિશ(ય) તો વા વ કૈશ્ચિ(ત) પ્રતિષેષે વર્તિત(વ્ય)
- ૩૩ માગામિભદ્રત્રિપતિભિશ્ચાસ્વદ્વશજૈરનિત્યાનૈશ્વર્યાન્યસ્થિરં''^{૧૪} મ(૧) નુષ્યં સામા-
 ન્યશ્ચ ભુમિદાનફલામવગજ્ઞિરયમસ્મદાયોનુમન્તવ્ય[:]''^{૧૫}
- ૩૪ પરિપાલયતવ્યશ્ચ(૧)યશ્ચૈનમાછિન્ધ(૧)દાછિધમ(૧)નં(૧) વાનુમોદેત સ
 પન્ચમિમહાપાતકૈ(:)''^{૧૬} સોપપાતકૈ(:) સયુક્ત(:)''^{૧૭} સ્યાદિત્યુક્તં ચ ભગ-
 વતા વૈદવ્યૌ-
- ૩૫ સેન વ્ય(૧)સે[ન ॥] ષષ્ટિવરિષસહસ્રૌણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભુમિદઃ(: ''^{૧૮})
 ઔછેત ચાનુમન્ત(૧) ચ તાન્યેવ નેરકે''^{૧૯} વસે(ત) । [૧] બહુમિર્વસુધા
 ભુક્તા રાજમિ[:] સગરાદિમિ(:) યસ્ય યસ્ય યદા ભુ
- ૩૬ મિ(ત)સ્યૈ તસ્ય તદા (ફ)લમિતિ ॥ (૨) સ્વહસ્તો મમ મહારાજ (શ્રી)
 ધરસેનસ્ય ॥ લિખિતં સન્ધિવિગ્રહાધિક્રિતસ્કન્દભટેનં'' ॥ દૃઢચિર્બિર[:] ॥
 સ ૨૦૦ ૫૦ ૨ વૈશ[૧]સ્વ ૩ ૧૦ ૫ (॥)

૧ વાંચો વિંશત્યધિકં ૨ વાંચો દ્વાત્રિંશત્પાદા ૩ વાંચો કૂપસ્થલીપ્રાપ્યે. ૪ વાંચો અપરદક્ષિણ ૫ વાંચો
 તટયોઃ ૬ વાંચો ત્રિંશદધિકં ૭ વાંચો સ્થલીપ્રાપ્યે ૮ વાંચો કરં ૯ વાંચો રાજકીયા અને પ્રક્ષેપણીયં
 ૧૦ વાંચો ભૂમિચ્છિદ્ર ૧૧ વાંચો સરિરિક્ષિતિ અને કાલીનં ૧૨ વાંચો નિસૃષ્ટં ૧૩ વાંચો ભૂજતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ
 ૧૪ વાંચો ત્રિપતિભિશ્ચાસ્મદ્વશજૈરનિત્યાન્યૈશ્વર્યાન્યસ્થિરં. ૧૫ વાંચો ભૂમિ, ગચ્છ, અને સ્મદાયો ૧૬ વાંચો પાલક્ષિત
 ૧૭ વાંચો માચ્છિન્ધ્યાદાચ્છિન્ધ. ૧૮ વાંચો મિર્મહા ૧૯ વાંચો સંયુક્તઃ ૨૦ વાંચો ક્તં ૨૧ વાંચો વેદ ૨૨ વાંચો વર્ષ
 ૨૩ વાંચો ભૂમિ ૨૪ વાંચો આચ્છેતા ૨૫ વાંચો નેરકં ૨૬ વાંચો ભૂમિસ્તસ્ય ૨૭ વાંચો ક્તં ૨૮ વાંચો તે દ્વાત્રીકનું ૨૯ વાંચો ૫

ધરસેન ૨ જાનાં માળિયાનાં તામ્રપત્રો^૧

શુ. સંવત ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨) વૈશાખ વદ ૧૫

આ લેખ તરફ પ્રથમ ૧૮૮૪ માં ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૬૦ માં મેં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું મુંબઈ ઇલાકામાં કાઠિઆવાડના સ્વસ્થાન જુનાગઢના માળિયા મહાલના મુખ્ય શહેર માળિયામાંથી^૨ મળી આવેલાં કેટલાક તામ્રપત્રો ઉપરથી આ લેખ લખેલો છે. મૂળ પત્રોમાં જુનાગઢના દરબારના હવાલામાં છે.

દરેક લગભગ ૧૧ $\frac{૩}{૪}$ "x૭ $\frac{૩}{૪}$ " ના માપનાં એવાં બે પત્રોમાં છે. અને તેની એક બાજુપર લેખ લખેલો છે. લેખના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ વાળી દીધેલા છે. અને આખો લેખ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પત્રોમાં ઠીક ઠીક જાડાં છે, પણ અક્ષરો ઉંડા હોઈ પાછળના ભાગમાં ચોખ્ખા દેખી શકાય છે. કોતરકામ સારું કરેલું છે, પરંતુ અક્ષરોની અંદર કોતરનારનાં એજન્ડાનાં નિશાન હંમેશા મુજબ દેખાય છે. પહેલા પત્રની નીચે અને બીજાની ઉપરના ભાગમાં કાણામાંથી પસાર કરેલી કડીઓથી પત્રોમાં જોડેલાં છે. મારા જોવામાં આવ્યાં ત્યારે બન્ને કડીઓ કાપેલ હતી. એક કડી સાદી ત્રાંબાની છે તે $\frac{૩}{૪}$ " જાડી અને $૧\frac{૩}{૪}$ " વ્યાસવાળી ગોળ છે. બીજી તેટલી જ જાડી પણ વલ્લી મુદ્રાઓની કડીઓ પ્રમાણે લંબગોળ છે. આના છેડા ઉપરથી $૧\frac{૩}{૪}$ "x $૨\frac{૩}{૪}$ " વાળી લંબગોળ મુદ્રાથી બાંધેલા છે. આ મુદ્રામાં જરા ઉંડી સપાટીમાં ઉપડતી રીતે કોતરેલો જમણી બાજુ મહોવાળો નંદી છે જે વલ્લી મુદ્રાઓમાં સામાન્ય રીતે કોતરવામાં આવે છે. તેની નીચે બે આડી લીટીઓ કરી તેની નીચે શ્રીલટકઃ (શ્રીલટકઃ) એટલે પ્રતાપી ભટાર્ક એમ લખેલું છે. બે પત્રોમાંનું વજન ૩ પૌંડ ૧ ઔંસ છે. બે કડીઓ તથા મુદ્રાનું વજન ૧૨ $\frac{૩}{૪}$ ઔંસ છે. અને કુલ વજન ૩ પૌંડ, ૧૩ $\frac{૩}{૪}$ ઔંસ છે. અક્ષરોનું માપ $\frac{૩}{૪}$ " અને $\frac{૩}{૪}$ " વચ્ચે છે.

વલ્લી વંશના મહારાજા ધરસેન ૨ જાનો આ લેખ છે: તેમાં લખેલ શાસન વલ્લી એટલે કાઠિઆવાડમાં ગોહિલવાડ પ્રાંતના વળાસ્ટેટના હાલના મુખ્ય શહેર વળામાંથી કાઢેલું છે. સમય આંકડાઓથી આપેલો છે. તે સંવત ૨૫૨ (ઈ. સ. ૫૭૧-૭૨) ના વૈશાખ (એપ્રિલ-મે) વદિ ૧૫ છે. આ લેખ કોઈ પણ પંથનો નથી. તેનો હેતુ ફક્ત મહારાજા ધરસેન ૨ જાને એક બ્રાહ્મણને પંચ મહાયજ્ઞ ચાલુ રાખવા માટે અંતર્યા ડાંભિત્રામ, તથા વજ્રામ નામનાં ગામડાંઓમાં દાનમાં આપેલા જમીનની નોંધ કરવાનો છે.

૧ કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૧૬૪-૧૬૫ ફ્લીટ ૨ જુનાગઢથી નેરલ ખુલામાં આશરે ૨૩ માર્ચ ઉપર ઉત્તર માંના માળિયા માળિયાથી જુદું પાડવાને આને માળિયા હાટીના પણ કહે છે.

ગુજરાતના યેતિહાસિક લેખ

અક્ષરાન્તરં

પહેલું પત્રું

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ વલ્લીતઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલવલસ[સ્]પત્રમણ્ડ-
લાભોગસંસક્તસંપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપઃ
- ૨ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાનુરક્તમૌલભૂતમિત્રશ્રેણીવલાવાસરાજ્યશ્રીઃ-
પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિ-
- ૩ મટાર્કઃ [॥] તસ્ય સુતસ્તત્પાદરજોરુણાવનત પવિત્રીકૃતશિરાઃ શિરોવનતશત્રુ-
ચુડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતપાદનસ્વપક્ષિ દીધિતિર્દી-
- ૪ નાનાથ કૃપણજનોપજીવ્યમાનવિભવઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિધરસેનસ્તસ્યા-
નુજસ્તત્પાદપ્રણામપ્રશસ્તરવિમલ-
- ૫ મણિર્મન્વાદિપ્રણીતવિધિવિધાનધર્મા ધર્મરાજ ઇવ વિહિતવિનયવ્યસ્થાપદ્ધતિરચિ-
લભુવનમણ્ડલાભોગૈકસ્વામિના પરમસ્વામિના-
- ૬ સ્વયમુપહિતરાજ્યાભિષેકઃ મહાવિશ્રાણાનાવપૂતરાજ્યશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરો મહારાજદ્રો-
ણસિંહઃ સિંહ ઇવ [॥] તસ્યાનુજસ્વભુજ-
- ૭ વલાપરાક્રમેણ પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણૈવિણાં શરણમવબોધ્યૌ શાસ્ત્રા-
ર્થતત્ત્વાનાં કલ્પતરુરિવ સુહૃત્પ્ર-
- ૮ ણયિનાં યથાભિલષિત કામફલોપભોગદઃ પરમભાગવતઃ શ્રીમહારાજ ધ્રુવસેનસ્તસ્યા-
નુજસ્તચ્ચરણારવિંદપ્રણિતપ્ર-
- ૯ વિઘૌતાશેષકલ્મષઃ સુવિશુદ્ધમ્ય [સ્વ] ચરિતોદકપ્રક્ષાલિતસકલકલિકલઙ્કઃ
પ્રસભનિર્જિતારાતિપક્ષપ્રથિતમહિમા
- ૧૦ પરમાદિત્યમક્તઃ શ્રીમહારાજધરપટ્ટસ્તસ્યાત્મજસ્તત્પાદસપર્યાવાસપુણ્યોદય[:]
શૈશવાત્મભૃતિચ્છદ્ધિતીયબાહુરે-
- ૧૧ વ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ [ત્]વનિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિ
ચૂડા રત્નપ્રભાસંસક્તસરુચ્ચ [વ્ય]પા-
- ૧૨ દનચરશ્મિસંહતિ[:] સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરજ્જના-
દન્વર્થરાજશબ્દો રૂપકાન્તિસ્થૈર્ય-
- ૧૩ ગામ્મીર્ય બુદ્ધિસમ્પદ્ધિઃ સ્મરશશાંકાર્દ્રિ [દ્રિ] રાજોદધિત્રિદશગુરુધને[શા]-
નતિશયાના[નો] મયપ્રદાનપરતયા તૃણવ-

૧ મૂળ પત્ર ૭૫૨યા ૨ ઇ. અ. વા. ૧૫ પા ૧૮૭ મે આપેલા આ જ મહારાજનું અનુદાનપત્ર
આંહી વધારે સારે પાઠ આપે છે—પ્રશસ્તરવિમલમૌલિમણિ ૩ વાંચે અવબોધ ૪ આત્મભૂતી જવાયે
હતો અને પાછળથી તેની જગ્યા કરતાં જરા ઉંચે ઉમેરવામાં આવેલ છે. ૫ અરના દાનપત્રમાં આંહી
અતિશયાનઃ શરણાગતઅભયપ્રદાન એમ પાઠ છે.

- ૧૪ દપાસ્તાશેષસ્વકાર્યફલઃ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડલાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીમહારા-
- ૧૫ જગુહસેનઃ [॥] તસ્યસુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂક્તસંતાનનિર્વૃત્તજાહવીજલો[લૌ]ઘ-
વિક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશત-
- ૧૬ સહસ્રોપજીવ્યભોગસંપત્તિરૂપલોભાદિવાશ્વ[શ્રિ]તસ્સરસમાભિગામિકૈર્ગુણૈઃ સહજ-
શક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્મા-
- ૧૭ પિતાખિલધનુર્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિષ્ઠાનામનુપાલયિત્વા ધર્મ્ય[મ્મ]દાયા-
નમપાકર્ત્તા
- ૧૮ પ્રજોપઘાટકારિણામુપપ્લવાનામ્ દર્શયિત્વા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય સંહતારાતિ-

પતરૂં બીજું

- ૧૯ પક્ષલક્ષ્મીપરિક્ષોભદૈક્ષવિક્રમઃ ક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ મહારાજ-
- ૨૦ શ્રિ(શ્રી) ધરસેનઃ કુશલી સર્વાનેવાયુક્તકવિનિયુક્તકદ્રાક્ષિક મહત્તરચાટમટધ્રુવા-
ધિકરણિકદણ્ડપાશિક-
- ૨૧ રાજસ્થાનીયકુમારમાત્યાદીનન્યાંશ્ચ યથાસંબધ્યમાનકાન્ સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વઃ
સંવિદિતં યથા મયા માતા-
- ૨૨ પિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયનાયાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકયથાભિલષિતફલાવાસયે અન્તર-
ત્રાયાં શિવકપદ્રકે વીરસેન-
- ૨૩ દન્તિકપ્રત્યયપાદાવર્ત્તશતં એતસ્માદપરતઃ પાદાવર્ત્તઃ પચ્ચદશ તથા અપરસીમ્નિ
સ્કમ્ભસેનપ્રત્યયપાદાવર્ત્તશતં વિંશાધિકં^૧
- ૨૪ પૂર્વસીમ્નિ પાદાવર્ત્તદશ ડોમ્ભિગ્રામે પૂર્વસીમ્નિ વર્દ્ધકિપ્રત્યયપાદાવર્ત્ત નવતિ[:]
વજ્રગ્રામેપરસીમ્નિ ગ્રામશિખરપાદાવર્ત્તશતં
- ૨૫ વી(?)કિ(?)^૨ દિન્નમહત્તરપ્રત્યયા અષ્ટાવિંશતિ પાદાવર્ત્તપરિસરા વાપી ।
શુમ્ભસપદ્રકે કુડુમ્બિ(મ્બિ) બોટકપ્રત્યયા[ચ]પાદાવર્ત્તશતં
- ૨૬ વાપી ચ । એતત્સોદ્રજ્ઞં સોપરિકરં સવાતભૂતધાન્યહિરણ્યાદેયં સોત્પદ્યમાનવિષ્ટી-
[ણિ]કં સમસ્તરાજકીયાનામ

૧ ઝરના દાનપત્રમાં આંહી પરિભોગ પાડ છે. ૨ આ વિસર્ગ ઉપરના સ્થાને લીધે જરા નીચે લખવામાં આવેલ છે. ૩ આ દશ અક્ષરો પ્રથમ કાંઈ ક્રોતર્યુ હતું તેના ઉપર ફરીથી ક્રોતર્યા છે. ૪ આ બંને અક્ષરોના સ્વર ચોખ્ખા છે, પણ બંનેને શંકાવાળા છે. ત્રાંબામાં કાંઈક દોષ હોવાથી બંનેને ક્રોતરેલા નથી.

- ૨૭ હસ્તપ્રક્ષેપનીયં ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન ઉન્નતનિવાસી [સિ] વાજસનેયી[યિ]
કળવત્સસગોત્રબ્રાહ્મણરુદ્રભૂતયે વલિચરુવૈશ્વ-
- ૨૮ દેવાગ્નિહોત્રાતિથિ પञ्चमहायाज्ञिकानां क्रियाणां समुत्सर्पणार्थमाचन्द्रार्काण्णव-
सरित्क्षितिस्थितिसमकालीनं पुत्रपौ-
- ૨૯ त्रान्वयभोग्यं उदकसर्गेण निसृष्टं [।] यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतः
कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वा
- ૩૦ न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्तितव्यम् [।] (आ) गामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनि-
त्यान्यैश्चर्यार्थस्थिरम् मानुष्यं सामान्यं च भूमि-
- ૩૧ दानफलमवगच्छद्भिरयमस्मद्वायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च [।] यश्चैनमाच्छि-
द्यादाच्छिद्यमानं वानु-
- ૩૨ मोदेत स पञ्चभिर्महापातकै(:)' ॥ सोपपातकै[:]' ॥ स(सं)युक्तस्स्यादि-
त्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ (।)
- ૩૩ षष्टि^३ वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च ^४ । तान्ये-
व नरके वसेत् ॥ पूर्वदत्तं
- ૩૪ द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर ॥ (૧)मही[म्]महिमतांश्रेष्ठ^५ ॥
दानाच्छ्रेयोनुपालनम् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता
- ૩૫ राजभिस्सगरादिभिः ॥ (।) यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य
तदा फलमिति : ^६ । (॥) लिखितं^७ स[आ]न्धिविग्रहिक स्कन्दभटेन ॥
- ૩૬ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य ॥ दू चिर्बिबर[:] सं ૨૦૦, ૫૦,
૨, वैशाख व ૧૦, ૫ [॥]

૧,૨, આ બન્ને જગ્યાએ વિસર્જન બદલે વિરામચિહ્ન કાતરેલ છે. ૩ છંદ અનુષ્ટુપ શ્લોક આ અને પછીના બન્ને શ્લોકમાં. ૪,૫, બન્ને જગ્યાએ વિરામચિહ્નની જરૂર છે. ૬ વાંચો. इति ७ ઉમેરો. शासनम् ૮ એટલેકે દૂતક:

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! વલ્લી(નગર)માંથી^૧—બળથી શત્રુઓને નમાવનાર, મૈત્રકોનાં અતુલ બળવાન મહાન સૈન્યો સાથે અનેક યુદ્ધોમાં યશ પ્રાપ્ત કરનાર, અને પ્રતાપથી વશ કરેલા અને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અનુરાગથી અનુરકત મૌલભૂત અને મિત્રની શ્રેણિના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમ માહેશ્વર શ્રીસેનાપતિ^૨ ભટાર્ક હોતો.

(લી.૩) તેનો પુત્ર, જેનું શિર તેના ચરણની રકત રજમાં નમન કરવાથી પવિત્ર થયું હતું, જેના પદનખની પંકિતનાં કિરણો તેને શિર નમાવતા શત્રુઓના ચૂડામણિનાં રત્નોની પ્રભા સાથે ભળતાં, (અને) જેની લક્ષ્મી દીન, અનાથ અને કૃપણ જનોનું પાલન કરતી તે પરમ માહેશ્વર (મહેશ્વરનો પૂજક) શ્રી સેનાપતિ ધરસેન (૧) હોતો.

(લી.૪) તેનો અનુજ, જેનો ચૂડામણિ તેના ચરણને નમન કરવાથી પ્રથમ કરતાં અધિક પ્રકાશવાળો થયો હતો, જે મનુ આદિ મુનિઓએ કરેલા વિધિ અને વિધાનનું પાલન કરતો, જે ધર્મરાજ (યુધિષ્ઠિર) જેમ સદાચારના માર્ગમાં પરાયણ હતો, જેનો અભિષેક અખિલ ભૂમંડળના પરમ સ્વામિથી જાતે જ થયો હતો, (અને) જેની રાજ્યશ્રીનો યશ તેના મહાન દાનથી પવિત્ર થયો હતો તે સિદ્ધ સમાન પરમ માહેશ્વર મહારાજ દ્રોણસિદ્ધ હોતો.

(લી.૬) તેનો અનુજ, જે નિજ ભુજના પરાક્રમથી શત્રુઓના માતંગોની સેનાનો એક વિજયી હતો, જે શરણાગતને આશ્રય હતો, જે શાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વનો યોધ આપતો, અને જે કલ્પતરુ^૩ સમાન મિત્રો અને પ્રણયિજનોને ઇચ્છિત ફળ આપતો તે પરમ ભાગવત મહારાજ શ્રી ધ્રુવસેન (૧) હોતો.

(લી.૮) તેનો અનુજ, જેના સર્વ પાપ તેના ચરણકમળને પ્રણામ કરી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેનાં અતિશુદ્ધ કૃત્યોના જળથી કલિયુગનાં સર્વ કલંક ધોવાઈ ગયાં હતા, અને જેણે બળથી શત્રુપક્ષનો મહિમા હરી લીધો હતો તે પરમાદિત્ય ભક્ત શ્રી મહારાજ ધરપત્ત હોતો.

(લી. ૧૦) તેનો પુત્ર, જેણે તેના ચરણની સેવાથી પુણ્યની વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી; જેને બાળપણથી તરવાર ખીજા કર સમાન હતી,^૪ જેનું બળ નિજ શત્રુઓના સમદ માતંગોનાં કપોળ ઉપર કરથી પ્રહાર કરી પ્રકાશિત થયું હતું, જેના પદનખની રશ્મિ તેના પ્રતાપથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, જેણે સકળ સ્મૃતિથી નિર્માણ થયેલા માર્ગનું યોગ્ય પરિપાલન કરી નિજ પ્રજાનાં હૃદય અનુરંજી રાજશબ્દ સત્ય અને ઉચિત કર્યો હતો, જે સ્વપ, કાન્તિ, રિથરતા, ગાંધીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં, સ્મર, ઇન્દુ, અદ્રિરાજ (હિમાલય), સાગર, દેવોના શુર (બૃહસ્પતિ) અને ધનેશ કરતાં અનુક્રમે અધિક હતો, જે શરણાગતને અભયદાન દેવામાં પરાયણ હોવાથી નિજ સર્વ કાર્યોનાં ફળ તૃણવત્ લેખતો, અને જે અખિલ ભૂમંડળનો સાક્ષાત્^૫ આનન્દ હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીમહારાજ શુભસેન હોતો.

(લી. ૧૫) તેનો પુત્ર, જેનાં સર્વ પાપ તેના પિતાના પદનખની રશ્મિના પ્રસારથી બનેલી જાનહુવી નદીના જળના પ્રવાહથી ધોવાઈ ગયાં છે:—જેની સંપદ (લક્ષ્મી) લક્ષ અનુરાગીઓનું પાલન કરે છે, જેનું, સર્વ આકર્ષક શુભોચ્ચે જાણે તેના રૂપના અભિલાષથી (અને) મોહથી, અવલંબન કર્યું છે, જે સર્વ ધનુર્ધરોને નૈસર્ગિક બળ અને શિક્ષાથી (અબ્યાસથી) પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાની વિશેષતાથી વિસ્મય પમાડે છે, જે પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન રક્ષે છે, જે નિજ પ્રજાને પીડા

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૧૯માં મહારાજ ધરસેન કુશળ હોઈને આજ્ઞા કરે છે તેની સાથે છે. ૨ સેનાનો પતિ તે લશ્કરી હોદ્દો છે. ૩ બધી અભિલાષા પૂરનાર ઇન્દ્રના સ્વર્ગમાંનું ઝાડ ૪ અથવા કદાચ બાળપણથી બને હાથે તલવાર ફેરવી શકતો એમ પણ અર્થ હોય. ૫ પગે ચાલનાર

કરનારાં દુઃખને હરે છે; જે શ્રી અને સરસ્વતીના એકત્ર નિવાસનો પુરાવો છે, જેનો પ્રભાવ શત્રુગણની લક્ષ્મીને સંતાપવામાં દક્ષ છે; (અને) જે પરંપરાથી પ્રાપ્ત કરેલી વિમળ રાજ્યશ્રી સંપન્ન છે, તે પરમ માહેશ્વર મહારાજ શ્રીધરસેન (૨) કુશળ હાલતમાં સર્વ આયુષ્યક, વિનિયુક્ત, દ્રાક્ષિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, ધ્રુવાધિકરણિક, દણ્ડપાશિક, રાજસ્થાનીય, કુમારામાત્ય, આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

(લી. ૨૧) તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતૃપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં મારાં ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ અર્થે, ઉન્નતના વાસી, વાજસનેયિ-કણ્વ સપ્તદ્વાચારી અને વત્સ ગોત્રના બ્રાહ્મણ રૂદ્રભૂતિને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે ચંદ, સૂરજ, સાગર, નદીઓ, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વ ઠાળ સુધી પુત્ર અને પૌત્રોના ઉપલોગ માટે અન્તરત્રા ગામમાં, શિવકપદ્રક કહેવાતા પાદરમાં વીરસેન દન્તિકની માલિકીની ૧૦૦ પાદાવર્ત ભૂમિ, (અને) આની પશ્ચિમે ૧૫ પાદાવર્ત; વળી પશ્ચિમ સીમામાં સ્કન્ધસેનની માલિકીનાં ૧૨૦ પાદાવર્ત (અને) પૂર્વ સીમામાં ૧૦ પાદાવર્ત;—ડોમ્બિ-ગ્રામમાં પૂર્વસીમામાં વર્ધકિની માલિકીનાં ૬૦ પાદાવર્ત;—વજ્રગ્રામમાં પશ્ચિમ સીમામાં સર્વથી ઉંચા ભાગમાં ૧૦૦ પાદાવર્ત અને મહત્તર વીકિદિગ્ધની માલિકીનો ૨૮ પાદાવર્ત વિસ્તારનો વાપી; (અને) ભુમ્ભુસપદ્રકનામના પાદરમાં ભોટક ખેડૂતની માલિકીનાં ૧૦૦ પાદાવર્ત અને ચેક વાપી;—આ સર્વ ઉદ્રંગ અને ઉપરિકર સહિત, વાવ, ભૂત, અન્ન, સુવર્ણ, આદેય સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હકસહિત, (અને) રાજપુરૂષના હસ્તપ્રક્ષેપણ મુક્ત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાયથી મારાથી, પાણીના અર્ધથી અપાયું છે.

(લી. ૨૬) આથી આ માણસ જ્યારે બ્રહ્મદેય અનુસાર ઉપલોગ કરતો હોય, ખેતી કરતો હોય, અથવા ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે તેમાં કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(લી. ૩૦) અને આ અમારા દાનને અમારા વંશના ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે, અને ભૂમિદાનનું ફળ (દાન કરનાર અને તે રક્ષનારને) સામાન્ય છે એ મનમાં રાખી અનુમતિ આપવી અને રક્ષણું જોઈએ. અને જે આ દાન જપ્ત કરશે અથવા તેની જપ્તિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાપ અને અન્ય અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

(લી. ૩૨) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે—ભૂમિ દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, (પણ) દાનજપ્ત કરનાર અને (જપ્તિમાં) અનુમતિ આપનાર તેટલાજ વર્ષ નર્કમાં વસે છે ! નૃપોમાં ઉત્તમ હે ચુધિષ્ઠિર ! દ્વિજોને આપેલી ભૂમિનું સંભાળથી રક્ષણ કર; (ખરેખર) દાનનું રક્ષણ દાન કરવા કરતાં અધિક છે ! સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે; જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તે તેનું રક્ષણ કરે તો તેને તે સમયનું (આ હમણું કરેલાં દાનનું) ફળ છે !

(લી. ૩૫) સાંધિવિગ્રહિક સ્કન્ધભટથી આ દાનપત્ર લખાયું છે. (આ) મારા મહારાજ શ્રી ધરસેનના સ્વહસ્ત છે. દૂતક ગિર્ધિર છે. સંવત્ ૨૫૨, વૈશાખ વદિ. ૧૫.

આ લેખ દરેક ૧૨.૫ ઇંચx૮.૫ ઇંચના માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલો છે. હરમેશ મુજબ ચિહ્નો અને લેખવાળી મુદ્રા સહિત જમણી બાજુની ઠડી તેની ચોગ્ય જગ્યાએ છે. લિપિ, નીચે આપેલાં ધરસેનના દાનપત્રમાં છે, તેના જેવી છે.

કોતરકામ ઘણું જ ખરાબ અને મલીન છે. રૂ અને રૂ માં લેદ રાખ્યો નથી. જુ ને બદલે ઘણી વાર ઉ લખેલો છે. ઘ્ ની પહેલા રૂ ની નિશાની કરી નથી. અને વિસર્ગ, અનુનાસિક, તથા આ ઘણી વાર છોડી દીધેલા છે અથવા ખોટે ઠેકાણે મૂકેલા છે, તે સિવાય જોડણીમાં અસંખ્ય ભૂલો છે અને કેટલોક ભાગ ખાલી રહેલો છે.

વંશાવળીમાં કાંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી. પરંતુ તારીખ-સંવત્ રપર ની વૈશાખ વદિ ૧૫ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જાણવા જેવી છે. કારણ કે, ધરસેનના પિતા શુહસેનનો જાણવામાં આવેલો છેલ્લો લેખ સંવત્ ૨૪૮ નો છે. અને આથી પિતાના મૃત્યુ તથા પુત્રના રાજ્યા-રોહણ વચ્ચેનો સમય ચાર વર્ષનો થાય છે.

ધરસેન જ થા નાં ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રો પ્રમાણે, આ ક્ષેત્રોનું માપ કુટ 'પાદ' થી આપ્યું છે; “લઘ્વલઘ્વાવત્થિત” નવીન તથા મારાથી ન સમજી શકાય તેવો સંજ્ઞ છે.

આ લિસ્ટમાં વર્ત્તમાલ અને પ્રતિસરક એ બે અધિકારીઓનાં નામ આપ્યાં છે. અ' અધિકારીઓ પ્રથમના લેખોમાં બતાવ્યા નથી. 'વર્ત્તમાલ' નો અર્થ 'મર્ગરક્ષક' એવો થાય છે, અને કદાચ તે રસ્તા ઉપર ચોરીઓ થતી અટકાવવા રાખેલો ચોકીદાર હોય. આધુનિક સમયમાં પણ કાઠિઆવાડ અને રાજપૂતાનાના રસ્તાઓનું, બે ત્રણ કોસને અંતરે ઝુપડાંઓમાં રહેતા આવા ચોકીદારોથી રક્ષણ કરવામાં આવે છે. 'પ્રતિસરક' નો અર્થ સામાન્ય ચોકીદાર થાય છે અને ગામડાંઓમાં રાખવામાં આવતા રાત્રિના ચોકીદારને માટે વપરાયો લાગે છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ વલ્મીતઃ પ્રસભપ્રણાતામિત્રાણામૈત્રકાણામતુ[લ]વલસંપન્નમણ્ડલાભો-
ગસંસક્તસપ્રહારશતલઘ્વપ્રતાપઃ પ્ર-
- ૨ તાપો(પ)નતદાનમાનાર્જ્જવોપર્જિતનુરગનુરક્તમૌલભૃત-મિત્રશ્રેણીબલાવસ્રરજશ્રીઃ
પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિભટ્ટર્ક
- ૩ સ્તસ્ય સુતસ્તત્પદરજોરુણાવનતપવિત્રીકૃતશિરા શિરોવનતપશત્રુચૂડમણિપ્રભાવિચ્છુ-
રિતપાદનખપક્તિદીધિતિર્દીનાનાથકૃ-
- ૪ પળજનોપર્જીવ્યમનવિભવ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિધરસેનસ્તસ્યનુજ ત્યપદ-
પણામપ્રશસ્તરવિમલમૌલિમણિ-
- ૫ મ્મન્વાદિપ્રણીતવિધિવિધાનધર્મ્મા ધર્મ્મરાજ ઇવ વિહિતવિનયવ્યવસ્થાપધતિરાશિલ-
ભુવનમણ્ડલાભોગૈ[ક]સ્વમિના પર-
- ૬ મસ્વમિના સ્વયમુપહિત રજ્યમિશેકો મહાવિશ્રગનાવપૂતરાજશ્રીઃ પરમમાહેશ્વર
મહારાજાશ્રીદ્રોણસિંહઃ સિંહ ઇવ
- ૭ તસ્યનુજઃ સ્વભુજવલપરાક્રમેણ પરગજઘટનીકનામેકવિજયી શરણેશિણા શરણ-
મવબોધ્યા શસ્ત્રાર્થતત્વા-
- ૮ ના કલ્પતરુરિવ સુહિત્પ્રણયિના યથાભિલશિતફલોપભોગદઃ પરમભાગવતઃ મહા-
રજધ્રુવસેનસ્તસ્યાનુજઃ
- ૯ સ્તચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશેશકલ્મશઃ સુવિશુદ્ધસ્વચરિતોદકક્ષાલિતાસકલ-
કલિકલંકઃ પ્રસભનિજિતા-
- ૧૦ રતિપક્ષપ્રથિતમહિમા પરમદિત્યમક્તઃ શ્રીમહારજધરપટ્ટસ્તસ્યાત્મજસ્તત્પાદ-
સપર્ય્યાવાસપુણોદયઃ શૈશવત્પભૃતિ સ્વજ્ઞદ્વિ-
- ૧૧ તીયબહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકશસ્તત્પ્રભાવપ્રણતારતિચૂડ-
રત્નપ્રભસંસક્તસરવ્યપાદનચરરશ્મિ-

પં. ૧ પતરાંચેામાં દીર્ઘ તથા હ્રસ્વ “ વચ્ચેનેા તક્ષાત બળવવામાં આવ્ચેો નથી. વાંચેો પ્રણતા-
મિત્રાણાં; સંપ્રહાર.° પં. ૨ વાંચેો પાર્જિતાનુરાગાનુ, વાસરાજ્યશ્રીઃ; માહેશ્વરઃ; ભટ્ટર્ક. પં. ૩ વાંચેો ત્પાદ; શિરાઃ; શત્રુ
પહેલાંનેા પ ઉડાડી નાંખેો. વાંચેો ચુડા; પક્કિ પં. ૪ વાંચેો જીવ્યમાનવિભવઃ; સ્તસ્યાનુજઃ; તત્પાદપ્ર. પં. ૫ વાંચેો
મ્મન્વાદિ; પદ્ધતિ; સ્વામિના પં. ૬ વાંચેો સ્વામિના; રાજ્યાભિષેક; રાજ્યશ્રીઃ; માહેશ્વરઃ મહારાજ પં. ૭ વાંચેો
તસ્યા; વ, ઘટાનીકા; શરણેશિણાં બોદ્ધાશા પં. ૮ વાંચેો નાં; હૃત્પ્રણયિનાં; લખિત; મહારાજ; પંક્તિના ઉડાનેા વિસર્ગ
ઉડાડી નાંખેો પં. ૯ વાંચેો સ્તચરણા; તાશેષ; સુવિશુદ્ધ; ક્ષાલિત લ્મષઃ. પં. ૧૦ વાંચેો રાતિ; પરમાદિ;
મહારાજ, પુણ્યો; શૈશવાત્પ્ર. પં. ૧૧ વાંચેો બાહુ; સ્ફોટન; સત્ત્વનિકષ; તારાતિચૂડા; પ્રભા સવ્ય.

- १२ संहति सकलस्मृतिपिणीतमार्गसंम्यक्परिपालनप्रजहृदयरजनादद्वर्थराजशब्दो रु-
[प]कांतिस्थैर्यगाम्भीर्यबुधिसंपद्धि
- १३ सरशशाङ्कद्रिजोदधितृदशगुरुधेनेशानतिशयान शरणागताभयप्रदानपरतया तृण-
वदपास्ताशेषस्वकार्यफल प्र-
- १४ त्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वसुहृत्प्रणयिहृदय पदचरीव सकलभुवनमण्डला-
भोगप्रमोदः परममा-
- १५ हेम्बर श्रीमहाराजगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पदनखमयुखसंतननिपृतजन्हवीजलौघ-
विक्षालिताशेशक-
- १६ लम्बश प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यभोगसंपत रूपलोभदिवश्रितः सरसमाभिगमिकै-
र्गुणै सहजशक्ति-
- १७ शिक्षाविशेशविस्मपिताखिलधनुर्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टनाम-
नुपालयिता धर्म-
- १८ दायानामपकर्त्ता

पतरुं बीजुं

- १ प्रजोपघतकरिणामुपप्लवान दर्शयिता श्रीसरस्वत्येरेकाधिवासस्य सं(ह)
तारतिपक्षल-^{१०}
- २ क्ष्मीपरिक्षोभदक्षविक्रम क्रमोपसप्रसविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरोः महा-
राजश्रीधरसेन
- ३ × कुशलि सर्वानेवायुक्तकद्राज्ञिकः महतरचटभटभुवाधिकरणिकदण्डपशिक-
भोगाधरणिकशौ-^{११}
- ४ क्लिकवर्त्मपलप्रतिसरकराजस्थानीयकुमारमात्यदीनन्याछ यथासबध्यमानका समा-
ज्ञापयत्यस्तु वस्सं
- ५ विदितं यथा मया मतापित्रोः पूण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिक यथामिलशित-
फलावासयेः=सुर्यदासग्रामे दक्षि-
- ६ णपूर्वसीम्नि पदावर्त्तशतद्वयः वापी च जोतिपद्रकग्रमे उत्तरपूर्वसीम्नि क्षेत्रपादा-
वर्त्तशतद्वयः विंशोत-
- ७ रः लेभ्रुदकग्रामे खट्खट्टावस्थितपादावर्त्ता ८ पञ्चात्रिंशः^{१२} एतसोदृङ्गं सोपरिकरं
सवातभूतघानहिरण्या-

पं. १२ वांथे संहतिः; प्रणीतः; सम्यक्; प्रजाहृदयरजनादन्व; रूप; बुधिसंपद्धिः. पं. १३ वांथे क्वात्रिंशः; त्रिवशः;
धनेशा; शयानः; फलः प्रा. पं. १४ वांथे विद्वत्सुहृत्प्र; हृदयः पादचारीव. पं. १५ वांथे त्पाद; मयूखस. तानवि-
सृतजा;—ताशेष. पंक्ति १६ वांथे लम्बः; मानभोगसंपद् रूपलोभादिवा, सरसभा; भिगाभि; जौः. पं. १७ वांथेविशे-
षविस्मा; सृष्टा.पं. १ वांथे पघातका; प्लवानांदर्श; राति. पं. २ वांथे दक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्त माहेश्वरो पञ्चीनुं
विस्मर्ग उडाडी नाजे। पं. ३ वांथे द्राज्ञिकमहतरचाट; दण्डपाशिक. पं. ४ वांथे वर्त्मपाल; रामात्यादीनन्यांश्च;
कान्समा. पं. ५ वांथे माता, पुण्या; मिलषित; आर्यदास होवाने संभव छ.

- ८ देयः स्नेह्यमानविष्टिकः समस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं भूमिच्छिन्दना-
येन=शाण्डिल्य-
- ९ समोत्रच्छदोगकौथुमसत्रसचारिब्राह्मणदुशाय तथा ब्राह्मणषष्ठये ॥ बलि-
चरुवैश्वदेवामिहोत्रा-
- १० तिथिष्वमहायज्ञिकाना क्रियाना समुत्सर्पणार्थमाचन्द्रार्कार्णवसारिक्तिसम-
कालीन पूत्रपौत्रान्व-
- ११ यभोग्य उदकसर्गेण ब्रह्मदेय निशिष्ट यतो- सोचितायाब्रह्मदेयस्थित्या भुजतः
कृशत कर्षयतः
- १२ प्रदिशतो व न कैश्चित्प्रतिषेधे वर्तितव्यमगामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वसजैरनित्यान्यैश्च-
व्यर्ण्यस्थिर मानुश्य सामान्यच
- १३ भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यच्छ यश्चैनमाच्छिद्या-
दाच्छि-
- १४ [य] मान वानुमोदेत स पंचभिर्महापातकैः सोपपातकैः संयुक्त स्यादित्युक्त-
च भगवता वेदव्यासेन व्यास्येन
- १५ षष्ठिवर्षसहस्राणिस्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।] आच्छेता चानुमता च तानेव नरके
वसेत [॥] पूर्वदता द्विजतिभ्यो
- १६ यत्नद्रक्ष यूधिष्ठिर महीमहीमता श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनम् । यानीहि दारिद्रभयान्न-
रेन्द्रैर्द्धनानि ष-
- १७ मर्मयत्ननीकृतानि निर्माल्यवात्प्रतिमानि तानि को नाम साधु पुनराददीत लिखि-
तस्सद्विविग्रहा-
- १८ धिक्कृतस्कन्दभटेन= स्वहस्तो मम महाराजभीधरसेनस्य ॥ दू= चिन्बिर
सं २५२ वैशाख व १५

पं. ८ वांथो। विसर्गेने ७६६ अनुस्वारः; चिच्छद्र न्यायेन. पं. ८ वांथो। च्छन्दोग. पं. १० वांथो। पञ्च; यज्ञादीनां
क्रियणां; कालीन पं. ११ वांथो। भोग्यमु; देयः; छं; यतोस्यो; भुजतः; कृषतः; कर्षयतः. पं. १२ वांथो। वा; मागमि;
द्वंस; व्यर्ण्यस्थिरं; मानुष्यं सामान्यं. पं. १३ वांथो। मवगच्छद्भि; दायो व्यश्च; माच्छिन्द्या; व्यासेन पं. १४ वांथो।
मानुष्यः. पं. १५ वांथो। षष्ठि; तिष्ठति; छेत्ता; मन्ता; तान्येव; वसेत्; दत्तां. पं. १६ वांथो। यत्नाद्र; युधि; मही-
मतां यानीह; पं. १७ वांथो। वान्त; साधुः; न्धिविग्रहा. पं. १८ वांथो। चिन्बिरः; वैशाख.

ધરસેન ૨ જાનાં બંડીયાવાળાં તામ્રપત્રો

શુ. સં. ૨૫૭ વૈ. વ. ૧૫

બંડીયાના માસ્તરે આ તામ્રપત્રોની પ્રતિકૃતિ ૧૯૦૪ માં વોટસન મ્યુઝીયમમાં મોકલી હતી. અસલ તામ્રપત્રો મળી શક્યાં નથી. પત્રોંઓનું માપ આશરે ૧૨"×૮" છે અને તેમાં ૧૭ અને ૧૫ પંક્તિઓ છે. આ જ રાજાનાં એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૮૦ એ પ્રસિદ્ધ થયેલાં તામ્રપત્રો ને આ બહુ અંશે મળતાં આવે છે.

શરૂવાતમાં વલ્લીનું નામ આપેલ છે, જ્યાંથી દાન આપેલ છે. પછી ભટ્ટાર્કથી માંડીને દાન આપનાર ધરસેન બીજા સુધીના રાજાઓની વંશાવલિ આપેલ છે.

જે બ્રાહ્મણને દાન આપવામાં આવેલ છે તેનું નામ દેવદત્ત છે. તેનું ગોત્ર શાંડિલ્ય છે અને તે મૈત્રાયણિ શાખાનો છે.

દાનમાં આપેલું ગામ ભટ્ટકપત્ર છે અને સુરાષ્ટ્રમાં કૌન્ડીન્યપુરની ઉત્તરમાં આવેલું છે.

સુભેહ અને લડાઈ ખાતાના અધિકારિ સ્કન્દભટ્ટે દાન લખેલું છે અને હૂતક ચિખિર નામે છે.

દાન આપાયાની તિથિ સં. ૨૫૭ ના વૈશાખ વદિ ૧૫ અમાવાસ્યા છે અને તે દિવસે સૂર્યગ્રહણ હતું.

ધરસેન ૨ જાનાં પ્રાપ્ત તામ્રપત્રોમાંના સં. ૨૫૨ અને સં. ૨૬૬ ની વચ્ચેનું આ સં. ૨૫૭નું તામ્રપત્ર તે મોટું ગણેા અમુક અંશે ટુંકું કરે છે.

તે દિવસ સૂર્યગ્રહણ હતું, જે હઠીકત પણ ખાસ આ સંવતની શરૂવાત ચોક્કસ કરવામાં ઉપયોગી થાય, એવો સંભવ છે.

ધરસેન ર જનાં તામ્રપત્રો'

સંવત્ ૨૫૯ ચૈત્ર વદિ ૨

હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં વલ્લીનાં ત્રણ દાનપત્રોમાંનું પ્રથમ દાનપત્ર વલ્લીનાં ખંડેરામાંથી જૂની ઇટા ખોદતાં કોળીઓને મળ્યું હતું. મને તે ૧૮૭૫ ના જાનેવારીમાં મળ્યું હતું.

ધરસેન ર જનું દાનપત્ર ૯ $\frac{૩}{૪}$ ઇંચ x ૧૬ $\frac{૩}{૪}$ ઇંચનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. સુદ્રા સાથેની કડીઓ અર્ધી બળથી તોડેલી અને અર્ધી કાપેલી છે; તેથી કાળી બાજુની કડીની આસપાસમાં પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં, અર્ધ ગોળ પતરાંના કકડાઓ નાશ પામ્યા છે. આ અકસ્માતને લીધે બીજા પતરાની પહેલી પંક્તિઓના કેટલાક અક્ષરો બહુ ઝાંખા અને અસ્પષ્ટ છે, જે એક મહદર્શક કાચથી જોઈ શકાય છે. બીજા પતરાનો જમણી બાજુએ નીચેનો એક કકડો પણ નાશ પામ્યો છે. મને મળ્યાં ત્યારે બન્ને પતરાં પર રેતી તથા કાટ લાગેલાં હતાં, અને ચૂનાના પાણીમાં ઘણો સમય રાખવાથી તે સાફ થયાં. તેમ છતાં પહેલું પતરું સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવું નથી, અને ફોટોગ્રાફ લેવા માટે પણ નકામું છે. બીજાનો ફોટોગ્રાફ સારો આવે છે.

પતરાં પરના અક્ષરો ગુહસેનની જેમ ગોળાકારના અને પાતળા છે. દાનપત્રની તારીખ એક 'વિજયી છાવણી' માંથી નાંખેલી છે. ગામનું નામ ખરાબ થઈ ગયું હોવાથી તે સ્થળ નક્કી થઈ શકતું નથી. નામની શરૂવાત ભદ્રોપાદૃથી થાય છે.

વંશાવળીમાં નિયમ પ્રમાણે ભટારકથી ગુહસેનના પુત્ર ધરસેન ૧ સુધીના રાજકર્તાઓની યાદી આપ્યું છે.

વલ્લીમાં આવેલો, આચાર્ય ભદ્રંત સ્થિરમતિએ ખંધાવેલો શ્રીખરપાદનો મઠ દાનમાં આપેલો છે. હું ધારું છું કે, આ વિહાર હિવેનચ્છાંગે 'અહંત' " આવેલો " નો કહેલો છે તે જ છે, તેમાં શંકા નથી. તેણે આ મઠ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું છે:—

—“ શહેર (વલ્લી) થી થોડે દૂર પ્રાચીન સમયમાં અહંત આવેલો એ ખંધાવેલો એક મઠ છે: ગુણમતિ અને સ્થિરમતિ નામના બોદ્ધિસત્ત્વોએ આજ સ્થળે પોતાનો નિવાસ રાખ્યો હતો. અને તેમણે પ્રખ્યાત થયેલા કેટલાક ગ્રંથો પણ આંહિ જ લખ્યા હતા.

આપણા લેખનો તથા હિવેનચ્છાંગે લખેલો સ્થિરમતિ વસુબંધુનો સુવિખ્યાત શિષ્ય હતો. અને તેણે પોતાના ગુરૂના લેખોની ટીકા લખી હતી એ નિર્વિવાદ છે.

દાનમાં બે ગામો આપેલાં છે—એક હસ્તવત્ર-આહરણીમાં મહેશ્વરદાસેનક અને બીજું ધારાકેઠ સ્થલીમાં દેવભદ્રપલ્લિકા. ધ્રુવસેન ૧ લાના સંવત્ ૨૦૭ ના પતરાંમાં 'હસ્તવત્ર' 'હસ્તકવત્ર' તરીકે આપેલું છે. અને તે હાલના હાથબ તરીકે ઓળખાવેલું છે. કર્નલ યુલે ત્યાર બાદ, હાથબને ગ્રીક અસ્ટરકંપ્રોત માનેલું છે. મહેશ્વરદાસેનક કદાચ હાથબની નૈરૂત્યમાં આવેલું મહાદેવપુર હોય. ધરસેનના દાનમાં હસ્તવત્રાહરણ્યામ્ એવો પાઠ ઓખો આવેલો છે, અને તેથી મારો સુધારો હરણ્યામ્ અને 'આહરણી' એ કોઈ પ્રદેશનો ભાગ બતાવે છે, એ મતને પુષ્ટિ મળે છે,

દાન આપવાનો હેતુ, દરેક બૌદ્ધ મઠને આપવામાં આવતાં દાન પ્રમાણે, બુદ્ધ ભગવાનની પૂજાના ખર્ચ માટે, પૂજ્ય ભિક્ષુઓના કપડાં, ખોરાક તથા ઔષધ વિગેરેનો ખર્ચ, તથા મઠના સમારકામ વિગેરેનો ખર્ચ કરવા માટે છે.

દાનની વારીખ વિષે, હું હવે તે ૨૬૬ ચૈત્ર વદ ૨ વાંચું છું. ખીજી નિશાનીના અર્થ માટે પંડિત ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીના મતને હું મળતો આવું છું. મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે, તેઓ પોતાની પાસેના કેટલાક ક્ષત્રપના સિલ્લાઓની મદદથી, ૪૦ અને ૭૦ માટેની નિશાનીઓની મુશ્કેલી ઉકેલવામાં કૃણીભૂત થયા છે.

જમીનનાં દાનોમાં 'દિવિર' અથવા 'દિવિરપતિ' નો ઇલકાખ હંમેશાં વપરાય છે, અને શાસનો ઘડનારા અધિકારીઓ માટે તે ખાસ વપરાય છે. એટલે દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટનો અર્થ મુખ્ય કારકુન અથવા સેક્રેટરી સ્કંદભટ્ટ થાય છે. આ શબ્દની સંસ્કૃત વ્યુત્પત્તિ શોધી શક્યો નથી. ખીલા આકારના લેખોમાં આવે છે તે પર્શિઅન 'દિવિ' "લખાણ" સાથે તે શબ્દનો સંબંધ કહાય હોય.

अक्षरान्तर
पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति विजयस्कन्धावारा(त्) भद्रोपात्त-वास[कात्] प्रस[प्रणतामित्राणां मैत्र-काणा*]मतुलबलसपन्नमण्ड[ला]भोगसंसक्तसंप्रहारशतलब्ध[प्रताप प्रता]-
- २ [पोपनत]दानमानार्जवोपार्जितानुरागानु[रक्तमौल]भृत [मित्र] श्रेणीबला-वास परममोहेश्वरः श्रीसेनापती भटार्कस्तस्य सुत [स्तत्पा] दरजो [रु] ण-
- ३ नतपवित्रीकृतशिराः शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपाङ्क्ति-दीधितिः दीनानाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः परममा-
- ४ हेश्वरः श्रीसेनापतिधरसेनः तस्यानुज[स्तत्पाद]प्रणामप्रशस्ततरविमलमणि-र्मन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मा धर्मराज इवविनयविहित
- ५ व्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहित-राज्याभिषेकमहाविश्राणनावपूतराज्यश्रीः परमाहे-
- ६ श्वरः महाराजश्रीद्रोणसिद्ध सिद्ध इव तस्यानुजस्वभुजबलपराकमेण परगज-घटानिकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा
- ७ शास्त्रार्थतत्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथामिलषितकामफलभोगदः परम-भागवतः महाराजश्रीध्रुवसेनस्तस्यानुजः
- ८ [तच्च]रणारविन्दप्रणतिप्रविधौतावशेषकल्मषःसुविश्रुद्धस्वचरितोदकप्रक्षालिता-शेषकलिकलङ्कप्रसभनिर्जितारातिः
- ९ ———(प) रमादित्यभक्तः श्रीमहाराजधरपट्टः तस्य सुतस्तत्पादसपर्या-वासपुण्योदयशैशवात्प्रभृतिखड्गद्वितीबाहुरेव सम-
- १० (दपर) गजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रतापप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासं-सक्तसव्यपादनखपाङ्क्ति दीधितिः सकलस्मृति-
- ११ प्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्त्यराजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यबु-द्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधिनिदशगुरु-
- १२ धनेशानतिशयानः शरणागताभय (प्रदान) परतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलः प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानंदितविद्वत्सुहृ (त्पण)-
- १३ यिहृदयःपादचारीव (सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः) परमाहेश्वरो महाराजश्री-सेनः तस्य सुतस्तत्पादनख (मयूखसंतान)-
- १४ (विसृत) जान्हवीजलौघप्र (क्षालिताशेषकल्मषः प्रण) यिशतसहस्रोपजी-व्यमानभोगसंपद्रूपलो (भा) दिवाश्रितस्सरसमाभिगामिकैर्गुणैः
- १५ सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपा-लयिता (ध) र्मदायानामपकर्त्ता प्रजो-
- १६ पघातकारिणामुप (प्लवा) नां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराति पक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंप्रा-

*११-१४ अक्षरे। संक्षयवाणा छ. पं. १ वांये। संपन्न. पं. ४ वांये। मौलिमणि. पं. ६ वांये। श्रेणसिंह सिंह. पं. ७ वांये। तत्त्वानां. पं. १० वांये। सत्त्वनिकष. पं. ११ धैर्य ५६१ गाम्भीर्य उभेरे।

પતરું બીજું

- ૧ સવિમલપાર્થિવશ્રી: પરમમા(હેશ્વરો) મહાસામન્તમહારાજશ્રીધરસેન×કુશલી સર્વાનેવ સ્વાનાયુક્તકદ્રાજ્ઞિકમહત્તરચાટ (મટ) - - - - *
- ૨ ધ્રુવાધિકારણિકવિષયપતિરા(જ)સ્થાનીયોપરિકકુમારામાત્યહસ્ત્યશ્વારોહાદીનન્યાંશ્ચ યથાસંબધ્યમાનકાન્સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વસ્સંવિ-
- ૩ દિતં યથા મયા માતાપિત્રો: પુણ્યાપ્યાયનાયાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકયથાભિલષિત ફલાવાસયે વલમ્યાં આચાર્ય્યમદન્તસ્થિરમતિકારિતશ્રીવપ્પપાદીય-
- ૪ વિહારે ભગવતાં બુદ્ધાનાં પુષ્પધૂપગન્ધદીપતૈલાદિક્રિયોત્સર્પ્પણાર્થ નાનાદિગમ્યા- ગતાર્ય્યમિશ્વસદ્વસ્ય ચ ચીવરપિણ્ડપાતગ્લાનમૈષજાદ્યર્થ વિહારસ્ય ચ સ્વ-
- ૫ ણ્ડસ્ફુટિતવિશીર્ણપ્રાતિસંસ્કારણાર્થ હસ્તવપ્રાહરણ્યાં મહેશ્વરદાસેનકગ્રામધારાલેટ સ્થલ્યાં ચ દેવમદ્રિપલિકાગ્રામૌ સોદઙ્ગૌ સોપરિકરૌ સવા-
- ૬ તભૂતપ્રત્યાયસધાન્યભાગભોગહરણ્યાદેયૌ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકરૌ સદશાપરાધૌ સમ- સ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયૌ ભૂમિચ્છિદ્રન્યા(યેન)
- ૭ આચન્દ્રાર્કાર્ણવસરિત્ક્ષિતિસ્થિતિપર્વતસમકાલીનૌ ઉદકાતિસર્ગેણ દેવદાયૌ નિસૃષ્ટૌ યત ઉચિતયા દેવવિહારસ્થિત્યા મુંજતઃ કૃષ(તઃ)
- ૮ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૈશ્ચિદ્વ્યાઘાતે વર્તિતવ્યૌ આગામિભદ્રનૃપતિભિરસ્મદ્વં શજૈરન્યૈર્વાનિત્યાન્યૈશ્ચર્યાણ્યસ્થિરાં માનુષ્યં સામાન્યં ચ (ભૂમિ)
- ૯ (દાનફલ) મવગચ્છદ્વિરયમસ્મદાયોનુમંતવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ યશ્ચૈનમાચ્છિ- ન્યાદાચ્છિદ્યમનાં વાનુમોદેત સ પશ્ચમિર્મહાપા(તકૈઃ)
- ૧૦ (સ્સોપ) પાતકૈસ્સંયુક્તઃ સ્યાત્ હત્યુક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન ॥ ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ (તાન્યેવ નર-)
- ૧૧ કે વસેત્ ॥ બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિસ્સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિઃ તસ્ય તસ્ય તદા ફલમ્ ॥ અનોદકેષ્વરણ્યેષુ (શુષ્કકોટર-)
- ૧૨ વાસિનઃ કૃષ્ણસર્પ્પા હિ જાયન્તે ધર્મદાયાપહારકાઃ ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યો હરેત વસુન્ધરાં । ગવાં શતસ(હસસ્ય હન્તુઃ પ્રાપ્નોતિ)
- ૧૩ કિલ્લિષમ્ ॥ યાનીહ દારિદ્રમયાત્રેન્દ્રૈર્દ્વનિનિ ધર્માયતનીકૃતાનિ । નિર્માલ્ય- વાન્તપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ (સાધુઃ પુનરાદદીત)
- ૧૪ લક્ષ્મીનિકેતં યદપાશ્રયેણ પ્રાપ્તો... .. કોમિમતં નૃપાર્થ । તાન્યેવ પુણ્યાનિ વિવ- ર્દ્યેથા ન હાપનીયો હુપકારિપક્ષઃ ॥
- ૧૫ સ્વહસ્તો મમ મહાધિરાજશ્રીધરસેનસ્ય દૂતકઃ સામન્તશીલાદિત્યઃ ॥
- ૧૬ લિખિતં સન્ધિવિગ્રહાધિકરણાધિકૃતાદિવીરપતિસ્કન્દભટેન ।

સં ૨૬૯ ચૈત્ર વ ૨ ॥

પં. ૧ અક્ષરો ૯-૧૨ અને ૧૬-૧૭ તદ્દન ઝાખા છે. પં. ૨ અક્ષરો ૧૧-૧૪ અને ૧૫-૧૮ તદ્દન ઝાખા છે. પં. ૩ અક્ષરો ૯-૧૬ બિલ્કુલ ઝાખા છે. પં. ૪ અક્ષરો ૧૧-૧૮ ઘણાજ ઝાખા છે અને ૧૮-૨૧ સંશયવાળા છે. પં. ૫ વાંચો દાસેનગ્રામો પલિકાગ્રામો. પં. ૬ વાંચો હિરણ્યા. પં. ૭ વાંચો કાલીનાથ. પં. ૮ વાંચો વર્તિતવ્યં. સ્થિરં. પં. ૯ વાંચો નિચ્ચમાનં, પં. ૧૧ વાંચો અનુદકેષ્વ. પં. ૧૬ વાંચો વિશિર.

ધરસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો

[ગુપ્ત-] સંવત ૨૭૦ માઘ સુદ ૧૦ (ઈ. સ. ૫૬૦)

આ સોસાયટી તરફથી પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ ઑફ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયાને આપવામાં આવેલાં તામ્રપત્રોમાં નં ૦ ૭૩ની નિશાનીવાળાં ૪ પતરાંઓના કકડા છે. આ નંબર દેખીતી રીતે સોસાયટીના લીસ્ટનો છે. આ પતરાંઓમાં સૌથી મોટું આ દાનપત્રનું બીજું પત્ર છે, જેના નીચેના બે ખૂણાઓ કટાઇને નાશ પામ્યા છે. તેનાથી નાના કકડામાં પહેલાં પતરાંનો મધ્ય ભાગ છે. અને તેમાં કક્ત હંમેશનો વંશાવળીનો ભાગ જ સુરક્ષિત છે. બન્ને છેડાની બાજુઓ નાશ પામી છે. બાકીના બે કકડામાંનો એક, ૯^૩/_૪"x૨^૩/_૪" માપનો, કેઈ અન્ય દાનપત્રના બીજા પતરાનો ઉપરનો ભાગ છે, અને આ દાનપત્ર સાથે કંઈ પણ સંબંધ ધરાવતો નથી. છેલ્લો કકડો, આશરે ૧૦^૩/_૪"x૪^૩/_૪" માપનો, એક વલ્લીના દાનપત્રનાં પહેલાં પતરાંનો ભાંગી ગયેલો ભાગ જણાય છે; પણ આ દાનપત્ર સાથે સંબંધ ધરાવતો નથી. આ છેલ્લા બે કકડાઓનું મૂળ મળી આવે ત્યાં સુધી રાખી મૂકવા પડશે.

પહેલા પતરાવાળો કકડો ૫^૩/_૪"x૫^૩/_૪" અને બીજો ૧૨^૩/_૪"x૮^૩/_૪" માપનો છે. બન્ને એક જ બાજુપર લખેલા છે. પહેલા પતરા ઉપર ૧૫ અને બીજા ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ સાચવેલી છે. તારીખ પહેલાં પતરાંની છેલ્લી પંક્તિમાં આપેલી છે. અને તેમાંથી ૨૦૦,૭૦,૧૦નાં ચિહ્નો મળી શકે છે.

પહેલા પતરામાં આપેલો વંશાવળીનો ભાગ ઈ. એ. ૭ પા. ૭૦માં પ્રસિદ્ધ કરેલા ગુપ્ત સંવત ૨૭૦ના દાનપત્રમાં છે તેને બરાબર મળતો છે. બીજા પતરાની બીજી પંક્તિમાં દાન કરનાર ધરસેન(૨)નું નામ આપ્યું છે. તેણે સુરાષ્ટ્રપ્રાંતમાં સુદત્તભદ્રાનક પાસે આવેલા ઉટ્ટપાલક ગામનું દાન આપેલું છે. આ દાન નીચેનાં ત્રણ કાર્યો માટે આપ્યું છે:-(૧) બુદ્ધની મૂર્તિની પૂજા, (૨) પૂજ્ય ભિક્ષુઓનું સ્વાગત (કપડાં, ખોરાક ઔષધ વિગેરે વડે), (૩) મઠનું સમારકામ. તારીખ ઈ. સ. ૫૬૦ને મળતી ગુ.સં. ૨૭૦ના માઘ શુદ્ધ ૧૦ આપેલી છે. દાનનો દૂતક સાર્વત શિલાહિત્ય અને લેખક દિવરપતિ સ્કન્દભટ છે.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

१	प्रसभ
२	पोपनतदानमानार्जवो
३	सुतः तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराः
४	नाथकृपणजनोपजीव्यमानविभवः प
५	प्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्मन्वादिप्रणितविधिवि
६	मण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना स्वयमुपहित-
राज्या
७	स्यानुजः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीका-
नामेकविज
८	स्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलभोगदः
परम
९	विन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्वचरि
१०	रतिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः महाराजधरप-
११	प्रभृति खङ्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटाफो-
टनप्रकाशि
१२	नखरश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परि
१३	धैर्यगांभीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजो-
दधितृदशगुरु
१४	तृणवदपास्ताशेषस्वकार्यफलः प्रार्थनाधिकार्थ-
प्रदानानंदि
१५	मण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे
...

પત્રુ બીજું

- ૧૬ સ્ય સંહતારાતિપક્ષલક્ષ્મીપરિભોગ્દક્ષવિક્રમઃ વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલ(પાર્થિવ-)
શ્રીઃ પરમમાહે-
- ૧૭ શ્વરઃ મહાસામન્તમહારાજશ્રીધરસેનઃ કુશલી સર્વાનેવ સ્વાનાયુક્તકદ્રાંગિકમ-
- ૧૮ હરિ સ્વાટભટધ્રુવાધિકરણિકવિષયપતિરાજસ્થાનીયોપરિકુમારામાત્યાદીનન્યાંશ્ચ
યથાસમ્બધ્ય-
- ૧૯ માનકાન્સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયનાય
આત્મનશ્ચૈહિકામુખિકયથાભિ
- ૨૦ લષિતફલાવાસયે દુહ્ધાવિહારસ્યામ્યન્તરેવ — — — — — લકારિતવિહારે
ભગવત્સમ્યગ્સંબુદ્ધસ્ય
- ૨૧ બુદ્ધસ્ય પુષ્પધૂપદીપતૈલાદિ — — — — ચતુર્દિગમ્યાગતાર્યમ્ભિક્ષુસંઘસ્ય ચીવ-
રિકશયનાસન-
- ૨૨ ગ્લાનમૈષજ્યાર્થં વિહારસ્ય ચ સ્વખંડસ્ફુટિતવિશીર્ણપ્રતિસંસ્કરણાર્થં ચ સુરાષ્ટ્રેસુ
સુદત્તભટ્ટાનકસમી-
- ૨૩ પે ઉટ્ટપાલકગ્રામઃ સોદ્રઙ્ગઃ
... ..
- ૨૬ ધર્મદાયો નિસ્ટુષ્ઠઃ
- ૨૭ દૂતકસ્સામન્તશીલાદિત્યઃ લિખિતં સન્ધિવિ-
ગ્રહાધિકા — —
- ૨૮ — — દિવિરપતિસ્કન્દભટેષ સં ૨૦૦ ૭૦ માઘ સુ ૧૦ સ્વહસ્તો.
મમ મહારાજશ્રીધરસે — —

ધરસેન ર જાનાં તામ્રપત્રો

સંવત્ ૨૭૦ કાલગુન વદિ ૧૦

ધરસેન ર નું દાનપત્ર ૧૨.૮ ઈંચx૬.૫ ઈંચના માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. તે બન્ને પતરાંઓને જોડતી બે કડીઓ જોવાયાનું જ ફક્ત નુકશાન થયું છે. પરંતુ તેના ઉપર કાટનો જાડો થર લાગેલો હતો અને કેટલેક સ્થળે તો તે દૂર કરવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ થયા અને તેથી કેટલાક અક્ષરો શંકાભરેલા રહ્યા છે.

અક્ષરો ધ્રુવસેન ૧લાનાં પતરાંઓ તથા ગુહસેનનાં સંવત્ ૨૪૦નાં શાસનોને મળતાં છે, અને ચોખા અને સારી રીતે કોતરેલા છે. લખાણની ભૂલો થોડી છે.

વંશાવળી હંમેશ મુજબ છે. પરંતુ ધરસેન ર જાને આ દાનમાં પણ મહાસામંત 'મ્હોટો' ખંડીઓ રાજા 'એ' ઇલ્લાખ આપેલો છે, તે ખાસ નોંધ લેવા જેવું છે. ધરસેન ર જાનું એક દાનપત્ર સંવત ૨૫૨ તથા એક સંવત્ ૨૬૯નું હોવાથી, નવા સંવત્ ૨૭૦ના દાન આપનારના રાજ્યના વખત વિષે આપણા જ્ઞાનમાં કંઈ વધારે ઉમેરો કરતાં નથી.

દાન લેનાર ખેટકમાં વસતા, આનર્તપુરના રહિશ મિત્રનો પુત્ર વિષ્ણુમિત્ર શાહ-રાક્ષિ ગોત્રનો ઋગ્વેદિ પ્રાક્ષણ હતો.

ખેટક જિલ્લા (આહાર)ના તાલુકા (પથક) બણડરિજીદ્રિમાં અશિલાપદ્ધિકા ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આહાર શબ્દ, ધ્રુવસેન ૧ લા તથા ધરસેન ર જા (સંવત્ ૨૬૯ના) અને ધરસેન ૪ થા (ઈ. એ. વો. ૧. પા. ૪૫)ના શાસનોમાં આવતા આહરણી શબ્દને મળતો આવે છે. અને તે દેખતી રીતે “વિષય” ‘જિલ્લા’નો પર્યાય લાગે છે. તેનો પેટા વિભાગ ‘પથક’ શબ્દ ધ્રુવસેન ર જા (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩)ના દાનપત્રમાં, તથા ચાલુક્યોના લેખોમાં મળી આવે છે.

દાન આપવાનો હેતુ દરેક પ્રાક્ષણને આપેલાં દાનો મુજબ, ચક્ષો કરાવવાનો છે.

નામથી બતાવેલા અધિકારીઓમાં, દૂતક, સામંત શિલાદિત્ય, અને સાંધિવિગ્રહિક અને દિવિરપતિ, એટલે ‘દિવાન’ અને મુખ્ય સેક્રેટરી, સ્કંદભટ છે. રાજાએ દાનપત્રની પ્રસ્તાવનામાં સંબોધેલા અધિકારીઓમાં એક કાથેબરિક નામનો નવીન હોદ્દદાર આવે છે. આ શબ્દનો અર્થ હું જાણતો ન હોવાથી ફક્ત અહિં તે લખું છું.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં ॥ સ્વસ્તિ વિજયસ્કન્ધાવારાત્ મર્તૃદાટ્ટનકવાસકાત્પ્રસમપ્રણતામિત્રાણાં-
મૈત્રકાણામતુલબલસપત્રમખડલાભોગસંસ-
- ૨ ક્તસંપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપઃ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોદાર્જિતાનુરાગોનુરક્તમૌલભૃ-
તમિત્રશ્રેણીબલાવાસ-
- ૩ રાજ્યશ્રીઃ પઃમમાહેશ્વરઃ શ્રીસેનાપતિભટાર્કસ્તસ્ય સુતઃ સ્તત્પાદરજોરુણાવનત-
પવિત્રીકૃતશિરઃ શરોબન(ત)શત્રુ-
- ૪ ચૂડામણિપ્રભાવિચ્છુરિતદાદનચપક્લિદીધિતિઃ દીનાનાથકૃપણજનોપજીવ્યમાનવિ-
ભવઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીસે-
- ૫ નાપતિધરસેનઃ તસ્યનુજઃ તત્પાદ(પ્રણામ)પ્રશસ્તરવિમલમૌલિમણિર્મનવા-
દિપ્રણિતવિધિવિધાનધર્મા ધર્મ-
- ૬ રાજ ઇવ વિનયવિહિતવ્યવસ્થાપદ્ધતિરશ્વિલભુવનમખડલાભોગૈકસ્વામિના પરમસ્વા-
મિના સ્વયમુપહિતરા-
- ૭ જ્યાભિષેક મહાવિશ્રાણનાવપૂતરજ્યશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ મહારાજ શ્રીદ્રોણાસિંહઃ
સિંહ ઇવ તસ્યાનુજઃ
- ૮ સ્વભુજબલપરાક્રમેણ પરગજઘટાનીકાનામેકવિજયી શરણૈષિણાં શરણમવબોદ્ધા
શાસ્ત્રાર્થતત્વાનાં
- ૯ કલ્પતરુરિવ સુહૃત્પ્રણયિનાં યથાભિલષિતકામફલભોગદઃ પરમભાગવતઃ મહારા-
જશ્રીધ્રુવસેનઃ તસ્યા-
- ૧૦ નુજઃ તચ્ચરણારવિંદપ્રણતિપ્રવિધૌતાવશેષકલ્મષઃ સુવિશુદ્ધસ્વચરિતોદકપ્રક્ષાલિતા-
શેષકલિકલ્લઃ પ્ર-
- ૧૧ સમવિર્જિતારતિપક્ષપ્રથિતમહિમા પરમાદિત્યભક્તઃ મહારાજશ્રીધરપટ્ટઃ તસ્ય સુતઃ
તત્પાદસપર્યાવાસ-
- ૧૨ પુણ્યોદયઃ શૈશવાત્મભૃતિ સ્વન્તદ્વિતીયવાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસ-
ત્વનિકષઃ તત્પ્રભાવ-

પં. ૧ વાંચો. સંપત્ર પં. ૨ વાંચો. પાર્જિત અને વાસ પં. ૩ વાંચો. સુતસ્ત, શિરાઃ; શિરો, પં. ૪ વાંચો. પાદ.
પં. ૫ વાંચો. તસ્યા; પ્રણિત, પં. ૬ વાંચો. વિહિતવિનયઃ; પં. ૭ વાંચો. રાજ્યશ્રી; પં. ૧૧ વાંચો. નિર્જિતારતિ.
પં. ૧૨ વાંચો. સ્વ

- १३ प्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तसद्यदादनस्वरदिमसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गस-
म्यक्परिपालनप्रजाहृदय-
- १४ रंजानादन्वर्थराजशब्दोभिरूपकान्तस्थैर्यधैर्यगांभीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्का-
द्रिराजोदधितृदशगुरुधनेशानति-
- १५ शयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्म्यफलिः प्रार्थनाधि-
कार्थप्रदानानंदितविद्वसु-
- १६ हृ-दयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः पर-माहेश्वरः महाराज-
श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादन-
- १७ खमयूरवसंतानविसृतजाह्वीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहसहस्थोपजी-
व्यमानभोगसद्रूपलोभा-
- १८ विवोश्रितः सरसमाभिगमिकैर्गुणैः सहजशिक्षिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनु-
र्द्धरः प्रथमनरपतिसृष्टानां-
- १९ अनुपालयिता धर्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपधातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्री-
सरस्वत्येरेकाधिवस-
- २० स्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमः विक्रमोपसंदासविमलपार्थिवश्रीः ।
परममाहेश्वरः

पतरुं बीजुं

- १ महासामन्तमहाराजश्रीधरसेनकुशली सर्वानेव स्वानायुक्तकविनियुक्तकद्रा-
ङ्गिकवाहचरभट
- २ चारभटभुवाधिकराणिकशौल्किकचोरोद्धरणिकबण्डपाशिककाथेवरिकविषयपतिराज-
स्थानीयो
- ३ परिककुमारामात्यहस्त्यश्वारोहादीनान्यांश्च यथासंबद्ध्यमानकान्समनुदर्शयत्यस्तु-
वस्संविदितं यथा
- ४ मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये
आनर्त्तपुरविनि-
- ५ र्गतस्वेटकनिवासिशार्ङ्गराक्षिसगोत्रबह्वृचसब्रह्मचारिब्राह्मणमित्रपुत्रब्राह्मणविष्णु-
मित्राय स्वे
- ६ टकाहारंविषये बण्डरिजिद्रिपथकान्तर्गत अशिलापल्लिकाग्रामः सोदृङ्गः सौपरिकरः

पं. १३ वांथो। सव्यपाद १६ पं. १४ वांथो। रंजाना; रूप पहेलाने। जि उडाडी नांथो। वांथो। कान्ति-
'त्रिदश' पं. १५ वांथो। फलः; 'विद्वत्सु' पं. १६ वांथो। हृत्प्रणयिहृदयः; ह पछीनी नीशानीना उपथो। भाग
वांथो। शङ्कतो नथी; न येना भाग र अथवा ऋ छे. पं. १७ वांथो। सहस्रो. पं. १८ वांथो। विवोश्रितः;
माभिगामिकैः-शक्ति; समतिसृष्टानां. पं. १९ वांथो। रेकाधिवास पं. २० वांथो। संप्राप्त. पं. १ वांथो। महत्तर;
भट शब्द उडाडी नांथो। पं. २ वांथो। चाट;—दण्ड; पं. ३ वांथो। नन्यांश्च. पं. ६—वांथो। 'टकाहारवि;'—बण्डरिजिद्रि
संश्रयवाणुं छे उदाय बखोरिजिद्रि होई शङ्क

- ७ सवातभूतप्रत्याय सधान्यभागभोगहिरण्यदेयः सोत्पद्यमानविष्टिकः सदशापराधः समस्त-
- ८ राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रा-
तिथिपंचमहा-
- ९ यज्ञिकानां क्रियाणां समुत्सर्पणार्थमाचन्द्रार्कार्णवसरिर्क्षितिस्थितिपर्वतसमका-
लीनः पुत्रपौत्रान्वय-
- १० भोग्यः उदकातिसर्गेण ब्रह्मदयो निस्पृष्टः यतो (स्योचि) तथा ब्रह्मदेयस्थित्या
भुंजतः । कृषतः कर्ष-
- ११ यतः प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्याघाते वर्तितव्यमागामिमद्रूपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यै-
र्वानित्यान्यैश्चर्याण्य-
- १२ स्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परि-
पालयितव्य-
- १३ अथ यश्चैनमाच्छिन्नादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैश्च
संयुक्तस्स्यादित्युक्तं च भगव-
- १४ ता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्षसहस्राणि श्वर्गे मोदति भूमिदः आच्छेत्ता
वानुमन्ता च तान्येव नरकं
- १५ वसेत् बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य
तदा फलं ॥ विंध्याटवी-
- १६ प्वतोयासु=शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते ब्रह्मदेयापहारकाः ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा
- १७ यो हरेत वसन्धरा गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषं ॥ पूर्वदत्तां द्विजा-
तिभ्यो यत्नद्रक्ष युधिष्ठिर
- १८ महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ यानीह दारिद्र्यभयानरेन्द्रैः धनानि
धर्मायतनीकृतानि
- १९ निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीतेति=स्वहस्तो मम महा-
राज श्रीधरसेनस्य ॥
- २० दू=सामन्तशीलादित्यः ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकरणाधिकृतदिविरपतिस्कन्द-
भटेन ॥ सं १७० फागुन व १०-

पं. ७ वांयो प्रत्यायः;—प्यादेयः. पं. ८ वांयो सरित्पर्वतक्षिति पं. १३ सोपपातकैः पृष्ठीनां च
उडाडी नांयो पं. १४ वांयो स्वर्गे पं. १७ वांयो वसुंधरां पं. १८ वांयो महीमतां श्रेष्ठ; नरे पं. २० वांयो फाल्गुन.

ધરસેન ર જનાં બે તામ્રપત્રો

આ બે પત્રોની સપાટીમાં કેટલાંક નહાનાં કાણાં પડેલાં છે. તે બહુ જ પાતળાં હોવાથી તરત ભાંગી જાય એવાં છે. દરેક પત્રોનો જમણી બાજુનો ભાગ ભાંગી ગયો છે.

દરેક પત્ર લગભગ ૧૨" x ૮ ૧/૨" માપનું છે. તેના દરેકના ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ લખેલી છે.

પહેલા પત્રોના જે ભાગ ઉપર દાન આપવાનું સ્થળ આપ્યું છે તે ભાગ વાંચી શકાય તેવો નથી.

બેકે ભાંગી ગયેલા ભાગ સાથે દાન આપનાર રાજાનું નામપણ ગયું છે, તોપણ ૨૧ અને ૨૨મી પંક્તિઓ ઉપરથી ચોખ્ખું જણાય છે કે ધરસેન ર જાએ આ દાન આપ્યું હતું. તે દાન લેનાર વલ્લભીનો કોઈ બૌદ્ધ મઠ હતો.

તે મઠને આપેલી મિલકતની વિગત આપણને મળી શકી નથી, પરંતુ તે હરિયાણા નામના ગામડાંમાં આવી હશે એવું જણાય છે.

બૌદ્ધ દાનોના હેતુ મુજબ, આ દાનનો ઉદ્દેશ પણ બુદ્ધોની પૂજા, મઠમાં રહેનારને માટે રહેવા આવ્યાની સગવડ, તથા મઠનાં સમારકામ વિગેરે માટે ખર્ચ કરવાનો હતો.

આ દાનપત્રમાં સંબોધાએલા કેટલાક અધિકારીઓ નીચે પ્રમાણે છે:-આચુક્તક, વિનિચુક્તક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, તથા ધ્રુવાધિકરણિક:

આ દાનપત્રનો અમલ કરનાર અધિકારી, દૂતક શીલાદિત્ય હતો. લેખકનું નામ નાશ પામ્યું છે. પણ તેને લગાડવામાં આવેલાં વિશેષણો ઉપરથી જણાય છે કે તે, ધ્રુવસેન ર જાનાં ઘણાં ખર્ચાં દાનપત્રોનો લેખક, દિવિરપતિ સ્કન્દભટ પોતે જ હતો.

કમનશીએ તારીખવાળો પત્રોનો ભાગ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ એટલું કહી શકાય છે કે આ દાનપત્ર તે રાજાના રાજ્યના અંતકાળનું છે. કારણ કે લેખક એક જ છે, છતાં દૂતક સંવત રપરનાં બધાં દાનપત્રોમાં ચિંબિર છે. જ્યારે આ દાનપત્રમાં છે તે પ્રમાણે, ૨૬૬ અને ૨૭૦નાં દાનપત્રોમાં દૂતક શીલાદિત્ય છે. બીજું ધરસેન ર જાનાં આરંભકાળનાં દાનપત્રોમાં પોતે સામંતનો ઇલકાબ ઠવચિત જ ધારણ કરે છે.

પરંતુ છેવટનાં દાનપત્રોમાં તે મહાસામંતનો ઇલકાબ હંમેશાં ધારણ કરે છે. આ દાનપત્રમાં કોઈ પણ ઇલકાબ ધારણ કરેલો જણાતો નથી. એટલે, આ દાનપત્ર સં. ૨૫૨ પછીનું પરંતુ સં. ૨૬૬ પહેલાંનું હોવા સંભવ છે.

સુદર્શન ગાંધી

अक्षरान्तर

- १ शतलब्धप्र-
- २ लभृतमित्रश्रेणी
- ३ श्रीः [परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कः]
- वित्रीकृ
- ४ [श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्या-]
- ५ [नुजस्तत्पाद] प्रणामप्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्मन्वादिप्रणीतविधि[विधान-
धर्मा धर्मराज इव]
- ६ विहित[विनयव्यवस्था] पद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिना परमस्वामिना
स्वयमुप[हितराज्याभिषेको महा-]
- ७ विश्राणनावपूतराज्यश्रीः परममाहेश्वरो महाराजश्री[द्रोणसिंहः] सि[इह इव
तस्या] नु
- ८ नपरगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमवबोद्धा शास्त्रार्थतत्त्वानां क ...
- ९ नां यथाभिलषितकामफलोपभोगदः परमभागवतः श्रीमहाराजध्रुवसेनस्तस्यानु
[जस्तच्चरणारविन्द-]
- १० प्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सुविशुद्धस्व[च*] रितोदकक्षालिताशेषकलिकल[कः
प्रसभनिर्जितारातिपक्षप्रथित-]
- ११ महिमा परमा[दित्यभक्तः श्री] महाराजधर[पडस्तस्य सु] तः तत्पादसप-
र्यावास
- १२ भृति खज्राद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषः तत्प्रभा ...
- १३ रत्नप्रभासंसक्तसव्यपादनखराश्मिसंहति^१ सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालन-
प्रजा[हृदयरञ्जना-]
- १४ दन्वर्थ[राजशब्दः रू] पकान्तिस्थैर्य्यधर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्धिः स्मरशशाङ्का-
द्विराजोदधिनिदशगुरुधनेशान-
- १५ तिशयान[: शरणा] गताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफलप्रार्थना-
धिकार्त्तप्रदानानन्दित-
- १६ [विद्वत्सुहृ] त्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे-
श्व[रः महाराज-]
- १७ [श्रीगुहसेनः] तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविद्युतबाह्वी जलौष-
विक्षाब्जिताशेषकल्मषः

पतरू बीजुं

- १८ [प्रणयेशतसह]छोप[जीव्यमानभोग]संपद्रूपलोभादिवाश्रि[तः सरसमाभि]
गामि[कैर्गुणैः]
- १९ [सहज]शक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टाना-
[मनुपालयिता धर्म-]
- २० [दायाना]मपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा...
- २१ [लक्ष्मी]परिभोगदक्षविक्रमकमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्री परममाहेश्वरो महाराज-
[श्रीधरसेनः कुशली]
- २२ [सर्वानेवा]युक्तकविनियुक्तकमहत्तरचाटभटध्रुवाधिकरणिक
- २३ यथासंबध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तुवस्संविदितं
यथा मया
- २४ [नश्चैहिका]मुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये श्रीवलभी
- २५ बुद्धस्य बुद्धस्य पुष्पधूपदीपतैलपूजानिमित्तं चतुर्दिग्भ्यां
गतभिक्षुसंघस्य
- २६ त्थं विहारस्य च खण्डस्फटितविशीर्णप्रतिसंस्करणार्थं
- २७ हरियाणकग्रामे पूर्वदक्षिणदि
- २८ ... सभूतवातप्रत्यायः सधान्यगतभागः सहिर ... स्य ...
- २९ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रर्काणवसरित्क्षिति
- ३० परिपन्थना कार्यागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वड्शैर्जैर्वा ...
- ३१ दानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्य
- ३२ धर्मायतनीकृतानि निर्माल्यमाल्य
- ३३
- ३४ दूतकः [श्री]शीलादित्यः लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत[दिविरपतिस्कन्दभटेन]स्व...

ધરસેન ર જના એક દાનપત્રનું પહેલું પત્ર*

આ પત્રના નીચેના બે ખુણાઓ ભાંગેલા છે. પણ તે સિવાય એ સારી સ્થિતિમાં છે. તેનું માપ ૯"×૧૨" છે. તેમાં ૧૯ પંક્તિઓ લખેલ છે, અને આખો લેખ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે. દાનપત્ર વલ્લીમાંથી જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

ધરસેન ર જના પ્રાસ્તાવિક વર્ણનના ભાગથી આ લેખ પૂરો થાય છે. પરંતુ દાનપત્ર તે જ રાજનું છે એમાં સંશય નથી. કારણ કે તેનો પ્રસ્તાવનાનો ભાગ, વંશના સ્થાપક ભટ્ટારકથી શરૂ કરી ધરસેન ર જ પછી આવતા શીલાદિત્ય ૧ દાના સમયનાં દાનપત્રોમાં જણાયું છે. તેમ, કંઈ પણ ઓછું કયાં શિવાય, સંપૂર્ણ વંશાવળી આપે છે. ધરસેન ર જનાં દાનપત્રો પછીનાં બધાં દાનપત્રોમાં ગુહસેનનું નામ ભટ્ટારક પછી વંશાવળીમાં તરતજ આવે છે, જ્યારે વચ્ચેના ચાર રાજાઓ, ધરસેન ૧, દ્રોણસિંહ, દ્રુવસેન ૧ અને ધરપદ (અથવા ધરપટ્ટ)નાં નામો તદ્દન છોડી દેવામાં આવ્યાં છે. માટે આ દાનપત્રમાં ધરસેન ર જના વર્ણનનો ભાગ (તેનાં નામ શિવાય) પહેલા પત્રમાં આવતો હોવાથી, તેણે જ તે જાહેર કરેલું હોવું જોઈએ. અને જો દૈવયોગે બીજું પત્ર મળી આવે તો આ બાબત ચોક્કસ તેમ જ છે, એવું માલુમ પડશે. વળી, આ દાનપત્ર ધરસેન ર જના રાજ્યના પ્રથમ સમયનું છે, એમ પણ બતાવી શકાય છે. કારણ કે, આ રાજના આરંભકાળનાં દાનપત્રો એટલે, સં. ૨૪૮ અને ૨૫૨નાં વલ્લીમાંથી જાહેર કરાયેલાં છે, અને પછીનાં દાનપત્રો, એટલે સં. ૨૬૬ અને ૨૭૦ નાં ભદ્રપદન નામની લશ્કરી છાવણીમાંથી જાહેર થયાં છે. આ દાનપત્ર વલ્લીમાંથી જાહેર થયું હતું તેથી તે તેના રાજ્યના આરંભકાળનું હોવાનો ઘણો સંભવ છે.

*જ. બો. પ્રા. રા. એ. સો. ગુ. સો. વો. ૧ પા ૨૪ ડી. બી. દિસેલ્કર

- १ ओं स्वस्ति बलभीतः प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसपत्नमण्डलाभो-
गसंसक्तसंप्रहारशतलब्ध-
- २ प्रतापः प्रतापोपनतदानानार्जवोपज्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रीः
- ३ परममाहेश्वरः श्रीसेनापतिभटार्कस्तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणावनतपवित्रीकृतशिराः
शिरोवनत-
- ४ शत्रुचूडामणिप्रभाविच्छुरितपादनखपंक्तिदि^१धितिर्दिनानाथकृपणजनोपजीव्यमान-
विभवः परममाहेश्वरः
- ५ श्रीसेनापतिधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्ततरविमलमौलिमणिर्मन्वादि-
प्रणीतविधिविधानधर्माधर्म-
- ६ राज इव विहितविभयव्यवस्थापद्धतिरखिलभुवनमण्डलाभोगैकस्वामिनापरमस्वा-
मिना स्वयमुपहित-
- ७ राज्याभिषेकः महाविश्राणनावपूतराजश्रीः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजद्रोणसिंहः
सिंह इव तस्यानु-
- ८ जः स्वभुजबलपराक्रमेण परगजघटानीकानामेकविजयी शरणैषिणां शरणमव-
बोद्धा शास्त्रार्थ-
- ९ [त]त्त्वानां कल्पतरुरिव सुहृत्प्रणयिनां यथाभिलषितफलोपभोगदः परमभाग-
वतः श्रीमहाराज-
- १० [ध्रुवसेनस्तस्या]नुजस्तच्चरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः सविशुद्धस्वच-
रितोदकक्षालिताशेष-
- ११ [कलिकलङ्क]ः प्रसन्ननिर्जितारातिपक्षप्रथितमहिमा परमादित्यभक्तः श्रीमहा-
राजधरपडस्तस्य
- १२ [सुतस्तत्पादसपर्यावासपु]ण्योदयः शैशवात्प्रभृतिखङ्गद्वितीयबाहुरेव समदपरग-
जघटास्फोटनप्रकाशित-
- १३ [सत्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणतारा]तिचूडारत्नप्रभासंसक्तसव्यपादनखरश्मिसंहति-
स्सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परि-
- १४ [पालनप्रजाहृदयरंजनादन्वर्थरा]जशब्दो रूपकान्तिस्यैर्यगाम्भीर्यबुद्धिसंपद्भिः
स्मरशशाङ्काद्विराजोदधिनिदश[गुरुध-]
- १५ [नेशानतिशयानः शरणागताभ]यप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्यफलः
प्रार्थनाधिका[र्थप्रदानान-
- १६ [न्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः] पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः पर-
ममाहेश्वरो [महाराजश्री-
- १७ [गुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पाद]नखमयूखसंताननिर्वृत्तजाह्नवीजलौघविक्षालिताशे-
ष[कल्मषः प्रण-
- १८ [यिशतसहस्रोपजीव्यमान]भोगसंपत् रूपलोभादिवाश्रितस्सरसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहज-
- १९ [शक्तिशिक्षाविशेषवि]स्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसम[तिसुष्टानामनु]

ધરસેન ર જાનાં બનાવટી તામ્રપત્રો

શક સંવત્ ૪૦૦. ગુ. સં. (૨૬૫)

વલ્લભીના ધરસેન ર જા એ શક સંવત્ ૪૦૦માં આપેલું હોવાના આશયવાળું નીચે આપેલું દાનપત્ર બૌ. પ્રે. રા. એ. સો.ના મ્યુઝીયમની માલિકીનું છે. તેની પ્રથમ નોંધ સદ્ગત મી. ભાઉ દાજી(જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૪૪)એ લીધી હતી, અને પછી મહે (ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૦; વો. ૭ પા. ૧૬૩) લીધી હતી. ૧૮૭૮માં બોમ્બે ગવર્નમેન્ટે તે ડૉ. બર્જેસને “ફોટોગ્રાફીકાઇઝ” કરવા માટે આપ્યું હતું.

મૂળ બે કડીઓ વડે સાથે બાંધેલાં ૧૦૩ ઇંચ x ૭૩ ઇંચનાં બે પતરાંઓ ઉપર આ દાનપત્ર કોતરેલું છે. ફક્ત ડાબી બાજુની કડી જેના ઉપર મુદ્રા ચોટાડી છે તે જ સાચવેલી છે. મુદ્રા ઉપર ઉભા રહેલા નંદીની છાપ છે, જેનું મુખ જમણી તરફ છે, અને તેપર “શ્રીધરસેન” એવો લેખ છે.

દાનપત્ર વલ્લભીથી કાઢેલું છે અને તેની તારીખ, શક-સંવત્ ૪૦૦(ઇ. સ. ૪૭૮)ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે. દાન આપનાર, ભટ્ટાર્ક(એટલે ભટ્ટાર્ક)નો પૌત્ર અને ગુહસેનનો પુત્ર ધરસેન દેવ કહ્યો છે. દાન મેળવનાર, સામવેદની છંદોગ શાખાના, તથા કૌશિક ગોત્રના, અને દશપુરના રહીશ એક ચતુર્વેદી, ભટ્ટ ઇશ્વર(એટલે ઇશ્વર)નો પુત્ર ભટ્ટ ગોમિદ(એટલે ગોમિદ) છે. દાનની વસ્તુ, કંતારપ્રામશોદ્ધત (એટલે કંતારપ્રામના સોળસો વિષય અથવા જીલ્લામાં આવેલું) નંદીઅર અથવા નંદીસર ગામ છે. ગામની સીમા નીચે મુજબ આપેલ છે : પૂર્વે, ગિરિવિલિ ગામ, દક્ષિણે મદાવિ નદી પશ્ચિમે મહાસાગર, અને ઉત્તરે દેવથલિ ગામ.

વલ્લભી રાજાએ આપેલા કહેવાતા એક દાનમાં ગુર્જર લિપિ તથા શક સંવત્નો થએલો ઉપયોગ, તેના બીજા અને મુખ્યભાગનું ઉમેદાનાં ગુર્જર શાસન સાથે નિકટનું મળવાપણું, તથા વલ્લભી રાજાઓની વંશાવળીમાં દેખીતી ભૂલ, વિગેરે બાબતોને આધારે મી. ભાઉ દાજીએ તથા મેં આ પતરાને બનાવટી હોવાનું જાહેર કરેલ છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- १ ओं स्वस्ति श्रीवलभितः सकलपृथ्वीपालमौलिमालापरिचुंबितचरणारविन्दो निजभु-
जस्तम्भोद्धृतवि-
- २ श्रविश्वांभरभारःपरममाहेस्वरो निजभुजबलनिहतसकलरिपुकुलललनालोचनः
कमलविनि-
- ३ स्तुतवारिधारापरिशांतकोपानलः कलिकालकलङ्कितलोकपापनिर्णार्शनचतुरतरा-
शुभाचरितः श्री-
- ४ भट्टार्कस्तस्य सूनुराखण्डल इव खण्डितविक्रम पृथुरिव पृथुतरयशोवितानविमली-
कृतसकल-
- ५ दिगान्तश्चतुः सागरमेखलाय भुवः पालयिता संस्कृतप्रकृतापभ्रंशाभाषात्रयप्रति-
बद्धप्रबन्धरच-
- ६ नानिपुणातरांतकरणो विपश्चित्समाजमानसरजहंस समरशिरोविदारितरातिकरीषट-
कुंभस्थलप्र-
- ७ क्षालितरुधिरधारनिकुरुंबकालसंध्योजितविश्वांतारालः करीराजइव सदादानार्दीकृ-
तकरो हिमाचल-
- ८ इवांतसरालोतितुगश्चा रत्नाकर इव बहुसत्त्वाश्रयोतिगंभीरश्च शिशिरैतरकिरणा इव
निजपादच्छाया-
- ९ क्रांतमहामहीधरचक्रवालः श्रीगुहसेनस्तस्य सुनुरनुपमगुणगणाधरभूतो भुतनथ-
- १० इव रिपुपूरां भेत चतुरांभोधिवेलामेखलाय भुतधात्र्या भर्त्ता निजभुजबलहठाकृष्णस-
मस्तसापत्नसंपत्कः
- ११ पङ्कजनाभ इव सदा लक्ष्मिनिवासो विबुद्धधुनीप्रवाह इव भुवनत्रयपवित्रकरणोद्य-
तो दिन-
- १२ कर इव करनिकरनिहतबहुतारारिपुतिमिरविसारो विशादतरयशोराशिप्रसरप्रसाधि-
- १३ तासकलदिगंतभुतलः कमलासन इव विबुद्धवृन्दसंसेवित पयोदसमयजलधरनिवाह
इव सकलाशा-

२३ पं. १ वांये। भीतः- पं. २ वांये। विश्वंभर; श्वरो; लोचन पं. ३ वांये। परिभ्रान्तः-कलङ्काङ्कित;
तरशुभंचारितः-पं. ४ वांये। भटार्क; राखण्ड; वाखण्डितविक्रमः पं. ५ वांये। दिगन्त; मेखलाया; प्राकृता. पं. ६
वांये। निपुणतरान्तः; राजहंस; तारातिकरिषटा पं. ७ वांये। धारा; करि; नार्दीकृत; पं. ८ वांये। इवातिघरलो;
तुङ्गश्च, गंभीर; किरण; पं. ९ वांये। सूनुर; गणधर; भूतनाथ. पं. १० वांये। रिपुपूरां भेत्ता; चतुरांभो; मेखलाया
भूत कृष्ट पं. ११ वांये। लक्ष्मी; विबुध; पं. १२ वांये। बहुतर; विस्तारो विशद. पं. १३ वांये। तसकल;
भूतलः; विबुध;-सेवितः;

- १४ परीपूरणाकुशलो लोकसंतापहारी च वज्रधर इव पटुतराघिषणो बहुद्रेकच महारा-
जाधिराजप-
१५ रमेश्वरपरमभट्टारकः श्रीधरसेनदव कुशली सर्वानेव राष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकू-
टायुक्तका-
१६ नियुक्तकाधिकमहाचारादित्समाज्ञापयति अस्तु वो विदितं यथा मय मा-
१७ तापित्रोरात्मनश्चैवामुष्मिकपुण्यायशोभिवृद्धाये दशपुरविनिर्गत-

पतरुं बीजुं

- १ तचातुर्विधसामान्यकौसिकस्यगोत्रच्छंदोगासब्रह्मचारिभाट्टा इसरस्तस्यसुत-
२ भाट्टगोमिद बलिचरुवैस्वदेवामिहोत्रपञ्चमहायज्ञार्थं कंतारग्रापशांडशतं वि-
३ षयंतःपातिनंदीअरकग्रामो तस्य च घटानानि पूर्वतः गिरिविलिग्रामः दक्षिणतः प-
४ दाविनदि पश्चिमतः समुद्रो उत्तरतः देयथलिग्रामः एवमयं स्वचतुराष्टनवि-
शुद्धो ग्रामः सोद्वंग सप-
५ रिकर सघान्यहिरन्यादेय सोत्पद्यमानवेष्टिक समस्तराजिकियनमप्रवेस्यमाचद्रार्का-
र्णवक्षितिसरी-
६ त्पर्वतसमानकालिना पुत्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य पूर्वप्रतदवब्रह्मदायवर्जमभ्यंतर-
शिष्य शकनृप-
७ कालातीतसंवच्छरशतचतुष्टये वैशाख्यं पौर्णमाशि उदकातिस्वर्गेणप्रतिपादितं
यतोस्योचि
८ तथा ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्षयतो भुंजतो भोजयतः प्रतिदिशतो वा न व्या-
सेधः प्रवर्ति-
९ तव्यश्च तथागामिभिरापि नृपतिभिरास्मद्वंस्यैर्न्यौर्वा सामान्य भुमिदानफलमवे-
त्य बिन्दूलो-
१० लान्यनित्यैर्न्यैश्चर्याणि तृणग्रलमाजलबिन्दुचण्चलण्वजिवितमकलय्यस्वदायोनिर्वि-
सेषोयम-
११ स्मद्वायोनुमन्तव्य पलयितव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्व्वसुधा भुक्तराजभिः साग-
रादिभिः जस्य जस्य य-

पं. १४ वांथे। परिपूरण; बहुद्रेकच. पं. १५ वांथे। देवः; युक्तक; पं. १६ वांथे। महत्तरादीन्स; मया
पं. १७ वांथे। पुण्यायशोभिवृद्धये पं. १ वांथे। तचातुर्विध; कौशिकसगोच्छंदोग;—भट्ट. पं. २ वांथे। भट्टगोवि-
न्दाय; वैश्वदेवा; पञ्च. पं. ३ वांथे। षयान्त; चाघाटनानि; पूर्वतः पं. ४ वांथे। दावी नदी; समुद्र उत्तर; राष्ट्राटन;
सोद्वंगः—पं. ५ वांथे। करः; प्यादयः; विष्टिकः; राजकीयानामप्रवेश्यआ; सरि— पं. ६ वांथे। समानकालीन; पौत्रा-
न्वय; भोग्यः पूर्वप्रत; माभ्यंतरसिद्धया. पं. ७ वांथे। वैशाख्यां पौर्णमास्यां; सर्गेण प्रतिपादित. पं. ८ वांथे। तव्यः
तथा; रापि; रस्मद्वंस्यैर; सामान्यभूमि; बिन्दु. पं. १० वांथे। नित्यान्यै; तृणग्रलम; चञ्चलम; माकलय्य; स्वदायनि-
र्विशेषो. पं. ११ वांथे। स्मद्वा; मन्तव्यः पां; भुक्ता; राजभिः स; यस्य यस्य.

- १२ दा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलंजश्चज्ञनतिमिरवृतमतिराच्छीद्यदाच्छिद्यमनमनुमो-
देता व स पंचभिर्महा-
- १३ पातकैरुपपातकैश्च शंयुक्त स्यादिति उक्त च भागवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिं
वर्षसहस्राणि स्व-
- १४ गे तिष्ठति भूमिदः अच्छेत चानुमंत च तानेव नरके वसेत् जनिह दत्तानि पुरतना-
नि दानानि धर्मा-
- १५ धर्म्यशस्कराणि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनरादादित स्व-
दत्तां परदत्तां वा यत्ना-
- १६ द्रष्टा नराधिपः महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं लिखितं संधीविग्रहा-
धिकृतेन माधवसु-
- १७ तेन देवेण स्वहस्तोयं मम श्रीधरसेनदेवास्य ॥ ॥

पं १२. वांथे। भूमि; यश्चाज्ञान; राच्छिन्न्याश्छिद्यमानम; देत वा. पं. १३ वांथे। संयुक्तः सहस्राणि.
पं. १४ वांथे। भूमिदः आच्छेत्ता चानुमंता; तान्येव; यानीह दत्तानि पुरा; पं. १५ वांथे। धर्म्यशस्कर; राददीत पं. १६
वांथे। द्रक्ष. प, महीमतां; लिखितं संधि; माधवसु; पं. १७ वांथे। मम श्रीधरसेनदेवस्य.-

‘ભાષાન્તર’

ૐ. સ્વસ્તિ, વિખ્યાત વલ્લીમાંથી ! જેનાં ચરણ-કમળ માળાની પેઠે આવૃત કરતા નૃપોના મુગટથી યુંખિત થતાં, -જે સ્તંભ સરખા બળવાન કરથી અખિલ ભૂમિનો ભાર ધારતો-જેના કોપાગ્નિ બલસંપન્ન ભુજથી સંહારેલા પોતાના શત્રુઓની વનિતાઓનાં નેત્રોમાંથી વહેતી અશ્રુધારાથી શાન્ત થયો હતો, -જેનો સદાચાર કલિકાલથી કલંકિત જગનાં પાપ હણુવા અતિ શક્તિમાન હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ભદ્રક (ભટાર્ક) થયો. તેનો પુત્ર અખંડિત વિક્રમને લઈને આખણડલ (ઈન્દ્ર) સમાન અને પૃથુવર યશનાં વિતાન વડે સકળ દિગન્તો વિમળ થયેલ હોવાથી પૃથુ સમાન મેખલાની પેઠે ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી પૃથ્વીને રક્ષનાર, અને સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ એ ત્રણ ભાષામાં પ્રબન્ધ રચનામાં અધિક નિપુણ-પંડિત સમાજના માનસમાં રાજ-હંસ સરખો, યુદ્ધના અગ્રે શત્રુઓના માતંગોના સૈન્યનાં કુમ્ભમાંથી વહેતા સંધ્યાકાળ સમારક્ત રૂધિરની અનેક ધારાઓથી પૃથ્વીના સર્વ પ્રદેશોનો વિજય કરનાર, સર્વ અંતરભાગનો વિજય કરનાર, દાનોમાં અનુમતિ માટે પાણીના અર્ધથી ભીંજાયેલા કરવાળો હોવાથી કુમ્ભમાંથી ઝરતા મદ્યથી નિત્ય ભીંજાયેલી સૂંઠવાળા કરિરાજ સમાન, અતિ સરળ અને અતિ તુંગ હોઈ હિમાલય સરખો, -બહુ સત્વાશ્રય (બહુ હિંમતવાન) અને અતિ ગંભીર હોવાથી બહુ સત્વાશ્રય (બહુ પ્રાણીઓના આશ્રય) અને અતિ ગંભીર સાગર સમાન, પાદછાયા ઘણા મહાન મહીધરો (રાજાઓ) ઉપર પડતી હોવાથી અતિ મહાન મહીધરો (પર્વતો) ઉપર પડતી પાદછાયા (ઠંડરણોની પ્રભા) વાળા સૂર્ય સમાન શ્રી ગુહસેન હતો.

તેનો પુત્ર, અતુલ ગુણસમૂહ સંપન્ન, શત્રુઓનાં ત્રિપુર (ત્રણ શહેર) નો નાશ કરનાર હોવાથી ત્રિપુર હણુનાર શિવસમાન, મેખલાની પેઠે સાગરથી આવૃત પૃથ્વીનો પતિ, પોતાના સર્વસ્પર્ધીઓની શ્રી સ્વ બાહુબળથી પોતાની પાસે ખેંચીલેનાર, -વિષ્ણુ જેમ સદા લક્ષ્મીથી સેવા-એલા, -ગંગાના પ્રવાહ જેમ નિત્ય ત્રિભુવનની શુદ્ધિમાં પ્રવૃત્ત, પોતાના માતંગોની સૂંઠાના સમૂહ-થી અસંખ્ય શત્રુઓનાં તિમિર હણુવાથી, અને સકલ ભુવનને અતિ પ્રસરેલા અને અતિ ઉજ્જવલ યશવડે શોભાવતો હોવાથી, કિરણોના સમૂહથી પ્રસરેલા તિમિર શત્રુને હણુનાર અને અતિ પ્રસરેલા ઉજ્જવલ તેજ વડે અખિલ ભુવનને શોભાવનાર સૂર્ય સમાન, વિષુદ્ધ મંડળથી સેવાતો હોવાથી દેવમંડળથી સેવન થતા બ્રહ્માસમાન, -જનોની સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરવામાં નિપુણ હોવાથી અને સંતાપ હરનાર હોવાથી સકળ નભને ભરી દેવા શક્તિમાન અને સંતાપી જનોના તાપ હરનાર, વર્ષા ઋતુના મેઘસમાન, મહા મતિ અને ધિષણ સંપન્ન હોઈ ધિષણ (બૃહસ્પતિ) ગુરૂવાળા અને બહુ નયનવાલા ઈન્દ્ર સમાન મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમભદ્રારક શ્રી ધરસેન દેવ હતો.

તે કુશળ હાલતમાં સર્વ રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, મહત્તર આદિને આ શાસન કરે છે:-

તમને જાહેર થાઓ કે પરલોકમાં મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યની અને મારા યશની વૃદ્ધિ અર્થે, ઈસર (ઈશ્વર) ભદ્રના પુત્ર, દશપુરથી આવેલા, તે નગરના ચતુર્વેદી મધ્યેના, અને કૌશિક ગોત્રના, છન્દોગસપ્રજ્ઞચારી, ગોમિન્દ (ગોવિન્દ) ને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે કન્તારઆમશોડશતં વિષયમાં આવેલું નન્દીઅરક ગામ જેની સીમા:-પૂર્વે ગિરિવિલિગામ, દક્ષિણે મહાવીનદી, પશ્ચિમે સાગર; ઉત્તરે દેવથલિ ગામ: આ ગામ રાજ પુરૂષોની દબલગિરિ મુક્ત, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે ઉપરની સીમા પ્રમાણે સહિત, અજ્ઞ અને સુવર્ણની આવક સહિત, વેઠ સહિત દેવો અને દિવોને પૂર્વે કરેલાં દાનો વર્જ કરી, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, મેં ભક્તિથી પાણીના અર્ધથી શક સં. ૪૦૦ વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિને દાનમાં આપ્યું છે. આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદેવના નિયમ અનુસાર આ ગામની જમીનની ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, ઉપલોગ કરે કે અન્યથી ઉપલોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કેઈએ પ્રતિબંધ કરે. નહિ

માધવના પુત્ર, સંધિવિશ્વહાધિકારી રેવથી લખાયું. આ મારા શ્રી ધરસેન દેવના સ્વહસ્ત છે.

શીલાદિત્ય ૧ લા(ધર્માદિત્ય)નાં પાલિતાણાનાં તામ્રપત્રો

સંવત્ ૨૮૬ વૈશાખ વદ ૬

રાય બહાદુર વિ. વેંકયએ મારા ઉપર કૃપા કરીને આ પતરાનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:-“ લેખનું એક જ પતરું સાચવેલું છે. તેને નીચેના લાગમાં બે કડીઓનાં કાણું છે; પરંતુ કડી અથવા તેના પરની મુદ્રા મળી શકતાં નથી. પતરાનો એક ન્હાનો કકડો ઉપરના ડાબા ખુણાપરથી ભાંગી જવાથી ઐ ચિહ્નનો થોડો ભાગ બગડી ગયો છે. એ જ પ્રમાણે ૧૦ મી પંક્તિની શરૂવાતનો થોડો ભાગ પણ ગયો છે, પરંતુ એક પણ અક્ષરને નુકશાન થયું નથી. પતરાની એક જ બાજુએ કોતર કામ કરેલું છે. અને કોતરનારનાં બોજરોનાં ચિહ્નો પાછળની બાજુએ સંપૂર્ણ રીતે દેખાય છે. પતરાની લંબાઈ ૧૧૩”થી ૧૧૩”ની છે અને ઉંચાઈ લગભગ ૮૩” છે.

પતરા ઉપર સુંદર રીતે લખેલી ૧૮ પંક્તિઓ છે. દરેક અક્ષરની સરાસરી ઉંચાઈ ૩” છે. લિપિ શીલાદિત્ય ૧ લાનાં દાનપત્રોમાંની લિપિને મળતી છે.

પતરામાં ફક્ત દાનપત્રના નિયમ પ્રમાણેનો થોડો ભાગ છે અને શીલાદિત્ય ૧ લા ધર્માદાયના વર્ણનથી ભાંગી ગયો છે. પરંતુ આ દાનપત્ર તેનું જ છે, એવો મી. જેક્સનનો મત ખરો છે એ વાત તદ્દન નક્કી છે.

ડા. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સંવત્ ૨૮૬ વૈશાખ-વદ ૬ ના, શીલાદિત્ય ૧ (ધર્માદિત્ય)-ના વળાના બીજા પતરાના અવશેષપરના આ પહેલા શબ્દો છે.^૨ પ્રસિદ્ધકર્તાના આધાર પ્રમાણે આ પતરું ૧૨” લાંબું અને ૮૩” ઉંચું છે. એટલે આપણા પતરા સાથે માપ પણ મળતું આવે છે. અને બે પતરાં જોડકાં જ છે, એ વિષે કંઈ પણ શંકા નથી. એટલે હવે આખું દાનપત્ર આપણી પાસે મોજુદ છે. ડા. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે બીજું પતરું સંભાળપૂર્વક રાખેલું નથી. પહેલા પતરા સાથે ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરી શકાય તે માટે તે પતરું મેળવવા માટે મેં રાવ. બહાદુર વિ. વેંકયને વિનંતી કરી હતી, પરંતુ એમનો પ્રયાસ ફળીભૂત થયો નથી. એટલે હું શરૂવાત જ પ્રસિદ્ધ કરું છું.

૧ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૧૫-૧૧૬ પહેલું પતરું પ્રો. સ્ટેનકોનો ઈ. એ. વો. ૧૬ પા. ૪૬ બીજું પતરું પ્રો. ભાંડારકર ૨ જીવો ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૪૫

અક્ષરાન્તર

- ૧ ॐ^૧ સ્વસ્તિ [॥*] વલભીતઃ પ્રસન્નપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલ્બલસંપન્ન-
મણ્ડલાભોગસંસક્તપ્રહા-
- ૨ રશતલબ્ધપ્રતાપાત્પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃતશ્રેણીબલા-
- ૩ વાસરાજ્યશ્રિયઃપરમમાહેશ્વર શ્રી મટાર્કોદવ્યવચ્છિન્નરા[-]જવંશાન્માતા-
પિતૃચરણારવિન્દ પ્રણતિપ્રવિધૌતાશેષકલ્મ-
- ૪ ષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિસ્વજ્ઞદ્વિતીયબાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસ[ત્*]ત્વનિ-
કષસ્તત્પ[ર*] ભા-
- ૫ વપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનચરદિમસંઘ[હ]તિસ્સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગ-
સમ્યક્પરિપાલન-
- ૬ પ્રજાહૃદયરંજનાન્વર્ત્યરાજશબ્દઃ રૂપકાન્તિસ્થૈર્યધૈર્યગામ્भीર્યબુદ્ધિસંપદ્ધિઃ સ્મરશશા-
ક્કાદિરાજો-
- ૭ દધિ તૃ[ત્રિ] દશગુરુધનેશાનતિશયાનશરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા ત્રિ[તૃ]ણ
[વ]દપાસ્તાશેષસ્વકાર્ય-
- ૮ ફલ[:*]પ્રાર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃ પાદચારીવ સક-
લભુવનમણ્ડલાભો-
- ૯ ગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂલસ[ન્તા]ન વિસૃત-
જાહ્વીજલૌ-
- ૧૦ ઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિગતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદ્મપલોભાદિવાશ્રિતસ્સર-
ભસમાભિ-
- ૧૧ ગામિકૈર્ગુણૈસ્સહજશક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાખિલબલધર્નુદ્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમ-
તિસૃષ્ટાના-
- ૧૨ મનુપાલયિતા ધર્મદાયાનામપાકર્તા પ્રજોપઘાતકારિણામુપપ્લવાનાં દર્શયિતા શ્રીસર-
સ્વત્યોરેકા-
- ૧૩ ધિવાસસ્ય સંઘ[હ]તારાતિપક્ષજલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિ-
મલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહે-
- ૧૪ શ્વરઃ શ્રીધરસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતસ્સકલજગદાનન્દનાત્યદ્રુતગુણસમુદય-
સ્થગિતસમગ્રદિઙ્મ-
- ૧૫ ણ્ડલસ્સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલાગ્રદ્યુતિભાસુરતરાંસપીઠોદ્દગુરુમનોરથમહાભારઃ

- १६ सर्वविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपाद-
नीयपरि-
- १७ तोष[:*]समग्रलोकागाधगाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याण-
स्वभावः खिलीभू-
- १८ तकृतयुगनृपतिपे(प)थ विशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्मानुपरोधो[ज्*]ज्वल-
ज्वलतरीकृतात्थ-

अक्षरान्तर*

(संवत् २८६ वैशाख वदि ६)

पतरुं बीजुं

- १ सुखसंपदुपसेवानिरुद्धधर्माद्वित्यदितीयनामापरममाहेश्वरः श्रीशिला-
- २ ... युक्तकविनियुक्तक ... महाचरा दीनन्या
- ३ ... समाज्ञापयत्यस्तुवस्संविदितं यथा मया मातापितृ(पुण्या)प्ययनाय-
- ४ ... करितविहारनिवासिचतुर्दिगभ्यागतार्याभिक्षुसंघस्यचीवरपिण्डपातशयनासन.
- ५ परिष्कारार्थबुद्धानाश्च भगवतां गन्धधुपपुष्पमाल्यदीपतैलाद्युपयोगार्थविहारस्य च
खण्डस्फुटितप्रतिसं-
- ६ स्काराय पालतीरोल्ले [?]रक्षरपुत्र[?]ग्रामे नद्युत्तरतटे
- ७ क्षेत्रं तथोद्रपद्रकग्रामे क्षेत्रं सोढङ्गं सोपरिकरं
- १५ दूतक[:] पुत्रभट्टादित्ययशाः लिखितं संधिविग्र
- १६ ... सं २८६ वैशाख व ६ ॥ ...

स्वहस्तो म .

ભાષાન્તર

(પંક્તિ ૧) ઔ. સ્વસ્તિ ! વલ્લીમાં મૈત્રક વંશમાં શત્રુને બળથી નમાવનાર, અતુલ બલથી પ્રાપ્ત કરેલા બૂમિમંડળમાં સેંકડો યુદ્ધો કરી પ્રતાપ મેળવનાર, એના પ્રતાપને વશ થઈને નમન કરનારનો દાન, માન, અને સરળતાથી અનુરાગ જિતનાર, વંશપરંપરાના તેમ જ પગારદાર સેવકગણના બલથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, મહેશ્વરના પરમ ભક્ત શ્રીમાન્ ભટ્ટાર્કથી શરૂ થઈ અછિન્ન રાજવંશમાં, મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત શ્રીમાન્ ગુહસેન ઉત્પન્ન થયો;—જેનાં પાપ માતાપિતાનાં ચરણકમળને નમન કરવાથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેને બાલપણથી તરવાર ખીજા બાહુ જેવી જ હતી, જેની શક્તિ શત્રુઓના મદભરેલા હાથીના કપોલ ભેદીને પ્રકાશિત થઈ હતી, જેના પદનખપંક્તિનાં કિરણો તેના પ્રતાપથી તેને નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોની પ્રભા સાથે એકમેક થતાં, જેણે બધી સ્મૃતિના માર્ગ અનુસાર પ્રજનું મનરંજન કર્યું હતું અને એ રીતે પોતાનું રાજપદ અન્વર્ય કરી બતાવ્યું હતું; જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ચંદ્ર, મેરુ, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેરથી ચઢી-આતો હતો, જે રક્ષણ માગનારને અભયદાન આપવાના દૃઢ નિશ્ચયવાળો હતો એને તેથી પોતાનાં સર્વ કાર્યોનાં ફલ તૃણવત તજી દેતો, જે પ્રજા, મિત્રો, અને અનુરાગીઓનાં હૃદયોને પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજતો, અને જે અખિલ ભૂમંડળનો મૂર્તિમાન્ હર્ષ હતો.

(પંક્તિ ૬) તેનો પુત્ર, પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો, જેનાં પાપ તેના પિતાના પદનખની પંક્તિના રશ્મિ સમૂહમાંથી વહેતી ગંગા વદીના પાણીથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ તેના સેંકડો હજારો અનુરાગી કરતા, આકર્ષક ગુણો જેના રૂપથી ખેંચાઈને તેને અવલંબતા; જે સર્વ સેનાના ધનુર્ધરોને પોતાની શક્તિ અને ઉત્તમ તાલીમ(વિદ્યા)થી અભ્યય કરતો, જે પહેલાંના નૃપોનાં દીધેલાં ધર્મદાનનું રક્ષણ કરતો, છે પ્રજાનાં ત્રાસદાયક દુઃખો હરતો, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતીનો સાથે જ વાસ થતો હતો, જેનું પરાક્રમ શત્રુગણની સંપદનો ઉપભોગ કરવામાં ચતુર હતું, અને જેણે પ્રભાવથી વિમલ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરેલી હતી.

(પંક્તિ ૧૪) તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, સકલ જગતને આનન્દદાયી સહગુણોના ઉદયથી દિશામંડળને ભરતો, સેંકડો યુદ્ધોમાં વિજયવતી તલવારથી પ્રકાશિત થતા સ્કંધ ઉપર મનોરથોના મહાભારને નિભાવનાર વિદ્યાના સર્વ વિભાગથી વિમલ થયેલી મતિવાળો હોવા છતાં ન્હાના સરખા પણ સુભાષિતથી સદા જે સંતુષ્ટ થતો, સમસ્ત જગતથી નહિં માપી શકાય એવા ઉંડા હૃદયવાળો, છતાં સદાચારથી સ્પષ્ટ જલુઈ આવતા ઉમદા સ્વભાવવાળો, મુંઝાઈને ઉભા રહેલા કૃતયુગના રાજાઓનો પંથ વિશુદ્ધ કરી મહાકીર્તિ સંપાદન કરનાર, સંપદ, સુખ અને ધારાઓનું અપ્રતિબંધ શાસનથી ઉજ્જવળ કીર્તિવાળી થયેલી શ્રીના ઉપભોગથી ધર્માદિત્ય ઉપનામ મેળવનાર થઈ મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત, શ્રીમાન્ શિલાદિત્ય હતો.

ભાષાન્તર

પત્ર ૨ નું

શ્રિ શીલા ... પરમમાહેશ્વર, જેનું ખીજું નામ ઉપભોગથી પ્રાપ્ત થયેલું ધર્માદિત્ય હતું, તે અધિકારીઓ, યુક્તક વિનિયુક્તક ... મહત્તર આદિને શાસન કરે છે કે ... વમોને બહેર થાઓ કે, મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે મેં, પલતિરોલમ્હ (?) માં રક્ષ-ર-પુત્ર(?) ગામમાં નદીની ઉત્તરે ... નામનું ક્ષેત્ર, અને ઉદ્રપદ્રક ગામમાં ... ક્ષેત્ર, ... થી ખંધા વાએલા વિહારમાં વસતા, ચાર દિશાઓમાંથી આવતા ભિક્ષુ સંઘને, વસ્ત્ર, અન્ન, શયન, અસન, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, શ્રી બુદ્ધના દીપ માટે તેલ અને વિહારના સમાર કામ માટે (એટલે ખંડિત થયેલા ભાગો સરખા મૂકવા) આપ્યું છે. આ ક્ષેત્રો પાણીના અર્ધથી તે સખંધની વસ્તુઓ સહિત આપ્યાં છે. વિગેરે વિગેરે. (બાકીનું હમેશમુજબ છે)

પુત્ર ભટ્ટાર્કદિત્ય-ચશઃ અહીં દૂતક છે ... લખાયું ... ૨૮૬ ના વૈશાખ વદ ૬ ને દિને, મારા સ્વહસ્ત.

શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો'

સંવત ૨૮૬-જ્યેષ્ઠ વદિ ૬

કાઠિયાવાડમાં ગોહીલવાડ પ્રાંતના સંસ્થાન વળાના મુખ્ય શહેર વળા-પ્રાચીન વલ્લી-માંથી મળેલાં કેાઇ તામ્રપત્રો ઉપરનો આ લેખ છે. આ પતરાંઓ હાલ બે. બ્રે. ઓફ રો. એ. સો. ની લાયબ્રેરીમાં રાખ્યાં છે.

પતરાંઓની સંખ્યા બે છે, અને દરેકનું માપ આશરે ૧૧^૭/_૬" ૮^૧/_૨" છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠાઓ જડા વાળેલા છે. લેખને કાટને લીધે ઘણું નુકશાન થયું છે, પરંતુ તે જ વંશના તે જ નમુના ઉપરથી લખેલાં બીજાં દાનોની મદદથી, તે લગભગ આખો વાંચી શકાય છે. પહેલા પતરાને નીચે તથા બીજાને મથાળેથી થોડું ત્રાંખું કપાઈ ગયું હોવાથી થોડી હકીકત તદ્દન નાશ પામી છે. પતરાંઓમાં બે કડીઓ માટે કાણાં છે. પરંતુ તે કડીઓ તથા મુદ્રા મળી આવતાં નથી. બન્ને પતરાંઓનું વજન ૨ પૌંડ ૧૦^૩/_૪ ઓંસ છે. છેવટ સુધી ભાષા સંસ્કૃત વાપરેલી છે.

આ લેખ પ્રથમ ઓનરેબલ, વિ. એન, મંડલિકે જ. બે. બ્રે. ઓફ એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૫૬ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

લેખ શિલાદિત્ય ૧ લાના સમયનો છે. અને તારીખ આંકડાઓથી, સંવત ૨૮૬ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૬ આપેલી છે.

આ દાનપત્ર ઉપરથી મળતી ઐતિહાસિક માહિતી, આ જર્નલમાં વોલ્યુમ ૯ પા. ૨૩૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ તે જ રાજના એક દાનપત્રને બરોબર મળતી આવે છે. હમ્મેશ મુજબ વંશાવળી ભટ્ટાકૃષ્ણી શરૂ થાય છે. વચ્ચેનાં કેટલાંક નામો બાદ કરતાં તેના પછીનો સીધો વંશજ ગુહસેન હતો. તેનો પુત્ર ધરસેન ૨ બે, અને તેનો પુત્ર શીલાદિત્ય ૧ હતો, તેણે ધર્માદિત્ય ૧ લો એ નામ પણ ધારણ કર્યું હતું, અને તેણે વલ્લીમાંથી શાસન જાહેર કર્યું હતું.

વલ્લીનાં બીજાં દાનપત્રોમાં બતાવેલી રાજવંશી સ્ત્રી દુહાએ સ્થાપેલા વલ્લીના એક બૌદ્ધ મઠને આ દાન આપ્યું છે. અને દાનનેા હેતુ પણ હમ્મેશ મુજબનો, એટલે, ધાર્મિક પૂજા, મઠમાં રહેનારાઓનું પોષણ, તથા મઠના સમારકામ વિગેરેનો ખર્ચ કરવાનો છે.

દાનની વસ્તુઓ નીચે મુજબ છે:—પણ્ડરકૂપિકા (?) નામનું ગામ, કુટુંબિન સૂર્યકની માલિકીનું એક ક્ષેત્ર, અને એક (?)ની માલિકીનું ઉચ્ચાપદ્મકમાંનું ક્ષેત્ર, અદ્વિકની માલિકીનું એક નહેર વતી પાણી પાચેલું ક્ષેત્ર, અને એક કુંભારની માલિકીનું કક્ષિજ નામનું ક્ષેત્ર, એક ઈંદ્રાણિપદ્મકમાંની માલિકીનું ક્ષેત્ર આ બધાં પુણ્યક સ્થલીમાં આવેલાં છે. આ ઉપરાંત વલ્લીની સીમા ઉપર આવેલી ચાર પુષ્પવાટિકાઓ તથા ક્ષવાઓ છે.

દાનમાં લખેલા અધિકારીઓમાં, દ્વતક ભટ્ટાદિત્યયશસ, જે પ્રથમ વો. ૧ પા. ૪૬ પં. ૧૫ માં પણ બતાવેલ છે, તે અને સંધિવિથ્થાધિકૃત તથા દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિ છે. આ પાછળના અધિકારીનું નામ ઘણાં દાનપત્રોમાં આવે છે, અને જૂદી જૂદી રીતે તેની નકલ કરવામાં આવી છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं स्वस्तं वलभितः प्रसभप्रणतामित्राणामै[त्रकाणाम]तुलबलसंपन्नमण्डलाभो-
गसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापो-
- २ पनतदानमाना[र्ज]वोपा[र्जि]तानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रे[णी]बलावासरा-
ज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्काद-
- ३ व्यवच्छिन्नरजैवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्र-
भृतिखङ्गद्वितीयबाहुरेव
- ४ समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस[त्व]निकषस्तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभा-
संसक्तपादनखरश्मि-
- ५ संहतिस्सरलं स्तुतिप्रणीतमर्ग 'सम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्त्थराजशब्दःरूप-
कान्तिस्थैर्य्य[धै]र्य्य-
- ६ गाम्भीर्य्यबुद्धिसंपद्धिः स्मरशाशाङ्कद्रिं राजोदधितृदर्शगुरुधनेशानतिशयानः शर-
णागताभयप्रदान-
- ७ परतया तृणवदपास्ताशे[ष]स्वका[र्य्य]फल[:]प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दि-
तविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पाद-
- ८ चारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-
दनखमयूखे[स]न्तान-
- ९ विसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्मद्रूपलो-
भादिवा[श्रि]त[: *]
- १० सरभसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथ-
मनरपतिसमतिष्ठ-
- ११ छानामनुपालयिताधर्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपधातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता
श्रीसरस्वत्योरका-
- १२ धिवासस्य संहर्तारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थि-
वश्रीः परममाहेश्व-
- १३ रः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्धयातस्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थ-
गितसमग्रदिग्मण्ड-

१ वांये। स्वस्ति २ वांये। वलभीत ३ वांये। राज ४ वांये। द्वितीया ५ वांये। संहतिस्सरल ६ वांये।
मार्ग ७ वांये। शाशाङ्कादि ८ वांये। त्रिदश ९ वांये। मयूख १० वांये। संहता

- १४ लस्समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सं पीठोदूढगुरुमनोरथमम-
हाभारस्सर्व-
१५ विद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपिसर्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपाद[नी]
यपरितोषस्स-
१६ मग्नलोकागाधगाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुन्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिली-
भूतकृतयुगनृ-
१७ पतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्मानुष[रो]धोज्ज्वलैतरीकृतार्थसुखसंपदुपसे-
वानिरू[ढघ] [र्मा]दि[त्य]
१८ द्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यकुशली सर्वानेवायु[क्त]कविनि-
[यु]
१९ ह[च]रचाटभटकुमारामात्यदीनैन्यांश्च यथाभिसंबद्धचमानका[न्स]मा-
ज्ञाप
२० दि[तं] यथा मया[म]तपित्रो *]: पुण्याप्या[यना]य बलभी[प्रतिष्ठा-
तराशीदुड्डाकारितवि] ...

पतरुं बीजुं

- २१ पिण्डपातशयनासन[ग्ला]नप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारार्थे[बु]
[द्धाना]
२२ ष्पमात्यदीपतैलाद्युपयोगार्थं विहारस्य च खण्डस्फुटितप्रति[सं]
२३ ... पण्ड(?)रकूपिका । पुण्यानकस्थल्यन्तर्गतउच्चापद्रकं कुटुम्बिसू-
र्यकप्रत्ययक्षेत्रं [तथा]
२४ ... [प्रत्य]यक्षे[त्रं]तथा कक्किज्जग्रामेअद्विकप्रत्ययवौपि । तथा
कुम्भारप्रत्यवापि तथेन्द्राणिपद्रके
२५ ... रप्रत्ययक्षेत्रं तथा बलभीस्वतलसीन्निपुर्णवाटिकाकूपकचतुष्टयमेवमयं
क्षेत्रत्रयवापि-
२६ द्वयपुष्पवाटिकोकूपकचतुष्टयसमेतो ग्रामस्सोद्वज्जस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायस्स-
धान्यहिरण्या-

१ वांथो रांस २ वांथो धोज्ज्वल ३ वांथो श्रीशीला, ४ वांथो त्यादीन, ५ वांथो र्थ ६ वांथो
षापद्रके ७ वांथो वापी ८ वांथो पुष्प, ९ वांथो पुष्पवाटिका.

- २७ देयस्सदशापराधस्सोत्पद्यमनैविष्टिस्सर्वराजकीयानाम[ह]स्तप्रक्षेपणीयः पूर्व
प्रत्तदेवबह्मदेय-
- २८ वर्जितः भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काण्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनोव्यवच्छित्ति-
भोग्यः धर्मदयै त-
- २९ या प्रतिपादितः यत उ[चित]या[च]देवाग्राहारस्थिया भुज्यमानकः न
कैश्चित्परिपन्थनीयः आगा-
- ३० मिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंश[जै]रन्यर्वाअनित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सा-
मान्यं च भूमिदानफलम-
- ३१ वगच्छाद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेति ॥ बहुमिर्वसुधा भुक्ता
राजभिस्सगरादि-
- ३२ मिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरन्दै-
र्द्धननिधर्मेयतनी-
- ३३ कृतानि निर्भुक्तमाप्रति[मा]नि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ षष्टिं
वर्षसह[सा]णि स्वर्गे मो-
- ३४ देत भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरेके वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टा-
दित्ययशाः लिखिते
- ३५ सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २०० ८० ६ ज्येष्ठ व ६ ॥
- ३६ स्वहस्तो मम ॥

શીલાદિત્ય ૧ લાનાં નવલખીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો^૧

સં. ૨૮૬ આષાઢ વ. ૮

મી. ડી. આર. ભાંડારકરે આપેલી શાહીની છાપો ઉપરથી આ લેખ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. જૂનાગઢથી ૮-૧૦ માઈલ છેટે આવેલા શાહપૂર પાસેના નવલખી ગામડામાંથી ઇ. સ. ૧૯૦૪-૫ માં આ તામ્રપત્ર મળેલું છે. તે અત્યારે જૂનાગઢમાંના બહાદુરખાનજી મ્યુઝયમમાં સુરક્ષિત છે. પતરાં બે છે અને દરેક એકેક બાજુએ કોતરેલું છે. ચારે બાજુના છેડા જડી કોરના જેવા છે. પહેલા પતરાંમાં નીચે અને બીજામાં ઉપર બે કાણાં છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે જડી કડીથી પતરાંમાં જોડેલા હશે. કાણાં ૩ ઈંચ પહોળાં છે અને લેખ કોતર્યા પહેલાં પાડવામાં આવેલાં લાગે છે. સીલ મળી નથી. પતરાંની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૦. ૮ ઈં. અને ૯ ઈંચ છે. પહેલામાં ૨૧ અને બીજામાં ૧૫ પંક્તિ છે. અક્ષરનું સરેરાસ કદ ૬ ૧/૨ ઈંચ છે.

ગુપ્તસવત ૨૬૦ ના રાજકોટ મ્યુઝયમમાંના ડો. ખુલરે ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૩૭ મે પ્રસિદ્ધ કરેલા પતરાની સાથે સરખાવતાં આ દાનપત્રમાં બહુ જ ઓછી ભૂલો છે. અક્ષર દક્ષણના પશ્ચિમ વિભાગના જેવા છે.

ભટ્ટાર્કના વંશના શ્રીગુહસેનના પૌત્ર અને ધરસેનના પુત્ર શીલાદિત્ય ૧ લા ઉર્ફે ધર્માદિત્યનો આ લેખ છે. તેની તિથિ સં. ૨૮૬ (ઈ. સ. ૬૦૫)ના આષાઢ વદિ ૮ છે. આ દાનપત્રનો દરેક રાજાના વર્ણનવાળો શરૂવાતનો ભાગ ઉપર વર્ણવેલા સં. ૨૬૦ ના દાનપત્રની સાથે મળતો આવે છે. તેની સરખામણી ઉપરથી જણાય છે કે મૂળપુરૂષ ભટ્ટાર્ક અને આમાંના રાજાના દાદા ગુહસેન વચ્ચેના રાજાઓનું વર્ણન શીલાદિત્યે પ્રથમ છોડી દીધું અને ત્યાર પછીનાં બધાં તામ્રપત્રોમાંથી તે વર્ણન ખાતલ કરવામાં આવ્યું છે.

વટનગરની હદમાં આવેલા ભોણડાનક ગામનું દાન આખ્યાની હકીકત આ દાનપત્રમાં છે. આ વટનગર તે વડોદરા રાજ્યમાંનું વટનગર હશે કે ડો. ખુલરે કહ્યું છે તેમ વડોદરા હશે તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી. કોઈ પણ પ્રકારે ગામ ઓળખી શકાતું નથી. સંગપુરી જે કદાચ જૂનાગઢ પાસેનું શહાપૂર હોય. ત્યાંથી નીકળેલા ૪૩ ગ્રાહ્યણને દાન આપેલું છે. કદાચ આ દાનથી જ ત્યાં આવીને વસવા માટે લલચાવ્યા હોય એવો સંભવ છે.

ગ્રાહ્યણોનાં નામ વિચિત્ર છે. કેટલાંક નામ ઓડળ જેવાં અગર ગોત્રના નામ જેવાં છે, જ્યારે બાકીનાં સ્પષ્ટ વ્યક્તિનાં નામ છે. ઓરપરવામી તૈલંગી ગ્રાહ્યણના જેવું લાગે છે, કેટલાંક નામો સંસ્કૃતનાં પ્રાકૃત રૂપમાં જ છે; જેવાં કે સ્કન્દનું ખણ્ડ, સિહનું સીહ, નર્તકનું નટક, ગોપશર્માનું ગોવશર્મા અને ભર્તૃમાંથી ભટ્ટિ થએલું લાગે છે. આ છેલ્લું નામ ભટ્ટિકાવ્યના કર્તાનું હોઈ પારચિત છે. બીજાં કેટલાંક નામોનાં મૂળ સ્વરૂપ કદાપી શકાતાં નથી. વત્સ અત્યારે પણ ગોત્રનું નામ છે, કેટલાંક નામો જેવા કે દ્રાણ, ભટ્ટિ, આદિત્ય ભદ્ર એક કરતાં વધારે નાં નામો ગણાવ્યાં છે તેથી તે જ નામ બીજી વાર આવે છે ત્યારે તેથી પહેલાં દ્વિ, ત્રિ, ઇત્યાદિ લખેલાં છે. આનો અર્થ બીજો ત્રીજો એમ થવો જોઈએ.

દાનપત્રમાં નીચેના અધિકારીઓનાં નામ છે : આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાક્ષિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, કુમારામાત્ય વિગેરે. દાનના ગામ સાથે નીચેનાં વિશેષણો લગાડેલાં છે : સોદ્રક્ષઃ સોપરિકરઃ સવાતભૂતપ્રત્યાયઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ સદશાપરાધઃ સોતપદમાનવિષ્ટઃ અહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ અને ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેન.^૨

પં. ૩૪ માં આપેલા દ્વૈતક શબ્દનો અર્થ દ્વૈત એવો કરવામાં આવે છે પણ કેટલીક વખતે રાજપુત્રો દ્વૈતક તરીકે આવે છે, તેથી એવું અનુમાન થાય છે કે તે સ્મૃત અનુસાર દાનના સાક્ષી તરીકે રહેનાર મોટા અધિકારી હોવો જોઈએ. મનુસ્મૃતિ અ. ૭ પ્રશ્નો-૬૩-૫ માં દ્વૈતને રાજાના વશાસના પાત્ર મુખ્ય પ્રધાન તરીકે વર્ણવેલો છે. તની સલાહ લડાઈ તંત્ર જ સંધિ ઇત્યાદિ પ્રસંગે લેવામાં આવતી. ડો. ભાંડારકરે કયો છે તેમ તેનો અર્થ “ પ્રધાન ” અગર “ આધિકારી ” કરવો જોઈએ. દિવીરપાત તે મુખ્ય કારકુન અગર મુખ્ય મંત્રી હોવો જોઈએ.

^૧ એ.ઇ.વો. ૧૧ પા. ૧૭૪ પ્રો. એચ.એમ. ભડકંકર ^૨ આ બધાના અર્થ વિવેચન માટે અંતમાં આપેલ શબ્દકોશ જુઓ.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં' સ્વસ્તિ વલમીતૈઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલબલ્લસંપન્નમણ્ડલાભોગસં-
સક્તપ્રહારશતલબ્ધ પ્રતાપા[ત્પ]
- ૨ તાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃત[શ્રે]ળીબલાવાસરાજ્ય-
શ્રિયઃ પરમમાહેશ્વરશ્રી-
- ૩ મટાર્કાદવ્યવચ્છિન્નરાજવંશાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશેષકલ્મષઃ
શૈશવાત્પ્રભૃતિચ્છદ્ધિતીયવા-
- ૪ હુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકષસ્તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભા-
સંસક્તપાદનચરશ્મિ-
- ૫ સંઘતિરૈસકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરંજનાન્વર્ત્યરાજશબ્દઃ રૂપ-
કાન્તિસ્થૈર્યધૈર્યર્ગા-
- ૬ મ્ભીર્ય્યબુદ્ધિસંપદ્ધિઃ સંમરશશક્ત્વાદિરાજોદધિતૃદંશગુરુધનેશાનતિશયાનશરણાગતા-
ભયપ્રદાનપરતયા
- ૭ ત્રિણવેદપાસ્તાશેષસ્વકાર્યફલે પ્રાર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રેમૈયિહૃદયઃ
પાદચારીવે સકલભુવન-
- ૮ મણ્ડલાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનચમયૂચસન્તાન-
વિસૃતજાહન[વી]જલૌઘપ્ર-
- ૯ ક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂપલોભાદિવાશ્રિતસ્સરભસમા-
ભિગામિકૈર્ગુણૈઃ^{૧૦}
- ૧૦ સહજશક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાચિલબલધનુર્દ્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુ-
પાલયિતા ધર્મદા-

૧ ચિહ્ન રૂપે છે. ૨ આના રથળ માટે જુઓ “ગુપ્તના શિક્ષાલેખો” પા. ૧૬૫ અને નોટ. ૩ મૈત્રકો માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૬૧ અને નોટ. ૪ આમાં અને આ પછીના શાસનોમાં સંપન્ન પાઠ છે. પ્રથમના શાસનોમાં સપન્ન પાઠ છે. તેના ઉપર ડો. હુલ્કની નોટ જુઓ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૩૧૯ ૫ આમાં અને આ પછીનામાં પ્રહારને બદલે પ્રથમનામાં સંપ્રહાર મળે છે. ૬ વાંચો સત્ત્વ ૭ વાંચો સંહતિ ૮ આ, સં. ૨૬૦ના અને ધરસેન ૨ જાના (ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૧) તામ્રપત્ર સિવાય ખીજામાં ક્યાંઈ ધૈર્ય શબ્દ આવતો નથી. તેના અભાવમાં આગળ ઉપરના સમાસમાંના અદ્રિરાજ શબ્દનો અર્થ હિમાલય થાય છે. ૫મું જગ્યાએ ધૈર્ય શબ્દ હોય ત્યારે સ્થૈર્ય અને ધૈર્ય બન્ને ગુણ માટે અદ્રિરાજને ત્રોડી નાખવો પડે. અદ્રિ=પર્વત અને રાજ એ ધર્મરાજનું ટુંકું રૂપ ગણી ધૈર્યના નમુનારૂપ યુધિષ્ઠિરને ઉદ્દેશીને કહી શકાય. ૯ વાંચો શશાક ૧૦ વાંચો ત્રિદશગુરુ ૧૧ વાંચો તૃણવદ. ૧૨ વાંચો ફલઃ ૧૩ સુહૃત્પ્રણયિ ૧૪ પાદચાર દ્વ નો અર્થ જાણે કે મૂર્તિમાન હોય એવો થાય છે. ૧૫ આભિગામિકૈઃ ગુણૈઃ નો અર્થ આકર્ષતા ગુણો થાય છે. જુઓ ગુપ્તલેખો પા. ૧૬૯ નોટ ૨.

- ૧૧ યાનામપાકર્તા પ્રજોપધાતકારિણામુપ્પલ્લાનાં દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરભાષિવા-
સસ્ય સંઘેતારાતિપક્ષ-
- ૧૨ લક્ષ્મ[૧પરિ]ભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રિઃ^૨ પરમમાહેશ્વરઃ
શ્રીધરસેનસ્તસ્ય સુસ્તસ્તપદાનુ-
- ૧૩ દ્વયાતસ્સકલજગદાનન્દનાત્યદ્ભુતગુણસમુદયસ્થગિતસમગ્રદિઙ્ગમણ્ડલસ્સમરશતવિ-
જયશોભાસનાથમણ્ડલા-
- ૧૪ પ્રચુતિભાસુરતરન્સપિઠોદ્ઘૃગુરુમનો[૨]થમહાભારસ્સર્વવિદ્યાપરાવરવિભાગાધિગમ-
વિમલમતિરપિ સર્વ
- ૧૫ તસ્સુભાષિતલ્લેનાપિ સુખોપપાદનીયપરિતોષસ્સમગ્રલોકાગાધ્યાગામ્ભીર્થહૃદયોપિ સુચ-
રિતાતિશયસુવ્ય-
- ૧૬ ક્તપરમકલ્યાણસ્વભાવ ઃ સ્વિલીભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોદગ્રકીર્તિર્દ્ધ-
ર્માનુપરોધોજ્વલતૈરીકૃતા-
- ૧૭ ત્થસુખસંપદુપસેવાનિરુદ્ધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશીલાદિત્ય ઃ
કુશલી સર્વાનેવાયુક્ત-
- ૧૮ કવિનિયુક્તકદ્રાક્ષિકમહત્તરચાટભટકુમારામાત્યાદીનન્યાશ્ચ યથાભિસંબદ્ધયમાન-
કાન્સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વઃ
- ૧૯ સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રો ઃ પુણ્યાપ્યાયનાય સંગપુરીવિનિર્ગતનાનાગોત્ર-
ચરણતપસ્સ્વ-
- ૨૦ દ્વયાયોપેતબ્રાહ્મણદ્રોણ-ઈન્દ્રવસુ-વત્સ-ષષ્ટિ-ગુહિલા-ભટ્ટિસૂર્ય-દિન્નભટ્ટિ-
- ૨૧ હુદ્રક-આદિત્યવસુ-દ્વિદ્રોણ-ત્રિદ્રોણ-કુમારશર્મા-ભટ્ટિ-આદિત્યરવિ-

પતરૂં બીજું

- ૨૨ [ગણર્ક !]^૩ ડ [ઝ્ઞ]ર્ક-ગોપાદયક-સ્વન્દ-શર્મા-ભદ્ર-આદિત્ય-દ્વિઆદિત્ય-
બપ્પટક-મતૃશ-
- ૨૩ મ્મા-ઈશ્વર-બોપ્પસ્વામિ-દ્વિબપ્પટક-ગોપ-દામ-દ્વિભદ્ર-સ્વોક્ષક-કેશવ

૧ વાંચો સંઘેતારાતિ ૨ વાંચો પાર્થિવશ્રીઃ ૩ વાંચો ભાસુરતરાંસપીઠો ૪ વાંચો જ્જ્વલ ૫ વાંચો સ્સવાગ્ગા-
યોપેત ૬ વાંચો ઇન્દ્રવસુ (!) ૭ આ નામ વાંચી શકાતું નથી તે ગણક અગર ગણર્ક (ગણર્કને બદલે) પક્ષ-
ણ પક્ષીનો અક્ષર જ નેવો લાગે છે તેથી ગણલ (ગણલ ને બદલે) હોવો જોઈએ. ૮ નામ સમ્યુ છે
નહીં તેની ખાત્રી નથી. તેમાંથી કાંઈ વાંચાતું નથી. ૯ વાંચો માતૃશર્મા

- ૨૪ ગોવશર્મા-અમિશર્મા-દ્વિગોપ-નાવુવ[ક]કુમારભદ્ર-સીહ-નટક-ગિજક-ગોમક-સંગમ[-]
- ૨૫ દ્વિભટ્ટિ-ભાનુ-एवं चतुश्चत्वारिंशतेब्राह्मणेभ्यः वटनगरस्थल्यन्तर्गतभोण्डानक-ग्रामस्सोद्रङ्ग-
- ૨૬ સ્તોપરિકરસ્સવાતભૂતપ્રત્યાયસ્સધાન્યહિરણ્યાદેયસ્સદશાપરાધસ્સોત્પદમ[૧]નૈવિ-ષ્ટિસર્વર[૧]-
- ૨૭ જકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ પૂર્વપ્રત્તદેવબ્રહ્મદેવવર્જિતઃ ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચ-
- ૨૮ ન્દ્રાકર્ણવૈક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયભોગ્ય ઉદકાતિસર્ગેણ ધર્મદાયો
- ૨૯ નિસ્ટુષ્ઠઃ યતઃ ए[षां]भुंजतां[कृ]षतां कर्षयतां प्रदिशतां वा न कैश्चिद्व्या-सेधे वर्तितव्यमार्गामिभद्र-
- ૩૦ નૃપતિભિરપ્યસ્મ[હં]શજૈરન્યૈર્વા અનિત્યાન્યૈશ્ચર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યચ્ચ ભૂમિદાનફલમ.
- ૩૧ વગચ્છદ્ધિરયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચેતિ ॥ બહુભિર્વસુષા ભુક્તા રાજભિસ્સગ-
- ૩૨ રાદિભિઃ [૧] યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ યાનીહ દૌરિદ્ય-ભયાન્નરેન્દ્રૈર્દ્વનિધિ ધ-
- ૩૩ મ્માયતનીકૃતાનિ[૧] નિર્બુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુ પુનરાદ-દીત ॥ [૫]ષ્ટિ વર્ષસ-
- ૩૪ હસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદેત ભૂમિદઃ [૧]આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યવે નરકે વસેત્ ॥ દૂતકશ્ચા-
- ૩૫ ત્ર મદ્દાદિત્યયશઃ[૧]લિખિતં સન્ધિવિગ્રહાધિકૃત દિવીરપતિવત્રમદ્દિનાં ॥
- ૩૬ સં ૨૦૦ ૮૦ ૬ આષાઢ વ ૮ ॥૦।
- ૩૭ સ્વહસ્તો મમ ॥

૧ વધારે શુદ્ધ શ્રત્વારિંશતે ૨ વાંચો. વિષ્ટિસ્સ અગર વિષ્ટિક્સ ૩ વાંચો. ણ્ણવ ૪ ૨૬૦ ના દાનપત્રમાં આ શ્લોકની શરૂવાત “ ઉક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન ” એ શબ્દોથી થાય છે. ૫ ઉપેન્દ્રવજ્ર અને ધન્દ્રવજ્રા મળીને થતો ઉપજની છંદ છે. ૬ મોદેત ને બદલે બીજાં શાસનમાં મોદતિ પણ હોય છે, પણ સ્મૃતિમાં વસતિ છે. ૭ મૂળમાં ચાખ્ખું વત્રમદ્દિના છે, પણ તેનો અર્થ થતો નથી. ૨૬૦ ના શાસનમાં ચન્દ્ર મદ્દિના લખેલું છે તે વધારે સાચો જોડણી લાગે છે. ૪. એ. વો. ૧ પા. ૧૭ માં ડો. લાડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલ શાસનમાં પણ વત્રમદ્દિના હોવું જોઈએ, જે વશમદ્દ વાંચેલું છે. ૮ આઠી શરૂવાતમાં છે તેવું જ ચિહ્ન છે, તેથી તેને ઓ વાંચવું જોઈએ.

શીલાહિત્ય ૧ લા[ઉર્ફે ધર્માહિત્ય]ના સંવત્ ૨૮૬ ના

એક દાનપત્રનું ખીજું પત્ર

સંવત્ ૨૮૬ શ્રાવણ વદિ ૭

આ પત્ર મને વળામાં મળ્યું ત્યારે તેનાપર જડાં પોડાં બાજેલાં હતાં, અને બહુ થોડા અક્ષરો વાંચી શકાતા હતા. પરંતુ આર્કાયોલોજીકલ કેમીસ્ટ્રી સાફ કર્યા પછી તેનો દરેક અક્ષર સહેલાઈથી વાંચી શકાયો. પત્રાની સપાટી ઉપર અસંખ્ય ન્હાનાં કાણાંઓ પડેલાં છે, અને બન્ને બાજુઓને, ખાસ કરીને ડાબી બાજુના નીચેના ખુણાને ઘણું નુકશાન થયું છે. પત્રાની ઉપલી કેર તથા ઉપલા ભાગનાં બે કડીઓ માટેનાં કાણાંઓ સુરક્ષિત છે.

પત્રાંઓ આશરે ૧૦ $\frac{1}{2}$ "x૭ $\frac{1}{2}$ " માપનાં છે, અને લંબાણ ૧૫ પંક્તિઓનું છે. અક્ષરો પ્રમાણમાં મોટા કદના છે, અને ચોખ્ખા ઊંડા તથા સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે. તેથી લેખમાં વ્યાકરણની ભૂલો ઓછી છે.

વલ્લભીનાં દાનપત્રનાં ખીજાં પત્રાંમાં દાન આપનાર રાજાનું નામ હોતું નથી. પરંતુ સંવત્ ૨૮૬ ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે દાન આપનાર, શીલાહિત્ય ૧ ધર્માહિત્ય, છે. તેનાં તેજ વર્ષનાં ત્રણ દાનો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યાં છે.

આ દાન લેનાર વજ્રશકટમાં આવેલો બૌદ્ધ મઠ છે. આ મઠ, તેજ રાજાના (નં ૮ નીચેનામાં) જણાવ્યા પ્રમાણેના ખીજાં દાનપત્ર પરથી જણાય છે તેમ, શીલાહિત્ય ૧ એ પોતેજ બંધાવ્યો હતો.

દુર્ભાગ્યે, દાનમાં આવેલી મિલકતનું વર્ણન ખોવાઈ ગયું છે, પરંતુ તે કલાપક(?)પથકમાં આવી હશે, એવું જણાય છે.

તેજ વર્ષમાં જાહેર કરેલાં ખીજાં દાનપત્રો પ્રમાણે આનો દૂવઠ પણ ભટ્ટ આહિત્યયશસ્ છે. લેખકનું નામ દેખાતું નથી, પરંતુ તેજ વર્ષમાં કાઢેલાં તેજ રાજાનાં ખીજાં દાનપત્રોનો લેખક સંધિવિગ્રહાધિકૃત-દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિ આ દાનપત્રનો પણ લેખક હોવો જોઈએ.

अक्षरान्तर

- १ युक्तकद्राग्निकमहत्तरचाटभटकुमाराभात्यादीनन्यांश्च यथाभिसम्बद्धयमानकान्स
- २ त्यस्तुवस्संविदितं यथा मया मतापित्रोः पुण्याप्यायनाय वंशकटप्रति
- ३ रितिविहारनिवासिचतुर्दिग्भ्यागताय्यभिक्षुसंघस्य चीवरपिण्डपातश
- ४ [ग्लानप्र]त्यय[भै]षज्यपरिष्कारार्थं बुद्धानाञ्च भगवतां गन्धधूपपुष्पमाल्य-
दीपतैल[द्यु]पयो
- ५ रस्य खण्डस्फु[टि]तप्रतिसंस्काराय कल्पिकारपादमूलप्रजिविनाय चै
कपथके ...
- ६ सोद्वज्जस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायस्सधान्यहिरण्यादेयस्सदशापराधस्सोत्पद्य-
[मान]वि
- ७ [ज]कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्जितः भूमिच्छिद्रन्याये-
[नाचन्द्रा] ...
- ८ [ति]सरित्पर्वतसमकालीनः अव्यवच्छिन्नभो[:*] धर्मदायतया निसृष्टः यत
उचितया देवब्र ...
- ९ स्थित्या भुज्यमानकः न कैश्चित्परिपन्थनीयः आगामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वं-
शजैरन्यैर्वा अ ...
- १० [श्र]वर्याप्यास्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्मदायो-
नुमन्तव्यः ...
- ११ ... ति ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजमिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा
भूमिस्तस्य ...
- १२ ... निह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमा...
- १३ ... धुपुनराददीत ॥ पेंष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदेत भूमिदः आ ...
- १४ ... नरके वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टादित्ययशाः ॥ लिखितं सन्धि ...
- १५ सं २०० ८० ६ श्रावण व ७ ॥ ॥ स्व ...

શીલાદિત્ય ૧ હા(ઉર્ફે ધર્માદિત્ય)નાં બે તામ્રપત્રો

શુભ સંવત્ ૨૮૭ માર્ગશીર્ષ વદિ ૭

આ દાનપત્રનું બીજું પત્રું બહુ જ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પહેલા પત્રની શોધ કરતાં, સંગ્રહમાંથી મને ચાર કકડાઓ મળી આવ્યા. આ કકડાઓ જોડવાથી પહેલા પત્રનો મોટો ભાગ થયો છે.

બીજા પત્ર સાથે હસ્તેશની વલ્લભી મુદ્રા જોડેલી છે. તેનું માપ ૧૧૩/૪" x ૮૩/૪" છે, પહેલા પત્રમાં ૧૬ પંક્તિઓ લખેલી હોય એવું જણાય છે. બીજામાં ૧૭ પંક્તિઓ છે. અક્ષરો ચોખ્ખા અને સંભાળ પૂર્વક કોતરેલા છે.

પહેલા પત્રનો જે ભાગ દાન જાહેર કર્યું તે સ્થળ બતાવતો હતો, તે નાશ પામ્યો છે. પરંતુ તે સ્થળ વલ્લભી હશે એમ લાગે છે.

દાન આપનાર રાજાના નામનું પણ એમ જ થયું છે. પરંતુ બીજા પત્રના સંવત્ ૨૮૭ ઉપરથી દાન આપનાર શિલાદિત્ય ૧ ઉર્ફે ધર્માદિત્ય હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. તેણે સંવત્ ૨૮૬ નાં (ત્રણ દાનપત્રો) તથા ૨૯૦ નાં (બે દાનપત્રો) દાનપત્રો પણ જાહેર કર્યાં છે. એથી આ સંવત્ ૨૮૭ ના દાનપત્ર ઉપરથી તેનું રાજ્ય કેટલો સમય ચાલ્યું તે વિષે વધુ જાણવામાં આવતું નથી.

આનર્તપુરમાંથી વલ્લભીમાં આવી વસેલા, સામવેદની કૌથુમ-શાખાના શિષ્ય, અને ભાર-દાજ ગોત્રના ભદ્રગુહના પુત્ર, ભદ્રિ નામના બ્રાહ્મણને આ દાન આપ્યું છે.

તેને આપેલી મિલકત આ પ્રમાણે બતાવેલી છે:- (૧) પૂજ્ય રાણી જજિજ્ઞાના તાબાના કાલા-સામક ગામની ઇશાન દિશામાં સીહદત્તની માલીકીની ૧૨૦ પાદાવર્ત જમીન જે—પિપ્પલ(પુષ્પ-મિત્ર ગામનો એક રહીશ)ના ક્ષેત્ર તથા કર્કકના ક્ષેત્રની પશ્ચિમે, મિશ્રણના ક્ષેત્રની ઉત્તરે, કુશાક તથા મણ્ણકના ક્ષેત્રોની પૂર્વે, તથા ચોટિયાનક ગામની સીમા ઉપર આવેલાં કણ્ણી વત્સના ક્ષેત્રની દક્ષિણે આવી છે. (૨) ઇશાન કોણમાં તે જ સીહદત્તનો ૧૬ પાદાવર્તના ક્ષેત્રફળનો, મોચનિકા નામનો ફૂવો.

આ દાનનો કુલ ભદ્ર આદિત્યચંદ્ર હતો, અને તે સંધિવિગ્રહના મંત્રી તથા મુખ્ય મંત્રી વત્રભદ્રિએ લખ્યું હતું.

સ્થળોના ઓળખાણ વિષે, મહે ઉપર કહ્યું છે તેમ, વલ્લભી એ હાલનું વળા છે, અને આનર્તપુર એ હાલનું વડનગર છે. બીજાં ગામો ઓળખી શકાતાં નથી.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ [ओं स्वस्ति वलभीतः प्र]सभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्ड[ला]
भोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रताप-
- २ [प्रतापोपनतद]नमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावासरज्य-
श्रियः परममाहेश्वर-
- ३ [श्रीभटाकर्कदिव्यव]च्छिन्नराजवंशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेष-
कल्मषः शैशवात्प्रभृति खङ्ग-
- ४ [द्वितीयबाहुररेव समद]परगजघटा[स्फो]टनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्र-
णतारातिचूडारत्नप्रभा-
- ५ [संसक्तपादनखरश्मि]सङ्घतिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनं प्रजाहृदय-
रंजनान्वर्त्यराज-
- ६ [शब्दः रूपकान्तिस्थै]र्यैर्यगाम्भीर्यबुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधि
[त्रिद]शगुरुधनेशान-
- ७ (तिशयानः शरणाग)ताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्य(फ-)ल
(:*) प्रार्थनाधिकार्थप्रदाना-
- ८ (नन्दितविद्वत्सुहृत्प्र)णयिहृदयः सकलभुवनमण्डला(भोगप्र)मोदः परममाहेश्वरः
- ९ (श्रीगुहसेनस्तस्य सु)तस्तत्पादनखमयूखसन्तान(वि)सृतजाह्वीजलौघ(प्र-
क्षालि)ताशेषकल्मषः प्रणयि-
- १० (शतसहस्रोपजीव्यमा)नसम्पद्रूपलोभादिवा(श्रितः स)रभसमाभिगा(मिकैर्गु)
णैस्सहजशक्तिशिक्षाविशे-
- ११ (षविस्मापिताखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमनर)पतिसमतिमृष्टानामनुपा(ल)यिता-
धर्मदायानामपा-
- १२ (कर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्श)यिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवा(स-)
स्य संघतारातिपक्ष-
- १३ (लक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोप)संप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहे-
(श्वरः श्रीधर)सेनस्त-
- १४ (स्य सुतस्तत्पादानुध्यातःसकलज)गदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगि
- १५ प्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढगुरुमनोरथम
- १६ पिसर्व्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपा....
- १७ योपि सुच
- १८
- १९ (श्रीशीलादित्यः कुशली)

पतरुं बीजुं

- २० सर्वानेवायुक्तकविनियुक्तकद्राजिकमहत्तरचाटभटकुमारामात्या(दीन)न्यांश्च-
यथाभिसंबद्धयमान-
- २१ कान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोऽपुण्याप्यायनायानर्तपुर-
विनिर्गतवलभी-
- २२ वास्तव्यभरद्वा(ज)सगोत्त्रच्छान्दोगकौथुमसब्रह्मचारिब्राह्म(ण)भट्टगुहपुत्रभट्टिब्र
(१)हणे राज्ञी जज्ञि(?)
- २३ कापादीयकालासामकग्रामे पूर्वोत्तरसीम्नि (पु)ष्यमित्रग्रामानिवासिपिप्पलस-
त्क्षेत्रात्कर्कसत्क्षेत्रा-
- २४ चापरतः मिश्रणसत्क्षेत्रादुत्तरतः तथा दूषकसत्क्षेत्रान्मण्णकसत्क्षेत्राच्च
पूर्वतः चोड्डिया-
- २५ नकग्रामसीम्नि कुटुम्बिवत्सप्रत्ययक्षेत्राद्दक्षिणतः सीहदत्तप्रत्ययपादावर्त्तशतं
विंशोत्तरं अपरो-
- २६ चरसीम्नि सीहदत्तप्रत्यया एव षोडशपादावर्त्तपरिसरा मोचनिका संश-
द्वितवापी । एव-
- २७ मेतद्वापीक्षेत्रं सोद्रङ्गं सोपरिकरं सवातभूतप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधं सोत्प
- २८ द्यम[१*]नविष्टीकं सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्जितं
मु(भू)मि-
- २९ छिद्रन्यायेनाचन्द्राकर्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्य-
मुदकातिसर्गे-
- ३० ण धर्मदायतया निस्पृष्टं यथास्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुजंतं कृषतं कर्ष-
यतः प्रदिशतो वा न कै-
- ३१ श्विद्व्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्वानित्यान्यैश्चर्य्याण्यस्थ
(स्थ)रं मानुष्यं सा-
- ३२ मान्यञ्च भूमिद[१*]नफलवमगच्छद्विरयमसद्वाया(यो)नुमन्तव्यः परिपाल-
यितव्यश्चेति ॥ बहुभिर्वसुधा
- ३३ भुक्त्वा राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानि
(नी)ह दारिद्र्यभयाक्षरे
- ३४ न्दैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाख्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः
पुनराददीत् ॥ षष्ठिं वर्ष-
- ३५ सहस्राणि स्वर्गे मोदेत(मोदति) भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च ताम्बेव नर-
के वसेत् ॥ दूतकश्चात्र भट्टादित्ययशः [१*]
- ३६ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २०० ८० ७ मार्गशिर
व ७ ॥ स्वहस्तो मम ॥

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો

શુ. સં. ૨૮૭ ઈ. સ. ૬૦૬

ઈ. સ. ૧૬૩૦ માં વલ્લભીમાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું શુ. સં. ૨૮૭ ના વર્ષનું છે.

વંશાવલિ—ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો, તેનો દીકરો શીલાદિત્ય હતો, જેનું બીજું નામ ધર્માદિત્ય પણ હતું.

દાનવિભાગ—ઘાસરક પ્રાંતમાં આવેલા નિગુડ ગામનું દાન કરેલ છે. દાન ચક્ષુસુર વિહારમાં રહેલી ભિક્ષુણીઓના સંઘને કપડાં, ખોરાક અને દવા માટે તેમ જ ભગવાન બુદ્ધની પૂજા નિમિત્તે ભેઈલાં ચંદન, ધૂપ, પુષ્પો માટે અને વિહારના ત્રુટક ભાગોના જીર્ણોદ્ધાર માટે આપવામાં આવેલ છે.

શીલાદિત્ય ૧ દાનાં તામ્રપત્રો^૧

સંવત ૨૯૦ ભાદ્રપદ વદિ ૮

નીચે આપેલો લેખ જે પતરાંઓપર લખેલો હતો તે પતરાંઓ કેટલાંક વર્ષ પહેલાં કાઠિયાવાડમાં ઢાંકમાંથી મળ્યાં હતાં, અને હાલ તે રાજકોટના મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે. કર્નલ એલ. ખારટન અને મેજર સી. એચ. લુડહાઉસે કૃપા કરી, મને થોડા દિવસ માટે તે પતરાંઓ આપ્યાં હતાં, અને ત્યાર પછી તે પૂનાની ગવર્નમેન્ટ ફોટોઝિકોગ્રાફિક એફિસમાં મોકલ્યાં હતાં, જ્યાં આ સાથે આપેલી પ્રતિકૃતિ બનાવવામાં આવી હતી.

પતરાંઓનું રક્ષણ ખડુ સંભાળપૂર્વક કરેલું છે. અને હુમ્મેશનું ચિત્ત તથા લેખવાળી મુદ્રા હજી તે ઉપર છે. અક્ષરો, જ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૬૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પતરાંઓના જેવાજ છે. તે ઊંડા અને સારી રીતે કાપેલા છે. આમાં આવતી લખાણની બૂલો તે જ વંશનાં ખીળં પતરાંઓ કરતાં વધારે નથી. એક, લઘ્વ ને બદલે લઘ્વ ની ભૂલ સંસ્કૃત મૂળ રૂપને બદલે પ્રાકૃત લખવાથી થયેલી લાગે છે.

દાનપત્રના પહેલા અથવા વંશાવળીના ભાગના શબ્દો શીલાદિત્યનાં પહેલાંના, સંવત્ ૨૮૧નાં શાસનોના શબ્દોને લગભગ મળતા આવે છે. તેથી તેમાં કંઈ નવીન હકીકત નથી. આમાં દર્શાવેલા વલ્લીના રાજાઓમાં,—૧ લટાર્ક, ૨ ગુહસેન, ૩ ધરસેન ૨ જો, અને ૪ દાન આપનાર શીલાદિત્ય ૧ ઉદ્દે ધર્માદિત્ય છે. ફક્ત એટલું જ જાણવાજેલું છે કે, લટાર્કના ચાર પુત્રોનાં નામ છોડી દેનાર પહેલો રાજા શીલાદિત્ય છે. ઘણું કરીને કારણ એ છે કે તેના મંત્રીઓએ વાપરેલાં પતરાંઓ એટલાં બધાં નાનાં હતાં કે રાજાઓની સંપૂર્ણ નોંધ, તેઓ દરેકની આવશ્યક પ્રશંસા-સહિત, તેમાં આવી શકે નહિ. ખીજી રીતે, આ દાનપત્ર કેટલીક જાણવાજેલી બાબતો રજૂ કરે છે.

પહેલું,—તે વિજયસ્કંધાવારાદ્ વલ્લીમહારાજોન્મવાસકાત્ એટલે, “ વલ્લીના દ્વાર આગળ ખુલ્લી જગ્યામાં આવેલા હોમ્મ ઉપર અથવા અંદર નાંખેલી વિજયી છાવણીમાંથી,” લખેલું છે, આંહિયાં વિચિત્ર ‘ હોમ્મ ’ શબ્દ જે દેશી જેવો લાગે છે તે ઠંઠક મુશ્કેલી ઉભી કરે છે. આ શબ્દ ખીજા કોઈ દાનપત્રમાં મેં જોયો નથી, અને તેના ચોક્કસ અર્થ વિષે વળામાં તપાસ કરતા કંઈ જાણી શક્યો નથી. પરંતુ પૂર્વોપર સંબંધ ઉપરથી જણાય છે કે તે કોઈ લશ્કરી રહેઠાણ, અથવા તો રાજાએ પોતાના તંત્રીઓ નાંખેલો કોઈ બગીચો હશે.

ખીજું, દાન લેનાર વલ્લીમાનક—વટપદ્રસ્વતલનિવિષ્ટ—હરિનાથકારિત—મહાદેવપાદા:—“ હરિનાથે અર્પણ કરેલા અને બલવર્માનક—વટપદ્રની સીમામાં વસતા પૂજ્ય મહાદેવ ” એ જાણવાજોગ છે—કારણ કે, જો કે જે અપવાદો સિવાય પોતાને પરમાત્મા “ માહેશ્વરના પરમ ભક્તો ” કહેવડાવતા વલ્લી રાજાઓનાં ઉકેલેલાં અને ઉકેલી શકાય તેવાં વીસેક પતરાંઓ આપણી પાસે છે, તોપણ રાજાનું દાન લેનાર તરીકે કુળદેવને દર્શાવતું આ પહેલું જ દાનપત્ર છે. ખીજાં બધાંમાં પ્રાદ્ધણ્ય અથવા ખુદ સંઘોને દાન આપ્યાનું જણાવેલું છે. આ દાન ઉપરથી સાબિત થાય છે કે વલ્લી રાજાઓની શિવની ભક્તિ એકલા શબ્દો કરતાં વધારે પ્રકારની હતી. પ્રાદ્ધણ્ય લાગતા હરિનાથે જે સ્થળે લિંગ અર્પણ કર્યું હતું તે સ્થળ હું નક્કી કરી શક્યો નથી. વટપદ્ર હાલના

વરોદ્રા અથવા વડોદરાને મળતું આવે છે. પરંતુ કાઠિયાવાડના નકશામાં આ નામવાળાં ઘણાં સ્થળો છે પણ તેમાંનાં એક પણ પાસે આ દાનપત્રમાં લખેલાં ભદ્રાણક, પુષ્પિલાનક, અમિલાનક અને દીનાનાક નામનાં ગામો આવેલાં નથી. પ્રાચીન સમયમાં પણ વટપદ્ર સાધારણ નામ હશે એમ જણાય છે. કારણ કે, આ દાનપત્રમાં વટપદ્રની આગળ લગાડેલો શબ્દ કલ્પમાનક, જેનો અર્થ મેં, “ બલવર્મનનું અથવા બલવર્મને સ્થાપેલું ” કયો છે, તે ફક્ત આ ગામ તથા તેવાં અને-કાર્થી ગામો વચ્ચેનો તફાવત બતાવે છે.

દાનમાં આપેલી વસ્તુઓનું વર્ણન આપતો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

યમલવાપી, જે, પચીસ ચોરસ કૂટના ઘેરાવવાળી, વટપદ્રની સીમાની અંદર ઉત્તર તરફ આવેલી છે. અને વાણિઘોષ કુવાની પશ્ચિમે, બલભટના કૂવાની દક્ષિણે તથા ચન્દ્રભટના કૂવાની પૂર્વે છે. આ ઉપરાંત ૧૫૦ ચોરસ કૂટનું પશ્ચિમ તરફની સીમા ઉપરનું એક ક્ષેત્ર, જે ભદ્રાણક ગામના રસ્તાની દક્ષિણે, વીતખટ્ટાની પશ્ચિમે દીનાનાકના રસ્તાના ઉત્તરે, તથા ખરટકની સીમાની પૂર્વે છે; તથા [૧૫૦ ચોરસ કૂટનું એક ક્ષેત્ર] દક્ષિણ તરફની સીમા ઉપર, પૂજ્ય ભગવાન આદિત્યના કુવાની પૂર્વે, મોઆ(?) કાકિત્તિ(કાકિત્તિ?)ના ક્ષેત્રની ઉત્તરે, અમિલાનક ગામના રસ્તાની દક્ષિણે, પુષ્પિલાનક ગામની સીમાની પશ્ચિમે; આ રીતે કૂવા સહિત આ રહ્ય ચોરસ કૂટ (જમીન) (આપવામાં આવી છે)

આ દાન આપવાનો હેતુ હરમેશ મુજબનો, એટલે, મંદિરની પૂજા તથા સમાર કામના ખર્ચની સગવડ કરવાનો છે.

આખી હકીકતો કરતાં વધારે જાણવા જેવી હકીકત હૂતક, જે કદાચ વટપદ્ર ન્યાં આવેલું છે તે પ્રદેશનો અમલ કરનાર અધિકારી હશે, તેનું નામ, અને દાનની તારીખ છે. હૂતક ખરચડ નામનો છે. અને પછીનાં પતરાંઓ ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે ખરચડ ૧ લો શિલાદિત્ય ૧ લાનો ન્હાનો ભાઈ અને તેના પછી ગાદીએ આવનાર હતો. અને તે શિલાદિત્યના સમયમાં રાજ્યવહીવટ ચલાવતો હતો.

હૂતક અને રાજાને એક જ કહેવામાં હું જરા પણ સંકોચ રાખતો નથી, તથા આ જવાબ-હારીવાળી જગ્યાએ તેની નિમણુંક હોવાની અંગે રાજ્યની ખરી સત્તા છેવટે તેના હાથમાં આવી અને “ પોતાના બંધુના આદેશો પ્રમાણે વર્તન કરી, એક કેળવાયેલો બળદ ધોસડું ઉપાડે તેવી રીતે, જો કે ઉપેન્દ્ર(વિષ્ણુ)ના વડિલ બંધુ (ઇન્દ્ર) જેવા પોતાના વડિલ બંધુની બહુ ઇચ્છા જાતે (રાજ્યલક્ષ્મી) ઉપાડવાની હશે છતાં, પોતે રાજ્યલક્ષ્મીનો ભાર ઉપાડી લીધો હતો.

આ લેખની તારીખ સંવત્ ૨૮૦ છે. જ્યારે શિલાદિત્યનાં બીજા બધા જાણવામાં આવેલ લેખો સંવત્ ૨૮૬ ના છે. આ નવી તારીખથી શિલાદિત્યનાં અને બીજા ધ્રુવસેનનાં સંવત્ ૩૧૦ નાં દાનપત્રો વચ્ચેનું અંતર ૨૦ વર્ષનું જ રહે છે. જે સમયાન્તરમાં બે રાજાઓ થયા, એક ખરચડ ૧ લો અને ધરસેન ૩ જો. તેથી આ દાન શિલાદિત્યના રાજ્યના અંતના સમયમાં આપ્યું હશે અને ત્યાર બાદ થોડા સમયમાં જ તેને પદભ્રષ્ટ કયો હશે, એ બહુ સંભવિત છે.

पतरुं पहेलुं

- १ ओ स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्वलभीप्रद्वारहोम्बवसकात्प्रसभप्रणतां मित्राणामैत्रका
णामतुलबलं
- २ संपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलद्धप्रतापात्प्रतापोपानतदानमानार्जवोपार्जितानुरा
- ३ गादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावासरज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादध्यवच्छिन्न-
राजवंशान्माता
- ४ पिकृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषाकल्मषः शैशवत्प्रभृतिखङ्गद्वितीयबाहुरेव सम-
दपरगज
- ५ घटस्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभाससाक्तपादनस्वर-
श्मिसंहतिस्सक
- ६ लस्त्रिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरन्जनान्वत्थराजशब्दः रूपकान्तिस्थै-
र्यगाम्भीर्यं
- ७ बुद्धिसम्पद्धिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधिन्निदशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागताभयप्र-
दानपरतया
- ८ तृणवदपास्ताशेषस्ककार्यफलप्रार्थनधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः
पादचरीव सकल-
- ९ भुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनस्वमयूख-
सन्तानविसृत
- १० जाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषाकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पदूपलोभादि-
वाशृतस्सै
- ११ रभसमाभिगामिकैगुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापितखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमन-
रपातिसम
- १२ तिसृष्टानामनुपालयितधर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्श-
यिता श्रीसरस्व
- १३ त्योरेकधिवसस्य संहतरातिपक्षलक्ष्मीपारिभोगदक्षविक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः पर
- १४ ममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातस्सकालाजगदनन्दनात्यद्भुतगुण-
समुदयस्थगतिसम

पं. १ वांथो ओं; वास; प्रणतामित्राणां. पं. २ वांथो संसक्त; लब्ध; पोपनत पं. ४ वांथो पितृ; प्रविधौताशेष;
दोषवात्प्र. पं. ५ वांथो संसक्त. पं. ६ वांथो स्मृति; रज्जना; शब्दो. पं. ८ वांथो फल; प्रार्थनाधि; चारीच. पं. १०
वांथो कल्मषः; वाश्रित पं. ११ वांथो कैर्गुणै, ताखिल; बल शब्द उडाडी नाथो. नरपति. पं. १२ वांथो पालयिता-
पं. १३ वांथो रेकाधिवासस्य; संहताराति; परिभोग. पं. १४ वांथो सकलजगदान.

- १५ आदिमण्डलस्समरशतविजयशोभासंनथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदृढगुरुम-
नोरथमहा
- १६ भरस्यर्चविद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखो-
पपादनीयप
- १७ रितोपः समग्रलोकागाधगाम्भीर्यहृदयोपिसुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्व
भावः खिलीभूत
- १८ कृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्मनुपरोधज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवा
- १९ निरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यकुशली सर्वानेवयु-
क्तकविनियुक्तकद्रा

पतरुं बीजुं

- १ झिकशौलिककचौरोद्धरणिकचाटभटकुमरामात्यादीनन्यांश्च यथासम्बद्धयमानकान्स-
माज्ञाप-
- २ यत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय बलवर्मानकवाट-
पद्रस्वतलनिविष्टहरिनाथ
- ३ कारितमहादेवपादानं पूजास्तपनगन्धधूपपुष्पमाल्यदीपतैलाद्यव्यवच्छित्तये चाद्य गी-
तनृत्याद्यु
- ४ पयोगाय देवकुलस्य च खण्डस्फुटितप्रतिसस्करयपादमूलप्रजीवननिमित्तय वटपद्र-
स्वतल एवोत्त
- ५ रसीम्नि वाणिजकघोषसत्कवाप्या अपरतः तथा बलभटसत्कलवाप्या दक्षिणतः तथा
चन्द्रभटसत्कवाप्या
- ६ पूर्वतः वटपद्रादेवोत्तरतः पंचविशत्पादावर्त्तपरिसरा यमलवापी तथापरसीम्नि भद्राणक
- ७ ग्रामपथादक्षिणतः वीतखट्टायापरतः दिन्नानाकग्रामप्रथदुत्तरतः वरटकमर्यादपूर्वतः
- ८ पादावर्त्तशतं सार्द्धं तथा दक्षिणसीम्नि आदित्यदेवपादीयवाप्या पूर्वतः काकिम्नि-
मूवकसत्कक्षेत्रादु
- ९ चरतः ब्रमिलनकग्रामपथदक्षिणतः पुष्मिलानकग्रामसीम्नि अपरतः एवमेतत्सह
वप्या पादा

पं. १५ वांथे सनाथ; रांस; गुरुम. पं. १६ वांथे भारस्सर्व; परापर. पं. १७ वांथे तोषः. पं. १८
वांथे. धर्मनुपरोधोज्ज्वलतरी. पं. १९ वांथे. नेवायुक्तक. पं. १ वांथे. कुमार; पं. २ वांथे. माता. पं. ३ वांथे.
पादानां; वाद्यगीत. पं. ४ वांथे. संस्काराय, निमित्ताय. पं. ५ वांथे. घोष सत्क चन्द्रभटसत्कवाप्याः. पं. ७ वांथे.
पथादुत्तरतः; दपूर्वत. पं. ८ वाप्याः; ३६१५ काकिम्बिमूचक पं. ९ वांथे. पथादक्षि; वाप्या.

- १० दावर्त्तशतद्वयं पंचनवत्याधिकं सोढुं सोपरिकरं सवातभूतप्रत्ययं सधान्यहिर-
ण्यादेयं सद
- ११ शापराधं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्वराजक्रीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तब्रह्मदेयवर्जितं
- १२ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं धर्मदेयतया प्रतिपा-
दित यतोपरिलि
- १३ खितस्थित्या भुज्यमानं न कैश्चिद्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैर-
न्यैर्व्वानित्यान्यै-
- १४ श्रय्यार्ण्यास्थिरं मानुष्यं सामन्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुम-
न्तव्य ः परिपा-
- १५ लयितव्यश्चेत्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ बहुभिर्व्वसुधाभुक्ता राजमि-
स्सगरादिभिः य-
- १६ स्य यस्य यदाभूमि तस्य तस्य तदा फलं०यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि
धर्म्मायतनीकृतानि
- १७ निभुक्तमल्पप्रतिमानि तानि को नाम साधु ः पुनराददीत=षष्टि वर्षसहस्राणि स्व-
र्गे मोदति भू
- १८ मिदः आच्छेत्ता चानुमता च तान्येव नरके वसेदिति ॥ दूतकश्चात्र श्रीखर-
ग्रहः=लिखितं सन्धिवि-
- १९ ग्रहाधिकृतदिविरपतिचन्द्रभट्टिना ॥ सं [२९०] भद्रपद व ८ स्वहस्तोमम.

पं. १० दावर्त्त भां दा डडाडी नांयो त्यधिकं; प्रत्यायं. पं. १२ वांयो पादितं; यत उपरि पं. १६ वांयो
भूमिस्त. पं. १७ वांयो निभुक्तमाव्य. पं. १८ वांयो भाद्रपद.

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો'

ગુપ્ત. સં ૨૬૦ ઈ. સ. ૬૦૬

ઈ. સ. ૧૬૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું અને ગુ. સં. ૨૬૦ ના વર્ષનું છે.

વંશાવલિ- લટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેને દીકરો ધરસેન બીજો હતો અને તેને દીકરો શીલાદિત્ય ધર્માદિત્ય નામે પ્રસિદ્ધ હતો.

દાનવિભાગ-ઔદરેશનિ ગોત્રના દશપુરથી આવેલા અને વલ્લભી(વળા)માં રહેતા પ્રાણશ્વે મિત્રશર્મન અને ગમેશ્વર જે રુદ્રશર્મનના દીકરા હતા, તેને મૌડલી ગામના તાળામાંનું હનુર-પુત્ર નામનું ગામડું શીલાદિત્યે દાન આપ્યું,

દશપુર તે માળવામાંનું હાલનું મંદાસોર ગામ છે.

વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો'

શુભ સં. ૨૬૦ ઈ. સ. ૬૦૬

ઈ. સ. ૧૬૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે શીલાદિત્ય ૧ લાના સમયનું છે અને શુ. સં. ૨૬૦ ના વર્ષનું છે. વલ્લભી દરવાજા બહાર ભદ્રેશ્વર મુકામેથી હાન અપાએલું છે.

વંશાવલિ-ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન બીજો હતો અને તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ધર્માદિત્ય નામથી પ્રસિદ્ધ હતો.

હાનવિભાગ—યક્ષસુર વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓના સંઘને માટે કપડાં, ખોરાક તેમજ દવા મેળવવા માટે તેમજ ભગવાન યુદ્ધની પૂજા માટે જોઈતાં ચંદન, ધૂપ પુષ્પો વિગેરે માટે અને વિહારના ત્રુટક ભાગના જીર્ણોદ્ધાર વાસ્તે ઘસરકના પ્રાંતમાં વટદ્રહ પાસેના અમદસપુત્રના ગામનું હાન શીલાદિત્યે ઠર્યું છે.

શીલાદિત્ય (ઉર્ફે ધર્માદિત્ય) ૧ લાનાં તામ્રપત્રો^૧

આ બે પતરાંઓને બધી બાજુએ થોડું નુકશાન થયું છે. દરેક પતરાનું ઠડી માટેનું જમણી બાજુનું કાણું ચોખ્ખું દેખાય છે. સહુથી વધારે નુકશાન દાનનું વર્ષ બતાવનારા ભાગને થયું છે. ઉપલી બાજુમાં થોડા અક્ષરો ઝાંખા થઈ ગયા છે. પરંતુ જેટલા અક્ષરો સ્પષ્ટ છે તેટલા બહુ સંભાળપૂર્વક અને સુંદર રીતે કોતર્યા છે. શીલાદિત્ય ૧ લાનાં દાનપત્રો સાધારણ રીતે લખાણની ભૂલ વગરનાં છે. તેથી આ દાનમાં પણ લખાણની અને કોતરકામની ભૂલો કવચિત જ છે.

પતરાંઓ લગભગ ૧૧"×૮½" માપનાં છે. પહેલા પતરામાં ૧૯ પંક્તિઓ અને બીજામાં ૧૭ પંક્તિઓ લખેલી છે.

જે સ્થળેથી દાન આપ્યું હતું તે સ્થળનાં નામવાળો ભાગ ભાંગી ગયો છે. તેવી જ રીતે રાજાનું ખુદ નામ જે ભાગમાં હતું તે ભાગ ભાંગી ગયો છે. પણ તેના બીજાં નામનો થોડો ભાગ ૧૯ મી પંક્તિમાં જણાય છે.

આ એક બૌદ્ધ દાન છે. અને તે વણશકટના સ્વતંત્રમાં દાન આપનાર રાજાએ પોતે બંધાવેલા વિહારને આપ્યું છે. આ રાજાના સં. ૨૮૬ના એક બીજા દાનપત્રમાં આ જ વિહાર બતાવ્યો છે. પરંતુ તેમાં તે બંધાવનાર રાજાનું નામ આપ્યું નથી.

વિહારને દાનમાં બે ગામો આપ્યાં છે. તેમાંનું એક, વ્યાઘ્રદિન્નાનક નામનું, સરક પ્રદેશમાં આપ્યું હતું. બીજા ગામનું નામ, તથા જે પ્રદેશમાં તે આવેલું હતું તેનું નામ વાંચી શકાતું નથી.

દ્વતક ખરચ્છ છે. લેખકનું નામ નાશ પામ્યું છે. પરંતુ તેને લગાડેલાં વિશેષણો, જે રક્ષિત છે તેપરથી તથા તે રાજાનાં બીજાં દાનો પરથી તે સંધિવિગ્રહાધિકૃત તથા મુખ્ય મંત્રી વત્રભદ્રિ હોવો જોઈએ, એમ કહી શકાય.

ભાંગી ગયેલા ભાગ સાથે દાનનાં વર્ષ તથા માસ નાશ પામ્યાં છે. પણ પખવાડીયું રક્ષિત છે. આ દાનનો દ્વતક, ખરચ્છ સં. ૨૬૦ નાં દાનપત્રમાં આવે છે, પણ સં. ૨૮૬ ના દાનપત્રોમાં આવતો નથી. આ ઉપરથી દાનપત્રનું વર્ષ અટકળે નક્કી કરી શકાય. તેથી આ શીલાદિત્યનાં અંતના વખતનાં દાનપત્રોમાંનું એક છે.

આ દાનનું ખાસ મહત્ત્વ એ છે કે કુલ્ત આના ઉપરથી જ આપણને જાણવામાં આવે છે કે શીલાદિત્યે પોતે એક બૌદ્ધવિહાર બંધાવ્યો હતો. આથી જણાય છે કે તેણે ઉત્તરાવસ્થામાં, ગુહસેનની માફક, બૌદ્ધધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. (ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૨૦૬)

અક્ષરાન્તર
પત્રું પહેલું

- ૧
- ૨ મૌલભૂતશ્રેણી
- ૩ વડ્ડશાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશે
- ૪ હુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્વનિકષસ્ત ...
- ૫ સંસક્તપાદનચરિત્રસંહતિ: સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગ-
સમ્યક્ષ
- ૬ રાજશબ્દ: રૂપકાન્તિસ્થૈર્યધૈર્યગામ્ભીર્યબુદ્ધિસમ્પદ્ધિ: સ્મર-
શશાન્કાદિ
- ૭ શાન્તિશયાનશરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણવદપાસ્તાશેષ
- ૮ ધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદય: પાદચારીવ સકલભુવન
- ૯ દ: પરમમાહેશ્વર: શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂક્તસ-
ન્તાનવિ
- ૧૦ ક્ષાલિતાશેષકલ્મષ: પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદ્ધ-
પલોભાદિ
- ૧૧ ભિગામિકૈર્ગણૈસ્સહજશક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાશ્ચિલબલ-
ધનુર્દર x પ્રથમ
- ૧૨ સૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્મદાયાનામપાકર્ત્તા પ્રજોપધાતકારિણામુપ-
પ્લવાનાં દ
- ૧૩ ત્યોરેકાધિવાસસ્ય સંહતારાતિપક્ષલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમસંપ્રાપ્ત
- ૧૪ શ્રી: પરમમાહેશ્વર: શ્રીધરસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતસ્સકલજ-
ગદાનન્દના
- ૧૫ સ્થગિતસમગ્રદિઙ્મણ્ડલસ્સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલાપ્રચુતિભાસુર ...
- ૧૬ ગુરુમનોરથમહાભાર: સર્વવિદ્યાપરાવરવિભાગાધિગમવિમલમતિરપિ સ ...
- ૧૭ નાપિ સુખોપપાદનીયપરિતોષ: સમગ્રલોકાગાધગામ્ભીર્યહૃદયોપિ સુચરિ ...
- ૧૮ મકલ્યાણસ્વભાવ: શિલિભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધ ...
- ૧૯ તાર્થસુખસમ્પદુપસેવાનિરૂઢધર્મ્મા[દિત્યદ્વિતીયનામા]'

પતરૂં બીજું

- ૨૦ [શ્રીશીલાદિત્યઃ કુશલી સર્વાનેવાયુક્તકવિનિયુક્ત]કદ્રા[જ્ઞિક] ...
 ૨૧ ... વદ્યમાનકાન્સ
 ૨૨ પુળ્યાપ્યાયનાય વદ્શકટં સ્વતલનિવિષ્ટાસ્મત્કારિતવિહાર ...
 ૨૩ ... પિણ્ડપાતશયનાસનગ્લાનપ્રત્યયભિષજ્યપ્રતિસ્કારાય(?) ...
 ૨૪ સ્નાનગન્ધદીપતૈલપુષ્પમાલ્યવાદ્યગીતનૃત્યાદ્યુપયોગાય ચ વિહાર ...
 ૨૫ સૈરકપથકાન્તર્ગતવ્યાઘ્રદિન્નાનકં । તથા કાલ(?)
 ૨૬ ... કા(?)લણ-મેતદ્ધામદ્વયં સોદ્રઙ્ગં સોપરિકરં સવાતભૂતપ્રત્યાય ...
 ૨૭ સદશાપરાધં સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિ[કં]સર્વરાજકીયાનામહસ્ત-
 પ્રક્ષેપણીયં ...
 ૨૮ ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં
 વિહારસદ્ધિ
 ૨૯ ઉપરિલિખિતસ્થિત્યા ભુંજમાનસ્ય ન કૈશ્ચિદ્વ્યાસેષે વર્તિતવ્યમાગા-
 મિભદ્રનૃપતિ-
 ૩૦ મિ ... વ્વા અનિત્યાન્યૈશ્ચર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યં ચ ભૂમિદાનફલ-
 મવગચ્છદ્ધિઃ
 ૩૧ ... સ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન
 ૩૨ ... ભુક્તા રાજમિસ્સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય ત ...
 ૩૩ ... યાન્નોરેન્દ્રૈર્દ્ધનિઃ ધર્મ્માયતનીકૃતાનિ નિર્ભુક્તૈ માલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ
 કો નામ સા
 ૩૪ ... ષષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિઃ આચ્છેત્તા ચાવમન્તા ચ તા ...
 ૩૫ દૂતકોત્ર શ્રીશ્વરગ્રહઃ ॥ લિખિતં સન્ધિવિગ્રહાધિકૃતદિવિરપતિ
 ૩૬ હુલ ૭ સ્વહસ્તો

૧ આ નામ સં.૩૭૫ ના દાનપત્રમાં તેમ જ ધરસેન ૨ બાના દાનપત્રમાં આવે છે. ૨ આ કદાચ અક્ષ-
 સરક હોય ? ૩ અર્થે ઉપરનું અનુસ્વાર ભૂતથી મૂકાયું છે.

ધરસેન ડનનાં લાવનગરમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો*

શુ. સ. ૩૦૪ માધ. સુ. ૭

આ પતરાંઓ સંબંધી પ્રો. બી. કે. ઠાકોરે માહિતી આપી હતી અને તે લાવનગરના હાણના વેપારી દીપસંગ કાનજીના કબજામાં હતાં. પતરાં બે છે અને તેમાં ધરસેન ડનનું પૂરું દાનપત્ર છે. તેઓ ૧૨૩ ઇસ લાંબાં અને ૮૩ ઇસ પહોળાં છે અને પહેલામાં ૨૪ અને બીજામાં ૨૦ પંક્તિઓ છે.

ખરચહના દીકરા ધરસેન ડનએ ખેટક પ્રદારમાં લશ્કરી સુકામ હતો ત્યાંથી દાન આપેલું છે. શરૂઆતમાં ભટાર્કથી માંડીને ધરસેન ડન સુધીના વંશના રાજાઓનું વર્ણન છે અને તે ધ્રુવસેનના સં. ૩૧૦ ના દાનની સાથે લગભગ મળતું આવે છે.

જેને દાન મળ્યું તે બ્રાહ્મણ વિષ્ણુચક્રસેના દીકરો મિત્રચક્ર નામે હતો. તે આત્રેય ગોત્રનો, અથર્વવેદી અને હસ્તવપ્રનો રહેવાસી હતો.

તેને નીચે પ્રમાણે દાન આપવામાં આવેલું હતું. (૧) સુરાષ્ટ્ર વિષયમાં હસ્તવપ્ર આહરમાં અમકરકૃપ ગામમાં ૧૦૦ પાદાવર્ત જમીન; (૨) કાલાપક પથકમાં ડલક ગામમાં એક ખેતર; (૩) તેજ ગામમાં ૧૮ પાદાવર્ત માપવાળી વાવ; (૪) શિરવટક સ્થલીમાં હસ્તિહૃદક ગામમાં ઉલ્ખન (?) પાદાવર્ત જમીન.

રાજકુમાર શીલાદિત્ય દ્વંતક તરીકે આપેલ છે અને સુલેહ તથા લડાઈ ખાતાના અધિકારી વત્રભટ્ટિએ લખેલ છે.

દાનની તિથિ શુ. વ. સં. ૩૦૪ ના માધ સુ. ૭ છે.

આની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા એ છે કે શીલાદિત્યની છેલ્લીમાં છેલ્લી સાલ ૨૬૨ અને ધ્રુવસેન ૨ બની ંહેલામાં ંહેલી સાલ ૩૧૦ વચ્ચેની એક પણ સાલ મળી નથી. વળી આ બે રાજાઓની વચ્ચે ખરચહ અને ધરસેન ડન એમ બે રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું, પણ તેમાંથી કોઈનું દાનપત્ર અત્યાર સુધી મળ્યું નહોતું. આ દાનપત્રથી તેથી સં. ૨૬૨ અને ૩૧૦ વચ્ચેનો ગાળો અમુક અંશે ટુંકો થાય છે.

સુરાષ્ટ્ર (અત્યારનું કાઠિયાવાડ) હસ્તવપ્ર (લાવનગર સ્ટેટમાંનું હાથબ) અને કાલાપક (હાલનું કાઠિયાવાડની નૈઋત્ય કોણે આવેલું કાળાવડ), એ ત્રણ સિવાય બીજા જગ્યાઓનાં નામ મળવાં નથી.

* વો. મ્યુ. રી. ઇ. સ. ૧૯૨૫-૨૬ પા. ૧૪ ડી. બી. હીરકલકર

વલ્લભી દાનપત્રનું ગોપનાથમાંથી મળેલું પહેલું પતરું*

પહેલું પતરું

પ્રોફેસર બ્યુલ્હરને કાઠિઆવાડના ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવ બહાદુર ગોપાલભાઈ એસ. દેસાઈ તરફથી મળેલી એક કાગળની છાપેલ પ્રત, જે તેમની કૃપાદૃષ્ટિથી મને પ્રાપ્ત થઈ તેના ઉપરથી, નીચે આપેલું અધૂરું વલ્લભી દાનપત્ર મેં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. જે પતરા ઉપરથી તે છાપ લેવાઈ હતી તે ગોપનાથમાંથી મળ્યું હતું, અને તેનું માપ ૧૪"×૧૦" છે. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી જણાય છે કે તે પતરું સંભાળપૂર્વક રાખેલું નથી. અને પહેલી તથા છેલ્લી પંક્તિના બધા તથા બીજી લગભગ બધી પંક્તિઓના બન્ને છેડાના અક્ષરો થોડેક અંશે નાશ પામ્યા છે.

દાનપત્ર ઉપર તારીખ વલ્લભીમાંથી નાખેલી છે. વલ્લભીનાં બીજાં બધાં દાનપત્રો માફક આ દાનપત્રનાં પણ પ્રથમ બે પતરાંઓ હશે. પહેલા પતરાંને છેડે બે કાણાંઓ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે બીજું પતરું તે સાથે બેઝેલું હશે તે નાશ પામ્યું છે. અને તે સાથે તેની તારીખ, દાનના પાત્રનું નામ, દાન આપનારાઓનાં નામ તથા દાનમાં આપેલી વસ્તુઓનાં નામોનાં પણ નાશ થયો છે. સાચવી રાખેલું પહેલું પતરું, પ્રસિદ્ધ થયેલાં અન્ય વલ્લભી દાનપત્રોનાં પહેલાં પતરાંઓ સાથે સરખાવવાથી અમુક હદમાં તેની તારીખ ચોક્કસ કરી શકાશે. આપણા પહેલા પતરામાં, ચુહસેન અને તે પછીના ઉત્તરકાલીન વલ્લભી રાજાઓની વંશાવળી આપેલી છે. તેમાં ધરસેન ૩ જાનું વર્ણન અધૂરું રહે છે. આ વર્ણનની એકાદ પંક્તિ ખોવાયેલ પતરાં ઉપર હોવી જોઈએ. દેરભટના એક પુત્રનું આ દાનપત્ર હોઈ શકે નહીં, કારણ કે વલ્લભી સંવત્ ૩૩૭^૧ નાં બરબર ૨ જાનાં દાનપત્રનાં પહેલાં પતરાંમાં ધરસેન ૪ થા સુધી વંશાવળી આપી છે. તેથી આ દાનપત્ર ધરસેન ૩ જા અથવા ધ્રુવસેન ૪ થા અથવા ધરસેન ૪ થાએ જાહેર કર્યું હશે. આ અનુમાનને નીચેની બાબતથી વધારે ટેકો મળે છે. ધ્રુવસેન ૨ જાનાં વ. સં. ૩૧૦ નાં દાનપત્રોનાં તથા ધરસેન ૪ થાનાં વ. સં. ૩૩૦^૨ નાં દાનપત્રોનાં પહેલાં પતરાંઓ પણ બરોબર આપણા પહેલા પતરાની જગ્યાએથી જ લાંગી ગયાં છે, જ્યારે ધરસેન ૪ થાનાં વ. સં. ૩૨૬^૩ ના એક બીજા દાનપત્રના પહેલા પતરામાં વંશાવળીની લગભગ અઢી (૨૬) પંક્તિઓ વધારે છે.

લિપિ ધ્રુવસેન ૨ જા અને ધરસેન ૪ થાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોની લિપિને પૂરેપૂરી મળતી આવે છે.

* ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૪૮ ઈ. હુલ્થ. ૧ પ્રો. બ્યુલ્હરે પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬. ૨ પ્રો. બ્યુલ્હરે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. જુઓ. ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨ અને વો. ૭ પા. ૭૭. ૩ પ્રો. ભાન્ડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં સ્વસ્ત વલભતઃ પ્રસભપ્રણતમિત્રાણા મત્રકાણામતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલાભાગ-
સસક્ત પ્રહારશતલબ્ધ-
- ૨ પ્રતાપાત્મતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃતશ્રેણીબલાવાસરા-
જ્યશ્રિયઃ પરમમાહે-
- ૩ શ્વરશ્રીભક્ત્યાદવ્યવચ્છિન્નરાજવંશાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશેષકલ્મષઃ
શૈશવાત્પ્રભૃતિ સ્વચ્છદિતી-
- ૪ યવાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકીશતસત્ત્વનિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારલ-
પ્રભાસસંક્રપા-
- ૫ દનસ્વ[ર]શ્મિસંહતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરક્ષ-
નાન્વર્થરાજશબ્દો રૂપકાન્તિસ્થૈર્યગા-
- ૬ [મ્મી] ર્ય બુદ્ધિસમ્પાદ્ધિઃ સ્મરશશાઙ્કાદિરાજોદધિત્રિદશગુરુધનેશાનતિશયાનઃ
શરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃ-
- ૭ ણવદપાસ્તાશેષસ્વકાર્યફલપ્રત્યર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃ પા-
દચારીવ સકલભુ-
- ૮ વન[મ]ણ્ડલાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વ[મ]
યુક્તસન્તાનવિસૃતજાહ્વી-
- ૯ જલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદૂપલોભાદિવાશ્રિતઃ
સરભસમાભિગામિકૈ-
- ૧૦ [ગુણૈ]સ્સહજશક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાશિલ્પનુર્દ્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટા-
નામનુપાલયિતા ધર્મદાયા-
- ૧૧ નામપાકર્ત્તા પ્રજોપધાતકારિણામુપપ્લવાનાં દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરકાષિવાસસ્ય સંહ-
તારાતિપક્ષલક્ષ્મીપ-
- ૧૨ રિભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમાપસંપ્રસવિમલપાર્થિવશ્રીઃપરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનસ્તસ્ય
સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ
- ૧૩ સકલજગદાનન્દનાત્યદ્ભુતગુણસમુદયસ્થગિતસમગ્રદિક્ષ્મણ્ડલઃ સમરશતવિજયશો-
ભાસનાથમણ્ડલાગ્ર-
- ૧૪ ચતિભાસુરતરાન્સપીઠોદ્દગુરુમનોરથમહાભારઃ સર્વવિદ્યાપરાવરવિભાગાધિગમવિમ-
લમતિરપિ

પં. ૧ વાંચો ઓં સ્વસ્તિ વલભીતઃ; મિત્રાણાં મૈત્ર અને મણ્ડલાભોગસંસક્ત—પં. ૨ ખીભે આ નુરાગા ને। અને મૌલ ને। જો ભૂસાધ ગયો છે. પં. ૩ વંશાન્ ને। આ ભૂસાધ ગયો છે. પં. ૪ પ્રકાશિત ને। આ ઝાંખો છે. વાંચો નિકષસ્તત્પ્ર. પં. ૭ વાંચો ફલઃ પ્રાર્થના અને વિદ્વત્. પં. ૮ પ્રમોદઃ ને। મો ભૂંસાધ ગયો છે. પં. ૧૧ ઉપપ્લવાનાં નું અનુસ્વાર ધણું જ ઝાંખું છે; વાંચો રેકાષિવાસસ્ય—પં. ૧૨ વાંચો વિક્રમોપસંપ્રાપ્ત. પં. ૧૪ વાંચો ચુતિભાસુરતરાન્સ; ભાસુરતરાન્સા ભાસુરેતરાન્સ. ના જેવું દેખાય છે.

- ૧૫ સર્વતસ્પ્રભાષિતલ્લેનાપિ સુલ્લોપપાદનીયપરિતોષઃ સમ[ય]લોકાગાધગામ્ભીર્ય-
હૃદયોપિ સુચરિતાતિશય—
- ૧૬ સુલ્લક્ષ્મીપરમકલ્યાણસ્વભાવઃ સ્થિતિભૂતકૃ[ત]યુગનૃપતિપથવિશેષનાધિગતોદગ્ર-
કીર્તિર્દ્વર્માનુપરોધો—
- ૧૭ જ્વલતરિકૃતાત્થસુલ્લક્ષ્મીપરમકલ્યાણસ્વભાવઃ સ્થિતિભૂતકૃ[ત]યુગનૃપતિપથવિશેષનાધિગતોદગ્ર-
કીર્તિર્દ્વર્માનુપરોધો—
- ૧૮ તત્પાદાનુધ્યાતઃ સ્વયમુપેન્દ્રગુરુણેવ ગુરુણાત્યાદરવતા સમભિલષણીયામપિ રાજ-
લક્ષ્મી સ્કન્ધાસક્તાં પર—
- ૧૯ મમદ્ર ઇવ ધુર્યસ્તદજ્ઞાસમ્પાદનૈકરસતયૈવોદ્રહન્વેદસુલ્લક્ષ્મીપરમકલ્યાણસ્વભાવઃ સ્થિતિભૂતકૃ[ત]યુગનૃપતિપથવિશેષનાધિગતોદગ્ર-
કીર્તિર્દ્વર્માનુપરોધો—
- ૨૦ દ્વિશીકૃતનૃપતિશતશિરોરત્નચ્છાયોપગૂઢપાદપીઠોપિપરાવજ્ઞાભિમાનરસાનાલિજ્જિતમ-
નોવૃત્તિઃ પ્રણતિમે—
- ૨૧ કાં પારિત્યજ્ય પ્રલ્યાતપૌરુષાભિમાનૈરપ્યરાતિભિરનાસાદિતિપ્રતિ[ક્રિ]યોપાયઃ
કૃતનિશ્ચિલ ભુવનામોદવિમલગુ—
- ૨૨ ણસંહતિ પ્રસભવિઘટિતસકલકલિવિલસિતગતિર્જીવજનાધિરોહિભિરશેષૈર્દોષૈરનામૃ-
ષ્ટાત્યુજ્ઞ[ત]હૃદયઃ પ્રલ્યાત—
- ૨૩ પૌરુષાલકૌશલાતિશયગણતિથવિપક્ષક્ષિતિપતિલક્ષ્મીસ્વયંબ્રહ્મપ્રકાશિતપ્રવીરપુરુષપ્ર-
થમસરૂયાધિગ—
- ૨૪ મઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશ્રવણગ્રહસ્તસ્ય તનયસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ સકલવિદ્યાધિગમવિહિ-
તનિશ્ચિલવિદ્વજ્જન—
- ૨૫ મનઃ પરિતોષાતિશયઃ સત્ત્વસમ્પદા ત્યાગૌદાર્યેણ ચ વિગતાનુસંધાનાશમાહિતા-
રાતિપક્ષમનો—
- ૨૬ [ર]યાક્ષમજ્ઞઃ સમ્પ[ગુપ] લક્ષિતાનેકશાસ્ત્રકલાલોકચરિતગહ્વરવિભાગોપિ પર-
મમદ્રપ્ર[કૃ] ર [તિકૃ]—
- ૨૭ [ત્રિ]મપ્રશ્રયવિનયશોભાવિભૂષણઃ સમરશતયયપતાકાહરણ[પ્રત્ય]લોદગ્રબાહુ-
દણ્ડવિ[ધ્વન્સિ]ત[નિ]શ્ચિ[લ]—

પં. ૧૭ વાંચો. નિરુદ્ધ અને તસ્યાનુજસ્તપાદા. પં. ૧૮ વાંચો. રાજ્યલક્ષ્મી. પં. ૧૯ વાંચો. તદાજ્ઞા અને લેટ.
પં. ૨૧ વાંચો. સાહિત. પં. ૨૨ વાંચો. સંહતિઃ. પં. ૨૩ વાંચો. તિશયો અને સંલ્યા.—પં. ૨૫ વિગતાનુસંધાના ના
નૂ અને સ ની વચ્ચે લાઇનઉપર એક મોડું છે. આ દાનપત્ર કરતાં પ્રથમનાં દાનપત્રો બધાંની પ્રતિકૃતિઓમાં
વિગતાનુસંધાનાશમાહિતારાતિ. વાંચેલું છે. પા. ૭૭થી આ વાંચનમાં સંધાનાસમા (શીલાલિપિ ૩ બા. ૧૧) દાનપત્ર
૪. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૭) સંધાનાસમા (શીલાલિપિ ૫ આ અને ૬ ઠાનાં દાનપત્રો ૪. એ. વો. ૬ પા. ૧૬
તથા વો. ૭ પા. ૭૮) એ મુજબ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. પં. ૨૬ ઉપરનું—વાંચો. પરમમદ્રપ્રકૃતિરકૃ-
તિમ. પં. ૨૭ બધાં બરાબર અક્ષરે બૂંસાધ ગયા છે. વાંચો. સમરશતય અને વિષ્વસિત.

લાખાન્તર

સ્વસ્તિ ! વલમીપુરમાંથી મિત્રોનાં અને બળથી નમાવેલા શત્રુઓનાં મહાન અને અસંખ્ય સૈન્યોના પ્રબળ અને સતત પ્રહારથી યશ પ્રાપ્ત કરનાર, પોતાના વિક્રમમાંથી ઉદ્ભવતા દાન, માન અને વિનયથી પ્રજાને અનુરાગ પ્રાપ્ત કરનાર, શરણ થએલા નૃપોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, અને અવિચ્છિન્ન રાજવંશવાળા જટાર્કમાંથી તેને પૌત્ર, માતૃપિતાનાં ચરણકમળને નમન કરી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખનાર, બાળપણથી એક જ મિત્રસમાન અસિથી શત્રુઓના મસ્ત માતંગોની ઘટા છેદી બળ પ્રકાશિત કરનાર, જેના પદનખની મહાન પ્રભા પોતાના પ્રતાપ વડે નમન કરતા શત્રુઓના મુગટના મણિની પ્રભા સાથે મળતી, સર્વ સ્મૃતિમાં જણાવેલા માર્ગનું યોગ્ય પાલન કરી પોતાની પ્રજાનાં મન અનુરંજિત કરીને રાજશબ્દ તેના પૂર્ણ અર્થમાં જેને સારી રીતે બંધબેસતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ઈન્દુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કૃષ્ણ કરતાં અધિક હતો, શરણાગતને શરણ આપવામાં નિત્ય ઉદ્યત હોવાથી સ્વાર્થ તૃણવત્ લેખી લ્યજ દેનાર, વિદ્વાનો, બન્ધુજનો, અને મિત્રોનાં હૃદય અભિલાષ કરતાં અધિક આપીને પ્રસન્ન કરનાર, સકળ જગતનો ગમન કરતા સાક્ષાત્ આનન્દરૂપ, પરમમાહેશ્વર ગુહસેન ઉતરી આવ્યો હતો. તેનો પુત્ર, પોતાના પિતાના પદનખમાંથી નીકળતા રશ્મિરૂપી ગંગાના જળમાં સર્વ પાપ ધોઈ નાંખનાર, અસંખ્ય મિત્રોના જીવિતનું પાલન કરતા પ્રતાપની અભિલાષથી તેની તરફ આકર્ષાએલા સર્વ સદ્ગુણસંપન્ન, નૈસર્ગિક બળ અને વિશેષ વિદ્યા (શિક્ષા)થી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરનાર, પોતાના પૂર્વજોએ કરેલાં સર્વ ધર્મ દાન રક્ષનાર, પોતાની પ્રજાને હણનારાં સર્વ વિદ્વોનો હરનાર, શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસસ્થાન, શત્રુઓના પક્ષમાંથી લક્ષ્મી હરી લઈને તેનો ઉપલોગ કરવામાં દક્ષ વિક્રમવાળો, પોતાના પ્રતાપથી વિમળ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમ માહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, અખિલ જગતને આનન્દકારી અને અતિ અદ્ભુત ગુણોના તેજથી સર્વ દિશા ભરનાર, અનેક યુદ્ધોના શુદ્ધ તેજ અને સેનાપતિના તેજથી પ્રકાશિત સ્કંધવાળો, અભિલાષનો મહાભાર વહુનાર, વિદ્યાના પર અને અપર ભાગના જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થએલી મતિ-સંપન્ન હોવા છતાં કોઈની પાસેથી એક સુવચનથી સ્હેલાઈથી પ્રસન્ન થાય તેવો, અગાધ ગાંભીર્ય-વાળા હૃદયવાળો હોવા છતાં અનેક સત્કાર્યોથી અતિ ઉમદા સ્વભાવ દર્શાવનાર, સત્યયુગના પૂર્વના નૃપોના માર્ગ પર ગમન કરી ચોમેર પ્રસરેલા યશવાળો, ધર્મકાર્યની સીમા કદાપિ ન ઉલ્લંઘી હોવાથી અધિક ઉજ્જવળ બનેલ લક્ષ્મી, સુખ, અને પ્રતાપના ઉપલોગથી ધર્મોદિત્યનું વર્ણન આપતું નામ પ્રાપ્ત કરનાર પરમમાહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય હતો. તેનો ભાઈ અને પાદાનુધ્યાત, અન્ય ઉપેન્દ્ર સમાન અને તેના તરફ પ્રેમથી પૂર્ણ હોઈ પોતાના વડીલ બન્ધુથી તેના સ્કંધ-પર મૂકાએલી રમ્ય અને અભિલાષિત રાજ્યશ્રીની ધૂરી, પોતાના બન્ધુની અભિલાષાનું પાલન કરવાના આનન્દ માટે જ ફક્ત, સુખી વૃષભ જેમ ધારનાર, શ્રમ, સુખ કે પ્રેમથી જેની શાન્તિ સદા અસ્પર્શિત હતી, તેના વિક્રમના પ્રતાપને નમન કરતા અનેક નૃપોના મુગટનાં રત્નોથી તેનું પાદપીઠ આવૃત્ત હતું, છતાં જે અન્યનું અપમાન કરવાના લેશમાત્ર દોષથી મુક્ત હતો, જે મદ-વાળાં પરાક્રમે માટે વિખ્યાત જનો પાસે ફક્ત નમન જ થતા હોતો, જે સકળ જગતને આનન્દકારી સર્વ ગુણોથી પૂર્ણ હતો, જેણે કલિયુગના સર્વ માર્ગ બળથી હાંકી મુક્યા હતા, જેનું અતિ ઉમદા હૃદય હૃદયોમાં સદા જણાતા દોષોમાંના એક પણ દોષથી નિત્ય મુક્ત હતું, જેણે સર્વ જાતનાં પુરૂષાર્થવાળાં શસ્ત્રના પ્રયોગમાં મહાન દક્ષતાથી અસંખ્ય શત્રુ નૃપોની લક્ષ્મી હરી લઈ ન પોતાને પરાક્રમી પુરુષોમાં પ્રથમ સાળીત કર્યો હતો તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરબહ હતો. તેના પછી તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોના પરમ સંતોષરૂપ, અભ્યવસ્થિત અને આનંદમિત શત્રુઓના મનોરથરૂપી રથની ધરીને બળ, દાન, અતિ ઉદારતાથી ભાંગી નાખનાર, લોકચરિત (જગતના અન્તર વિષય), સર્વ કળા અને વિદ્યાથી અતિ પરિચિત હોવા છતાં અતિ આનન્દી સ્વભાવવાળો, અકૃત્રિમ પ્રેમ અને વિનયથી ભૂષિત, પોતાના વિશ્વાસ સંપન્ન અને અનેક યુદ્ધમાં વિજયધ્વજ હરી લેનાર કરથી સર્વ શત્રુઓમાં સ્પર્ધાના ઉત્સાહનો નાશ કરનાર, જેની આજ્ઞા સ્તુતિ પામી હતી

ધ્રુવસેન ર જનાં તામ્રપત્રો*

સંવત ૩૧૦ આશ્વિન વદિ ૫

ધ્રુવસેન ર જનું દાનપત્ર દરેક ૧૦ ઈંચ×૧૨૩ ઈંચ માપનાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. ઠડીઓ અને મુદ્રા તેનાં યોગ્ય સ્થાને છે. અત્યારે પતરાંઓ ઘણાં જ પાતળાં થઈ ગયાં છે, અને કેઈ કેઈ જગ્યાએ ન્હાનાં કાણાંઓ પડ્યાં છે. કાટને લીધે સપાટી બહુ ખરાબ થઈ ગઈ હોવાથી, શોધનારે ઉપરનાં પદ લાંગી નાખ્યાં હોય એવું જણાય છે. સુભાગ્યે નક્કર ત્રાંખાનો થોડો ભાગ મધ્યમાં રહી ગયો હતો. જેમાં અક્ષરોના લીટા દેખાય છે. છતાં જ્યારે મને પતરાંઓ મળ્યાં ત્યારે આખું દાનપત્ર ઉકેલી શકીશ કે નહિ તે વિષે મને શંકા હતી. પરંતુ જ્યારે નજરે પડી શકતા બધા લીટાઓ ધોળા રંગથી પૂરી દીધા ત્યારે મને અતિ આનંદ સાથે માલુમ પડ્યું કે, એકાદ પંક્તિ જે બીજાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓની મદદથી સહેલાઈથી જાણી શકાશે, તે સિવાય આખું દાનપત્ર વાંચી શકાય તેવું હતું.

આ દાનપત્ર વલ્લભીમાં લખાયું છે. વંશાવળીમાં કંઈ નવીન જણવા જેવું નથી.

પરંતુ એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે. ધ્રુવસેન ર જ, જેને ખાલાદિત્ય પણ કહેવામાં આવે છે, તે ‘ મહારાજ ’ નો ઇલકાબ ધારણ કરતો નથી, તથા તેના પહેલાં થઈ ગયેલામાંથી કેઈને ‘ શ્રી ’ “ પ્રતાપી ” સિવાય બીજું વિશેષણ આપ્યું નથી. આ ભૂલ કદાચ અકસ્માત હોય. પરંતુ હિંદુસ્તાનના રાજાઓનું શબ્દાંબરપણું જોતાં આ ખાખત શંકાસ્પદ છે. અને છેવટે જો એમ માલુમ પડી આવે કે ધ્રુવસેન ર જને પોતાની મહત્તા વિષે મૌન રહેવાનાં સખળ કારણો હતાં, તો તે નવાઈ જેવું નહિ લાગે.

આ દાન ગોહકે બંધાવેલા વિહારમાં વસતા ભિક્ષુસંઘને આપ્યું છે. આ વિહાર રાજકુમારી દુર્યાએ વલ્લભીમાં બંધાવેલા વિહારની સીમામાં આવેલો છે.

દુર્યા અને તેના વિહાર વિષે ધ્રુવસેન ૧ તથા ગુહસેનનાં શાસનોમાંથી જાણવામાં આવે છે. આંહિ જો તેને “ રાસી ” “ રાણી ” કહેવામાં આવી હોય તો, હું ધારું છું કે લેખકનો હેતુ તે ‘ રાજાને પરણેલી હતી, ’ એવો નહિ પણ ‘ રાજકુટુંબની હતી ’ એવું બતાવવાનો હશે. કારણ કે ધ્રુવસેન ૧ લો તેને “ મારી બેનની પુત્રી ” કહે છે. વલ્મીસ્વત્તલસત્રિવિદ્ય એટલે “વલ્લભી-ની પોતાની સપાટી ઉપર બેઠેલો ” એ શબ્દનો ચોક્કસ અર્થ હું કરી શકતો નથી. તેનો અર્થ મેં કયો છે તેમ, વલ્લભીમાં આવેલો એટલે ચાર દિવાલાની વચ્ચે ” એવો થાય. પણ કદાચ “ સ્વત્તલ ” સમાસનો કંઈ પારિભાષિક અર્થ હોય.

આ દાનનો હેતુ ધ્રુવસેન ર જના પહેલાના દાનમાં આપ્યો છે તે જ છે.

સુરાષ્ટ્રમાં કાલાપક પથમાં ભસંત નામનું ગામકું દાનમાં આપ્યું છે. સૌરાષ્ટ્રના એક પેટા ભાગનું નામ કાલાપક પથ હોવું જોઈએ. ‘ સુરાષ્ટ્ર ’ વિષે ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે આ શબ્દ હમ્મેશાં બહુવચનમાં વાપરવામાં આવે છે, જેમ કે સુરાષ્ટ્રાઃ અને તેથી પંચાલાઃ, કક્ષિરાઃ ની માફક તેનો અર્થ પણ સુરાષ્ટ્ર દેશમાં વસતા લોકો એવો થાય છે. ‘ સૌરાષ્ટ્ર ’ કદાચ સુરાષ્ટ્રાઃ નો અપભ્રંશ નહિ, પણ સૌરાષ્ટ્રમ્ (મંડલમ્) નો હશે. કારણ કે, તદ્વિત પ્રત્યય લગાડવાથી બનેલો સંસ્કૃત ઔ નિયમિત રીતે પ્રાકૃત ઓ થી બતાવાય છે. કાઠિયાવાડના ઉપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવ-સાહેબ ગોપાલજી એસ. દેસાઈ સૂચવે છે કે, ભસંત એ સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં જુનાગઢના નવાબના વાખાનું હાલનું ભેસાણ ગામ હશે.

સૌરાષ્ટ્રના, વલ્લભી રાજાઓ સાથેના સંબંધ વિષે હિવેનસેંગ પણ કહે છે કે “ આ દેશ વલ્લભી રાજ્યના તાખામાં છે. ” તારીખમાં, વર્ષ સંવત્ ૩૧૦ અને માસ આશ્વિન આપેલાં છે. દિવસ, ‘ બહુપ, એટલે બહુ (લપક્ષ), વદ ૫, ’ અથવા ‘ બ ૧૫, વદ ૧૫ ’ વંચાય છે. કારણ આ પતરાં પર ‘ હ ’ અને ૧૦ ની નિશાની બહુ મળતી આવે છે.

* ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨-૧૩ જ બ્લુદ્હર

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वस्ति बलभीतः प्रसभप्रणतामित्रणामैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्र-
हारशतलब्धप्रता-
- २ पात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रणीबलावाप्तराज्यश्रियः
परममाहेश्वरः श्रीभटार्कादव्यव-
- ३ च्छिन्नराजवँशान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषशैशवात्प्रभृतिख-
ड्गद्वितीयबाहुरेवसमदपरगजघटास्फोटन-
- ४ प्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभाससक्तपादनखराश्मिसँहतिस्स-
कूलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिप-
- ५ लनप्रजाहृदयरञ्जनार्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्यगाम्भीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरश-
शाङ्काद्रिराजोदधिनिदग्गुरुधनेशानतियानश्शर-
- ६ णागतभियप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशेषस्वकार्यफलप्रार्थनाधिकार्थप्रदानान-
न्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारी-*
- ७ व सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पदन-
खमयूखसंतानविसृतजान्हवीजलैघ-
- ८ प्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाश्रितस्सरभस-
मागामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशि-
- ९ क्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिसृष्टानामनुपालयिता धर्मदा-
यानामपाकर्त्ता प्रजोप-
- १० घातकारिणामुपप्लवानां दशयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सँहृतारातिपक्षलक्ष्मी-
परिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपस-
- ११ [प्रा] सविमलपार्थिवश्री परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यात-
स्सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थ-
- १२ [गि] तसमग्रदिङ्मण्डलस्समरशतविदशतोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरान्सपी-
ठोव्यूढगुरुमनोरथमहाभार-
- १३ [स] र्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखप-
पादनीयपरितोषस्समग्रलोकागाध-
- १४ गाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभवः खिलीभूतकृतयुगनृ-
पतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्ति-

पं. १ वांथे। मित्राणां पं. २ वांथे। श्रेणी; महेश्वरः पं. ४ वांथे। सत्त्व; संसक्त; परिपा. पं. ५ वांथे। रंजनान्वर्थ.
पं. ६ वांथे। फल. पं. ७ वांथे। स्तत्पाद; जलौघ. पं. १० वांथे। दर्शयिता. पं. ११ वांथे। पार्थिवश्री. पं. १२
वांथे। विजयशो; रांसपीठो; महामारः;—पं. १३ वांथे। सुखोप. पं. १४ वांथे। स्वभावः;—

- १५ र्द्धर्मानुपरोधोज्ज्वलतरिकृतात्सुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परम-
माहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्या-
- १६ नुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राज-
लक्ष्मीस्कन्धासक्तपरमभद्रइव धु-
- १७ र्यस्तदाज्ञा [सं] पादनकरसतयैवोद्वहन्खेटसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसंपत्तिः
प्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरो-
- १८ रत्नच्छायोपगूढपदपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकापरि-
त्यज्य प्रख्यातपुरुषाभि [मानैर]
- १९ प्यकतिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहति प्रसभ
[विप्र] टितसकलविलसितगतिनी [च]
- २० जनाधिरोहिभिरशेषैर्होषैरनामृष्टात्युन्नतहृदः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणति-
थविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयग्राह [प्र]-
- २१ काशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्यादिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पा-
दानुध्यातः सकलविद्याधिगम [विहित]
- २२ निखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयस्सत्त्वसंपदात्यागौदार्येण च विगतानुसन्धा-
नाशमहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्ग-
- २३ स्सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगव्हरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरप्यकृ-
त्रि [मप्रश्न]
- २४ य विनयशोभाविभूषणः समरशतजयपता [काहरणप्रत्यलोदग्रबाहुविध्वंसित]-
पतरुं बीजुं
- १ निखिलप्रतिपक्षपद्धौदयः स्वधनुः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसक-
लनृपतिमण्डला-
- २ भिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः सच्चरि-
तातिशयित-
- ३ सकलपू [र्वनरपतिर] तिदुस्साधानामपि प्रसाध [यि] ता विसयाणां मूर्तिमानि-
व पुरुषकारः परिवृद्धगुणानु-
- ४ रागनिर्भर [चित्तवृ] त्तिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिर [धि] गतकलाकला-
पः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्क × कुमुद-
- ५ नाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्ततोदितस्सविताप्रकृ-
तिभ्यः परप्रत्ययमर्थवन्त-
- ६ मतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्ण विदधानस्सन्धिविग्रह समासनिश्चयनि-
पुणः स्थानेनुरूपमादेशं

पं. १५ वां. ज्ज्वलतरीकृता पं. १६ वां. स्कन्धासक्तां पं. १७ वां. सत्त्वः. पं. १८ मेकां; पौरुषा.
पं. १९ वां. प्यरातिभि; संहतिः; कलिविलसित. पं. २१ वां. परममाहेश्वरः. पं. २२ वां. समाहिता पं. १ वां. दप्यौदय. पं. ३ वां. विषयाणां. पं. ५ वां. प्रध्वंसित; परं;

- ७ ददद्गुणवृद्धविधानजानितसंस्कारस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णा-
तप्रकृष्टविक्रमोपि क-
- ८ रुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्वित × कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदयोभिनिरसिता
दोषवत्तामुदय-
- ९ सुपजतितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्य द्वितीयनामा परम
माहेश्वरः श्रीध्रुवसे-
- १० न × कुशली सर्वानेव यथासम्बध्यमानकसमाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा
मया मातापित्रोः पुण्याप्ययनाय
- ११ बलभीस्वतलसन्निविष्टराज्ञीदुड्डाकारितविहारमण्डलंतर्गतगोहक कारितविहारनि-
वास्यार्य्यभिक्षुसङ्घायत्रीवरपिण्डपातश[य]
- १२ नाशनगञ्जानप्रत्ययभिषज्यप्रतिस्काराय बुद्धानां च भगवतां पूजास्नानगन्धधूपपु-
ष्पदीपतैलाद्यर्थविहार-
- १३ [स्य] खण्डस्फुटितप्रतिसंस्काराय पादमूलप्रजीवनाय सुराष्ट्रेषु कालापकपथके
भसन्तग्रामः सोद्रङ्गस्सो-
- १४ परिकरः सभूतवातप्रत्यायस्सधान्यहिरण्यदेयस्सदशापराधस्सोत्पद्यमानविष्टिकसर्व
राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय-
- १५ पूर्वदत्तदेवब्रह्मदेयं रहितः आचन्द्रार्काणवक्षतसरिपर्वतसमकालीनः आर्य्य-
भिक्षुसङ्घपरिभोग्य उदकातिस[र्ग]
- १६ ण ब्रह्मदायो प्रसृष्टो यतोस्योचितया देवाग्राहारस्थित्याभुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्र-
दिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे-
- १७ वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्वा अनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थरं मानुष्यं
सामान्यं च भूमिदानफलमव
- १८ गच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राज-
भिस्सगरादिभिः यस्य यस्य-
- १९ यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्धनानि धर्मयत-
नीकृतानि निर्व्वान्तमाल्यप्रतिमानि
- २० तानि को नाम साधुः पुनराददीतः षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः
आच्छेत्ता चानुमन्ताच तान्येव नरके वस्ये
- २१ दूतकोत्र सामन्तशिलादित्यः ॥ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवशभ-
ट्टिना ॥ सं ३१० आश्वयुजबह ५ स्वहस्तोमम ॥ २

पं. ७ वांथे। वृद्धिः; शालातुरीय; निष्णातः. पं. ८ वांथे। सौहृदयोपि; दोषवतां. पं. १० वांथे। बध्यमानकान्.
पं. ११ वांथे। मण्डलान्तर्ग. पं. १२ वांथे। नाशन; प्रतिसंस्काराय पं. १४ वांथे। हिरण्या; विष्टिकः; प्रक्षेपणीयः.
पं. १५ वांथे। ब्रह्मदेयरहितः; क्षितिः. पं. १६ वांथे। योतिसृष्टो. पं. १७ वांथे। स्थिरं पं. २० वांथे। ददीत; वस्येत.
५०

ધ્રુવસેન ર જાનાં તામ્રપત્રો

(ગુપ્ત) સંવત્ ૩૧૨ જયેષ્ઠ સુદ ૪

આ બે પતરાં એ છે. દરેકનું માપ ૧૩ $\frac{૫}{૮}$ "x૧૦ $\frac{૧}{૨}$ " છે, અને બન્નેની એક જ બાજુ ઉપર લેખ છે. પહેલા પતરામાં ૨૩ અને બીજામાં ૨૧ પંક્તિઓ છે. ૪૪ મી પંક્તિમાં તારીખ આપી છે તેમાંથી ૩૦૦,૧૦, ૨ અને ૪ એવા આંકડાઓની સંખ્યા-ચિહ્નોના દાખલા પૂરા પડે છે.

ડૉ. જી. બુદ્ધદે ઇ. એ. ૬, પા.૧૨ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં ધ્રુવસેન ર જાનાં પતરાંઓને આ પતરાં-ઓ ઘણાં મળતાં આવે છે.

આ લેખ ધ્રુવસેન(ર)નો છે. દાન લેનાર છંદોગ શાખાના અને ભારદ્રાજ ગોત્રના સ્કંદવસુનો પુત્ર બ્રાહ્મણ માત્રાકાલ છે. તે ગિરિનગર છોડ્યા પછી ખેટકમાં રહેતો હતો. દાનમાં સારસકે-દાર નામનું ક્ષેત્ર આપ્યું છે, આ ક્ષેત્રનું ચોક્કસ માપ તથા સીમા વિગેરે સંપૂર્ણ આપેલાં છે. આમાં આપેલાં સ્થળો નીચે પ્રમાણે છે:--(૧) ગિરિનગર—કાઠિઆવાડમાં જૂનાગઢની ઇશાન કોણમાં ગિરનાર પર્વતની તળેટીમાં આવેલું શહેર. (૨) ખેટક—તે ખેડા મહેમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવેલું હાલનું ખેડા ગણવામાં આવે છે. (૩) કોણક-પથક, ખેડા ડિસ્ટ્રિક્ટનો પેટામહાલ છે હસ્તિક-પલિકા નામનું ગામ એળખી શકાતું નથી ... તારીખ ઇ. સ. ૬૩૨ ને મળતાં [ગુપ્ત-વલ્લી સવત્ ૩૧૨ ના શુકલ પક્ષ ૪ આપેલી છે. સામંત શીલાદિત્ય અને દિવિરપતિ વત્સલદિઃ(વશલદિ નહિ) બન્ને ધ્રુવસેન ર જાનાં પતરાંઓ(ઇ. એ. ૬, પા. ૧૪)માંથી તેમ જ બીજા-માંથી આપણા જાણવામાં આવ્યા છે.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

पतरुं बीजुं

- ३१ परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन*कुशली सर्वानेव
यथा संबद्धयमानकां
- ३२ समज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय गिरिनगरवि-
निर्गतखटकैर्निवासिभारद्वाजसगोत्रच्छंदोगसंब्रह्म-
- ३३ चारिणे ब्राह्मणस्कन्दवसुपुत्रब्राह्मणमात्राकालाय खेटाहारविषये कोणकपथके हस्ति-
कपल्लिकाग्रमे^१ अपरोत्तरसीम्नि खटकै-
- ३४ माग्नेन व्रीहिपिटकचतुष्टयवापं सारसकेदारसंज्ञितं क्षेत्रं सभ्रष्टीकं यत्राघाटनानि
पूर्वस्यान्दिशि अङ्गोलिकेदारः जरपथश्च
- ३५ दक्षिणस्यान्दिशि मलिवापिवहः भर्त्राश्वरतटाकवहश्च अपरस्यान्दिशि मातङ्गके-
दाराः तथा मलिवापी । वीरवर्मतटाकपरिवाहश्च ।
- ३६ उत्तरस्यान्दिशी^१ वीरवर्मतटाकं । आदित्यभटसङ्कभ्रष्टि इन्द्रवर्मसङ्कभ्रष्टीच ।
एवमेतच्चतुराघाटनविशुद्धं क्षेत्रं सभ्रष्टीकं सोद्रङ्गं
- ३९ धर्मदायो निसृष्टो
- ४३ दूतकोत्र सामन्तशीलादित्यः
- ४४ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं ३०० १० २ ज्येष्ठ
सु ४ स्वहस्तो मम

१ भूज पतराभांथी. पहेली ३० पंक्ति माटे शुभो ४. अ. वा. ६ पा. १२ २ वांथो समाहा ३ वांथो
खेटक ४ वांथो च्छन्दो.—५ वांथो ग्रामे ६ वांथो खेटक ७ वांथो दिशि.

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં ગોરસનાં તામ્રપત્રો*

[ગુપ્ત] સંવત્ ૩૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૪

આ બે પતરાંઓનું એક સંપૂર્ણ દાન બનેલું છે. તે કાઠિયાવાડમાં ભાવનગર સ્ટેટના મહુવા ડિસ્ટ્રિક્ટના ગોરસ નામના ગામડામાંથી ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં મળી આવ્યાં હતાં, અને હાલ ભાવનગરના બારટન મ્યુઝીયમમાં રાખ્યાં છે.

આ પતરાંઓ અતિ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે અને તેનું વજન આશરે ૧૬ પૌંડ છે. વલભી રાજાઓની હુમ્મેશની મુદ્રા વડે તે એક બીજા સાથે જોડેલાં છે. તેની એક જ બાજુ ઉપર લખાણ છે, અને તેનું માપ ૧૫૩"×૧૧૩" છે. ચાર હાંસીઓ ઉપર તેની કોર ઉંડી વાળી લખાણનું રક્ષણ કરેલું છે. પહેલા પતરા ઉપર ૨૪ અને બીજા ઉપર ૨૫ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અક્ષરો મોટા અને ચોકખા કોતરેલા હોઈ સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે.

પરમભાઈશ્વર શ્રી-ધ્રુવસેન, જેને બાલાદિત્ય પણ કહે છે, તેણે આ દાનપત્ર વલભીમાંથી જાહેર કર્યું છે. પોતાનાં કોઈ પણ દાનપત્રોમાં તે કોઈ રાજકીય ઇલ્લાખ ધારણ કરતો નથી. પ્રશંસા-વાળી પ્રસ્તાવના, તથા તેના પહેલાંના રાજાઓનું વર્ણન, ઈ. એ. ૬. પા. ૧૨. માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં સંવત્ ૩૧૦ નાં તેનાં દાન મુજબ જ છે.

દાનપત્રની તારીખ, સંવત્ ૩૧૩ ના શ્રાવણ સુદ ૧૪ છે. આ રાજાનું પહેલામાં વડેલું દાનપત્ર ઉપર કહ્યું તે (સંવત્ ૩૧૦ નું) છે, અને મોડામાં મોડું સં. ૩૨૧ નું છે. (જુઓ, એ. ઈ. ૮, પા. ૧૬૪) આ જ રાજાનાં બીજાં બે વધારે દાનપત્રો બન્ને સં. ૩૨૦ નાં, જે. બી. બી. આર. એ. એસ. વો. ૨૦ પા. ૬ અને એ. ઈ. વો. ૮, પા. ૧૮૮ માં પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. આ રાજાનું એક વધારે સંવત્ ૩૧૨ નું દાનપત્ર અપ્રસિદ્ધ રહ્યું છે.

આ દાન લેનાર સામવેદના અનુયાયી અને કપિષ્ઠ^૧ ગોત્રના બે બ્રાહ્મણો છે. તેઓ વેલા-પદ્ર છોડી ગોરકેશ આવી વસ્યા હતા. એક બ્રાહ્મણનું નામ દેવકુલ હતું, તે શર્મન નામના બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો. બીજો, જે પહેલાનો ભત્રિજો^૨ હતો, તે બ્રાહ્મણ દત્તિલનો પુત્ર, ભાદ નામનો હતો.

તેઓને આપેલી મિલકતનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) સુરાષ્ટ્રમાં વટપલિકા પ્રદેશમાં આવેલાં બહુમૂલ નામના ગામડામાં એક ૧૦૦ પાદા-વર્તનું ત્રણ ભાગવાળું ક્ષેત્ર. પહેલો ભાગ તે ગામની નૈઋત્યમાં આવેલો છે. તેની સીમા—પૂર્વે આગ્રગર્તા, દક્ષિણે પણ આગ્રગર્તા, પશ્ચિમે સંઘનું^૩ ક્ષેત્ર, (અને) ઉત્તરે દેવીનું ક્ષેત્ર છે. તેની પશ્ચિમ દિશામાં બીજો ભાગ આવેલો છે, જેની સીમા—પૂર્વે કુમારભોગને બ્રહ્મદેય^૪ તરીકે આપેલું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે ગોરકેશ (ગામ)ની હદ, પશ્ચિમે પણ ગોરકેશની હદ, અને બુદ્ધકનું ક્ષેત્ર છે. એ જ પ્રમાણે તે જ પશ્ચિમ દિશામાં ત્રીજો ભાગ છે. તેની સીમા—પૂર્વે ગોરક્ષિત^૫ ક્ષેત્ર, દક્ષિણે સ્થવિરઠનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે ષષ્ઠીશૂર, (અને) ઉત્તરે કુટુમ્બિ કુહુણકનું ક્ષેત્ર.

* જ. બો. પ્રાં રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૫૦-૫૩ ડી. બી. ટ્રિસ્કલકર. ૧ આ શબ્દની ગોત્રના અર્થમાં વપરાશ માટે જુઓ સિદ્ધાન્તકૌમુદી પ્ર. ૭ પા. ૩ શ્લો. ૪૧ ૨ બીજો બ્રાહ્મણ ભાદ, દેવકુલ અથવા તેના બાપ શર્મનનો ભત્રિજો હતો કે નહિ તે સ્પષ્ટ નથી. આગ્રગર્તા હકીકતમાં બન્ને દાન લેનારા કાકા ભત્રિજાના સંબંધની તરીકે છે. જ્યારે પાછલી હકીકતમાં પિત્રાઈ તરીકે છે. ૩ આ કદાચ મિશ્રમાનો મઠ હશે કે જેનું દાન તે જ ગામમાં ૬૫ વય પહેલાં અપાયું હતું (જુઓ સંવત્ ૨૪૮ નું દાનપત્ર ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૨૦૬) ૪ સાધારણ દાન સાથે નહિ અપાતા ચોક્કસ હકો સહિત બ્રહ્મદેય દાન હોય છે. ૫ ઠોરેને ચરના માટેની જગ્યા (સરખાવો મરાઠી શબ્દ બાયરાન)

(૨) તથા આ બહુમૂલ નામના ગામડામાં જ તેની પશ્ચિમ દિશામાં એક બીજું ૧૦૦ પાદા-વર્તનું ત્રણ ભાગવાળું ક્ષેત્ર આપેલું છે. પહેલા ભાગની સીમા : પૂર્વે ગ્રાહણ ભાવનું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે સંઘનું ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે સ્થવિરનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર, અને ઉત્તરે કુટુમ્બિ કુટુમ્બકનું ક્ષેત્ર છે. બીજા ભાગની સીમા : પૂર્વે સ્થવિરનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર, દક્ષિણે કુમારભોગનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે ભુલ્લુનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર, અને ઉત્તરે ષષ્ઠીશૂરનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર.

ત્રીજા ભાગની સીમા—પૂર્વે સંઘનું ક્ષેત્ર, દક્ષિણે ગોરકેશની હદ, પશ્ચિમે પણ ગોરકેશની હદ, અને ઉત્તરે કુમાર ભોગનું અહ્મદેય ક્ષેત્ર.

આ દાનપત્રનો દ્વતક, અમલ કરનાર અધિકારી સામંત શીલાદિત્ય છે. તે રાજકુટુંબનો હોય એવું લાગે છે. સં. ૩૧૦ ના દાનપત્રમાં પણ એ જ માણસ દ્વતક છે. પરંતુ ધ્રુવસેનનાં બીજાં દાનપત્રોમાં દ્વતક રાજપુત ખરબહુ છે.

આ દાનપત્ર મુખ્ય મંત્રી (દિવિરપતિ) વત્રભદ્રિ જે સંધિ અને વિગ્રહનો પણ મંત્રી હતો, (સંધિવિગ્રહાધિકૃત) તેણે લખ્યું હતું. સંવત્ ૩૧૦ ના દાનપત્રનો પણ એ લેખક હતો.

દાનપત્રમાં લખેલાં સ્થળોમાંથી, વેલાપદ્ર ચોક્કસપણે ઓળખી શકાતું નથી. પરંતુ તે સં. ૨૧૦ અને ૨૫૨ નાં બીજાં બે દાનપત્રોમાં લખેલું છે. સંવત્ ૨૫૨ ના દાનપત્રમાં ઝારીસ્થલી-માં આવેલું જણાવેલું છે. કાઠિયાવાડના અમરેલી ડિસ્ટ્રિક્ટના હાલના 'ઝાર' સાથે ઝારી ઓળખાવી શકાય.

ગોરકેશ, હાલનું, ભાવનગર સ્ટેટના મહુવા ડિસ્ટ્રિક્ટનું ગોરસ ગામડું, જ્યાંથી આ પત્રો મળ્યાં છે તે જ છે. બહુમૂલ ગામ, વટપલ્લિકા સ્થલીમાં આવેલું, સં. ૨૪૮ ના દાનપત્રમાં પણ આપેલું છે, પણ ઓળખી શકાતું નથી.

पहेलुं पतरुं

- ૧ મૂળ પતરાંમાથી. ૨ ચિહ્નરૂપે. ૩ વાંચો: મૈત્રકાળામતુલ ૪ પહેલાંનાં તામ્રપત્રોમાં સપ્તન લખેલ છે જુઓ. જો. ઈ.વો.૩ પા. ૩૧૯ પ આ શબ્દો માટે જુઓ ઈ.એ.વો. ૪૯ પા. ૨૦૭ ૬ વાંચો: શ્રિય: ૭ વાંચો: વંશાન્માતા. ૮ વાંચો: ચૂડા. ૯ વાંચો: શશાઙ્કાદ્રિરાજો. ૧૦ વાંચો: તૃણ. ૧૧ વાંચો: ફલ: ૧૨ વાંચો: સંહતા. ૧૩ વાંચો: વિક્રમો. ૧૪ વાંચો: માહેશ્વર: ૧૫ વાંચો: વિજય. ૧૬ વાંચો: યુત્તિ. ૧૭ વાંચો: તરાંસ. ૧૮ વાંચો: ગુરુ.

- १४ पि सर्वतः सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरम-
- १५ कल्याणस्वभावः खीलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवा-
- १६ निरूढवर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशिलादित्यः तस्यानुजस्तत्पादानुद्ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्या-
- १७ दरवता समभिलषनीयामपि राजलक्ष्मीस्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्यः तदाज्ञासम्पादनैकरसतयैवोद्वहनखेदसुख-
- १८ रतिभ्यामनायासितसत्त्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमान-
- १९ रसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखि-
- २० लभुवनामोदविमलगुणसङ्गतिः प्रसभविघटितसकलकली विलसितगतिः नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्नामृष्टात्यु-
- २१ न्ततहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्षविषतिपतिलक्ष्मास्वयग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्या-
- २२ विगमः परममाहेश्वरः श्रीस्वरग्रहः तस्य तनयः तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयः
- २३ सत्त्वसम्पदा त्यागौदार्येण च विगतानूं संधानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्र-
- २४ कलालोकचरितगहरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिः अकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताका-

पतरुं बीजुं

- २५ हरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्ड-
- २६ लाभिनन्दितशासनः परममहेश्वरः श्रिधरसेन. तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सचरितातिशयितसकलपूर्वनरपतिरतिदु-
- २७ स्साधार्नो[ना*]मपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वय-

१ वांथो खिलीभूत. २ वांथो लषणीया ३ वांथो संहतिः. ४ वांथो कलि. ५ वांथो शेषैर्होषै. ६ वांथो स्वयं. ७ वांथो संख्या. ८ वांथो त्यागौदार्येण. ९ वांथो तानुसंधानसमा. १० वांथो प्रत्ययो. ११ वांथो विध्वंसित. १२ आतो कानो म ६५२ भूद्राथो छे. १३ वांथो माहेश्वरः १४ वांथो श्री. १५ वांथो दुस्साधना.

- ૨૮ મમ્યુપપત્નઃ પ્રકૃતિભિઃ અધિગતકલાકલાપઃ કાન્તિમાન્નિર્વિતિહેતુરકલઙ્કઃ ८કુમુ-
દનાથઃ પ્રાજ્યપ્રતાપસ્થગિતદિગન્તરાલૈ પ્રધ્વન્સિ—
- ૨૯ તધ્વાન્તરાશિઃ સતતોદિતસ્સવિતા પ્રકૃતિભ્યઃ પરં પ્રત્યયમર્ત્યવન્તમતિવહુતિથપ્ર-
યોજનાનુબન્ધમાગમપરિપૂર્ણં વિદધાનઃ સન્ધિવિગ્ર—
- ૩૦ હસમાસનિશ્ચયનિપુણઃ સ્થાનેનુરૂપમાદેશં દદદ્રુણવૃદ્ધિવિધાનજનિતસંસ્કારસ્સાધૂનાં
રાજ્યસૌલાતુરીયતન્ત્રયોરુભયોરપિ
- ૩૧ નિષ્ણાતઃ પ્રકૃષ્ટવિક્રમોપિ કરુણામૃદુહૃદયઃ શ્રુતવાનપ્યગર્ભિતઃ કાન્તોપિ પ્રશમી
સ્થિરસૌહૃદયોપિ નિરંસિતા દોષવતાં ઉદય—
- ૩૨ સમયસમુપજનિતજનતાનુરાગર્પારપિહિતભુવનસમર્થિતપ્રાર્થિતચાલાદિત્યદ્વિતીયના-
મા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેન ८ કુશલી
- ૩૩ સર્વાનેવ યથા સંમ્બૃદ્ધચમાનકાન્સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વસ્સંદિવિતં યથા મયા માતા-
પિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયનાય વૈલાપદ્રવિનિર્ગતગોરકેશનિવાસિકપિ—
- ૩૪ ઇલસગોત્રછઃદોગસબ્રહ્મચારીબ્રાહ્મણશર્મપુત્રબ્રાહ્મણદેવકુલતથૈતદ્વાતૃવ્યબ્રાહ્મણદક્ષિ-
લપુત્રબ્રાહ્મણભાદાભ્યાં સુરાષ્ટ્રેષુ વટપલ્લિકાર્થલ્યા-
- ૩૫ ન્તર્ગતબહુમૂલગ્રામેત્રિખંડાવસ્થિતપાદાવર્તશતપરિમાણં ક્ષેત્રં યત્ર દક્ષિણાપરસી-
મ્નિ પ્રથમખંડં યસ્ય આઘાટનાનિ પૂર્વતઃ આગ્રગર્ત્તા દક્ષિણત આગ્રગ—
- ૩૬ ત્તાં ચ અપરતઃ સઙ્ઘકષેત્રં ઉત્તરતઃ દેવીકષેત્રં તથાપરસીમ્ની દ્વિતીયખંડં યસ્યા-
ઘાટનાનિ પૂર્વતઃ કુમારભોગબ્રહ્મદેયકષેત્રં દક્ષેણતઃ ગોરકેશસીમા
- ૩૭ અપરતઃ ગોરકેશસીમૈવ^૧ ઉત્તરતઃ બુટકકષેત્રં તથાપરસીમ્ન્યૈવ તૃતીયખંડં યસ્યા આ-
ઘાટનાનિ પૂર્વતઃ ગોરકિષતકષેત્રં દક્ષિણતઃ સ્થવિરકબ્ર—
- ૩૮ હ્રદેયકષેત્રં અપરતઃ ષષ્ઠિશુરબ્રહ્મદેયકષેત્રં ઉત્તરતઃ કુટુમ્બિકુહુન્ડકકષેત્રં તથાસ્મિ-
ન્નેવ બહુમૂલગ્રામે અપરસીમ્નિ દ્વિતીયત્રિખંડાવસ્થિતપા—
- ૩૯ દાવર્તશતં યત્ર પ્રથમખંડસ્યાઘટનૈનિ પૂર્વતઃ બ્રાહ્મણભાવકષેત્રં દક્ષિણતઃ સઙ્ઘ-
કષેત્રં અપરતઃ સ્થવિરબ્રહ્મદેયકષેત્રં^૨ ઉત્તરતઃ કુટુમ્બિકુહુન્ડકકષેત્રં
- ૪૦ તથા દ્વિતીયખંડસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતઃ સ્થવિરકબ્રહ્મદેયકષેત્રં દક્ષિણતઃ કુમ[મા]
રભોગબ્રહ્મદેયકષેત્રં^૩ અપરતઃ ગણ્ણબ્રહ્મદેયકષેત્રં ઉત્તરતઃ ષષ્ઠિશૂ—
- ૪૧ રબ્રહ્મદેયકષેત્રં તથા ત્રિતીયખંડસ્યાઘટનૈનિ પૂર્વતઃ સઙ્ઘકષેત્રં દક્ષેણતઃ ગોરકે-
શસીમા અપરતઃ ગોરકેશસીમૈવ ઉત્તરતઃ કુમારભોગબ્રહ્મ—

૧ વાંચો નિર્વૃત્તિ ૨ વાંચો રાલ. ૩ વાંચો ધ્વન્સિ. ૪ શાલા. ૫ વાંચો હૃદયોપિ. ૬ વાંચો સમ્બધ્ય. ૭
આનો પાઠ વેલાપદ્ર હોવો જોઈએ જુઓ એ. ઇ. વો. ૧૪ પાનું ૨૫૫ અને ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૦. ૮ વાંચો સ્થલ્યન્ત
૯ ઇ. એ. વો. ૪ પાનું ૧૩૪ ના તામ્રપત્રમાં પણ આ ગામનું નામ છે. બહુમૂલ સાચો પાઠ લાગે છે. ૧૦ વાંચો
સીમ્નિ. ૧૧ વાંચો દક્ષિણતઃ ૧૨ વાંચો સીમૈવ. ૧૩ વાંચો યસ્ય. ૧૪ વાંચો શૂર. ૧૫ વાંચો સ્યાઘાટનાનિ
૧૬ વાંચો કષેત્રં. ૧૭ વાંચો કષેત્રં ચ ૧૮ વાંચો તૃતીય. ૧૯ વાંચો સ્યાઘાટનાનિ. ૨૦ વાંચો દક્ષિણતઃ ૨૧ વાંચો સીમૈવ

- ४२ देयकषैत्रं एवमेतदुपरिलिखितपट्टण्डावस्थितं भूपादावर्त्तशतद्वयं सोद्रङ्गसोपरिकरं
सभूतवातप्रत्यायं सैधान्यहिरण्यादेयं सदशापरा—
- ४३ धं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व्वराजकायानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयवर्ज-
भूमिच्छिद्रन्तुं येनाचन्द्रार्काण्यवक्षितिसारित्यर्व्वत—
- ४४ समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्गोण धर्मदायो निसृष्टः यतो नयोः
उचितयो ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जातः कृषतः कर्षयंतोः
- ४५ प्रदिशतोर्वा न कैश्चिद्व्यासेधे^१ वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वडशैरन्यै-
र्वा अनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमि—
- ४६ दानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं च ॥ बहुभि-
र्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः[१*]यस्य यस्य
- ४७ यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्मार्थत-
नीकृतानि । निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम
- ४८ साधुः पुनराददित ॥ षष्ठं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठाति भूमिदः[१*]आच्छेत्ता
चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र ।
- ४९ सामन्तशीलादित्य : [१*]लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरर्पतिवत्रभ-
ट्टीनी । सं ३०० १० ३ श्रावण शु १० ४ [१*]स्वहस्तो ममऽऽऽ

१ वांयो प्रत्यायं. २ वांयो न्यायेना. ३ वांयो यतो नया उचितथा. ४ वां भुञ्जतः ५ वांयो कर्षयतः
६ द्वाषेधे ७ वांयो वंश ८ वांयो ददीत ९ वांयो षष्ठं १० वांयो तिष्ठति १२ आ यि. ६ ७२२नु नथी.
१३ ५ ७५२नो २६ २६ ४२।
५२

વળામાંથી મળેલાં ધ્રુવસેન ર જાનાં તામ્રપત્રો

ગુ. સ. ૩૧૯ ઇ. સ. ૬૩૮.

ઈ. સ. ૧૯૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે ધ્રુવસેન ખીજના સમયનું અને ગુ. સ. ૩૧૯ ના વર્ષનું છે. તે મુકામેથી અપાયું છે.

વંશાવલિ. ભટાર્કના વંશમાં ગુહસેન જન્મ્યો હતો. તેનો દીકરો ધરસેન ખીજો હતો. તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ઉર્ફે ધર્માદિત્ય નામે હતો. તેનો નાનો ભાઈ ખરચહ, તેનો દીકરો ધરસેન અને તેનો નાનો ભાઈ ધ્રુવસેન ખીજો હતો.

દાનવિભાગ--વલ્લીની પડોશમાંના ચક્ષુસુર વિહાર પાસે પુત્રભટ્ટ (પૂર્ણભટ્ટ) અંધાવેલા વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓના સંઘ માટે કપડાં ખોરાક તથા દવા મેળવવા વાસ્તે તથા ભગવાન બુદ્ધની પૂજા માટે જોઈતાં ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વિગેરે વાસ્તે અને વિહારના ત્રુટક ભાગના જીર્ણોદ્ધાર વાસ્તે સુરાષ્ટ્રમાં રોહનક પ્રાંતમાંના નગદિજનક નામનું ગામડું ધ્રુવસેને દાનમાં આપ્યું.

સામન્ત કકુકની માના આગ્રહદાર કુટુંબમાં પૂર્ણભટ્ટ જન્મ્યો હતો.

ધ્રુવસેન રાજનું તામ્રપત્ર^૧

ગુપ્ત સંવત્ ૩૨૦ આષાઢ સુદ. ૬૩૯-૪૦ ઇ.સ.

આ દાનનાં બે પતરાં છે અને બન્નેમાં અંદરની બાજુએ લેખ કોતરેલ છે. તે બે કડીથી બાંધેલાં છે અને એક કડી ઉપર મુદ્રા છે, જેમાં બેઠેલો વૃષ અને શ્રી ભટક્ર : અક્ષરો છે. બીજું પતરું જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાંથી ખંડિત છે અને પહેલી પાંચ પંક્તિના અમુક અક્ષરો ગયા છે. પણ બીજાં દાનપત્રોમાંથી તે અક્ષરો અટકળી શકાય છે. પતરાંનું માપ ૧૩" x ૯ ૩/૪" છે અને લેખના રક્ષણ માટે કાર જરા વાળેલી છે. ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩ મે આપેલ ધ્રુવસેન બીજાના શાસનની સાથે અક્ષરો મળતા આવે છે. ઉપરાંત આમાં આવે " એ " પં. ૧૭ માં ઈકો-માં મળે છે. અક્ષરો બહુ ઉંડા કોતરેલા નથી પણ પતરાં પાતળાં હોવાથી અક્ષરો પાછળની બાજુ દેખાય છે. અક્ષરની ઉંચાઈ સરેરાસ ૩/૪" છે. બીજા પતરાની પં. ૨૨ માં ૩૦૦,૨૦ અને ૧ નાં ચિન્હો છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને બીજા પતરાની પં. ૧૬ થી ૨૧ સુધીમાંના શ્લોકો સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

લેખ ધ્રુવસેન બીજાના સમયનો છે અને ત્રિસંગમઠના સ્વતંત્રમાં પ્રતિષ્ઠિત કૌટુંબમહિષા દેવીના લાભાર્થે તે રાજાએ આપેલા દાન સંબંધી છે. તરસમિઆમાં અત્યારે પણ કૌટુંબ દેવીનું મંદિર અસ્તિત્વમાં છે. દાનવાળા વિભાગમાં પ્રાપ્તિય અને ગુદાદાન શબ્દો છે, જેનો અર્થ કલ્પી શકાતો નથી પણ એમ જણાય છે કે મહારાજા દ્રોણસિંહે કાંઈ દાન આપેલું, પણ તેનો લોગવટો થોડા વખત પછી બંધ પડેલો. તેટલા માટે ધ્રુવસેન તે દાન કાયમ કરે છે અને વિશેષ-માં હુકમ કરે છે કે મન્દિરના ખર્ચ માટે ત્રિસંગમઠ સ્વતંત્રની તેજુરીમાંથી દરરોજ રૂપાનો એક શિક્કો આપવો. લેખનો સંવત્ ૩૨૦ (૬૩૯-૪૦ ઇ. સ.) છે અને તેથી યુએન સીઆંગ ઇ. સ. ૬૪૦ માં પશ્ચિમ હિંદમાં આવ્યો ત્યારે વલ્લીનો રાજા તુલુહોપોતુ તે આ ધ્રુવસેન હોવો બંધ એ એમ પુરવાર થાય છે. આ રાજાનું બીજું દાનપત્ર સં. ૩૧૦ (૬૨૯-૩૦ ઇ. સ.) નું ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩ મે પ્રસિદ્ધ થયું છે. ઇમારત બાંનેની સરખી છે પરંતુ તેમાં વલ્લી સ્વતંત્રમાં રહેતા બુદ્ધ સાધુને દાન આપ્યાની હકીકત છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

પં. ૧-૨૪ ઓં સ્વસ્તિ વિજયવલ્ભીતઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મત્રકાનામતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલાભોગ
સંસક્તસંપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપાત્રતાપાપનતદાનામાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલ-
ભૃતશ્રેણીચલાવાસરાજ્યશ્રિયઃ પરમમાહેશ્વરશ્રીમટાર્કાદિવ્યવચ્છિન્નરાજવંશાન્માતાપિતૃ-
ચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધાન્તાશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિચ્છદ્ગદ્વિતીયબાહુરેવ સમદપર-
ગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદન-
ચરશ્મિસંહતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્શરિપાલનપ્રજાહૃદયરંજનાન્વર્ત્થરાજ-
શબ્દો રૂપકાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભીર્યબુદ્ધિસંપદ્ધિઃ સ્મરશશાઙ્કાદ્રિરાજોદધિત્રિદશગુ-
રુધનેશાનતિશયાનઃ શરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણવદપાસ્તાશેષસ્વર્વીર્યફલઃ
પ્રાર્ત્થનાધિકાર્ત્થપ્રદાનાનન્દિત્વિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડ-
લાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનઃ તસ્ય સુતઃ તત્પાદનચમયૂક્તસંતાનવિસ્ત-
તજાહ્વીજલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસંપદ્સૂરૂપલોભા-
દિવાશ્રિતઃ સરભસમાભિગામિકૈઃ ગુણૈઃ સહજશક્તિશિક્ષવેશેક્ષવિસ્માપિતાશિલ-
ધનુર્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્મદાયાનામપાકર્ત્તા પ્રજોપઘાત-
કારિણાં ઉપપ્લવાનાં શમયિતા શ્રીસરસ્વત્યેરેકાધિવાસસ્ય સહોપપતિપક્ષલક્ષ્મિપરિ-
ભોગદક્ષવિક્રમઃ વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનઃ
તસ્ય સુતઃ તત્પાદાનુધ્યાતઃ સકલજગદાનન્દનાત્યદ્ભુતગુણસમુદ્રસ્થગતસમગ્રદિઙ્મ-
ણ્ડલઃ સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલાગ્રચુતિભાસુરતરાંશપીઠોચ્ચૂડગુરુમનોરથમ-
હાભાવઃ સર્વવિદ્યાપરાવરભાગાધિગમવિમલમતિરપિ સર્વતઃ સુભાષિતલવેનાપિ સ્વોપ-
પાદનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાદગામ્ભીર્યહૃદયોપિ સુચરિતાતિશયસુવ્યક્તપરમ-
કલ્યાણસ્વભાવઃ સ્ખિલીભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોદગ્રકીર્ત્તિઃ ધર્માનુપ-
રોધોજ્જ્વલતરીકૃતાર્થમુખસંપદપસેવાનિ રૂઠધર્મ્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ
શ્રીશીલાદિત્યઃ તસ્યાનુજઃ તત્પાદાનુધ્યાતઃ સ્વયમુપેન્દ્રગુરુણેવ ગુરુણાત્યદર-
સમભિલષણીયામપિરાજલક્ષ્મીં સ્કન્ધાસક્તાં પરમભદ્રશ્ચ ધુર્યસ્તદાજ્ઞાસમ્પાદનૈ-
કરસતત્યૈવોદ્વહનચ્છેડસુચરતિભ્યાં અનાયાસિતસત્ત્વસંપત્તિઃ પ્રભાવસમ્પદ્વશીકૃતનૃપ-
તિશતશિરોરત્નચ્છાયોપગૂઢપાદપીઠોપિ પરાવજ્ઞાભિમાનરસનાલિજ્જિતમનોવૃત્તિઃ પ્રણ-
તિમેકાં પરિત્યજ્ય પ્રચ્યાતપૌરુષાભિમાનૈરપ્યરાતિભિરનાસાદિતપ્રતિક્રિયાપાયાઃ કૃત-
નિશ્ચિલભુવનામોદવિમલગુણસંહતિઃ પ્રસભવિઘટિતસકલકલિવિલસિતગતિર્નિચજ-

૧ કા. ઇ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૭૧ મે અત્રીણાના શીલાદિત્ય ૭ માના સંવત્ ૪૪૭ તામ્રપત્રમાંના આ ભાગ
મૂળ તરીકે લઈને અને તેમાં પ્રગટ કર્યાં આપેલા પાઠ ફેર દાખલ કરીને આ અક્ષરાન્તર ઉપજાવ્યું છે. તેથી
દરેક પંક્તિની શરૂવાત બાણી શકાઈ નથી.

नाधिरोहिभिरशेषैः दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्रकौशलातिशयोगण-
तिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममा
हेश्वरः श्रीखरग्रहः तस्यतनस्तत्पादानुध्यातः

पतरुं बीजुं ?

पं. २५-३६ सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनःपरितोषातिशयः सत्त्वसम्पदात्ययौदा-
र्येण च विगतानुसन्धानासमाहितारातिपक्षमनोरथरथाक्षभंगः सम्यगुपलक्षितानेक-
शास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभू-
षणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्पो-
दयः स्वधनुः प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशा-
सनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयित-
पूर्व्वनरपतिः दुस्साधानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारः
परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिः मनुखिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगत-
कलाकलापः कान्तिमान्निद्रातिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिग-
न्तरालः प्रध्वंसितध्वान्तराशिः सततोदितस्सविताप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्त्थ-
वन्तमतिबहुतिथप्रज्योजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चय-
निपुणः स्थानमनुपदेशं ददतां गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां राज्यशाला-
तुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृतिविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्य-
गर्व्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरासिता दोषवतामुदयसमलसमुप-
जनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्य

३७ द्वितीयनामा परमाहेश्वरश्रीध्रुवसेनः कुशलि सर्व्वानेवयथासंबध्यमानकान्समाज्ञा-
पयत्यस्तुवस्संविदितं

३८ यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय त्रिसतिमकस्वतलप्रतिष्ठित कोट्टम्माहिकादेवी
पादेव्याः महाराजद्रोणसिंहेन त्रिसङ्गमक

३९ प्रपीयवापीषुताग्रशासनं मिलिरुय गुदादानं प्रतिपादितंमेन्तराच्च विचिर्गनीतं तैद-
स्मभिर्गन्धपुष्पधूपदीपतैलाद्योपयो—

४० गाय देवकुलस्य च खण्डस्फटितप्रतिसंस्करणाय पादमूलजीवनाय च समुत्सम्कलि-
तं तथात्रिसङ्गमक(स्वतल)गज्जत्प्रैत्यहं

१ अनुभाते २ पांथे त्रिसङ्गमक ३ पांथे शासने ४ पांथे प्रतिपादितं ५ पांथे विचिच्छित्तिं नीतं ६ पांथे
अस्माभिरू ७ पांथे गज्जात्

- ४१ तन्नियुक्तेन रूपक एको देवो क्षयनीवीत्वेन देव्याः पूजाहेतोर्धर्मदायो निसृष्टः
यतो न केनचिद्व्यासेधे वर्तितव्यं आगामिभद्रनृ-
- ४२ पतिभिरस्मद्वंशज्यैरन्यैर्वा अनित्यैर्न्यैश्चर्यान्वास्थिरमानुष्यसामान्यं दानफलमव
च्छद्विरे अयमस्मदायानुमन्तव्यः प्रतिपालयित
- ४३ व्यश्च स्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्बुधैः भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा
भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं यानि
- ४४ हदारिद्यभयेन्नेन्दैर्धनानि धर्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाख्यप्रतिमानितानी कोनाम
साधु पुनराददीत
- ४५ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छत्तां चानुमन्तां च तान्येव नरके
वसेदिति ॥ दूतको नृराजपुत्र श्री खरग्रहः
- ४६ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृत दिविरपति चत्रभट्टिपुत्रदिविरपति स्कन्दभटेन ॥
सं ३००।२० आषाढ सु । स्वहस्तो मम

१ वांशे। वंशजैर २ वांशे। अनित्य ३ वांशे। अस्थिरं मानुष्यं ४ दानफलम् ५ वांशे। अवगच्छद्विरे
६ वांशे। अस्मदायो ७ वांशे। इत्युक्तं च ८ वांशे। फलं यानि ९ वांशे। भयात् १० वांशे। षष्टि
११ वांशे। आच्छेत्ता १२ वांशे। अनुमन्ता

ભાષાન્તર

૧૩. પરમ માહેશ્વર ધ્રુવસેન કુશળ હાલતમાં સંબંધવાળા સર્વને અનુશાસન કરે છે:—
તમને બહેર થાઓ કે:—

૧૪-૧૬. મહાનાજ દ્રોણસિંહે તેનાં માતાપિતાના પુણ્ય અર્થે પ્રાપ્તિમાં ત્રાંબાપત્રપર લખી ત્રિસક્કમકના સ્વતલમાં સ્થાપિત કેાદૃમ્મહિકાદેવી અર્થે ગુહાદાન (?) અને ત્રિસક્કમકનાં સરોવર ઠર્યાં. અને સમય વીતે (તે દાનના ઉપલોગ)નો પ્રતિબંધ થયો હતો. આ (દાન) માં અમારાથી ગન્ધ, કુસુમ, ધૂપ, દીપ, તેલ, આદિ માટે અને મંદિરના ખંડિત અથવા જીર્ણ થએલા ભાગના ઉદ્ધાર (સમારકામ) માટે અને તેના પૂજારીના પાલન માટે અનુમતિ અપાઈ છે.

૧૬-૧૭ અને ત્રિસક્કમકના સ્વતલના સંચય (ખજાના)માંથી પ્રતિદિન એક રૂપાનો સિદ્ધો નિત્ય દાન તરીકે, ત્યાં નીમેલા માણસથી દેવીની પૂજા અર્થે દેવાનો છે. તે ધર્મદાન તરીકે અપાયું છે, જેથી કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

૧૭-૧૮ અને આ અમારા દાનને, અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ પ્રભુત્વ અનિત્ય છે, માનુષ્ય લક્ષ્મી અસ્થિર છે, અને દાનનું ફળ (દેનાર અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે, એમ જોઈ અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું.

૧૯-૨૦. અને નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—સગરથી માંડી ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપલોગ કર્યો છે અને જે જે સમયે ભૂપતિ તેને તે સમયનું ફળ છે. હારિદ્રચના લયથી નૃપોએ આ જગમાં સત્પાત્રોમાં દીધેલી લક્ષ્મી જે ઉપલોગ થએલી માળા સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ?

૨૧ ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦૦૦૦ વર્ષ વસે છે, પણ તે હરી લેનાર અથવા હરણમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. દૂતક રાજપુત્ર ખરચહ છે.

૨૨ સંધિવિગ્રહિક અને દિવિરપતિ કત્રભટ્ટિના પુત્ર દિવિરપતિ સ્કન્દભટ્ટથી આ લખાયું છે. સં. ૩૨૦ (ઈ. સ. ૫૦૨-૩) અષાઢ શુ. ૧.

મારા સ્વહસ્ત.

ધ્રુવસેન ૨ જનાં નોગાવાનાં તામ્રપત્રો*

શુભ સંવત ૩૨૦ (ઈ. સ. ૬૩૬-૪૦) ભાદરવા વદિ ૫

આ તામ્રપત્રોની બે જોડીઓ રતલામ દરબારની છે. તે મધ્ય હિન્દુસ્તાનમાં રતલામ સ્ટેટના દિવાને ૧૯૦૨ ના ડિસેંબરમાં મારશલ અને કઝીન્સ સાહેબોને થોડા સમય માટે આપ્યા હતાં. મી. મારશલે રતલામના દિવાનનો એક પત્ર મને મોકલ્યો હતો, તે ઉપરથી જણાય છે કે, રતલામની ઉત્તરે ૧૦ મૈલ પર નોગાવામાં એક બ્રાહ્મણનો કૂવો, તેના મકાન પાસે દુરસ્ત થતો હતો ત્યારે, ૧૮૯૧માં, આ પત્રોનો મળ્યા હતાં. દરેક જોડી બે તામ્રપત્રોની બનેલી છે. તે જોડી ઉપર એક મુદ્રા લગાડેલી છે. આ મુદ્રાની કડી ભાંગેલી અથવા કાપેલી મળેલી છે, અને પ્રથમ કઈ જોડીની તે હશે તે કહી શકાતું નથી. મુદ્રા લંબગોળ છે. અને તેનો વ્યાસ આશરે ૨ ૧/૪" અને ૨" માપનો છે. તેમાં ખોદેલી સપાટીમાં ઉપડતો જમણી બાજુ મુખ રાખી બેઠેલો એક નંદી છે અને તેની નીચે શ્રીમદ્ધ્વ લખેલું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨-૩ ના એન્થ્રોપોલોજીકલ રિપોર્ટ એક ધી આર્કેઓલોજીકલ સર્વે એક ઇંડીઆમાં આ બેમાનું બીજું દાનપત્ર (બી) પ્રતિકૃતિ સાથે પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યો છે. પહેલું (એ) પ્રસિદ્ધ કરવા સાથે બીજાનું અક્ષરાન્તર પણ ફરી છાપું છે. કારણ કે અન્નેના દાનના ભાગે એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવતા હોઈ એક બીજા ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડે છે.

મી. કઝીન્સે ૧૯૦૫ માં બનાવેલી શાહીની બે છાપો, અને તે જ વર્ષમાં મી. મારશલે મોકલેલાં રબિંગ ઉપરથી આ લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ફક્ત અંદરની બાજુપર લખાણવાળાં બે તામ્રપત્રો ઉપર તે કોતરેલો છે. પહેલા પત્રોની લખેલી બાજુના નીચેના છેડા ઉપર કડીનાં બે કાણાં છે, અને બીજા પત્રોને મથાળે તેની સામે બે કાણાં છે. છાપ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે દરેક પત્રોનું માપ, આશરે ૯ ઇંચ ઊંચાઈ અને ૧ ૧/૪" પોહોળાઈનું હશે.

આ લેખમાં મૈત્રક રાજા ધ્રુવસેન (૨) એ બે બ્રાહ્મણોને જમીનનું દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. તેણે આ શાસન (પોતાની રાજધાની) વલ્લીમાંથી કાઢ્યું હતું. તેની વંશાવળી તેના સંવત ૩૧૦ ના દાનપત્રના શબ્દોમાં જ છે.

દાન મેળવનારા આ બે બ્રાહ્મણો ઉદુમ્બરગઢર અને જમ્બૂસર છોડી અગસ્તિકાચહાર અને અયાનકાચહારમાં આવી રહેતા હતા. ઉદુમ્બરગઢર બી દાનપત્રની પં. ૪૧ માં તથા ધ્રુવસેન ૪ થાનાં એક દાનમાં પણ આવે છે. જમ્બૂસર તે ખેડા અને ભરૂચ વચ્ચેનું હાલનું જમ્બૂસર છે.

“ ઉપર કહેલા પ્રદેશમાં માલવકમાં ” (માલવકે ઉચ્ચમાન-મુક્તૌ પં. ૪૧, તથા માલવકે ઉચ્ચમાન-વિષયે બી દાનપત્રમાં પં. ૪૪) એ વાક્ય ગુચ્છવાળું છે. “ બી ” એકલું પ્રસિદ્ધ કયું ત્યારે મેં સૂચવ્યું હતું કે દાન મેળવનારના વર્ણન પહેલાં ત્રીજી પંક્તિમાં આવતા દશપુર સાથે ઉચ્ચમાન શબ્દનો સંબંધ હોય. આ વિચાર છોડી દેવો પડે છે. કારણ કે “એ” માં દશપુર નો ઉલ્લેખ જ નથી. દાન મેળવનારનાં વર્ણનમાં તેઓ પહેલાં તરત જ આવતાં અગસ્તિકાચહાર અને અયાનકાચહાર ગામેના નામના સંબંધમાં ઉચ્ચમાન શબ્દ બે વખત વાપર્યો છે. તેથી મુક્તૌ અને વિષયે ની પહેલાં ઉચ્ચમાન શબ્દ આગળ આવી ગયેલ સમગ્રી ‘માલવકે’ ને જ લાગી શકે અને માલવકે ઉચ્ચમાન મુક્તૌ અથવા—વિષયે અને માલવક મુક્તૌ અથવા—વિષયે એ એક જ છે.

એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૧૮૮ પ્રો. ઈ. હુલ્શ

ગમે તેમ હોય પણ ધ્રુવસેન ૨ જાનાં આ બે દાનપત્રો ઉપરથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે તેના તાબામાં માલવા અગર તેનો થોડો ભાગ પણ હતો.

નવગ્રામકમાં આપેલું જમીનનું દાન જેની પૂર્વે વરાહોટક, દક્ષિણે એક નદી, અને ઉત્તરે પુલિંદાનક આવેલાં હતાં, તે આ પ્રાંતનું છે. રતલામના દિવાને મી. મારશલને લખેલા પત્રમાં નવગ્રામકને હાલના નોગાવા તરીકે કે જ્યાંથી આ બે દાનો મળ્યાં હતાં, વરાહોટકને પૂર્વમાં ભારોડા તરીકે અને પુલિંદાનકને ઉત્તરમાં પદ્મના તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. દાનના વર્ણનમાં આવતી એક ન્હાની નદી પણ તે પત્ર સાથે મોઠલેલા રતલામ સ્ટેટના નકશામાં નોગાવાથી અગ્નિઠાણમાં નિશાનીથી બતાવેલી છે.

આ દાનપત્રનો દૂતક રાજપુત ખરચડ પાછળથી ખરચડ ૨ જા તરીકે ગાદીએ આવનાર પોતે જ હશે. લેખક દિવિરપતિ સ્કંદભટ ધ્રુવસેન ૨ જા અને ધરસેન ૪ થા નાં બીજાં દાનપત્રોમાં ફરીથી આવે છે. તેનો પિતા વત્રભટ્ટિ શીલાદિત્ય ૧ લા અને ધ્રુવસેન ૨ જાનાં દાનોમાં તથા પુત્ર અનહિલ ધ્રુવસેન ૩ જા ખરચડ ૨ જા અને શીલાદિત્ય ૨ જાનાં દાનપત્રોમાં આવે છે. આ લેખનું વર્ષ [ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૨૦ (એટલે ઇ. સ. ૬૩૬-૪૦) એ, મી. જેકસને પ્રસિદ્ધ ઠરેલાં ભાવનગરનાં પતરાંઓનું વર્ષ છે.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ[॥] વલમિતઃ પ્રસભપ્રણતામિત્ર[૧]નાં મૈત્રકાળ[૧]મતુલચલ-
સમ્પન્નમણ્ડલાભોગસંસક્તપ્રહા[૨]—
- ૨ શતલબ્ધપ્રતાપાત્પ્રતાપોપનતદાનમ[૧]નાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૂતશ્રેણી-
વલાવાસરાજ્ય —
- ૩ શ્રિયઃ પરમમાહેશ્વર[:]શ્રીભટાર્કાદવ્યવચ્છિન્નરાજવૃક્ષાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્ર-
ણતિપ્રવિધૌતાશેષકલ્મષ[:]
- ૪ શૈશવાત્પ્રભૃતિ સ્વપ્નદ્વિતીયબાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકષેઃ ત-
ત્પ્રભાવપ્રણતા—
- ૫ રાતિચૂડાર[૧]ત્પ્રભાસંસક્તપાદનસ્વરશ્મિસંહતિઃ સકલત્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્ષરિ-
પાલનપ્રજાહૃદયરે—
- ૬ જ્ઞનાન્વર્ત્યરાજશબ્દો રૂપરાંન્તિસ્થૈર્યગામ્ભિર્યૈબુદ્ધિસમ્પદ્ધિઃ સ્મરશશાઙ્કાદિરાજો-
દધિત્રિદશગુરુર્ધનેશાનતિ—
- ૭ શયાન[:]શરણગતાભયપ્રદાનપરતય[૧]તૃણવદપાસ્ત[૧]શેષસ્વક[૧]ધ્યર્થફ-
લપ્ર[૧]ત્યનાધિકાર્થ[૧]પ્રદાનાનન્દિત—
- ૮ વિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડલાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ
શ્રીગુહસેન —
- ૯ સ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂસ્વસન્ત[૧]ન[વિ]સુતજાહ[વી]જલૌષપ્રક્ષ[૧]લિ-
તાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્ય—
- ૧૦ માનસમ્પદ્ભૂપલોભાદિવાશ્રિતઃ સરભસમ[૧]મિગામિકૈર્ગુણૈસ્સહજંશક્તિશિ[ક્ષા]-
વિશેષવિસ્માપિતાશ્ચિલ્લધનુ—
- ૧૧ દ્વૈરઃ પ્રથ[૧]મમનરપતિસમસૃષ્ટ[૧]નામનુપ[૧]લયિતા ધૈર્મ્યદાયાનાપપાકર્તા
પ્રજોપઘાતકારિ-
- ૧૨ ણ[૧]મુપપ્લવ[૧]નાં દશયિતૌ શ્રીસરસ્વત્યોરેકાષિપાસર્થૈ સંહતારાતિપક્ષલ-
ક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસં —
- ૧૩ પ્રાસવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદાનુધ્ય[૧]તઃ
સકલજ[ગદા]નન્દન[૧]ત્યદ્ભુત[૧]—

૧ ચિહ્નરૂપમાં ૨ વાંચો વંશ ૩ વાંચો સત્ત્વ. ૪ વાંચો સંહતિઃ ૫ વાંચો સમ્યક્પરિ ૬ વાંચો
રૂપકાન્તિ ૭ વાંચો ગામ્ભીર્ય ૮ વાંચો ગુરુ ૯ વાંચો ગૈસ્સહજ. ૧૦ વાંચો ધર્મ ૧૧ વાંચો દર્શયિતા
૧૨ વાંચો ધિવાસ્ય

- ૧૪ ગુણસમુદયસ્થગિતસમગ્રદિઙ્મણ્ડલે :]સમરશતવિજય[શો]ભાસન[૧]થમણ્ડ-
લામ્રદ્યુતિભાસુરતરાન્સપીઠોદ્ઘૃ-
૧૫ ગુરૂમનૌરથમહાભ[૧]રઃ સર્વવિદ્યાપરાવરવિભાગાધિગમવિમલમાતિરપિ સર્વતસ્સુ-
ભ[૧]ષિતલવેનાપિ સુખોપપા-
૧૬ દનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાધગામ્ભીર્યહૃદયોપિ સુચરિતાતિશયસુવ્યક્તપરમકલ્પ-
[૧]ણસ્વભાવઃ સ્વિલી-
૧૭ ભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોદગ્રકી[ચિંદ્ર]ર્માનુપરોધોઽઙ્ગલ[ત]રિ-
કૃત[૧]ર્થસુખસમ્પદુપસેવાનિર્લ-
૧૮ ઢઘર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશીલાદિત્યસ્તસ્યાનુજસ્તત્પ[૧]દ-
[૧]નુધ્ય[૧]તઃ સ્વયમુપેન્દ્રગુરુણેવ ગુરુણ[૧]-
૧૯ ત્યાદ્રવતા સમમિલ્લણીયામપિ રાજલક્ષ્મિ સ્કન્ધ[૧]સ[ક] [૧]પરમભદ્રહૃદ
ધુર્યસ્તદાજ્ઞ[૧]સમ્પ[૧]દનૈક[૨]સતયૈવોદ્ઘ-
૨૦ ન્વેદસુખરરિ[મ્ય] [૧]મન[૧]ય[૧]સિતસત્ત્વસમ્પત્તિઃ પ્રભાવસમ્પદ્વશીકૃ-
[ત]નૃપતિશતશિરોરત્નચ્છાયોપગૂઢપાદપીઠોપિ
૨૧ પરાવજ્ઞામિમ[૧]નરસાનાલિક્ષિતમનોવૃત્તિઃ પ્રણતિમેર્કા પરિત્યજ્ય પ્રભ્યાતપૌરુષા-
મિમાનૈરણ્યરાતિભિરનાસાદિત-
૨૨ પ્રતિક્રિયોપાયઃ કૃતનિશ્ચિલભુવન[૧]મોદવિમલગુણસઙ્ગતિપ્રેસભવિઘટિતસકલક-
લિવિલ[સિ]તગતિર્નિચજના-
૨૩ ધિરોહિભિરશેષૈર્દૈર્ષૈરન[૧]મૃદ્ધાત્યુજતહૃદયઃ પ્રભ્યાતપૌ[૨]શાસ્ત્રકૌશલાતિશ-
યગણતિથવિપક્ષક્ષિતિપતિર્લક્ષ્મી-
૨૪ સ્વંયગ્રહપ્રક[૧]શિતપ્રવીરપુરુષપ્રથમસંભ્યાધિગમ[:]પરમમ[૧]હેશ્વરઃ શ્રીસ-
રગ્રહસ્તસ્ય તનય-
૨૫ તૈત્પાદા[નુધ્ય] [૧]તઃ સકલવિ[ઘ] [૧]ધિગમવિહિતનિશ્ચિલવિદ્વજ્જનમનઃ-
પારિતોષાતિશયઃ સત્ત્વતામ્પદ[૧]ર્થે[૧]ગૌદા[ય્યે]-
૨૬ ણચ વિગ[ત] [૧]નુ[સ]ન્ધાન[૧] [શ]મ[૧]હિ]તાર[૧]તિપક્ષમનોર-
થાક્ષમજ્ઞઃ સમ્યગુપલક્ષિતિ[૧]નેકશાસ્ત્રકલાલોકચરિત-

૧ વાંચો. દિઙ્મણ્ડલઃ ૨ વાંચો. રાંસ ૩ વાંચો. ગુરુ ૪ વાંચો. કીર્તિદ્વર્મા અને તરીકૃતા ૫ વાંચો. લક્ષ્મી
૬ વાંચો. રતિમ્યા ૭ વાંચો. સત્ત્વ ૮ વાંચો. મેર્કા ૯ વાંચો. સંદતિ ૧૦ વાંચો. ક્ષિતિપતિ. ૧૧ વાંચો. સ્વયમ્
૧૨ વાંચો. સ્તત્પા ૧૩ વાંચો. સત્ત્વસમ્પદા

પતંહુ બીજું

- ૨૭ ગહર[વિ]ભાગોપિ પ્રમમદ્રપ્રકૃતિરકૃત્રિમપ્રસયવિ[ન]યશોભાવિભૂષણઃ
સમરશતજયપતાકાહ—
- ૨૮ રણપ્રત્યલોદગ્રબાહુદણ્ડવિધ્વન્સિતનિશિલપ્રતિપક્ષદર્પોદયઃ[સ્વ]ધનુ[:]પ્રમા-
વપરિભૃતાસ્ત્રકૌ[શ]લાભિમા -
- ૨૯ [ન]સકલનૃપતિમણ્ડલાભિન[ન્દિ]તશાસના પરમમ[૧]હેશ્વરઃ શ્રીધરેસેન-
સ્તત્યાનુજસ્તત્પાદ[૧]નુધ્ય[૧]તઃ સચ્ચરિતાતિશયિત—
- ૩૦ સ[ક]લપૂર્વનરપતિરતિદુસ્સાધાનામપિ પ્રસાધયિતા વિપયાંણાં મૂર્તિમા[નિ]-
વ પુરુ[ષ]કારઃ પરિવૃદ્ધગુણાનુરાગ—
- ૩૧ [નિ]ર્ભરચિત્તવૃત્તિભિર્મનુરિવ સ્વયમભ્યુપપન્નઃ પ્રકૃતિભિરધિગતકલાકલાપઃ
ક[૧] [ન્તિ]મા[નિર્વૃ]તિહેતુરકલકલઃ
- ૩૨ [કુ]મુદનાથઃ પ્રાજ્યપ્રતાપસ્થગિતદિગ[ન્ત]રાલપ્રધ્વન્સિતધ્વા[ન્ત]રાશિ-
સ્સતતોદિતસ્સવિર્તા પ્રકૃતિભ્યઃ પરં પ્ર[ત્ય]થમ—
- ૩૩ [સ્થવન્ત]મતિબહુતિથપ્રયોજનાનુબન્ધમ[૧]ગમપરિપૂર્ણ વિદધાનઃ ષન્ધિવિગ્રેહ-
સમાસનિશ્ચયનિપુણઃ[સ્થ]નૈનુ—
- ૩૪ રૂપમાદેશં દદદુગ્ધવૃદ્ધિવિધાનજનિતસંસ્કારસ્સ[૧]ધૂના રાજ્યસાલાતુરીય[ત]
ન્ત્રયોરુભયોરેપે નિ[ણા]તઃ
- ૩૫ પ્રકૃષ્ટવિક્રમોપિ કિરુણોમૃદુહૃદયઃ શ્રુતવાનપ્યગર્વિતઃ કાન્તોપિ પ્રશમી સ્થિરસૌ-
હૃદય્યોપિ નિરસિતા દો—
- ૩૬ ષવતામુદયસમયસમુપજનિતજનતાનુરાગપરિપિહિતભુવનસમર્થિતપ્રથિતબાલાદિત્યદ્વિ
- ૩૭ તીયનામા પરમમહેશ્વરઃશ્રીધ્રુવસેનકુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બધ્યમાનકાન્સમ[૧]જ્ઞા-
પયેત્યેસ્તુ વ—
- ૩૮ સ્સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોપુણ્યાણ્ય[૧]યર્નેયઃદુમ્બરગહર[વિ]નિર્ગતાગ-
સ્તિકાગ્ર[૧]હાર[૧] [૧]વાસિઙ્ગ[ચ્ય]—
- ૩૯ માનચાતુર્વિદ્યસામાન્યપારાશરસ[ગો]ત્રવાજસનેયસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણકુ[મા]સ્વ
[૧]મિપુત્રબ્રાહ્મણ—
- ૪૦ અગ્નિસ્વામિને તથા જમ્બૂસરવિનિર્ગતાયાનકાગ્ર[૧]હારનિવાસિ[ઙ]ચ્યમાન
[ચા]તુર્વિદ્યસામાન્યકૌશિકસ—

૧ વાંચો પ્રથમ ૨ વાંચો ત્રિજ્વંસિત ૩ વાંચો પરિભૂતા ૪ વાંચો શાસન ૫ વાંચો સ્તત્યાનુ ૬ વાંચો વિષયાણ
૭ વાંચો પરિવૃદ્ધ. ૮ વાંચો પ્રજ્વંસિત ૯ વાંચો ત્યંવ ૧૦ વાંચો પૂર્ણ ૧૧ વાંચો સન્ધિ ૧૨ વાંચો
સ્થાનેનુ ૧૩ વાંચો રૂપ ૧૪ વાંચો ધૂનાં ૧૫ વાંચો શાલાતુરીય અને રપિ ૧૬ વાંચો કરુણા. ૧૭ વાંચો પયત્યસ્તુ
૧૮ વાંચો યનાયોદુમ્બર

- ४१ गोत्रवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणमहेश्वरपुत्रब्राह्मणसंगरवये मालवके उच्यमानमु-
 ४२ तौ नवग्रामकग्रामपूर्व[दी]^१भि भ[की]शतं यस्याघाटनानि पूर्वतः वराहोट-
 कग्रामकङ्कटःद[क्षि]णतो-
 ४३ नदी अपरतैःलक्ष्मणपट्टिका उत्तरतःपुलिन्दानकग्रामकङ्कटः[ए]वमेतच्चतुराघाटन-
 विशुद्धं भक्तीशतं
 ४४ सोद्रङ्ग सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेर्यं सदश[१]पराधं सोत्पन्न-
 मानविष्टिकं सर्वराज-
 ४५ कीयानामहस्तप्रक्षपणीयं पूर्वंप्रत्तदे[व]ब्रह्मदेयब्र[१]हणविङ्गतिरहितं^२ भूमिच्छि-
 द्रन्य[१]येन[१]चन्द्र[१]कर्णार्ण [वक्षि]-
 ४६ तिसरित्पर्वतसमक[१]लीनं पुत्रपोत्रान्वयभोग्यं उ[द]कातिसर्गेण धर्मदायो
 निसृष्टःयतो नयो[च]रुचितया
 ४७ ब्रह्मदेयस्थित्या गुर्जतोः कृषतोः कफर्यतोः प्रदिशतोर्वा न कैश्चिद्वा[१]सेधे वार्तित-
 व्यमागामिभद्रनृप-
 ४८ तिमिरप्यस्मद्वङ्गजैरण्यैर्वा^३अनित्य[१]न्यैश्चर्याभ्यास्थिरं म[१]नुष्यैस[१]म[१]-
 न्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्भिर[य]-
 ४९ मस्मद्[१]योनुमन्तव्यः परिप[१]लयितव्यश्चेत्युतञ्च ॥ बहुभिर्वसुध[१]भुक्ता
 [१]राजभिस्सगर[१]दिभिः [१] यस्य यस्य यद[१]भूमस्त[र्यै]
 ५० तस्य तद[१]फलं [१] [य]ानीहोद[१]रिद्रभय[१]जरे[न्द्रै]द्वनौनि धर्म[१]-
 यतनीकृत[१]नि[१]निर्भुक्तम[१]ल्यप्रतिम[१]नि त[१]नि को नाम शौषुःपु-
 ५१ [न]रा[य]^४दीत ॥ षष्ठीव[र्ष]सहस्र[१] [णि]स्वर्गे तिष्ठति^५ भूमिदः[१]
 अच्छेत्त[१]चै[१]नुम[च] [१]चं त[१]न्यै[व]नरकेव[से]दिति ॥ दूतकोत्र
 राजपुत्रश्रीखरग्रह[:]
 ५२ लिखितमिदं सैन्धविग्रह[१]धिगृतदिविरपतिवत्रभट्टैपुत्रदिविरपतिस्कन्दभटेन ॥
 स ३०० २० भ[१]द्रपद व ५ स्वहस्तो मम ॥

१ वांथो पूर्वसीन्नि २ वांथो लक्ष्मण ३ वांथो सोद्रङ्ग ४ वांथो देयं ५ वांथो विष्टिकं ६ वांथो प्रक्षेपणीयं पूर्व
 ७ वांथो विंशति ८ वांथो पौत्रान्वयभोग्यं ९ वांथो भुजतो १० वांथो कर्षयतो ११ वांथो रप्यस्मद्वंशजरन्यैर्वा
 १२ वांथो मानुष्यं १३ वांथो त्युक्तञ्च १४ वांथो भूमिस्तस्य १५ वांथो फलं १६ वांथो दारिद्र्य १७ वांथो द्वनानि
 १८ वांथो साधु १९ वांथो रावदीत २० वांथो तिष्ठति भूमिदः २१ वांथो आच्छेता २२ वांथो मन्ता २३ वांथो
 तान्येव २४ वांथो धिगृत. २५ वांथो वत्रभट्टि.

(પંક્તિ ૩૬) મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત, ખાલાદિત્ય નામધારી, શ્રીમાન્ મુવસેન કુશળક્ષેમ હતો તે સમયે સર્વે લાગતાવળગતાઓને આજ્ઞા કરે છે:-

(પંક્તિ ૩૭) તમને બહાર થાઓ કે મારા માતૃપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધ માટે માલવકમાં જણાવેલા વિભાગમાં નવગ્રામક ગામની પૂર્વ સીમા પર એકસો ભક્તી ભૂમિ, ઉદુમ્બરગઢરથી આવેલા, અગસ્તિકાગ્રહારમાં નિવાસ કરતા, ત્યાંના ચતુર્વેદી મધ્યેના પારાશર ગોત્રના, વાજસ-નેય શાખાના બ્રાહ્મણ કુમારસ્વામીના પુત્ર, બ્રાહ્મણ અગ્નિસ્વામીને તથા જમ્બૂસરથી આવેલા અયાનકાગ્રહારનિવાસી, ચતુર્વેદી, કૌશિક ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના, બ્રાહ્મણ મહેશ્વરના પુત્ર બ્રાહ્મણ સંગરવિને મેં આપી છે.

(પંક્તિ ૪૨) આ ભૂમિની સીમા:-પૂર્વમાં વરાહોટક ગામની સીમા; દક્ષિણે એક નદી, પશ્ચિમે લક્ષ્મણની પટ્ટિકા; અને ઉત્તરમાં પુલિન્દાનક ગામની હદ છે.

(પંક્તિ ૪૩) આ ઉપર જણાવેલી સીમાવાળી ૧૦૦ ભક્તી ભૂમિ ઉદ્રક્ત સહિત, ઉપ-રીકર સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત, ધાન્ય અને સુવર્ણની ઉપજ સહિત, દશાપરાધ સહિત, વિષ્ટિક સહિત, અને રાજપુરુષોના પ્રતિબંધમુક્ત, પૂર્વે મંદિરોને અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન બાદ કરી (વર્જ્ય કરી) અને બ્રાહ્મણો માટેનો વીસમો ભાગ વર્જ્ય કરી, ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયને અનુસરી, શશી, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વના સમય સુધી, (આ બે પુરુષોના) પુત્રો, પૌત્રો અને તેમના વંશજોના ઉપલોગ અર્થે મેં પુણ્યદાન તરીકે પાણીના અર્ધ સાથે આપી છે.

(પંક્તિ ૪૬-૫૧) ચાલુ ધમકી તેમ જ શાપ દેવાના શ્લોકો છે.

(પંક્તિ ૫૧) “ આ દાનનો ફૂતક રાજપુત્ર શ્રીમાન્ ખરબહ છે. દાનપત્રનો લખનાર સાંધિવગ્રહાધિકારી, દિવિરપતિ વત્રભટ્ટનો પુત્ર, દિવિરપતિ સ્કન્દભટ છે. સંવત્ ૩૨૦ ભાદ્રપદ કૃષ્ણપક્ષ ૫ ને દિને. આ મારા સ્વહસ્તાક્ષર છે.”

ધ્રુવસેન ૨ જનાં નોગાવાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૨૧ ચૈત્ર વદ ૩

આ તામ્રપત્રોની બે જોડીઓ રતલામ દરબારની છે. તે મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં રતલામ સ્ટેટના દિવાને ૧૯૦૨ ના ડિસેમ્બરમાં મારશલ અને કઝીન્સ સાહેબોને થોડા સમય માટે આપ્યાં હતાં. મી. મારશલે રતલામના દિવાનનો એક પત્ર મને મોકલ્યો હતો તે ઉપરથી જણાય છે કે, રતલામની ઉત્તરે ૧૦ માઈલ પર નોગાવામાં એક બ્રાહ્મણનો કૂવો તેના મકાન પાસે દુરસ્ત થતો હતો ત્યારે, ૧૮૯૧ માં, આ પત્રોઓ મળ્યાં હતાં. દરેક જોડી બે તામ્રપત્રોની બનેલી છે. તે જોડી ઉપર એક મુદ્રા લગાડેલી છે. આ મુદ્રાની ઠી બાંગેલી અથવા કાપેલી મળેલી છે. અને પ્રથમ કઈ જોડીની તે હશે તે કહી શકાતું નથી. મુદ્રા લંબગોળ છે અને તેનો વ્યાસ આશરે ૨ $\frac{1}{4}$ " અને ૨" માપનો છે. તેમાં ખોદેલી સપાટીમાં ઉપડતો જમણી બાજુ મુખ રાખી બેઠેલો એક નંદી છે. અને તેની નીચે શ્રીમદ્વક્ત્ર: લખેલું છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨-૩ ના એન્યુઅલ રિપોર્ટ ઓફ ધી આર્કેઓલોજીકલ સર્વે ઓફ ઇન્ડિયામાં આ બેમાંનું બીજું દાનપત્ર (બી) પ્રતિકૃતિ સાથે પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યો છે. પહેલું પ્રસિદ્ધ કરવા સાથે બીજાનું અક્ષરાન્તર પણ કરી છાપું છે. કારણ કે બંનેના દાનના લાગે એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવતા હોઈ એક બીજા ઉપર ઘણા પ્રકાશ પાડે છે.

આ "બી" લેખનું અક્ષરાન્તર જે આંહિ બીજા વાર છપાયું છે, તે મી. કઝીન્સે તૈયાર કરેલી બે શાહીવાળી છાપો તથા રબિંગ ઉપરથી લખાયું છે. આ રબિંગ બહુ સુંદર છે, અને તેનાથી કેટલાક અક્ષરો મૂળને કાટ લાગવાથી શાહીવાળી છાપોમાં અધૂરા દેખાય છે, તે સંપૂર્ણ દેખાય છે.

આ બે પત્રોઓ છે. અને તેની અંદરની બાજુમાં જ લખાયું છે. પહેલા પત્રોની લખેલી બાજુના નીચલે છેડે બે કડી માટે કાણું છે. અને બીજાને મથાળે તેની સામાં તેવાં જ બે કાણું છે. છાપો ઉપરથી તે દરેક પત્રોનું માપ આશરે ૯" ઉંચાઈ અને ૧૧ $\frac{1}{2}$ " પોહોળાઈનું લાગે છે:

દાન જે સ્થળથી અપાયું તે સ્થળ, દાન લેનારા બે પુરૂષોનાં વર્ણન, દાન દેવાયેલી ભૂમિનું વર્ણન અને તિથિ સિવાય લેખ 'બી,' લેખ 'એ' ને લગભગ મળતો જ છે. વન્દિતપદ્ધતિના વિજયી નિવાસસ્થાનથી દાન અપાયું હતું. એ સ્થાનનો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. દાન લેનારા બે પુરૂષો ઉદુમ્બરગઢથી આવેલા, અયાનકાગ્રહારનિવાસી, દશપુરનો ત્રિવેદી, પારાશર ગોત્રનો, માધ્યન્દિન-વાજસનેય શાખાવાળો અને બ્રાહ્મણ બુધસ્વામીનો પુત્ર બ્રાહ્મણ દત્તસ્વામી તથા બીજો અગસ્તિકાગ્રહારનિવાસી, ચતુર્વેદી, પારાશર ગોત્રનો, વાજસનેય શાખાવાળો અને બ્રાહ્મણ બુધસ્વામીનો પુત્ર બ્રાહ્મણ કુમારસ્વામી હોયો. દાન માલવકમાં, જણાવેલા વિભાગમાં, ચન્દ્રપુત્રક ગામમાં દક્ષિણ સીમા પર આવેલી એકસો લક્તી ભૂમિવાળા ખેતરનું હતું. આ ક્ષેત્રની સીમા : પૂર્વમાં ધમ્મભુલહરિકા ગામની હદ; દક્ષિણે દેવકુલપાટક ગામની સરહદ; પશ્ચિમે મહત્તર વીરતરમણડલિના ક્ષેત્ર (ખેતર)ની હદ; ઉત્તર-પશ્ચિમ (વાયવ્ય) ખૂણે નિર્ગંધડી નામનું ન્હાતું સરોવર : અને ઉત્તરમાં વીરતર મણડલીનું ક્ષેત્ર; દાનની તિથિ સંવત્ ૩૨૧, ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ. ૩.

દાન અપાયેલા બે પુરૂષમાંનો પ્રત્યેક પુરૂષ બુધસ્વામીનો પુત્ર, વાજસનેય શાખાવાળો, અને પારાશર ગોત્રનો વર્ણવેલો છે. આ સૂચવે છે કે તે બંને જણ એક જ પિતાના પુત્રો હતા અને " ઉદુમ્બરગઢથી આવેલા " એવું જે પહેલા પુરૂષ માટે (લી. ૪૧) આપ્યું છે તે બીજા પુરૂષને પણ એટલી જ સારી રીતે લાગે છે. પહેલો દાન લેનારો પુરૂષ, અયાનકાગ્રહારમાં રહેતો અને

દશપુરનો ચતુર્વેદી હતો. આ ઉપરથી હું અનુમાન કરું છું કે અયાનકાચહાર એ એક દશપુરનો એક વિભાગ (ભાગ) હતો. દાન લેનારો બીજો પુરુષ એ કદાચ પહેલાનો ભાઈ હતો અને તે અગસ્તિકાચહાર જે દશપુરનો બીજો વિભાગ હશે ત્યાંના ચતુર્વેદી મધ્યેનો એક હતો અને ત્યાં વસતો હતો. આ શહેર એ હાલનું દસોર અથવા મન્દસોર છે. જે સિંધિયા સરકારના રાજ્યના એક વિભાગનું મુખ્ય શહેર છે અને રતલામની ઉત્તરે પર માર્ગલ દ્વર આવેલું છે.

“ એ ” લેખ મુજબ દાન અપાયેલી ભૂમિ માલવક વિભાગમાં હતી. તે ચન્દ્રપુત્રકની દક્ષિણે આવેલું એક ખેતર હતું અને તેની પૂર્વમાં ધમ્મભુહુડિકા અને દક્ષિણમાં દેવકુલપાટક હતાં. મી. માર્શલને લખેલા પત્રમાં રતલામના દિવાને આ સ્થળો તે ચન્દોદીઆ, ધમ્નોદ અને દિવલ ખેડી એ નોગાવાની નૈઋત્યે આવેલાં ત્રણ ગામ જ્યાંથી આ બે દાન શોધાયાં હતાં તે જ અનુક્રમે માન્યાં હતાં. પણ એ નામોમાં ઉચ્ચારની સમાનતા ક્રૂત ઉપર ઉપરની જ (બાદ) છે. આ ઉપરાંત ધમ્નોદ ચન્દોદીઆની પૂર્વમાં નથી, પણ નૈઋત્યમાં છે. અને દિવલ ખેડી દક્ષિણમાં નથી પણ ચન્દોદીઆને વાયવ્યકોણે છે. આ ઉપરથી દીવાને મુકરર કરેલી ઓળખ રદ ગણવી જોઈએ. ડૉ. ફ્લીટે મ્હોટી કૃપા કરી નકશા તપાસીને નીચેના પરિણામો સ્થાપ્યાં છે:—

મન્દસોરની દક્ષિણ-અગ્નિ ખૂણામાં ૧૧ માર્ગલ પર, “ ધી ઇન્ડીઅન એટલાસ શીટ ” નં. ૩૫. એસ. ઈ. (૧૮૬૧) માં “ ધમ્નર ” નામે ખતાવેલું એક મ્હોટું ગામ છે. અને ભોપાલ અને માલવા ટોપોગ્રાફિકલ સર્વે શીટ નં. ૩૮. (૧૮૮૨) માં ધમ્નાર આપેલું છે તે આ દાનપત્રનું ગામ ધમ્મભુહુડિકા છે એમ મને લાગે છે.

પરંતુ કેાઈ પણ નકશામાં બીજાં નામોમાંથી એક પણ ખતાવેલું નથી. પણ ચન્દ્રપુત્રકની દક્ષિણે અને ધમ્નારની નૈઋત્ય કોણથી પશ્ચિમે ૪ મૈલ ઉપર દિલૌદને દેવકુલપાટક માનીએ, અને ધમ્નારને ચન્દ્રપુત્રકની પૂર્વનું ગામ ગણીએ તો સંભવિત છે. તેમ છતાં ક્રૂત એક જ સ્થળ અનુમાનથી ઓળખવાથી લેખનું ચોક્કસ સ્થળ નિર્વિવાદ રીતે નક્કી થાય નહિ.

આ લેખની તારીખ, [શુભ.] સંવત્ ૩૨૧ (એટલે ઈ. સ. ૬૪૦-૪૧) નોગાવાનાં પહેલાં દાન પત્રના સંવત્ ૩૨૦ અને ધરસેન ૪ થાની વહેલામાં વહેલી તારીખ સંવત્ ૩૨૬ એ બે વચ્ચે છે. અને આ રીતે ધ્રુવસેન ૨ જાના રાજ્યનો જણાયેલો વખત એક વર્ષ આગળ વધે છે.

અક્ષરાન્તરે

પત્રું પહેલું

- ૧ ઓ^૨ સ્વસ્તિ[॥]વિજયસ્કન્ધાવારાદ્વ[ન્દિ]તપલીવાસકાત્મસમપ્રણતામિત્રાણાં
મૈત્રકાણામતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલામોગ—
- ૨ ^૩સંસક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપાત્પ્રતાપોપંતેદીનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલ-
ભૃતશ્રેણી—
- ૩ બલાવાસરાજ્યાશ્રિયઃપરમમાહેશ્વરશ્રીમટાર્ક્ષાદિવ્યવાચ્છિન્નરાજવજ્રાન્માતાપિતૃચરણાર-
વિન્દપ્રણતિ^૪—
- ૪ પ્રવિઘૌતાશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિલગ્નાદ્વિતીયાહુરેવસમદપરગજઘટ[૧]સ્ફોટનપ્ર-
[કા]શિ[ત]—
- ૫ સૈત્વનિકષઃતત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનચરશ્મિસહૃતિઃ^૫સક[લ]
સ્મૃતિપ્રણી
- ૬ તમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરજ્જનાવ્વર્ત્યરાજશબ્દોરૂપકાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભીર્યબુ-
દ્ધિસમ્પદ્ધિ[:]સ્મરશ—
- ૭ શાઙ્ગાદ્રિરાજોદધિત્રિદશગુરુધનેશાનતિશયાનઃશરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણવદ-
પાસ્તાશેષસ્વકાર્ય—
- ૮ ફલપ્રાર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃપાદચારીવ સકલભુવનમ-
ણ્ડલા[મો]ગપ્રમોદઃ
- ૯ પરમમાહેશ્વરઃશ્રીગુહસેનસ્તસ્યસુતસ્તત્પાદનચમયૂક્તસન્તાનવિસૃતજાહ્વીજલોઘપ્રક્ષા-
લિ[તા]શેષ—
- ૧૦ કલ્મષઃપ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂલોભાદિવાશ્રિતઃ સરભસમામિગામિકૈ-
ર્ગુણૈ[:] [સ]હજ—
- ૧૧ શક્તિશિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાચિલધનુર્દ્વરઃપ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા
ધર્મદા[યાના]—
- ૧૨ મપાકર્ત્તા પ્રજોપઘાતકારિણામુપપ્લવાર્ના દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય
સૈન્ધવાતિપક્ષલ[ક્ષ્મી]—
- ૧૩ પરિમોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસપ્રસવિ[મ]લપાર્થિવશ્રીપરંમમાહેશ્વરઃશ્રીધરસેન-
સ્તસ્ય સુતસ્તસાદાનુ—
- ૧૪ ધ્યાતઃ સૈકલજગદાનન્દનાત્યભુતગુણસમુદયસ્થાગિતસમગ્રદિહ્ણ્ડલઃ સમ[ર]
શતવિજયશોભાસ—

૧ એ શાહી વાળી છાપો અને એક રમિંગ ઉપરથી ૨ ચિહ્ન૨૫માં ૩ પ્રતાપત્તના પા અને ત્પ ની
૪ વચ્ચે લીટી ઉપર કંઈક અસ્પષ્ટ ચિહ્ન છે. ૪ વાંચો વંશ ૫ વાંચો સત્ત્વ ૬ વાંચો સંહતિ ૭ વાંચો જલૌષ ૮ વાંચો
ઝવાનાં ૯ વાંચો સંહતા ૧૦ વાંચો સંપ્રાપ્ત ૧૧ વાંચો ત્યજ્યુત

- १५ नाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोद् [ढ] गु [रु] मनोरथमहाभा [रं] : सर्व
[विद्या] परावर [वि] भागाधिग-
- १६ मविमलमतिरपि सर्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपा [द] नीयपरि [तो] षः समग्र-
लोकागाधगाम्भी-
- १७ र्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्व [भा] वः खिलीभूतकृतयुगानृप-
त्तिपथ [दि] शोध-
- १८ नाधिगतोदग्रकीर्तिर्द्धर्मानुपरोधोज्ज्वल [त] रीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्मा-
[दि] त्यद्विती [य] नामा पर-
- १९ ममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः [स्य] यमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्या-
दरवत [१] समभिल-
- २० षणीयामपि राजलक्ष्मी^१ स्कन्धासक्तां परमभद्रइव धुर्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसत-
[यै] वोद्वहन्मेदसुखरतिभ्यां-
- २१ मनायासितसत्त्वसपत्तिः^२ प्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठो-
पि परावज्ञाभि-
- २२ मानरसाना [थङ्गित] मनोवृत्तिः^३ प्रणतिमेका परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्य-
रातिभिरनासादितप्र [ति] [क्रि [यो] -
- २३ पायः कृतनिखिलभुवनमोदविमलगुणसङ्घतिप्रसभविघटितसकलकलिविलसितगति-
र्त्नी [च] जनाधि-
- २४ रो [हि] भिरशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणातिथविद-
क्ष [क्षि] तिपाति^४
- २५ लक्ष्मीस्वयंग्रहंप्रकाशितप्रविरपुरुषप्रथमसेम्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीस्वरग्रहस्तस्य-
तमयस्सत्पादा-
- २६ नुध्यातः स [क] कविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः परितोषातिशयः सैत्त्वस-
म्पदा त्यागौदार्येण च
- २७ विगतानुसन्धान [१] शमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिताणकशा [स्त्रै]
- २८ [कै] लाथोकचरितगहरविभागोपि परमभद्रप्रकृति [र] कृत्रिमप्रश्न [यविनय]

१ वांशो रांस २ वांशो लक्ष्मी ३ वांशो न्वेद ४ वांशो सत्त्वसंपत्ति ५ वांशो नालिङ्गित ६ वांशो मेकां
७ वांशो संवृत्ति ८ वांशो विपक्षक्षितिपति ९ वांशो प्रवीरपुरुषप्रथममंख्याधिगमः १० वांशो सत्त्व ११ वांशो तान्नेक
१२ वांशो कलालोक

पतरू बीजं

- २९ शोभाविभूषणःसमरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वंसितं
- ३० निखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिम-
- ३१ ण्डलाभिवन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन[:]तस्यानुजस्तत्पादानुध्य[१]-
त[:]सच्चरितातिशयितस-
- ३२ कलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकारः
परिवृद्धगु-
- ३३ णानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नःप्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः-
कान्तिमा-
- ३४ त्रिवृत्तिहेतुरकलङ्ककुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थ[गि]तदिगन्तरालप्रध्वंसितध्वान्त-
राशिःसततो-
- ३५ दितस्सविताप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं
- ३६ विदधानःसन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणःस्थानेनुरूप[मादे]शं ददद्गुणवृद्धिविधान-
जनितसं
- ३७ स्कास्साधूनां राज्यसालातुरियतन्त्रयोरुभयोरपिनिष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणा-
मृदुहृद-
- ३८ यःश्रुतवानप्यगर्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवतामुदर्य-
समयसमुर्प-
- ३९ जनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थतप्रथितबा[ला]दित्यद्वितीयनामा परममौ-
हेश्वरःश्री-
- ४० ध्रुवसेनकुशली सर्वानेव यथासम्बध्यमानकान्समाज्ञापयत्वस्तु वस्संविदितं यथा
मया मातापित्रोः
- ४१ पुण्याप्यायनार्थं उदम्बरगह्वरविनिर्गताय[१]नकाग्र[१]हारनिवासिदशपुरत्रैविद्य-
सामान्यपाराशरस-
- ४२ गोत्रमाध्यन्दिनवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणबुधस्वामिपुत्रब्राह्मणदत्तस्वामि तथागस्ति-
काग्रहारनिवासि-
- ४३ [उ]च्यमानचातुर्विद्यसामान्यपाराशरसगोत्रवाजसनेयसब्रह्मचारिब्राह्मणबुधस्वामि-
पुत्रब्राह्मणकुमारस्वामिभ्यां-

१ वांथो विध्वंसित २ प्रध्वंसित ३ वांथो शालातुरीय ४ वांथो मुदय ५ वांथो समर्थित ६ ताथानका
“ अ ” भां ५१४७ ५३ ४० ७ वांथो बुधस्वामिपुत्र

- ४४ मालवके उच्यमानविष[ये] चन्द्रपुत्रकग्रामे दक्षिणसीमि भक्तीशतप्रमाणक्षेत्रं यस्याष[१]टनानि पूर्वतः धम्मणह-
- ४५ डिडकाग्रामकङ्कटः दक्षिणतो देवकुलपाट[क]ग्रामकङ्कटः अपरतः वीरतरमण्डलिम-हत्तरक्षेत्रमर्घ्यादा उत्तरपश्चि-
- ४६ मकोणे निर्गण्डीतडाकिकाउत्तरतः वीरतरमण्डली एवमेतच्चतुराघाटनविशुद्धं भ-क्तीशतप्रमाणक्षेत्रं शो-
- ४७ द्रङ्गं सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सपशपराधै सोत्पद्यमानावीष्टिकं सर्वराजकीयानामह-
- ४८ स्तप्रक्षेपणीयं पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयब्राह्मणविङ्गतिरहितं^१ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्का-र्णवक्षितिसरित्पर्व-
- ४९ तसमकार्णनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्गेण धर्मदायोनिमृष्ट[:]यतो न योरु-चितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जत-
- ५० कृषतैः कर्षयतैः प्रदिशतोर्वा न कैश्चिद्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यस्म-द्वृक्षैरन्यैर्वा^२ अनित्यान्यै[श्व]र्याण्य-
- ५१ स्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपा-लयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुमिर्वसुधाभु-
- ५२ क्ता राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदाफलं [॥] यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि [।]^३ बिभुक्तमाल्यप्रति-
- ५३ मानि तानि को नाम साधु ५ पुनराददीत ॥ षष्टिवर्षसहस्र[१]णि स्वर्गे तिष्ठति भूमिद[: ।] आच्छेतां चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति । दूतकोत्र राज-
- ५४ पुत्रश्रीखरग्रह [:] लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रमट्टिपुत्रदिविरपति-स्कन्दभटेन ॥ सं ३०० २० १ चैत्र ब ३ स्वहस्तो मम ॥

१ वांथो सो २ वांथो करं ३ वांथो सदशापराधं ४ वांथो णीयं ५ वांथो विंशति ६ वांथो कालीनं ७ वांथो तोः ८ वांथो द्विश ९ वांथो निर्भुक्त १० वांथो आच्छेता.

ધરસેન ૪ થાના દાનપત્રનું બીજું પત્રું^૧

સંવત્ ૩૨૬ માધ વદ ૫

ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધકર્તાને બે તામ્રપત્રોના બીજા અર્ધભાગ અનુવાદ માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે પૈકીનું આ પત્રું છે. પત્રનાં માપ ૧૨ $\frac{૧}{૨}$ "x૧૦ $\frac{૧}{૨}$ " છે, અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, બે કે જમણી બાજુનો ખુણો ક્ષત ખંડિત થયો છે. બીજું પત્રું જે ન્હાનું છે તેને ઘણું જ નુકશાન થયું છે અને તેમાં અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. તે બીજા પત્રના હાતા શીલાદિત્ય ૧ લો (ધરસેન બીજાનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી) છે.

આ પત્રના હાતા, ઈ. એ. વો. ૧ ના પા. ૧૪ મે પ્રસિદ્ધ કરેલ અનુવાદમાં છે તેમ, ધરસેન ૪ થો છે. તારીખ પણ એ જ છે; એટલે કે સં. ૩૨૬ છે. ક્ષત માસ આ પત્રમાં આપાદને બદલે માધ છે. પ્રથમ સાડાનવ પંક્તિઓનો અનુવાદ કરેલ નથી, કારણ કે તેમાં આપેલું રાજાઓનું વર્ણન વલ્લીનાં બીજાં દાનપત્રોના એવા જ ભાગોની સાથે મળતું આવે છે.

આ પત્રું અને ઉપર કહેલું શીલાદિત્ય ૧ લાનું બીજું પત્રું બન્ને બે કે ખંડિત અને શબ્દલોપવાળાં છે, છતાં ઘણાં જ જાણુવા લાયક છે. અત્યાર સુધી ઉપલબ્ધ વલ્લી પત્રોમાં આદ્યલોને ભૂમિદાન આપ્યાની નોંધ છે. પરંતુ આ બન્ને પત્રોમાં બૌદ્ધમઠ અથવા વિહારને દાન કર્યાની નોંધ છે.

આ પત્રમાં મંત્રી સ્કન્દભટથી બંધાવેલ એક વિહારને યોધાવક ગામ દાનમાં અર્પણ કર્યું છે, જે સ્કન્દભટ એક ધાર્મિક બૌદ્ધ હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે વલ્લી રાજાએ આદ્યલોની પેઠે બૌદ્ધોને પણ આશ્રય આપતા હતા. આદ્યલુધર્મની સાથે સાથે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર વલ્લી રાજાઓના રાજ્યમાં હતો તેમ જ મૂર્તિપૂજા પણ ધર્મનું એક અંગ હતી.

શ્રી ધરસેન, પરમમાહેશ્વર સમ્રાટ જે પોતાના પિતામહના પાઠનું સ્મરણ કરે છે, તે કુશળ હોઈ લાગતાવળગતા સર્વને શાસન કરે છે કે:-તમેને જાહેર થાયો કે મારા માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે મેં, દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટે સુરાષ્ટ્રમાં હસ્તવપ્રાહારમાં ચોધાવક ગામમાં ખંધાવેલા વિહારમાં ચારે દિશાઓમાંથી આવતા મહાયાન શાખાના ભિક્ષુસંઘને તે ચોધાવક ગામના ચાર ભાગો આ પ્રમાણે અર્પણ કર્યા છે:-ત્રણ ભાગ તેઓને વસ્ત્ર, અન્ન, શયન, અશન, ... તથા ઔષધ પૂરું પાડવા માટે તથા શ્રી બુદ્ધની પૂજનાં અને સ્નાનનાં સાધનો જેવાં કે, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, દીપ માટે તેલ પૂરાં પાડવા માટે તથા વિહારનાં સમારકામ માટે (એટલે ખંડિત થયેલા ભાગ સરખા મૂકવા માટે) આપ્યા છે. તે જ ગામનો ચોથો ભાગ દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટે તે જ સ્થળે જોદાવેલ તળાવના વધારે જોદકામ ચોખખાઈ અથવા સમારકામ માટે આપ્યો છે, કે જેથી તેઓને પોતાના દ્વાર સમીપ જ જળ મળે. આ પ્રમાણે, આ ગામ પાણીના અર્ધ સાથે, તે વિહારને દાનમાં અર્પણ કર્યું છે. અને તળાવ પણ સાથેની વસ્તુઓ સહિત, તેના ઉપર જે કંઈ હોય, તેમાં રહેતાં પ્રાણીઓ, તેની અન્ન અગર સોનાની ઉપજ તેની સ્થિતિમાં ખામીઓ, તથા તેમાં કુદરતી રીતે જે ઉત્પન્ન થાય, તે સર્વ સહિત આપ્યું છે. આ દાન દેવો તથા બ્રાહ્મણોને પહેલાં આપેલી વસ્તુઓ શિવાયનું છે. તેમાં અધિકારીઓએ પ્રતિબંધ કર્યો નહિ અને તે ભૂમિછિદ્રન્યાયને અનુસરીને “યાવત્ ચંદ્રદિવાકરૌ” સમુદ્ર, પૃથ્વી, નદી અને પર્વતોનાં અસ્તિત્વસુધી તેઓના ઉપભોગ માટે રહેશે. તેટલા માટે કોઈએ પણ પૂજ્ય ભિક્ષુઓને ખેતર ખેડવા ખેડાવવા તથા દેવાયતન હોવાથી બીજા કોઈને આપવામાં હરકત કરવી નહિ. સત્તા ક્ષણિક અને શરીર ક્ષણભંગુર છે એમ જાણીને તથા ભૂમિદાનનું સાડું ફળ જાણીને ભાવિ સર્વ અમારા વંશના યા તો અન્યવંશના રાજાઓએ અમારા આ દાનને માન આપવું તથા તેને ચાલુ રાખવું. એમ કહેવાય છે કે વિગેરે અહિં દ્વતક, કુમાર ધ્રુવસેન છે.

કેાતર્યું સંધિવિગ્રહના મંત્રિ દિવિરપતિ વત્ર(?)મદ્દિના પુત્ર દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટે સં. ૩૨૬ ના માધ્યમ વદ ૫ દિને. મહારા સ્વહસ્ત.

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સં. ૩૨૬ આપાઠ સુ. ૧૦

આ તામ્રપત્ર લગભગ બે માસ પહેલાં મી. ખરજેસે મને આપ્યાં હતાં. તેનું અક્ષરાંતર આની નીચે આપેલું છે. તેનો તરબુતો અને વિવેચન ઈ. એ. વો. ૧ માં પાને ૧૪ મે આપેલ છે.

અક્ષરાંતર

- ૧ સ્વાસ્તિ વલભીતઃ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલાભોગસંસ-
ક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્ર-
- ૨ તૌશત્પતાપોનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદંનુરક્તમૌલિભૃતશ્રેણીબલાવાસરાજ્ય-
શ્રિયઃપરમમાહે-
- ૩ શ્વરશ્રી મટાર્કાદિવ્યવચ્છિન્નરાજવંશાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાશેષક-
લ્મષઃશૈશવાત્પ્રભૃતિસ્વદ્ગાદ્વિતીયવા-
- ૪ હુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતૈપ્રકાશિતસત્વનિકષઃતત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂ-
ડારત્નપ્રભાસંસક્તપ્રાદનસ્વ-
- ૫ રશ્મિસંહતિઃસકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરજ્જનંન્વર્થ રાજશબ્દો
રુપકાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભીર્ય-
- ૬ બુદ્ધિસંપદ્ધિઃસ્મરશશાઙ્કાદિરાજોદધિત્રિદશગુરુધનેશાનતિશયાનઃશરણાગતાભયપ્ર-
દાનપરતયાતૃણવદપાસ્તા-
- ૭ શેષસ્વકાર્યઃ ફલપ્રાર્થનાધિકાર્યપ્રદાનાનન્દિતવિદ્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયઃપાદચારીવ
સકલભુવનમણ્ડલોભોગપ્રમોદઃ
- ૮ પરમમાહેશ્વરઃશ્રીગૃહેસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂરવસંતાનવિસૃતૈર્જાહવીજલૌર્ધ-
પ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃપ્રણયિ-
- ૯ શતસહસ્રોપજીવ્યમાર્ગસંપદરૂપલોભાદિવશ્રિતઃ સરભસંમાભિગામિકૈર્ગુણૈઃસહજશક્તિ-
શિક્ષાવિશેષ્યેષંવિસ્માપિતા-
- ૧૦ સ્વિલધનુર્ધરઃપ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્મદાયાનામપકર્ત્તા પ્રજોપઘા-
તકારિણામુપપ્લવા-
- ૧૧ નાં દર્શ[દર્શ]યિતા શ્રીસરસ્વત્યોરંકાધિવાસસ્ય સંહિતૌરાતિપક્ષલક્ષ્મીપારિભો-
ગેન્દક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસંપ્રાપ્તાવિમલપાર્થિવ-

* જ. બો. બે. રા. એ. એ. વો. ૧૦. પા. ૬૬ તથા ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪ ડો. આર. ઇ. ભાંડારકર

૧ વાંચો વિજયસ્કન્ધાવાર ... વાસક ૨ વાંચો સપત્ન ૩ વાંચો સપ્રહાર ૪ વાંચો પ્રતાપઃપ્રતાપોપનતઃ
૫ અનુરાગાત્ કેટલાકમાં બે વાર છે. ૬ વાંચો મૌલિભૃતમિત્ર શ્રેણી ૭ પ્રકાશિત એક વાર વાંચો ૮ વાંચો સંસક્તસન્યપાદ
૯ વાંચો રક્ષનાદન્વર્થ ૧૦ સ્વકાર્યફલઃ વાંચો અગર સ્વકાર્યફલપ્રાર્થ ... ૧૧ કેટલાકમાં મણ્ડ જ છે. ૧૨ વાંચો શ્રી
મહારાજગુહ ... ૧૩ વાંચો નિર્વૃત્ત ૧૪ વાંચો વિક્ષાલિત ૧૫ વાંચો ઉપજીવ્યભોગસંપત્ ૧૬ પાઠ બીજો છે.
૧૬ વાંચો સરસમા ૧૭ વાંચો વિશેષ એક વાર જ ૧૮ વાંચો દર્શયિતા ૧૯ વાંચો સંહતા ૨૦ વાંચો
પરિક્ષોમ ૨૧ વાંચો ક્રમોપ

- १२ श्री परममाहेश्वरः श्री धरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भु-
तगुणसमुदयस्थगितसमग्र-
- १३ दिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरां सपीठोद्दगुरुम-
नोरथमहाभारः सर्व-
- १४ विद्यापरावरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतस्सुभाषतलखना[षितलेखेना]पि
सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाध-
- १५ गाभ्यैर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृ-
पतिपथविशोधनाधिगतो-
- १६ दग्धकीर्तिधर्मानुपरोधोज्ज्वलतरोकृतार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा-
परममाहेश्वरः श्रीशिला-
- १७ दित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेन्द्र गुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलष-
णीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्त
- १८ परमभद्र इव धुर्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसतयैवोद्दहन्स्वेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्व-
सम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशी
- १९ कृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनो-
वृत्तिः प्रणतिमेकां परि-
- २० त्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवना-
मोदविमलगुणसंहति
- २१ प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्नाचजनाधिरोहिभिरशेषैर्देवैरेनामृष्टात्युन्नत-
हृदयः प्रख्यातपारुषात्र-
- २२ कौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंगाहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथनसंख्या-
धिगम[:] परममाहेश्वरः
- २३ श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्ज-
नमनःपरितोषातिशयः सत्त्वस-
- २४ म्पदा त्यागौदार्येण च विगतानुसंधानसमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुप-
लक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरि-
- २५ तगम्भीरविभागो [वा]पि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समर-
शतजयपताकाहरणप्रत्य[न्न]लोदग्र
- २६ बाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभूताखकौशलाभि-
मानसकलनृपति
- २७ मण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः
सचरितातिशयित

- २८ सकलपूर्वनरपतिरतिदुस्साध्यानामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पूरुषकारः
परिवृद्ध
- २९ गुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकला-
कलापः कान्तिमान्नि-
- ३० वृत्तिहेतुरकलङ्ककुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिशान्तरालप्रध्वंसितध्वान्तराशि-
स्सततोदितस्स-
- ३१ विता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णविद-
धानः सन्धिविग्रह
- ३२ समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां
राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरु-
- ३३ भयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यतिगर्वितः कौन्थो
[न्तो]पि प्रशमी स्थिरसौहृदयोपि निर-
- ३४ सिता दोषवतामुदयसमयसमुपजनितजनतानुरागपरिपीडितभुवनसमर्थितप्रथितबा-
लादित्यद्वितीयनामा परम
- ३५ माहेश्वरः श्रीध्रुवसेनतस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्रणामधरिणिकषणजनितकिणलाञ्छ-
नललाटचन्द्रशंकलः शिशुभाव इव
- ३६ श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कारविभ्रमामलश्रुतिविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तार-
विन्दः कन्याया इव मृदुकरग्र-
- ३७ हणादमन्दीकृतानन्दविधिष्वसुन्धरायाः काम्मुर्के धनुर्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्यक-
लापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्ग-
- ३८ धृतचूडारत्नायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्र-
वर्ती श्री अज्जकपादानुध्यातः
- ३९ श्री धरसेन २ कुशली सर्वानेव यथासंबध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं
यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय
- ४० सिंहपुरविनिर्गतकिक्कटापुत्रग्रामनिवासीसिंहपुरचातुर्विद्यसामान्यभारद्वाजसगोत्र-
छन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणगु-
- ४१ हाढ्यपुत्रब्राह्मणार्जुनाय सुराष्ट्रेषु कालापकपथकान्तर्गतकिक्कटापुत्रग्रामोपारिवाटक-
शर्करापद्रकदक्षिणसीम्निष-
- ४२ ट्पञ्चाशत्पादावर्त्तपरिमाणक्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्वतः विण्हलसत्कवापी
दक्षिणतः वत्तकसत्कक्षेत्रं अपरतः
- ४३ कुटुम्बिविण्हलसत्कक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मणषष्टिभवसत्कक्षेत्रं तथासिंहपुरविनिर्गत-
सिंहपुरचातुर्विद्यसामान्यकिक्कटा-

- ४४ पुत्रग्रामनिवासिभारद्वाजसगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणगुहाढयपुत्रब्राह्मणमङ्गस्वा-
मिने सुराष्ट्रेषु कालापकप-
- ४५ थकान्तर्गतकिक्कटापुत्रग्रामे अपरसीम्नि षोडशपादावर्त्तपरिसरा वापी यस्या
आघाटनानि पूर्वतश्चत्रसत्कवापी दक्षिणतोप-
- ४६ रतश्च कुटुम्बिचन्द्रसत्कक्षेत्रं उत्तरतः महत्तरदासकसत्कक्षेत्रं तथा किक्कटापुत्रग्रा-
मोपरिवाटकशर्करापद्रकग्रामे अ-
- ४७ परसीम्नि अष्टाविंशतिपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्वतः कुटुम्बि-
बव्यस्थविरकसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः आश्विनिक-
- ४८ पुत्रग्रामीण कुटुम्बिवराहसत्कक्षेत्रं अपरतः आश्विनिपुत्र कध[ब]प्पटीयकस-
त्कक्षेत्रं उत्तरतो ब्रह्मदायिकभागीयकसत्कक्षेत्रं तथा
- ४९ चतुर्दशपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्रखण्डं यस्याघाटनानि पूर्वतः बव्यस्थविरकक्षेत्रमेव
दक्षिणतः कुटुम्बीश्वरक्षेत्रं अपरतः बप्पटीय-
- ५० कक्षेत्रमेव उत्तरतः ब्रह्मदेयिकबारिलकक्षेत्रं तथा षट् पत्तकाः येषामाघाटनानि
पूर्वतः विञ्छीयकक्षेत्रं दक्षिणतः कुटुम्बीश्वरक्षेत्रमेव
- ५१ अपरतः कु [टुम्बी]श्वरक्षेत्रमेव उत्तरतः पटानकग्रामसीमा एवमेतद्विंशत्युत्तर-
पादावर्त्तशतप्रमाणं वापीक्षेत्रं सोदृङ्गं स-
- ५२ परिकरं सधान्यहिरण्यदेयं सदशापराधं सोत्पद्यमानविष्टिकं सर्व-
राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्वप्रत्तदेव
- ५३ ब्रह्मदायवर्ज्यं न्यायेनाचन्द्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रा-
न्वयभोज्यं उदकातिसर्गेण धर्मदायोनिस्तृष्टः
- ५४ यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्रदिशतो वा न कैश्चि-
द्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्वा
- ५५ अनित्यान्यैश्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिरयमस्म-
द्दायानुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तं च बहुभिर्बहुधा भुक्ता राजा
- ५६ मिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं यानीह दारिद्र्यभया-
न्नेन्द्रैर्धनानि धर्मायतनीकृतानि निभुक्तमाल्यप्रतीमानि तानि को नाम साधुः
- ५७ पुनराददीत षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
तान्येव नरके वसेदितिदूतकोत्र राजपुत्रभ्रुवसेनः लिखितमिदं
- ५८ संधिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवश [?] भटपुत्रदिविरपतिस्कन्दभटेन सं ३२६
आषाढ सु १० स्वहस्तो मम

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! વલ્લીમાંથી અતુલબળસંપન્ન મિત્રોના મંડળમાં રહી અનેક જખમોથી પ્રતાપ પ્રાપ્ત કરનાર, અતિ બળથી તેમના શત્રુનો પરાજય કરનાર, નિજ પ્રતાપના ફળરૂપ, દાન, માન અને સમભાવથી નૃપોનો અનુરાગ પ્રાપ્ત કરનાર, અનુરક્ત નૃપોના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર અને અચ્છિન્ન રાજવંશવાળા પરમ માહેશ્વર ભટારકમાંથી, માતૃપિતાના ચરણકમળને પ્રણામ કરી સર્વ પાપ ઘેઈ નાખનાર, બાળપણથી કરમાં અસિધારી, શત્રુના મસ્ત માતંગોની શ્રેણી ભેદી મહાન પ્રતાપ દર્શાવનાર, જેના પદનખપંકિતની રશ્મિ તેના વિક્રમથી ચરણે નમતા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, સ્મૃતિઓના માર્ગ અનુસાર સુરક્ષણ કરી જનોનાં હૃદય રંજનાર અને આમ રાજ શબ્દનો અર્થ સત્ય કરનાર, રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપત્તિમાં કામ, ઈન્દુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ, અને કુબેર કરતાં અધિક, શરણાગતને સંકટમાંથી રક્ષણ આપવામાં પરાયણ હોઈ નિજ અર્થ તૃણવત્ લેખી લોગ આપનાર, અને વિદ્વાન્, મિત્રો અને પ્રણયિજનોનાં હૃદય પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજનાર, અને સકળ ભુવનનો સાક્ષાત્ આનંદ પરમમાહેશ્વર શ્રીશુહસેન પ્રકટ થયો હતો. તેનો પુત્ર જેનાં પાપોનાં સર્વ કલંક, નિજ પિતાના પદનખની રશ્મિના રૂપમાં ગંગાનદીનાં જલથી ઘેવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મીથી લાખો પ્રણયિ જનોનું પાલન થતું, તેના રૂપને લઈને ઘણા પ્રાપ્ત કરેલા શુભોથી જેનું અવલંબન થતું, જે નૈસર્ગિક બળ અને પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરતો, જે પૂર્વેના નૃપોનાં દાન ચાલુ રાખતો, જે નિજ પ્રજાને હણનાર કષ્ટ હરતો, જે શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસ-સ્થાન હતો, જેનું વિક્રમ નિજ સંઘટ શત્રુઓની લક્ષ્મી અને પ્રતાપને ઉપલોગ આપતાં, અને જેણે પરાક્રમથી વિમળ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી તે પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, જે તેનામાં એકત્ર થયેલા અને સકળ જગતને આનન્દ આપતા અદ્ભુત શુભોથી સર્વ દિગ્મંડળ ભરતો, અનેક યુદ્ધમાં જય કરી યશ મેળવનાર, તેના મિત્રોમાં સ્પષ્ટતાથી અન્ય કરતાં અધિક ભૂષિત સ્કન્ધ ઉપર મહાન્ મનોરથોનો ભાર ધારનાર, જે સર્વ વિદ્યાના અધ્યયનથી વિમલ મનવાળો હોવા છતાં બુદ્ધિશાળી લઘુ કવિતા લખી સ્હેલાઈથી પ્રસન્ન થતો. જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય સર્વ જનોથી અગાધ હતું છતાં સદાચારથી સ્પષ્ટ થતા ઉમદા સ્વભાવવાળો હતો, જેણે કૃતયુગના નૃપોથી સંચરતો માર્ગ જે બંધ થઈ ગયો હતો તે શુદ્ધ કરી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો, જેની લક્ષ્મીની મધુરતાનો ઉપલોગ ન્યાયપરાયણતાથી વિશુદ્ધ થતો, અને આમ ધર્માદિત્યનું અપર નામ મેળવ્યું હતું તે પરમમાહેશ્વર શિલાદિત્ય હતો. તેનો અનુજ, તેનો પાદાનુધ્યાત, ઉપેન્દ્રના વડીલ બન્ધુસમાન પ્રેમાળ વડીલ બન્ધુની અભિલાષિત રાજ્યસત્તા ધારનાર-ધુરિ ધારનાર વૃષભ જેમ સ્કન્ધ ઉપર ઠંઈક મહાન્ વસ્તુ ધારે છે તેમ નિજ બન્ધુની આજ્ઞાનું પાલન ફક્ત આનન્દ કરનાર, અને તેમ કરતાં આનન્દ અથવા મોહના પ્રેમ વડે તેવા શુભોનો ઘટાડો ન થવા દેનાર, જેનું ચિત્ત, તેનું પાદપીઠ નિજ પ્રતાપથી શરણ થયેલા અનેક નૃપોના સુગઠનાં મણિના પ્રકાશથી આવૃત્ત હતું છતાં મદ અથવા અન્ય તરફ હલકાઈથી વર્તવાના શોખથી મુક્ત હતું, જેના શત્રુઓને પણ તેઓ વિખ્યાત બળ અને મદવાળા હતા છતાં શરણ સિવાય તેના બળ સામે થવાનો માર્ગ ન હતો, જે જગત સુગંધિત કરનાર અનેક શુભો વડે કાલિની લીલાના પ્રસારની સામે અતિ બળથી થતો, જેનું હૃદય અદ્વય જનોના સર્વ દોષથી અસ્પર્શિત અને ઉમદા હતું, જે વિખ્યાત વિક્રમ અને શસ્ત્રકળામાં નિપુણ હોવાથી તેને સ્વેચ્છાથી ભેટતા શત્રુ નૃપોના મંડળની રાજ્યલક્ષ્મી વડે શૌર્યસંપન્ન જનોમાં પ્રથમ પદ પ્રાપ્ત કરતો તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરગ્રહ હતો. તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત, જે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોનાં હૃદય અતિ રંજતો, જેણે શુભસંચય અને દાનમાં ઉદારતાથી શત્રુઓના મનોરથનો પરાજય કરવાની યુક્તિ શોધી કહાડી, જે અનેક શાસ્ત્રો, કળા, અને લોકચરિતથી પૂર્ણ પરિચિત હોવાથી હૃદયમાં ગંભીર વિચારવાળો હોવા છતાં

અતિ આનન્દી પ્રકૃતિનો હતો, જેની અકૃત્રિમ નમ્રતા અને વિનય તેનાં બૂધણ હતાં, જેણે અનેક રણક્ષેત્રમાં વિજયધ્વજ ધારનાર પ્રબળ અને વિશાળ કરથી નિજ સર્વ શત્રુઓના મદનો નાશ કર્યો હતો, અને જેની આજ્ઞાનો નિજ ધનુષ્યના બળથી પરાજય કરેલી શસ્ત્રકળાવાળા અખિલ નૃપમંડળથી સ્વીકાર થતો, તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો. ત્હેનો અનુજ અને તેનો પાદા-નુધ્યાત જે સત્કૃત્યોમાં પૂર્વના સર્વ નૃપ કરતાં અધિક હતો, જે અતિ કઠિણ કાર્યો પૂર્ણ કરતો, જે પરાક્રમના સાક્ષાત્ મનુષ્યરૂપે હતો, જેની પ્રજા તે પોતે મનુ હોય તેમ તેના મહાન્ ગુણોના પ્રેમથી પૂર્ણ હૃદયથી તેને માન આપતી, જે કલંકરહિત, પૂર્ણ, ઉજ્જવળ અને અન્યને આનન્દ આપનાર સાક્ષાત્ શશિસમાન હતો, જે (તેના મહાન્ પ્રતાપના) ઉજ્જવળ તેજથી સર્વ દિશા ભરી તિમિર હણનાર અને નિત્ય પ્રકાશતો સૂર્ય હતો, જે અર્થપ્રાપ્તિ, અનેક પ્રયો-જનની વૃદ્ધિમાં અને ઉન્નતિની વૃદ્ધિ અર્થે નિજ પ્રજામાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતો, સમાસ, વિગ્રહ અને સંધિનાં કાર્યોના નિશ્ચયમાં નિપુણ [સંધિ અથવા સ્વરશાસ્ત્રના નિયમમાં-સમાસ છૂટો કરવામાં અને સમાસમાં નિપુણ] યોગ્ય સ્થાને આદેશ કરતો, [મૂળ સ્થાનમાં આદેશ કરનાર] અને સાધુઓને નીચા સ્થાનથી સંસ્કાર કરી માન આપતો [ગુણ અને વૃદ્ધિના ફેરફારથી શબ્દોને સાચું રૂપ આપતો], અને શાલાતુરીયની કળામાં નિપુણ હતો તે પરમમાહેશ્વર ધ્રુવસેન હતો. તે અતિ વિક્રમસંપન્ન હતો, છતાં દયાથી મૃદુ હૃદયવાળો હતો, વિદ્વાન્ હતો છતાં મહરહિવ હતો, તે વલ્લભ હતો, છતાં તેની વાસનાઓ વશ હતી, નિત્ય માયાળુ હતો છતાં દોષીને તે વણ દેતો: તેણે તેના ઉદય સમયે જનોમાં પ્રકટેલા અને ભૂમિમાં પ્રસરેલા અનુરાગથી તેનું ખાલાદિત્ય (ઉપાના સૂર્ય)નું બીજું નામ સત્ય કર્યું. તેનો પુત્ર, તેના પિતાના ચરણકમળને પ્રણામ કરતાં ભૂમિ પર ધર્ષણથી થએલા ચિન્હરૂપી ઈન્દુકલા લલાટ પર ધારનાર, જેની મહાન્ વિદ્યા ત્હેના રમ્ય કર્ણપર બાળપણમાં ધારેલાં મૌકિતક અલંકારસમાન શુદ્ધ છે, જેનાં ઠરઠમળ દાન [આપતાં રેડેલા] જળથી સદા ધોવાતા, જેનો આનન્દ કન્યાના કરના મૃદુઅહણુસમાન મૃદુ ઠરઠહી ઉન્નત થતો, જેણે ધનુર્વેદ માફક પોતાના ધનુષ્યથી જગતમાં સર્વ લક્ષિત વસ્તુઓ કરી છે, જેની આજ્ઞાનું પાલન સર્વ નમન કરતા નૃપોના મંડળથી શિર પર ધારેલાં રત્નો માફક થતું, તે નિજ પિતાનો પાદાનુધ્યાત, પરમમાહેશ્વર, પરમભટ્ટારક મહા-રાજધિરાજ, પરમેશ્વર અને ચક્રવર્તી શ્રી ધરસેન હતો. તે કુશળ હાલતમાં આ શાસનની સાથે સંબંધવાળા સર્વને શાસન કરે છે:—

તેમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતા પિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિઅર્થે વર્કરાપદ્રકની દક્ષિણમાં પદ પાદાવર્તનું એક ક્ષેત્ર, કિલ્લટાપુત્ર વિષય, સુરાષ્ટ્રમાં ઠાલાપક પથમાં એક ગામ બ્રાહ્મણ ગુહ-દયના પુત્ર, કિલ્લટાપુત્રમાં વસતા, પૂર્વે સિંહપુરના, સિંહપુરના ચાર વેદ જાણતા દ્વિજોમાં માન પામેલા, ભારદ્વાજ ગોત્રના અને છન્દોગ સપ્તધ્યારી બ્રાહ્મણ અન્થુનને આપ્યું છે. ક્ષેત્રની સીમા:—પૂર્વે વિન્હલસત્કંકવાપી, દક્ષિણે વત્તુકસત્કંકક્ષેત્ર; પશ્ચિમે કુટુમ્બિ વિન્હલસત્કંકક્ષેત્ર; ઉત્તરે બ્રાહ્મણ પદિ ભવસત્કંકનું ક્ષેત્ર. અને વળી બ્રાહ્મણ ગુહદયના પુત્ર, કિલ્લટાપુત્રમાં વસતા, પૂર્વે સિંહપુરના, સિંહપુરના ચાર વેદ જાણતા દ્વિજોથી માન પામેલા, ભારદ્વાજ ગોત્રના, છન્દોગ સપ્તધ્યારી બ્રાહ્મણ મનુ સ્વામિનને, સુરાષ્ટ્રમાં કલપ માં, કિલ્લક ગામની પશ્ચિમ હદપર ૧૬ (સોળ) પાદાવર્તનું એક વાપી. જેની સીમા:— પૂર્વે ચત્રસત્કંક વાપી, દક્ષિણે અને પશ્ચિમે કુટુમ્બિ ચન્દ્રસત્કંક ક્ષેત્ર અને ઉત્તરે મહક ક્ષેત્ર: તથા વર્કરાપદ્રક ગામની પશ્ચિમ હદપર કિલ્લટાપુત્ર વિષય, ૨૮ પાદાવર્તનું ક્ષેત્ર જેની સીમા—... .. તથા ૧૪ પાદાવર્તનું એક ક્ષેત્ર જેની સીમા—... .. , તથા ૬ પત્તકો જેની સીમા:—પૂર્વે દક્ષિણે, પશ્ચિમે, અને ઉત્તરે પટાનક ગામની હદપર

વાપીક્ષેત્ર ૧૮૨ પાદાવર્તનું. આ સર્વ સ્થાવર મીલકતના હક્ક સહિત અને તેના પર સર્વ સહિત, તેમાં ઉત્પન્ન થતા સર્વની જાતમાં કે સુવર્ણમાં આવક સહિત, પૂર્વે કરેલાં દેવો અને દ્વિજેનાં દાન વર્જ્ય કરી મેં આપ્યું છે. આ સર્વ રાજપુરુષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, અને પુત્ર પૌત્રના ઉપલોગ માટે સૂર્ય, ચંદ્ર, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી છે. આથી પ્રદ્વદેયના નિયમ અનુસાર કોઈ ઉપલોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ પ્રતાપ ચંચળ છે, મનુષ્યત્વ અક્ષાર છે, એ મનમાં રાખી અને ભૂમિદાનમાંથી ઉદ્ભવતાં સારાં ફળ જાણી આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને ચાલુ રાખવું. કહ્યું છે કે આ ભૂમિનો સગર આદિ ઘણા નૃપોએ ઉપલોગ કર્યો છે. જે જે સમયે ભૂપતિ તેને તેનું ફળ છે. દારિદ્ર્યના ભયથી નૃપોથી દાનમાં દેવાએલી વસ્તુઓ, ઉપલોગ થયેલા કુસુમસમાન કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે? ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦,૦૦૦ વર્ષ વસે છે અને તે હરી લેનાર અથવા હરી લેવા દેનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. દ્વતક, ધ્રુવસેન કુમાર છે. દિવિરપતિ વર્ષ (?) ભટના પુત્ર સંધિવિગ્રહિક દિવિરપતિ સ્કન્દભગ્નથી કોતરાયું સંવત્ ૩૨૬ અષાઢ શુદ્ધિમાં મારા સ્વહસ્ત.

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૦ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૩

આ દાનપત્રનાં પતરાંઓનું માપ ૧૪.૫ ઈંચ×૧૧” નું છે. ઠડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાઈ ગયાં છે. તે શિવાય પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અક્ષરો ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા દાનપત્રને મળતાં, બહુ ચોખ્ખા અને છૂટા છૂટા છે. લખાણની ભૂલો બહુ થોડી છે. પરંતુ ખરબડ ૧ લાના વર્ણનનો મોટો ભાગ ધરસેન ૨ જાને લગતા ભાગની ફક્ત પુનરુક્તિ છે. આ ભૂલ બંને ઠેકાણે આવતા “ શતસહસ્રો ” શબ્દને લીધે થઈ છે.

વંશાવળીમાં કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી. પરમમાહેશ્વર રાજાઓનો મહાન રાજા, પરમેશ્વર રાજાધિરાજ ધરસેન ૪ થાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બે દાનપત્રોમાં સંવત્ ૩૨૬ અને ૩૨૮^૧ છે. સંવત્ ૩૨૨ તથા સંવત્ ૩૨૮ નાં નુકસાન પામેલાં બે પતરાંઓ, એક વળામાં, તથા બીજું હાલ બો. ધ્રે. રો. એ. સો. ના સંગ્રહમાં, સાચવેલાં મેં જોયાં છે. આપણા દાનપત્રની તારીખ સંવત્ ૩૩૦, ધરસેનના રાજ્યના અંતથી બહુ દૂર હોવા સંભવ નથી. કારણ, તેના પછી આવતા ધ્રુવસેન ૩ જાના એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્રમાં તારીખ સંવત્ ૩૩૨ લખેલી છે. ધરસેનના રાજ્યની શરૂવાત બહુ ચોક્કસ નથી, કારણ કે તેની પહેલાં આવનાર ધ્રુવસેન ૨ જાનું તારીખ ૩૧૦ નું ફક્ત એક જ દાનપત્ર મળ્યું છે.

કાસર ગામમાં વસતા, આનર્તપુરના રહીશ કેશવમિત્રના પુત્ર, શાર્કરાક્ષિ ગોત્રના ઋગ્વેદી પ્રાદ્યણ નારાયણમિત્રને દાન આપ્યું છે. તેને લગાડેલું “ આનર્તપુર-ચાતુર્વિંશ ” એટલે “ આનર્તપુરનો એક ચતુર્વેદી ” એવું વિશેષણ, પ્રાદ્યણ જ્ઞાતિનો જે પેટા-ભાગ અથવા લેહમાં તે હતો તે ખતાવે છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. બીજાં પતરાંઓ ઉપર ચાતુર્વિંશ શબ્દ પહેલાં તથા લગાડેલ આપણે જોયો છે, એટલે તત્ચાતુર્વિંશ હોય છે. આ દાનપત્રમાં જ્યાં જ્યાં તથા લગાડેલું ત્યાં ચતુર્વેદીના નિવાસસ્થાનને સંબોધન કર્યું છે, એમ દેખાય છે.

દાનમાં ખેટક જીવલામાં સિંહપદ્ધિકા તાલુકામાં આવેલું દેસુરક્ષિતજી નામનું ગામ આપેલું છે. દાનનો હેતુ હરમેશ મુજબનો છે. વર્ણવેલા બે અધિકારીઓમાં, દૂતક રાજપુત્રી ભૂપા, અને દિવાન તથા મુખ્ય મંત્રિ સ્કંદભટ છે. અધિકારીના દરજ્જામાં એક સ્ત્રી હોવાનું જરા અજાણ્ય જેવું છે. તે પોતાની ફરજ કોઈના પ્રતિનિધિ તરીકે બજાવતી હતી એવું માનીએ તો જ આ સમજાય તેમ છે.

આહિ લખેલો સ્કંદભટ મેં પ્રથમ અનુમાન કર્યું હતું તેમ શુભસેન અને ધરસેન ૨ જાનો મંત્રિ સ્કંદભટ નથી,^૩ આ બે જુદી વ્યક્તિઓ છે તેની સાબિતીનું કારણ, એક તો એ છે કે, સંવત્ ૨૪૦ થી સંવત્ ૩૩૦ સુધી એટલે ૬૦ વર્ષ સુધી એક જ માણસ અધિકાર ભોગવી શકે એ અસંભવિત છે; બીજું, શીલાહિત્ય ૧ લાએ સ્કંદભટના પિતા ચંદ્રભટ્ટને સંવત્ ૨૮૬માં પોતાના દિવાન તરીકે રાખ્યો હતો.^૪

* ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૩ જી. પ્યુલ્કર. ૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૫ અને ૪૫ ૨ સરખાવો-દાખલા તરીકે ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ વો. ૬ પા. ૧૭ ૩ ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૧૭૩ ૪ જ. બો. પ્રા. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૧૨

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- १ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्धर भरुकच्छवासकात्प्रसभप्रणतमित्राणां मैत्र-
काणामतुलबल-
- २ [सं] पन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्जवो-
पार्जिता-
- ३ नुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावासरज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यव-
च्छिन्नराजव-
- ४ शौन्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खङ्गद्वितीय-
बाहुरेव समद-
- ५ परगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्त-
पादनखरश्मि-
- ६ संहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्तराजशब्दो
रूपकान्तिस्थैर्यगाभीर्य-
- ७ बुद्धिसम्पद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधिन्निदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभय-
प्रदानपरतया तृणव-
- ८ दपास्ताशेषखकार्यफल प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्पणयिहृदयः पाद-
चारीव सकलभुवन-
- ९ मण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तान-
विस्तृतजाह्नवीजलौघ-
- १० प्रक्षालिताशेषकल्मषैः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभस-
माभिगामि[कै]र्गुणैस्स-
- ११ हजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिमृष्टानामनुपाल-
यिता धर्मदायानामपाकर्त्ता
- १२ प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्ष-
लक्ष्मीपरिभोगद[क्ष]विक्र-
- १३ मो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-
दानुध्यातः सकलजगदानन्द-
- १४ नात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डला-
[अ] द्युतिभासुरतरान्स-

- ૧૫ પીઠો વ્યૂહગુરુમનોરથમહાભાર [:] સર્વવિદ્યાપરાપરવિભાગાધિગમવિમલમતિર-
[પિ] સર્વતસ્પુભાષિતલ-
- ૧૬ વેનાપિ સુખોપપાદનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાધગામ્ભીર્યહૃદયોપિ સુચરિતાતિશય-
સુવ્યક્તપરમક[લ્યા]-
- ૧૭ ણસ્વભાવઃ સિલીભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોદગ્રકીર્તિર્દ્વર્માનુપરોધોઞ્જવ-
લતરીકૃતાર્થસુખસમ્પદુ-
- ૧૮ પસેવાનિરૂઢધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશીલાદિત્યસ્તસ્યાનુજસ્ત-
ત્પાદાનુધ્યાતઃ સ્વયમુપે[દ્ર]-
- ૧૯ ગુરુણેવ ગુરુણાત્યાદરવતા સમભિલષણીયામપિ રાજલક્ષ્મીં સ્કન્ધાસક્તાં પરમભદ્ર
ઈવ ધુર્યસ્તદાજ્ઞાસમ્પા[દ]-
- ૨૦ નૈકરસતયેવોદ્વહન્સ્વેદસુખરતિભ્યામનાયાસિતસત્ત્વસમ્પત્તિઃ પ્રભાવસમ્પદ્વ[શી]-
કૃતનૃપતિશતસહસ્રો-
- ૨૧ પર્જીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂલોભાદિવાશ્રિતઃ સરભસમાભિગામિકૈર્ગુણૈસ્સહજશક્તિશિક્ષાવિ-
શેષવિસ્માપિતા-
- ૨૨ સ્વિલધનુર્દ્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્માદાયાનમપાકર્ત્તા પ્રજોપ-
ધાતકારિણામુ-
- ૨૩ પહ્લવાનાં દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય સંહતારાતિયક્ષલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષ-
વિક્રમો વિક્રમો-
- ૨૪ સંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશ્વરગ્રહસ્તસ્ય તનયસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ
સકલવિદ્યાધિગમ-
- ૨૫ વિહિતનિલિલવિદ્વજ્જનમનઃપરિતોષાતિશયઃ સત્ત્વસમ્પદા ત્યાગૌદાર્ય્યેણ ચ વિ-
[ગ] તાનુસન્ધાનશમાહિતારાતિ-
- ૨૬ પક્ષમનોરથાક્ષમઙ્ગઃ સમ્યગુપલક્ષિતાનેકશાસ્ત્રકલાલોકચરિતગ[હ] રવિભાગોપિ
પરમભ-
- ૨૭ દ્રપકૃતિરકૃત્રિમપ્રશ્રયવિનયશોભાવિભૂષણઃ સમરશતજયપતાકાહરણ-

પં. ૨૦ લખાણુનો ભાગ સહસ્રોપજીવ્યમાન થી પાર્થિવશ્રીઃ (પં. ૨૪) સુધીનો લખનારની ભૂલથી
ફરી વાર લખાયો છે, જ્યારે અરમહનું ખરું વર્ણન છોડી દેવામાં આવ્યું છે. પં. ૨૫ વાંચ્યો સમાહિત.

पतरुं बीजुं

- १ प्रत्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुःप्रभावपरिभू-
तास्त्राकौ-
- २ शलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन-
स्तस्यानुजः
- ३ तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्वनरपतिरतिदुस्साधानामपप्रसाधयिता
विषयाणा मू-
- ४ त्रिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः
प्रकृति-
- ५ भिराधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्क × कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापा-
स्थगितदिगन्तरालप्रध्व-
- ६ न्सितध्वान्तराशिस्सततोदितसविता प्रकृतिभ्यः परंप्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्र-
योजनानुपन्धमागम-
- ७ परिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृ-
द्धिविधानजनितसंस्का-
- ८ रस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृ-
दुहृदयः श्रुतवानप्य-
- ९ गर्जितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदयोपि निरसिता दोषवतामुदयसमयसमुपज-
नितजनतानुरागपरि-
- १० पिहित भुवनसमर्थितप्रथितबालादित्य द्वितीय नामा परममाहेश्वरः श्रीधुवसेन-
स्तस्य सुतस्तत्पादकम-
- ११ लप्रणा[मघ]रणिकषणजनितकिणलाञ्छनललाटचंद्रशकलः शिशुभाव[एव]
श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कार-
- १२ विभ्रमामलश्रुतविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदुकरग्र-
हणादमन्दकृतानन्द
- १३ विधिर्वसुन्धरायाः कार्मुकधनुर्वेद इव सम्भाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसाम-
न्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडा-
- १४ [र]लायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
चक्रवर्तिश्रीधरसेन × कुशली
- १५ सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो ऽ पुण्याप्यायनाया-
नर्त्तपुरविनिर्गत कासरग्राम-

पं. १ वांयो विध्वंसित. पं. ३ वांयो मपि; विषयाणां. पं. ५ वांयो प्रतापस्थगित. पं. ६ वांयो प्रध्वंसित;
नुबन्ध.

- १६ निवास्यानर्त्तपुरचातुर्विद्यसामान्यशर्कराक्षिसगोत्रबह्वृचसब्रह्मचारीब्राह्मणकेशव-
मित्रपुत्रब्राह्मणनारायणा—
- १७ मित्राय खेटकाहारे सिंहपल्लिकापथके देसुरक्षितिजग्रामः सोदङ्गः सोपरिकरः
सभूतवातप्रत्यायः सधान्य-
- १८ हिरण्यादेयः सदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः
पूर्वप्रत्तदेव-
- १९ ब्रह्मदेयब्राह्मणविंशतिरहि [त]ः भूमिच्छिन्नन्यायेनाचन्द्रार्काणवक्षितिसरित्पर्व-
तसमकालीनः पुत्रपौत्रा—
- २० न्वयभोम्यः उदकातिसर्गेण धर्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्मदेयाग्रहारस्थि-
त्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः
- २१ प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्पस्मद्वैशैरन्यैर्वा
अनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरं मा-
- २२ नुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्य-
श्चैत्युक्तञ्च—
- २३ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा
फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभया-
- २४ नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः
पुनराददीत ॥ षष्टि वर्ष—
- २५ सहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत्
दूतकोत्र राजदुहितृभूपा ॥ लिखितमि—
- २६ दं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिचन्द्रभट्टिपुत्रदिविरपतिश्रीस्कन्दभटेनेति सं ३३०
मार्गाशिर श्रु ३ स्वहस्तो मम= ॥

ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

સં. ૩૩૦ દિ. માર્ગશીર્ષ સુ. ૨

ડો. જે. ધરજેસની કૃપાથી મને મળેલા ઉલટા ફોટોગ્રાફોગ્રાફ ઉપરથી ધરસેન ૪ થાના આ નવા તામ્રપત્રનું અક્ષરાન્તર કરેલું છે. ડો. ધરજેસે જણાવ્યા મુજબ મૂળ પતરાંઓ ગયા વર્ષ- (૧૮૮૫ ઈ. સ.)માં ખેડા જીલ્લામાંથી મળેલાં છે. તે સાધારણ રીતે સુરક્ષિત છે અને બીજા પતરાના થોડા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. તેની લંબાઈપહોળાઈ આશરે ૧૨ $\frac{૩}{૪}$ ઈંચ×૧૦ $\frac{૩}{૪}$ ઈંચ છે. પહેલા પતરામાં ૨૮ પંક્તિ છે. અને બીજામાં ૨૬ પંક્તિ છે, જેમાંની છેલ્લી બેને 'સ્વહસ્તો-મમ' ની જગ્યા કરવા જરા સંકડાવી છે. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૪ મે તથા વો. ૭ પા. ૭૩ મે પ્રસિદ્ધ થયેલાં ધરસેન ૪ થાનાં તામ્રપત્રોના અક્ષરને મળતા જ આમાં અક્ષર છે. લેખની ઇબારત સારી છે. કેટલાક લેખન દોષો છે તેમ જ અક્ષરોમાં ફેર છે. વંશાવલિમાં ખાસ કંઈ નવીન નથી, પણ લેખમાં કેટલાક ઉપયોગી મુદ્દાઓ છે.

વો. ૭ પા. ૭૩ મે અને વો. ૧૦ પા. ૨૭૮ મે આપેલાં બીજાં દાનપત્રોની માફક આ દાન પણ ભરૂચ(ભરૂચ)માં વિજય (યાત્રા)નો મુકામ હતો ત્યાંથી અપાએલ છે. ધરસેન ૪ થો તે વખતે વિજયયાત્રાએ તે બાબત ગયો હોય કે માત્ર પોતાના પ્રદેશમાંથી પસાર થતાં ત્યાં રહ્યો હોય, પણ તે ઉપરથી એટલું તો પુરવાર થઈ શકે કે નર્મદા નદી પર્યંતનો ભરૂચ જીલ્લાનો ભાગ વલ્લીના રાજ્ય નીચે હોવો જોઈએ.

પં. ૪૧-૪૨ માં આપેલ છે કે દાન લેનાર બ્રાહ્મણ અદિતિશર્મનૂ બ્રાહ્મણ ભવીનાગનો પુત્ર પરાશર ગોત્રનો અને વાજસનેયી શાખાનો હતો. ઉદુમ્બરગંધુર છોડીને આવેલા અને ખેડામાં રહેતા ઉદુમ્બરગંધુર ચાતુર્વેદી પૈકીનો તે હતો. ઉદુમ્બરગંધુર સ્થળના નામ તરીકે કદિ જોયું નથી, પણ હાલ ઉમર (ઉદુમ્બરનું અપભ્રંશ)ની સાથે સમાસવાળાં ઘણાં ગામનાં નામ મળી આવે છે તેથી તે મુજબ ઉદુમ્બરગંધુર પણ ગામનું નામ હશે, એમ હું અનુમાન કરું છઉં. ખેડા પંચમહાલ અને અમદાવાદ જીલ્લામાં અત્યારે રહેતા ઉદુમ્બર બ્રાહ્મણો આ ઉદુમ્બરગંધુર ચાતુર્વેદીના વંશજ હોવા જોઈએ.

માલતીમાધવમાં ભવભૂતિએ પોતાને ઉદુમ્બર બ્રાહ્મણ અને વિદર્ભ અથવા ખરારના રહેવાસી તરીકે વર્ણવ્યો છે તેથી ઉદુમ્બરગંધુરનું પ્રાચીનત્વ સિદ્ધ થાય છે.

દાનમાં અપાએલી વસ્તુનું વર્ણન પં. ૪૩ થી ૫૦ માં છે. અદિતિશર્મનને જે ખેતરો અને ભૂમિ દાનમાં આપેલાં છે. ખેટક (ખેડા) જીલ્લામાં કોલંબમાં ખેડાના માપ અનુસાર જે દ્વીપિટુક સાળ વાવી શકાય તેવડું વડસોમાલિકા ગામના અગ્નિપાદરમાં એક ખેતર આપેલું, જેની સીમા નીચે મુજબ છે. પૂર્વે સીહમુહિજ્જ આમની સીમ, દક્ષિણે વિશ્વપલ્લિ ગામની સીમ, પશ્ચિમે શમીકેદાર ખેતર દ્રાણની માલીકીનું અને ઉત્તરમાં ખગ્ગડિકેદારી મહેશ્વરની માલીકીનું ખેતર છે. દ્વીગ્નોમેટ્રીકલ સર્વેના નકશામાં જોતાં મહમુદાબાદની પૂર્વે હાલનું વંટવાલી તે વડસોમાલિકા હોવું જોઈએ. તેની અગ્નિખૂણાની સીમની પૂર્વમાં સીહુજ્જ અથવા સુજ્જ નામનું મોટું ગામડું છે તે સ્પષ્ટરીતે સીહ મુહિજ્જ હોવું જોઈએ. વંટવાલીની અગ્નિખૂણાની સીમની બરાબર દક્ષિણે વન્સોલ નામનું ગામડું છે, જે વિશ્વપલ્લિને મળતું આવે છે. આ પ્રમાણે ગામે નિશ્ચિત કરીએ તો કોલમ્બ તે મહમુદાબાદ તાલુકાનો અમુક ભાગ હોવો જોઈએ.

* ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૩૫ ડો. જી. ખુલર.

બીજું ખેતર કોટીલ નામનું હતું અને તે બે પીઠક સાળ વાવી શકાય તેવડું હતું અને તે નગરકપથકમાં (નગરની આસપાસના તાલુકામાં એટલે કે ખેડા તાલુકામાં) દુહુદુહુ ગામની સીમમાં હતું. તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વે મહત્તર ગોદલકનું આટીરમણકેદાર નામનું ખેતર અને સખલીલકનું ખણકેદાર નામનું ખેતર, દક્ષિણે બાઈણણપંદિલ નામના ગામની સીમ, પશ્ચિમે શુકપંદિલ ગામની સીમ અને ઉત્તરે આરલિકેદાર શમીકેદાર અને બે રાફડા હતા; તથા પૂર્વ સીમમાં દુહુદુહિકાના પાદરમાં ભૂધી આપેલી હતી. તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં કપિત્યોન્દન, દક્ષિણમાં વિશીણણે નામનું કેદારિક, પશ્ચિમમાં કપિત્યોન્દની અને ઉત્તરમાં આદ્યણ વૈર-ભટના બ્રહ્મદેવ ક્ષેત્રની પહેલી બાજુની બે ઉન્દની.

ભૂધી શબ્દનો અર્થ હાલન: ડિંદી ભીટી અગર ભીટ શબ્દની માફક તળાવ પાસેની ચઢી-યાતી જમીન એવો થવો જોઈએ. ઉન્દનીનો અર્થ પાણીનો કુંડ અગર ખેતીવાડી માટે પાણીની નહેર હોવો જોઈએ. કેશમાં આપેલ શૂન્યવાટિકા તેનો અર્થ આંહી થતો લાગતો નથી. દાનની શરતોમાં પૂર્વપ્રત્તદેવબ્રહ્મદેવ પછી આદ્યણ વિંશતિ એ શબ્દો બીજાં દાનપત્રોમાં મળતા નથી, તેથી ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે.

ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૩ મે આપેલા અલીણાના દાનપત્રમાં છે તેવી રીતે આંહી પણ દ્વતક તરીકે રાજપુત્રી ભૂવા આપેલ છે. ધરસેનના દાનપત્રમાં રાજપુત્રી ભૂપા આપેલ છે. સંભવ છે કે આંહી પણ તે જ સ્ત્રી હોય અને ભૂપા તે ભૂવાને બદલે ભૂલથી લખાયું હોય.

આ લેખની તિથિ સંવત્ ખાસ ઉપયોગી છે. છેલ્લી પંક્તિમાં સં. ૩૩૦ દ્વિ. માર્ગશિર સુ. ૨ એમ આપેલ છે. આમાં આપેલ અધિક માર્ગશિર માસથી આ વલભી દાનપત્રોનો સંવત્ ક્યારે શરૂ થયો તે નિશ્ચય થઈ શકે છે. અત્યારે જો કે માર્ગશીર્ષ, પૌષ અને માઘ માસ અધિક આવી શકતા નથી, પણ નેપાલના એક શિલાલેખમાં મી. સી. બેન્ડેને નેપાલમાંની મુસાફરી નામના પુસ્તકમાં બતાવ્યા મુજબ પ્રથમ પૌષ મળેલો છે. તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે સમયે તે મહિનાઓ અધિક થઈ શકે છે. આ લેખથી આ પ્રમાણે સમર્થન મળ્યાથી અત્યાર સુધીની ત્રણે જુદી જુદી ગણતરીની સાલો વિચેનાના ડો. રકમ પાસે રજુ કરવામાં આવી. જનરલ કર્નીગહેમ પ્રમાણે ૧૬૭ ઈ. સ. થી આ વર્ષ શરૂ થાય છે. સર ઈ. સી. બેઈલી પ્રમાણે ૧૮૦ ઈ. સ. થી શરૂ થાય છે અને બેઈની પ્રમાણે ૩૧૬ ઈ. સ. થી શરૂ થાય છે. આ ત્રણે ગણતરી પ્રમાણે આ સંવત્ ૩૩૦ ખરોખર ઈ. સ. ૪૬૬-૪૬૮ ઈ. સ. ૫૧૬-૫૨૧ અને ઈ. સ. ૬૪૮-૬૫૦ પૈકી કઈ સાલમાં માર્ગશિર અધિક હતો તે તપાસ કરતાં માર્ગશીર્ષ અધિક માસ માત્ર ૬૪૮ ઈ. સ. માં જ મળે છે અને તેથી ૩૧૬ ઈ. સ. પહેલાં આ સંવતની શરૂવાત બીલકુલ અસંભવિત થઈ જાય છે, એટલે કે આ શુભ વલભી સંવત્ ઈ. સ. ૩૧૬ થી શરૂ થાય છે તે સિદ્ધ થાય છે.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं.

- १ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्भरुकच्छवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
बलसम्पन्नम-
- २ ण्डलोभोगससक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतादानमानार्जवोपार्जितानुरागाद-
नुरक्तमौल-
- ३ भृतश्रेणीबलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादिव्यवच्छिन्नराजवङ्शान्माता-
पितृचरणारविन्दप्र-
- ४ णतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फो-
टनप्रकाशितसत्त्व-
- ५ निकष[:]तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसङ्घतिः सकल-
स्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपा-
- ६ लनप्रजाहृदयरञ्जनान्वर्थराजब्दो रूपकान्तिस्थैर्यगाम्भीर्यशुद्धिसम्पद्भिः स्मरश-
शाङ्काद्रिराजोदधिनिदश-
- ७ गुरुधनेशानतिशयानः शरणाशताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्यफल-
प्रार्थनाधिकार्थ-
- ८ प्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोशप्रमोदः
परममाहेश्वर-
- ९ श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषक-
ल्मषः प्रणयिशतसह-
- १० स्रोपजीव्यमानसम्पद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षा-
विशेषविस्मापिताखिलधनु-
- ११ र्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिमृष्टानामनुषालयिता धर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातका-
रिणामुपप्लवानां दर्श-
- १२ यिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य सङ्घतारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्र-
मोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्री [:]
- १३ परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगु-
णसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्ग[ण्ड]-
- १४ लः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरान्सपीठोदूढगुरुमनोरथम-
हाभारः सव्वविद्यापरा-

पं. १ वाच्ये ओं. पं. २ वाच्ये पनतदान. पं. ३ वाच्ये शरणागता. पं. ८ वाच्ये लाभोग पं. १० वाच्ये
माभिगामि पं. ११ वाच्ये मनुपाल. पं. १४ वाच्ये सर्वविद्या

- १५ वरविभागाधिगमविमलमातिरपि सर्वतस्सुभासितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः-
समग्रलोकागाध-
- १६ गाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतशुग-
नृपतिपथविशोधनाधिगतो-
- १७ दमकीर्तिर्द्धर्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसम्पदुपसेवानिरूढधर्मादित्याद्वितीयना-
मां परममाहेश्वरः श्रीशिलादित्यः
- १८ तस्यानुजस्तत्पादानुध्यात[:] स्वयमुपे[न्द्र]गुरुणेव गुरुणात्यादरवतासमभिल-
षणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धसक्तां परमभद्र
- १९ इव धुर्यस्तदाज्ञासम्पादनैकरसतयेवोद्धहन्खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसम्पत्तिः
प्रभावसम्पद्वशीकृत-
- २० नृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः
प्रणतिमेकां परित्यज्य
- २१ प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामो-
दविमलगुणसङ्घतिप्र-
- २२ सभविघटितसकलकलिविलसितगतिर्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृ-
दयः प्रख्यातपौरुषास्त्र-
- २३ कौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषः प्रथमसं-
ख्याधिगमः परममाहेश्वर-
- २४ श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्ज-
नमनःपरितोषातिशयःसत्त्वस-
- २५ ऋपदा त्यागौदार्येण च विगतानुसन्धानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्य-
गुपलक्षितानेकशास्त्रकला-
- २६ लोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समर-
क्षित-
- २७ जयपताकाहरणप्रत्यग्रेदमबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुः-
प्रभावपरि-
- २८ भूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसे-
नस्तस्यानुजः

पतरुं बीजुं

- २९ तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि साधयिता
 ३० विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव
 स्वय-
 ३१ मम्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्कx कुमुदनाथ
 प्राज्यप्र-
 ३२ तापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितस्सविता प्रकृतिभ्यः परं
 प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथ-
 ३३ प्रयोजनानुबद्धमागमपरपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरू-
 पमादेशं ददद्गुण-
 ३४ वृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां राज्यसालातुरीयतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः
 प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदु-
 ३५ हृदयः श्रुतवानप्यगर्वितः कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदय्योपि निरसिता दोषवता-
 मुदयसमयमुपजनित-
 ३६ जनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थनप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः
 श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुत
 ३७ तत्पादकमलप्रणामधराणिकषणजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव
 श्रवणनिहितमौक्तिका-
 ३८ लङ्कारविभ्रमामलश्रुतविशेषः प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदु-
 करग्रहणादमन्दीकृतानन्द-
 ३९ विधिर्व्वसुन्धरायाः कान्मुके धनुर्व्वेद इव सम्भाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसा-
 मन्तमण्डलेत्तमाब्भधृतचूडारत्नायमा-
 ४० नशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधरसेन
 * कुशली सर्वानेव समाज्ञाप-
 ४१ यत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो २ पुण्याप्यायनाय उदुम्बरगह्वरवि-
 निर्गतखेटकवास्तव्योदुम्बरगह्वरचातु-
 ४२ र्व्वद्यसामान्यपराशरसगोत्रवाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणभवीनागशर्म्मपुत्रब्राह्मणादि-
 तिशर्म्मणे खेटका-
 ४३ हारे कोलम्ये वडुसोमालिकाग्रामपूर्व्वसीम्नि खेटकेमानेन व्रीहिद्विपिटुकद्वयवापं
 सभृष्टीकं क्षेत्रं यस्या-

पं. ३० वांये। भिर्मनु पं. ३३ वांये। परिप; नुरुप. पं. ३४ वांये। शालातुरीय पं. ३६ वांये। समर्थित;
 सुत पं. ३८ वांये। काम्मुके; तमाज्ञ. पं. ४२ वांये। र्व्वद्य पं. ४३ वांये। खेटका

- ४४ घाटनानि पूर्वतः सीहमुहिज्जग्रामसीमा दक्षिणतो विश्वपल्लिग्रामसीमा अपरतो द्रोणकसत्कशमीकेदारक्षेत्रं
- ४५ उत्तरतो महेश्वरसत्कखण्डिकेदारीक्षेत्रं तथा नगरकपथकान्तर्गतदुहुदुहुग्रामे दक्षिणापरसीमिस्वेटक-
- ४६ मानेन व्रीहिद्विपीठकवापं कोटीलकक्षेत्रं यस्याघाटनानि पूर्वतः आटिरमणकेदार-संज्ञितं महत्तरगोलकसत्कक्षेत्रं
- ४७ सम्भीलकसत्कखण्डकेदारश्च दक्षिणतः जाइणपल्लिग्रामसीमा अपरतो गुडुप-ल्लिग्रामसीमा उत्तरतआरीलकेदारः शमी-
- ४८ केदारो वल्मीकद्वयञ्च तथा पूर्वसीमि दुहुदुहिकापद्रके भृष्टी यस्या आघाटनानि पूर्वतः कपित्थोन्दन दक्षिणतो विशीणोञ्जित-
- ४९ केदारिक अपरतः कपित्थोन्दनी उत्तरतः ब्राह्मणवैरभटसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रमतिक्रम्य उन्दनीद्वयं एवं क्षेत्रद्वयं सभृष्टीकं
- ५० सोद्रङ्गं सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधं सोत्पद्यमान-विष्टिकं सर्व्वराजकीयानामहस्त-
- ५१ प्रक्षेपणीयं पूर्व्वप्र[च]देवब्रह्मदेयब्राह्मणविङ्शतिरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाच-न्द्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनं
- ५२ पुत्रवौत्रान्वयभोग्यं उदकातिसर्गेण धम्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितयाब्रह्मदय-स्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः प्रदिश-
- ५३ तो वा न कैश्चिद्यासेधे वर्त्तितव्यमागाभिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वङ्शजैरन्यैर्वा अनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलम-
- ५४ वगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
- ५५ तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुक्त-माल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥
- ५६ [षष्टि] वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् दूतकोत्र राजदुहितृभूवा ॥
- ५७ [लिखित] मिदं सन्धिविग्रहाधीकृतदिविरपातिवत्रभट्टिपुत्रदिविरपतिश्रीस्कन्दभटे-नेति । सं २०० ३० द्वि. मार्गशिर शु २ स्वहस्तो मम-

पं. ४७ वांयो सीमा पं. ४८ ४६।२५ विंशीर्णसंज्ञित वांयन होध शङ्के. पं. ५२ वांयो पौत्रा धर्म्म. पं. ५५ वांयो नरेन्द्रै

ધ્રુવસેન ૩ જનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૪ માઘ સુદ ૯ (ઇ. સ. ૬૫૩-૫૪)

ઉપર પ્રસિદ્ધ કરેલા^૧ રાષ્ટ્રકૂટના દાનપત્રની પેઠે નીચે આપેલા દાનપત્રનો મૂળ લેખ ગુજરાતમાં કપડવણુજમાં મળ્યો હતો. આ લેખ ઉપસાવેલા કાંઠાવાળાં બે તામ્રપત્રોના અંદરના ભાગમાં કોતરેલો છે. દરેક પતરાનું માપ ૧૩" x ૧૦^૩/_૪" નું છે. જમણી બાજુની કડી ખોવાઈ ગઈ છે. ડાબી બાજુની કડી જેના ઉપર મુદ્રા છે તે વિસમ આકૃતિની આશરે ૬" જડી છે. લંબગોલાકૃતિની મુદ્રાનું માપ ૨" x ૨^૩/_૪" નું છે. તેના ઉપર ઉપસાવેલા ભાગમાં ડાબી તરફ મુખવાળો બેઠેલો એક નંદી છે. તેની નીચે હંમેશનો શ્રીમદાર્કઃ લેખ છે. બન્ને પતરાંએ તથા મુદ્રા સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે.

દાન આપ્યાનું સ્થળ "સિરિ—સિમ્મિલિકા"—જે પ્રાકૃત નામ જેવું દેખાય છે—ની છાવણી છે. લેખમાં હંમેશ મુજબની ધ્રુવસેન ૩ જ સુધીની વંશાવળી આપી છે. તેમાં લખ્યું છે કે તેણે વાજસનેય શાખાનો અભ્યાસ કરતા કૌશિક ગોત્રના, ચતુર્વેદી મહિષકના રહીશ ખરેખરા પુત્ર બ્રાહ્મણ ભટ્ટિભટ્ટને શિવભાગપુર વિષયના દક્ષિણાપટ્ટમાં આવેલું પટ્ટપટ્ટનામનું ગામ આપ્યું છે.

આ દાનપત્રમાં બે વાર આવતું મહિષક નામ જરા જુદી લિપિમાં પાછળથી સુધારા તરીકે લખેલું જણાય છે. હૂતક પ્રમાત્ર નાગ^૩ હતો, અને લેખ લખનાર સંઘિવિપ્રહાચિકૃત મુખ્ય મંત્રી રકંઠભટ્ટનો પુત્ર દિવિરપતિ અનહિલ^૫ હતો. દાનપત્રની તારીખ [ગુપ્ત-) સંવત્ ૩૩૪ અથવા ઇ. સ. ૬૫૩-૫૪ ના માઘ શુદ્ધ ૯ હતી.

* એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૮૫ ઈ. હુલ્સ. ૧ ઉપરનું વો. પા. ૫૨ ૨ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ ૩ જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ જ્યાં પ્રતિકૃતિનું વાંચન શ્રીનાગ છે. પણ શ્રીના ॥ જે અક્ષરાંતરમાં છે તે પ્રમાણે નથી. ૪ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ અને વો. ૧૧ પા. ૩૧૬ ૫ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૭ અને ૪૫ અંતમાં અને વો. ૭ પા. ૭૩ ૬ પ્રો. બ્યુલ્હરના મત પ્રમાણે (ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૩૩૭ નોટ ૧૦ અને વો. ૧૭ પા. ૧૯૭ નોટ ૫૦) ધ્રુવસેન ૩ જનું અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર તારીખ ૩૩૨ સંવત્ નું છે. ધ્રુવસેન ૩ જના રાજ્યસમયની સીમા તેની પહેલાંના ધરસેન ૪ થા (૩૩૦) તથા તેની પછીના ખરચદ ૨ જ (૩૩૭) ની વચ્ચે નક્કી થાય છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेळुं

- १ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् सिरिसिम्भिणिकावासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशत-
- २ लब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीत्रलावास-राज्यश्रियः परममाहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छि-
- ३ न्नराजवङ्शान्मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खङ्ग-द्वितीयबाहुरेव समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितस-
- ४ त्वनिकषः तत्प्रभावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिः सकल-स्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परिपालनप्रजाहृदयरंजनान्व-
- ५ र्थराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्यगांभीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्कादिराजोदधिनिदश-गुरुघनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणव-
- ६ दपास्ताशेषस्वकार्यफल [:] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयि-हृदयः पादचारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्री-
- ७ गुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्वीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभाद्दिवाश्रि-
- ८ तः सरभसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशीक्षां विशेषविस्मापिताखिलघनुर्द्धरः प्रथमनरपतिसमतिष्ठानामनुपालयिताधर्मादायानामपा-
- ९ कर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिताश्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहताराति-पक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपा-
- १० र्त्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्ध्यातस्सकलजगदानन्द-नात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशो -
- ११ भासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरांसपीठोदूढगुरुमनोरथमहाभारः सर्वविद्यापरापरवि-भागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतः सुभाषितल-
- १२ वेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोकागाधगांभीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसु-व्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपति-
- १३ पथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थमुखसंपदुपसेवानिरू-ढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यः
- १४ तस्यानुजस्तत्पादानुद्ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुरेव गुरुणात्यादरवता समाभिलषणीया-मपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञा-

- १५ संपादनैकरसतयैवोद्वहन् खेदसुखे रंतिभ्यामनायासितसत्त्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वशी-
कृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि
- १६ परावज्ञाभमानैरसानालिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभि-
मानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृत-
- १७ निखिलभुवनमोदविमलगुणसंहतिप्रसभविघटितसकलकलिविलसितगातिर्निचजना-
धिरोहिभिरशेषैर्दोषैरन[१]मृष्टात्युन्नतहृदयः प्र-
- १८ ख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणातिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवी-
रपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरप्र-
- १९ हस्तस्य तनयः तत्पादानुद्धयातः सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमन-
परितोषातिशयः सत्त्वसपदां त्यागौदार्येण च विगतानुस-
- २० न्धानाशमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोर्चरित
गह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिर-
- २१ [क्र] त्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्रबाहुदं-
डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदप्योदयः
- २२ स्वधनु २ प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः
परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्प[१]दा-
- २३ नुध्यातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसाधयिता विण-
याणां मूर्तिमानिवपुरुषकारः परिवृद्धगु-
- २४ णानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः
कान्तिमान् निर्व्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः
- २५ प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वन्सितध्वान्तराशिस्सततोदितः सविता प्रकृतिभ्यः
परं प्रत्ययमर्थ्वंतमतिबहुतिथ-
- २६ प्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णवदधानैः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः स्थानेनु-
रूपमादेशं ददद्गुण-

पतरुं बीजुं

- २७ वृद्धिविधानजनित[संस्का]रः[सा]धूनां राज्यसालातुरीयं तन्त्रयोरुभयो-
रपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवा-
- २८ नप्यगर्व्वितः कान्तोपि प्रशर्मस्थिरसौहृदय्योपि निरसितादोषवतामुदयसमयसमु-
पजनितजनतानुरागपरिपिहित-
- २९ भुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुत-
स्तत्पादकमलप्रणामधरणिक-

१ वांथे। सुख; २ वांथे। ज्ञाभिमान; ३ वांथे। सत्त्वसंपदा ४ वांथे। लोकचरित ५ वांथे। विषयाणां ६ वांथे।
पूर्णं विदधानः ७ वांथे। शालातुरीय ८ वांथे। प्रशमी.

- ३० षणजनिताकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकाल-
ङ्कारविभ्रमामलश्रुताविशेषः प्रदानसलिलक्षा-
- ३१ लिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया इव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिर्वसुन्ध-
रायाः काम्मुकेधनुर्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्य-
- ३२ कलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडारत्न[१]यमान शासनः परममाहेश्वरः
परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरच-
- ३३ क्रवर्त्तिश्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजन्मनो भक्तिव-
धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पा-
- ३४ दारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य-
स्यैव राजर्षर्द्धाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्नाय-
- ३५ शसां वलयेन मण्डितककुभा नभसि यामिनीपतेर्विडम्बितास्वण्डपरिवेषमण्डलस्य
पयोदश्यामशिखरचूचुकरुचिरसह्यविन्ध्यस्तनयु-
- ३६ गायः क्षित २ पत्युः श्रीडेरभटस्याङ्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशेङ्-
शुकभृतः स्वयंवरमाल्यामिवराज्यश्रियमर्पियन्त्या × क-
- ३७ तपरिग्रहःशौर्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्डरिपुमण्डलमण्डलाग्रमिवावलम्बमानः
शरदि प्रसभमाकृष्टशिलै-
- ३८ मुखबाणासनापादितप्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचारितकरग्रहणः पूर्वमेव विविध-
वर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्र-
- ३९ वणः पुर्णः पुनरुक्तेनेव रत्नालङ्कारेणालङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्ष-
रत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनि-
- ४० वहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्ग्रहन् धृतविशालरत्नवलयजलधिवेला-
तटायमानभुजपरिप्लवक्तविश्व-
- ४१ म्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन+कुशली सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं
यथा मया मातापित्रो २ पुण्याप्यायनाय
- ४२ महिष्ठ [क]विनिर्गतमहिष्ठकवास्तव्यैतच्चातुर्विद्यसामान्यकौशिकसगोत्रवाज-
सेनयसब्रह्मचारिन् [१]ह्यणवप्पुत्रभट्टिभटाय
- ४३ शिवभागपुरविषये दक्षिणपट्टे पट्टपद्रकग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवातप्रत्यायः
सधान्यहिरण्यादेयस्सद-
- ४४ शापराघस्सोत्पद्यमानविष्टिकस्सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेणीयः पूर्वप्रसन्नदेवब्रह्म-
देयरहितः भूमिच्छिद्रन्यायेना-
- ४५ चन्द्रार्कवर्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्गेण
धर्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्म-

- ४६ देयाग्र[१] हारास्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्ध्या-
सेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरप्यसद्वृद्धा-
- ४७ जैरन्यैर्वा स्वनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवगच्छ-
द्भिरयमस्मद्वायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्यक्त-
- ४८ अ ॥ बहुभिर्बसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [१] यस्य यस्य यदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदा फलम् [॥] यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानिधर्मायतनीक-
- ४९ तानि[१] निष्कुम्भमाख्यप्रतिमानि [तानि] को नाम साधु २
पुनराददीत [॥] षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [१] आच्छेत्ता
चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥] दूतकोत्र प्रमातृश्रीनागः
- ५० लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-
लेनेति ॥ सं ३०० ३० ४ माघ शु ६ स्वहस्तो मम ॥

પં. ૧ એમ સ્વસ્તિ વિજયશાલી છાવણીમાંથી સિરિસિમ્બિલિક મુકામેથી; જેઓના શત્રુઓ એકદમ નમી ગયા હતા એવા મૈત્રકોના અતુલ બલથી સંપન્ન મંડલવિસ્તારમાં થયેલી સો સો લડાઈઓથી જેણે પ્રતાપ મેળવ્યો હતો, પોતાના પ્રતાપથી નમાવેલા ઓનો, દાનમાં અને માનમાં બતાવેલી પ્રામાણિકતાથી જેણે અનુરાગ ઉપાર્જિત કર્યો હતો, અનુરાગયુક્ત વંશપરંપરાના, ભાડુતી તથા અધિકારી સૈનિકોની સેનાવડે જેણે રાજ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી, એવા રાજવંશને અવિચ્છિન્ન-રાખનારા પરમમાહેશ્વર શ્રીભદ્રાર્કથી પરમમાહેશ્વર શ્રીગુહસેન (થયા), જેણે માતાપિતાનાં ચરણ-રવિંદને પ્રભુમીને પોતાનાં બધાં પાપો ધોઈ નાખ્યાં હતાં; શૈશવથી ખડ્ગયુક્ત કર વડે શત્રુઓની મહમત્ત ગજલટાને લેદીને જેણે પોતાના સત્ત્વની કસોટી પ્રકાશિત કરી હતી; જેના ચરણનખને કિરણસમૂહ સ્વપ્રભાવથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભાથી મિશ્ર થતો હતો; સકલ સ્મૃતિ-ઓએ રચેલા માર્ગને અનુસારે સારા પરિપાલન વડે પ્રજાનું હૃદય રંજિત કરીને પોતાનું 'રાજ' નામ અન્વર્થ બનાવ્યું હતું; રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગંભીરતા, બુદ્ધિ અને સંપત્તિમાં જે કામદેવ, અન્દ્ર, શૈલરાજ, સાગર, બૃહસ્પતિ, અને કુમેરથી ચઢીયાતો હતો; શરણાગતને અભય આપવાની દેવમાં જે પોતાના અશેષ કાર્યફલને તૃણની માફક ફેંકી દેતો; માગણીથી વિશેષ આપીને જેણે વિદ્વાન, મિત્ર, અને રનેહીનાં હૃદયને આનંદિત કર્યો હતાં; જે અખિલ ભુવનમંડલનો, જાણે કે દેહધારી, આનંદ હતો.

પં. ૭ એનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો, જેણે પિતાના પાદનખના કિરણસમૂહથી નીકળતી જલ્મવીના જલપ્રવાહમાં અશેષ પાપો ધોઈ નાખ્યાં હતાં; જેની સંપત્તિ હજારો પ્રભુ-થીનો આધાર બનતી; જેને જાણે કે રૂપથી આકર્ષાઈને આકર્ષક ગુણો એકદમ આવી મળતા હતા; સહજશક્તિ અને શિક્ષાના ઉત્કર્ષ વડે જેણે બધા ધનુર્ધરોને આશ્ચર્ય પમાડ્યા હતા; પૂર્વ નૃપતિઓએ આપેલાં ધર્મદાનોનું જે અનુપાલન કરતો; પ્રજાનો નાશ કરનાર ઉપદ્રવોને જે હરતો; લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના એકત્ર નિવાસનું જે દર્શન કરાવતો; હણાયેલા શત્રુપક્ષની લક્ષ્મીનો પરિભોગ કરવામાં જેનું પરાક્રમ કુશલ હતું; અને વિક્રમ વડે જેણે નિર્મલ રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી.

પં. ૧૦ તેનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રી શિલાદિત્ય હતો, જે એના (પિતાના) પાદનું અનુ-ધ્યાન કરતો, જેણે અખિલ જગતને આનંદ અર્પનારા અત્યદ્ભુત ગુણોના સમુદયથી સમગ્ર દિગ્મ-હસલને વ્યાપ્ત કરી દીધું હતું; સો સો લડાઈમાં મેળવેલા વિજયથી શોભતી તરવારની છુતિ વડે વિશેષ ઉજ્જવલ બનેલા પોતાના સ્કંધપીઠ ઉપર જે મુઠાટા મનોરથોનો જખરો ભાર ઉચકી રહેતો; સર્વ વિદ્યાઓના પર અને અપર વિભાગોના અધ્યયનથી જેની મતિ વિમલ બનેલી હતી છતાં ગમે તેવા એક ન્હાના સુભાષિત વડે પણ જે રહેલાઈથી સંતુષ્ટ કરી શકાતો; સમગ્ર લોકથી પણ તાગ ન પામી શકાય એવા ઊંડા હૃદયવાળો હોવા છતાં જે અત્યન્ત સુચરિતથી વ્યક્ત પરમકલ્યાણ સ્વભાવથી યુક્ત હતો; કલિયુગના નૃપતિઓના ઉજ્જડ બનીને રુંધાઈ ગયેલા માર્ગનું વિશોધન કરીને જેણે ઉત્કૃષ્ટ કીર્તિ મેળવી હતી; ધર્મને બાધા ન કરવાથી વિશેષ ઉજ્જવલ બનેલી ધનસુખસંપત્તિને કારણે મેળવેલું જેનું ધર્માદિત્ય એવું ખીન્નું નામ હતું.

પં. ૧૪. તેનો ભાઈ પરમમાહેશ્વર શ્રી ખરચડ હતો, જે તેના ચરણનું ધ્યાન કરતો, ઉપેન્દ્રના ગુરુ (વડીલ ભાઈ) જેવા પોતાના વડીલ ભાઈએ અભિલાષા ઉપજાવે તેવી હોવા છતાં, અત્યંત આદરથી પોતાના સ્કંધ ઉપર મૂકેલી રાજલક્ષ્મીને જે પરમભદ્ર ધોરીની માફક એમની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં તત્પર બનીને જ ધરી રાખતો છતાં જેની સત્ત્વસંપત્તિને થાકનું કે સુખ-વાંછાનું વિધન નડ્યું નહોતું; પોતાની પ્રભાવ સંપદ વડે વશ કરેલા સો સો નૃપતિઓનાં શિરોરત્નની કાન્તિ જેના પાદપીઠને આલિંગી રહી હતી છતાં જેની મનોવૃત્તિને અન્યની અવજ્ઞા કે અભિમાન

અડકી શકતાં નહોતાં; પૌરુષમાં અને અભિમાનમાં પ્રખ્યાત બનેલા શત્રુઓ પણ જેની રહામે પ્રણામ શિવાય બીજો પ્રતિકારનો ઉપાય સ્વીકારતા નહિ, આખી સૃષ્ટિને હુરખાવી રહેલા વિમલ ગુણસમૂહ વડે જેણે કલિકાલના બધા વિલાસોની ગતિનો એકદમ નાશ કર્યો હતો; નીચાં માણસોનું આક્રમણ કરનારા દોષમાત્ર જેના ઉન્નત હૃદયનો સ્પર્શ પણ કરી શકતા નહો, પોતાનાં પ્રખ્યાત પૌરુષ અને અભ્રકૌશલવડે સંખ્યાબંધ શત્રુનૃપતિઓની લક્ષ્મીને પકડી આણીને જેણે પ્રવીર પુરુષોમાં પોતાનું પ્રથમ સ્થાન જાહેર કર્યું હતું.

પં.૧૬ તેનો પુત્ર એના ચરણનું ધ્યાન ધરનારો પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન હતો, જેણે સકલ વિદ્યાના અધ્યયનથી સર્વ વિદ્વજ્જનોનાં મનને અત્યન્ત સંતુષ્ટ કર્યો હતાં, સત્વસંપત્તિ વડે અને દાન ઔદાર્ય વડે જેણે શત્રુઓના મનોરથની ધરી એવી તોડી નાંખી હતી કે એ ફરીથી સંધાવાની આશા જ ન રહે; અનેક શાસ્ત્ર, કલા, લોકચરિત, વગેરેના ગૂઢ ભાગોનો જેણે સારો પરિચય કર્યો હતો છતાં જેની પ્રકૃતિ પરમ ભદ્ર હતી અને અકૃત્રિમ સભ્યતા અને વિનયની શોભા એ જેનું વિભૂષણ હતું; સો સો લડાઈઓમાં જયપતાકાને ઉંચકી લેવાને સમર્થ લાંબા બાહુદંડ વડે જેણે શત્રુઓના દર્પનો નાશ કર્યો હતો; પોતાના ધનુષના પ્રભાવથી જેઓના અભ્રકૌશલના અભિમાનને પોતે પરિભવ કર્યો હતો તેવા સકલ નૃપતિઓ જેના શાસનને સ્વીકારતા હતા.

પં.૨૩ તેનો અનુજ, એના ચરણનું ધ્યાન કરનાર, પરમમાહેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન હતો. જે સમ્યચરિત વડે બધા પૂર્વનૃપતિઓથી ચનચાતો હતો; દુર્જય દેશો પણ જેણે જિત્યા હતા, જે મૂર્તિમાન પુરુષાર્થ હતા; મ્હોટા ગુણો પ્રત્યેના અનુરાગથી ભરપૂર ચિત્તવૃત્તિવાળી પ્રજા સાક્ષાત્ મનુ જેવા જે રાજના આશ્રયમાં રહેતી હતી; ચન્દ્રની માફક જે ઠલાકલાપસંપન્ન, ઠાન્વિમાન, આનંદહેતુ હતો છતાં અકલંક હતો; સૂર્યની માફક જે વિપુલ પ્રતાપ વડે દિગન્તરાલને વ્યાપ્ત કરીને અન્ધકાર રાશિનો દ્વંસકર્તા હતો પણ સદા ઉદયશાલી હતો; અર્થયુક્ત, અનેક પ્રયોજનવાળા, આગમ-પૂર્ણ, પ્રત્યય પ્રકૃતિને અર્પનારો, સંધિ, વિગ્રહ, તથા સમાસના નિશ્ચયમાં નિપુણ, સ્થાનને ઉચિત આદેશ આપનારો, ગુણવૃદ્ધિની ક્રિયા વડે સાધુઓનો સંસ્કાર કરનારો, એવો જે રાજા રાજ્યતંત્રમાં તેમ જ વ્યાકરણમાં નિપુણ હતો; જે મહાપરાક્રમી પણ કરુણાકોમલ હૃદયવાળો હતો, વિદ્વાન પણ અગર્વિત હતો, કાન્ત પણ પ્રશમયુક્ત હતો, મિત્રતામાં સ્થિર પણ દોષવાળાઓનું નિરસન કરનારો હતો; જેણે ઉદયસમયે લોકમાં ઉપજાવેલા અનુરાગ વડે આખી સૃષ્ટિને છાવરી દર્ધને બાલાદિત્ય એવું પોતાનું પ્રખ્યાત બીજું નામ યથાર્થ કરી બતાવ્યું હતું.

પં.૨૬ એનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર, પરમભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ચક્રવર્તી શ્રી ધરસેન હતો, જેના લલાટમાં પિતાના ચરણકમલના વન્દનમાં ભૂમિઘર્ષણથી થયેલા ચાઠાને રૂપે ચન્દ્રખંડ વિરાજતો હતો (= જે શિવની માફક ચન્દ્રમૌલિ હતો), જેણે શિશુકાળમાં જ મોતીના અલંકારની પેઠે વિમલ જ્ઞાન શ્રવણમાં ધર્યું હતું, જેનો કમલતુલ્ય અગ્રહસ્ત^૨ દાનજલ^૨ થી ધોવાયેલો હતો, કન્યાના આનન્દની માફક વસુંધરાનો આનન્દ જેણે મૃદુકર^૨ અહણથી વધાર્યો હતો, ધનુર્વેદની

૧ આ વાક્ય શ્લેષયુક્ત છે; મિલનપદોના (૧) રાજ્યતંત્રપરત્વે અને (૨) વ્યાકરણપરત્વે અથે આ પ્રમાણે છે:-

અર્થ=(૧) ધન, (૨) તાત્પર્ય; આગમ=(૧) શાસ્ત્રનય, (૨) આગન્તુકવર્ણ; પ્રત્યય=(૧) ખાતરી (૨) પ્રત્યય-ચિહ્ન; પ્રકૃતિ=(૧) પ્રજા, (૨) મૂળ શબ્દ; સંધિ=(૧) સુલેહ, (૨) સંહિતા; વિગ્રહ=(૧) યુદ્ધ, (૨) વિશ્લેષ; સમાસ=(૧) સેનાનિવેશ, (૨) પદસમાસ; સ્થાન=(૧) સ્થળ, (૨) મૂળ પદ આદેશ=(૧) આજ્ઞા, (૨) મૂળપદને સ્થાને આવતું પદ; ગુણવૃદ્ધિ=(૧) ગુણોની વૃદ્ધિ (૨) સ્વરોનો ગુણ તથા વૃદ્ધિ. ૨ આ શબ્દોમાં અને વાક્યોમાં રહેલો શ્લેષ પ્રકટ છે.

માફક જેણે કાર્મુક વિષે સકલ લક્ષ્યો સિદ્ધ કર્યો હતાં,^૧ અને જેના શાસનને પ્રણત સામન્તવર્ગ મસ્તક ઉપર ચૂડારત્નની માફક ધરતો હતો.

પં. ૩૩. તેના પિતામહના ભાઈ શ્રી શીલાદત્યનો પુત્ર શ્રી ડેરભટ્ટ હતો, જેનું, મસ્તક, ભક્તિથી નમ્ર અવયવો વડે પ્રણામ કરવાને સમયે, વિષ્ણુના પાદઠમળમાંથી નીકળેલી ગંગા જેવી, પોતાના પિતાના ચરણઠમળમાંથી નીકળેલી અત્યન્ત શ્વેત નખમણિપ્રભા વડે હ્રમ્ભેશાં નિર્મલ બનતું હતું; જે રાજર્ષિ અગસ્ત્યની માફક દક્ષિણવૃત્તિ રાખતો, પોતાના અત્યન્ત ધવલ યશના વલય વડે દિશાસુંદરીઓને શણગારતો, જે આઠાશમાં નિશાનાથના અખંડ બિંબનું અનુકરણ કરતો, મેઘ વડે શ્યામ થયેલાં શિખરો રૂપી ડીટીઓવાળાં સહ્ય અને વિન્ધ્ય રૂપી રુચિર સ્તનયુગવાળી પૃથ્વીનો જે પતિ હતો; એવા,

પં. ૩૬ શ્રી ડેરભટ્ટનો પુત્ર, જેણે અનુરાગવાળી, શુભ્ર યશરૂપી વસ્ત્ર પહેરનારી, સ્વયંવરમાલાની માફક રાજ્યશ્રો અર્પનારી, નૃપમંડલીને પરિચર કર્યો છે; પોતાના અપ્રતિહત, અને પ્રચંડ રિપુઓના મંડલને નમાવનાર, ખડ્ગ જેવા શૌર્યને જ અવલંબીને જેણે શરદ્ ઋતુમાં ધનુષ્ય વડે ખેંચેલા બાણથી જ શત્રુભૂમિનું પ્રસાધન કરીને વિધિસર કરચડણ કર્યું છે; વિવિધવર્ણોથી ઉજ્જવલ ઉત્તમ જ્ઞાન વડે પ્રથમથી જ વિભૂષિત થયેલાં જેનાં શ્રોત્ર પુનરુક્તિ પામતા રત્નાલંકાર વડે ફરીથી અલંકૃત થયેલાં છે; જેના હસ્તનું અથ્ર કડાંની ઉપર રહેલાં રત્નોનાં કિરણોથી વ્યાપ્ત છે અને પ્રદાનજળના છંટકાવથી વિલસતા તાજા શૈવલ અંકુર જેવું છે; વિશાલ રત્નવલયને ધારણ કરી રહેલા અને એથી સમુદ્રના તટ જેવા બનતા ભુજ વડે જેણે વિશ્વંભરાને લીડી લીધી છે; એવો શ્રી ડેરભટ્ટનો.

પં. ૪૧ પુત્ર પરમભાદેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન, કુશલયુક્ત, સર્વને આજ્ઞા કરે છે; તમારે બાણવું જે: મેં માતાપિતાના પુણ્યવિસ્તારને અર્થે, મહિષકમાંથી આવેલા, મહિષકમાં રહેનારા ચાતુર્વેદિઓમાંના એક, કૌશિકસગોત્ર, વાજસનેયસપ્તઘ્નિયારી, બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણ પુત્ર ભટ્ટિલટને શિવ-ભાગપુર પ્રાન્તમાં દક્ષિણપાટમાં આવેલું પટ્ટપદ્મક ગ્રામ, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર અને ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, ધાન્ય અને સુવર્ણ સાથે, દંડ અને દશાવરાધના હુક્ક સહિત, પ્રસંગે ઉપજતી વેડ સહિત કોઈ પણ રાજ્યાધિકારી જેમાં હાથ નાંખી શકે નહિ એવું, પૂર્વે બ્રાહ્મણને કે દેવમંદિરને અપાયેલા દાન શિવાયનું, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયે, જ્યાંસૂધી ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદી અને પર્વત ટકે ત્યાંસૂધી પુત્ર-પૌત્રાદિક વંશજને ભોગવવાનું, ઉદક અંજલિ મૂકીને ધર્મદાય તરીકે આપ્યું છે, જેથી, બ્રાહ્મણને અપાતા અગ્રહારની રીતે, એને ભોગવતાં, ખેડતાં, ખેડવતાં કે માંડી આપતાં કોઈએ વિધિ કરવું નહિ. અને હવે પછી થનારા, અમારા વંશજ કે અન્ય, રાજાઓએ, ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે, મનુષ્ય અસ્થિર છે. અને ભૂમિદાનનું કૃત્ર બધાને સામાન્ય છે એવું સમજીને આ દાનને માન્ય રાખવું અને એનું પાલન કરવું.

પં. ૪૮ કહ્યું છે કે બહુમિર્વસુધા મુક્તા ઇત્યાદિ—

પં. ૪૯

અહિંયાં દ્વતક પ્રમાતૃશ્રીનાગ છે, સંધિવિગ્રહાધિકારી દિવિરપતિ શ્રી સ્કન્દભટ્ટના પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદનહિંત્રે આ લખ્યું છે. સં. ૩૩૪ માધ શુ. ૯ મારો સ્વહસ્ત (હસ્કત) છે.

૧ આ શબ્દોમાં અને વક્યોમાં રહેલો શ્લેષ પ્રકટ છે.

ધ્રુવસેન ૩ જાના એક દાનપત્રનું બીજું પત્ર

આ પત્રાને હાંસીયાના ભાગમાં ઘણું નુકશાન થયેલું છે. ડાબી બાજુના કાંઠાનો ફક્ત થોડો ભાગ જ રહ્યો છે. કડી માટેનાં બે કાણાંઓનું કંઈ પણ નિશાન રહ્યું નથી. છેલ્લી પંક્તિ જેમાં સાધારણ રીતે તારીખ હોય છે તે નાશ પામી છે. તે મોટું નુકશાન છે. અત્યારની સ્થિતિમાં પત્રાનું માપ ૧૨" x ૮" છે.

અક્ષરો બહુ સંભાળપૂર્વક કોતર્યા હતા તેમાં શંકા નથી. પરંતુ પત્રાની ખરાબ સ્થિતિ ને લીધે, આર્કેઓલોજીકલ કેમીસ્ટ્રે સાફ કરવા છતાં, સહેલાઈથી વાંચી શકાતા નથી.

દાન ધ્રુવસેન ૩ જા એ આપેલું છે. તેનું ચોક્કસ નામ પત્રાં ઉપર નથી. પરંતુ તેના વર્ણન વાળો પ્રસ્તાવનાનો ઘણો ખરો ભાગ સુરક્ષિત છે, તેને રાજના ઇલેક્ટ્રો મળ્યા લાગતા નથી. તેના નામ આગળ ફક્ત પરમમાહેશ્વરનું ધાર્મિક વિશેષણ લગાડેલું છે. આ દાન વલ્લીના સ્વત્ત્વ માં દુકાએ બંધાવેલા બૌદ્ધ વિહારને આપેલું જણાય છે.

કાશહુદમાં આવેલું રાક્ષસક નામનું ગામ તે વિહારમાં વસતા ભિક્ષુઓનાં પોષણાર્થે આપ્યું હતું.

દૂતક તથા લેખકનાં નામ સહિત બીજા બધી વિગત નાશ પામી છે. ધ્રુવસેન ૩ જાનું ફક્ત સં. ૩૩૪(એ. ઇ. વો. ૧. પા. ૮૫)નું એક વધારે દાનપત્ર આપણી પાસે છે,

સહગત્ ડૉ. ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી પોતાના ગુજરાતના ઇતિહાસમાં બો. ગેઝેટીઅર વો. ૧. ભાગ ૧ પા. ૬૨માં " ધ્રુવસેન ૩ જાનું ઇ. સ. ૬૫૧(ગુ. સં. ૩૩૨)નું એક અપ્રસિદ્ધ વામ-પત્ર મોરબીના રાજના તાબામાં " હોવાનું લખે છે. આ દાનપત્ર હજી સુધી અપ્રસિદ્ધ થયું નથી, અને તેનો પત્તો મેળવવાના મારા બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧
 ૨ [મસ્તસામન્ત]મળ્ડલો[તમાઙ્ગધૃત]ચૂડામળીયમાનશાસનઃ પરમમાહેશ્વરઃ
 [પરમમદ્વારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરચક્રવર્તિશ્રીધર]-
 ૩ [સેન]સ્તત્પિતામહાતૃશ્રીશીલાદિત્યસ્ય શાર્ઙ્ગપાણેરિવાઙ્ગજન્મનો ભક્તિ-
 બન્ધુરાવયવકલ્પિતપ્રણતેરતિથિ[વલયા દૂરં તત્પાદારવિન્દપ્રવૃ-]
 ૪ [ત્ત]યા નચમણિરુચા મન્દાકિન્યેવ નિત્યમમલિતોત્તમાઙ્ગદેશસ્યાગસ્ત્યસ્યેવ
 રાજર્ષેર્દાક્ષિણ્યમાતન્વાનસ્ય પ્રબલઘવલિમ્ના [યસસાં વલ-]-
 ૫ યેન મળિડતકકુમા નભસિ યામિનીપતેર્વિરચિતાસ્વળપરિવેષમળ્ડલસ્ય પયો-
 દશ્યામશિશ્વરચૂચુકરુચિરસહ્યવિન્ધ્યસ્તનયુગાયાઃ
 ૬ ક્ષિતેઃ પત્યુઃ શ્રીઢેરમટસ્યાઙ્ગજઃ ક્ષિતિપસંહતેરનુરાગિણ્યાઃ શુચિય-
 શોઙ્કભૃતઃ સ્વયંવરમાલામિવ રાજ્યશ્રિયમ[ર્પયન્ત્યાઃ]
 ૭ કૃતપારિગ્રહઃ શૌર્યમપ્રતિહતવ્યાપારમાનમિતપ્રચંડારિપુમળ્ડલં મળ્ડલાગ્રમિ-
 વાવલમ્બમાનઃ શરદિ પ્રસભમાકૃષ્ટશિલી[મુલ્લવાણા]
 ૮ [સનાપાદિત]પ્રસાધનાનાં પરભુવાં વિધિવદાચરિતકરગ્રહણઃ પૂર્વમેવ વિવિધ-
 વર્ણોજ્જ્વલેન શ્રુતાતિશયેનોદ્ધાસિતશ્ર[વણઃ પુનઃ-]
 ૯ [પુનરુક્તેનેવ રત્ના]લક્ષ્મીરેણાલક્રૂતશ્રોત[:]પરિસ્ફુરત્કટકવિકટકીટ-
 પક્ષરત્નકિરણમવિચ્છિન્નપ્રદાનસલિલનિવહાવસેક-
 ૧૦ [શૈવલા]લ્કુરમિવાગ્રપાણિમુદ્રહને ધૃતવિશાલરત્નવલયજલધિવેલાતટાયમાનભુ-
 જપરિષ્વક્તવિશ્વમ્ભરઃ પરમમાહેશ્વર[:]શ્રી[ધ્રુવસેનઃ]
 ૧૧ [સર્વા]નેવ સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોપુણ્યા-
 પ્યાયનાય શ્રીવલ્ભીસ્વતલનિવિષ્ટદુઙ્હા
 ૧૨ [મિશ્રસં]ધાય ચીવરપિણ્ડપાતશયનાસનગ્લાનભૈષજ્યાર્થ ભગવતો બુદ્ધ મદ્વાર-
 કસ્ય પૂજાસ્તપનગન્ધપુષ્પધૂપદીપતૈલાદ્ય[ર્થ] ...
 ૧૩ [પ્રતિસંસ્કા]રાય મિશ્ર[સંઘસ્ય ચ ?] પાદમૂલપ્રજીવનાય [વનૌટકાન્તર ?]
 કાશહદાન્તર્ગતરાક્ષસકામસ્સોદ્રક્ષસ્સોપરિ[કરઃ]
 ૧૪ પ્યાદેયઃ સદશાપરાઘઃ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટીકઃ સર્વરાજ-
 કીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ પૂર્વપ્રત્તદેવવ્રત્ત
 ૧૫ સરિત્પર્વતસમકાલીનઃ અવ્યવચ્છિન્નભોગ્યઃ ઉદકા-
 તિસર્ગેણ ધર્મદાયો નિસૃષ્ટઃ યતોસ્ય દુઙ્હાવિહોરે
 ૧૬ ભુંજતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ કર્ષાપયતોઃ વા ન કૈશ્વિદ્વ્યા-
 વેધે [વર્તિતવ્ય]માગામિભદ્રનૃપતિભિઃ અ ...
 ૧૭
 ૧૮

પં. ૧ અરપૃષ્ઠ છે. પં. ૧૨ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે બુદ્ધની મૂર્તિરૂપે તે વખતે પૂજા થતી હતી. ગુપ્ત તામ્રપત્રોમાં આદિત્ય મદ્વારક અને નારાયણ મદ્વારક શબ્દો જોવામાં આવે છે. પં. ૧૭-૧૮ અરપૃષ્ઠ છે.

ખરચહુ ર જનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૩૭ આષાઢ પદિ ૫

પતરાંઓનું માપ ૧૫ થી ૧૫. ૫" x ૧૨"નું છે. બન્ને પતરાંઓ નીચેથી, ઉપરના ભાગ કરતાં વધારે પહોળાં છે. ઠડીઓ નીચેના ભાગમાં લગાડી હુતી. આ ઠડીઓ તથા મુદ્રા ખોવાઈ ગયાં છે. એકંદરે પતરાંઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, ફક્ત કેઈકે સ્થળે કાટ લાગવાથી બગડ્યાં છે. લિપિ શીલાલિપિ ર જ તથા શીલાલિપિ ૩ જનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પતરાંઓને મળતી આવે છે. બીજાં પતરાંની છેલ્લી પંક્તિ શિવાય બન્ને પતરાંઓ ચોખ્ખાં કોતરેલાં અને સ્પષ્ટ છે. લખાણની ભૂલો પુષ્કળ છે. આ દાનપત્ર પૂલિન્ડક અથવા કદાચ આલિન્ડકમાં આવેલી વિજયી છાવણીમાંથી જાહેર થયું છે.

વંશાવળીમાં કંઈ નવીન નથી. ખરચહુ ર જ એ કાઢેલું, આ પહેલું જ દાનપત્ર હોવાથી તે અગત્યનું છે. આની તારીખ સંવત ૩૩૭ ધરસેન ૪ ના સં. ૩૩૦ અને ધ્રુવસેન ૩ જના સંવત ૩૩૨ તથા શીલાલિપિ ર જનાં, સંવત ૩૪૮ નાં દાનપત્રો સાથે વિચારવાથી જણાય છે કે દેર-ભટ્ટના બે પુત્રોનાં રાજ્યો થોડો સમય રહ્યાં હતાં.

ખેટકમાં વસતા આનંદપુરના રહીશ કેશવના પુત્ર, શાર્કશક્ષિ ગોત્રના રુગ્વેદિ બ્રાહ્મણ નારાયણને આ દાન આપ્યું છે. તેને આનંદપુર ચાતુર્વિદ્ય, “આનંદપુરનો એક ચતુર્વેદી” પણ કહ્યો છે. આ જરા ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. કારણ, બે આ આનંદપુર^૧ એ જ વડનગર (સાધારણ, ખરનગર) હોય, તે ગુજરાતની એક બહુ જ પ્રખ્યાત અને પ્રભાવશાળી નાગર-બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનું આ પહેલું સૂચન છે.

શિવભાગપુર જીલ્લામાં ધૃતાન્વય નામની હિરિટ્રકટમાં આવેલા પંગુલપદ્મીકા નામના ગામનું દાન કરેલું છે.

આ દાન આપવાનો હેતુ હરમેશ મુજબનો એટલે યજ્ઞક્રિયા કરાવવાનો છે.

દાનપત્રમાં લખેલા અધિકારીઓમાં, દ્વિતક પ્રમાતૃશ્રીના, અને દિવાન રકંદભટ્ટનો પુત્ર દિવાન શ્રીમદ્ અનહિલ છે. ધરસેનના દાનપત્રની રાજદુહિત્રિ-મૂળાની માફક આ દ્વિતક પણ એક સ્ત્રી હોય એમ લાગે છે. પરંતુ વિશેષણ “પ્રમાતૃ” જે પ્ર + માતૃ નું બનેલું લાગે છે, અને પ્રમા માંથી બનેલું નથી, તેનો શું અર્થ કરવો તે હું જાણી શકતો નથી. પ્રોફેસર ભાંડારકર (જ. ભો. પ્રો. રો. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૭૧) દિવાનનું નામ મદનહિલ આપે છે કે જે ફરીથી શીલાલિપિ ર જનાં (સં. ૩૪૮ નાં) પતરાંમાં આવે છે. આ બહુ જ અસંભવ નામ ગણાય. મારા પાઠ, “શ્રીમદ્” અનહિલ (શ્રી મદનહિલને બદલે)ની પુષ્ટિમાં આગ્રહપૂર્વક કહું તો, વનરાજ-ને અણહિલવાડ-પાટણની જગ્યા બતાવનાર ભરવાડનું ગુજરાતી નામ અણહિલ અગર અણહિલ પ્રસિદ્ધ છે. અને તે નામ રજપુતોમાં પણ હોય છે: જુઓ, ટોડ એનાલ્સ, વો. ૧ પા. ૭૦૮ મદ્રાસ એઝીશન પા. ૬૦૭.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् पूलेण्डकवासकात्प्रसभप्रणतमित्राणां मैत्रकाणा-
मतुलबलसंपन्नैम[ण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशत]लब्धप्रता-
- २ पात्प्रतापोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणीबलावात्पराज्यश्रिय
परममाहेश्वर श्रीभट्टार्कादव्यवच्छिन्नराजवंश[त]-
- ३ मातापितृचरणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव
समदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितशत्वनिकषस्तन्प्र-
- ४ भावप्रणतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखराश्मिसंहति सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्ब-
क्परिपालनप्रजाहृद[यरञ्जना]न्वर्त्तराजशब्दो रूपकान्तिस्थैर्यगाम्भी-
- ५ र्यबुद्धिसंपद्भि स्मर[शशाङ्काद्रिरा]जोदधितृदशगुरुधनेशानतिशयानः शरणग-
ताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेष [स्व]कार्यफल प्रार्थनाधिकार्थप्रदा [ना]-
- ६ नन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः [पादचारीव] सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोद
परममाहेश्वरः श्रीगुहंसेन स्तस्यसुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानविसृतजाह्नवीज-
- ७ लौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानभपद्रूपलोभादिवाश्रित सर-
भसमाभिगामिकैर्गुणैसहजशक्तिक्षिक्षाविशेषविस्मापि-
- ८ ताखिलधनुर्द्धर प्रथमनरपतिसमतिष्ठानामनुपालयिताधर्मदायानामपाकर्त्ता प्रजो-
पघातकारिणामुपप्लवानां [दर्शयिता] श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य स-
- ९ [ह]तारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलवार्त्थिवः श्री पर-
ममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्या सुतस्तत्पादानुद्ध्यात सकलजगदानन्दना-
- १० त्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्गुलः समरशतवि[जय]शोभासनाथमण्डलाग्र-
द्युतिभासुरतरासपीठो वृढगुरुमनोरथमहाभारः सर्वविद्यापराप-
- ११ रविभागाधिगाविमलमतिरपि सर्वत सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोष सम-
ग्रलोकागाधगाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरम-
- १२ कल्याणस्वभाव खिलीभूतकृतकृयुनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्मानुपरोधो-
ज्ज्वलतरीकृतार्थमुखरपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामापरममाहेश्व-
- १३ रः श्रीशीलादित्य तस्यानुजस्तत्पादानुद्ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादर-
वता सम[भि]लषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्यस्त-
दाज्ञासंपा-

पं. १ पूलेण्डक ने अलेण्डक वांथी शकाय पं. २ वांथी श्रियः पं. ३ वांथी सत्वनिकषस्त पं. ४ वांथी संहतिः पं. ५ वांथी संपद्भिः; त्रिदश; फलः पं. ६ वांथी प्रमोदः पं. ७ वांथी संपद्रुः गुणैः पं. ८ वांथी संहता; पं. ९ वांथी पार्थिवश्रीः; स्तस्य; ध्यातः पं. १० वांथी रांसपीठोव्यूढ. पं. ११ वांथी विभागाधिगमविः सर्वतः; तोषः पं. १२ भावः; कृतयुग; धोज्ज्वल; सुखसंपद्रु. पं. १३ वांथी शिलादित्यः

- १४ दनैकरसतयेवोद्वह खेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसंपत्ति प्रभावसंपद्वशी[कृ]-
तनृपतिशतशिरोरत्नच्छायेपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनो-
- १५ वृत्ति प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिकृत्यो-
पाय कृतनिखिलभुवनामोदगुणसंहति प्रसभविघटितसकलकलि[विलसित]गतिर्नच-
- १६ जनाभिरोहिभिरशेषैर्दोषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगण-
तिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगम पर-
- १७ ममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पदानुध्यात[:]सकलविद्याधिगमविहित-
निखिलविद्वज्जनमन[:]परितोषातिशय[:] सत्त्वसंपदा त्यागौदार्येण च विग-
तानुसन्धानाशमहितारातिपक्षम-
- १८ नोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिनेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृ-
तिरकृत्रिमप्रश्रयविनयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्य-
- १९ लोदग्रबाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनु २ प्रभावपरिभूतास्त्र-
कौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासन परममाहेश्वरः श्रीधरसेनः
- २० तस्यानुजस्तत्पादानुध्यात सच्चरितातिशयितसकलपूर्णरपतिरतिदुस्साधानामपि प्रसा-
धयिता विषयाणां
मूर्तिमानिव पुरुषकार परिवृद्धगुणानु-
- २१ रागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्नुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः
कान्तिमाभिर्वृत्तिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्त-
- २२ रालप्रध्वंसितध्वान्तराशिस्सततोदिनस्सविता प्रकृतिभ्य परं प्रत्ययमर्थवन्तमति-
बहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागम [परिपूर्ण] विदधानः सन्धिविग्रह-
- २३ समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारस्साधूनां
राज्यशालातुरीयतन्त्रयोरुभयोर्निष्णातः प्रकृष्टविक्र [मो]
- २४ [पि]करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्वित कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदयोपि नि
[रसि]ता दोषवतामुदयसमयसदुपजनितजनतानुराग-
- २५ परिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्यद्वितीय[नामा] परममाहेश्वरः श्री-
ध्रुवसेनस्तस्य सुतः तत्पादकमल [प्रणा]मध-
- २६ रणिकषणजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रश-[कलः]शिशु[भाव ए] व श्रवण-
निहित[मौक्तिका]लङ्कारविभ्रमामलश्रुतविशेषप्रदान [स]लि-

पं. १४ वांये। द्वहन्; संपत्तिः पं. १५ वृत्तिः; पायः संहतिः पं. १८ वांये। विध्वंसित; शासनः पं. २० वांये।
ध्यातः; सकलपूर्वनर; कारः पं. २१ वांये। वृत्तिभिर्म पं. २२ वांये। प्रध्वंसितः; प्रकृतिभ्यः; विदधानः ५४१ अर्था
पं. २४ वांये। गर्वितः; समुपजनित. पं. २६ वांये। विशेषः

- २७ ल[क्षा]लिताग्रहस्तारविन्द कन्याया इव मृदुकरग्रहणा [दमन्दी]कृतानन्दवि
[धि]र्वसु[न्वरायाः]का[र्मु]के धनुर्वेद इव संशोषिताशेषलक्ष्य-
२८ [कला]पः प्रणतसामन्तमण्डलो[त्माङ्गधृतचूडारत्नायमानशासनः]परममा-
हेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराज[परमेश्वर]

पतरुं बीजुं

- १ चक्रवर्ति श्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गज[न्मनो भ]
क्तिबन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधलया दूरं तत्पादा-
- २ रविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य-
स्येव राजर्षेर्दक्षिण्यमातन्वानस्य प्रब[ल]
- ३ धवलिम्बा यशसां वलयेन माण्डितककुभानभसि यामिनिपतेर्विनिम्मतास्त्रण्डपरिवेष-
मण्डलस्य पयोदश्याम [शि]-
- ४ खरचूचुरुचिरसह्यविन्ध्य — — स्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीदेरभटस्याङ्गजः
क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः गुचियशोशुं-
- ५ कभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहतिव्या-
पारमानमितप्रचण्डरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमि-
- ६ बावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्ट [शि]लीमुखबाणासनापदितप्रसाधनानां
परभुरो विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विवि-
- ७ धवर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणः पुनः पुनरुक्तेनेव रत्नालङ्कारेणालङ्कृत-
श्रोत्रः परस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षरत्नकिर-
- ८ णविच्छिन्नप्रदानसालिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवषैङ्करमिवाग्रपाणिमुद्रहन्धृतविशा-
लरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभु-
- ९ जपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनः तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोष-
तगणाधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लि-
- १० द्वाङ्गयष्टिमतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसरभस-
वशीकृतप्रणतसामन्तसामन्तचक्रचूडा-
- ११ मणिमयूखखचितचरणकमलयुगलः प्रोद्दामोपारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पः प्रसर्प-
त्पटीय ~ प्रतापैषोषिताशेषशत्रुम-

पं. २७ वांथे। रविन्दः पं. ३ वांथे। यामिनीपतेर्विनिर्मिता, २४२नी निशानीथे। अहु ७४ अ२५४ छ.
पं. ४ वांथे। शुचि. पं. ५ वांथे। प्रतिहत, पं. ६ वांथे। भुवां पं. ७ वांथे। ज्ज्वलेन; परिस्फुर. पं. ८ वांथे। गच्छति
शैवलाङ्गकार; द्रहन्. पं. ९ वांथे। नाशनधियेव. पं. १० वांथे। यष्टिर. पं. ११ वांथे। प्रोद्दामोदार; शत्रुवैशः

- १२ ँ शः प्रणयिपप्रनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तमुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्री-
डोनधः कृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितधनिश्चिः
- १३ तलोन्ङ्गीकृतजशय्योपूर्वपुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म इव सम्यगुपस्थापितवर्णा-
श्रमचारः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रह × कुशली
- १४ सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया माता पित्रो ऽ पुण्याप्यायना-
यानन्दपुरविनिर्गतखेटकवास्तव्यनन्दपुरचातुर्विद्यसा-
- १५ मान्यशर्कराक्षिसगोत्रवह्वृचसब्रह्मचारिब्राह्मणकेशवपुत्रब्राह्मणनारायणाय शिवभा-
गपुरविषये घृतालयभूमौ पङ्कजलपल्लि-
- १६ काग्रामः सोढङ्गः सोपरिकरः समूतवातप्रत्यायः सधान्यहिरण्योदयः सदशापराधः
सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्वराजकीयानामहस्त-
- १७ प्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयब्राह्मणविंशतिराहितभूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काव-
क्षितिसरित्पर्वतसमकाली [नः] पुत्रपौत्रान्वयभोग्य उदकातिसर्गे-
- १८ ण धर्मदायो निसृष्टः यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षयतः
प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिभिर-
- १९ प्यस्मद्वंशजैरन्यैर्वा अनित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलम-
वगच्छद्विरयमस्मदायोनुमन्तव्य ऽ परिपालयितव्यश्चेत्यु-
- २० क्तं च ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्दैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि
- २१ निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधु पुनराददीत षष्ठिं वर्षसहस्राणि
स्वर्गे तिष्ठति भूमिद आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र
प्रमातृश्रीना ॥
- २२ लिखितमिद सन्धिविग्रहाधिकृत दिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रमिदनहि-
लेनेति सं ३३७ आषाढ व (९) स्वहस्तो मम ॥

पं. १२ वांथो प्रणयिपक्षः प्रसाधितधरित्री. पं. १३ वांथो माषारः पं. १४ वांथो वास्तव्यानन्दः शार्कराक्षि.
पं. १७ वांथो रहितो. पं. १५ वांथो गच्छद्भि. पं. २१ वांथो को नाम साधुः पं. २२ वांथो मिदं.

શીલાદિત્ય ૩ જનાં તામ્રપત્રો*

(સંવત્ ૩૪૨ શ્રાવણ વદિ ૯)

શીલાદિત્ય(૩ જ)નું દાનપત્ર ૧૬" x ૧૩"નાં મોટાં બે પતરાંઓ ઉપર લખ્યું છે. તે તદ્દન સુરક્ષિત છે તથા તેની ઠડી અને મુદ્રા તેનાં યોગ્ય સ્થળે છે. ઐનરેખલ રાવ સાહેબ વિ. ઐન. મંડલિકે જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૪ માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં શીલાદિત્ય ૩ જનાં બે દાનપત્રોને મળતી લિપિ છે. તેમાં લખેલી હુકીકતનો મોટો ભાગ ઉપરનાં બે શાસનો તથા જ. બે. એ. સો. માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં શીલાદિત્યનાં એક અન્ય દાનપત્રને બહુ જ મળતો આવે છે.

આ દાન “ બાલાદિત્ય વળાવ પાસે નાંખેલી વિજયી છાવણી ” માંથી આપ્યું છે, અને તેથી તે રાજના પ્રવાસ માં આપ્યું છે. બાલાદિત્ય, જેના ઉપરથી આ વળાવનું નામ પડ્યું હતું તે કદાચ વલ્લીનો રાજ ધ્રુવસેન ૨ બે હોય. પતરાં ૧ લાંબી પંક્તિ ૨૫-૨૬ માં તેનું આ ઉપનામ હોવાનું જણાય છે.

આ દાન મેળવનાર ભૂટ કુમાર છે. તે કૃષ્ણ યજુર્વેદના ભાગ મૈત્રાયણીયનો અભ્યાસ કરેલો, ભરદ્વાજ ગોત્રના, ગોમૂત્રિકામાંથી દેશાન્તર કરી વલ્લીમાં રહેતા બ્રાહ્મણ દ્રોણપુત્રનો પુત્ર હતો. તેને તથાતુર્વિદ્ય-ત્રૈવિદ્યસામાન્ય એવું વિશેષણ પણ લગાડેલું છે. આનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી. દાનમાં લોણાપદ્મ નામનું ગામ આપેલું છે. તે લોણાપદ્મ સ્થલિ, જેને ‘ સ્વોદ્ધલકોપરિપટકસ-હિત’ એવું એક વધારે અને ન સમજી શકાય તેવું વિશેષણ લગાડેલું છે, તેમાં આખ્યાનું વર્ણન છે.

દાનપત્રની તારીખ, સંવત્ ૩૪૨ ના શ્રાવણના કૃષ્ણ પક્ષ ૯ મી છે. સંવત્નું ખીજું ચિહ્ન શંકાવાળું છે. ડા. ભાઉ દાહનાં જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૩૦ માંના લખાણના આધાર ઉપરથી હું તે ચિહ્ન ૪૦ ની હોવાના પાઠનો પ્રયોગ કરું છું.

* ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૭ જી. ખ્યુલ્હર ૧ વલ્લી તથા ગુર્જર દાનપત્રો તેમ જ અન્ય વંશોનાં દાનપત્રો કોઈક વાર ન્યાંથી દાન ભહેર થયું હોય તે જાણનાં વર્ણનથી હમ્મેશાં શરૂ થાય છે. (જી. એ. વો. ૪ પા. ૧૦૬) આ લેખ સાબીત કરી આપે છે કે જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૪ ની નોટમાં જણાવવા પ્રમાણે ધ્રુવસેન ૪ થા પછીનાં બધાં દાનપત્રો ખેટકમાંથી જ ભહેર થયાં છે તે સાચું નથી. આ ખેટક ગુજરાતનું ખેડા નહિ, પરંતુ કાઠિયાવાડનું કોઈ એ નામનું ગામ હું હોયું જોઈએ. તે જ નોટની અંદર દર્શાવેલી હુકીકત કે ગુજરાતમાં ખેડા વલ્લી રાજાઓની રાજધાની થઈ હતી તે હજી સુધી સાબિત થયેલી નથી.

अक्षरान्तर

- १ स्वस्ति जयस्कन्धावारात् बालादित्यतटाकवासकात् प्रसभप्रणतामित्राणामत्रकाणा-
मतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगससक्तप्रहारशतलब्धप्रतापा प्रतापोपनत
- २ दानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतश्रेणिविलावासराज्यश्रियः परममाहे-
श्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवशान्मातापितृचरणारविंदप्रणतिप्रविधौताशे-
- ३ षकल्मषः शैशवात्प्रभृतिखङ्गद्वितीयबाहुरेवसमदपरगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्व-
निकषस्तत्प्रतापप्रणतारातिचूडारत्नप्रभाससक्तपादनख-
- ४ रश्मिसंहतिः सकलस्मृतिप्रणीतमार्गः सम्यपरिपालनप्रजाहृदयरंजनान्वर्त्तराज-
शब्दो रूपकान्तिस्रैर्यगांभीर्यबुद्धिसंपद्भिः स्मरशशाङ्काद्रिराजोदधिनिदश-
- ५ गुरुधनेशानतिशयानः शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्यफल-
प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानंदितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः प-
- ६ दचारिसकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्यसुतस्त-
त्पादानखमयूखसंतानविसृतजान्हवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मष
- ७ प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपदूपलोभादिवाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्गुणै सह-
जशक्तिक्षिक्षाविशेषविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरप-
- ८ तिसमतिसृष्टानामनुपालयित धर्मदायानामुपकर्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां-
दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीप-
- ९ रिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेन-
स्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सकलजगदानन्दनात्यद्भुतगुणसमु-
- १० दयस्थगितसमग्रदिङ्मण्डलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरररां-
सपीठो व्यूढगुरुनोरथमहाभारः सर्व्वविद्यापरापरविभागा
- ११ धिगभविमलमतिरपि सर्व्वतः सुभाषितलवेनापिसुखोपपादनीयपरितोषः समग्रालो-
कागाधगांभीर्य्यहृदयोपि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमक-
- १२ ल्याणस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्त्तिर्द्धर्मानुपरोधो-
ज्वलतरिकृतास्थासुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीय-
- १३ नामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः स्वयमुपेद्रगुरुणेव
गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तां परम-
- १४ भद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैकरसतयैवोद्वहन्खेटसुखरतिभ्यामनायासितसत्वसं-
पत्तिः प्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादपी-

पं. १ वांथो मैत्रकाणा; संसक्त; प्रतापः पं. २ वांथो राजवंशा. पं. ३ वांथो संसक्त पं. ४ वांथो मार्गः
म्यक् प. पं. ५ धनेशन उपरंतु अनुस्वार काली नांथो.;-वांथो फलः पं. ६; वांथो पादचारीव; पादनख;
कल्मषः पं. ८ वांथो पालयिता, मुपप्लवानां. पं. १० वांथो द्युतिभासुरतरांस पं. १२ वांथो तरीकृता पं. १३
वांथो मुपेन्द्र

- ૧૬ શક્તિપ્રભાવશ્ચ શરદાગમ ઇવ પ્રતાપવાનુલસત્પદ્મઃ સંયુગે વિદલયંનમોધરાનિવ પર-
ગજાનુદયતંચતપનબાલાતપ ઇવ સંગ્રામે મુષ્ણંન્નવિમુ-
- ૧૭ સ્નાનામાયુંષિ દ્વિષતાં પરમમાહેશ્વરઃ પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રી-
વાવપાદાનુધ્યાતઃ પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીશીલાદિત્યસ્તસ્ય
- ૧૮ સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ ક્ષુભિતકલિજલધિકલ્લોભિભૂતમજ્જન્મહીમણ્ડલોદ્ધારધૈર્યઃ
પ્રકટિતપુરુષોત્તમતયાનિશ્ચિલજનમનોરથપરિપૂરણપરોપર ઇવ
- ૧૯ ચિન્તામણિશ્ચતુઃસાગરાવરુદ્ધસીમાપરિકરાં ચ પ્રદાનસમયે તૃણલવલવધીયસી ભુવ-
મભિમન્યમાનોપરપૃથ્વીનિર્માણવ્યવસાયાસાદિતપારમૈશ્વર્યઃ કોપાકૃ-
- ૨૦ ઇનિશ્ચિંશવિનિપાતવિદલિતારિકરિકુંભસ્થલોલસત્પ્રસૂતમહાપ્રતાપાનલપ્રાકારપરિગત-
જગન્મણ્ડલલબ્ધસ્થિતિઃ વિકટનિજદોર્દ્દણ્ડાવલંબિના સકલભુવનામો- -
- ૨૧ ગમાના મન્થાસ્ફાલવિધુતદુગ્ધસિન્ધુફેનપિણ્ડપાણ્ડુરંયસોવિતાનનપિહિતાતપત્રઃ પર-
મમાહેશ્વરઃ પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીવૃષ્ણપાદાનુધ્યાત-
- ૨૨ પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીશીલાદિત્યદેવઃ સર્વાનેવ સમાજ્ઞાપય-
ત્યસ્તુવઃ સંવિદિતં યથામયા માતાપિત્રોઃ પુણ્યાપ્યાયનાયગોમૂત્રિકાવિનિર્ગતશ્રીવલ-
- ૨૩ ભીવાસ્તવ્યતત્ચાતુર્વિધ્યત્રૈવિદ્યસામન્યભરદ્વાજસગોત્રમૈત્રાયણીયસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણદ્રોણ-
પુત્રબ્રાહ્મણભૂતકુમારાય સુરાષ્ટ્રેષુ લોણાપદ્રકસ્થલ્યાં સ્વોડસ્થલકોપરિપટ-
- ૨૪ કસહિતલોણાપદ્રકગ્રામઃ સોદ્રંગઃ સોપરિકરઃ સમૂતવાતપ્રત્યાયસધાન્યહિરણ્યાદેય-
શદશાપરાધઃ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ પૂર્વપ્રત્નદેવ-
બ્રહ્મદેયરહિતો ભૂમિચ્છિદ્રન્યા-
- ૨૫ યેન ચન્દ્રાર્ક્ષણવક્ષિતિસરિત્પર્બતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્ય ઉદકાતિસર્ગેણ
ધર્મદાયોતિસૃષ્ટઃ યતોસ્યોચિતયા બ્રહ્મદેયસ્થિત્યા ભુંજતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ પ્રદિશતો
વાનકૈશ્ચિ-
- ૨૬ દવ્યાસેધે વર્તિતવ્યમાગામિભદ્રનૃપતિભિરપ્યસ્મદ્વંશજૈરન્યૈર્વા અનિત્યૈશ્વર્યાણ્યસ્થિરં
માનુષ્યં સામાન્યં ચ ભૂમિદાનફલભવગચ્છદ્ધિરયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલ-
યિતવ્યશ્ચેત્યુક્તં ચ
- ૨૭ બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા
ફલમ્ । યાનીહદારિદ્યમયાત્રેન્દ્રૈર્દ્વનાનિ ધર્માયતનીકૃતાનિ નિર્ભુક્તમાલ્યપ્રતિ-
માનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥
- ૨૯ ષષ્ઠીં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેત્ ॥ દૂતકોત્ર રાજપુત્રસ્વરગ્રહ ॥
- ૩૦ લિખિતમિદં બલાધિકૃતવૃષ્ણમોગિકપુત્રદિવિરપતિશ્રીહરગણેનેતિ ॥
સં ૩૪૨ શ્રાવણ વ [૯] સ્વહસ્તો મમ ॥

પં. ૧૬ વાંચો વિદલયન્નમો ઉદયતપન; મુષ્ણન્ન પં. ૧૮ વાંચો લધીયસી પારમૈશ્વર્યઃ પં. ૨૧ વાંચો પરમમાહેશ્વરઃ
પાણ્ડુરંયસોવિતાનેન પં. ૨૩ વાંચો સામાન્ય પં. ૨૪ સદશાપરાધઃ પં. ૨૮ વાંચો ષષ્ઠિ પં. ૩૦ વાંચો સ્વરગ્રહ; હર-
ગણેને માં ને શંકાસ્પદ છે.

શીલાદિત્ય ૩ જના એક દાનપત્રનું બીજું પત્ર^૧

(ગુપ્ત) સંવત્ ૩૪૩ દ્વિતીય આષાઢ વદ

આ પત્રને બધી બાબતો અને ખાસ કરીને ડાબી અને જમણી બાબતો નુકશાન થયેલું છે. તેના ઉપર કાટનો જડો થયે જામી ગયો હતો, પરંતુ આર્કેઓલોજીકલ કેમીસ્ટે સાફ કર્યા પછી ઘણા ખરા અક્ષરો ચોક્કસ રીતે ઓળખી શકાયા હતા. પત્રનું માપ ૧૧”^૨×૧૧”^૩નું છે. અને તેના ઉપર વ્યાકરણની એક પણ ભૂલ વગરની ૩૧ પંક્તિઓ છે.

પત્ર ધરસેન ૪ થાના વર્ણનથી શરૂ થાય છે. દાન આપનાર રાજા શીલાદિત્ય ૩ જના વર્ણન સુધીનો બધો પ્રસ્તાવનાનો ભાગ લગભગ નીચેના દાનપત્ર તથા ભાવનગર મ્યુઝીયમમાંના નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલા સં. ૩૫૬ ના એક બીજા દાનપત્રને મળતો આવે છે.

ડુંકા-વિહારની સીમામાં આવેલા આચાર્ય ભિક્ષુ સ્થિરમતિના મઠમાં કુકુરાણક ગામના આચાર્ય ભિક્ષુ વિમલગુપ્તે ઘંધાવેલા બૌદ્ધ મઠને આ દાન આપ્યું છે. વિમલગુપ્તના આ મઠ વિષે સંવત્ ૩૫૬ના એક બીજા દાનમાં પણ લખેલું છે. તે નીચે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આ મઠ વિષે આ બે દાનપત્રોમાંથી જ આપણે જાણીએ છીએ. ડુંકા-વિહાર એક વિશાળ મઠ હોય તેવું જણાય છે જેમાં કેટલાક બીજા ન્હાના વિહારો ખાંધ્યા હશે.

આ વિહાર ને આપેલાં ગામનું નામ ચોખખું વંચાતું નથી. પણ તે સુરાષ્ટ્રમાં આવસનક(?) સ્થલીમાં આવેલું સીહાણક જણાય છે.

દાન આપવાનો હેતુ આવાં બૌદ્ધ દાનોનો હંમેશ મુજબનો છે.

દૂતકનું નામ વાંચી શકાતું નથી. પણ લેખકનું નામ અણહિલ છે. આ અધિકારી વિષે આ જ રાજાનાં બીજાં દાનપત્રોમાં પણ લખ્યું છે. નાશ પામતાં જરાકમાં બચેલી તારીખ સં. ૩૪૩ છે. અને ઉપર પ્રસ્તાવનામાં બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે શીલાદિત્ય ૩ જની આ વહેલામાં વહેલી તારીખ છે. તેનું સં. ૩૬૫નું બીજું દાન નીચે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. વામપત્રો ઉપરથી મળેલી આ રાજાની બીજી તારીખો, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૪૮ (બધાં અપ્રસિદ્ધ), ૩૫૦ (એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૭૬) ઉપર (ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૫) અને ૩૬૫ (જે. એ. એસ. બી, ૭, ૬૬૬)

अक्षरान्तर

- १
- २ महाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधर
- ३ दूरं तत्पदारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दाकि-
न्येव[नि]त्य... ..
- ४ [दक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधव]लिङ्गा यशसां बलयेन मण्डि-
तककुभो
- ५ स्याद्गजः क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियज्ञोद्भूतः स्वयं
- ६ चण्डरिपुमण्डलं मण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमु ...
- ७ ... हणः पूर्वमेव विविधवर्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणः पु[नः]
... ..
- ८ तनकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमि-
वाग्रपाणिमुद्ग्रह
- ९ प्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीधृवसेनस्तस्याग्रजो परमहीपतिस्पर्शदोषनास-
नधियेव
- १० चिरतरचरितगरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसरभसवशीकृतप्र[णत-
समस्त]... ..
- ११ मलयुगलःप्रोद्दामोदारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पःप्रसर्प्यत्पटीयःप्रताप-
प्लो [पिताशेषशत्रुव]... ..
- १२ सुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडोनधःकृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधितध-
रित्री [तलोनङ्गीकृतजल]... ..
- १३ म्यगव्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारःपूर्वैरप्यूर्वापतिभिर्लिङ्गालबलुब्धैर्यन्य-
पहतानि [देवब्रह्मदेयानि]... ..
- १४ क्ललनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिभुवनाभिनन्दि-
तोद्धितोत्कृष्टधवलधर्मध्वजप्र [काशितनिजवङ्गो]... ..
- १५ चित्तमहोद्भङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषोपा-
चोदार कीर्ति' पंक्तिपरंपरादन्तु [रितनिखिल]... ..
- १६ मा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मन-
ःकुमुदवण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रि [कयेव कीर्त्या]... ..
- १७ लेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधराभो-

गायाः क्षोण्यापत्युः शशीलादित्यस्य [सनु]

१८ नकलाचक्रवाल^x केस [रीन्द्र] शिशु [रि]
व राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचि [मच्चूडा]

... ..

१९ गम इव प्रतापवानुलसत्पद्मस्संयुगे विदलयन्नम्भोधरा-
निव परगजानुदय एव तपनबाला

२० द्विषतां परममाहे [श्वरः] श्रीशीलादित्य^x
कुशली सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं य या मा

... ..

२१ डुडुविहार [मण्डलान्तगर्ता] चार्य्यभिक्षुस्थिरमति-
कारितविहारे आचार्य्यभिक्षुविमलगुप्तकारि [तभगव]... ..

...

२२ डुडुविहारमण्डल [प्रावेश्य] कुकुराणकग्रामनिविष्टा-
चार्य्य भिक्षुविमलगुप्तकारित [विहारे]... ..

२३ भैषज्यचावरिकाद्युपयोगाय संबुद्धां
च भगवतां बुद्धानां गन्धधूपपुष्प

२४ स्य खण्डस्फुटितप्रतिसंस्करणार्थं सुराष्ट्रेषु [बावसनक (?)]
स्थल्यां सीहाणक (?) ग्रामः [सोद्रङ्गः]... ..

२५ सोत्पद्यमानविष्टिकः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणी [यः
पूर्व]... ..

२६ [सरित्प] र्वतसमकालीन उदकातिसर्गेण धर्मदायो
निसृष्टो [यतो]

२७ [मिमद्रन्] पतिभिरस्मद्वङ्शजैरन्यैश्च अनित्यानैश्वर्या
[ण्यस्थिरं]... ..

२८ [श्वेत्यु] क्तञ्च ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरा-
दिभिः

२९ [यतनीकृ] तानि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि [को
नाम]

३० [द] नहिलेने [ति] ॥ सं ३०० ४० ३ द्वि
आषाढ व

શીલાદિત્ય ૩ જનાં પતરાંઓ^૧

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૪૬ નાં

આ બે પતરાં છે. તે દરેકનું માપ “૧૩઼૬ x ૧૧” છે. બન્ને એક જ બાબુએ લખેલાં છે. પહેલા પતરામાં ૩૧ અને બીજામાં ૩૨ પંક્તિઓ લખેલી છે. ૬૩ મી લીટીમાં તારીખ આપી છે. તેમાં ૩૦૦, ૪૦, ૬ અને ૩ માટે ચિહ્નો છે.

આ દાનપત્ર એક “વિજયી છાવણી”માંથી જાહેર થયું છે. પરંતુ ગામનું નામ વાંચી શકાતું નથી. દાન આપનાર વલ્લીના મૈત્રક વંશનો શીલાદિત્ય (૩ જ) છે. દાન મેળવનાર યજ્ઞના નામથી ઓળખાતો યજ્ઞદત્ત છે. તે આનંદપુર છોડીને તે વખતે વલ્લીમાં રહેતો હતો. તે શ્રીધરદત્તનો પુત્ર, છન્દોગ મતનો શિષ્ય, [ગાર્ગ્ય-]ગોત્રનો ચતુર્વેદિન્ હતો. બે વાવ સહિત બે ખેતરો દાનમાં આપ્યાં હતાં

તારીખ ઈ. સ. ૬૬૬ ને મળતા [ગુપ્ત વલ્લી સંવત્નાં] વર્ષ ૩૪૬ના માર્ગશીર્ષ વદિ ૩ ની છે. દૂતક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન છે. અને લેખક દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટનો પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદ્ અનહિલ છે.

૧ જ. બો. પ્રાં. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૭૧ જી. વી. આચાર્ય.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भाग

पतरं बीजुं

- ४८ परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य×कुशली
सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय
आनन्दपुरविनिर्गत
- ४९ श्रीवलभीवास्तव्यचातुर्विद्यसामान्य [गार्ग्य] सगोत्रछंदोगसब्रह्मचारिब्राह्मणश्रीधर-
दत्तपुत्रब्राह्मणयज्ञदत्त प्रकाशद्धि नामयज्ञाय
- ५० सुराष्ट्रेषु कलाक्षयेटके पल्लवटिकग्रामे अपरसी प्रकृष्टभूपादावर्त्तशतप-
रिमाणं क्षेत्रं यस्याघाटनानि
- ५१ पूर्वतः दासकसत्कक्षेत्रं ॥ दक्षिणतः देवकुलपाटकग्रामसीमा अपरतः देवकल-
पाटकग्रामसीमा च उत्तरतः ब्राह्मण[णर]ट्टकसत्कक्षेत्रं
- ५२ तथा अपरसीमन्यैव चोत्ररिकं पंचविंशतिभूपादावर्त्त परिसरा वापी यस्याः पूर्वतः
ब्राह्मणगोपदिन्नसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः [बाल्ह]आरणक-
- ५३ ग्रामसीमा अपरतः ब्राह्मणसरस्वतीक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मण सत्कक्षेत्रं
तथा हस्तवप्राहारे ग्रामे अपरसीमनि वटभ-
- ५४ लिрика भूपापदरपरिसरा वापी यस्याः पूर्वतः ब्रह्मदे[य] मातृशर्म
क्षेत्रं दक्षिणतः श्वरक्षेत्रं अपरतः सन्तापुत्र ग्रामसी-
- ५५ मसन्धिः उत्तरतः [कु हास]मश्वर क्षेत्रं तथापरदक्षिणसीमनि भूपादावर्त्तशत-
परिमाणं प्रकृष्टं क्षेत्रं यस्य पूर्वतः विंति । दक्षिणतः उम्बक-
- ५६ क्षेत्रं । अपरतः खेटकप्रद्रकग्रामसीमसन्धिः उत्तरतः
एवमिदमाघाटनविशुद्धं वापीद्वयसमन्वितं क्षेत्रद्वयं सोद्रङ्गः सोपरि-
- ५७ करसभूत
- ५९ धर्मदायः निसृष्टः यतोस्यो
- ६२ दूतकोत्र राजपुत्रध्रुवसेनः
- ६३ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-
लेनेति सं ३०० ४० ६ मार्गाशिर ब ३ स्वहस्तो मम

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો^૧

[ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૪૬ પૌષ સુદ ૭

આ પતરાંઓ મળવાનું સ્થળ જણાયું નથી. પરંતુ બોમ્બે ગેઝેટીઅર, વો. ૧ ભાગ ૧ પા. ૬૨ નોટ ૩ માં જણાવેલા આ સોસાયટીના મ્યુઝીયમમાં અપ્રસિદ્ધ પડ્યાં રહેલાં બે પતરાંઓ આ જ હોવાં જોઈએ. આ બે પતરાંનું દરેકનું માપ ૧૬" x ૧૨½"નું છે. બન્ને કક્ષત અંદરની બાજુએ જ કોતરેલાં છે. બે કડીઓમાંથી સુદ્રાવાળી એક કડી મોબુદ છે. અને તે સુદ્રા સહિત ૮ " લાંબી છે. સુદ્રાનો મોટો વ્યાસ ૨½" લંબાઈનો છે.

પહેલા પતરામાં ૩૦ અને બીજામાં ૬૨ પંક્તિઓ લખેલી છે. તારીખ ૬૨ મી પંક્તિમાં આપી છે. અને તેમાં ૩૦૦, ૪૦, ૬ અને ૭ ના અંકોનાં ચિહ્નો છે.

વલ્લીના મૈત્રક વંશના શીલાદિત્યે (૩ જ.એ) આપેલું દાન ચાલુ રાખવાની નોંધ આ લેખમાં છે. દાન મેળવનાર પણ બ્રાહ્મણો છે:- (૧)સોમ તે કુશહુદમાંથી આવ્યો હતો. તે દત્ત-લિકનો પુત્ર અને છાંદોગ મતનો શિષ્ય અને ભારદ્વાજ-ગોત્રનો હતો. (૨)ભટ્ટિ હરિનો પુત્ર વાજસનેયિ મતનો શિષ્ય, વત્સગોત્રનો, સિંધપુરનો રહીશ, ગિરિનગરમાંથી આવેલો પિટૃલેશ્વર (૩) તેનો પુત્ર નાગ. દાનમાં આપેલી વસ્તુઓ:- (૧) સુરાષ્ટ્રમાં હસ્તવપ્રાહારમાં આવેલાં ઉચ્ચાણક ગામમાં ત્રણ ભાગનું બનેલું ૫૦ પાદાવર્તોનું એક ક્ષેત્ર; (૨)સિરીશવાપિ નામની બાવ અને (૩) વાતનુમક ગામમાં ૫૦ પાદાવર્તોના માપના એક ક્ષેત્રનો એક ભાગ.

દાનની તારીખ. ઈ. સ. ૬૬૬ ને મળતા [ગુપ્ત-વલ્લી સંવત્નાં] વર્ષ ૩૪૬ના પૌષ શુદ્ધ ૭ ની છે.

अक्षरान्तरमांथी अमुक भागं

- ४५ परममहेश्वरः श्रीशीलादित्यः कुशली
- ४६ सर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संवेदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय-
कुशहृदविनिर्गतं तच्चातुर्वेद्यं सामान्यभारद्वाजसगोत्रछान्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मण-
दत्तुलेकपुत्रब्राह्म-
- ४७ णसोमो तथा गिरिनगरविनिर्गतसिंघपुरवास्तव्य तच्चातुर्विध्यसामान्यवत्ससगोत्र
वाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणभट्टिहरिपुत्रब्राह्मणपिट्टलेश्वर तथा तत्पुत्रनगो इत्येतेभ्यः
- ४८ त्रिभ्यः ब्राह्मणेभ्यः सुराष्ट्रेषु हस्तवप्राहारे डच्चाणकग्रामं त्रिखंडावस्थितं पंचा-
शद्भूपादावर्त्तपरिमाणक्षेत्रं खंडकुदुर्व्यागुगकप्रकृष्टं यत्र प्रथमखंडं अपरसीम्नि
विशतिभू-
- ४९ दावर्त्तपरिमाणं यस्याघाटनानि पूर्वतः कुदुर्व्यासमुद्रप्रकृष्टं क्षेत्रं दक्षिणतः डमर-
प्रकृष्टं क्षेत्रं अपरतः महेश्वरप्रकृष्टं क्षेत्रं उत्तरतः सिरीषवापी प्रश्नीह । तथा
- ५० म्येव द्वितीयखंडं विशंतिभूपादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्वतः
नदी दक्षिणतः सैव नदी अपरतः भट्टिकाग्रामसीमा उत्तरतः नदी तथा
तृतीयखंडं उत्तरसीम्नि
- ५१ दशभूपादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्वतः आदित्यदत्तप्रकृष्टक्षेत्रं दक्षिणतः संगम-
दिन्नप्रकृष्टक्षेत्रं अपरतः दासकप्रकृष्टं क्षेत्रं उत्तरतः दासक-
- ५२ प्रकृष्टक्षेत्रं । तथा अपरसीम्नि कुदुर्व्यागुगकमहेश्वररोत्घसिंहो ब्राह्मण सिरीष-
वापीति संज्ञिता पंचाविंशतिभूपादावर्त्तपरिसरा वापी यस्याः पूर्वतः
- ५३ समुद्रप्रकृष्टक्षेत्रं दक्षिणतः गुगकप्रकृष्टं क्षेत्रं अपरतः महेश्वरप्रकृष्टक्षेत्रं । उत्तरतः
संगमदिन्नप्रकृष्टक्षेत्रं तथा मपुमद्वाके वातनुमकग्रामे
- ५४ अपरसीम्नि कुदुर्व्यामातृदासप्रकृष्टवडसंज्ञितं पंचाशद्भूपादावर्त्तपरिमाणं क्षेत्रं
खंडं यस्य पूर्वतः ब्राह्मणदत्तुलिकसत्कक्षेत्रं दक्षिणतः
- ५५ तटाकं अपरतः दत्तुलिकसत्कब्रह्मदेयः क्षेत्रं उत्तरतः राजवट एवमिदमाघाटन-
विशुद्धं वापीसमन्वितं क्षेत्रखंडं सोपरिकरं सभूत-
- ५६ वातप्रत्यायं सधान्यहिरण्यादेयं सदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टकं सर्वराजकीया-
नामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्वदत्तदेवब्रह्मदेयरहितं भूमि-
- ५७ छिद्रन्यायेनाचन्द्रावर्कावर्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यमुदका-
तिसर्गेण ब्रह्मदायो निस्तृष्टः यतोम... ..
-
- ६७ दूतकोत्र राजपुत्रध्रुवसेनः
- ६८ मिदं महासन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिश्रीस्कन्दभटपुत्रदिविरपतिश्रीमदनहि-
लेनेति । सं ३०८ ४० ६ पौष सु ७ स्वहतो मम ॥

१ भूण पतरमांथा. २ वयो तुर्विय. पडेली ४४ पंक्ति भाटे लुओ। ४. ओ. वो. ११ ३०५
३ वांयो प्राप्ते ४ वांयो खंडं. ५ वांयो भूपादा.—६ वांयो परिमाणं.—७ वांयो क्षेपणीयं

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સ. ૩૪૭ વૈ. સુ. ૧૫.

તરતમાં મળેલાં બે વલ્લભી તામ્રપત્રો ભાવનગરમાંના ખાદેન મ્યુઝીયમના ક્યુરેટરે તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં. તેમાંનું એક શીલાદિત્ય ૩ જાનું સં. ૩૪૭ વૈશાખ સુ. ૧૫ ની તિથિનું છે. તે દાન પુનિઠ ? કાશકમાં સુકામ હતો ત્યાંથી દેવામાં આવ્યું હતું. આ રાજાના વખતનું ંહેલામાં ંહેલું તામ્રપત્ર સં ૩૫૦નું છે. (એ. ઇ. વો. ૪ પા. ૭૬) તેથી આ તામ્રપત્રથી ત્રણ વર્ષ ંહેલી સાલ મળે છે.

તેને દાન આપવામાં આવ્યું તે બ્રાહ્મણ સાંબદત્તનો દીકરો કૌશિક ગોત્રનો, યજુર્વેદી દીક્ષિત નામે ઓળખાતો સગ્ગડ નામનો હતો. તે મૂળ પુલ્લયશાંખપુરમાંથી આવેલો હતો અને હાલ વલ્લભીમાં રહેતો હતો.

દાનમાં જમીનના ત્રણ કટકાઓ આપેલા હતા જે એકંદર ૧૦૦ પાદાવર્ત થતા હતા અને તે સુરાષ્ટ્રમાં કાલાપક પથકમાં ઠકકપદ્ર ગામમાં આવેલા હતા. આ દરેક કટકાની સીમા આપવામાં આવેલ છે.

આ દાનપત્રનો લેખક દિવિરપતિ સ્કન્દભટ્ટનો દીકરો દિવિરપતિ મદનાદિત્ય હતો અને દૂતક કુમાર ધ્રુવસેન હતો.

* આ. સ. વ. સ રીપોર્ટ ઇ. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫ પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકર.

શીલાદિત્ય ૩ જનાં હુસડીનાં તામ્રપત્રો^૧

સંવત્ ૩૫૦ ક્રાદ્ગુન વદિ ૩ (ઇ. સ. ૬૬૯-૭૦)

નીચે આપેલા દાનની છાપ પ્રોફેસર બુદ્ધરે ઉપરના ખીજા પ્રસિદ્ધકર્તાને આપી હતી. પ્રો. બુદ્ધરને આ છાપ મી. વજેશંકર. જી. ઓઝા તરફથી દેવનાગરી પ્રતિલેખ તથા થોડી ગુજરાતીમાં લખેલી ટીકા સહિત આપવામાં આવી હતી. કાઠિઆવાડના ગોહિલવાડ પ્રાંતના મહુવા પરગણામાં હુસડી ગામમાં એક બ્રાહ્મણના ઘરમાં ગાય બાંધવાના ખીલા ખોડવા કરેલા ખાડામાંથી આનો મૂળ લેખ મળી આવ્યો હતો.

આ લેખ જે તામ્રપત્રોની અંદરની બાજુમાં કેાતરેલો છે. આ પતરાંઓ, પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાંથી અને ખીજા પતરાના ઉપરના ભાગમાંથી પસાર કરેલી, જે ઠડીઓથી જોડેલાં છે.

[મી. વજેશંકરે કૃપા કરીને મૂળ પતરાંઓ મને તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં. તે આશરે ૧૫૩ ઈંચ પોહળાં અને ૧૩૪ ઈંચ ઉંચાં છે. એમાંની એક ઠડી સાદી અને રેણુ દીધા વગરની છે. બીજી ઠડી જે ત્રાંબાના મોટા કકડાની બનેલી છે, પરંતુ હાલ કાપી નાંખી છે તેના છેડા સામસામા વાળી દીધેલા છે, અને તે એક મોટી સુરક્ષિત મુદ્રા વડે જોડેલા છે. આના ઉપર ઉપસાવેલી એક લંબગોળાકૃતિની સપાટી ઉપર એક બાજે ઉપર જમણી તરફ મુખ રાખી બેઠેલો નંદી કેાતરેલો છે. તેની નીચે વલ્લી લિપિમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા છે. પતરાં બહુ જડાં ન હોવાથી તથા કેાતરકામ જોડું હોવાથી ઘણા અક્ષરો પતરાંની પાછળ દેખાય છે, ૪૨ થી ૪૯ મી પંક્તિઓ ખીજા સફાઈદાર રીતે કેાતરેલી છે. તેમાં ઘણા અક્ષરો ટપકાટપકાવાળી પંક્તિઓથી બતાવ્યા છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૧૦૬ પૌંડ; ન્હાની ઠડીનું ૫ ઓંસ, મુદ્રાવાળી ઠડીનું ૨ પૌંડ ૭ ઓંસ છે, કુલ વજન ૧૩ પૌંડ છે. મૂળ પતરાં મેં સાફ કર્યું છે. અને પ્રતિલેખમાં મારી છાપ પ્રમાણે સુધારો કર્યો છે.—ઈ. એચ.]

અક્ષરોના કદમાં બહુ ફેર છે. વચ્ચેના અક્ષરો આદિ અને અંતના કરતાં લગભગ બમણા મોટા છે. લિપિ દક્ષિણ તરફના મૂળાક્ષરોની છે, અને વલ્લીનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ખીજાં દાનપત્રોને મળતી આવે છે.

આ દાનપત્ર “ ખેટકમાં નાંખેલી વિજયી છાવણીમાંથી ” જાહેર થયું હતું. આ ખેટક તે હાલનું ખેડા, જ્યાંથી ઘણાં દાનો અપાયાં છે તે છે. તેમાં શીલાદિત્ય ૩ જ સુધીના વલ્લી રાજાઓની હંમેશની વંશાવળી આપી છે. જે વર્ષ પહેલાંના એક ખીજા લેખ મુજબ, આમાં પણ રાજાને પરમ-માહેશ્વર શિવાય ખીજું સમ્રાટનું વિશેષણ લગાડેલું નથી. દાનનું લાભાન્તર નીચે આપ્યું છે: દ્વીપ, એટલે પોર્ટુગીઝ લોકોના હાલના દીવના રહીશ ચતુર્વેદિન જે બ્રાહ્મણબંધુઓને આ દાન આપ્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર એટલે સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલાં દેસેનક ગામમાં જમીનના ત્રણ ટુકડા તથા એક તળાવ તેઓને દાનમાં આપ્યાં હતાં. સીમાના વર્ણનમાં નીચેનાં ભૌગોલિક સ્થળોનાં નામ આવે છે: (૧) મધુમતી નદી, એટલે નિકોલની ખાડી [વિ. જી. ઓ.] (૨) શિવત્રાતૈજનું ગામડું હાલનું સમ્રા [વિ. જી. ઓ.]; (૩) મલ્લ તળાવ; એટલે જર્ણ થયેલું હાલ કેાસ-મલ્લ કહેવાતું તળાવ [વિ. જી. ઓ.] (૪) માણેજિજકા નદી એટલે હાલ સૂકાઈ ગયેલો માલન(?)નો પટ [વિ. જી. ઓ.]

દ્વતક, રાજપુત ધ્રુવસેને શીલાદિત્ય ૩ જનું એક ખીજું દાનપત્ર^૨ પણ અમલમાં આણ્યું હતું. લેખક શ્રીમદ્ અનહિલે ઉપર જણાવેલું ખીજું દાનપત્ર^૩ પણ લખ્યું હતું, તથા ખરબડ ૨ જ તથા ધ્રુવસેને ઉજા પાસે સેવા કરી હતી. વારીખ, [ગુપ્ત-] સંવત્ ૩૫૦ એટલે ઇ. સ. ૬૬૯-૬૭૦ના ક્રાદ્ગુન વદિ ૩ની છે.

^૧ એ. ઇ. વો. ૪ પા. ૭૪ વજેશંકર જી. ઓઝા તથા થી. વૉ. સ્ટારાઆર્ચડેકેઈ ૨ (ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૫)

^૨ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૬ ૪ ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૭૬ અને એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૮૫

અક્ષરાન્તર^૧

પતરું પહેલું.

- ૧ ઑં સ્વસ્તિ [॥] વિજયસ્કન્ધાવારા[ત]ખે[ટ] કવાસકા[ત]પ્રસભપ્રણતા-
મિત્રાણાં^૨ મૈત્રકાણાંમતુલબલસંપન્નમણ્ડલામોગસંસક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપાત્પ-
તાપોપનતદ[૧]નમ[૧ ના]—
- ૨ ઝ્ઞવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃત[:]શ્રેણીબલ[૧]વાસરાજ્યશ્રિયપરમમાહેશ્વ-
રશ્રીભટ[૧]કર્તાદવ્યવચ્છિન્નરાજવદ્શ[૧]ન્માતાપિતૃચરણારવિ[ન્દ]પ્રણતિપ્રવિઘ્નૌ-
તાશેષ—
- ૩ કલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિ લ્લગ્ધાદ્વિ[તી]યવાહેરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટ[નપ્ર]
કાશિત સૈત્વનિકષસ્તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનલ્લરશ્મિસંહતિસ્સ-
- ૪ કલસ્મૃતિપ્રણી[ત]માર્ત્ત સમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરજ્જનાન્વર્ત્યરાજશબ્દો રૂપ-
કાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભીર્યબુદ્ધિસંપદ્ધિઃસ્મરશશા[ઙ્ગ] દિરાજોદધિત્રિદશગુરુધને-
શાનતિશય[૧]—
- ૫ નઃશરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણવદપાસ્તાશેષસ્વકાર્ય્યફલ[:]પ્રાર્થનાધિકા-
ર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદયપાદચ[૧]રીવ સકલભુવનમણ્ડલામોગ—
- ૬ પ્રમોદઃપરમમાહેશ્વરઃશ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનલ્લમયૂલ્લસન્તાનવિસ્તૃતજાહ્વીજ-
લૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમાનસમ્પદ્—
- ૭ પલોભાદિવાશ્રિતઃસરભસમાભિગા[મિ]કૈર્ગુણૈસ્સહજશક્તિશિક્ષાવિશેષપિસ્મા-
પિતૈલ્લિલધનુર્દ્ધરઃપ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્મદાયાનામપ[૧]—
- ૮ [કર્ત્તા] પ્રજોપધાતકારિણામુપપ્લવાનાંદર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય સંહ-
તારાતિપક્ષલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ
- ૯ પરમમાહેશ્વરઃશ્રીધરસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદાનુદ્ધયાતઃ સકલજગદાનન્દનાત્યદ્ભુતગુણ-
સમુદયસ્થગિતસમગ્રદિઙ્મણ્ડલઃસમરશતવિજયશોભાસનાથ—
- ૧૦ મણ્ડલાગ્રધૃતિભાસુરતરાઙ્સર્પીઠોદુર્ઘ્નુરુમનોરથમહાભ[૧]રઃ સર્વવિદ્યાપર[૧]પર-
વિભાગાધિગમવિમલમતિરપિ સર્વતઃસુભાષિતલ્લવેનાપિસુલ્લો—
- ૧૧ પપાદનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાધગામ્ભીર્યહૃદયોપિ સુચરિતાતિશયસુવ્યક્તપરમક-
લ્યાણસ્વભાવ[:]લ્લિલીભૂતકૃતયુગનૃપતિપથ[વિ]શોધનાધિગતો—

૧ ડો. હુદ્દશની છાપ ઉપરથી. ૨ ચિહ્ન રૂપે છે. ૩ વાંચો મૈત્રકાણામ. ૪ વાંચો વંશા ૫ વાંચો સસ્વ
૬ વાંચો માર્ગ. ૭ વાંચો વિસ્માપિતા. ૮ વાંચો ભાસુરતરાંસર્પીઠોદુહ.

- १२ दग्रकीर्तिः^१ धर्मानुपरोधोज्ज्वलैतरिकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयना-
मा परममोहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानु—
- १३ द्धयातय^२ स्वयमु[पे]न्द्रगु[रु]णेव[गु]रुण[१]त्यादरवतासमभिलषणीयामपि राज-
लक्ष्मी^३ स्कन्धासक्ता^४ परमभद्र इव धुर्य्यस्तदाज्ञासंपादनैकपरतयैवोद्वहन्
- १४ खेदसुखरतिभ्यामन[१]यासितसत्त्वसंपत्तिःप्रभावसंपद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्न-
च्छायोपगुढं पादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गित—
- १५ मनोवृत्तिःप्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानेरर्प्यरातिभिरनासादितप्रति-
क्रियोपाय[:]कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसं—
- १६ हति(ः)प्रसभविघटितसकलकलि[वि]लसित[ग]तिः नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्दो-
षैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः ख्यातपौरुषास्त्रकौ—
- १७ शलात्तिशयगणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रवीरपुरुष[:]प्रथमसं-
ख्याधिगमःपरममोहेश्वरःश्री
- १८ खरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्धयातःसकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमन-
परितोषातिशय[:]सैत्वसंपदा त्यागौ—
- १९ दार्य्येण च विगतानुसन्धानासंमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षिता-
नेकशा[स्त]कल[१]लोकचर्चितंगहरविभागोपि प—
- २० रमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्चयविनयशोने^५ विभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोद-
ग्रबाहुदण्डाविध्वङ्गिसत्तै^६ निखिल-
- २१ प्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनु २ प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डला-
भिनन्दितशासनः परममोहेश्वरः श्रीधरसेन-
- २२ स्तस्यानुजस्तत्पादानुद्धयातः सच्चरितातिशयितसकलपूर्व्वनरपतिरतिदुस्साधानामपि
प्रसाधयिता विषयाणा[१] मूर्तिमानिव
- २३ पुरुषकारः परिवृद्धगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृति-
भिरधिगतकलाकल्मषकान्तिमान्नि-
- २४ र्वृत्तिहेतु [१] कलङ्ककुमुदनाथ[:] प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वङ्गितै-
ध्वान्तराशिः सततोदि[तः स]विता प्रकृतिभ्यः प-
- २५ रंप्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रह-
समासनिश्चयनिपुणः स्थानेनुरू-

१ वांयो कीर्तिः २ वांयो धोज्ज्वल ३ वांयो ध्यातः ४ वांयो लक्ष्मी ५ वांयो सक्ता ६ वांयो सत्त्व
७ वांयो गूढ ८ वांयो मानैर ९ वांयो सत्त्व १० वांयो नाश ११ वांयो चरित १२ वांयो शोभा १३ वांयो
ध्वंसित १४ वांयो ध्वंसित

- २६ पमादेशन्ददद्रुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूनां राज्यसालतुरीयस्तन्त्रेयोरुभ-
योरपि नि[ष्णात]: प्रकृष्टविक्रमोति^१ क-
- २७ रुणामृदुहृदयः श्रुत[१]व[१]नप्यगर्वितभ्रान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहृदयोपि
निरसितादोषवतामुदयसमयसमुपजनितजन[ता]नुराग-
- २८ परिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबालादित्याद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन-
स्तस्य^२ स्यतस्तत्पाद[क] मलप्रणामघराणिकष-
- २९ णजनितकिणल [१] ज्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्ति-
कालङ्कारे^३ विभ्रमाम(१) ल [श्रु] तविशेष [:] प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तार-
विन्द^४-
- ३० न्याया इव मृदुकरग्रहणा[द] मन्दीकृतानन्दविधिर्विमुन्धरायाभ्रार्मुकेधनुर्वेद^५ इव
संभावितशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गवृत-
- ३१ चूडा[र] लायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्र-
वर्ति[:] श्रीधरसे[न] स्तत्पितामह[आ]-
- ३२ [त्रिश्रीशीलादित्यस्य श[१]र्ङ्गप[१]णेरिवाङ्गजमना^६ भक्तिबन्धुराव[यव]
कल्पितप्रणतेरतिधव[ल]या दूरं तत्पादारविन्दप्रवृत्तया नखमणिरुचा मन्दा-
किन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्य]-
- ३३ स्यैव राजर्षेर्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलमिना यशसां वलयेन [मण्ड] मण्डित-
ककुभा नभसि यामिनीपतेर्विडम्बितास्वण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामाशिखर-
चुचूर्करुचिरसह्यविन्ध्यस्त-
- ३४ [नयुगा][या:]

बीजं पतरुं

- ३५ क्षिते^७ पत्युः श्रीडेरभटस्य[१]ङ्गजः^८ क्षितपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोड्शु-
कभृत्तः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्पयन्त्याभूतपारिग्रहः शौ-
- ३६ र्यमेतैप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्डरिपेर्मण्डलं मण्डलाग्रमिवावल[म्ब]मानः शरदि
प्रसभमाकृष्टाशि[ली]मुखबाणासनापादितप्रसाधना-
- ३७ नां परभुवौ विधिवदाचारितकरग्रहणः पूर्वमेव विविधवर्णोज्ज्वलेन^९ श्रुतातिशये-
नोद्भासितश्रवणः पु[:] न पुनरुक्तेन^{१०} रत्नालङ्कारेण[१]लङ्कृतश्रोत्र[:]
- ३८ परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविल[क]
सन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन् धृतविशालरत्न[१]-

१ वांये। शालातुरीयतन्त्र. २ वांये। विक्रमोपि. ३ वांये। सेनस्तस्य सुत. ४ वांये। लंकार. ५ वांये। धनु-
र्वेद. ६ वांये। तृ ७ वांये। जन्मनो. ८ वांये। चुचुर्क. ९ वांये। क्षितिप. १० वांये। यशोशुक्र. ११ वांये। मप्रति
१२ वांये। रिपु. १३ वांये। भुवां. १४ वांये। वर्णोज्ज्वलेन. १५ वांये। नेव.

- ३९ वलयजलधिवेलातटा [य] मानभुजपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन-
स्तस्या[ः]घजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनाशनधियेव
- ४० लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगारिमपारिकलितसकल-
नरपतिरतिप्रकृष्टानुरागर[स]रभसव-
- ४१ शीकृतप्रणतं समस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखखचितचरणमलं युगल [:] प्रोद्दामो
दारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पः प्रस-
- ४२ प्येत्यधीय (१ :) ~ प्रताप[श्लो]षित[१] शेषशत्रावङ्शः* प्रणयिपक्षनिक्षिप्त-
लक्ष्मीकः प्रेरितगदोक्षिप्तं सुदर्शनचक्रः परिहृतबालकीडो-
- ४३ नधङ्कृतद्विजातिरेकविक्र[म] प्र[सा]धितधरित्रीतलोन् [झी]कृतजलशय्योपूर्व-
पुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म इव सम्यग्व्य[व]स्थावितवाण्णी-
- ४४ श्रमाचार[:]पूर्वैरप्युर्वीपति[भिस्तृ]ण्णालवलुब्धैर्यन्यपहतानि देवब्रह्मदेयानि
तेषामप्यसिसरलमन ~ प्रसरमुत्सङ्ग-
- ४५ लनानुमोदनाभ्यां परिमुदिततृभूवै नाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्मध्वजप्रकाशि-
तनिजवङ्शो^{१२} देवद्विजगुरुत्प्रति यथार्ह[म] न-
- ४६ वरतप्रवर्तितमहोद्भङ्गादिदानव्यसन[१]नुपजातस[न्तोषो]पातो [दा]रकीर्त्ति-
पंक्तिपरंपराकन्तुरितं निखिलदिक्चक्रवालः
- ४७ [स्प]ष्ट[मे]व यथार्थधर्मादित्यापरनामा पर[म]माहेश्वरः श्री[ख]रग्र-
हस्तस्य[१]प्रजन्मनङ्कुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कल[१]वत-
- ४८ श्रन्द्रिकयेव कीर्त्या धवलित[स] कलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्ड-
श्यामलो विन्ध्यशैलविपुलपयोधराभोगायाः
- ४९ क्षोण्या(:) ~ पत्यु[क] 'श्रीशीलादित्यस्य सुनुं' [नैव]प्रालेयकिरण इव
प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवाल[ङ्के] सरीन्द्रशिशुरिव रा-
- ५० जलक्षमीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचिमच्चूडामण्डनः
प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च गरदागर्भं
- ५१ इव प्रतापवानुलसत्पद्मः संयुगे विदलयन्नम्भोधरानिव परगजानुदय एव तपन-
बालातप इव सग्रीभि मुष्ण-
- ५२ नभिमुखानामायूङ्क्षि द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यङ्कुशली सर्वानिव समा-
ज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया
- ५३ मातापित्रो ~ पुण्याप्यायन [१] य दीपविनिर्गततच्चातुर्विद्यसामान्यडौण्ड-
व्यसगोत्रवाजसनेयिसब्रह्मचारिब्राह्मणधनपति-

*१ प्रणत २ वांथो कमल. ३ वांथो त्पटीयः ४ वांथो शत्रुवंशः ५ वांथो दोर्दक्षिप्त. ६ वांथो कीडो. ७ वांथो
नवःकृत ८ वांथो कृत ९ वांथो स्थापितवर्णा १० वांथो तेषाम. ११ वांथो त्रिभुव. १२ वांथो वंशोदेवद्विजगुरुत्प्रति.
१३ वांथो दन्तुरित १४ वांथो श्यामल १५ वांथो पत्युः १६ वांथो सुनु १७ वांथो शर १८ वांथो सग्रामे १९ वांथो युषि.

- ૧૪ પુત્રબ્રાહ્મણમટ્ટિ-ઈશ્વરામ્યાં સોદરઆતૃમ્યાં સુરાષ્ટ્રેષુ મધુમતીદ્વારે દેસેનકગ્રામે પૂર્વ-
સીમ્નિ પચ્ચપચ્ચ[૧]શઙ્ગુપા-
- ૧૫ દાવર્ત્તપરિસરા વાપી [૧] યસ્યા આઘાટનાનિ [૧] પૂર્વતઃ પિચ્છકુપિકાં વહઃ
[૧]દક્ષિણતઃ બ્રાહ્મણબાવપ્રત્યયક્ષેત્રં મલ્લતટાકાં ચ [૧]
- ૧૬ અપરતઃ ગ્રામનિપાનકૂપકઃ [૧] ઉત્તરતઃ મૂલવર્મ્મપાટકગ્રામસીમા [૧] તથા
પૂર્વદક્ષિણસીમ્નાં કવિટ્ટિકાક્ષેત્રસ્વળં સસતિભૂપા-
- ૧૭ દાવર્ત્તપરિમાણં [૧] યસ્ય પૂર્વતઃ વિશાલપાટકગ્રામ[૧]મસીમા[૧] દક્ષિણતઃ
શિવત્રાતઙ્ગગ્રામસીમા [૧]અપરતઃ વિશાલપટકં ગ્રામસીમા [૧] ઉત્તરતઃ
- ૧૮ વિશાલ[ઘા]ટકં ગ્રામસીમા [૧] તથા એતત્સીમ્ની^૧ દ્વિતીયક્ષેત્રસ્વળં ઉચ્ચાસન્ધિર્ત
નવતિભૂપાદાવર્ત્તપરિમાણં [૧] યસ્ય પૂર્વતઃ વિશાલપાટકગ્રામસીમા [૧]
- ૧૯ દક્ષિણતઃ વિશાલપાટકગ્રામસીમા [૧]અપરતઃ પિચ્છકૂપિકાવહઃ[૧] ઉત્તરતઃ
થેરકસત્કકૌટુમ્બક્ષેત્રં[:] [૧] [ત] થા પૂર્વસીમ્નિ ત્રિતીયસ્વળં
- ૨૦ વિઙ્ગંતિભૂપાદાવર્ત્તપરિમાણં [૧] યસ્ય પૂર્વતઃ માણઙ્ગિકા નદી [૧] દક્ષિણતઃ
[બ]પ્પકપ્રકૃષ્ટક્ષેત્રં [૧] અપરંતઃ બ્રાહ્મણસ્કન્દસત્કપ્રે-
- ૨૧ હ્રદેયક્ષેત્રં[૧]ઉત્તરતઃ ઈશ્વરપ્રત્યયક્ષેત્રં[૧]એ]વમિદમાઘાટનવિશુદ્ધં વાપી-
સમન્વિતં ક્ષે [ત્ર]સ્વળંત્રયં સોદ્રઙ્ગં સોપરિકરં સમૂત-
- ૨૨ વાત [પ્ર]ત્ય[૧]યં સધાન્યહિરણ્યોદેયં સદગા[પ] રાધં સોત્પદમાનવિષ્ટિકં-
સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયં પૂર્વપ્રત્તદેવબ્રહ્મદેયરહિતં
- ૨૩ ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયે[ન]ાચન્દ્રાર્ક્ષાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યમુ
ક[૧]તિસર્ગેણ^૨ સર્મ્મદ[૧]યો[નિ]સ્ટુષ્ટઃ[૧]યતો^૩તંયોઃ સમુચિતયા બ્રહ્મદેયસ્થિત્યા
- ૨૪ ઝુજ્જતો[:]કૃષ્ણતોઃ^૪કર્ષયતોઃ પ્રદિશતો [સ]^૫વા [ન] કૈશ્ચિદ્યાસેધે વર્તિ-
તવ્ય[મ] [ગ]ામિમપ્રનૃપતિભિરપ્યસદ્યાર્કશૈરન્યૈર્વા^૬ અનિત્યાન્યૈશ્વર્યાણ્ય-
સ્થિરં માનુષં સામાન્યચ્ચ ભૂમિદાનૈર્ફલં-
- ૨૫ મવગચ્છદ્વિરયમસ્મદાયોનુમન્તવ્ય ~ પરિપાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તચ્ચ ॥ બહુમિર્વસુધા
ઝુક્તા રાજભિ[:] સગરાદિભિઃ [૧] યસ્ય યસ્ય યદ[૧]ભૂમિદયસ્યૈ તસ્ય તદા
ફલં [॥] યાનીહ દારિદ્ય[મ]યાન્નરેન્દ્રૈદ્વનાનિ^૭ધ-
- ૨૬ સ્મૃતનીકૃતાની^૮[૧] નિર્બુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુ ~ પુન-
રાદદીત ॥ ષષ્ટિર્વર્ષસહસ્ર[૧]ણ[૧] સ્વર્ગે^૯તદ્વત ભૂમિદ[: ૧] આચ્છેત્તા
ચાનુમ[૧]ન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ [॥] દૂતકોત્ર રાજપુત્ર [ધ્રુવ]સેન[: ॥]
- ૨૭ [લિ]ખિતમિદં સ[ન્ધિ]વિગ્રહાધિકૃતદિવિરપતિશ્રીસ્કન્દમ[ટ] પુત્રદિવિર-
પતિશ્રીમદનહિલેનેતિ ॥ સં ૩૦૦ ૧૦ ફાલ્ગુણે^{૧૦} બ ૩ [॥] સ્વહસ્તો મમ ॥

૧ મટ્ટિ અને ઈશ્વર વચ્ચેના આડી લાડી બે નામ જુદાં પાડવાના ધરાદાથી મુકેલી હોવી જોઈએ. આડી તેમજ
પં. ૧૧માં ઈશ્વ તે કશ્વ જેવો લાગે છે. ૨ વાંચો કૂપિકા ૩ વાંચો તટાકશ્ચ ૪ વાંચો સીમ્નિ ૫ વાંચો કદાચ પાટક
૬ વાંચો પાટક ૭ વાંચો સીમ્નિ ૮ વાંચો સંજિત. ૯ વાંચો તૃતીય. ૧૦ વાંચો વિશતિ. ૧૧ વાંચો બ્ર. ૧૨ વાંચો દેય
સદશા. ૧૩ વાંચો વિષ્ટિકં. ૧૪ વાંચો સર્ગેણ ધર્મ ૧૫ વાંચો યતસ્તયો. ૧૬ વાંચો કૃષ્ણતોઃ ૧૭ વાંચો પ્રદિશતોર્વા
૧૮ વાંચો મદ્ર ૧૯ વાંચો દ્વંશ. ૨૦ વાંચો ફલં. ૨૧ વાંચો ભૂમિસ્તસ્ય ૨૨ વાંચો ધનાનિ ૨૩ વાંચો કૃતાનિ ૨૪ વાંચો
સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ૨૫ વાંચો ફાલ્ગુન

ભાષાન્તર

(પં. ૫૨) પરમમાહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય કુશળ હાલતમાં (નીચેનું) શાસન સર્વેને કરે છે:-

તમને જાણ થાય કે—મારાં માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે, બ્રાહ્મણ ધનપતિના પુત્ર, દ્વીપ માંથી આવતા, અને આ (સ્થાન) ના ચતુર્વેદી મધ્યેના, ડૉહડવ્ય ગોત્રના અને વાજસનેય શાખાના સપ્તધર્યારી બ્રાહ્મણ ભટ્ટિ અને બ્રાહ્મણ ઈશ્વર નામના જે સહોદર ભાઈએને સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિમાં દેસેનક ગામમાં મધુમતી નદીના મુખ (દ્વાર) આગળ નીચેની જમીનના ખણ્ડ આપ્યા છે:- (૧) (ગામની) પૂર્વ સીમા પર એક કુવો—પપ (પંચાવન) પાદાવર્ત ભૂમિના વિસ્તારનો, જેની સીમા:- પૂર્વે પિઞ્છકૂપિકાવહુ. દક્ષિણે બ્રાહ્મણ બાવનું ક્ષેત્ર, અને મલ્લ તડાગ; પશ્ચિમે ગ્રામનિપાન કૂપક (ગામનો પાણી પીવાનો કુવો). ઉત્તરે મૂલવર્મપાટક ગામની સીમા; (૨) (દેસેનક ગામની) અગ્નિ કોણની સીમામાં કવિદ્યુષિકા નામનો ૭૦ પાદાવર્ત ખેતી કરાએલી ભૂમિનો ખણ્ડ, જેની પૂર્વે વિશાલ પાટક ગામની સીમા. દક્ષિણે શિવત્રા તૈજજ ગામની સીમા. પશ્ચિમે વિશાલપાટકની સીમા; ઉત્તરે વિશાલપાટકની સીમા. (૩) (દેસેનક ગામની) તેજ સીમમાં ઉચ્ચા નામનો ૬૦ પાદાવર્તનો ખેતી કરાએલો ખીજો ભૂમિનો ખણ્ડ, જેની પૂર્વે વિશાલપાટક ગામની સીમા. દક્ષિણે વિશાલ પાટક ગામની સીમા. પશ્ચિમે પિઞ્છકૂપિકાવહુ અને ઉત્તરે ચેરકો (સ્થવીરો)-નું કૌટુમ્બ ક્ષેત્ર અને (૪) દેસેનક ગામની પૂર્વ સીમામાં ૨૦ પાદાવર્ત ભૂમિનો ત્રીજો ખણ્ડ જેની પૂર્વે માણૈજજકા, નદી; દક્ષિણે બપ્પકનું ઉત્તમ ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે બ્રાહ્મણ રઠન્દનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર. ઉત્તરે ઈશ્વરનું ક્ષેત્ર.

(પં. ૬૧) આ પ્રમાણે કહેલી તેમની સીમાવાળા આ ત્રણ ખેતી કરેલા ખણ્ડ વાપી (તડાગ) સહિત, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, અને ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશ અપરાધ કરનારના હણડની સત્તા સહિત, વેઠના હકક સહિત, રાજપુરુષની દબલગિરિથી મુક્ત, મંદિરો અને દ્વિજોને પૂર્વે કરેલાં દાનો સિવાય ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી આ જે દાન લેનારના પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે ધર્મ દાન તરીકે પાણીના અર્ધથી મહેં આપ્યા છે.

(પં. ૬૩) આથી આ જે (દાન લેનારા પુરુષોને) બ્રહ્મદેયના સામાન્ય નિયમ અનુસાર (આ ભૂમિનો) ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ.

(પં. ૬૪) અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ રાજ્ય શ્રી ચંચળ છે, જીવિત અસ્થિર છે. અને ભૂમિદાન સર્વ નૃપોને સામાન્ય છે એમ માની આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું.

(પં. ૬૫) “ અને કહ્યું છે કે ”

[ચાલુ શ્લોકોમાંના ત્રણ શ્લોક]

(પં. ૬૬) આ (દાન) નો દૂતક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન હતો. આ દિવિરપતિ સંધિવિગ્રહાધિકૃત શ્રીસ્કન્દભટ્ટના પુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદ્ અનહિલથી આ (શાસન) લખાયું છે. સં. ૩૫૦. કાલ્કયુગ વદિ. ૩. આ મહારા સ્વહસ્ત છે.

શીલાલિપિ ૩ જનાં તામ્રપત્રો*

સંવત્ ૩૫૨ ભાદ્રપદ સુ ૧

નીચે આપેલું શીલાલિપિ ૩ જનાં દાનપત્ર જેનો ફોટોગ્રાફ ડૉ. બર્જેસે મને આપ્યો હતો, તે ૧૨૪ ઇંચ x ૧૩૪ ઇંચના માપનાં બે પત્રો ઉપર લખેલું છે. મુદ્રા ખોવાઈ ગઈ છે. પરંતુ ખીજી રીતે લેખ સુરક્ષિત છે. વલ્લી રાજાઓનાં અન્ય દાનપત્રોની લિપિ કરતાં આની લિપિ કેટલેક અંશે જૂની છે. કારણ કે, લેખો માટે વપરાતા અક્ષર અને પુરાતન અક્ષરોની સાથે સાથે, ઈ. સ. ૪૦૦—અને ૬૦૦ વચ્ચે વપરાતી સાહિત્યની લિપિમાંથી લીધેલાં કેટલાંક રૂપો તેમાં ખતાવ્યાં છે.

સંવત્ ૩૪૮ અને ૩૫૬નાં શીલાલિપિ ૩(ત્રીજા)નાં આપણી પાસે બે દાનપત્રો હોવાથી સંવત્ ૩૫૨ના ભાદ્રપદ સુદ ૧નું આ દાનપત્ર વલ્લીના ઇતિહાસના જ્ઞાનમાં કંઈ નવી માહિતી ઉમેરતું નથી. આ દાનપત્રનો આશય ગાર્ગ્ય ગોત્રના, યજુર્વેદનું અધ્યયન કરતા બ્રાહ્મણ કિષ્કિન્ધ (કીકાભાઈ)ના પુત્ર મંગોપદત્ત (?) ને બે ભૂમિખંડના ક્ષેત્રનું દાન છે. દાન લેનાર પુરુષ વલ્લીમાં રહેતો હતો પણ તે આનન્દપુર (એટલે કે હાલ વડનગર)નો વતની હતો. પાછળનું નકકી કરેલું બે સાચું હોય તો વલ્લીમાં નાગર બ્રાહ્મણો હતા તેનો આ ખીજો દાખલો છે. સુરાષ્ટ્ર અથવા સોરઠમાં ધૂશા ગામમાં તે ખેતર હતું અને જેનું નામ સ્પષ્ટ નથી તે શહેરના કબજાનું હતું. દ્વતક એક રાજપુત્ર ધ્રુવસેન, જે નામ પરથી રાજકુટુંબનો માણસ ધારી શકાય, તે હતો. હવે પછી પ્રગટ થશે તે એક નવું રાઠોડ દાનપત્ર સ્પષ્ટ ખતાવે છે કે દ્વતક, મેં હંમેશાં ભાષાંતર કર્યું છે તેમ કાર્યનો અમલ કરનાર પુરુષ નથી, પરંતુ ઘણી વખત તેનો, દ્વત (સંદેશા લઈ જનાર) અથવા દાનને અમલમાં મૂકવાનું કાર્ય સોંપાયેલો માણસ એમ અર્થ થાય છે. લેખક શ્રી સ્કંદભટ્ટ દિવિરપતિનો પુત્ર દિવિરપતિ શ્રી અણહિલ છે. અણહિલે પહેલાં ખરચડ. ૨(ખીજા)ની સેવા (નોકરી) કરેલી હતી.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओ स्वस्ति विजयस्कन्धावारा मेघवेनवासकात्प्रसभप्रणतामित्राणां मैत्रकाणामतुल-
बलसंपन्नमण्डलौभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोसनत-
- २ दानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलकृतः श्रेणीवालावासराज्यश्रिय परममाहे-
श्वरश्रीभटाकदन्यवाच्छिन्नराजवंशान्मातृपितृचरणारविन्दः
- ३ प्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशयप्रकृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदवरगजघटास्फो-
टनप्रकाशितसत्रनिकसस्तत्प्रभावप्रणतरातिचूडारत्नप्रभासं-
- ४ सक्तपादनखरश्मिसंहति[:] सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यन्वरिपालनप्रजाहृदय-
रञ्जानान्वर्त्तराजशब्दो रूपारात्तिस्थैर्यगाम्भीर्यबुद्धिसपद्धिः स्मरशशाङ्का-
- ५ दराजोदधिनिदशगुरुधनेशानलशयानः शरणागताभयप्रदानपरतप तृणवदपास्ता-
शेसस्वकार्यफल[:] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दित-
- ६ विद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सकालभुत्रनुमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः
श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसन्तानवि-
- ७ कृतजाह्वीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादि-
वाश्रितः सरभसमाभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षावि-
- ८ शेसविस्मापिताखिलधनुर्द्धरः प्रनमनरसातिसृष्टानामनुपालयित धर्मदायानामपाकर्त्ता
प्रजोपघतकारिणामुपप्रदानां दर्शयिता श्री-
- ९ सरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरिभोगदक्ष विक्रमो[विक्रमो]पसं-
प्राप्तविमलपार्थित्री [:] परममहेश्वर श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादा-
- १० नुद्ध्यातः सकलजजदानन्दनात्यन्यतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्गण्डलः संमरशत-
विजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्योतितभासुरतरान्सवीठोद्यग्रगुभ-
- ११ मनोरथमवामारः सर्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतः सुभाषित-
लवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोका-
- १२ गाधगाम्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयासुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव[:] खिली-
भूतकृतयुगनृपरिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्मनुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थ-
- १३ सुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीशीलादितास्त-
स्यानुघस्तत्पादानुद्ध्यातः स्वयमपेन्द्रगुरुणेवगुरुणात्यादरवता

* पं. १ वांथे। ओं; वारान्मे; पोपनत पं. २ वांथे। भूतत्रेणीबला; श्रियः; भटाका, विन्द. पं. ३ वांथे।
शैशवात्प्रभृति; घटा; सखनिकष. पं. ४ वांथे। सम्यक्परि; कान्ति; पं. ५ वांथे। दिराजो; नति; तथा; शेष.
पं. ६ वांथे। सकलभुवन; पं. ७ वांथे। सृत; स्रोप. पं. ८ वांथे। शेष; प्रथमनरपतिसम; यिता; प्रजोपघा; सुपल्लावा;
पं. ९ वांथे। माहेश्वरः श्रीधर. पं. १० वांथे। जगदा; पिठो व्यूढगुरु. पं. ११ वांथे। महाभा. पं. १२ वांथे।
तिशय; नृपति; धर्मानुरोधोज्ज्व. पं. १३ वांथे। दित्य; स्यानुज, मुपे.

- १४ समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं स्कन्धासक्तं परमनद्र इव धुर्यस्तदाज्ञासंपादनैक-
परतयोवोद्वहन् खेदसुखरतिभ्यामनायासितसव्वसं-
- १५ पतिः प्रभावसंपदशीकृतनृपशतशिरोरत्नच्छायोपगूढपादवीठोपि परावज्ञाभिमानर-
सानालिङ्गितमनोपृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषो
- १६ भिमानैरप्यरातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपाय[:] कृतनिखिलनुवनमेदविमलगुण-
संहति[:] प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिः नीचजनागिरो
- १७ हिगिरशेसैदोषैरनमृष्ट्युन्नतहृदयः प्रज्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशये गणतिर्थविपक्ष-
क्षितिपतलक्ष्मीस्वयंग्राहप्रकाशितप्रथारपुरुष-
- १८ प्रथमसत्योधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहरतस्य तनयस्तत्पादानुध्यातः सकल-
विद्याधिगमविहितनिखिलविद्रज्जनमन ~ परितोषातिशय [:]
- १९ सत्त्वसंपदा त्यागौदार्येण विशतानुसंधानासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभन्नाः
साम्यगुणलक्षितानेककशास्त्रकलालोकचरितगह्वरोविभावोपि दक्षम-
- २० भद्रप्रकृतिरकृत्रिममश्रयविनयाशाभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्रत्यलोदग्र-
बाहुदण्डविध्वंसितनिखिलप्रतिपक्षवद्रोदय [:]
- २१ स्वधनु ~ प्रनावधारितशास्त्रकौशलानिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः
परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातः सकृरि-
- २२ तिशयितसकलपुर्व्वनरपतिरतिभुस्साधानामवि प्रसाधयिता दिषयाणां मूर्तिमानिव
पुरुषकारः शरिवृद्धिगुणानुरागानिर्भरदित्तप्त्यतिम्मनुरिव
- २३ स्वयमन्यापन्नः प्रकृति[मि]रधिगतकलाकलापकन्तमानिर्व्वतिहेतुरकालङ्क
कुमुदनाथ [:] प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालाप्रन्वक्षितध्वास्तराशिप-
- २४ सततोसतत प्रकृतिसुतिभ्यः परं प्रत्यपमन्वर्थ्वन्तमतिबहुतिथप्रयोजनानुबन्धमाग-
मपरिपूर्णं विदधानसन्धिविग्रहसमासनिश्रयनिपुणाः
- २५ स्थानुरूपमादेश ददद्गुणविविधविधानजनितसंस्कारः साधूनां राज्यसालातुरीयस्त-
न्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि क-
- २६ रुणामृष्टहृदयो श्रुतवानप्यगर्वितकान्तोवि प्रशमी स्थिरसौहृदयोषि निरसिता
षेषवतामुदयसमयसमुपजनितजनतानुरागः

पं. १४ वांथे। राज्य, सक्तां; भद्र; तयेवो; खेट; सत्त्व.—पं. १५ वांथे। द्वशीः; पीठो; वृत्तिः; पौरुषा
पं. १६ वांथे। भुवनामोद; धिरो.—पं. १७ वांथे। हिमिरशेसैदो; रना, घात्यु, प्रख्यात; तिशयगणतिथ; पति;
प्रवीर; पं. १८ वांथे। संख्या. पं. १९ वांथे। दार्येण. विगत; भङ्ग; सम्य; गह्वरवि, परम. पं. २० वांथे। प्रश्रय;
यशोभा, ध्वं; दर्पोदयः पं. २१ वांथे। प्रमावपरिभूतास्त्रः भिमान; नृपति; सच्चरिता; पं. २२ वांथे। पूर्व; रतिदुस्सा;
मपि, विषया; परिवृद्ध; चित्तवृत्तिभिर्भ्यः; पं. २३ वांथे। मन्याप; कान्तिमानिर्भु; कलङ्क; रालः प्रध्वंसि; ध्वान्तराशिः;
पं. २४ वांथे। सततोदितसविता प्रकृतिभ्यः; प्रत्ययम; निश्रय, णः. पं. २५ वांथे। स्थानेनुरूप; शं; वृद्धि; शाला;
तन्त्र. पं. २६ वांथे। हृदयः; न्तोपि; य्योपि; दोषः;—

- २७ परिविहितभुवनसमर्थितवालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य-
सुतस्तत्पादकमलप्रणामघरणिकष-
- २८ णजनितकिणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभाव एव श्रवणनिहितमत्तकोलङ्कार-
विभ्रममलश्रुतविशेष[:] प्रदान-
- २९ सलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्द \times कन्याया इव मृधुकारग्रहणादमन्दीकितानन्दपिधि-
र्वसुन्धारायाः काम्मु-
- ३० को धनुर्वेद इव संभाविताशेषलक्ष्यकलापः प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गकृतचूडो-
कला-
- ३१ यमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमे-
- ३२ श्वरचक्रवर्तिश्रीधरसेनस्तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणे

पतरुं बीजुं

- १ तत्पितमहकृतिश्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्गपाणेरिवाङ्गजयोरि भत्तिबन्धुरावयवकस्मित-
प्रणतेततिधवल्य दूरं तत्पादारविन्दप्र[वि]त्तया नखमणिरूचा मन्दाकिन्येव
- २ नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्द्वाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलधवाल्लिप्ता
यशासां वलयेन मण्डितकुम्भा नभसि यामि-
- ३ नीपतेर्वि[द]म्पितम-परिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुरुचिरसह्याविन्ध्य-
स्तनयुगलक्षिते \sim पत्यु[:] श्रीदेरभटस्याङ्गजा क्षिती-
- ४ पसंहतेरनुरागिण्याः शुचियशोशुंकधृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रीयामर्ष्यस्त्या
 \times कृतपरिग्रहः शौर्य्यमप्रतिहतव्यापारमनमतप्रचण्डारिपुम-
- ५ ण्डलं मण्डलाग्रमिवालम्बः मम शरदि प्रसभमास्तष्टशलीमुषपाणासनपाटितप्रपाध-
नानां परभुवा विधिवदाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विवि-
- ६ ध[व]र्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवण[:] पुन[:] पुनरुक्तेनेव रत्नाल-
ङ्कोरेणालङ्कृतश्रोत्र परिस्फुरकटकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्ना-
- ७ प्रधानसलिलनिवहावसकविलसन्नवशैवलाङ्कुरमिवाग्रपाणिमुद्वहन धृतविशलेरत्न-
वल्यजलधिबेलातजायमानभुजपरिष्वक्तयिष्वभरः
- ८ परममहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिसर्शदोषनाशनधियेव लक्ष्म्या
स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टारतिरुचिरतरचरितग-

पं. २७ वांयो बृहित; धरणी,— पं. २८ वांयो मौक्तिकालङ्कारः मामल.—पं. २९ वांयो मृदुकरः कृता-
नन्दवि, काम्मुके. पं. ३० वांयो चूडारत्ना. पं. १ तत्पितामह थी पाणे सुधी उडाडी नांयो; वांयो जन्मनो भक्ति;
प्रणतिरति; लया. पं. ३ विदलिताखण्डपरि; ङ्गजः. पं. ४ वांयो श्रियमर्ष्यन्त्या \times ; शौर्य; मानमि. पं. ५ वांयो
मण्डलाग्र; लम्बमानः; माकृष्टशिलीमुखवा; नापादितप्रसा; भुवां. पं. ६ वांयो ज्ज्वले श्रोत्रे; च्छिन्न. पं. ७ वांयो
प्रदान; वसेक द्वहन; विशाल; तटा; वि. पं. ८ वांयो माहेश्वरः; स्पर्श; यष्टिर.

- ९ रिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरसेरभसरशीकृप्रणतसमस्तसामन्तचक्र-
चूडामणिमयूखखचितचरणकमल-
- १० युगलः प्रोद्दामोदारदोर्दण्डदलितद्विसद्वर्गदर्पःप्रसर्त्यत्पटीय ~ प्रतापष्टोषिताशेष-
शत्रुवँशः प्रणयिपक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितत-
- ११ दोत्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः [प]रिहृतबालक्रीडोनध×कृतद्विजातिरेकविक्रमप्रसाधित-
घरित्रीतलोकाङ्गीकृतजलशय्योपूर्वपुरुषोत्तमः साक्षा-
- १२ [द्व]र्म्म इव सम्यन्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्वैरप्यूर्वीपतिभिस्त्रिष्णालवलुब्धै-
र्यस्यपहतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्य-
- १३ [ति]सरलमन ~ प्रसरमुसङ्कलनानुमोदनाभ्या परिमुदितत्रिभुवनाभिनन्दि-
तोच्छ्रितोत्कृष्टबलधर्मध्वजप्रकाशितनिजवंशो देव-
- १४ द्विजगुरुन्प्रति यतोर्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषोपात्तो-
परकीर्त्तिपंक्तिपरंपरादन्तुरितनिखि-
- १५ लदिव्वक्तवाल स्यष्टमेव यथार्थ धर्मादित्यापरनामा परममाहेश्वर श्रीखरग्रह-
स्तस्याग्रजकुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कालावश्चन्द्रिकयेव
- १६ कीर्त्या धवलितसकालदिमण्डस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपु-
लपयोधराभोगायाः क्षोण्या ~ पत्युः श्रीशीलादित्यस्य
- १७ सूनूर्नवप्रालयकिरणा इव प्रतिदिनपवर्द्धमानकालचक्रवाल[:] कसरिन्द्रशिशु-
रिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवेलङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव
- १८ रुचिमच्चूडामण्डता प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शररागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः संयुगे
विदलपन्नमधारनिव परगाजानुदाय एव तपनवा-
- १९ लतपा इव सग्राम मुष्णन्ननिमखानामायून्धि द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशीला-
दित्य कुशली सर्वानेव समाज्ञापयामि स्तु वस्संविदितम्
- २० याथा मया मतापित्रो ~ पुण्याप्यायनाया आनन्दपुरविनिर्गतवलभिवास्तव्यत्रै-
विद्यशामान्यगार्ग्यसगोत्र अध्वर्युब्राह्मणकिक्क-
- २१ पुत्रब्राह्मणमगोपदत्तद्वीनाम—य सुराष्ट्रसु जो—शल्यासास्थल्यां धूषाग्रामे क्षेत्रं द्विख-
ण्डावस्थितं पञ्चाशदधिकभूपादावर्त्तशतपरिमाणं यत्रैकं
- २२ खण्डं दक्षिणसीम्नि कुटुम्बिवावकप्रकृष्टं विशंत्यधिकभूपावर्त्तशतपरिमाणं यस्या-
घाटनानि पूर्वतो देवशर्मसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं

पं. ९ वांथो वशोक्त. पं. १० वांथो द्विषद्; प्रसर्प्य. पं. ११ वांथो नङ्गीकृत. पं. १२ वांथो सम्यग्य;
प्यूर्वी; स्तृष्णा; र्यान्य. पं. १३ वांथो मुत्संकल; दनाभ्यां. पं. १४ वांथो यथार्ह; तोदार पं. १५ वांथो
दिक्चक्रवाल; त्र्यं; कलावत. पं. १६ वांथो सकलदिगमण्ड. पं. १७ वांथो प्रालेयकिरण; प्रतिदिन संवर्द्धमानकला; कसरि;
मिवा. पं. १८ वांथो मण्डन; शारदा; विदलयन्नमोध; परगजानुदय. पं. १९ वांथो तप; संग्रामे; नाभिमु; यंषि;
पयत्यस्तु पं. २० वांथो यथा; माता; य; भी; सामान्य. पं. २१ वांथो सुराष्ट्रेषु.

- २३ दक्षिणतः डाण्डासग्रामसीम अपरतः जज्ज्यल्लकसत्कक्षेत्रं उत्तरतः जज्ज्यल्लकस-
त्कक्षेत्रमेव एवमिदामघाटनविशुद्धं क्षेत्रं
- २४ सोद्वंगं सोपरिकरं सभूतवातप्रत्यायं सधान्येहिरण्योदेयं सदशापराधं सोत्पद्यमान-
विष्टिकं सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेप-
- २५ णीयं पूर्वप्रत्तेदेवब्रह्मोदेयरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्वत-
समकालीनं पुत्रपौत्रान्वयभोग्य-
- २६ मुदकातिसर्गोण धर्म्मदायोतिसृष्ट[:] यतोस्योचितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुञ्जतः
कलतः कर्षयतः प्रदिशतो वा न कैश्चिद्वासेधे
- २७ [व]र्चितव्यमागामिभद्रनृपतिभिरस्यस्मद्वंशजैरन्यैर्व्व अनित्यान्यैश्चर्य्यस्थिरं
केनुस्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमवग[च्छ]द्विरयाम-
- २८ स्मदायोनुमन्तव्य ऽ परिपालयितव्यश्चे [त्यु]क्तञ्च ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राज-
मिस्सकारादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तःस्य तस्य तदाफलं
- २९ यानीह दारिद्र्यनयान्नेरन्दैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि निर्भुत्तमाख्यप्रत्रमानि तानि
को नाम साधु ऽ पुनरामदीत ॥ षष्ठिवर्ष-
- ३० सहस्राणि स्वर्गेतिष्ठति भूमिदा आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्यव नरके वसेत् ॥
दूतकोत्र राजपुत्र ध्रुवसेन ॥
- ३१ लिखितरिदं सन्धिविग्रहाधिपृतदिविरपति श्रीस्कन्दमटपुत्रदिविरपति श्रीमदनहि-
लेनेति ॥ सं ३६२ भाद्रपद शु १ स्वहस्तो मम ॥

पं. २३ वांथे। मिदमा. पं. २४ वांथे। सधान्यहिरण्या. पं. २६ वांथे। कर्षतः; पं. २७ स्य उडाडी नाथे; वांथे।
वर्वा; श्वर्या; मानुष्यं; रयम. पं. २८ वांथे। स्तगरारादिभिः; तस्य. पं. २९ वांथे। भयान्न; निर्भुक्त; प्रतिमा; राददीत;
षष्टि. पं. ३० वांथे। तिष्ठति भूमिदः । तान्येव; सेनः. पं. ३१ वांथे। मिदं; धिक्त.
७२

શીલાદિત્ય ૩ જનાં તામ્રપત્રો^૧

[શુભ] સંવત્ ૩૫૬ જ્યેષ્ઠ ૭ (?)

શીલાદિત્ય ૩ જનાં સં. ૩૫૬ નાં આ બે પત્રાં, જેના ઉપરથી આ લેખ લખ્યો છે, તે જૂદી જૂદી જગ્યાઓમાં સાચવેલાં હતાં. પહેલું રાજકોટના વોટસન મ્યુઝીયમમાં અને બીજું બાવનગરના ખારટન મ્યુઝીયમમાં રાખ્યું હતું. તેઓનાં માપ, ત્રાંખાની ઠીકીઓનાં કાણાં વચ્ચેનું અંતર, તેના અક્ષરો, તથા પહેલા પત્રાનો અંતભાગ અને બીજાનો શરૂવાતનો ભાગ વિગેરે ઉપરથી મને લાગે છે કે આ બંને પત્રાં એક જ દાનપત્રનાં છે.

પહેલા પત્રા વિષે મળી આવતી હકીકત ફક્ત એટલી જ છે કે, તે રાજકોટના મ્યુઝીયમમાં છેલ્લાં ૨૮ વર્ષ થયાં, તે સ્થપાયું ત્યારથી, રાખવામાં આવ્યું છે. અને તે વોટસન મ્યુઝીયમ માટે ખરીદેલા માણ કર્નલ વોટસનના સંગ્રહમાં હતું. ખારટન મ્યુઝીયમને બીજું પત્ર કેવી રીતે મળ્યું તે વિષે કંઈ જણાયું નથી. પહેલું પત્ર સુરક્ષિત નથી. તે બહુ પાતળું અને ખરડ છે, અને તેની સપાટીમાં થોડાં નાનાં મોટાં કાણાંઓ છે. અક્ષરો પણ બગડી ગયા છે. પરંતુ લગભગ બધા વાંચી શકાય છે. બીજું પત્ર વધારે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેના ઠાંઠા ઉપર જરા નુકશાન થવાથી દરેક પંક્તિના એક બે અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. કાટનો કઠણ થર જામી જવાથી જમણી બાજુના કેટલાક અક્ષરો ઓળખવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. છેલ્લી પંક્તિનો ભાગ બહુ જ ખરડ થઈ ગયો છે. સુભાગ્યે તારીખ મોજુદ છે.

દરેક પત્ર ૧૮"×૧૨½" ના માપનું છે. બીજું પત્ર જે વધારે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અક્ષરો બહુ સુંદર રીતે કોતર્યા છે, પરંતુ લેખમાં જોડણીની ભૂલો પુષ્કળ છે. દાખલા તરીકે હ્રસ્વ અને દીર્ઘસ્વરોનો લોપ અગર ખોટો ઉપયોગ માલુમ પડે છે.

આ દાન શીલાદિત્ય ૩ જાએ આપેલું છે. તેનું તથા તેના પહેલાંના રાજાઓનું પ્રાસ્તાવક વર્ણન તેનાં વળાનાં બીજાં દાનો મુજબ છે.

વલણીમાં ડુંકા-વિહારની સીમા ઉપર આવેલા કુકુરાણક ગામના આચાર્ય લિક્ષુ વિમલગુપ્તે બંધાવેલા બૌદ્ધ મઠને દાન આપ્યું છે. એમ કહી શકાય કે લિક્ષુ વિમલગુપ્ત અને જે ગામનો તે રહીશ હતો તે ગામ, બન્નેનાં નામો સંવત્ ૪૧૩ નાં અન્ય દાનપત્રમાં જે પ્રસિદ્ધ થયું છે તેમાં આપેલાં છે.

સુરાષ્ટ્ર (પ્રાંત)માં આવેલું કસક નામનું ગામ વિહારને આપ્યું હતું. જે પ્રદેશ (સ્થલી)માં તે આવ્યું હતું તેના નામવાળો ભાગ બહુ નુકશાન પામેલો છે.

આ દાનનો હેતુ આવાં બૌદ્ધ દાનનો હ્રમ્મેશ મુજબનો જ છે; જેમકે, બૌદ્ધોની પૂજાની સગવડ કરવી, તથા વિહારમાં વસતા લોકો માટે જરૂરી ખર્ચ કરવું વિગેરે.

આ દાનપત્રનો અમલ કરનાર દૂતક રાજકુમાર ખરચહ હતો અને લેખક, સંધિવિગ્રહના મંત્રિ દિવિરપતિ સ્કંદભટ્ટનો પુત્ર દિવિરપતિ અણહિલ હતો. આ બન્ને અધિકારીઓનાં નામો આ રાજાનાં બીજાં દાનોમાં છે.

આ દાનની તારીખ સં. ૩૫૬ નવી છે. અને તે આ રાજાની મળી આવેલી મોડામાં મોડી તારીખોમાંની એક છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावारात् पिच्छि[पजि](?)वासकात् प्रसभप्रणतामि-
त्राणां मैत्रकाणामतुलबलसंपन्नभण्डलाभोगसंसक्तप्रहारशतलब्धप्रतापप्रेता-
- २ पोपनतदानमानार्जवोपार्जितानुरागादनुरक्तमौलभृतःश्रेणीबलावासराज्यश्रियःपर-
माहेश्वरश्रीभटार्कादव्यवच्छिन्नराजवङ्गशैन्मातापित्रिच-
- ३ रणारविन्दप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः शैशवात्प्रभृति खड्गद्वितीयैवाहुरेव समदप-
रगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्त्वनिकषस्तत्प्रभावप्र-
- ४ णतारातिचूडारत्नप्रभासंसक्तपादनखरश्मिसंहतिस्सकलस्मृतिप्रणीतमार्गसम्यक्परि-
पालनप्रजाहृदयरञ्जनादन्वर्थराजशब्दो रूप-
- ५ कान्तिस्थैर्यं^१गाम्भीर्यबुद्धिसंपद्धिः स्मरशशाङ्काद्विराजोदधिनिदशगुरुधनेशानति-
शयानः शरणागताभयप्रदानपरतया त्रिणवदपास्ताशे-
- ६ शैस्वकार्यफलंप्रार्थनाधिकार्थप्रदाननन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पादचारीव सक-
लभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहे-
- ७ श्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूखसंतानविसृतजाह्वीजलौघप्रक्षालिताशे-
षकल्मषः प्रणयिशतसहस्रो[पजी]व्यमान-
- ८ संपद्रूपलोभादिवाश्रितः सरभसमेभिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मापि-
ताखिलधनुर्द्धरः प्रथमनरपति[समतिस्र]ष्टाना-
- ९ मनुपालयिता घर्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता
श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीप-
- १० रिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरं श्रीधरसेनस्तस्य
सुतस्तत्पादानुध्यातःस्सर्कलजगदानन्दनात्य-
- ११ द्रुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रादिङ्मण्डलैः समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रश्रुति-
भासुरतरांसपठोदूढगुरुमनोरथ-
- १२ महाभारः सर्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतः सुभाषितलवेनापि
सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोका-
- १३ गाधगाम्भीर्यहृदयो[पि] सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव खिलीभूतकृ-
तयुगनृपतिपथविशोधनाधिगतोद[प्रकीर्त्ति]र्धर्मा-
- १४ नुपरोधो[ज्व] [लतरीकृतार्थ]सुखसंपदुपसेवानिरुद्धधर्मादित्यद्वितीयैनामा परम-
माहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्त[त्पादानुद्ध्यातः]

१ वांयो प्रतापात्.-२ वांयो भृत.-३ वांयो वंशान्मा.-४ वांयो पितृ.-५ वांयो द्वितीय.-६ वांयो रूप.
७ वांयो धैर्य. ३८८१३भांधैर्य. आपेल छे. ८ वांयो तृण, ९ वांयो शेष. १० वांयो फलः. ११ माभि. १२ वांयो
माहेश्वरः १३ वांयो ध्यातस्सकल. १४ वांयो दिग्मण्डलः. १५ वांयो सुचरिता स्वभावः. १६ वांयो द्वितीय.

- १५ स्वयमुपे[न्द्र]गुरु[णे]व गुरुणात्यादरवता सममिलषणीयामपि रा[ज]लक्ष्मी
स्कन्धासक्तां परमभद्र इव धुर्यस्तदाज्ञासंपादनैक[र]सत[यै]बो] द्रव-
- १६ न्वेदसुखर[तिभ्याम]नायासितसत्त्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्व[शी]कृतनृपतिशतशि-
रोरत्नच्छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरसाना-
- १७ लिङ्गितमनोवृत्तिः प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमा[नै]रप्यरातिभिरना-
सादितप्रतिक्रियोपायं कृतनिखिलभुवनामोदविमलगु-
- १८ णसंहति^१ प्रसभविघटितसकलकलिविलसितगतिः 'निचजनाधिरोहिभिरशेषैहो-
वैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्तकौशलातिश-
- १९ य[गुण *]गणतिथविपक्षक्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमसंख्या-
धिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्धयातं
- २० सकलविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनपरितोषातिशयैसत्त्वसंपदा त्यागौदार्येण
विगतानुसन्धानासमैहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः सम्य-
- २१ गुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरविभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृत्रिमप्रश्रयवि-
नयशोभाविभूषणः समरशतजयपताकाहरणप्र-
- २२ त्यलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितनिखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वघनुप्रभावपरिभूतास्त्रकौ-
शलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः
- २३ श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुद्धयातं सच्चरितातिशयितसकलपूर्वजनरपति^२ अस्मि-
दुस्साधोनापि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव पुरुषकारैः परिवृद्धगुणा-
- २४ नुरागानिर्भरचित्तवृत्तिभिर्मनुरिव स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलाप^३-
कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्कमुदनाथं प्रैज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरौलप्रध्वैन्सि-
- २५ तध्वान्तरौशि सततोदितः सविता प्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययं अर्थवन्तमतिबहुतिथ-
प्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः
- २६ स्थानेनुरूपे मादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधुनां राज्यसालातुरै-
र्यस्तन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातं प्रक्रिष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः
- २७ श्रुतवानप्यगर्वित^४कान्तोपि प्रशैमि स्थिरसौहृदयोपि निरसितं दोषवतामुदयः
समयसमुपजनितजनतानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थितप्रथितबाला-
- २८ दित्यद्वितियनामै परममाहेश्वरैः श्रीधुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्रणामधरणिक-
षणजनितकिणलान्छनललाटचन्द्रशकलैः शिशुभाव एव श्रवणनिहित-

१ वांथि पायः. २ वांथि संहतिः. ३ वांथि नीच. ४ वांथि नुद्धयातः. ५ वांथि मनः. ६ वांथि तिश्यः
७ वांथि सन्धानमाहिता. ८ वांथि विध्वंसित. ९ वांथि धनुः. १० वांथि ध्यातः. ११ वांथि पतिः. १२ वांथि साध-
नाना. १३ वांथि कारः. १४ वांथि नाथः. १५ वांथि प्राज्य. १६ वांथि दिगन्तरालः १७ वांथि प्रध्वंसित. १८ वांथि
राशिः. १९ वांथि नुरुप. २० वांथि साधुनां. २१ वांथि शालातुरीय. २२ वांथि निष्णातः. २३ वांथि प्रज्ञामी.
२४ वांथि निरस्मिता. २५ वांथि द्वितीयनामा. २६ वांथि माहेश्वरः. २७ वांथि शकलः.

- २९ मौक्तिकालङ्कारविभ्रमामलश्रुतिविशेषं प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः कन्याया
इव मृदुकरग्रहणादमन्दिक्रितानन्द[वि]धिर्वसुन्धरायाः
३० कार्मुकधनुर्वेद इव संभावितासेषलक्षकलापै प्रणतसामन्तमण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडा-
रत्नोपमानशासनै-
३१ परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्तिश्रीधरसेनः

बीजं पतरुं

- ३२ [तत्पि]तामभ्रात्रि^१ श्रीशीलादित्यस्य शार्ङ्ग[पाणं]रिवाङ्गजन्मनो भक्ति-
बन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरं तत्पादारविन्दप्रवृत्तयानख-]-
३३ [म]गिरुचा मन्दाकिन्येव नित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव राजर्षेर्दाक्षि-
ण्यमातन्वानस्य प्रबलधवलिम्ना यशसां वलये[न मण्डित-]
३४ ककुभं नभसि यामिनि^२पैतेर्विडम्बिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखर-
चूचुकुरुचिरसह्यविन्ध्यस्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीदेरभ[टस्या-]
३५ [ज]जः क्षितिपसंहतेरनुरगिण्याः शुचियशोर्दशुकभृतः स्वयंवरमालामिव
राज्यश्रिममर्पयन्त्या कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहतव्यापारमो- [नमितप्रच-]-
३६ [ण्ड]रिपुमण्डलं मण्डलाग्रमिवावलम्बमानः शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबा-
णासनापादितप्रसाधनानां परभुवां विधिवदाचरितकरग्रहणः पू-
३७ र्वमेव विविधवर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणां पुनः पुनरुक्तेनेवं रत्ना-
लङ्कारेणालङ्कृतश्रोत्रं^३ परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षर[तनकिरण-]
३८ [म] विच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावसेकविलसन्नवशैवलाङ्कुरामवाग्रपाणिमुद्रहन्
धृतविशालरत्नवलयजलधिवेलातटायमानभुजप-
३९ रिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनासै-
नधियेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्ग-
४० [य]ष्टि[र]तिरुचिरतरच[रित]गरिमपरिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागरस-
रभसवशीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूख-
४१ [ख]चितचरणकमलयुगलं ~ प्रोद्दामोदारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पः प्रसम्पत्प-
टीय ~ प्रतापहोशि[पि]ताशेषशत्रुवर्द्धनै प्रणयिपक्ष-
४२ [नि]क्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोत्क्षिप्तमुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडोनध × कृतद्वि-
जातिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलोन्नीकृतजलशय्योपूर्व-
४३ पुरुषोत्तमः साक्षाद्धर्म इव सम्यग्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्वैरप्यूर्वीपतिभि-
स्त्रिष्णालवलुब्धैर्यान्यपहतानि देवब्रह्मदेया-

१ वांये। विशेषः. २ वांये। मन्दीकृता. ३ वांये। शेषलक्ष्यकलापः. ४ वांये। शासनः ५ वांये। भ्रातृ.
६ वांये। ककुभो. ७ वांये। यामिनी. ८ वांये। यशोशुक. ९ वांये। भुवां. १० वांये। श्रवणः. ११ वांये। श्रोत्रः
१२ वांये। नाश. १३ वांये। वंश. १४ वांये। स्तृष्णा.

- ४४ नि तेषामप्यतिसरलमन ~ प्रसरमुत्सङ्कलनानुमोदनाभ्यां परिमुदितत्रिमुवनभि-
नन्दितोच्छित्तोत्कृष्टधवलधर्मध्वजप्रकाशितनिर्जवङ्गो दे-
- ४५ [व]द्विजगुरुन्प्रति यथर्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्गङ्गादिदानव्यसनानुपजातसन्तोषो-
पात्तोदारकीर्ति^३ पक्तिपरंपरादन्तुरितनिखिलदिक्च-
- ४६ [क्रवालः] स्पष्टमेव यथार्थं धर्मादित्यापरनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्त-
स्याग्रजन्मनःकुमुदषण्डश्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिक-
- ४७ [येव की]र्त्या धवलितसकलदिग्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्य-
शैलविपुलपयोधराभोगायाः क्षोण्या ~ पत्युं श्रीशीला-
- ४८ [दित्य]स्य सूनूर्नवप्रालेयकिरण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवालः^४केसरि^५
न्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवा-
- ४९ [ल]ङ्कुर्वाणं शिखण्डिकेतर्क इव रुचिमच्चूडामण्डने प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च
शरदागम इव प्रतापवानुलसत्पद्मः संयुगे विदलय-
- ५० [नम्भोधरा]निव परगजानुदय एव तपनबालातप इव संग्रामे मुष्णन्नभिमुखा-
नामायून्सि द्विषतां पर[म*]माहेश्वरः श्रीशीलादित्यः]
- ५१ [सर्वाने]व समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो ~ पुण्याप्या-
यनाय श्रीवलभ्यां^६ अभ्यन्त]रिकापूर्वनिविष्टडुडुविहार-
- ५२ परिकल्पित[?]क्कुक्कुराणक[?]ग्रीमनिविष्टाचार्य्यभिक्षुविमल-
गुप्तकारितविहारे चतुर्दिशाभ्यागतार्थ्यभिक्षुसंघाय शयनासनग्लानमैषज्यचीवरि-
कापिण्ड
- ५३ मेतत्परिवद्धपादमूलप्रजीवनाय विहारस्य खण्डस्फुटितप्रतिसंस्कारणाय
गन्धकुटी च भगवतां बुद्धानां पूजास्नपनगन्धधूपपुष्पादिपरिचर्य्यार्थं सुरा[द्वेषु]
- ५४ [डुम. निका]मण्डलोस्थलयां कसकग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सभूतवातप्र-
त्ययः सधान्यहिरण्यादेयः सदशापराधः सोत्पद्यमान-
- ५५ विष्टिकै^७ सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितो भूमिच्छिद्र-
न्यायेनाचन्द्रार्काणवक्षितिसरित्प-
- ५६ र्वतसमकालीनं उदकातिसर्गेण धर्मदायो निसृष्टः[१*]यतोस्य डुडुविहार
आर्य्यभिक्षुसंघस्योपरिलिखितक्रमेण विनियोग ... न कैश्चिद्व्या

१ वांयो वंशो. २ वांयो यथा. ३ वांयो कीर्तिः. ४ वांयो पङ्क्ति. ५ पत्युः. ६ वांयो केसरीन्द्र.
७ वांयो कुर्वाणः. ८ वांयो केतन. ९ वांयो मण्डनः. १० वांयो मायूषि. ११ वांयो पहेलो कृष्णथी
भेषो छ. १२ वांयो विष्टिकः.

- ५७ सेधे वर्त्तितव्य[मागामिभद्रनृपतिभि]श्च स्मद्वड्श जैरन्यैर्वा अनित्यान्यैश्चर्या
प्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यं भूमिदानफलमवगच्छद्विरयम-
- ५८ स्मदायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्चेत्युक्तं ज्वं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरा-
दिभि^१ यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दारि-
- ५९ द्रयभयान्नरेन्द्रै[र्धनानि धर्मायतनीकृतानि नि]र्भुक्तमाख्यप्रतिमानि तानि को
नाम साधु ~ पुन[राददीत] [॥*] [ष]ष्टि^२ व [र्षसह]स्रा[णि]
- ६० स्वर्गे तिष्ठति भूमिदं आच्छेत्ता चानु[म]न्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ दृ
[तको]त्र[राज]पुत्र खरग्रहः
- ६१ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपति श्रीस्कन्दभटपुत्रदिविर[ति श्रीमद]
नहिलेनेति ॥ स ३०० ५० ६ ज्येष्ठ[७?]स्वहस्तो[मम]

१ वांयो आ. २ वांयो वंश. ३ वांयो सामान्यं च. ४ वांयो त्युक्तं च. ५ वांयो दिभिः. ६ वांयो षष्टि.
७ वांयो भूमिदः.

શીલાદિત્ય ૩ જનાં ખેડાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સ. ૩૬૫ વૈશાખ સુ. ૧

આ તામ્રપત્રોની હકીકત જૂની દબથી આપવામાં આવેલ છે તેથી તેનું માપ વિગેરે કાંઈ મળી શકતું નથી. વંશાવલિ તથા સંવત્ વિગેરેનું વિવેચન પણ અટકળીયું તથા ભૂલભરેલું છે.

અક્ષરાન્તરમાં પણ ભૂલો ઘણી છે. પણ શરૂવાતનો વંશાવલિવાળો વિભાગ એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૭૬ મે આપેલાં લુંસડીનાં સં. ૩૫૦ નાં તામ્રપત્રોને ઘણે અંશે મળતો છે. દાન-વિભાગનું જ અક્ષરાન્તર તથા તરજુમો આપણા ઉપયોગ માટે આપવાં જસ થશે. આ સાલ વિક્રમ સંવતની છે એમ ડો. ખન્સે ખતાવેલ છે. પણ તે તો ગુપ્ત વલ્લ્હી સંવતની છે, એમ હવે પૂરવાર થયેલ છે અને તે ઈ. સ ૬૮૪ ખરોખર થાય છે.

* જ. ખે. એ. સો. વો. ૭ પા. ૬૬૮ ડો. એ. ખન્સે.

अक्षरान्तर

पतरुं वीजुं

पंक्ति ४७ पछी

४८ धवलसकल

पं.४९-५४ द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशैलादित्यः कुशली सर्वानेव समाज्ञापयत्येवमस्तु
 वा विदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनाय गिरिनिर्झरविनिर्गतखेटक-
 वादंस्तुस्थितचातुर्विद्यसुमान्यतापसगात्रसब्रह्मचारिब्राह्मण सान्दपुत्रब्राह्मणनाधु-
 ल्हायखेटककेदारे नगरकपथके देयापल्लिग्रामे दक्षिणपरसीम्नि वरुणा-
 म्बालिकवक्करकेदारक[शछित]सिद्धक्षेत्रं रज्जुकविरकपन्नखेटकमानेन श्रीहि-
 पिदकहारा षड्भिः खण्डैरवस्थितं यत्र प्रथमखण्डस्याप्यालानपूर्वतः ग्रामादुत्थितः
 रोहिणीयर्जग्रामयायी पन्था दक्षिणतः दोधकसरोटपरतः कवि तथाविकग्रामादु-
 त्थितः गण्डुकग्रामयायी पन्थाः दन्तुरपेचकशालिक्षेत्रं तथा द्वितीयखण्डं यस्य
 पूर्वतः करिण्याविकग्रामादुत्थितः गहन ॥ ५४ ॥

पं.५५-६२ ग्रामयायीपन्थाः दक्षिणतः रोहिणीयर्जग्रामसीमा अपरतः तापसपल्लिकाग्राम-
 सीमा उत्तरतः रविकोणक्षेत्रं नवमिदमाप्या[टनविश्याद्ध]सकेदारिकभूमिकं
 सार्द्धक्षेत्रं ३ तथा सुराष्ट्रकलक्षयोदकप्रबद्धजम्बुवानरग्रामे पूर्वसीम्नि आदि-
 त्यदास भागिसकारुया प्रकृष्टपरिखा विंशतिभूपादावर्चपरिसरा वापी यस्याः
 पूर्वतः वराहम्मणिकग्रामसीमा दक्षिणतो बृहत्वापी अपरतः लाभदारिल्लकप्रकृष्टक्षेत्रं
 उत्तरतः ब्राह्मणस्वामिकप्रकृष्टक्षेत्रं भूः खण्डावस्थितं अशीतिभूपादावर्च परिमाणं
 क्षेत्रद्वयं १ खण्ड दक्षिणपरसीम्नि दधित्थः प्रकृष्टं एकोनपञ्चाशद्भूपादावर्च-
 परिमाणं यस्य पूर्वतः दिव्यकनक्षेत्रं दक्षिणतः गर्गरक्षेत्रं अपरतः भीमक्षेत्रं उत्तरतः
 रमसालिकावापी द्वितीयखण्ड दक्षिणपरसीम्नि विनामेश्वरप्रकृष्टं चतुस्त्रिंशद्भू-
 पादावर्चपरिमाणं यस्य पूर्वतः आदित्यदासक्षेत्रं दक्षिणतः लोहारपादकग्रामसीमा
 अपरतः ब्राह्मण रौप्यशर्मसीमा—हककण्डनादीनां क्षेत्रं उत्तरतः रौग्धिनदिन्न
 कामाप्रकृष्टगर्गक्षेत्रं नवमुदवापीसहितं सार्द्धक्षेत्रं इत्थं सोट्टक सोपरिकरं
 सम्भूत शालिप्रत्यक्ष सधान्य हिरन्योदयं सहसोपरोधं सोत्पद्यमानवृष्टिकं सर्वराज-
 कीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं पूर्वप्रत्तेदेवब्राह्मणदायब्राह्मणविंशतिराहितं भूमिछिद्रन्या-
 येनाचन्द्रार्का ॥ ६२ ॥

૬૩ ણ્ણવ ક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાદ્યન્વયભોગ્યમુપકૃતિ સ્વર્ગતિ ધમ્માદ-
યોન્મિશ્રં અર્ચિતસ્યોચિતયા બ્રહ્મદેયાસ્થિત્યા મુજ્જતઃ

૬૪ સેધેવત્તિતવ્યં
... ... રયમસ્મદ્વાયો ॥

૬૫ નાવમન્તવ્ય પરિપાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તઞ્ચ બહુભિર્વસુધા ...

૬૬ એતન્ કર્તા રાજપુત્ર ધ્રુવસેનઃ ॥

લિખિતમિદં સન્ધિવિગ્રહાધિકૃતદિવિરપતિશ્રીસ્કન્દમદ્રપુત્ર દિવિરપતિ શ્રીમદન-
હિલેનેતિ સં ॥ ૩૬૫ ॥ વૈશાખ્ય શુ ॥ ૧ ॥

॥ સ્વહસ્તો મમ ॥

ભાષાન્તર

દાનવિભાગ

તમને બધાને વિદિત થાયો કે માતાપિતાના પ્રણયને માટે તે શીલાદિત્યના દીકરાએ બ્રાહ્મણ સંનિહના દીકરા બ્રાહ્મણ લઘુદલને દાન આપેલ છે, જે ચાતુર્વેદી હતો. ખેટક કેદારમાં નગરક પથ-
કમાં દેયાપલિલગામમાં નૈઋત્ય સીમમાં ૬ ખણડવાળું ખેતર (આખું છે). ત્યાર બાદ દરેક
ખણડની સીમા આપી છે.

ઉપરની જમીન તળાવ તથા ટેકરીઓ સહિત લઘુદલના વંશવારસના ભોગવટા માટે સૂર્ય-
ચંદ્ર પૃથ્વી નદીની સ્થિતિ પર્યંત આપેલ છે. રાજાના નોકરાએ તેને હરકત કરવી નહીં ...
... ..

આ દાનનો કર્તા શીલાદિત્યનો દીકરો ધ્રુવસેન હતો. લેખક દિવિરપતિ સ્કન્દમદ્રનો દીકરો
દિવિરપતિ મદનહિલ હતો.

સં. ૩૬૫ વૈશાખ શુ. ૧

એક વલ્લભી (શીલાદિત્ય ૩ જના સમયના)

દાનપત્રનું પહેલું પત્ર*

સં. ૩૬૫ ના વૈશાખ સુ. ૧.

કાઠિયાવાડના માણ પોલીટિકલ એજન્ટ કર્નલ, જે. ડબ્લ્યુ. વોટસને લેટ આપેલું આ વલ્લભી-નાં એક દાનપત્રનું પહેલું પત્ર છે. બીજું પત્ર હજી ઉપલબ્ધ નથી. પરંતુ આંહિ આપેલાં વર્ણન, માપ તથા બીજી હકીકત ઉપરથી તે મળી આવવા સંભવ છે. રાજકોટના વોટસન મ્યુઝીયમના ક્યુરેટર મી. દિસ્કલ્ફરે વળામાંથી કેટલાક વધારે પત્રો થોડા વખત પહેલાં મેળવ્યાં છે. તેમાં આ દાનપત્રનો બીજો ભાગ હોવાનો સંભવ છે કે જેમાં તેનો ખાસ મહત્વનો ભાગ છે.

પત્રોનું માપ ૧૫" x ૧૨ ૩/૪" નું છે. અને તે એક જ બાજુ ઉપર કેટરેલું છે.

- લેખ ૩૦ પંક્તિઓનો છે. અને પત્ર શ્રીધરસેન(૪)ના નામથી પૂરું થાય છે. વંશાવલિ-ના ભાગમાં, ભટ્ટાર્ક, (પં. ૨) ગુહસેન, (પં. ૬) ધરસેન, (પં. ૧૦), શીલાદિત્ય, (પં. ૧૩) ખરથહ, (પં. ૧૮) ધરસેન ૩ જો, (પં. ૨૧) ધ્રુવસેન ૨ જો, (પં. ૨૭) અને ધરસેન ૪ થો, (પં. ૩૦)માં આપેલા છે. પત્રોની પંક્તિની સંખ્યા ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે કે આ દાનપત્ર શીલાદિત્ય ૩ જનું છે.

અક્ષરાન્તર

૩૦ ... [મ] દારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરચક્રવર્તિશ્રીધરસેન:

શીલાદિત્ય ૩ જના એક દાનપત્રનું ખીજું પત્ર*

આ પત્રના કાંઠાઓ ભાંગેલા છે, અને તેની સપાટીમાં મોટાં કાણાંઓ પડેલાં છે અને છેલ્લો ભાગ જેમાં સાધારણ રીતે તારીખ હોય છે તે નાશ પામ્યો છે, એ મોટું નુકશાન છે. દાનમાં આપેલી મિલકતનાં વર્ણનવાળો ભાગ પણ નાશ પામ્યો છે. પત્રનું માપ આશરે ૧૫"×૧૦½" છે.

અક્ષરો ચોખ્ખા અને સંભાળપૂર્વક કોતરેલા છે. અને જ્યાં જ્યાં પત્ર સારી સ્થિતિમાં છે ત્યાં ત્યાં અક્ષરો વાંચવામાં હરકત આવતી નથી. આખો લેખ લગભગ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે.

આ દાન શીલાદિત્ય ૩ જાએ આપ્યું છે. તેને માત્ર પરમમાહેશ્વર કહ્યો છે, પરંતુ રાજના ખીજો ઇલકાઓ લગાડ્યા નથી.

વલ્લીની ખીજ ખાજીએ આવેલા રાણી ડુહાના વિહારમાં આવેલા એક ઝોંદ મઠને આ દાન આપ્યું છે.

આ દાનની ખીજ વિગત મળી શકતી નથી.

અક્ષરાન્તર

- ૧ [પ્રદાનસલિલક્ષાલિતાગ્રહસ્તારવિન્દઃ કન્યાયા ઇવ મૃદુક]રગ્રહણાદમન્દીકૃતા-
નન્દવિધિર્વસુન્ધરાય્ઋઃ કાર્મુકધનુર્વેદ ઇવ સંભાવિતા[શેષલક્ષ્યકલાપઃ]
- ૨ [પ્રેણતસમસ્તસામન્તમણ્ડલોત્તમાઙ્ગધૃતચૂડામણીય]માનશાસન : પરમમાહેશ્વર-
પરમમદ્વારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વ[રચકવર્ત્તિશ્રીધર-]
- ૩ સેનસ્તત્પિતામહાતૃશ્રીશીલાદિત્યસ્ય શાર્ઙ્ગપાણેરિ]વાઙ્ગજન્મનો ભક્તિબન્ધુરા-
વયવકલ્પિતપ્રણતેરતિધવલયા તત્પા[દારવિન્દપ્રવૃત્તયા-
- ૪ ચરણનલમણિરુચા મન્દાકિન્ધેવ નિત્યમમલિ]તોત્તમાઙ્ગદેશસ્યાગસ્યસ્ત્યેવ રાજ-
પેર્દાક્ષિણ્યમાતન્વાનસ્ય પ્રબલધવલિન્ના[યશસાં વલયેન]
- ૫ મણ્ડિતકુમા નભસિ યામિનીપતેર્વિરચિતાલ્પખંડપરિવેષમણ્ડલસ્ય પયોદશ્યામશિલ્પ-
રચૂ[ચુ] કરુચિરસહ્યવિન્ધ્યૈ સ્તનયુગા[યાઃ ક્ષિતેઃ પત્યુઃ શ્રીદેર-]
- ૬ [મટસ્યાઙ્ગજઃ ક્ષિતિપસંહતેર]નુરાગિણ્યૌ શુચિર્યશોદ્દેશુકમૃતઃ સ્વયવરમા-
લામિવ રાજ્યશ્રિયમર્પ્યન્ત્યાઃ કૃતપરિગ્રહઃ [શૌર્ય]મપ્ર[તિહતવ્યાપાર-]
- ૭ [માનમિતપ્રચંડરિપુમણ્ડલં] મણ્ડલાગ્રમિવાવલમ્બમાનઃ શરદિ પ્રસમમાક્રિષ્ટૈ
શિલીમુલ્લબાણાસનાપાદિતપ્ર[સાધનાનાં પરભુવાં]

* જ. ખો. પ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૪૦ ડી. ખી. દિ. ૨૬૬૨

૧ ધરસેન ૫ માના વર્ણનથી પત્ર શરૂ થાય છે. ૨ અક્ષરો ગણતરીથી મુક્યા છે. ૩ વાંચો વિન્ધ્ય. ૪ વાંચો રાગિણ્યાઃ. ૫ વાંચો ર્યશોદ્દેશુક. ૬ વાંચો સ્વયં. ૭ વાંચો કૃષ્.

- ८ [विधिवदाचरितकर]ग्रहणां पूर्वमेव विविधवर्णोज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासित-
श्रवणयुगलः पुनः पुनरुक्तेनेव रत्नालङ्कारेण नालंकृ[तश्रोत्रः]
- ९ [परिस्फुरत्क]टकविकटकीटपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदानसलिलनिवहावशेक-
विलसन्नवशैलाङ्कुरमिवामपाणिमुद्वन् धृतविशा-
- १० [लरत्न]वलयजलधिवेलातटायमानभुजपरिप्वक्तविश्वम्भरःपरममाहेश्वरः श्रीधु-
वसेनस्तस्याग्रजो परमहीपतिस्पर्शदोषनाश-
- ११ [धि]येव लक्ष्म्या स्वयमपि स्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिमप-
रिकलितसकलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरागसरभ-
- १२ [स]वशीकृतप्रणतसमस्तसामन्तचक्रचूडामणिमयूखस्वचितचरणकमलयुगलः प्रोद्वा-
मोदारदोर्दण्डदलितद्विषद्वर्गदर्पः प्रसर्प-
- १३ [त्प]टीयः प्रतापप्लोषिताशेषशत्रुवङ्शः प्रणैयिपक्षनिक्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदो-
त्क्षिप्तसुदर्शनचक्रः परिहृतबालक्रीडः अनधः कृत-
- १४ [द्विजा]तिरेकविक्रमप्रसाधितधरित्रीतलः अनङ्गीकृतजलशय्योपूर्वपुरुषोत्तमः
साक्षाद्धर्म इव सम्यगव्यवस्थापितवर्णाश्रमाचारः पूर्वैरप्यूर्वीपति-
- १५ [भिस्तृ]ष्णालवलुब्धैर्यान्यपहतानि देवब्राह्म[ण]देयानि तेषामप्यतिसर-
लमनःप्रसरमुत्सङ्गलनानुमोदनाभ्यां मपरिमुदितत्रिभुवनाभि-
- १६ [नन्दितो]च्छित्तोत्कृष्टधवलधर्मध्वजप्रकाशितनिर्जवङ्शो देवद्विजगुरुन्प्रतिपू-
ज्ययथार्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्रङ्गादिदानव्यवस्थोपजातसन्तोषो-
- १७ [पात्तोदा]रकीर्त्तिपरंपरादन्तुरितनिखिलदिक्चक्रवालः स्पष्टमेव यथार्थं धर्मादि-
त्यापरनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनःकुमुदखण्डश्रीविकासि-
- १८ [न्या]कलाव]तश्चन्द्रिकयेव कीर्त्या धवलितसकलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरु-
विलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधराभोगायाः क्षोण्याः पत्युः श्रीशीला-
दित्यस्य सू-
- १९ [नु]र्जवप्रालेयकि[र]ण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकलाचक्रवाल× केसरीन्द्रशिशु-
रिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्व्वाणः शिखण्डिकेतन इव रुचिः
- २० [मच्चू]डामण्डनं प्रचण्डशक्तिप्रतापश्च शरदागम इव प्रतापवानुल्लसत्पद्मः
संयुगे विदलयनम्भोर्धरानिव परगजानुदय एव तपन बा-
- २१ [लात]प इव संग्रामे मुष्णान्नै भिमुखानामायून्सिं द्विषतां [पर]ममाहेश्वरः
श्रीशीलादित्य×कुशलीसर्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा

१ वांयो ग्रहणः. २ वांयो वसेक. ३ वांयो प्रजः. ४ वांयो वंशः. ५ वांयो मोदनाभ्यां परि. ६ वांयो वंशो.
७ वांयो मण्डनः. ८ वांयो नम्भो. ९ वांयो मुष्णन्न. १० वांयो मायुषि.

- ૨૨ [મા]તાપિત્રો ૨ પુણ્યાપ્યાયનયં શ્રીવલમ્બ્યમ્બન્તરિકાયાં સન્નિવિષ્ટરાજીડુડાકા-
રિતડુડાંવિહારનિવાસિવિહારનિવાસિચતુર્દિશામ્યાગતા
- ૨૩ [ર્યમિ]શુસઙ્ગાય શયનાસનગ્લાનમૈષઙ્ગચીવરિકપિણ્ડ ... ત્યર્થ ભગવતાં ચ
બુદ્ધાનાં પૂજાસ્તપનગન્ધ ... પ-
- ૨૪ [તૈ]લાઘર્થ વિહારપ્ર[તિવદ્ધપા]દમૂલ[... ઉપ્ર]જીવનાય વિહાર[સ્ય]
સ્વપ્નસ્ફુટિત[પ્રતિ]સંસ્કારણાય સુરા[દ્રેષુ] ...
- ૨૫ ... સોદ્રઙ્ગઃ સોપરિકરઃ સમ્ભુતવાત ... ન્યહિરણ્યાદેયઃ
સદશાપરાધઃ સોત્પ
- ૨૬
- ૨૭

૧ વાંચો પ્યાયનાય. ૨ વાંચો ડુડા. ૩ વિહારનિવાસિ ભૂલથી બે વાર લખાયું છે. ૪ વાંચો
સંસ્કરણાય. ૬ અસ્પષ્ટ છે.

ભાવનગર તાબે તલાજ પાસે દેવલી ગામમાંથી ઉપલબ્ધ

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો^૧

સં. ૩૭૫ જ્યેષ્ઠ વદ ૫

કાઠીઆવાડના અગ્નિકોણમાં સમુદ્રથી અંદર સાડા ત્રણ માઈલ અને તલાજથી અશરે ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા, દેવલી ગામમાંથી આ પત્રોનો ઉપલબ્ધ થયાં છે. જ્યારે તે પ્રથમ પ્રાપ્ત થયાં ત્યારે રિવાજ મુજબની મુદ્રા હતી નહીં, બેકે પત્રોનો સાથે રાખવા માટેની કડી માટેનાં કાણાં મોબુદ હતાં. પત્રોનો ભાવનગર મ્યુઝીયમમાં રાખેલાં છે અને તેનું માપ ૧૪ $\frac{૧}{૨}$ " x ૧૨" છે. અનુક્રમે બન્ને ઉપર ૨૬ અને ત્રીશ પંક્તિઓ એક જ બાજુએ કોતરેલી છે.

રાજાનાં માતાપિતાનાં શ્રેયાર્થે ત્રિવેદી દેવીલ નામે એક બ્રાહ્મણને સૌરાષ્ટ્રમાં મોરંજી ગામ દાન કર્યાનું આ દાનપત્રમાં નોંધ છે. દાનપત્રની તારીખ સં. ૩૭૫ (ઈ. સ. ૬૦૫) છે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખેલો છે. પરંતુ તેમાં ઘણી જ ભૂલો છે. ભાગ્યે જ કોઈ પંક્તિ ભૂલ વગરની હશે. લિપિ વલ્લી સમયની છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ[સ્તિ] જયસ્કંધાવારાપુ[ત્પૂ]ર્ણિકગ્રામવસકપ્ર[વાસકાત્પ]સમપ્રણત-
મિત્રણાં[તામિત્રાણાં]મૈત્રકાણામતુલપ[વ]લસંપન[સંપન્ન]મણ્ડલાભોગસંસ-
ક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપો[પઃ]પ્રતાપ[પો]પનત
- ૨ દાનમાનાર્જવોષાર્જિત[તા]નુરામા[ગા]દનુરક્તમૌલભૃત્યશ્રેણીલલસ[બલાવા-
સરા]રજ્યશ્રિયઃ પરમમાહેશ્વરશ્રીમટાર્કાદવ્યચ્છિન્નરાજવશાન્વત[વંશોમાતા]
પિતૃચરણારવિદપ્રણતિ
- ૩ પ્રવિધૌતાશેષકર્મણઃ શૈશવાપ્ર[ત્પ]ભૃતિસ્વજ્ઞદ્વિતીયબાહુર[બાહુરે]વ સમદપ-
રગજટ[ઘટા]સ્ફોટનપ્રકાશિતસત્વનિકંઠઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસ-
ક્તપાદનસ્વ
- ૪ રશ્મિસંહતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યપ[ક્ષપ]રિપાલનપ્રજાહૃદયરંજનાન્વર્થરા-
જશબ્દો રૂપક[કા]ન્તિસ્થૈર્યગાંભીર્યપુ[બુ]દ્ધિસંપદ્ધિઃ સ્મરશશાંકાદિરાજોદધિ
- ૫ ત્રિદશગુરુધનેશાયતિગ[નતિશ]યાનઃશરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણવદપસ્ત-
[પાસ્તા]શેષસ્વકો[કા]ર્યફલઃ પ્રાર્થનાધિકાર્યપ્રદાનાનન્દિતસુહૃત્પ્રણય[યિ]હૃદયઃ
- ૬ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડજા[લા]ભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય
સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂક્તસંતાનતિ[નિઃ]સૃતજાહ્નવીજલૌષપ્રક્ષાલિતાશેષક-

- ७ लम्बः प्रन[ण]यिशतसहस्रोपजीव्यमानसंपद्रूपलोभादिवाप्र[श्रि]तः सरभस-
माभिगाभिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविशापत[स्मापिता]खिलधनुर्धरः प्रथ-
मरन[नर]
- ८ पतिसमतिस्मृष्टानामनुपालयिका[ता]धर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिण[णा]
मुपप्लवान[नां]दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरं[रे]काधिवासस्यसंहतारातिपक्षलक्ष्मीप
- ९ रिभोत[ग]दक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीघरसे-
नस्तस्य सुतस्तत्पादनुध्यातस्सकलजगदानंदनात्यद्भुतगुणसमुदयस्थगित
- १० समग्रदिङ्मण्डलः प[स]मरशतविजयशोभासनाथमण्डतात्र[लाग्र]द्युतिभासुरत-
रांसपीठोद् [व्यू]ढगुरुमनोपुट[रथ]महाभ[भा] र[:]सर्वविद्यापरापरवि-
भागांधित[ग]मविमलमत[ति]रपि
- ११ सर्वत[:]सुभाषित[षित]लखनोपि[लवेनापि]सुखोपपाट[द]नीयपरितोष-
[:]प[स]मग्रलक[लोका]गाधगाम्भीर्यहृदया[यो]पि सुचरितात[ति]-
शयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभाव[:]खिलीभूतकृतयुगनृप
- १२ तिपक्षविशोघनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्मानुपरोधोज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानि-
रूढधर्मादित्यद्वितीयनाम[मा]परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानु-
- १३ ध्यातः स्वयमुपेन्द्रगुरुणोप्र[गुरुणेव]गुरुणात्यादरवभ[ता]समभिलषणीयामपि
राजलक्ष्मी[क्ष्मी]स्कन्धासक्त[क्तां]परमभद्र इव धूर्यस्तदाज्ञासंपादनैकरसत-
येवोद्वहन् खेम[द]सुख
- १४ रतिभ्यामनायासितसत्त्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्धगी[शी]कृतमृ[नृ]पतिशतगि[शि]
रोरत्नछाय[यो]पगूढपादपीठोपिपरावज्ञाभिमानरसानालिङ्गितमनोवृत्तिःप्रण-
- १५ तिमेतां[कां]परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरावि[ति]भिरनास[सा]दि-
तप्रतिक्रियोपाय[:]कृतनिखिलभुवन[ना]मोदविमलगुणसंहति[तिः]प्रसभवि-
घटितसकल
- १६ विलषि[कलिविलसि]तगतिः नीचजनापि[षि]रोहिति[भि]रशेषैर्दोषैरनामृ-
ष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्याता[त]पौरुषास्त्रकौशलातिशयः गणतिथ[गुणतीर्थ]विपक्ष-
क्षितिपतिलक्ष्मीस्वयंग्रा-
- १७ हप्रकाशितप्रवीरभू[पु]रुषप्रथमसंख्याधिगमः परममहेश्वर[माहेश्वरः]श्रीखरग्रह-
स्तस्य सुसस्तत्पादानुध्यातः सर्वविद्य[द्या]गमविहितनिख[खि]लविद्वज्जन-
मना[नः]परिस[तो]
- १८ प[षा]तिशय[यः]सत्त्वसंपदा त्यागौदार्येणाधिगत[ता]नुसन्धानासम[मा]
हितारातिपक्षमनोरथ[था]क्षभङ्ग[:]सम्यगुपलक्षितमुकशाकृकल[तानेकशास्त्र-
कला]लोकचरितगह्वरति[वि]भागोपि परमभ-

- १९ द्रप्रकृतिरकृत्रिमत्रश्रपे[प्रश्रयोपि]विनयशा[शो]भाविभूषण[:]समरशतजय-
पताकाहरणप्रत्यलो[यो]दग्रप[वा]हुदण्डंविध्वन्स[स्त]निखिलप्रतिपष[क्ष]
दप्पोदयः स्वधनु[:]
- २० प्रभावो[भाव]परिभूत[ता]खसै[कौ]शलाभिमानप[स]कलनृपतिमण्डला
भिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजस्तत्पादानुध्यातस्सच्चरिता
- २१ भि[ति]शयितसकलपूर्वनरपतिमतिदुस्साधा[ध्या]नामपिक[सा]धयिता विष-
याणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकाकः[रः]परिगृहगुणानुरागनिर्भरचित्तवृत्तिः मनुरिष
- २२ स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकलाकलापः कान्तिमनिष्ठिति[मान्निर्वृति]हेतुर-
कलंकः क[कु]मुदनाथः प्र[प्रा]ज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरल[रालः]प्रध्वसं-
[सि]तध्वन्तरशि[ध्वांतराशिः] स
- २३ ततोदितस्सवित[ता]प्रकृतिभ्यः परप्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुतिथप्रयोजन[ना]
नुबन्धमागमपरिपूर्णं विदधानः सन्धि च[वि]ग्रहसम[मा]सनिश्चयनिपुनः[णः]
स्थानेनुर[रू]
- २४ पम[मा]देशंददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कारः साधूना[नां]राज्यता[शा]
लातुरीयस्तनृ[न्त्र]योरुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणांमृदुहृदयः श्रुत
- २५ वानवृशा[प्य]गर्वितः कान्तोपिप्रशा[श]मी स्थिरसौदर्योपि[सौहादोपि]
निरसितो[ता]दोषवतामुदयसमयसंपुष्टजनितजनानुरागपरिपिहितभुवनसमर्थित-
प्रथित
- २६ बालादित्यद्वितीयनाम[मा]परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेनस्तस्य सुतस्तत्पादकमलप्र-
णामधरणीकषणजि[ज]नितकिणलांछनललाटचन्द्रशकलः
- २७ शिशुभाव एव श्रवणनिहितमौक्तिकाल[लं]कारः विन्न[भ्र]मामलभ्रू[श्रु]-
तविवे[शे]षप्रदानसलिलक्षालित[ता]ग्रहत्ता[स्ता]रविन्दः कन्याया इव
मृदुकर-
- २८ ग्रहणादमंदीकृतानन्दा[न्द]विधिर्व्वसुन्धराया[याः]कामुको धनुर्व्वेद इवयं-
[सं]भाविताशेषलक्षकलाकलापः प्रणतसमस्तसमन[सामन्त]मण्डलोत्तम[मा]
- २९ अभृतचूडारत्नोपमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरच-
क्रवर्त्तिश्रीधरसेनः

पतरुं बीजं

- १ तत्पितामहभातृश्रीशीलादित्यस्य शाक्ति[शाङ्ग]पाणेरिवाङ्गजन्त[न्म]नो भ-
क्तिबन्धुरावयवकल्पितप्रणतेरतिधवलया दूरंतपादारविन्दप्रवृत्तयानखमणिरुचा
- २ मंदाकिन्या[न्ये]व नित्यममलीत[लितो]त्तम[मा]ङ्गदेशस्यागस्त्यस्येव
राजर्षेर्दीक्षिण्यमभन्व[मातन्वान]स्यप्रबलधवललिम्बा यशसां वलल[ये]नमण्डित-
ककुभो नभ-

- ३ सियामिनीपतेर्विडम्बित[ता]खंडपरिवेषमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुरुचि-
रसह्यविन्ध्यस्तनयुगायः[याः]क्षितेः पत्युः श्रीदेरभटस्याङ्गजः
- ४ क्षितिपसंहतेरनुरागिण्याः शुचियगङ्गुकृत[शुचियशोशुकभृतः]स्वयपरमलभ-
व[स्वयंवरमालामिव]राज्यश्रीयमर्पयत्य[यन्त्याः]कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहत-
व्यापारमनचित[व्यापारमानमित]तप्रचण्ड[ण्डा]रिवल-
- ५ मण्डलपमिवोखिलपमानः[लाग्रमिवावलंबमानः]ग[श]रदि प्रसभम[मा]
कृष्टशिलीमुखप[बा]णासनाषा[पा] दितप्रसवनानाप्रसाधनानां]पर [भु]
वाविविष[वांविधिव]दाचरितकरग्रहणः पूर्वमेव विविधवर्णोज्ज्वलेनश्रु
- ६ तातिशयेनोद्भासितश्रवणः पुनः पुन[न]रुक्तनन[रुक्तेन]रत्न[त्ना]लंकारेण-
[णा]लङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरद्विकटकिक्[कि]टपक्षरत्नकिरणमविच्छिन्नप्रदा-
नसलिलभि[नि]वहावसेकविलस-
- ७ न[न्न]वशैवलाङ्कुरमिदा[वा]ग्रपनि[पाणि]मुद्वहन्धृतविशालरन्वे[रत्न]
वलयजलि[ल]धिवेलातटायमानभुजपरिष्वक्तविश्वम्भरः परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसे-
नस्तस्याग्रजो परमही-
- ८ पतिस्पर्शदोषनाशनधियेवलक्ष्म्या स्वयर्मातेस्पष्टचेष्टमाग्लि[श्लि]ष्टांगयष्ट[ष्ठि]
रतिर[रु]चिरतरचरितगारिमपरिनि[क]लितष[स]कलनरपतिरतिप्रकृष्टानुरा-
गातिरभसव-
- ९ शीकृतप्रणतसमस्तस[सा]मंतचक्रचूडामणिमयूखखचितचरणकमलयुगल[:]प्रो-
द्दामोदारदोर्दंडदलितद्विषद्वर्गदर्पप्रसर्पत्पटीयः प्रतापहो[षि]ताशेष
- १० शत्रुवंशः प्रणय[यि]पक्षनिक्षिप्तलक्ष[क्ष्मी]कः प्र[प्रे]रितगदोत्क्षिप्तसुभि
[दर्श]नचक्रः परिहृतपद[बाल]क्रिडोनधो कृत[धः]कृत [द्विजातिर[रे]
कविक्रमप्रसाधितधर[रि]त्रीतलोर्नङ्गीकृतजलशय्यो पूर्ववु[पु]-
- ११ रुषोत्तमः पक्षाधर्म[साक्षाद्धर्म]इव सम्यव्यव[ग्व्यव]स्थापितवर्णप्रमच[वर्णा-
श्रमाचारः]पूर्वैरप्यूर्वीपतिभिस्तृष्णालवलुब्धैर्य्या[र्या]न्यपहत[ता]नि देवब्र-
ह्मदेयानि तेप[षा]मप्यतिसरट[ल]मनः प्रसरमरसं[मुत्सुं]क
- १२ लनानुम[मो]दनाभ्यां परिमुदितु[त्रि]भुवनाभिनन्दितोच्छ[चिह्न]तोत्कृष्ट-
धवलधर्मध्वजप्रकाशितनिजवशो देवद्वे[द्वि]जगुरुं[गुरुन्]प्रतियथार्हमनवरतप्र-
वर्तितमहोद्वङ्गादिदानव्यसनानुपजा-
- १३ तस[सं]तोषोपाचोदारकीर्ति[:]पत्तिपरंपरादनु[न्तु]रितनिखिलदिक्चक्रबालः
स्पष्टमेव यथार्थधर्मादित्यापरनामा परममाहेश्वर[:]श्रीखरग्रहस्तस्याग्रजन्मनः
क[कु]मुद-

- १४ प[ष]ण्डश्रीविकसिन्य[कासिन्या]कलावतश्चाद्रिकयेव रण्या[कीर्त्या]धवलित-
सकलदिङ्मण्डलस्य खंडित[ता]गुरुविलेपनप[पि]ण्डश्यामलविंध्यशैलविपुलप-
या[यो]धराभोगो[गा]या क्षोण्याः पत्य[त्युः]
- १५ श्रीशीलादित्यस्य सून[नु]र्नवप्रालेयाकिरण इव प्रतिदिनस[सं]वर्धमानकला-
चक्रवालः केसरीन्द्रशिशुरिवराजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालंकुर्व[वा]णः शिख-
ण्डिकर[केत]
- १६ न इव रुचिमच्चूडामण्डनः प्रचण्डशक्तिप्रतापश्चशरदागम इव प्रतापवानुलसहा-
[द्धा]ईः संयुगे विदलयन्नभोधरानिव परगजानुदयभूधरपनापला[वनेबाला]
- १७ न[त]प इव संत्रमी[ग्रामे]मुष्णन्नभिमुखानामयू[मायूं]षि द्विषता[तां]
परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्पपादानुद्धा[ध्या]तः
परमभट्टारकमहाराजाधिरा-
- १८ जपरमेश्वरश्रीशीलादित्यस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः क्षोभितकलिजलधिकल्लो[ला]भि-
भूतमज्जन्महामहीमंडलाद्धा[लोद्धा]रधैर्यः प्रकटितपुरुषतम[षोत्तम]तयाकिगुल
[कीला]लजारमणोरह[:]
- १९ परिपूरणपरो पर इव धनमत्तिः[मूर्तिः]चतुसगरावरुद्धतिमपरिकराज्ञाप्रदानसम-
यधनलवलपरियसितुवमभिमनुमानोपरलवितनिम्मनप्पवसयसा [चतुःसागरावरुद्ध-
क्षितिमुपरिकराज्ञाप्रदानसमयेधनैलविलुपुरीयसेतुमिवाभिमन्यमानोऽपरलावितनी-
र्म्माणोप्यवसा-
- २० दितपारमैश्वर्यकाप[कोपा]कृष्टनिस्त्रिङ्ग[श]निपातविदलितकरिकम्भप[कुम्भस्थ]
लोलसत्प्रसृतमहाप्रतापबलप्र[प्रा]कारपरिगतव[ज]गन्मंडललब्धस्थतः[स्थितिः]
विकटमि[नि]जर्दोदण्डाव-
- २१ लम्बिनासर[क]लभूवानाभोगजाज[त]मन्थास्फोटाभिभूतदुग्धसिन्धुफनपण्ड-
वण्ड[फेनपिण्डपाण्डु]यशोवितातेन विहितातपत्रः परममाहेश्वरपरमभट्टारकमहा-
राजाधिराजपरमेश्वरश्रीबप्प-
- २२ पादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरम[मे]श्वरश्रीशीलादित्यदेवः सवर्वा-
नेवसमाज्ञापयत्यस्तु वं[वः]संविदितं यपा मयामत[थामयामाता]पित्रोः पु-
ण्याप्यायनाय विञ्चु-
- २३ दसप्पुरविनिर्गतवुं[वं]शकटवास्तन्यतच्चातुर्विद्यसामान्यशाण्डिलसगोत्रमैत्राय-
णीयमानवकसब्रह्मचारिब्राह्मणपप्पपुत्रब्राह्मणदेविलाय
- २४ सुराण्ड्रेषु अन्तरत्रायां मोरांजिज्जग्रामस्सोपरिकरस्सभूतवातप्रत्ययरसधान्यहिरण्या-
देयस्सदशापराधस्सोस[त्य]-

- २५ चमानविष्टिके[कः]सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितो भूमिच्छिद्रन्यायेन चंद्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्वतसम-
- २६ कालीनः पुत्रपौत्रान्वयक्रमभोग्य उदकातिसर्गेण धर्मदायो निष्ठ[स्तु]ष्टः यतो-
स्योचितया ब्रह्मदेयस्थ[स्थि]त्या भुंजत कृषतः कर्षयतः प्रदि-
- २७ शतां[तो]वा न कैश्चिन्निषेधे वर्तितव्यमागामिभद्रनृपतिशि[मि]रप्यस्मद्वंशजै-
रन्यैर्वा अनित्यानै[न्यै]श्वर्याण्यस्थिरं मानुष्यंस[सा]मान्यंच भूमिदानफल-
मवगच्छ-
- २८ द्विरयमस्महायोनुमर पिरिपलयित[मन्तव्यः परिपालयित]व्यश्चेत्य[त्पु]क्तञ्च-
बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य
तदा फलं
- २९ फलं ॥ यानीह दारिप्र[द्य]भयान्नरेद्रैर्द्धनानि धर्मायतनीकृतानि ॥ निर्भुक्तमा-
ल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधू[धुः]पुनराददी-
- ३० त ॥ षष्टिर्वषसहस्राणिस्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव
नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र राजपुत्र श्रीखरग्रहः ॥
- ३१ लिखितमिदं बलाधिकृतवप्पभोगिकपुत्रदिविरपतिश्री रघणेनेति सं. ३७९ ज्येष्ठ
ब ९ स्वहस्तो मम

લાપાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ. પૂર્ણિક ગામમાં વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી. કલિયુગના તોફાની સાગરના તરંગોથી અસ્ત થયેલા પૃથ્વીના ગોળાને પોતાના વિક્રમથી રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન, પુરૂષોત્તમ ઉત્તમ પોતાને દર્શાવીને લક્ષ્મીના (પુરૂષોત્તમના સંબંધમાં લક્ષ્મી અને નૃપના સંબંધમાં દેવતા) સ્વામિ પુરૂષોત્તમ સમાન, છૂપી રીતે અભિલાષના ત્રાસજનક કોતર (પોલ) ભરતા સાક્ષાત્ ધન (એટલે ખીજે કુખેર) સમાન, જે ચાર સાગરથી આવૃત્ત થયેલી ભૂમિમાંથી કરો લેવા આજ્ઞા કરતો ત્યારે તેને તે કુખેરના લક્ષ્મીના નગરનો સેતુ માનતો જે કોપથી ખેંચેલી આસિના કૂર પ્રહારથી શત્રુઓના માતંગોના લેદાએલા કુમ્ભમાંથી ઝરતા અને પ્રસરતા અગ્નિ સમાન મહાન યશની દિવાલોથી આવૃત્ત અખિલ જગતમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપિત કરે છે, જે મંદર પર્વતથી ક્ષુબ્ધ થયેલા પયોદધિના શ્વેત શીલુ સમાન સર્વ દિશામાં પ્રસરતા યશનું છત્ર પોતાની ઉપર બનાવીને કરમાં ધારણ કરે છે, તે પરમમાહેશ્વર, શ્રી બખ્ખનો પાદાનુધ્યાત શ્રી શીલાદિત્ય;—શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર, જે કલા સહિત નિત્ય વૃદ્ધિ પામતા નવ ઇન્દુની કલા (ઇન્દુ સંબંધમાં કલા અને શીલાદિત્ય માટે વિદ્યા—કળા) સમાન છે. ગિરિ ઉપરના વનની ભૂમિ ભૂષિત કરનાર કેસરી સિંહના બાળ સમાન રાજ્યલક્ષ્મી ભૂષિત કરનાર, મયૂરના નિશાનવાળા દેવના જેમ અલંકાર તરીકે પ્રકાશતા મુગટવાળો, અતિ મહાન પ્રતાપ અને યશસંપન્ન, પદ્મથી (શરદના સંબંધમાં પદ્મ અને નૃપના સંબંધમાં મહાન નિધિ-ખજનો) અલંકારિત શરદના આરંભના સમાન પ્રતાપ (ગરમી અને વિક્રમ) થી પૂર્ણ, મહાન મેઘ સમાન શત્રુઓના માતંગો યુદ્ધમાં હણનાર, ઉદય ગિરિના ઉપર ઉદય પામતા સૂર્ય સમાન, તેના સામે યુદ્ધમાં થનાર શત્રુઓનાં આયુષ્ય ક્ષીણ કરનાર (હરનાર) પરમમાહેશ્વર;— શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર, ડોલર કુસ્તુમની, શૈથ્યા સૌન્દર્યથી વિકસાવનાર ઇન્દુના પ્રકાશ સરખા શ્વેત યશથી સર્વ દિશાઓ શ્વેત કરનાર, વનમાં નિત્ય કપાતા અગુરૂચંદનના લેપથી શ્યામ વિંધ્યાચલના વિશાળ વિસ્તાર સહિત પૃથ્વીનો સ્વામિ;— શ્રી ખરથહનો વડીલ બ્રાતા, જેના સીધા શરીરને લક્ષ્મી સ્પષ્ટરીતે અન્ય નૃપોના સ્પર્શના કલંકમાંથી મુક્ત થવાની અભિલાષથી આલિંગન કરતી, જે સર્વ નૃપોથી અતિ વિજયાત આચારના પ્રતાપથી અધિક હતો, જેનાં બન્ને ચરણ નમાવેલા અને માયાળુપણાથી નમ્ર બનેલા અનેક ચોદ્ધાઓના મુગટનાં મણિના કિરણોથી આવૃત્ત હતાં, જે તેના ગદ્દા સમાન વિશાળ અને બળસંપન્ન કરથી શત્રુઓના મદને કચરી નાંખતો, જેણે પ્રસરતા તેજ વડે પોતાના શત્રુઓની શ્રેણી ભસ્મ કરી હતી, જે પ્રણયિ જનોને ધન આપતો, જે આકર્ષિતક વિપત્તિમાંથી મુક્ત કરેલા અનેક (જનોના) અતિ આહ્વાદજનક દેખાવથી અને બાલિશતાથી મુક્ત હતો, જે સદા દ્વિજોને માન આપતો, અને અતુલ શૌર્યથી સમસ્ત જગત જિત્યું હોવાથી, જેણે બાલ સમાન ઘણાં પરાક્રમ બતાવ્યાં હતાં, જેથી સદા દ્વિજોને માન આપતા અને આ નૃથ્વીને એકજ પદમાં ભરી દેનાર ગદ્દા અને ચક્ર સહિત જળશૈથ્યા પરના પ્રથમ દેવ પુરૂષોત્તમ સમાન, જે વિવિધ વર્ણ અને આશ્રમના નિયમો સ્થાપી સાક્ષાત્ ધર્મ સમાન હતો, પ્રાચીન નૃપોએ કરેલાં ધર્મદાન પૂર્વેના લોભી નૃપોએ હરી લીધાં હતાં તે દેવો અને દ્વિજોનાં મન તુષ્ટ કરીને પ્રસન્ન કરેલા ત્રિભુવનથી આનન્દથી વધાવેલા ધર્મધ્વજથી પોતાના કુળને જેણે પ્રતાપવાળું બનાવ્યું હતું, જેણે, દેવ, દ્વિજ, અને ગુરૂઓને તેમના ગુણ અનુસાર સતત મોટાં અને મુકરર કરેલાં ગામોનું દાન કરતો છતાં સંતુષ્ટ નહતો તે ગુણથી પ્રાપ્ત કરેલા પ્રભાવાળા યશ વડે સર્વ દિશાઓ ઉજ્જવળ કરી હતી. જે આમ અર્થસૂચક ધર્માદિત્યના બીજા નામથી કહેવાતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધ્રુવસનનો વડીલ બન્ધુ, જેણે યશનાં શ્વેત વસ્ત્રથી ભૂષિત થઈ તેને અનુરક્ત અને પસંદગી બતાવતી તેના સ્વયંવર ઉપર માળા એટલે રાજ્યશ્રી અર્પતા મહાન નૃપ મંડળનો સ્વીકાર કર્યો હતો, જે અજિત હતો અને સર્વ શત્રુઓને નમાવવા પૂરતો વિક્રમસંપન્ન હતો, જે ધનુષ્ય પર બળથી ખેંચેલાં શરોથી ભૂષિત શત્રુની ભૂમિમાંથી દરેક શરદમાં પ્રતિવર્ષની

ખંડણી ઉધરાવતો, જેનું શ્રવણ, વિવિધ વર્ણથી શોભીતા દેખાતા બાળપણથી જ પ્રાપ્ત કરેલા શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી સરળ હતું, જેના કર્ણને રત્નોનાં નવાં અધિક ભૂષણ પાણી હતાં, ઘણાં કંકણ, રત્નો, અન્ય ભૂષણોથી વિરાજતો અને સતત દાનોમાં રેડાવા પાણીથી ભીંજાએલો જેનો કર ઉજ્જવળ શૈવલ વૃક્ષના અંકુર સમાન ચળકતો, ઉછળતા સાગરને રોકતા હોય તેમ અખિલ વિશ્વને જેના કર તેમની વચ્ચે અન્તર ભાગમાં ધારતા, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી દેવ-ભટ્ટનો પુત્ર, જે પોતાના પિતાને ભક્તિથી સતત નમન કરતો (?) જેનું શિર તેના પિતાના ચરણના રતન સમાન નખની રશ્મિરૂપી ગંગાનાં અતિશ્વેત જળથી નિત્ય પવિત્ર થયું હતું, જે અગત્યમુનિ જેમ અતિ બુદ્ધિ અને હડાપણ બતાવતો, જે અતિ શ્વેત અને સર્વ દિશામાં પ્રસરેલા યશની કળાઈ ઇન્દુની મહાન કળાની ચેષ્ટા કરતો, જે મેઘથી શ્યામ થએલા શિખર રૂપી સ્તનાગ્રવાળા સદ્યાદ્રિ અને વિંધ્યાચળના પયોધરવાળી પૃથ્વીનો પતિ હતો;—શીલાદિત્યનો પુત્ર જે સારંગ ધનુષ્ય કરમાં ધારી સાક્ષાત્ કૃષ્ણ સમાન ભાસતો—સર્વથી બળવાન ચક્રવર્તિ શ્રીધરસેનના પિતામહને ભાઈ, મહારાજધિરાજ, જેના ભાલ પર પોતાના પિતાના ચરણકમળ આગળ સતત ભૂમિના ધર્ષણથી થએલું ઇન્દુકળા સમાન ચિહ્ન હતું, જેના રમ્ય કર્ણ (શ્રુતિના વિશેષ જ્ઞાનથી) બાળપણથી વેદના મંત્રોના અલંકારથી પવિત્ર હતા, જેના ઠમળ સરખા કરનું અગ્ર ધર્મ દાનો કરવામાં સંકલ્પના જળથી ઘોવાએલું હતું, જે યુવાન ઠંથાના કરનું મૃદુતાથી ગ્રહણ કરવા વલ્લભ સમાન અતિ મૃદુ કર ગ્રહી પૃથ્વીનો વલ્લભ હતો, જે સાક્ષાત્ ધનુર્વેદ જેમ સર્વ લક્ષ્ય નિશાન દષ્ટિમાં રાખતો, જેની આજ્ઞા ચૂડારત્નો માફક નૃપોથી તેમના શિર-પર ધારણ થતી, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધ્રુવસેનનો પુત્ર, તેના વડીલ બન્ધુનો પાદાનુધ્યાત, જે પોતાના પૂર્વજે કરતાં સદાચારમાં અધિક હતો, જે અન્યથી ન કરેલાં કાર્યો સિદ્ધ કરીને ગમન કરતો પુરૂષાર્થ સાક્ષાત્ હોય તેમ દેખાતો, જેનું મન પૂર્ણ શુષ્ણના પ્રેમથી ભરેલું હતું, જેને પ્રજા અન્ય મનુ માફક સ્વીકારતી, જેણે અતિ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી, જે કલંકરહિત સર્વ તેજસ્વી ઇન્દુ સમાન અને સર્વ શાન્તિનો હેતુ હતો, જે મહાન તેજથી દિશાઓના અન્ત સુધી સકળ તિમિર હણનાર પોતાની પ્રજા ઉપર નિત્ય પ્રકાશવા સૂર્ય સમાન હતો, જેનામાં પ્રજાનો વિશ્વાસ હતો, જે સદા શાસ્ત્રો અનુસાર પોતાના અનેક અર્થની સિદ્ધિ અર્થે મહાન કાર્યો કરતો, જે સંધિ અને સમાસમાં નિપુણ હતો, જે યોગ્ય આદેશ યોગ્ય સ્થાને આપતાં વૃદ્ધિ થએલાના આદેશથી અતિ શુદ્ધ થયો હતો, જે નય અને વ્યાકરણમાં પ્રવીણ હતો, જે મહાન પ્રતાપવાળો હતો છતાં દયાથી પૂર્ણ મૃદુ હૃદયવાળો હતો, જે શાસ્ત્રમાં નિપુણ અને શ્રુતિના જ્ઞાનવાળો હતો છતાં મદ રહિત હતો, જે આકર્ષક હતો છતાં સ્વનિગ્રહી હતો, જે મિત્ર વરીકે સ્થિર હતો છતાં હુપ્ટોને હાંકી મૂકતો, જેણે ઉદય (રાજ્યાભિષેક) સમયે અખિલ જગને આનન્દ-થી ભર્યું તેથી બાલાદિત્ય (બાલસૂર્ય) ના વિખ્યાત અને અર્થસૂચક બીજા નામથી જે કહે-વાતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી ધરસેનનો અનુજ, જે તેના પિતાનો પાદાનુધ્યાત હતો, જે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વિદ્વાનોનો પરમ સંતોષ હતો, જે બળ, ઉદારતા અને દાનથી અવ્ય સ્થિત અને અનિયમિત શત્રુઓના મનોરથ ભાગી નાંખતો, જે જગના અન્તર વિષય, સર્વ કળા-અને વિદ્યા સાથે પરિચિત હતો છતાં અતિ આનન્દકારી સ્વભાવવાળો હતો, જે અકૃત્રિમ પ્રેમ અને વિનયથી ભૂષિત હતો, જેણે અનેક યુદ્ધમાં વિજયધ્વજ છીનવી લેવા તૈયાર અને વિશ્વાસ-થી ભરેલા કરથી તેના શત્રુઓમાં સ્પર્ધાના ઉત્સાહનો નાશ કર્યો હતો, શસ્ત્રકળાનો મદ તેના ધનુષ્યના યશથી ઉતર્યો હતો એવા સર્વ નૃપોથી જેની આજ્ઞાની સ્તુતિ થતી હતી, અને જે પરમ-માહેશ્વર હતો;—શ્રી ખરગ્રહનો પુત્ર, જે તેના બન્ધુનો પાદાનુધ્યાત હતો, જે વડીલ બન્ધુએ તેના સ્કંધ ઉપર મૂકેલી રમ્ય અને અભિલષિત રાજ્યશ્રીની ધુરી પોતાના બન્ધુની આજ્ઞાનું પાલન માત્ર આનન્દથી જ કરતાં એક સુખી વૃષભ પેઠે ધારતો, જે અન્ય ઉપેન્દ્ર સમાન હતો અને તેના તરફ પ્રેમથી પૂર્ણ હતો, જેની શાન્તિ શ્રમથી, સુખથી કે પ્રેમથી અસ્પર્શિત હતી.

તેનું પાદપીઠ તેના વિક્રમના પ્રતાપને નમન કરતા અનેક નૃપોના મુગટનાં રત્નોના પ્રકાશથી આવૃત હતું છતાં જે અન્યને અપમાન આપવાની અભિલાષના કણુ સરખા દોષથી મુક્ત હતો, જે વિખ્યાત અને મદ ભરેલા વિક્રમવાળા જનો પાસે નમન ફક્ત થવા દેતો, જેનામાં સકળ જગતના સર્વ આનન્દકારી ગુણો એકત્ર થયા હતા, જેણે બળથી કલિયુગના સર્વ માર્ગ હાંકી મૂક્યા હતા, જેનું ઉદાર હૃદય દુષ્ટોમાં સદા જણાતા એક પણ દોષથી મુક્ત હતું, જે સર્વ જાતનાં પુરુષાર્થવાળાં શસ્ત્રોના પ્રયોગની મહાન્ દક્ષતાથી અસંખ્ય શત્રુનૃપોની લક્ષ્મી હરી લઈ પરાક્રમી જનોમાં પોતાને પ્રથમ સાબીત કરતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રી શીલાદિત્યનો અનુજ, જે તેના પિતાને પાદાનુધ્યાત હતો, જેણે સકળ જગતને આનન્દ આપતા અતિ અદ્ભુત ગુણોના તેજથી સર્વ દિશાઓ ભરી, જેના સ્કંધ અનેક યુદ્ધમાં સ્પષ્ટ તેજ વડે અને સેનાપતિના તેજ વડે પ્રકાશતા હતા, જે મહાન અભિલાષનો મહાભાર ધરતો, જે વિદ્યાના પર અને અપર વિષયના જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થએલી મતિવાળો હતો છતાં કોઈ જન પાસેથી એક સુવચનથી સહેલાઈથી તુટ થાય તેવો હતો, જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય સર્વ જનોથી અગાધ હતું છતાં ઘણાં સત્કાર્યોથી જે અતિ ઉમદા સ્વભાવ દેખાડતો, જેનો યશ સત્યયુગના પૂર્વેના નૃપોના માર્ગપર ગમનથી ચોમેર પ્રસર્યો હતો, જેણે ધર્મકાર્યની સીમા કદાપિ ઉલ્લંઘી ન હોવાથી અધિક ઉજ્જવળ થએલ લક્ષ્મી, સુખ અને પ્રતાપના ઉપભોગથી ધર્મદિત્યનું વર્ણન આપતું બીજું નામ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રીધરસેનનો પુત્ર, જેણે પોતાના પિતાના પદનખમાંથી ઉદ્ભવતાં રશ્મિ રૂપી ગંગાનાં જળમાં સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં, જે અસંખ્ય મિત્રોના જીવનના પાલન રૂપ પ્રતાપની અભિલાષના બળથી આકર્ષાએલા સર્વ સદ્ગુણોથી પૂર્ણ હતો, જે નૈસર્ગિક બળ અને વિશેષ વિદ્યા(શિક્ષા)થી સર્વ ધનુર્ધરોને વિસ્મિત કરતો, જે પૂર્વજોએ કરેલાં સર્વ ધર્મદાન રક્ષતો, જે પ્રજાને હજીનાર સર્વ વિદ્ય હરતો, જેનામાં શ્રી અને સરસ્વતિનો એકત્ર નિવાસ હતો, જેણે પોતાના પ્રતાપથી વિમલ રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રીગુહસેનનો પુત્ર જેણે માતૃપિતાનાં ચરણક્રમળને નમન કરીને સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં, જેણે બાળપણથી એક જ મિત્ર સમાન અસિથી શત્રુઓના મસ્ત માતૃગોનાં સૈન્ય છેદીને પોતાનું બળ પ્રકાશિત કર્યું હતું, જેના પદનખની પ્રભા તેના પ્રતાપથી નમન કરતા શત્રુઓના મુગટનાં રત્નોની પ્રભા સાથે ભળતી, જે સર્વ સ્મૃતિમાં જણાવેલા માર્ગનું યોગ્ય પાલન કરીને પોતાની પ્રજાનાં હૃદયનું અનુરંજન કરીને રાજ શબ્દ પૂર્ણ અર્થ સહિત સારી રીતે શોભાવતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં અનુક્રમે કામદેવ, ધન્ડુ, હિમાલય, સાગર, બૃહસ્પતિ અને કુબેર કરતાં અધિક હતો, જે શરણાગતને શરણ આપવામાં નિત્ય ઉદ્યત હોઈ પોતાનાં સર્વ અર્થ(કાર્ય) તૃણવત ગણી ત્યજ દેતો, જે અભિલાષ કરતાં અધિક આપી વિદ્વાનો, બન્ધુજનો અને મિત્રોનાં હૃદય રંજતો, જે સકળ વિશ્વને સાક્ષાત ગમન કરતો આનન્દ હતો, અને જે પરમમાહેશ્વર હતો;—શ્રીભટ્ટાર્કનો પૌત્ર, જેણે મિત્રોનાં અને બળથી નમાવેલા શત્રુઓનાં સૈન્યના પ્રબળ અને સતત પ્રહારથી યશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, જેણે (પ્રજાને) અનુરાગ નિજ પ્રતાપમાંથી ઉદ્ભવતા દાન, માન, અને નયથી મેળવ્યો હતો, જેણે વશ થએલા નૃપોની શ્રેણીના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જેનો વંશ અછિન્ન હતો તે—જાહેર કરે છે કે:—તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતાનાં પુણ્ય અર્થે ધર્મ દાન તરીકે, બ્રાહ્મણ પરપતિના પુત્ર વિચ્છદ્ધશપુર ત્યજ, વંશકટમાં વસતા, સામાન્ય શાણ્ડલ્યોના ગોત્રના ચતુર્વેદી અને મૈત્રયણિ શાખાના માણુવઠ બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ દેવિલને સૌરાષ્ટ્રમાં અન્તરત્રામાં મોરજિજ્જ ગામ ચરા સહિત, લીલી અને સૂકી ઉત્પન્ન સહિત, રસ, ધાન્ય, સુવર્ણ આદિ આવક સહિત, દશાપરાધના નિર્ણયની સત્તા સહિત, વેઠ સહિત, રાજપુરુષના દબલગિરિમુક્ત અને દેવો અને દિવ્યને

આપેલી ભૂમિ વર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના યોગ્ય ઉપલોગ માટે પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે. આથી તે ધર્મદાન અનુસાર ઉપલોગ કરે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, તો કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ઐશ્વર્ય ચંચળ છે, જીવિત અસ્થિર છે, અને ભૂમિદાનનું કૃણ સર્વને સામાન્ય છે એમ માનીને આ અમારા ધર્મદાનને અનુમતિ આપવી. કહ્યું છે કે સગર આદિ ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપલોગ કર્યો છે પણ જે સમયે જે ભૂમિપતિ હોય તેને તે સમયનું કૃણ છે. આરોગેલા અજ્ઞ અને તેથી નિર્મોહ્ય (માલ વિનાનું, પુનઃ હરીલેવા જેવું નહિ તે) સમાન દાનમાં આપેલું ધન કયો સુજન દારિદ્રથી પીડાઈ પુનઃ લઈલેશે ? ભૂમિનું ધર્મદાન કરનાર ૬૦,૦૦૦ વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે. પણ તે હરી લે કે હરી લેવા દે છે તે તેટલાં જ વર્ષ નર્કમાં વાસ કરે છે. આમાં દ્વંતક રાજપુત્ર ખરું થઈ છે. આ દિવિરપતિ શ્રીહરધન, સેનાપતિ બપ્પ-લોજિકના પુત્રથી લખાયું છે. સં. ૩૭૫ જેટલું વદિ. ૫. આ મારા સ્વહસ્ત છે.

શીલાહિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો'

શુ. સં. ૩૭૬ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૫

ડા. બરજેસે મોકલેલા રબિંગ ઉપરથી લીસ્ટમાં દાખલ થયેલ છે.

ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ મે પ્રસિદ્ધ થયેલ શીલાહિત્ય ૪ થાનાં સં. ૩૭૨ ની સાલના તામ્ર-પત્રોમાં છે તે સુજબ જ વંશાવલિ આમાં આપેલ છે. દાન વલ્લભિમાંથી આપવામાં આવ્યું છે.

આમાં પણ દ્વતક તરીકે રાજપુત્ર ખરબહુ આપેલ છે.

પંક્તિ ૫૬ મે સાલ ૩૭૬ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૫ આપેલ છે.

શીલાદિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો*

ગુ. સં. ૩૮૨ માર્ગશીર્ષ સુ. ૬

ડા. કૃષ્ણદે મોકલેલા રબિગ ઉપરથી લીસ્ટમાં દાખલ થયેલ છે.

ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૨૦૬ મે પ્રસિદ્ધ થયેલ શીલાદિત્ય ૪ થાનાં સં. ૩૭૨ ની સાલના તામ્રપત્રોમાં છે તે મુજબ જ વંશાવલિ આમાં આપેલ છે. દાન વલભિમાંથી આપેલ છે.

આમાં ફૂલક તરીકે રાજપુત્ર ધરસેનનું નામ આવેલ છે.

જ. બો. બ્ર. રા. એ. સો. (ન્યુ. સી.) વો. ૧ પા. ૭૬ આજ રાજાનાં ૩૮૧ માર્ગશીર્ષ સુદ ૬ નાં તામ્રપત્રો ઉપર નોટ લખાઈ છે તે કહાય આ જ હશે. સાલનો છેલ્લો આંકડો છે ત્યાં ખાડો છે તેથી એક અને બે દર્શાવનારી આડી લીટી એક છે કે બે તે ચોક્કસ થઈ શકે તેમ નથી.

* એ. ઇ. વો. ૫ એપેન્ડિક્સ. ઇ. નો. ઇ. નં. ૪૬૩ પા. ૬૬ પ્રો. એફ કીલ્ડોર્ન

શીલાહિત્ય ૪ થાનાં તામ્રપત્રો^૧

ગુ. સં. ૩૮૭ દ્વિ. પૌષ. વ. ૪

તરતમાં મળેલાં બે વલ્લભી તામ્રપત્રો ભાવનગરમાંના ખાર્ટન મ્યુઝીયમના ઠયુરેટરે તપાસવા માટે મોકલ્યાં હતાં તે પૈકીનું આ બીજું છે.

તે શીલાહિત્ય ૪ થા સં. ૩૮૭ દ્વિ. પૌષ(બીજા પૌષ)ની વ. ૪ જે દિવસે મેલવન મુકામેથી આપેલા દાન સંબંધી છે. આ રાજાની છેલ્લામાં છેલ્લી તારીખ ૩૮૨ જાણવામાં છે તેથી આ તામ્રપત્રથી ૩૮૭ સુધી તે રાજાનો કાળ લંબાય છે.

જેને દાન અપાયું છે તે કૌશિક ગોત્રના, વાજસનેય શાખાના મૂળ પુણ્યશાંખપુરના પ્રાદ્યલ્ય સાંબહત્તનો દીકરો પ્રાદ્યલ્ય દી[ક્ષિ]ત નામે હતો.

મહાર ગામની ઇશાનખૂણામાં ૨૫ પાદાવર્ત જમીન અને વાવ દાનમાં આપેલ છે.

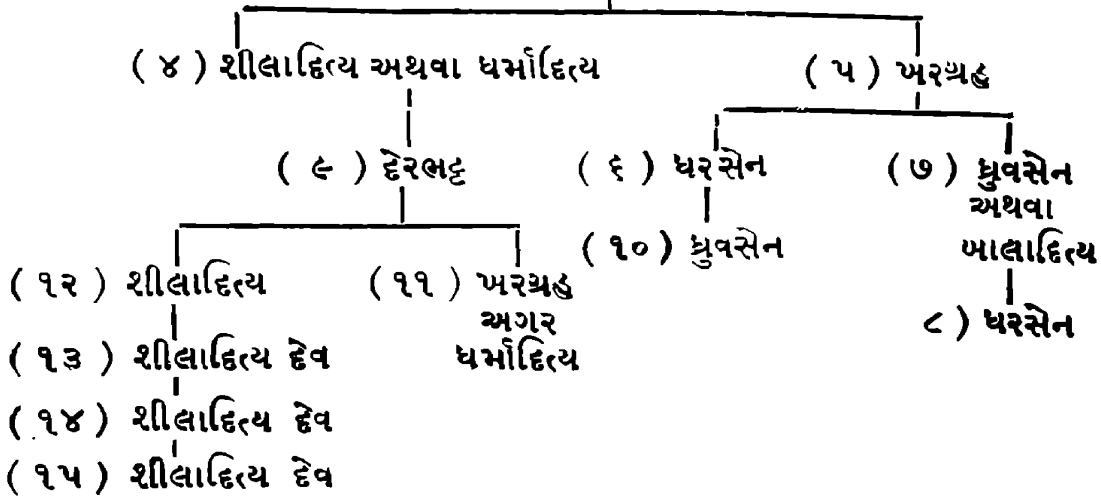
આનો લેખક મમ્મક છે અને તેને ચાર નીચેના ઇલકાખ હતા. સાંધિવિગ્રહિક દિવિરપતિ, મહાપ્રતિહાર અને સામન્ત. દ્વતક રાજપુત ખરબહ હતો.

શીલાદિત્ય પ માનાં ગોંડળનાં તામ્રપત્રો.^૧

સં ૪૦૩ માધ. વ. ૧૨

કાઠિયાવાડમાં આસિસ્ટન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ કેપ્ટન શ્રીલીપ્સ જેના તાબામાં ગોંડલ સ્ટેટ હતું તેના તરફથી આ પત્રાં મળેલાં હતાં. તે શીલાદિત્ય પ માનાં છે અને અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં પત્રાંમાં સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લું છે. રાજ્યો નીચે મુજબ વર્ણવ્યા છે.

*(૧) ભટ્ટાર્ક
તેનો સીધો વારસ
(૨) શુભસેન
(૩) ધરસેન

ઉપર બતાવ્યા નંબર અનુસાર નામો આ દાનપત્રમાં આપેલ છે. (૫) ખરચહ તે શીલાદિત્ય ઉર્ફે ધર્માદિત્યનો દીકરો કહેલો છે, પણ બીજા પત્રાંમાં તેને અનુજ એટલે નાનો ભાઈ વર્ણવ્યો છે. (૮) ધરસેન પછી (૪) શીલાદિત્યના વંશજના વર્ણનપ્રસંગે (૪) શીલાદિત્યને (૮) ધરસેનના પિતામહના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે અને (૫) ખરચહને પણ (૪) શીલાદિત્યના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે તેથી “ અનુજ ” નાનો ભાઈ એ સાચો પાઠ છે.

(૧) ધરસેનને આમાં ધરસેન કહ્યો છે, પણ બીજા ૪૦૩ વૈ. સુ. ૧૩ ના દાનપત્રમાં ધ્રુવસેન કહ્યો છે. પણ ધરસેન એ સાચો પાઠ છે, એમ બીજાં દાનપત્રોથી સિદ્ધ થાય છે.

(૬) દેરભટ્ટને બીજાં દાનપત્રોમાં અફજન્મ તરીકે વર્ણવ્યો છે, પણ આમાં અઞ્જન્મ કહ્યો છે. પણ તે ભૂલ લાગે છે. (૧૨) શીલાદિત્યથી (૧૫) સુધીના બધા રાજ્યોને માત્ર શીલાદિત્ય દેવ કહ્યા છે, પણ તેઓને જૂઠા પાડવાનું કાંઈ સાધન નથી. હવે પછી બીજાં પત્રાંમાંથી કદાચ તે સાધન મળે એવા સંભવ છે.

(૧૫) શીલાદિત્ય દાન આપનાર રાજા છે, તેની તિથિ સં. ૪૦૩ માધ. વ. ૧૨ છે. દાન દામોદર ભૂતિના દીકરા વાસુદેવ ભૂતિને આપેલું છે. તે ઋગ્વેદી ગાર્ગ્ય ગોત્રનો ચાતુર્વેદી હતો અને વર્ધમાન ભુક્તિમાંથી નીકળી આવીને લિપિખંડમાં રહેતો હતો. સુરાષ્ટ્રમાં દિગ્ગજ પાસેનું અંતર પલ્લિકા ગામ દાનમાં આપેલું છે.

કેપ્ટન શ્રીલીપ્સ લખે છે કે આ પત્રાં ઢાંકમાંથી મળેલાં હતાં, તે ઢાંક કાઠિયાવાડમાં છે અને ગોંડળના તાબામાં છે. આની આસપાસ પ્રાચીન ગામો છે જેમાં શોધખોળ કરવા જેવું છે.

૧ જ. બે. ઈ. રો. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૩૫, એ. ત્રવ સાહિત્ય વિશ્વનાથ નારાયણ મંડલિક.

* આ નંબરો રાજકયા અનુસાર નથી, પણ દાનપત્રમાં જે ક્રમમાં આપ્યા છે તે ક્રમ અનુસાર છે.

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઓમ સ્વસ્તિ જયસ્કન્ધાવારાત્રીશ્વેટકવાસકાત્ પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણો-
મતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલાભોગસન્સેકતપ્રહારશતલબ્ધપ્રતા-
- ૨ પાત્રપતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગ[૧]દનુરક્તમૌલભૃતશ્રેણિબલાવાસરાજ્ય-
શ્રિયઃ પરમમાહેશ્વરૈઃ શ્રીમદ્દાર્કાદવ્યવચ્છિન્નરાજવૃક્ષો-
- ૩ ન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિઘ્નોતાશોષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિસ્વદ્ગદ્વિતીયવા-
હુરેવ સમદપરગજઘટ્ટોસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિ
- ૪ ચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનચરદિમસંહતિ[૨]સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિ-
પાલનપ્રજાહૃદયરક્તનાન્વર્થરાજશબ્દો રૂપકાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભીર્યબુદ્ધિઃ^૧ સમ્પદ્ધિઃ સમ-
- ૫ રશશાઙ્કાર્દારાજોદધિર્તૃદશગુરુધનેશાનતિશયાનઃ શરણાગતાભયપ્રદાનપરતયા તૃણ-
વદપાસ્તાશોષસ્વકાર્યફલઃ પ્રાર્થનાધિકાર્યપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણ-
- ૬ યિહૃદઃ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડલાભોગપ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્ત-
સ્યસુતેઃ સ્તત્પાદનચમયૂચસન્તાનવિસ્તૃતજાહ્વીજલૌઘપ્રક્ષાલિતાશોષ-
- ૭ કલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપર્જીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂપલોભાદિવાશ્રિતઃ સરભસમાભિગામિકૈ-
ર્ગુણૈસહજશક્તિશિક્ષાવિશેષે^૨ વિસ્માપિતાશ્વિલધનુર્ધરપ્રથમનર-
- ૮ પતિઃ^૩ સમતિષ્ઠાનામનુપાલયિતા ધર્મદાયા^૪નામપાકર્ત્તા પ્રજોપઘાતકારિણામુપ-
પ્લવાનાં દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય સંહતારાતિપક્ષેર્મુક્ષિસલક્ષ્મીપરિ
- ૯ ભોગદક્ષવિક્રમો વિક્રમોપસમ્પ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનસ્તસ્ય-
સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતસકલજગદાનન્દનાત્યદ્રુતગુણસમુદયસ્થાગિતસમ-
- ૧૦ અદિગ્મણ્ડલઃ સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલાગ્રદ્યુતિર્મૌસુરાંસપીઠો વ્યૂદગુરુમનો-
રથમહામારઃ સર્વવિદ્યાપરાપરે^૫ વિભાગાધિગમવિમલમતિરપિ
- ૧૧ સર્વતઃ સુભાષિતલવેનાપિ સુખોપપાદનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાધગામ્ભીર્યહૃદ-
યોપિસુચૈરિતાતિશયિતસુવ્યક્તપરમકૃત્યાણસ્વભાવો નિશ્ચિલકૃતયુગ
- ૧૨ નૃપતિપથવિશોષનાધિર્ગતોદગ્રકીર્તિધર્માનુપરોષોજ્વલતરીકૃતાર્થસુખસમ્પદુપસેવા-
નિરૂદ્ધધર્માદિત્યાપરમેનામા પરમમાહેશ્વરૈ^૬ શ્રીશીલાદિત્ય-
- ૧૩ સ્તસ્યૈ^૭ સુતસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ સ્વયમુપેન્દ્રગુરુણેવ ગુરુણાત્યાદરવતા સમભિલષણીયા-
મપિરાજલક્ષ્મીં સ્કન્ધાસક્તાં પરમભદ્રૈ^૮વ ધુર્યસ્તદાજ્ઞાસમ્પાદનૈકરસતયેવોદ્ધ-

૧ ણા ૨ સંસક્ત ૩ ર ૪ વંશા ૫ ટા ૬ દ્વિ ૭ દ્રિ ૮ ત્રિ ૯ ત ૧૦ જૈઃ ૧૧ ષ ૧૨ તિ ૧૩ ના
૧૪ સમુક્ષિત ૧૫ માં ૧૬ ર ૧૭ સચરિતાતિશયિત સુચરિતાતિશયિત ૧૮ ' માં પુનરુક્તિ છે. ૧૯ પરનામા
૨૦ રઃ ૨૧ ખીળાં પતરાંએને આધારે તસ્યાનુજઃ હેાવું નેર્ધએ.

- १४ हर्नखेदमुखरतिभ्यामनायासिसत्त्वसम्पत्तिः प्रभावसम्पद्वशीकृतनृपतिशतशिरोरत्न-
छायोपगूढपादपीठोपि परावज्ञाभिमानरस[।]नालिङ्गितमनोवृत्तिः
- १५ प्रणतिमेकां परित्यज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिः^१ रनासादितप्रतिक्रियोपायः ।
कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहतिः प्रसभविघटित-
- १६ सकलकलिविलसितगतिर्नीचजनाधिरोहिभिरशेषैर्होषैरनामृष्टात्युज्जतहृदयप्रख्यातपौ-
रुषास्त्रकौशलातिशयः गुणतिथविपक्षक्षितिपातिलक्ष्मीस्वय-
- १७ द्वाहप्रकाशितप्रवीरपुरुषप्रथमनरपतिः प्रथमसङ्ख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखर-
ग्रहस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातः सर्वविद्याधिगमैः विहितनिखिल-
- १८ विद्वज्जनमनः परितोषातिशयः सत्त्वसम्पदात्यागौदार्येण च विगर्तानुसन्धानस-
माहितारातिपक्षमनोरथरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकशास्त्रकलालोकचरितगह्वरवि-
- १९ भागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृतेमप्रश्रयोपि विनयशोभाविभूषणः शंमरशतजयपताकाह-
रणप्रत्यंलोदग्रबाहुदण्डविध्वन्सितैर्निखिलप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुः
- २० प्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमानसकलनृपतिमण्डलाभिनन्दितशासनः परममाहेश्वरः
श्रीधरसेनस्तस्यसुतस्तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयसकलपूर्व-
- २१ नरपतिरतिदुस्साधनानामपिप्रसाधयिता विषयाणां मूर्त्तिमानिव पुरुषकारः परिवृद्धगु-
णानुरागनिर्भरैः चित्तवृत्तिभिर्मनुरिवस्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरधिगतकला[कला]-
- २२ पः कान्तिमान्निर्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः प्राज्यप्रतापस्थगितदिगन्तरालप्रध्वं-
न्सितध्वांतराशिर्सेततोदितैर्सेविताप्रकृतिभ्यः परं प्रत्ययमर्थवन्तमतिबहुति-
- २३ थप्रयोजनानुबन्धमागमपरिपूर्णः विदधान[:]सन्धिविग्रहसमासनिश्चयनिपुणः
स्थानानुरूपमादेशं ददद्गुणवृद्धिविधानजनितसंस्कार[:]साधूनां राज्यशालातुरीयत
- २४ न्त्रयोरुभयोरपिनिष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यगर्वितः
कान्तोपि प्रशमी स्थिरसौहार्दोपि निरसितादोषवतामुदयसमुपजनित-
- २५ जनानुरागपरिवृंहितभुवनसमर्थितप्रथितवालादित्यद्वितीयनामा परममाहेश्वरः श्रीध्रुव-
सेनस्तस्य सुतैः स्तत्पादकमलप्रणामघरणिकषण-
- २६ किणलाञ्छनललाटचन्द्रशकलः शिशुभावएव श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कारविभ्रम-
[।]मलश्रुतिविशेष[:]प्रदानसलिलक्षालिताग्रहस्तारविन्द[:]कन्या-
- २७ याइव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिर्वसुन्धरायाः कार्मुके धनुर्वेदइव सम्भा-
विताशेषलक्ष्यकलाप[:]प्रणतसमस्तसामन्त-
- २८ मण्डलोत्तमाङ्गधृतचूडारत्नायमानशासनः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमाहाराजाधि-
राजपरमेश्वरः चक्रवर्ती श्रीधरसेनः

१ नृ २ भि. ३ क्रि. ४ ग ५ प ६ ति ७ म ८ इटलाङ्क ९ एतपत्रे। अधिगतानुसन्धान वांछे छ
९ त्रि १० स ११ इटलाय यो.(?) १२ विध्वंसित १३ अन्य ताम्रपत्रे।ने आधारे तस्यानुज हो।तुं नेधये
१ ४ शयित ५ धारे सा३ वांयन छे. १५ ना १६ र १७ प्रध्वंसित १८ शिः १९ तः २० पूर्ण २१ त २२ तः

पतरुं बीजुं

- १ तत्पितामहभ्रातृश्रीशीलादित्यस्य शाङ्गपाणेरिवाग्रजन्मनो भक्तिबंधुरावयवकल्पितप्रणतेरतिषवल्या दूरं तत्पादारविन्दप्रविचया चरणनखमणिरुचा मन्दाकिन्ये
- २ वनित्यममलितोत्तमाङ्गदेशस्यागस्त्यस्येवराजैरिर्षेर्दाक्षिण्यमातन्वानस्य प्रबलघवलिम्नायशसां वलयेन मण्डितककुभा न[भ]सि यामिनीपतेर्विरचिता-
- ३ शेष[।]खण्डपरिवेशमण्डलस्य पयोदश्यामशिखरचूचुरुचि[र]सद्यविध्यस्तनयुगायाः क्षितेः पत्युः श्रीडेरुभटस्याङ्गजः क्षितिर्पैः संहते-
- ४ रनुरागिण्याः शुचियशोङ्शुकभृतः स्वयंवरमालामिव राज्यश्रियमर्पयन्त्याः कृतपरिग्रहः शौर्यमप्रतिहतव्यापारमानमितप्रचण्ड[।]रि-
- ५ मण्डलमण्डलाग्रमिवालम्बमान[:]शरदि प्रसभमाकृष्टशिलीमुखबाणासनापादितप्रसाधनानां परभुवां विधिवदारचितैकरग्रहणः पूर्वमेव विवि-
- ६ धवर्णोज्ज्वलेन श्रुतातिशयेनोद्भासितश्रवणयुगलः पुनः पु(न)रुक्तेनेवरत्नालङ्कारेणालङ्कृतश्रोत्रः परिस्फुरत्कटकविकटकीटपक्षरत्नवलयमविछिन्नप्रदा-
- ७ नसलिलनिवहावसेकविलसन्निवँ शैबालाङ्कारमिवाग्रपाणिर्पाणिमुद्रहन् धृतविशालरत्नवलयवेलातटायमानभुजपरिष्वक्तविश्वंभरः परममाहेश्वरः
- ८ श्रीभ्रुवसेनस्तस्याग्रजोपरमहीपतिस्पर्शदोषनाशनोधिषेव लक्ष्म्या स्वयमतिस्पष्टचेष्टमाश्लिष्टाङ्गयष्टिरतिरुचिरतरचरितगरिमपरिकलितसक-
- ९ लनरपतिः प्रकृष्टानुरागसरभसवशीकृतनृपतिः प्रतापलोषिताशेषशत्रुवङ्शैः प्रणयिपक्षमुत्क्षिप्तलक्ष्मीकः प्रेरितगदोक्षिसुदर्शनचक्रः परि-
- १० हृताबालकीडोनधः कृतद्विजातिरेकविक्रमोप्रसाधितधरित्रीतलोनाङ्गीकृतजलशय्योपूर्वपुरुषोत्तमतया साक्षाद्धर्मैव सम्यगव्यवस्थापितवर्णाश्रमा-
- ११ चारः पूर्वैरप्यैर्वीपतिभिः तृष्णालवबुद्धैर्यान्यपहतानि देवब्रह्मदेयानि तेषामप्यतिसरलमनः प्रसरमुत्सङ्गलनानुमोदनाभ्यांपरिमु-
- १२ दितस्तैर्भुवनाभिनन्दितोच्छ्रितोत्कृष्टधवलधर्मध्वजैः प्रकाशितनिजवङ्शो देवद्विजगुरुन्प्रतिपूज्ययथार्हमनवरतप्रवर्तितमहोद्वङ्गोः दिदानव्यवसा[या]नु-
- १३ पजातसन्तोषोपाचोद्देरकीर्तिपतिः^{१०} परम्परादन्तुरितनिखिलदिकचक्रवालः स्पष्टमेवयथार्थधर्मादित्यपरंभनामा परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहैः

१ वृ २ राजर्षे ३ विन्ध्य ४ प ५ शोशु ६ त ७ विलसन्नवशैवलालङ्कार ८ लम्पनादनी लुल छे ९ न
१० वं ११ समुत्क्षिप्तलक्ष्मीको १२ म १३ उर्वी १४ भिस्तृष्णा १५ त्रि १६ ज १७ वंशो १८ ज्ञा १९ दा
२० पङ्क्ति २१ र्थ २२ धर्मादित्यापरनामा २३ ह

- १४ स्तस्याग्रजन्मनः कुमुदपण्डः श्रीविकासिन्या कलावतश्चन्द्रिकयेवकीर्त्याधवलितसक-
लदिग्मण्ड[ल]स्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामलविन्ध्यशैलविपुलपयोधरायाः
- १५ क्षितेः पत्युः श्रीशीलादित्यस्य सूनुर्नवप्रालेयकिरण इव प्रतिदिनसंवर्द्धमानकला-
चक्रवाल[:]केसरीन्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्वाणः
- १६ शिखण्डकेतनइव चूडामण्डन[:]प्रचण्डशक्तिप्रभावश्च शरदागमइव प्रतापवानु-
लसत्पद्मः संयुगे विदलयन्मम्भोधरानिवपरगजानुदयतपनबालातपइव
- १७ संग्रामेषु मुष्णनभिमुखानामायुंषि द्विषतां परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजा-
धिराजपरमेश्वरः श्रीबावपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधि-
- १८ राजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवस्तस्य सुतः क्षुभितकलिजलधिकल्लोलाभिभूतिम-
ज्जन्महामहीमण्डलोद्धारधैर्यप्रकटितपुरुषोत्तमतयानिखिलजन-
- १९ मनोरथपरिपूरणपरो परइव चिन्तामणिश्चतुस्सागरावरुद्धसीमापरिकरांच प्रदानस-
मये तृणमिव लघीयसीम्भुवमभिमन्यमापर पृथ्वीनिर्म्माणव्यवसा-
- २० यासादितितैपारमैश्वर्य्य[:]कोपाकृष्टनिस्तृङ्गशनिपातविदलितारातिकरिकुम्भस्थ-
लोलसत्पद्मतमहाप्रतापानलः प्रकारपरिगतजगन्मण्डललब्धस्थितिर्विकटनिजदोर्द-
- २१ ण्डावलम्बिना सकलभुवनाभोगभाजा मन्थास्फालनविधूतदुग्धसिन्धुफेनपिण्डपाण्डुर-
यशोवितानेन पिहितातपत्रः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर
- २२ श्रीब्रप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीशीलादित्यदेवः तत्पुत्रः
प्रतापानुरागप्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामं-
- २३ तचूडामणिमयूखवाचितरञ्जितपदारविन्दः परममाहेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधि-
राजपरमेश्वर श्रीब्रप्पपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर
- २४ श्रीशीलादित्यदेवोसर्वानेवसमाज्ञापयत्यस्तु व[:]संविदितं यथा मया मार्ताण्डपित्रोः
रात्मनश्चपुण्ययशोभिवृद्धये ऐहिकामुष्मिकफलावात्प्यर्थं श्रीवर्द्धमानभुक्तिविनि-
र्गतलिप्ति-
- २५ खण्डवास्तव्यतच्चातुर्विधसामान्यगार्ग्यसगोत्रबन्धुचसब्रह्मचारिमृदाभोदरभूतिपु-
त्रभट्टवासुदेवभूतिनायं बलिचल्वैश्वदेवामिहोत्रक्रतुर्ह्येयाद्युत्सर्प-
- २६ णार्थं सुराष्ट्रेषु दिन्नापुत्रसमीपेअंतरपल्लिकाग्रामस्सोद्वङ्गः सोपरिकरस्सोसद्यमा-
नविष्टीक[:]सभूतपातप्रत्यायः सघान्यहिरण्यादेय[:]स[द]शापराध[:]-
सर्व्वराजकीयाना-
- २७ महस्तप्रक्षेपणीयः पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदायरहितोभूमिछिद्रन्यायेनाचन्द्रार्काणवक्षितिसरि-
त्पर्व्वतसमकालीनैः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यउदकातिसर्गेण धर्मदायो-

१ षण्ड २ इम ३ यत्र ४ षण्त्र ५ सादित ६ त्रिंश ७ ल ८ प्रतापानुराग पुनश्चित्ता ९ वः
१० त्रो ११ भूतिनाय ने ५६ले भूतये १२ कि १३ लीनः

- ૨૮ નિસૃષ્ઠો યતોસ્યોચિતયા ધર્મદાયસ્થિતયા મુંજતઃ કૃષતઃ કર્ષપયંતઃ પ્રદિશતો
કૈશ્ચિદ્વ્યાસેધે વર્તિતવ્યં આગમિભદ્રનૃપંતિભિઃ રપ્યસ્મદ્વૈશજૈરન્યૈર્વા નિત્યા-
- ૨૯ ન્યૈશ્વર્ય્યાપ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યઞ્ચ ભૂમિદાનફલમવગર્હૈઃ રયમસ્યદાયોનુમ-
ન્તવ્યો પરિપાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તઞ્ચ[॥]બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજમિસ્સગરાદિભિઃ[॥]
- ૩૦ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલમ્[॥ ૧ ॥] યાનીહ દારિદ્ર્યમયાજ્ઞ-
રેન્દ્રૈર્દ્વનિભિઃ ધર્મ્યાયતનીકૃતાનિ [॥] નિર્મલ્યવાનત્વૈર્પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ
સાધુઃ પુનરાદદીત[॥ ૨ ॥] ષષ્ઠિ
- ૩૧ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ [॥] ભૂમિદઃ આચ્છેતા ચાનુમન્તાચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ [॥ ૨ ॥] દૂતકોત્ર રાજપુત્ર શ્રીશીલાદિત્ય[:]લિખિતમિદં
- ૩૨ શ્રીબુદ્ધમટપુત્રવલાધિકૃતશ્રીગિલ્લકેનેતિ સંવ ૪૦૩ માઘ વ ૧૨ સ્વહસ્તો મમ

ભાષાન્તર
પહેલું પત્ર

સ્વસ્તિ ! શ્રીખેટક વિજયધામ નગરના નિવાસી પરમમાહેશ્વર શ્રીભટ્ટાર્કમાંથી;
જેણે, અતુલ શૌર્યવાળા અને શત્રુઓને બળ વડે નમાવનાર મૈત્રકેના^૧ વિશાળ મંડળમાં
અનેક યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

જેણે પ્રતાપ, દાન માન, અને સરળતાથી જિતેલાઓનો અનુરાગ મેળવ્યો હતો;

જેણે મૌલ [પરંપરાના સૈનિકો], ભૂત [ભાડુતી] અને શ્રેણિ [થાણામાં રોકેલા માણસો-
ના [ત્રણ જાતના] અનુરક્ત સૈન્યના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી.

તે [ઉક્ત ભટ્ટારક]માંથી અવિચ્છિન્ન રાજવંશમાં પરમમાહેશ્વર ગુહસેન [આવ્યો]—

જેણે માતાપિતાની આજ્ઞાના પાલનથી સર્વ પાપ ધોઈ નાંખ્યાં હતાં;

જેને બાળપણથી અસિ બીજા કર સમાન હતી, અને જેનું બળ શત્રુઓના સમદ માતંગોની
ઘટાનાં કુમ્ભ લેદીને પ્રકાશિત થયું હતું;

જેના પદનખપંક્તિનાં કિરણો તેના ભુજથી નમતા શત્રુઓના મુગટોનાં રત્નોની પ્રભા સાથે
બળતાં;

જેણે સર્વ સ્મૃતિના માર્ગનું પરિપાલન કરીને પ્રજાનું મન અનુરંજી રાજા શબ્દનો સત્ય
અર્થ સિદ્ધ કર્યો હતો;

જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિ અને સંપદમાં, સ્મર, ઈન્દુ, ગિરીશ, સાગર,
બૃહસ્પતિ અને કુબેરથી અધિક હતો;

જે શરણાગતને અભયદાન દેવાના ગુણથી સંપન્ન હોવાથી [તેને લગતાં] પોતાનાં સર્વ
કાર્યોનાં ફળ તૃણવત્ લેખતો;

જેણે પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપીને વિદ્વાનો, બન્ધુજનો અને મિત્રોનાં હૃદય રંજ્યાં છે;

જે ગમન કરતા પંથી માફક વિશ્વના અખિલ મંડળને આનન્દ આપે છે,—

તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ગુહસેન હતો.

તેનો પુત્ર [શ્રીધરસેન હતો];

જેણે જાહ્નવીના વિસૃત પ્રવાહ સમા, તેના પત્તાના પદનખપંક્તિનાં કિરણોમાં સર્વ પાપ ધોઈ
નાંખ્યાં હતાં;

જેની લક્ષ્મી—લાખો. મિત્રોનું પાલન કરતી, જેનું રૂપ—[આભિગામિક અથવા]રાજ્ય
ગુણોને તેને [તહેના રક્ષણને] આનન્દ સહિત અવલંબવા આકર્ષતું;

જેણે અતિ શક્તિ અને પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી સર્વ ધનુર્ધરોને ખાસ કરીને વિસ્મિત
કર્યાં હતાં;

પૂર્વેના નૃપોના જૂના ધર્માદાયનો રક્ષક;

[પોતાની] પ્રજાને ત્રાસ દેનાર દુઃખોને હણનાર;

પોતાના અંગમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની એકતા દર્શાવનાર;

પરાજય કરેલા શત્રુઓ પાસેથી મેળવેલી સંપદનો (લક્ષ્મીનો) ઉપલોગ [કે રક્ષણ] કર-
વાની જેની શક્તિ વિખ્યાત હતી;

જેની નિર્મળ રાજ્યશ્રી પ્રતાપથી પ્રાપ્ત કરેલી હતી;

૧ પાછળના ક્ષત્રપ યોદ્ધાઓની જાતિ હોવાનો સંભવ છે.

તે આ પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો.

તેનો પુત્ર [શ્રી શીલાદિત્ય હતો]

અને પોતાના પિતાના પાદોનું અનુધ્યાન કરતાં જેણે સકલ જગતને આનન્દ આપતા અદ્ભુત સદ્ગુણોના સમૂહથી અખિલ નલ ભરી દીધું છે;

જેનો સ્કંધ અનેક યુદ્ધમાં વિજય મેળવનાર અસિના પ્રકાશથી ભૂષિત છે, જે [રાજ્ય] કાર્યોના મહાન ભાર વહે છે;

જે સર્વ પર અને અપર વિદ્યાના અધ્યયનથી વિમળ મતિવાળો હોવા છતાં સુભાષિત લવમાંથી આનન્દ મેળવવા શક્તિમાન છે;

જેના મનનું ગાંભીર્ય સર્વથી અગાધ હતું, અને છતાં જેનો સદાચાર અતિ ઉમદો સ્વભાવ સ્પષ્ટ પ્રદર્શિત કરે છે;

જેણે કૃતયુગના સર્વ નૃપોના પંથ (માર્ગો)ના વિશોધનથી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો છે;

જેણે (ધર્મ) ગુણના માર્ગ અનુસરીને સર્વથી ઉજ્જવળ લક્ષ્મી અને સુખનો ઉપભોગ મેળવ્યો હતો, અને તેથી પોતાને માટે યોગ્ય ધર્માદિત્યના અપર નામની પ્રાપ્તિ કરી હતી;

આ પરમમાહેશ્વર શ્રીશીલાદિત્ય હતો.

તેનો પુત્ર [અનુજ એમ જ્ઞેઈએ], તેનો પાદાનુધ્યાત;

ઈન્દ્ર જેમ [તેનો અનુજ] ઉપેન્દ્ર+ તરફ આદરથી વર્તતો તમ આદરથી તેની તરફ વર્તતા તેના ભાઈથી અપેક્ષી અતિવાંચ્છિત રાજ્યશ્રી, વૃષ જેમ ધુરી વહે છે તેમ, સ્કંધ પર ધારવામાં જેનું ધૈર્ય આનન્દ અથવા ખેદથી ડગતું નહિ;—કારણ કે તેનો આત્મા આજ્ઞા પાલનમાં પરાયણ હતો;

જે કે તેનું પાદપીઠ પોતાના પ્રભાવથી શરણ થએલા અનેક નૃપોના મુગટમણિના પ્રકાશથી છવાઈ જતું, છતાં તેનું ચિત્ત અન્યનું સ્વમાન દૂભાવે એવા મદથી મુક્ત હતું;

જેના શત્રુઓ જોકે વિખ્યાત, પ્રબળ અને ઉન્મત્ત હતા છતાં શરણ સિવાય તેના વિમુખ થવાનાં સર્વ સાધનો તેમણે ત્યજી દીધાં હતાં;

જેના શુદ્ધ ગુણના સમૂહ અખિલ જગત પ્રસન્ન કર્યું હતું, જેણે પ્રતાપથી ઠલિના બળના દર્શનનો પૂર્ણ નાશ કર્યો હતો;

દુષ્ટોના વિચારો રોકતા દોષો વડે અકલંકિત હોવાથી જેનું મન અતિ ઉન્નત હતું;

જેની શસ્ત્રકળા (કૌશલ્ય) અને શૌર્ય અતિ વિખ્યાત હતાં;

જેણે અનેક શત્રુનૃપોની લક્ષ્મી મેળવી પૂર્વેના પરાક્રમી અને પ્રબળ નૃપોમાં પ્રથમ સ્થાન મેળવ્યું હતું;

આ પરમમાહેશ્વર ખરચહ હતો.

તેનો પુત્ર, તેનો પાદાનુધ્યાત;

જેણે સર્વ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી સમસ્ત વિદ્વાનોનાં હૃદય અતિ અનુરંજ્યાં હતાં;

જેણે, પોતાનાં બળ અને ઉદારતાથી, જે સમયે તેના શત્રુઓ સાવચેત ન હતા ત્યારે અરિ-પક્ષની મહત્વાકાંક્ષાઓ રૂપ રથની ધરી ભાંગી નાંખી હતી,

જે અનેક શાસ્ત્રો, કળા, અને લોકચરિતના ઉંડા વિભાગોથી પરિચિત હતો, છતાં અતિ આનન્દકારી પ્રકૃતિનો હતો;

જે અકૃતિમ નમ્ર હોવાથી જેનો વિનય તેનું ભૂષણ બન્યો હતો;

+ આ સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે કે શીલાદિત્યે પોતાની માદી પોતાના ભાઈની તરફેણમાં છોડી હતી અને તેને પોતાની જાંઘીમાં જ માદી અર્પણ કરી હતી અને પોતાના આજ્ઞાકિત ભાઈને બધી રાજ્યલક્ષ્મી આપી હતી.

જેણે અનેક રણક્ષેત્રમાં વિજય પછી ધ્વજ હરી લઈને, પોતાના વિખ્યાત કરથી સર્વ શત્રુઓના ગર્વના ઉદયનો નાશ કર્યો હતો;

પોતાના ધનુષ વડે યોદ્ધાઓ તરીકે નાશ કરેલા મદવાળા સમસ્ત નૃપમંડળથી જેની આજ્ઞાનો સ્વીકાર થાય છે;

આ પરમમાહેશ્વર શ્રીધરસેન હતો.

તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, જેના ગુણો પૂર્વેના સર્વ નૃપ કરતાં અધિક હતા, જેણે વિક્રમથી અતિ દુર્લભ દેશે પ્રાપ્ત કર્યા હતા.

પુરૂષત્વનો સાક્ષાત્ અવતાર;

જેની પ્રજા તેની પાસે—મનુમાફક—તેમનાં હૃદય ભરતા ઉચ્ચ ગુણો તરફના અનુરાગથી આકર્ષાઈ સ્વેચ્છાથી આવતી;

સર્વ કળા અને જ્ઞાન સંપન્ન; ઇન્દુસમાનથી ઉજ્જવળ અને સુખદાયી છતાં જેની કળા શશિ સમાન દોષિત નથી: તે સાક્ષાત્ શશિ સમાન છે;

જેના મહાન્ યશે આકાશના મહાન્ વિસ્તારમાં સૂર્ય માફક [અજ્ઞાનનું] ઘન તિમિર હણ્યું છે; પરંતુ સૂર્ય સતત પ્રકાશિત નથી જ્યારે પોતે સદા ઉદયશાલી હતો.

નય અને વ્યાકરણની બે વિદ્યાઓમાં પણ નિપુણ, [નય સંબંધી] પોતાની પ્રજામાં અર્થથી પૂર્ણ, અનેક પ્રયોજનોનું ઉદ્ભવસ્થાન અને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી પરિપૂર્ણ સર્વથી મહાન્ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતો; [નય વિષે સંધિ] વિગ્રહ, અને સમાસ, નિશ્ચયમાં નિપુણ: [વ્યાકરણ વિષે તેજ લગાડેલું સંધિ, વિગ્રહ, અને સમાસ નિશ્ચયમાં નિપુણ]

[નય વિષે] સ્થાન અનુસાર [જનોને] આદેશ કરતો; [વ્યાકરણ વિષે= આદેશ (વ્યાકરણના ફેરફાર) ઉચિત સ્થાને કરતો] અને જેણે સજ્જનોના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા સાધનોનો પ્રયોગ કર્યો છે—જે [વ્યાકરણને લગાડતાં] ગુણ અને વૃદ્ધિના પ્રયોગ જેણે કર્યા છે;

અતિવિક્રમસંપન્ન છતાં દયાથી મૃદુ હૃદયવાળો, વિદ્યાસંપન્ન છતાં મદ રહિત;

રૂપવાન છતાં શાન્ત: મૈત્રીમાં સ્થિર પણ દુષ્ટોને તણ દેનાર, પોતાના ઉદય(જન્મ)થી ત્રિભુવનને આનંદ થયો અને પ્રતાપ અને અનુરાગથી જનોને આશ્રય આપ્યો તેથી ઉદ્ભવતા ખાલાદિત્ય(ઉપાનો સૂર્ય)ના અપર નામથી વિખ્યાત:

પરમમાહેશ્વર શ્રી ધ્રુવસેન;

તેનો પુત્ર, જેનું ઇન્દુ સમાન લલાટ પોતાના (પિતાના) ચરણકમળને નમતાં ભૂમિ સ્પર્શે ધર્મણથી થએલા ચિહ્નથી અંકિત હતું:

જેના ઠર્ણ બાળપણથી જ મૌકિક અલંકાર સમાન પવિત્ર શ્રુતિસંપન્ન હતા;

જેના કમળ સમાન કરના અથ અદ્ભુત દાનોનાં પાણીથી ભીંજાયેલા હતા.

કન્યાના મૃદુ કર સમાન, મૃદુ કર ગ્રહીને પૃથ્વીનો હર્ષ જાળવતો;

જે ધનુર્વેદ [ધનુષ્ય વિદ્યા] જેમ, સર્વ લક્ષિત વસ્તુ તરફ ધનુષ ધારવામાં નિપુણ હતો;

જેની આજ્ઞાનું પાલન સર્વ નમન કરતા સામંતમંડળથી ચૂડારત્ન જેમ થતું;

પરમભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, ચક્રવર્તિ શ્રી ધરસેન;

પતરૂં ખીજું

[પછી શ્રી ડેરભટ્ટ આવે છે]

તેના [શ્રી ધરસેનના] પિતામહના ભાઈ, સારંગપાણિ (વિષ્ણુ) સમાન શિલાદિત્યનો પુત્ર, જેણે શિલાદિત્યને ભક્તિથી નિજ ગાત્રો નમાવી પ્રણામ કર્યા હતા; જેનું શર તેના પિતાના પદના રત્ન સમાન નખની, આંતરમ્ય મન્દાકિની (ગંગા) સમાન, મહાન તેજથી પ્રકાશિત રહેતું હતું;

જે દાક્ષિણ્ય પ્રસારવા (વેરવા) માં અગત્ય સમાન રાજર્ષિ હતા;

જેના અતિ ઉજ્જવળ ગશે ક્ષિતિજ [નલની આઠ દિશાઓ] મંડિત કરી અને નભમાં રજનીકાન્ત (ઇન્દુ) ની આબુખાબુ પૂર્ણ અશેષ કળા રચી હતી;

સહ્ય અને વિંધ્યા પર્વતો જેનાં શિખર ધન વાદળથી આવૃત હોવાથી રત્નનાથ સમાન દેખાતા જે પયોધરવાળી પૃથ્વીનો જે પતિ હતો;

ડેરભટ્ટ [આવો હતો]*

તેનો પુત્ર [ધ્રુવસેન હતો]; જેણે મિત્ર નૃપોના મંડળને રક્ષણ આપ્યું હતું;

જેઓ પોતાનાં શુદ્ધ યશનાં વસ્ત્રધારી, અને [યુવતી સ્વયંવરમાં કુસુમમાળા અર્પે તેમ] પોતાની રાજ્યશ્રી તેને અર્પતા;

જે અસંખ્ય શૌર્યસંપન્ન હતો, અને જે (શૌર્ય) તેણે પ્રબળ શત્રુમંડળને નમાવી અસિ માફક ધારણ કર્યું;

જેણે શત્રુના મંડળની પ્રાપ્તિ શરદ્માં પ્રબળ ધનુષ અને શરના પ્રયોગના બળથી કરી હતી; અને જેણે મંડળોમાંથી યોગ્ય કર લીધા છે.

જેના કર્ણ જ્ઞાનમય શ્રુતિના શ્રવણથી ભૂષિત થએલા હતા છતાં રત્નોથી અધિક અલંકારિત થયા હતા;

જેના કરના અગ્ર, સતત દાન સાથેનાં જળના સિંચનથી વૃદ્ધિ પામેલી કુમળી લીલ સમાન ભાસતાં ઝગજગતાં નીલમથી મંડિત કંકણ ધારતાં હતાં;

જે તેણે ધારણ કરેલાં રત્નોનાં કંકણવાળા સાગરની અવધિ રચતા કરો વડે પૃથ્વીને આલિંગન કરતો;

પદ્મમાહેશ્વર—આ શ્રી ધ્રુવસેન હતો.

તેનો જ્યેષ્ઠ બન્ધુ [ખરચહ હતો.]

જેનું અંગ અન્ય નૃપોના સ્પર્શના દોષમાંથી મુક્ત થવાના એક જ આશયવાળા, લક્ષ્મીના આલિંગનના સ્પષ્ટ ચિહ્નોથી અંકિત હતું;

જેણે મહાન વિક્રમના પ્રભાવ વડે સર્વ નૃપો આકર્ષ્યા હતા: જેણે અનુરાગથી અન્ય નૃપોને આનન્દથી આકર્ષ્યા હતા;

જેણે પરાક્રમથી સર્વ શત્રુકુળને ભરમ કર્યા છે.

+ ડેરભટ્ટને આ પ્રમાણે વચમાં લાવવાનો હેતુ નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે : સુખ્ય વંશ ધરસેનથી અટકે છે. અને શિલાદિત્ય—ખરચહનો ભાઈ અને ડેરભટ્ટનો પિતા રાજાઓનો સીધો વંશજ હતો નહીં; પરંતુ તેનો પુત્ર ડેરભટ્ટ પ્રવિષ્ટિત અધિકારી હોય એમ જણાય છે, જેણે વિન્ધ્ય અને સહ્યાદ્રિ પર્વતો તરફ ચઢાઈઓ કઢાચ કરી હતી. પણ તેનો પુત્ર ધ્રુવસેન પાછો વલ્લભી ગાદી પર આવે છે આ ધ્રુવસેન પછીનાં બધાં દાનપત્રો ખેટકથી જાહેર થયાં છે, જ્યારે તે પહેલાનાં દાનપત્રો વલ્લભીથી લખાયાં છે. આ ખેટક લખું કરીને હાલનું ખેડા હોવાનો સંભવ છે; અને વલ્લભી રાજ્યમાં સમાવેશ કરતું હશે એમ જણાય છે. આ ધરસેન પછી એમ દેખાય છે કે વલ્લભી રાજાઓ વલ્લભીને બદલે ખેટકમાં નિવાસ કરી રહેલા હતા.

જેણે [વિષ્ણુથી ઉલટી રીતે] નિજ લક્ષ્મી મિત્રમંડળને આપી છે;
જે વ્યાધિ[અથવા; આપદ] સુક્ત હતો;

જેણે સાચાં શાસ્ત્રનો સંગ કદિ તજ્યો ન હતો;

જે બાળકીડા કરતો નહિ; જે દ્વિજને તિરસ્કારતો નહીં;

જેણે નિજ વિક્રમથી જ પૃથ્વી શરણ કરી હતી;

જે મૂર્ખજનોમાં નિદ્રા કરતો નહીં કે તેમનો સંગ કરતો નહીં;

જેણે સાક્ષાત્ ધર્મ સમાન અદ્ભુત સર્વોત્તમ જન હોઈ વર્ણશ્રમના આચારની સારી વ્યવસ્થા કરી હતી;

તેનાથી સુક્ત બની અને પૂર્વેના તૃણાના દોષવાળા ભૂપોએ કલંકિત કરેલાં (હરી લીધેલાં) દેવો અને દ્વિજોનાં દાનને પણ સરળ પ્રકૃતિથી અનુમતિ આપતો તેથી અતિપ્રસન્ન થએલા ત્રિભુવનથી સ્તુતિ થએલા અને ઉન્નત બનેલા વિમળ ગુણના ધ્વજથી જેનું કુળ યશસ્વી બન્યું હતું;

જે દેવો, દ્વિજો અને ગુરૂને યોગ્ય આદર આપીને નિત્ય નવાં દાન આપતો છતાં અસંતુષ્ટ હતો; અને જેનાં વિખ્યાત પરાક્રમની પરંપરાનાં કાર્યોએ સ્વર્ગની સર્વ દિશા ભરી હતી;

આ પરમ માહેશ્વર જેનું અપર સ્પષ્ટ અને યથાર્થ નામ ધર્માદિત્ય હતું તે ખરચદ હતો; તેના જ્યેષ્ઠ બન્ધુ[શીલાદિત્ય]નો, જેણે કુસુદગણનું સૌન્દર્ય વિકસાવતા ઇન્દુના પ્રકાશ સમાન યશ વડે અખિલ ભૂમિને આનંદ કર્યો;

જે, ખાંડેલા અગર લેપના પિણ્ડ સમાન શ્યામ વિંધ્ય પર્વતના પયોધર વાળી ભૂમિનો પતિ હતો;

અને જેનું નામ શ્રી શીલાદિત્ય હતું, જેનો પુત્ર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ જે નવ ઇન્દુ માફક પ્રતિદિન કળાચક્રમાં વૃદ્ધિ કરતો હતો;

જે સુવાન સિંહાંગિરિનું વન શોભાવે છે તેમ રાજ્યશ્રી મંડિત કરતો હતો;

જે કાર્ત્તિકેય દેવ માફક મુગટ ધારતો અને જે પ્રચંડ શક્તિપ્રભાવસંપન્ન હતો;

જે શરદ્ ઋતુ સમાન યશથી પૂર્ણ હતો અને જેની લક્ષ્મી શરદ્ના કુસુદ જેમ પૂર્ણ વિકસેલી હતી;

જે નિજ શત્રુઓના ધન સમાન (મહાન) ગજોનો સંહાર કરતો;

જે ઉષાના સૂર્ય માફક યુદ્ધમાં સામે આવેલા શત્રુઓનાં આયુષ્ય હણતો;

જે, પરમ માહેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર હતો અને પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી બાવનો પાદાનુધ્યાત હતો.

તેનો પુત્ર [શીલાદિત્ય હતો];

જેણે, કલિના ઉછળતા સાગરના તરંગોના ભાર નીચે ડૂબતી મહાન્ ભૂમિના ઉદ્ધારમાં પ્રતાપ વડે પોતાનું અદ્ભુત ઉત્તમ સ્વરૂપ બતાવ્યું;

જે આવી રીતે "સર્વ જનોના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર ખીજ ચિન્તામણિ સમાન હતો;

જે દાન કરવાના સમયે, ચાર સાગરથી આવૃત ભૂમિને તૃણવત્ લેખતો અને અન્ય પૃથ્વીના નિર્માણના પ્રયત્નથી, અપર સર્જનહાર સમાન પોતાનું નામ કર્યું હતું;

જેણે, શત્રુના ગજોનાં કુમ્ભ કોપથી ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી લેદીને ઉત્તબળ યશના અગ્નિની દિવાલથી આવૃત પૃથ્વીમાં પોતાને માટે સ્થાન કર્યું;

જેના રાજછત્ર, તેના પ્રબળ કરથી ધારણ થએલી અખિલ જગત પર છવાએલી, અને મન્દર પર્વતના મંથનથી પયોદધિમાં ઉદ્ભવતા શ્રીજીના પિણ્ડ સમાન સુંદર યશની છવથી ઢંકાયે હતો;

આવે પરમ માહેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી બ્રહ્મને પાદાનુધ્યાત, પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય હતો.

તેનો પુત્ર [શીલાદિત્ય હતો]; જેનાં ચરણ કમળ તેના વિક્રમ અને અનુરાગ વડે નમન કરતા આશ્રયી નૃપોનાં મુગટનાં રત્નોમાંથી નીકળતાં કિરણોથી ભૂષિત હતા;

(આ) પરમમાહેશ્વર, પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી બ્રહ્મને પાદાનુધ્યાત પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ સર્વને શાસન કરે છે:—

તમને સર્વેને અને પ્રત્યેકને જાહેર થાયો કે—મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે અને આ લોક અને પરલોકમાં કૃણ પ્રાપ્તિ માટે શ્રી વર્ધમાનભુક્તિ ત્યજી લિપ્તિ-ખણમાં વાસ કરનાર, ભટ્ટ દામોદર ભૂતિના પુત્ર, ચાર વેદ જાણનાર, ગાર્ગ્ય ગોત્રના, બહુવૃચ શાખાના, ભટ્ટ વાસુદેવ ભૂતિને, ખલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, કૃતુ, આદિના અનુષ્ઠાન માટે, સુરાષ્ટ્ર મંડળમાં દિનપુત્ર સમીપમાં અન્તરપદ્ધિકા ગામ, ઉદ્રંગ સહિત, સર્વ ઉપરિકર આદિ સહિત, વેઠ સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યય સહિત, ધાન્ય અને હિરણ્યની ઉપજ સહિત, દશઅપરાધના નિર્ણયના હક્ક સહિત, સર્વ રાજપુરુષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, પૂર્વેનાં દેવો અને દિવ્યજેનાં દાન વર્જ કરી ભૂમિ-ચિદ્રના ન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂર્ય સાગર, પૃથ્વી, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપલોગ માટે પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી, ધર્મદાન તરીકે, મેં આપ્યું છે.

આથી ધર્મદાય સ્થિતિ અનુસાર જ્યારે તે તેનો ઉપલોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અને અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અસ્થિર છે, જીવિત ચંચળ છે અને ભૂમિદાનનું કૃણ [સર્વ નૃપોને] સામાન્ય છે એમ જાણીને આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું પાલન કરવું જોઈએ. કહ્યું છે કે:— સગરથી માંડીને બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે: જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયનું કૃણ છે.

દારિદ્ર્યભયથી ભૂપોથી (ધર્મ) સ્થાન બનાવેલી લક્ષ્મી, જે નિર્માલ્ય [દેવને અર્પેલાં કુસુમ] સમાન છે અને ઉલટી ઠરેલા અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુત્ર: હરી લેશે ?

ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે. તે જન્મ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં [૬૦ હજાર] વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.

આ [દાન]નો દ્વવક શીલાદિત્ય છે. આ શ્રી બુદ્ધભટ્ટના પુત્ર સેનાપતિ શ્રી ગિદ્ધકથી લખાયું છે. સં. ૪૦૩ માઘ વદ ૧૨. મારા સ્વહસ્ત.

શીલાદિત્ય ૫ માનાં ગોંડળનાં તામ્રપત્રો*

સં ૪૦૩ વૈ. સુ. ૧૩

કાઠિયાવાડમાં આસિરંટ પોલીટીકલ એજન્ટ કેપ્ટન ફીલીપ્સ જેના તાબામાં ગોંડલ સ્ટેટ હતું તેના તરફથી આ પતરાં મળેલાં હતાં. તે શીલાદિત્ય ૫ માનાં છે અને અત્યાર સુધી મળેલાં પતરાંઓમાં સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લાં છે. રાજ્યો અનુક્રમે વર્ણવ્યા છે તે ૪૦૩ માધ. વ. ૧૨ ના દાનપત્રમાં ઓપેલા મુજબ જ છે.

ઉપર ખતાવ્યા નંબર અનુસાર નામો આ દાનપત્રમાં આપેલ છે, (૫) ખરચહુ તે શીલાદિત્ય ધર્માદિત્યનો દીકરો કહેલો છે, પણ ખીજાં પતરાંઓમાં તેને અનુજ એટલે નાનો ભાઈ વર્ણવ્યો છે (૮) ધરસેન પછી (૪) શીલાદિત્યના વંશજના વર્ણનપ્રસંગે (૪) શીલાદિત્યને (૮) ધરસેનના પિતામહના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે અને (૫) ખરચહુ ને પણ (૪) શીલાદિત્યના ભાઈ તરીકે વર્ણવ્યો છે, તેથી “ અનુજ ” નાનો ભાઈ એ સાચો પાઠ છે.

(૬) ધરસેનને આમાં ધ્રુવસેન લખ્યો છે, પણ ૪૦૩ ના માધ. વ. ૧૨ ના દાનપત્રમાં તેને ધરસેન કહ્યો છે, જે પાઠ સાચો છે, એમ ખીજાં દાનપત્રોથી સિદ્ધ થાય છે.

(૯) ડેરભટ્ટને ખીજાં દાનપત્રોમાં અક્ષજન્મા તરીકે વર્ણવ્યો છે, પણ આમાં અગ્રજન્મા કહ્યો, પણ તે ભૂલ લાગે છે.

(૧૨) શીલાદિત્યથી (૧૫) સુધીના બધા રાજ્યોને માત્ર શીલાદિત્ય દેવ કહ્યા છે, પણ તેઓને જૂદા પાડવાનું કાંઈ સાધન નથી. હવે પછીનાં ખીજાં પતરાંઓમાંથી કદાચ તે સાધન મળે, એવો સંભવ છે.

(૧૫) શીલાદિત્ય (૫ મો) દાન આપનાર રાજ છે. સંવત્ ૪૦૩ વંશાખ સુદિ ૧૩ આપેલ છે. દાન દામોદર ભૂતિના પુત્ર વાસુદેવ ભૂતિ ચાતુર્વેદીને આપેલું છે. તે ઋગ્વેદી ગાર્ગ્ય ગોત્રનો હતો અને વર્ધમાન ભુક્તિમાંથી નીકળી આવીને લિપ્તિખંડમાં રહેતો હતો. કાણ્દજ ગામ દાનમાં આપેલું છે અને તે સુરાષ્ટ્રમાં ઉઆસિંધની પાસે આવેલું છે.

કેપ્ટન ફીલીપ્સ લખે છે કે આ પતરાં ઢાંકમાંથી મળેલાં હતાં. તે ઢાંક કાઠિયાવાડમાં છે અને ગોંડળ રાજના તાબામાં છે. આની આસપાસ પ્રાચીન ગામડાંઓ છે, જેમાં શોધખોળ કરવા જેવું છે.

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ૐ સ્વસ્તિ જયસ્કન્ધાવારાત્ શ્રીચેટકવાસકાત્ પ્રસન્નપ્રણતામિત્ર[૧]નાં મૈત્ર-
કાણામતુલબલસમ્પન્નમળહલાભોગસંસક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપાત્પ્રતા
- ૨ પાપનતંદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃતશ્રેણિબલાવાસરાજ્યશ્રિયઃ પરમ-
માહેશ્વરઃ શ્રીમદ્દાક્ષાદિવ્યવચ્છિન્નરાજવૃદ્ધશાન્માતા-
- ૩ પિતૃચરણારવિન્દ્રપ્રણતિપ્રવિધૌતાશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિસ્વજ્ઞદ્વિતીયવાહુરેવ^૧ સમ-
દપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિકષઃ તત્પ્રભાવપ્રણ
- ૪ તારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનચરશ્મિસંઙ્ઘેતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિ-
પાલનપ્રજાહૃદયરંજનનાન્વર્થરાજશબ્દો રૂપકાન્તિસ્થૈર્યગામ્ભી-
- ૫ ર્યબુદ્ધિસંપદ્ધિઃ સ્મરશશાક્ષાદિરાજોદધિત્રિદશગુરુધનેશાનાતિશયાનઃશરણાગતાભ-
યપ્રદાનપરતયાતૃણવદ્વપાસ્તાશેષસ્વકાર્યફલઃ પૌર્થનાધિકા
- ૬ ર્થપ્રદાનાનન્દિતૈઃ વિદ્વત્સુહૃત્પ્ર[૭]યિહૃદયઃ પાદચારીવસકલભુવનમળહલાભોગ-
પ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનચમયૂચસન્તા-
- ૭ નવિસૃતજાનહવીજલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસહસ્રોપજીવ્યમ[૮]નસ-
મ્પદ્મપ્લોભાદિવાશ્રિતૈસરભસમાભિગામિકૈર્ગુણૈ^૨ સહજશક્તિશિક્ષાવિશે-
- ૮ ષેઃ વિસ્માપિતાશ્ચિલધનુર્ધરઃ પ્રથમનરપતિસમતિસૃષ્ટાંનાંમનુપાલયિતાધર્મદાયાર્નામ-
પાકર્ષા પ્રજોષઘાતકારિણામુપપ્લવાનાં દર્શયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરેકાષિવા
- ૯ સત્ય[સં]હતારાતિપક્ષલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમોવિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ
પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનઃ તસ્યાનુંજઃ તત્પાદાનુધ્યાતઃ સકલજગદાનન્દ-
- ૧૦ નાત્યદ્વુતગુણસમુદાયસ્થગિતસમગ્રાદિહ્મળહલઃ સમરશ[ત]વિજયશોભાસનાથમ-
ળહલામદ્યુતિભાસુરાંસપીઠોવ્યૂઢગુરુમનોરથમહાભારઃ સર્વવિદ્યાપ
- ૧૧ રાપરૈઃ વિભાગાદિર્ગમૈઃ વિમલમતિરપિ સર્વત[:]સુભાષિતલવેનાપિ સુસ્ત્રોપપાદ-
નીયૈઃ પરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાધર્મગૌભીર્યહૃદયોપિસુચૈરિતાતિશયૈઃ
- ૧૨ સુવ્યક્તપરમકલ્યાણસ્વભાવોનિશ્ચિલકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોધિર્ગતોદગ્રકી-
ર્તિર્ધર્માન્નુપરોષોજ્વલતરીકૃતાર્થસુખસંપદુપસેવાનિરૂઢધર્માદિત્ય
- ૧૩ દ્વિતીર્યનામાપરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશિલાદિત્યસ્તસ્યસુંતસ્તત્પાદાનુધ્યાતઃ સ્વયમુપેન્દ્ર-
ગુરુણેવગુરુણાત્યાદરવતા સમભિલષણીયામપિરાજલક્ષ્મીં સ્કન્ધાસ
- ૧૪ ક્તાં પરમમ[દ્ર]ઈવ ધુર્યસ્તદાજ્ઞા[સં]પાદનૈકરસ[ત]યેવોદ્વહનસ્વેદસુસ્વરતિ-
ભ્યામનાયાસિતસત્ત્વસમ્પત્તિઃ પ્રભાવસમ્પદ્વશીકૃતનૃપતિશતશિરોરત્નછાયોપગૂઢપા-

૧ ૨ ૨ વંશ ૩ સહ ૪ રક્ષ ૫ પ્રા ૬ ત ૭ તઃ ૮ જૈઃ ૯ ષ ૧૦ ના ૧૧ ના ૧૨ તસ્યસુતઃ ભૂલ લખાણુ ૨૫૪ રીતે
ભૂલ ૭ છે ૧૩૨ ૧૪ મં ૧૫ ય ૧૬ ગામ્ભી ૧૭ ય ૧૮ ધિગતોધિગતો પુનરાકૃત લખનારની ભૂલને અંગે છે. ૧૯ સ્યાનુજ

(A) આ ભાગમાં 'ગોડલ' 'એ' થી બુદ્ધ' પડે છે. (B) આહિ લખાણુ ગોડલ 'એ' થી બુદ્ધ' પડે છે.
(૦) આહિ 'એ' પતરામાં અને આમાં ફેર છે

- ૧૬ દપીઠોપિપરાવજ્ઞાભિમાનરસ[૧]નાલિઙ્ગિતમનોવૃત્તિઃ પ્રણિતમેકાં પરિત્યજ્ય પ્રશ્યા-
તપૌરુષાભિમાનૈરપ્યરાતિભિરનાસાદિતપ્રતિક્રિયોપાયઃ કૃતનિખિલભુવના
- ૧૬ મોદવિમલગુણસંહતિઃ પ્રસભવિઘટિતસકલકલિવિલસિતગતિર્નિચજનાધિરોહિભિર-
શેષૈર્દોષૈરનામૃદાત્યુન્નતહૃદયઃ પ્રશ્યાતપૌરુષાશ્ચકૌશલા-
- ૧૭ તિશયઃ ગુણતિથિવિપક્ષક્ષિતિપતિલક્ષ્મીસ્વયદ્ગ્રાહપ્રાકાશિતપ્રવીરપુરુષૈઃ પ્રથમનરપ-
તિઃ^૧ પ્રથમસદ્શ્યાધિગમઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશ્વરગ્રહઃ તસ્ય
- ૧૮ સુતસ્તત્પ્રાદાનુધ્યાતઃ સર્વવિદ્યાધિગમૈઃ વિહિતનિખિલવિદ્વજ્જનમનઃ પરિતોષાતિ-
શયઃ સત્ત્વસમ્પદાત્યાગૌદાર્યેણ ચ વિગતાનુસન્ધાનસમાહિતારાતિ-
- ૧૯ પક્ષૈઃ મનોરથરથાક્ષમઙ્ગઃ સમ્યગુપલક્ષિતાનેકશાસ્ત્રકલાલોકચરિતગઢ્ઢરઃ વિભાગોપિ
પરમમદ્રપ્રકૃતિરકૃત્રિમપ્રશ્રયોપિવિનયશોભાવિ-
- ૨૦ ભૂષણઃ સમરશતજયપતાકાહરણપ્રત્યલોદગ્રબાહુદણ્ડવિધ્વન્સિતપ્રતિપક્ષદર્પોદયઃ
સ્વધનુઃપ્રભાવપરિભૂતાશ્ચકૌશલાભિમાન-
- ૨૧ સકલનૃપતિમણ્ડલાભિનન્દિતશાસનઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેન^૨સ્તસ્યાનુજસ્તત્પ્રા-
દાનુધ્યાતઃ સર્વવિદ્યાધિગમ[૧]તિશયિતસકલપૂર્વનરપતિ-
- ૨૨ રત્તિદુસ્સાધનાનામપિ સાધયિતા વિષયાણાં મૂર્તિમાનિવ પુરુષકારઃ પરિવૃદ્ધગુણા-
નુરાગનિર્ભરઃ^૩ ચિત્તવૃત્તિભિર્મનુરિવ સ્વયમભ્યુપ-
- ૨૩ પન્નઃ પ્રકૃતિભિરધિગતકલાકલાપઃ કાન્તિમાન્નિર્વૃત્તિઃ^૪ હેતુરકલઙ્કઃ કુમુદના-
થઃ પ્રાજ્યપ્રતાપસ્થગિતદિગન્તરાલપ્રધ્વન્સિતધ્વાન્તરાશિઃ સતતોદિત[:] સવિતા-
- ૨૪ પ્રકૃતિભ્યઃ પરં પ્રત્યયમર્થવન્તમતિબહુતિથપ્રયોજનાનુવન્ધમાગમપરિપૂર્ણ વિદ-
ધાન[:] સંધિવિગ્રહસમાસનિશ્ચયનિપુણઃ સ્થાનાનુરૂપમા-
- ૨૫ દેશં દદદ્ગુણવૃદ્ધિઃ^૫ વિધાનજનિતસંસ્કાર[:] સાધૂનાંરાજ્યશાલાતુરીયતન્ત્રઘો
રુમયોરપિનિષ્ણાત[:] પ્રકૃષ્ટવિક્રમોપિ કરુણામૃદુહૃદયઃ
- ૨૬ શ્રુતવાનપ્યગર્વિતઃ કાન્તોપિપ્રશમી સિરૈસૌહાર્દોપિનિરસિતાદોષવતામુદયસમુપ-
જનિતજનાનુરાગપરિત્રિહૈતૈર્ભુવ-
- ૨૭ નસમર્થિતપ્રથિતબાલાદિત્યદ્વિતીયનામૌઃપરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેનસ્તસ્યસુતસ્તત્પ્રા-
દકમલપ્રણામધરણિકષણજનિ-
- ૨૮ તૈકિણલાન્છનલાટચન્દ્રશકલઃ શિશુભાવ એવ શ્રવણનિહિતમૌક્તિકાલઙ્કારૈઃ વિભ્ર-
મામલશ્રુતિવિશેષઃ પ્રદાનસલિલક્ષા-
- ૨૯ લિર્તાગ્રહસ્તારવિન્દ[:] કન્યાયાં એવ મૃદુકરગ્રહણાદ્રમન્દીકૃતાનર્ન્દઃ કાર્મુકે
ઘમુર્વેદ એવ સમ્ભાવિતાશેષલક્ષ્યકલાપઃ
- ૩૦ પ્રણતસમસ્તસામન્તમન્ડલોત્તમર્ગૈઃ ધૃતચૂડારત્નાયમાનશાસનઃ પરમમાહેશ્વરઃ પર-
[મ]મટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરચક્રવર્તિશ્રીધરસેનઃ

૧ ક્રિ ૨ ગ ૩ ષ ૪ તિ ૫ મ ૬ રાતિપક્ષ ૭ ર ૮ ધ્વસિ ૯ શ્રીધરસેન ૧૦ ષ ૧૧ ર ૧૨ તિ
૧૩ દ્વિ ૧૪ સ્થિ ૧૫ વૃદ્ધિ ૧૬ મા ૧૭ ર ૧૮ દવિધિર્વસુંધરાયાઃ ૧૯ જ્ઞ ૨૦ તી
(D) આહિ 'એ' કરતાં જુદું છે.
(E)
(F અને G) આહિ 'લ' આશુ 'એ' પતરાના કરતાં જુદું છે.

વીજું પતરું

- ૧ તત્પિતામહાતૃશ્રીશીલાદિત્યસ્યશર્જ્જપાણેરિવૌગ્રજન્મનો ભાક્તિબન્ધુરાવયવક-
લ્પિતપ્રણતેરતિષ્ઠવલયાદૂરંતત્પાદારવિન્દપ્રવૃત્તયા ચરણ-
- ૨ નસ્તમણિરુચામન્દાકિન્યેવ નિત્યમમલિતોત્તમાઙ્ગદેશસ્યાગસ્ત્યસ્યેવ રાજર્ષેદ્વાક્ષિણ્ય-
માતન્વાનસ્ય પ્રબલધવલિન્ના યશશૌં વલયેન મણિ-
- ૩ તકકુમા નભસિયામિનીપતેર્વિરચિતાશેષ [૧] સ્વખંડપરિવેષમણ્ડલસ્ય પયોદશ્યા-
મશિખરચૂચુકરુન્નિ [૨] સદ્ધાવિન્ધ્યસ્તનયુગાયાઃક્ષિતેઃ
- ૪ પત્યુઃ શ્રીડેરભટ્ટસ્યાઙ્ગઙ્ગઃ ક્ષિતિપસંહતેરનુરાગિણ્યાઃ શુચિયશૌંશુકમૃતઃ સ્વયંવર-
માલામિવ રાજ્યશ્રિયમર્પયન્ત્યાઃ કૃતપરિગ્રહઃ ^૩શેર્યમપ્રતિહતવ્યાપારમાન-
- ૫ મિતપ્રચ્છરિપુમણ્ડલમણ્ડલામિવાવલમ્બમાનઃ શરદિપ્રસમમાકૃષ્ટશિલીમુખવાણા-
સનાપાદિતપલૌષનાં પરમુવાંવિધિવદાચરિતકરગ્રહણઃ પૂર્વમેવ વિવિધવ-
- ૬ ણોજ્જ્વલેન શ્રુતાતિશયેનોદ્ધાસિતશ્રવણયુગલ પુનઃપુનરુક્તેનેવ રત્નાલક્ષ્મરેણાલકૃત-
શ્રોત્રઃ પરિસ્ફુરત્કટ [ક] વિકટકીટપક્ષરત્નવલયજલધિવેલાતટાયમાનભુજપરિષ્વ-
- ૭ ક્તવિશ્વંભરઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેનસ્તસ્યાગ્રજોપર [મ] હીપતિસ્પર્શદોષન્નશન-
ધિયેવલક્ષ્મ્યા સ્વયમતિસ્પષ્ટચેષ્ટમાશ્લિષ્ટાઙ્ગયષ્ટિરતિરુચિરતરચરિતગરિમ-
- ૮ પરિકલ્પિતસકલનરપતિ [:] પ્રસર્પત્પટીય [:] પ્રતાપહોષિતાશેષશત્રુવંદ્શઃ પ્રણયિ-
પક્ષમુક્ષિત્તલૈક્ષ્મીકઃ પ્રેરિતગદોક્ષિસમુદર્શનચક્રઃ પરિહતબાલક્રીડોનાઘઃકૃત
- ૯ દ્વિજાતિરેકવિક્રમૌપ્રસાધિતધરિત્રીતલોનાઙ્ગીકૃતજલશય્યોપૂર્વપુરુષોત્તમસ્સાક્ષાદ્ધર્મ-
હવ સમ્યગ્વ્યવસ્થાપિતવર્ણાશ્રમાચારઃ પૂર્વૈરર્ણ્યર્વપતિભિઃ તૃણાલવલ્લ-
- ૧૦ ળ્ઘૈર્યાન્યપદ્ધતાનિ દેવબ્રહ્મદેયાનિ તેષામપ્યતિસરલમનઃ પ્રસરમુત્સક્કલનાનુમોદનાભ્યાં
પરિમુદિતર્તુમુવનાભિનન્દિતો^૩છિતોત્કૃષ્ટધવલધર્મધ્વજઃપ્રકાશિતનિજ-
- ૧૧ વંશોદેવદ્વિજગુરું પ્રૈતિપૂજ્ય યથાર્હમનવરતપ્રવર્તિતમહોદ્રઙ્ગાદિદાનવ્યવસા [યા] નુપ-
જાતસન્તોષોપાત્તોદારકીર્તિપક્ષિપરમ્પરાદન્તુરિતનિખિલદિવચક્રવાલઃ
- ૧૨ સ્પષ્ટમેવયથાર્થ ધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશિખરગ્રહસ્તસ્યાગ્રજન્મનઃ
કુમુંદવણ્ડશ્રીવિકાસિન્યા કલાવતશ્ચન્દ્રિકયેવ કીર્ત્યા ધવલિતસકલદિઙ્મણ્ડલઃ
- ૧૩ સ્વખંડિતાગુરુવિલેપનપિણ્ડશ્યામલવિન્ધ્યશૈલવિપુલપયોધરાયાઃક્ષિતેઃ પત્યુઃ શ્રીશીલા-
દિત્યસ્યસૂનુર્નવપ્રાલેયકિરણહવ પ્રતિદિનસંવર્દ્ધમાનકલાચક્રવાલઃ કે-
- ૧૪ સરીન્દ્રશિશુરિવ રાજલક્ષ્મીમચલવનસ્થલીમિવાલકુર્વાણઃ શિશ્વખંડિકેતનહવ ચૂડા-
મણ્ડળઃ પ્રચ્છન્દશક્તિપ્રભાવશ્ચ શરદાગમહવ પ્રતાપવાનુલસત્પદ્મઃ સંયુગેવિ-
- ૧૫ દલયન્નમ્મોઘરાંનિવ પરગજાનુદયતપનબાલાતપહવ સદ્ગામેષુ મુર્ખેણંનભિમુશ્વના-
માર્યુષિ દ્વિષતાં પરમમાહેશ્વરઃ પરમ્મદ્વારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરઃ

૧ વાજ ૨ સાં ૩ શૌર્ય ૪ લં ૫ પ્રસા ૬ વંશઃ ૭ સમુત્કિ ૮ મ ૯ ઉર્વી ૧૦ ત્રિ ૧૧ ચ્છિ ૧૨ રૂપ ૧૩ લસ્ય
૧૪ ણ્ગ ૧૫ ર

(૪) ' એ ' પત્રમાં અને આમાં આંહિ તક્ષવત છે.

- १६ श्रीबावपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवः
[तस्य सुतः] क्षुभितकलिजलधिकल्लोलाभिभूतिमज्जन्महामहीमण्डलोद्धारवैर्यप्रक-
टितपुरुषोत्त-
- १७ मतया निखिलजनमनोरथपरिपूरणपरोपरइव चिन्तामणिश्चतुस्सागरावरुद्धसीमा-
परिकराञ्चप्रसादनसमये तृणमिव लघीयसीं भुवमभिमन्यमानो परपृ-
- १८ श्वीनिर्माणव्यवसायासादितपारमैश्वर्य[:] कोपाकृष्टनिर्लिशनिपातविदलिताराति-
करिकुम्भस्थलोलसत्प्रसृतमहाप्रतापनलप्राकारपरिगतजगन्मण्डलःलब्धस्थिति-
- १९ विकटनिजदोर्दण्डावलम्बिना सकलभुवनाभोगभाजा मन्थानोस्फालनविधूतदुग्ध-
सिन्धुफेनपिण्डपाण्डुरयशोवितानेन पिहितातपत्र[:] परममाहेश्वरः परमभट्टारक
- २० महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीवप्पपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमे-
श्वरः श्रीशीलादित्यदेवः तत्पुत्रः प्रतापानुरागप्रणतसमस्तसामन्तचू-
- २१ डामणिमयूखस्वचितराजितपादारविन्दः परममाहेश्वरः परमभट्टारकमहाराजाधिराजप-
रमेश्वरश्रीवप्पपादानुध्यातः परमभट्टारकमहाराजाधिराज
- २२ परमेश्वरः श्रीशीलादित्यदेवः सर्वानेवसमाज्ञापयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया
मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये ऐहिकामुष्मिकफलावा-
- २३ त्यर्थ श्रीवर्द्धमानभुक्तिविनिर्गतलिप्तिखण्डवास्तव्यतच्चातुर्विद्यसामान्यगार्ग्यसगो-
त्रबह्वृचसब्रह्मचारिभट्टदामोदरभूतिपुत्रभट्टवासु-
- २४ देवभूतिनाय बलिचरुवैश्वदेवाभिहोत्रक्रतुक्रियाद्युत्सर्पणार्थं सुराष्ट्रेषु उआसिङ्घसमी-
पेकाण्डज्जग्रामस्सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सोत्पद्य-
- २५ मानविष्टिकस्सभूतपातप्रत्याय[:] सधान्यहिरण्यदेय [१ :] सदशापराध[:]
सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय[:] पूर्वप्रत्तदेवब्रह्मदायरहितो
- २६ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्कार्णवक्षितिसरित्पर्वतसमकालिर्नः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यउ-
दकातिसर्गेणधर्मदायोनिस्पृष्टः यतोस्योचितया धर्मदाय
- २७ स्थित्या भुञ्जतः कृषतः कर्षापयत[:] प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेषे वर्तितव्यं
आगामिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्वानित्यान्यैश्चर्याण्यस्थिरञ्च
- २८ मानुष्यं सामान्यञ्चभूमिदानफलमवगच्छद्भिः रयमस्मदौयोनुमन्तव्य(:) परिपाल-
यितव्यश्चेत्युक्तं [च] बहुभिर्वसुधाभुक्त्ताराजभिस्सगरादिभिः [॥]
- २९ यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम [१] यानीह दारिद्र्यभयान्जरेन्द्रैः
धनानि धर्मायतनीकृतानि [॥] निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम सा-
- ३० धुः पुनराददीत [॥ २ ॥] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः[॥]
आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति
- ३१ दूतकोत्र राजपुत्र श्रीशीलादित्यः लिखितमिदं श्रीबुद्धभटपुत्रबलाधिकृतश्रीगि-
ल्लकेनेति संव ४०३ वैशाखशुद्ध १३ स्वहस्तो मम

શીલાદિત્ય ૬ દાનાં તામ્રપત્રો

સંવત્ ૪૪૧ કાર્તિક સુદ ૫

શીલાદિત્ય ૬ દાનું આ દાન ૧૧"×૧૭ ૩/૪" ના માપનાં મોટામાં મોટાં બે પતરાંઓ ઉપર લખેલું છે. ડાબી બાજુની કડી ખોવાઈ ગઈ છે. મુદ્રા લગાડેલી જમણી બાજુની કડી તેને સ્થાનેજ છે. આ મુદ્રા વલ્લભીનાં પતરાંઓ માટે પણ બહુ વજનદાર છે. તેના ઉપર હંમેશનું ચિહ્ન તથા લેખ છે.

લિપિ સામાન્ય રીતે વડોદરા અને કાવીનાં રાષ્ટ્રકૂટનાં પતરાંઓને મળતી છે.

પતરાંઓનું કોતરકામ ઘણુંજ ગંદું છે. દરેક પંક્તિમાં અસંખ્ય ભૂલો છે, તથા આખી પંક્તિઓનો લોપ થયો છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ઘણે સ્થળે કોતરનારે લીટાઓ બેડવાની તસ્દી પણ લીધી ન હોવાથી અક્ષરો અસ્પષ્ટ રહે છે. લગભગ આવા જ બીજા ઘણા લેખો આપણી પાસે ન હોવા તો આ પતરું વાંચવું અશક્ય થાત. પતરાંઓ એકંદરે સુરક્ષિત છે. તેમાં ફક્ત બે જ ફાટ છે, એક જમણી બાજુમાં છેક ઉપર અને બીજી ડાબી બાજુમાં છેક નીચે, બીજાં પતરા ઉપર છે.

દાનપત્રની તારીખ “ગોદ્રહકમાં સ્થાપેલી વિજયી છાવણી”માંથી નાંખેલી છે. ગોદ્રહક એ પંચમહાલનું મુખ્ય શહેર ગોધરા હોય. ‘ગોદ્રહક’ શબ્દ ‘ગોદ્રહ’ માંથી વ્યક્તિત્વ ‘અથવા સંબંધ ખતાવતો ક’ પ્રત્યય સાથે થયો છે. અને ગોદ્રહનો અર્થ “ગાયો માટે એક તળાવ” અથવા “ગાયનું તળાવ” થાય છે, સરખાવો ‘નાગદ્રહ’ વાકપતિનાં દાનપત્રમાં. વળી ગોધરામાં એક મોટું તળાવ હોવાથી આ નામ તેને ખરોખર લાગુ પડે છે. સોમેશ્વરની “કીર્તિકૌમુદી” ૪૫૭ માં પણ ‘ગોદ્રહ’ નામ આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે ગોદ્રહ અને લાટના રાજાઓએ પોતાના સ્વામી ધોળકાના રાજા વીરધવલને દગો દઈ, તેના દુશ્મનો મરૂદેશના રાજાઓને જઈ મળી ગયા. તે ફકરામાં ગોદ્રહ ગોધરાને જ લાગુ પડી શકે. આપણાં પતરાંમાં તે આ સ્થળને જ લાગુ પડે છે કે કેમ તે બાબત હું ખાત્રીથી કહી શકતો નથી. કારણ કે, કાઠિયાવાડમાં બીજું ગોધરા હશે, એ બહુ સંભવિત છે, જો કે તે હું સાબીત કરવા હાલ અસમર્થ છું.

રાવસાહેબ વિ. એન. મંડલિકે^૨ ભાષાંતર કરેલાં ગોંડલનાં પતરાંઓ કરતાં આની વંશાવળી આપણને એક ડગલું આગળ લઈ જાય છે. શીલાદિત્યનું નામ ધારણ કરેલો એક પાંચમો રાજા હતો એવું જણાય છે. આપણાં શાસનમાં આ નવા રાજાનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું છે:—

“તેનો (એટલે ચોથા શીલાદિત્ય દેવનો) પુત્ર મહેશ્વરનો પરમભક્ત, મહારાજા, મહેશ્વર શ્રી-શીલાદિત્યદેવ છે. તે પરમમહેશ્વર મહારાજા, પરમેશ્વર બ્રહ્મના પાદનું ધ્યાન ધરે છે. તે દુશ્મનનાં લશ્કરનો ગર્વ તોડે છે. તે મોટા વિજયો મેળવાવથી સર્વ મંગળનો આશ્રય છે. તે શ્રીના આલિંગનથી નૃસિંહ રૂપ ધારણ કરવાથી મળેલ અતુલ બળથી તથા જેમ પુરુષોત્તમે પાંખ વગરનો પર્વત ઉપાડી ગોવાળીઆઓનું રક્ષણ કર્યું હતું, તેમ શત્રુ રાજાઓનો નાશ કરી આખી પૃથ્વીનું રક્ષણ કરવાને લીધે પુરુષોત્તમના જેવો છે. તેના પગના નખોની કાન્તિ અસંખ્ય રાજાઓનાં નમેલાં મસ્તકોપરના મુગટોનાં રત્નોનાં તેજને લીધે વૃદ્ધિ પામે છે, અને તેણે પૃથ્વીની સર્વ દિગ્વધૂઓનાં મુખની જિત મેળવી છે.”

શીલાદિત્યદેવ પ મો આ વંશનો જાણવામાં આવેલો અઢારમો રાજા છે. હાલ ઉપલબ્ધ શીલાદિત્યોની સંખ્યા ગુચ્ચવી નાંખે એવી છે. વલ્લીના શીલાદિત્યે જૈન ધર્મ ફરી સ્થાપ્યો, એવી જે જૈનોની દંતકથા છે તે દેખીતી રીતે હાસ્યજનક છે.

ડહકમાં વસતા ડાતદલનો પુત્ર સંભુદલ નામનો અને પારાશર ગોત્રનો એક અથર્વવેદી બ્રાહ્મણ દાન મેળવનારો છે. તેને ત્ષાતુર્વિષ એટલે “ તે(શહેર)ની ચતુર્વેદીઓની જ્ઞાતિનો અંગ” કહ્યો છે. ત્રણ નામો સંસ્કૃત નથી પણ દેશી શબ્દો જણાય છે. હાલ લુણાવાડામાં અથર્વવેદીઓનું એક ન્હાનું થાણું છે તે જાણવાજોગ છે. આ દાન મેળવનાર કદાચ તેઓનો કોઈ પૂર્વજ હોય. વખોઈકા નદીના કાંઠા ઉપર સૂર્યાપુર^૧ જીલ્લા(વિષય)માં આવેલું બહુબરક ગામ દાનમાં આપ્યું છે:

દાનનો હેતુ એક અગ્નિહોત્ર અને બીજા યજ્ઞોનું ખર્ચ પૂરું પાડવા માટેનો છે.

તારીખ “સંવત્ ૪૪૧ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫” અથવા “ સંવત્ ૪૪૧ ના કાર્તિકના શુકલ પક્ષ પનો દિવસ” એ પ્રમાણે હું વાંચ્યું છું. પહેલાં બે ચિહ્નો સાથે લખ્ ૪૦૦ એમ વાંચવું જોઈએ. આ તદ્દન ચોક્કસ છે, કારણ શીલાદિત્ય ૪ થાનાં ગોંડળનાં દાનોમાં તારીખ ૪૦૩ છે. તે પછી આવતો અંક ૪ વાંચી શકાય, કારણ કે બીજું ચિહ્ન જે ૧૦૦ નાં ચિહ્ન સાથે લેવું જોઈએ તેને તે મળતો આવે છે. પણ ‘૧, હોય એવું જણાતો એક આડો લીટો, ત્યાર પછી આવતો હોવાથી, તે ૧૦ અને ૯૦ વચ્ચેનો અંક બતાવે છે એમ ગણવું જોઈએ, અને તે ૪૦ ના ચિહ્નને વધારે મળતો આવે છે તેમ છતાં, છેલ્લો આડો લીટો વાસ્તવિક રીતે ત્રીજી નિશાનીનો ભાગ હોય, એમ હું કબુલ કરું છું. એ પ્રમાણે હોય તો એ બધું ૪૦૪ બતાવે છે.

^૧ ફારબસ, રાસગાલા વા. ૧ પા. ૨૪૫ માં સૂર્યાપુરને આણહિલવાડ રાજ્યનું એક બંદર કહે છે અને ખારે છે કે તે કદાચ સુરત હોય. આ યોગ્ય થકી શકે તેમ નથી, કારણ કે સુરત તો અર્વાચીન શહેર છે. આ ગ્રામની યોગ્ય વિષે હું કંઈ પણ સૂચવવા અસમર્થ છું.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ મોદ્રહકસમાવસિતજયસ્કન્ધાવારાત્રસમપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણામતુલબલ-
સંપન્નમણ્ડલાભોગસંસક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્ર-
- ૨ તાપાત્પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરાગસ્વનુરક્તમૌલભૂતશ્રેણીબલાવાસુરાજ્ય-
શ્રિયઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીમદ્દાકાદિવ્યવ-
- ૩ છિન્નવંશાન્માતાપિત્રિચરણારવિન્દપણતિપવિત્રીકાશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિ સ્વજ્ઞ-
દ્વિતીયબાહુરેવસમદગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિક-
- ૪ ષઃ તત્પ્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રવાસંસતપાદનનરરિમસંહતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણી-
તમાર્ગસમ્યક્રિયાપાલનપ્રજાહૃદયરંજનાન્વર્થરા-
- ૫ જશબ્દોરિપકાન્તિસ્થૈર્યગમ્भीર્યબુદ્ધિઃ સંપદ્ધિઃ સ્મરશશાશાઙ્કાદ્રાજોદિધિતૃદશગુરુ-
ઘનેશાનતિશયાનઃ શરણાગતાભયપ્રદણપરતયા-
- ૬ તૃણવદુપાસ્તાશેષસ્વવીર્યફલઃ પ્રાર્થનાદિકાર્થપ્રદાનંદિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદય પાદ-
ચારીવ સકલભુવનસંડલાભોગ-
- ૭ પમોદ પરમમાહેશ્વર શ્રીગુહસેનઃ તસ્ય સુતઃ તત્પાદનસ્વમયૂસ્વસંતાનપિસૃતજાહ્વી-
જલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશત-
- ૮ સહસ્રોપજીવ્યમાનસંપત્પ્રપલોભાદિવાશ્રૃતઃ સરભસમાભિગામિકૈર્ગુણૈઃ સહજશક્તીઃ
શિક્ષાદિશષવિસ્માપિતઃ તઘનુર્ઘરઃ પ્રવિમ-
- ૯ નરપતિસમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતા ધર્મ્યજ્ઞાનામાષિકતા પ્રજાગાતકારિણામુપપ્તવાના
શમયિતા શ્રીસરસ્વત્યોરાકાધિવાસસ્ય
- ૧૦ સનાદયવિપક્ષલક્ષ્મપરિભોગલક્ષવિક્રમઃ વિક્રમોપસંપ્રાપ્તવિમલપાર્થિવશ્રીઃ પરમમાહે-
શ્વરઃ શ્રીધરસેનઃ તસ્ય સુતઃ તત્પા-
- ૧૧ દાનુધ્યાત સતલજગદાનંદનાત્યદ્ભુતગુણસમુદ્રસ્થગિતસમગ્રદિગ્મંડલઃ સમરશતપિજય-
શોભાસનાથમંડલાગ્રદ્યુતિ ભા-
- ૧૨ સુરાંસપીઠો વ્યૂદગુરુમનોરથમહાભારઃ સર્વવિદ્યાપારપરવિભાગાધિગમવિમલમતિરપિ
સર્વતઃ સુભાષિતલવેનાપિ
- ૧૩ સ્વોપપાદનીયપરિતોષઃ સમગ્રલોકાગાથાંભીર્યહૃદયોપિ સચ્ચરિતાતિશયસુવ્યક્તપર-
મકલ્યાણસ્વભવઃ સ્વિલીભૂતકૃત-

પં. ૧ વાંચો. સમવાસિત; સંસક્ત. પં. ૨ વાંચો. પરમમાહેશ્વર. પં. ૩ વાંચો. પિતૃ; પ્રણતિપાવિત્રીકૃતા; પ્રકાશિત.
પં. ૪ વાંચો. રત્નપ્રભાસંસક્ત; નસ્ય; સમ્યક્પરિપા. પં. ૫ વાંચો. રૂપ; ગામ્ભીર્યબુદ્ધિસં; ક્ષાદ્રિરાજોદધિત્રિદ; પ્રદાન. પં. ૬
વાંચો. વદપાસ્ત; પ્રદાનાનં; હૃદયઃ. પં. ૭ વાંચો. પ્રમોદ; વિસૃત. પં. ૮ વાંચો. સંપદૂપ, શક્તિશિક્ષાવિશેષ; સ્માપિતઘ;
પ્રથમ. પં. ૯ વાંચો. ધર્મદાયાનામુપકર્તા; પ્તવાનાં; દર્શયિતા; રેકાધિવા. પં. ૧૦ વાંચો. હસંતારાતિપક્ષલક્ષ્મી. પં. ૧૧
વાંચો. ધ્યાતઃ સકલ; સમૂહ; વિજય. પં. ૧૨ વાંચો. સર્વવિદ્યાપરાપ. પં. ૧૩ વાંચો. સુસ્તોપ; ગાથ; સ્વભાવઃ.

- १४ युगनृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिः धर्मानुरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुयसे-
वानिरूढः स्मृादित्यद्वितीनामा परममा-
- १५ हेम्बरः श्रीशीलादित्यः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातस्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुकगुरुणा-
दित्यादरवता समभिलषनीयानामपि रा-
- १६ जलक्ष्मीस्कन्धासक्तपरमभद्राणां धुर्यत्तदाज्ञासंपादनैकरसतयोद्वावहनखेटसुखरति-
भ्यामनायासितसर्वसंपत्तिः प्रभावसंपद्वशीकृतनृ-
- १७ पतिशतशिरोरत्नच्छायेपगूढपादपीठेपि परावज्ञाभिमानसानालिङ्गितम्नोवृत्तिः
प्रणतिमेरां परित्यज्य प्रख्यातपौप्रधाभिमानेरप्य-
- १८ रातिभिरनासादितप्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनमोदविमलगुणसंहति प्रसभ-
विघटितसकलकलिविलसितगतिर्नीच जनाविद्रोहि मि-
- १९ रशेषर्द्धेपैरनामृष्टात्युन्नतिहृदय प्रख्यातपारुषः शस्त्रकौसलातिशय गुणगणतिथ-
विपक्षक्षितिपतिलक्ष्मी स्वयंस्मयग्राहप्रकाशितप्र-
- २० वीरपुरुषप्रथमः संख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहः तस्य सुतः तत्पादानु-
ध्यातः सर्वविद्याधिगमविहितनिखिलविद्वज्जनमनः प-
- २१ रितोषातिशय सत्त्वसंपत्त्यागैः शौर्येण च विगतानुसंधानसमाहितारातिपक्षमनो-
रथरथाक्षभङ्गः सम्यगुपलक्षितानेकः शास्त्रकला-
- २२ लोकचरितगव्हरविभाभागोपि परमभद्रप्रकृतिरकृतमप्रश्नयोपि विनयशोवाविभूषणः
समरशतजयपाताकाहरणप्रत्यलोदग्र-
- २३ बाहुदण्डविध्वंसितप्रतिपक्षदर्पोदयः स्वधनुप्रभावपरिभूतास्त्रकौशलाभिमान सकल-
नृपतिमण्डलाभिनंदितशासनः परमामा-
- २४ हेम्बरः श्रीधरसेनः तस्यानुजः तत्पादानुध्यातः सच्चरितातिशयित सकलपूर्व-
नरपतिरतिदुःसाधनामपि प्रसाधयिता विषयाणां मूर्तिमानिव-

पं. १४ वांथे। दुपसेवानिरूढधर्मा. पं. १५ वांथे। ध्यातः; गुरुणात्यादर; षणीयामपि. पं. १६ वांथे। सत्त्वाः
भद्र इव; योद्धहन; सत्त्व पं. १७ वांथे। रसानालि; मेकां; मानैरप्य. पं. १८ वांथे। संहतिः जनाविद्रोहिरणे.
पं. १९ वांथे। त्युन्नतहृदयः; पौरुष; शयः; उडाडी नांथे। गुण; उडाडी नांथे। स्मय. पं. २० वांथे। प्रसभसं.
पं. २१ पंक्तिनी श्रवातने। प उडाडी नांथे। वांथे। तिशयः; नेकशास्त्र. पं. २२ वांथे। कृत्रिमप्रययनिनयनोत्त;
पताका. पं. २३ वांथे। स्वधनुः प्र; परममा. पं. २४ वांथे। दुःसाधना.

- ૨૫ પુરુષાકારઃ પરિવૃદ્ધગુણાનુરાગનિર્મરચિત્તવૃત્તિઃ મનુરિવ સ્વયમભ્યુપપન્નઃ પ્રકૃતિ-
મિરધિગતકલાકલાપ કાન્તિતિરસ્કૃતસલાંચ્છનકુમુ-
- ૨૬ દનાથ પ્રાજ્યપ્રતાપાસ્થગિતદિગંતરાલ પ્રધ્વસિતધ્વાન્તરાશિઃસતતોદિત સવિતા
પ્રકૃતિભ્યઃ પરં પ્રત્યયમર્થવન્તમતિબહુતિથપ્રયોજનાનુબન માગ-
- ૨૭ મપરિપૂર્ણં વિદધાન સંધિવિગ્રહસમાસનિશ્ચયનિપુણ સ્થાનમનુપાદેશં દદતં ગુણવૃ-
દ્ધિવિધાજનિતસંસ્કારાસાધૂનાં રાજ્યશાલાતુરીયં ત-
- ૨૮ ન્ત્રયોરુભયોરપિ નિષ્ણાતઃ પ્રકૃતિવિક્રમોપિ કરુણામૃદુહૃદયઃ શ્રુતવાનપ્યર્ગર્વિતઃ
કાન્તોપિ પ્રશ્રમી સ્થિરસૌહાર્દોપિ નિરસિતાદોષદોષવતામુદ-
- ૨૯ યસમુપજનિતજનાનુરાગપરિવૃદ્ધિતભુવનસમર્થિતપ્રથિત બાલાદિત્યદ્વિતીયનામા
પરમેશ્વરઃ શ્રીધરસેનઃ તસ્ય સુતઃ તત્પાદકમલપ્રણામધરણિ-
- ૩૦ કષણજનિતહારિણલાંચ્છનલલાટચંદ્રશકલ શિશુભાવ એવ શ્રવણનિહિતમૌતિકા-
લંકારવિભ્રમમલશ્રુતવિશેષ પ્રદાનસલિલક્ષાલિતાગ્રહસ્તા-
- ૩૧ વિદઃ વ્યાસ ઇવ મૃદુકરગ્રહણાદમંદીકૃતાનન્દવિધિઃ વસુંધરાયાઃ કાર્મુકેવ ધનુ-
ર્વેદ ઇવ સંભાવિતાગપ્રલક્ષ્યકલાપ પ્રણતસમસ્તસામન-
- ૩૨ મળ્ડલોપમોલિભૃતચૂડામણિક્રિયમનશાસનઃ પરમેશ્વરઃ પરમભટ્ટારકમહારાજા-
ધિરાજપરમેશ્વર શ્ચક્રવર્ત્તશ્રીધરસેનઃ
- ૩૩ તત્પિતામહાતૃશ્રીશીલીદિત્યસ્ય શાર્ઙ્ગપાણેરિવાગ્રજન્મનો ભક્તિબન્ધુરાવયવ....રતિ-
ધવલેયા તત્પાદારવિંદપ્રવત
- ૩૪ ચરણનલ્લમણિરુચા મંદાકિન્યેવ નિત્યમલિતોત્તમાંગદેશસ્યાગસ્ત્યસ્યેવ રાજર્ષેર્દા-
ક્ષિણ્યમાતન્વાનસ્ય પ્રબલધવ-
- ૩૫ ક્ષિપ્ત્રા યયશસાં વલયેન મંડિતકકુભા નવસિવિરલિતાશેષાસ્વંડપરિ-
- ૩૬ વેશ્વમંડલસ્યા-

ધ. ૨૫ વાંચો. વૃત્તિભિઃ. કલાપઃ. પં. ૨૬ વાંચો. નાથઃ; પ્રતાપ; તરાલ; પ્રધ્વસિત; સતતોદિત; નુબન્ધન. પં. ૨૭ વાંચો. વિદધાન; સ્થાનેનુરૂપમાદેશં દદદ્ધુ; વિધાનજનિત; તુરીયત. પં. ૨૮ વાંચો. પ્રશમી; પડેલો. દોષ ઉડાડી નાંખો. પં. ૨૯ વાંચો. પરમમાદેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેનઃ. પં. ૩૦ વાંચો. જનિતકિણલાં; શકલ; મૌતિકા; વિશેષઃ. પં. ૩૧ વાંચો. રવિંદઃ. સામન્ત. કન્યાયા ઇવ; કાર્મુકે ધ; સંભાવિતાશેષલ; કલાપ. પં. ૩૨ વાંચો. મંડલોત્તમાંગધૃત; મણીક્રિયમાણ; પરમમાદેશ્વર; રત્નકવર્ત્તિશ્રી. પં. ૩૩ વાંચો. વાગ્રજન્મનો; પતર ૭૫૨નાં એ ૮૫૩નાં દર્શાવે છે કે વયવ પછી ૭ પદો છોડી દેવામાં આવ્યાં છે. ૩૬૧૫ કોતરનારને હસ્તલિખિત પ્રત ઉદ્દેશતાં મુશ્કેલી નડી હશે. વાંચો. ધવલયા; પ્રવિત્તયા. પં. ૩૪ વાંચો. નિત્યમમલિ. પં. ૩૫ વાંચો. મ્નાયશસાં; નમસિ. વિદલિતાસ્વંડ.

પતરું બીજું

- ૧ પયોદશ્યામશિખરચૂચુકરુચિસમાવિન્ધ્યસ્તસ્તનયુગાયાઃ ક્ષિતેઃ પત્યુઃ શ્રીદેરભટ-
સ્યાગ્રજઃ ક્ષિતિસહતેર્ભુવિભા — — સ્યશુચિયશાશુકમૃતઃ સ્વયંવરાશિશલ[રાજ્ય]-
- ૨ શ્રિયમર્પ્યન્ત્યાઃ કૃતપરિગ્રહઃ શૌર્યપ્રતિહતપ્રતગદરપવસિપ્રચંડરિપુમણ્ડલમણ્ડ-
લાગ્રમિવાલંબમાનં શરદિ પ્રસભમાકૃષ્ટશિલીમુખબાળાસના[પાદિત]પ્રસા-
- ૩ ધનાવા પરાભુવાં વિધિવદાચરિતકરગ્રહણઃ પૂર્વમેવ વિવિધવર્ણોજ્વલનશ્રુતાતિશિ-
નોદ્ધાસિતશ્રવણયુગલઃ પુનઃ પુનરુક્તેનેવ રત્નાલંકારે-
- ૪ ણાલકૃતશ્રોત્રઃ પરિસ્ફુરત્કરકસકટકીટપક્ષતનુકિરણમવિચ્છિન્નપ્રદાનસલિલનિ-
વહાવસકવિસલન્નવશૈવલાંકુરમિવાગ્રપાણમુ[દ્ર.]
- ૫ હન્ધૃતવિશાલરત્નવલનાજલધિવેલાતટાયમાનજપરિષ્વતવિશ્વંવરઃ પરમમાહેશ્વર શ્રી-
ધ્રુવસેનઃ તસ્યાગ્રજો પરમમહીપતિસ્પર્દ્ધાદોઃ
- ૬ પનાશનધિયેવ લક્ષ્મ્યા સ્વયમતિસ્પષ્ટચેષ્ટમાશ્લઘાઙ્ગયદ્ધરતિરુચિરતરચરિતગરિમપરિ-
કલિતસકલનરપતિરતિપ્રકૃષ્ટાનુરાગસરભ-
- ૭ સવજીકૃતપ્રણતસમસ્તસામન્તચક્રચૂડામણિમયૂલ્લસિત ચરણકમલયુગલઃ પ્રોદ્દામ-
દારદોર્દ્ધ્વલિતાદ્વિષદ્વર્ગદર્પ્પઃપ્રસર્પ્પત્પટીયઃ પ્રતાપ-
- ૮ શ્લોષઃ તાશેષશત્રુવંશઃ પ્રણયીપક્ષનિક્ષિપ્તલક્ષ્મીકઃ પ્રેરિતગદોલ્ક્ષિસસુદર્શનચારઃ પરિ-
હૃતબાલેક્રીડોનદ્ધઃ કૃતદિજાતિરેકવિક્રમપ્રસાધિતધરિત્રીતલોન-
- ૯ જ્ઞીકૃતજલશય્યોપૂર્વપુરુસોત્તમઃ સાક્ષાદ્ધર્મ્મ ઇવ સમ્યગ્વ્યવસ્થાપિતવર્ણાશ્રમાચારઃ
પૂર્વૈપ્સ્યુર્વીપતિભિઃ તૃણાલવલ્લુબ્ધૈર્યન્યપહૃતાનિ દેવબ્રહ્મદેયાનિ
- ૧૦ તેષામપ્યતિસકલમનઃ પ્રસરમુત્સંકલાનાનુમાદનાભ્યાં પરિમુદિતતૃભુવનાભનન્દિતો
ચ્છિત્તોત્કૃષ્ઠધવલધર્મ્મધ્વજપ્રકાશિતનિજવંશો દેવદ્વિજગુરુ-
- ૧૧ ન્પ્રતિ યથાર્હમનવરતપ્રવર્તિતમઃ હોદૃજ્ઞાદિદાન વ્યસનાનુપજાતસતાપોપાત્તોદાર-
કીર્ત્તા પરાદન્તુરિતનિશ્ચિલદિક્ચક્રવાલઃ સ્પષ્ટમેવ યથાર્થ
- ૧૨ ધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીશ્વરગ્રહસ્તસ્યાગ્રજન્મનઃ કુમુદષણ્ડશ્રીવિ-
કાસિન્યાંકલાપોવતશ્ચન્દ્રિકયેવ કત્યૌ ધવલિતસકલદિઙ્મં-

પં. ૧ રુચિસહ્યવિન્ધ્યસ્તન; સ્યાગ્રજઃ ક્ષિતિપસંહતેરનુરાગિણ્યાઃ; સ્વયંવરમાલામિવ. પં. ૨ વાંચો પ્રતિહતવ્યા-
પારમાનમિતપ્ર. પં. ૩ વાંચો ધવાનાં; તિશયે. પં. ૪ વાંચો કટકવિકટ; પક્ષરત્ન; નીચેની પંક્તિમાંના મુજનો ઉ
ઉપશી પંક્તિમાં ધુસી ગયો છે, તેથી એમ દેખાય છે કે કાતરનારે હસ્તલિખિત પ્રતમાંથી નકલ કરી હશે.
સેક. પં. ૫ વાંચો વલયજલધિ; મુજપરિષ્વત્ક; વિશ્વંવર; સ્પર્શદો. પં. ૬ વાંચો ધનાશન; માલિકાંચલિ.
પં. ૭ વાંચો વશીકૃત; સ્થગિતચરણ; પ્રોદ્દામોદાર. પં. ૮ વાંચો શ્લોષિતા; પ્રણયિ; બાલ; ચક્ર; નધ. પં. ૯ વાંચો
પુરુષોત્તમ; ઇવસમ્ય; તૃણલ. પં. ૧૦ વાંચો સરલમન; મોદનાભ્યાં; ત્રિભુવના; પં. ૧૧ વાંચો મહોદંગ; સંતોષો; કીર્તિ;
પતરા ઉપરનું ૮૫કું જણાવે છે કે ચાર પદો છે. ૧૧ દેવામાં આપ્યાં છે. પં. ૧૨ વાંચો સિન્યા; કલાવ; કીર્ત્યા.

- ૧૩ ઢલસ્ય સ્વણ્ડિતાગુકવિલેપનપિંડશ્યામલવિન્ધ્યમોલવિપુલયયોધરાયાઃ ક્ષિતેઃ પત્યુઃ
શ્રીશીલાદિત્યસ્ય સૂનુર્નવપ્રાલયકિરણ ઇવ પ્રતિદિન સં-
- ૧૪ વર્ષમનકલાચન્દ્રવાલઃ કેસરીન્દ્રાશિશુરિવ રાજલક્ષ્મીસકલવનસ્થલીમિવાલં-
કુર્વાણઃ શિસ્વણ્ડિકેતન ઇવ દ્વિષતાં પરમમાહેશ્વરઃ પરમમટ્ટા-
- ૧૫ રકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીવપ્પપાદાનુધ્યાતપરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરશ્રાશાલાદિત્યદેવઃ તસ્યઃ સુતઃ પારમેશ્વર્ય કોપા-
- ૧૬ કૃષ્ણનિસ્તૃંશપાતવિદલિતારાતિકરિકુમ્ભસ્થલોલસત્પ્રસૂતમહાપ્રતાપાનલપ્રપરિગતજગ-
નંઢલલલ્લઘ્વસ્થિતિઃ વિકટનિજદોર્દ્ધંડાવલંબિના સક-
- ૧૭ લભુવનાભોગભાજા મન્થાસ્ફાલિનવિધુતદુગ્ધસિન્ધુફેનપિણ્ડપાણ્ડુરયશોવિતાનેન-
પિહિતાતપત્રઃ પરમેશ્વરઃ પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમ-
- ૧૮ શ્વરશ્રીવપ્પપાદાનુધ્યાતપરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમશ્વરશ્રીશીલાદિત્ય-
દેવઃ તત્પુત્રઃ પ્રતાપાનુરાગપ્રણતસમસ્તસામન્તચૂડામણિમયૂ-
- ૧૯ સ્વનિચિતરંજિતપાદારવિન્દઃ પરમશ્વરઃ પરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમશ્વર
શ્રીવપ્પપાદાનુધ્યાતપરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીશીલા-
- ૨૦ દિત્યદેવઃ તસ્યાત્મજઃ પ્રશમિતાશષવલદર્પ્પા વિપુલજયમગલાશ્રયઃ શ્રીસમાલિહ્ન-
નલાલિતવક્ષા સમપાદનારસિદ્ધવિગ્રહોર્જિતાદ્ધુતિ-
- ૨૧ શક્તિઃ સમુદ્ધતવિપક્ષભૂમૃન્નિલિલગોમણ્ડલારત્યઃ પુરુષોત્તમઃ પળતપ્રભૂતપાર્થિવક-
રીટમાણિક્યમસૃણિતચરણનલ્લમયૂકજિતાશેષદિ-
- ૨૨ ગ્વધ્મુલ્લઃ પરમમાહેશ્વરઃ પરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમશ્વરશ્રીવપ્પપાદાનુ-
ધ્યાતપરમમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદે-
- ૨૩ વઃ સર્વાનેવ સમાજ્ઞાપયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા માત્રાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્ય-
યશોવિવૃદ્ધય એહિકામુષ્મિકફલાવાપ્યર્થ ડહકવાસ્તવ્યતચ્ચાતુર્વિધસા-
- ૨૪ માન્યપારાશરસગોત્રાયાથર્વણસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણસંભુલ્લાય બ્રાહ્મણઢાટલ્લપુત્રાય બલિ-
ચરુકવૈશ્વદેવામ્મહોત્રક્રતુક્રિયાત્યુત્સર્પિણાર્થ
- ૨૫ સૂર્યાપુરવિસયે વપ્પોઙ્કાનદીતાહે વહુઅવટકગ્રામઃ સોદૃઙ્ગઃ સપરિકરઃ સોત્પચ-
માનવિષ્ટિકાઃ સમૂતપાતઃ સપ્રત્યુન્દયઃ-

પં. ૧૩ વાંચો ગુરુ; શૈલ; પયો; પ્રાલેય; પં. ૧૪ વાંચો। ચક્રવાલઃ; રાજલક્ષ્મીમચલ્લ; કેતન ઇવ પૃષ્ઠી
આખી પંક્તિ છોડી દેવામાં આવી છે. પં. ૧૫ પીળાં બધાં પતરાંએમાં નાવપાદા છે; સુતઃ પૃષ્ઠી બે પંક્તિએ।
મૂકી ઠીકી છે. વાંચો। પારમેશ્વર્ય. પં. ૧૬ વાંચો નિર્સ્તિન્ન; પ્રાકારપરિ; જગન્મણ્ડલ. પં. ૧૭ વાંચો। સ્ફાલ્મ; પરમ-
માહેશ્વર; પરમમ; પરમે. પં. ૧૮ વાંચો। દેવઃ પં. ૧૯ વાંચો। પરમમાહેશ્વર; પરમેશ્વર; પં. ૨૦ વાંચો। પ્રશમિતાશેષ;
ચલ્લદર્પો; મંગલ; વક્ષાઃ સમુપોદનારસિંહવિગ્રહોર્જિતાદ્ધુત. પં. ૨૧ વાંચો। લારક્ષઃ પ્રણત; કિરીટ; મયૂલ્લો. પં. ૨૨ વાંચો।
મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પં. ૨૩ વાંચો। વાત્યર્થ. પં. ૨૪ વાંચો। મિહોત્ર; ત્સર્પણાર્થ. પં. ૨૫ સૂર્યા સંશ્વ-
યાત્મક છે; વપ્પોઙ્કા, પહેલા બે અક્ષરો કદાચ વચ્ચે હોય; તાહે કદાચ તટે અગર કઠિ માટે વપરાયું હોય.
વાંચો। વિષ્ટિકઃ; સમૂતપાતપ્રત્યાયઃ

- २६ सदशाकरराघः सभोगभोगः सधान्यहिरण्याणयः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः
भूमिच्छिददेवब्रह्मदायव - - - -
- २७ भूमिप्रदन्यायेनाचन्द्रार्कर्णवसरित्क्षितिपर्वतसमकालीन पुत्रिकापौत्रान्वयभोग्य-
मुदकातिसर्गेणब्रह्मदायत्वेन
- २८ प्रतिपादितः यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुंजतः कृषतः कर्षयतोराप्ररिमिशतो
वा न कैश्चिद्याषाघ वर्तत-
- २९ व्यमागामिभद्रनृपतिभिरे स्मिस्मद्वंशजरन्यैर्वानित्यान्यश्चर्यानिस्थिरमानुष्यक सामान्यं
च भूमिदायफ-
- ३० लमवगच्छद्विरयमस्मदायानुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च ॥ उक्तं च बहुभिर्वसुधा
भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य-
- ३१ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फल ॥ यानीह दारिद्रभयानरेन्द्रैर्धनानि धर्मायत-
नीकृतानि निमाल्य-
- ३२ वान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनमाददीत ॥ षष्टिर्वर्षसिहस्राणं स्वर्गे तिष्ठ-
- ३३ ति भूमिदः आच्छोत्ता चानुमंता च तान्येव नरके वसेदिति ॥ दूतकोत्र गाञ्जशाति-
श्रीजज्जुः
- ३४ लिखितंमिपं लम्पथतरुन सदयर्गुप्तेनेति ॥ संवत् ४४१ सप्तम कार्तिक श्र-
स्वहस्तो मम

पं. २६ वां. सदशाकरराघः; रण्यादेयः; भूमिच्छिदन्न्यायेन. पं. २७ गत पंक्तिना अंतनी पेठे आ
पंक्तिनी शब्दात् इत्त छूटा छूटा छीटाओंथी थाय छे. वां. समकालीन; ब्रह्म. पं. २८ वां. वा प्रतिदिशतो
द्वयासेधे वर्तित. पं. २९ वां. रस्मद्वंशजैर; न्यैश्चर्याण्य; मानुष्यकं. पं. ३० वां. दायो. पं. ३१ वां. निर्मा-
पं. ३२ वां. पुनरा; सहस्राणि. पं. ३३ कदाच गजपति. पं. ३४ वां. तमिदं...सूनुना शशिगुप्तेनेति.

શીલાદિત્ય ૭ માનાં અલીણાનાં તામ્રપત્રો.^૧

શુ. સં. ૪૪૭ (૭૬૬-૬૭ ઈ. સ.) જ્યેષ્ઠ સુદ ૫

ખેડા અને ભરૂચના એસીસ્ટન્ટ ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર મિ. હરિવલ્લભે આ લેખ શોધી કાઢેલો છે. અને ડૉ. ખુલ્લુરે પોતાના અક્ષરાન્તર તથા નોંધ સાથે તે પ્રથમ ૧૮૭૮ માં ઈ. એ. વો. ૭ ના પા. ૭૬ મે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. મુંબઈ ઇલાકાના ખેડા ડિસ્ટ્રિક્ટના નડિઆદ તાલુકાના મુખ્ય શહેર નડિઆદની ઇશાને લગભગ ૧૪ મૈલ ઉપર આવેલા અલીના અગર અલીણા નામના ગામડાની નજીકમાં મળી આવેલાં કેટલાંક તામ્રપત્રો પર આ લેખ છે. પ્રથમ જોવામાં આવ્યાં ત્યારે આ તામ્રપત્રો અલીણામાં એક વેપારીની દુકાનમાં પડ્યાં હતાં. હાલ તે લંડનની રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીના તાબામાં ડૉ. ખુલ્લુરે લેટ તરીકે આપવાથી પડ્યાં છે.

આ એક બાબુએ લખેલાં બે પતરાંઓ છે. પહેલું લગભગ ૧-૨ ૧/૨" x ૧-૧/૨" માપનું છે. બીજું જરા વાંકુંચુંકું અને લગભગ ૧-૩ ૧/૨" x ૧-૦ ૧/૨"નું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા જરા કોતરેલા ભાગ કરતાં જડા છે. પરંતુ કાટને લીધે પતરાં જીર્ણ થઈ ગયાં છે અને કેટલેક સ્થળે કાટના થરને લીધે અક્ષરો એટલા ખરાબ થઈ ગયા છે કે શિલાછાપમાં દેખાતા નથી. એકંદરે લેખ મૂળ પતરાંઓ ઉપર વાંચી શકાય છે. ખાસ ઈજ્ઞ પામેલો ભાગ બીજા પતરાના જમણા ખૂણા ઉપરનો છે. પતરાંઓ જડાં અને મજબૂત છે. અને અક્ષરો ઉંડા કોતરેલા છે, તોપણ પાછળની બાબુએ દેખાતા નથી. જે ભાગો ઈજ્ઞ પામેલા નથી તે ઉપરથી જણાય છે કે કોતરકામ સાફ કરેલું છે. પણ અક્ષરોની અંદરની બાબુપરથી કોતરનારનાં એળેરોની નીશાનીઓ હમ્મેશ મુજબ દેખાઈ આવે છે. પહેલા પતરાની નીચે અને બીજાની ઉપર બે ઠડીઓનાં કાણાં છે. પણ સુદ્રાવાળી અને બીજી એ બન્ને ઠડીઓ મળી આવતી નથી. બન્ને પતરાંઓનું વજન ૧૭ પૌંડ ૩૩ ૧/૨" ઓંસ છે. અક્ષરોનું માપ ૧/૨" અને ૩/૪" વચ્ચે છે.

શીલાદિત્ય ૭ માનો આ લેખ છે. તેનો ઇલ્કાબ વલ્લીના રાજવંશનો 'ધૂલટ' એટલે, ધુવલટ પણ હતો. તેમાં લખેલું શાસન આનંદપુર ગામમાંના મુકામમાંથી કાઢેલું છે. તેના ઉપરની તારીખ શબ્દ અને અંક બન્નેમાં આપેલી છે. સંવત્ ૪૪૭ (ઈ. સ. ૭૬૬-૬૭)ના જ્યેષ્ઠ (મે-જુન) શુદ્ધ ૫ નો લેખ છે. તે કોઈ પણ પંથનો નથી. તેનો હેતુ ફક્ત શીલાદિત્ય ૭ માએ પોતે એક બ્રાહ્મણને પંચ મહાયજ્ઞની ક્રિયા ચાલુ રાખવા માટે મહિલાબલી અથવા મહિલાબલી નામનું ગામડું જે ખેટક આહારમાં ઉપ્પલહટ પથકમાં આવેલું છે તેના દાનનો નોંધ કરવાનો છે.

આમાં લખેલાં સ્થળોમાં ખેટક તે હાલનું ખેડા^૨ છે. ઉપ્પલહટ તે ખેડાથી પૂર્વમાં ૩૫ મૈલ પર ઠાસરા તાલુકાનું હાલનું ઉપલેટ અથવા ઉપલેટા લાગે છે. અને આનંદપુર ખેડાથી અગ્નિકોણમાં લગભગ ૨૧ મૈલ પર આનંદ તાલુકાનું હાલનું આનંદ હોલું જોઈએ.

૧ કો. ઈ. ઇ. વો. ૩ પા. ૧૭૧-૧૭૩ ડો. ફીલિટ. ૨ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૮૦ મે ડો. ખુલ્લુરે ખતાવ્યું છે તે પ્રમાણે આખું અને ખરું નામ ધુવલટ છે. ધુવને બદલે ધુ ટુંકું રૂપ ગુજરાતીમાં અત્યારે પણ વપરાય છે. અનાજમાંથી રાજ ભાગ વસુલ થાય તેથી ઉપર દેખરેખ રાખવાની તેની કુરજ ગણાય છે. ૩ સ્થળવાચક શબ્દ છે, જેનો અર્થ હળુ નિશ્ચિત થયો નથી. પચિનને, પચની સાથે તેનો સંબંધ સંભવ છે. ૪ આ પણ સ્થળવાચક શબ્દ છે, જેનો અર્થ મુકરર થયો નથી. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૨ મે ધરસેન બીજાનું અલીણાનું તામ્રપત્ર છે તેની લીટી ૨૫ મે સ્વેત્કાહારવિષયે લખેલ છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે "આહાર" અને "વિષય"નો અર્થ એક જ હોવો જોઈએ. તે જ અર્થનો બીજો શબ્દ આહરણી ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨ મે ધરસેન બીજાનાં વલ્લીના તામ્રપત્રમાં આપેલ છે અને હસ્તવત્ર આહરણી અને આહાર એ બન્ને પ્રયોગો જોવામાં આવે છે. ૫ અક્ષાંશ ૨૨° ૪૪, ઉ. અને રેખાંશ ૭૨° ૪૪, પૂ.

અક્ષરાન્તરં

પત્રં પહેલું

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ શ્રીમદાનંદપુરસમ[૧]વાસિત જયસ્કન્ધાવારે પ્રસભપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્ર-
કાણામતુલબલસંપન્નમણ્ડલમો[ગ સંસ]ક્ત સંપ્રહાર શતલબ્ધપ્રતાપા-
- ૨ ત્પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોષાર્જિસાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૂતઃ શ્રેણીબલાવાસરાજ્યશ્રિયઃ
પરમમાહેશ્વરઃ શ્રી મટાર્કાદા[દ]વ્યવચ્છિન્નવૈશાન્મા-
- ૩ તાપિતૃચરણારવિંદપ્રણતિપ્રવિવિક્તાશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિલ્હગદ્વિતીયઃ બાહુરેવ
સમદપરગજઘટાસ્ફ[ઓ]ટનપ્રકાશિત[સત્ત્વનિ]કષઃ તત્પ[૨]અ
- ૪ [મા]વપ્રણતારાતિચૂડાર[ત]નપ્રભાસ[િ]સક્તપાદનસ્વરશ્મિસંહતિઃ સકલસ્મૃતિપ્રણી-
તિ[ત]માર્ગઃ સમ્યક્ક્રિયાપાલર્નઃ પ્રજાહૃદયરજ્જના[દ]ન્વર્ત્યરાજશબ્[દ્]ઓ
રૂપકા-
- ૫ ન્તિસ્થૈ[૨]ય્ય ગામ્ભીર્ય બુદ્ધિસંપદ્ધિઃ સ્મરશશ્[આ]ક્ષાદ્રિરાજોદા[દ]ધિ તૃઆ
[ત્રિ]દશગુસ[રુ]ધનેશાનતિશયાનઃ શરણાગતાભયપ્રદાર્નઃ પરતયા ત્રિણવદ્વપા-
સ્ત્તાં[શેષસ્વ]વીર્ય-
- ૬ ફલઃ પ્રાર્થનાધિકાર્થ પ્રદ્[આના]નન્દિત વિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિહૃદય[:]પાદચારીવ
સકલભુવનમણ્ડલાભોગ પ્રમ્[ે]દ[:]પરમ-
- ૭ માહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનઃ[॥]તસ્ય સુતઃ તત્પાદનસ્વ[મયૂઃ]સંતાનવિસૃજ[ત]જાહ-
વીજલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણવિશતસ-
- ૮ હસોપજીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂપલોભાદિ[વા]શ્રૃ[શ્રિ]તઃ સરભા[મ]સમાભિગામિકૈઃ
ગુણૈઃ સહજશક્તિઃ શિક્ષાવિશેષવિસ્માપિતલબ્ધૈ ધનુર્ધરઃ પ્રથમ[ન]
- ૯ રપતિ સમતિસૃષ્ટાનામનુપાલયિતાં ધર્મ[દાયા]નામપિ[પા]કર્ત્તા પ્રજોપઘાટકા-
રિણાં ઉપપ્લવાનાં શમયિતાં શ્રીસરસ્વત્યોરેકાધિવાસસ્ય સહોર્પૈતિ પ-
- ૧૦ ક્ષલક્ષ્મીપરિભોગદક્ષવિક્રમઃ વિક્રમોપમ સમ્પ[૨]ર્ષિવિમલ પાર્થિવ શ્રીઃ પરમ-
માહેશ્વરઃ શ્રીધરસેનઃ[॥]તસ્ય સુતઃ તત્પાદાનુધ્યાતઃ સકલજગદાનાત્યા[ત્ય]દ્વુ-
- ૧૧ તગુણસમુદ્દૈર્ઘ્યગિતસમગ્રદિગ્મણ્ડલઃ સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલાગ્ર ઘ્[ડ]
તિભાસુરાન્સર્પાઠોઘ્[દૂ]ઢ ગુરુમનોરથ મહાભાવ[ર]ઃ સર્વવિદ્યાપારપરમ-
- ૧૨ ભાગાધિગમવિમલમતિરપિ સર્વતઃ સુભાષિતલવેનાપિ સ્વોર્પૈદનીય પરિતોષઃ સમ-
ગ્રલોકાગાધગાંભીર્યહૃદયોપિ સવ્ય[ચ્]રિતાતિશયસુવ્યક્તપરમ-

૧ મૂળ પત્રાં ૭૫૨થી. ૨ વાંચો સ્કન્ધાવારાત કોતરનારે પહેલાં ધા ૬૫મી પછી ન્ધા મુધારેલ છે. ૩ વાંચો આનુરાગાનુરક્ત. ૪ વાંચો ભૂત ૫ વાંચો માહેશ્વર ૬ વાંચો દ્વિતીય ૭ વાંચો માર્ગ ૮ વાંચો પાલ્ન ૯ વાંચો પ્રદાન ૧૦ વાંચો અપાસ્ત ૧૧ વાંચો શક્તિ ૧૨ વાંચો વિસ્માપિતસર્વ અથવા વિસ્માપિતાશિલ ૧૩ અહીંઆં આ જ લીટીમાં શમયિતા પછી અતે બીજી જગ્યાએ કાઢક ચિહ્ન છે તે અનુસ્વારના જેવું અગર અર્ધા વિસર્ગ જેવું છે, પછી અનુસ્વારની જગ્યાએ નથી. ૧૪ વાંચો દર્શયિતા ૧૫ વાંચો સંહતારાતિ ૧૬ વાંચો ઓપસંપ્રાપ્ત અથવા સ્ત્રોમ-ક્રમસંપ્રાપ્ત ૧૭ વાંચો સમુદય ૧૮ વાંચો મુલ

- ૧૩ કલ્યાણસ્વભાવઃ સ્વ[િ]લીભૂતકૃતયુગનૃપતિપથવિશોધનાધિગતોદગ્રકીર્તિઃ ધ-
ર્મ્માનુગા[સો]ધા[ા]જ્ઞ[વ]અલતરીકૃતાર્થ સુખ સ[મ્]પદુ[પ]સેવાનિ-
રહૃદ વર્જ્માદિત્યૈ ત્વિ[દ્વિ]તીય નામા
- ૧૪ પા[પ]રમમ્[આ]હ[એ]શ્વરઃ શ્રી[શ્રી]ગી[શી]લાદિત્યૈઃ[॥]તસ્ય સુતઃ
તત્પાદાનુદ્વયાતઃસ્વયવ્[મ્]ઉપેન્દ્રગુરુણેપ[વ]ગુરૈઃ ગુરુનાત્યાદરવતા સમભિલષણી-
યાણામૈપિ રાજલક્ષ્મી[મ્]
- ૧૫ સ્કન્ધાસક્ત[આં] પરમભદ્રાણાં ધુ[ર]ગ્યસ્તદાન્[જ]સ[ં]પાદને
[એ]ક રસતયોદ્વાહર્ન સ્વેદસુખરતિભ્યાં અનાયાસિત [સત્ત્વ] સંપત્તિ [:]
પ્રભાવસા[સ]મ્પદ્ વા [વ] શીકૃત નૃપતિશતશિરો-
- ૧૬ રત્ના [ત્ન]ન્ના[ચ્છા]યોપગૂહ [ઢ] પાદપીઠોપિ પરમાવજ્ઞાંભિમાન સહસાનાં
લિ[ક્ષ]તિમનોવૃત્તિઃ પ્રણતીરોક્તૈ પરિત્યજ્ય પ્રહ્યાતપૌરુષાભિમાનૈરા[ર]-
પ્યા[અ] રાતિભિરનાસા[દિ]-
- ૧૭ તપ્રકૃતયોર્પૈયઃ કૃતનિસ્વ[િ]લભુવનામા[મો]દવિમલગુણસ[ં]હતિઃ પ્રસ-
ભવિષટિતસકલકલિવિલાસ[િ]તગતિર્મત્રૈજનાભિદ્રો[રો]હિભિરાંશૈઃ દો-
ષૈરનામૃ-
- ૧૮ [ઘા]ત્યુજ્જતહૃદય[:] પ્રહ્યાતપૌરુષઃ શાસ્ત્રકોટલૌતિશય્[ઓ]ગુંણ ગુણ-
તિથ વિપક્ષક્ષિતિપતિલક્ષ્મીસ્વયંસ્વૈયં ગ્રાહે [હ]પ્રકાશિતપ્રવિઆ[વી]રપુરુષ-
પ્રયર્મેઃ [સંહ્યા]-
- ૧૯ ધિગમેઃ અ[પ]રમમાહેશ્વરઃ શ્રીશ્વરગ્રહઃ[॥] તસ્ય સુતઃ તત્પાદ[ા]નુ-
ધ્યાતઃ સ[ર]ઘ્વવ[િ]ધાધિગમઃ પંહિતનિસ્વિલવિદ્વજ્જનમનઃ પરિતોષિતોતિ-
ષ[શ]ય[:] સત્[ત્]વ-
- ૨૦ સ[મ્]પત્યાગૈઃ શૌર્યેણ ચ વિગતાનુસ[મ્]ધાનસમાહિતારાતિ પક્ષમનોરથરથા-
ક્ષમંગઃ સમ્યગુપલક્ષિતાનેકશાસ્ત્રકલાલોકચરિતગદ્ધરવિ-

૧ વાંચો નિસ્કૃત ૨ વાંચો ધર્મ્માદિત્ય ૩ વાંચો વિસર્ગ અધુરો છે, માત્ર નીચેના ભાગ કેાતરેરો છે. ૪ વાંચો તસ્યાનુજઃ. ૫ આની પછીની ચોક્કસ તાથિના બીજા દાનની પં. ૧૫-૧૬, ઈ.એ.વો. ૬ પા. ૧૪મે ધ્રુવસેન બીજાનું સં. ૩૧૦ નું દાન અને પાછળનાં દાન જેવાં કે ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૪૯ પંક્તિ ૧૭ અને વો. ૭ પા. ૭૪ પં. ૧૮ ના આધારે. ૫ આ શબ્દ ૨૬ કરો. ૬ વાંચો સમભિલષણીયાં ૭ વાંચો પરમભદ્રશ્વ ૮ વાંચો ઓદ્વહન્ ૯ વાંચો પરાવહ ૧૦ વાંચો રસ્ ૧૧ વાંચો પ્રણતિમેકાં ૧૨ વાંચો પ્રતિક્રિય ૧૩ વાંચો ત્રીચ ૧૪ વાંચો અશેષૈઃ ૧૫ વાંચો કૌશલ ૧૬ શબ્દ ૨૬ કરો. ૧૭ આ બીજા સ્વયં ૨૬ કરો. ૧૮ વાંચો પ્રથમ ૧૯ વિસર્ગ અધુરો છે, ઉપર્યો ભાગ કોતર્યો છે. ૨૦ વાંચો આધિગમવિહિત ૨૧ વાંચો પરિતોષ

- २१ भागोपि परमभद्रप्रा[प्र]कृतिरकृतृ[त्रि]मप्रश्रयोपि विभ[न]यशोभाविभूतनाः
समरशतजयपताकाहरणप्रत्ययोदग्रबाहुदण्डविध्वंसित प्र[तिप]क्ष-
- २२ दर्पोदयः स्वधनु[:] प्रा[प्र]भाव[परि]भूतास्त्रकौशलाभिमान सकलनृपति
मण्ड[ला]भिनन्दितशासना[न]: पर[ममा]हेश्वरः ग्री[श्री]धरसा[से]नः
[॥] तस्यानुजः त[त्]प्[आदानु]-
- २३ द्रव्यातः सञ्चरिन्[आ]तिरु[श]यित सकलपू[र्]ज्वनरपतिः दुस्साधना[ना]-
मपि' प्रसाधयिता विषय[आ]णाम् मू[र्]त्त[इ]म्[आ]निव पुरुषकारः
परिवृद्धगु[णा]नुराग[निर्भ]-
- २४ रचितवृत्ति[भि]: मनुखि स्वा[स्व]यमभ्युपपन्नः प्रकृतिभिरवि[धि]गतकला-
कलाप[:] कान्तितिरस्कृतसलाछनैः कुमुदा[द]नाथ[:] प्राज्यप्रतापस्थगित-
दिग[न्]तराल[:]
- २५ प्रध्वंसितध्वान्तराशिः सततोदितसविता प्रकृतिभ्य[:] पर[म्]प्रत्ययमर्थ्यवन्तम-
तिप[ब]हुतिप्रयोजनानुबन्धमम्[आ]गमपरिभू[पू]र्ण[म्]विदधाम(न):
सन्धिविग्रह-
- २६ समासनिश्चयनिपुण[:] स्थानमनुपदेशं ददन्तं^१ गुणवृद्धिराजदिनितं स[ं]स्क्-
[आ]रसाधूनां राज्यशाला तु[र्]हषतन्त्रयोरुभयोरपि निष्णातः प्रकृ-
- २७ तिविक्रमोपि करुणामृदुहृदयः श्रुतवानप्यि(अ)गर्व [इ]तः कान्तोपि प्रशमि-
[मी]शि[स्थि]रसौह[आ]र्दोमि निरसिता दोषदोषवेतामुदय समुपजन्[इ]-
- २८ तजनानुराग परिवृ[ं]हित भुवनसमर्थितप्रथित बालादित्य[त्य]द्वितीय
नाम[आ]परममाह्वनै ग्री[श्री]धरसर्नः [॥] तस्यसुतः तत्पादरदेले प्रणा-
- २९ मधरणिकषणदि[ज]नितकिणलांछनललाटचन्द्रस[श]कल[:] शिशुभाव एव
श्रवणनिहितमौक्तिकालंकारविभ्रमामलश्रुतविशो[शे]ष[:] प्रदान स-
- ३० लिलक्षालिताग्रहस्तारविन्दः व्यासं इव मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्दविधिः वसु-
[ं]धरायाः रा[का]र्मुरा[का]धनुव्व[ए]द इव सभाविनाशप्रैलक्ष्यकलाप-
[:] प्र-

१ वांथो विभूषणः २ वांथो सलाञ्छन ३ वांथो आनुबन्धम् ४ वांथो स्थानानुरूपमादेशं ददन्तं ५ वांथो
विधानजनित ६ आ ग्रीष्मे दोष २६ इरे ७ वांथो माहेश्वर ८ छ. मे. वे. ९ पा. १५ मे सं. ३१० ना
तेना पीताना दानपत्र पं. ८-१० तेम ७४ त्वा२५४ ग्रीष्मे दोषोने आधारे वांथो ध्रुवसेनः ६ वांथो पादकमल
१० वांथो कन्याया ११ वांथो संभावितशेष

- ૩૧ જનતસમસ્તસામન્તમણ્ડલાપમોનિર્મૃત ચૂડામણનિયમનંશાસનઃ પરમ[માહે]શ્વરઃ
પરમમદ્યારક મહાર[૧]જાધિરાજ પરમ[૨]શ્વર ચક્રવર્તિ શ્રી ૩ધ-
- ૩૨ રસેનઃ [૧] તસ્પિતામહાત્મ શ્રી શિલાદિત્યસ્ય વા[શા]ર્જપાણેરિવાગ્રજન્મનો
ભક્તિવન્ધુરાવયવ[કસ્પિતપ્રણતે]રતિધવલયા તત્પાદારવિન્દ પ્રપ્ત[વૃ]ત્તયા ચર-
ણનસ્વમણિ-
- ૩૩ [રુ]જા મન્દાકિન્યેવ નિત્યા[ત્ય]મમલિતોત્તમાવ[ગ]દેશસ્યાવ[ગ]સ્ત્યસ્ય-
[એ]વ રાજ કચો[ર્ષે]ઃ દ[૧]ક્ષિણ્યમાનતન્વાનસ્ય પ્રબલધવલિન્નો[મ્ના]-
યગ[શ]સાં વલય[૨]ન મ-
- ૩૪ [ણિદત]કકુમા નવયાથરલિતાશેપિઃસ્વરૂપરિવૈમમણ્ડલસ્યપયે[યો]દશ્યામશિશ્વર-
ચૂચુરકચિસમવિન્યસ્તસ્તનંયુગાયાઃ ક્ષિત્ [૨]ઃ પત્ય[ડ]ઃ શ્રી[દેરમ]ટ-
- ૩૫ સ્થાગ્રજઃ ક્ષિતિ [પ]સ[૨]હતેઃ ચરુવિભાગસ્ય ગુ[શુ]ચિર્યગોઙ્ગુકંભૃતઃ
સ્વયંવરામિલાષિનીમિવરાજ્ [ય્] અ શ્રિયમર્પ્યન્યાઃ કૃતપર[િ]ગ્રહ [:
શૌર્યમપ્રતિહ]-
- ૩૬ તપ્રતાપાનમિતંપ્રચંડારિપુમણ્ડલં મણ્ડલાગ્રમપાલંવધુઆનંઃ શરદિ પ્રસમમ્ [આ]
કૃષ્ટ શિલીમુખ પા[વા]નાસનાપાદિતપ્રસાધ[નાનાં]
- ૩૭ પરમુવાં વિધિવદાચરિતકરગ્રહણઃ પૂર્વમ્ [એ]વ વિવિધવર્ન[ણ્]ઓજ્ [જ્]
વલેન મુ[શ્રુ]તાતિશય્ [એ]નો[દ્વા]સિત શ્રવણયુગલઃ પુન[: પુનરુક્તેનેવ
સ્ત્વા]-
- ૩૮ [લ]ઙ્ [ક્]અરેણાલઙ્કૃતમોત્રંપરિસ્ફુરત્કા[ક]ટકવિકટકીટપક્ષરત્નાકિ-
રણમિપચ્છિન્નપ્રદાનસલિલનિવહાનંવસે[કવિલસન્નવશૈવલાં]-
- ૩૯ કુરમૈપૌપ્રપાણિમુદ્રહ[ન્]ધૃત વિશ[૧]લરત્નપ[વ]લયજલધિવેલ[૧]તટાય-
મ[૧]નમુજપરિષ્વક્ત વિષ્વમ્ [મ]રઃ પરમમ[૧] હેશ્વરઃ શ્રીધ્રુવસેનસ્તસ્યાગ્ર-

૧ વાંચો મણ્ડલોત્તમાંગધૃતચૂડામણીયમાન ૨ ધરસેન ૪ થાના પોતાના સં. ૩૨૬ આષાઢ સુ. ૧૦
ના દાનપત્રની પંક્તિ ૩૯ મે નીચે મુજબ પાડ છે. ચક્રવર્તિશ્રીઅજ્ઞકપાદાનુધ્યાતઃ શ્રી. (જ. ઘા. ધે.
શ. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૭૬ અને ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬) તેમ જ તેના તે જ વર્ષના માધ વ. ૫
ના દાનપત્રમાં (જેના બીજા પત્રોના જ તરબુતો પ્રાપ્ય છે.) ઇ. એ. વો. ૧ પા. ૪૫ માં પણ તે જ
પાડ છે. ત્યાર પછીના બધા દાનપત્રોમાં તેમ જ તેના પોતાના ૩૩૦ મા વર્ષના દાનપત્રમાં (ઇ. એ. વો. ૭
પા. ૭૫ પં. ૪૧ અને વો. ૧૫ પા. ૩૪૦ પં. ૪૦) શ્રી અજ્ઞકપાદાનુધ્યાતઃ એ બીજા જેવામાં આવતું નથી.
૩ આની પછીની પેઠીના તરતના દાનપત્ર એટલે કે અરગ્રહ બીજાના ૩૩૭ માં વર્ષના દાનપત્ર (ઇ. એ. વો. ૭
પા. ૪૮) ના આધારે અંગજન્મનો ૪ વાંચો આતન્વાનસ્ય ૫ વાંચો નમસિયામિનીપતેર્વિરચિતાસ્વણપરિવેષ ૬ વાંચો
ચૂચુરકચિસમવિન્યસ્ત ૭ વાંચો ઉપર આપેલી નોટમાં અરગ્રહ બીજાના દાનપત્રની પં. ૩૨ ના આધારે અંગજઃ
૮ વાંચો સંહતેરાનુરાગિણ્યઃ ૯ વાંચો યશોઙ્ગુક ૧૦ વાંચો અપ્રતિહતવ્યાપારમાનમિત ૧૧ વાંચો ફવાલ્મવાનઃ
૧૨ વાંચો શ્રોત્રઃ ૧૩ વાંચો અવિચ્છિન્ન ૧૪ વાંચો નિવહાવશેક ૧૫ વાંચો ફવ

પતરૂં બીજું

- ૪૦ [જો પરં]મ[હીપ]તિસ્પર્દ[ર્શ]દોષનાગ[શ]નધ[િ]ય[ે]વ લક્ષ્મ્યા
સ્વયમતિસ્પષ્ટચેષ્ટમાશ્લિષ્ટાઙ્ગયષ્[ટિરતિરુચિરતરચરિતગરિમપરિકલિતસકલન]
રપ [ત]રિત્તિ-
- ૪૧ પરિકૃષ્ટાનુરાગ[સ]રમસવશીકૃતપ્રણતસમસ્તસામન્તચક્રચૂડામણિમયૂર્વ[સ્વચિત-
ચરણકમલયુગલઃ]પ્રોદામ[ેદર]-દો[ર્દણ્ડ]દલિત દ્વિષદ્વ-
- ૪૨ ર્ગદર્પઃ પ્રસર્પ્પત્પતીયઃ પ્રતાપભોષિતાશેષ શત્રુવ[ં]શઃ પ્રણયિપક્ષાનિ[ક્ષિસલ-
ક્ષ્મીકઃ પ્રેરિતગદોત્ક્ષિ]સમુ[દર્શન ચક્ર]ઃ પરિહૃત-
- ૪૩ [બાલક્રી]ડો અનધઃકૃતદ્વિજાતિરેકવિક્રમપ્રસાધિતધરિત્રીતલોનઙ્ગીકૃત જલશય્ય-
[ેપૂર્વ પુરુષોત્ત]મઃ સાક્ષાદ્ધર્મ ઇવ સમ્યગ્[વ્ય]વસ્થા-
- ૪૪ પિતવર્ણાશ્રમાચારઃ પૂર્વૈરપ્યુર્વિ[વ્વી]પતિભિઃ તૃષ્ણાલવલુબ્ધૈઃ યાન્યપદ્મતા-
[નિ દેવબ્રહ્મ]દ[ે]યા[નિ તે]ષામપ્ય[તિસરલ]મનઃ પ્ર-
- ૪૫ [સ]રમુત્સ[ક્ક]લ[નાનુ]મોદનામ્યાં પરિમુદિત[ત્રિ]ભુવનાભિનાન્દિતોચ્છિતો-
ત્કૃષ્ટધવલધ [ર્મ]ધ્ [વજ]ઃ [પ્રકાશિત નિ]જવંશઃ દ[ે]વદ્વિજગુરુ [ન્-
પ્રતિપૂજ્ય યથાર્હ] મનવરત-
- ૪૬ પ્રવર્તિતમહોદ્રક્ષ[ા]દિદાનવ્યવસનાનુપજાતસંતોષોપાત્તોદારકીર્તિઃ [પરં]પરા
[દન્તુરિત નિ]સ્વ[િ]લદિક્ચક્રવાલઃ[સ્પષ્ટમેવય]થાર્થ[ં]ધર્માદિત્યિ[ત્ય]
- ૪૭ [દ્વિ]તીયનામા પર[મ]માહેશ્વરઃ શ્રીશ્વરગ્રહઃ [॥]તસ્યાગ્રજન્મનઃ કુમુદબળ-
શ્રી[વિકાસિન્યા કલાવતશ્ચન્દ્રિકયેવ કીર્ત્યા ધવલિત સ]કલદિગમણ્ડલ
- ૪૮ લસ્ય સંહિતાગુરુ[વિ]લેપનવિદર્યમલવિન્ધ્ય[શૈ]લવિપુલપયોધરાયાઃ ક્ષિ[તેઃ
પત્યુ]ઃ શ્રીશીલાદિત્યસ્ય સૂનુ[નૈવપ્રાલેયાકિરણ ઇ]વ
- ૪૯ પ્રતિદિનસંવર્દ્ધમાનહૃદયકૈલાચન્દ્ર[ક્ર]વાલઃ [કેસર]ીન્દ્ર[શ]શિશુરિવરાજ-
લક્ષ્મીં સકલૈવન[સ્થલીમિ]વાલંકુર્વાણઃ [શિશ્વ]ણ્ડિકેતન ઇવ રુચિ[મચ્ચૂ-
ડા]મ[ણ્ડનઃ]
- ૫૦ પ્રચણ્ડશક્તિપ્રભાવશ્ચ શરદાગમ ઈર્વ દ્વિશતાં પરમમાહેશ્વરઃ પરમભટ્ટારકમહારાજા-
ધિરાજપરમેશ્વર શ્રીવર્પ્પપાદાનુધ્યાતઃ પરમભટ્ [ટ]ારક [મહારા]-

૧ ન્હાનાભાષ પછી મોટાભાષનું વર્ણન જરા વિચિત્ર છે. પરંતુ અગ્રજો પાઠ ખરબડ પોતાના સં. ૩૩૭ ના દાનપત્ર (ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૭૮)ની પં. ૩૭ મે પણુ છે, તેથી તે શંકાથી પર છે. ત્યાર પછીના દાનપત્રોમાં પણ તે જ પાઠ છે. ૨ વાંચો વ્યવસ્થાનોપજાત અથવા વ્યવસાયોપજાત ૩ વાંચો કીર્તિ ૪ ન્હાના પછી મોટાભાષના વર્ણનનો આ ખીલો દાખલો છે. પણ અગ્રજન્મનઃ ને બદલે અગ્રજઃ લખાયું છે તે બુલ સિવાય તે જ પાઠ નીચેના દાનપત્રોમાં છે, તેથી તે શુદ્ધ છે તે નિઃશંક છે. શીલાદિત્ય ત્રીજાના સં. ૩૫૨ ના દાનપત્રની પંક્તિ ૪૧ મે ત્યાર પછીનાં બધાં દાનપત્રોમાં પણ આંહીની માફક અગ્રજન્મનઃ છે ૫ વાંચો પિણ્ડ ૬આ હૃદય શબ્દ ૨૬ ક્રે. ૭ વાંચો લક્ષ્મીમચલ ૮ આંહી ધર્મ ભાગ મૂકી દેવાયો છે. આખો ભાગ નીચે મુજબ હોવો જોઈએઃ શરદાગમ ઇવ પ્રતાપવાનુલસત્પદ્મઃ સંયુગે વિદલયન્નમ્મો ધરાનિવ પરગજાનુદયતપન બાલાતપ ઇવ સંપ્રામેષુ મુજ્જામભિમુજ્જાનામાયુષિ દ્વિષતાં. ૯ ઇ. એ. વો. ૫. પા. ૨૧૨ અને આર્કે. સ. વે. ઇ. વો. ૩ પા. ૯૯ મે આપેલ શીલાદિત્ય ૪ માનાં

- ૫૧ જાધિરાજપરમેશ્વર: શ્રીશીલાદિત્યદેવસ્તસ્ય સુત: પારમેશ્વર્ય[:] કોપાકૃષ્ટ નિસ્તૃ [સ્ત્રિ] શ પાતવિદલિતારાતિકરિકુમ્ભસ્થલોલ્લસત્પ્ર[સુત મ] હાપ્રતાપાનલ: પ્રા[કાર]-
- ૫૨ [પરિગત] જગન્મણ્ડલલઘ્વસ્થિતિ: વિકટનિજ દોર્ઘ્ણાવલમ્બિના સકલમુવનાભોગ-ભાજામન્થાસ્ફાલનવિધુ[તદુગ્ધસિ]ન્ધુફે[નપિણ્ડપા]ણ્ડુરયશોવિતા[નેન]
- ૫૩ વિહિતાતપત્ર: પરમ[માહે]શ્વર: પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીબપ્પ-પાદાનુધ્યાત: પરમભટ્ટારક મહારા[જાધિ]રાજ પ[રમેશ્વ]ર[શ્રી]શીલાદિત્ય [દેવ:] [॥] [તત્પુત્ર:]
- ૫૪ પ્રતાપાનુરાગપ્રણતસમસ્તસામન્ત ચૂડામારિનલ્લમયૂર્વનિચિત રહ્[જ]હતપાદાર-વિન્દ: પરમ[મા]હેશ્વર: પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી[બપ્પ]પાદા
- ૫૫ નુધ્યાત: પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીશીલાદિત્યદેવ[:] [॥]તસ્યા-ત્મજ: પ્રશમિત રિ(?)પુ(?)વલદર્પ્ય: વિપુલજયમંગલાશ્રય: શ્રીસમાલિં [ગન લાલિ]ત
- ૫૬ વક્ષા[:] સમ્[ડ]પોદનારસિંધવિગ્રહોર્જિતો[દ્]ધુરશક્તિ: સમુદ્ધા[દ્વત વિપ-ક્ષમ્ભૃત્કૃતનિલિલગોમણ્ડલરક્ષ: પુરુષોત્તમ[:] પ્રણતનાભૂત પાર્થિવકિરીટ-
- ૫૭ [મા]ણિક્ય[મ]સ્ટણિતચરણનલ્લમયૂર્વ રંજિતાગર્જો દિગ્વધૂમુલ્લ: પરમમાહેશ્વર: પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીબપ્પપા-
- ૫૮ [દા]નુદ્ધ્યાત: પરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરશ્રીશીલાદિત્યદેવ: પરમમાહે-શ્વર: [॥] તસ્યાત્મજ: પ્રથિતદુસ્સહવીર્ય ચક્રો લક્ષ્મ્યાલય[ે]-
- ૫૯ [નર]ક નાશકૃતપ્રયત્ન: પૃથ્વીસમુદ્ધરણકાર્યકૃતૈકનિષ્ઠ: સંપૂર્ણચન્દ્રકરજિ- [ર]મ્મલજાતકીર્તિ: [॥] જ્ઞાત[ત્ર]ય[ે]મ્[ગ્] ડગમયોજિતૈવ[ર]-પિણ્દ: સંપ[જ]-
- ૬૦ [-]મ(?) સુલ્લ: સુલ્લદ: સદૈવ જ્ઞાનાલય[:] સકલવન્દિતલોકપાલો વિદ્યાધૈરૈરનુગત: પ્રથિત: પ્રિ[પ્ત]થિન્યા[॥] રત્નોજ[જ્]વલોવરતનુ-

—સં. ૩૭૨ ના દાનપત્રની પં. ૪૬ અનુસાર તેમ જ શીલાદિત્ય ૫ જ્ઞાના સં. ૪૦૩નાં બે દાનપત્રો (જ. ખો.ખે. ૨૧. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૩૪૩ અને ઈ. ઇન્ડીયન નં. ૧૫ અને ૧૬)ની પં. ૪૫ અને ૪૬ આધારે તેમ જ આ ભાગનો નીચે તરજુમો આપેલ છે તેની નોટમાં આપેલ સમજુતીને આધારે "બાવ" વાંચો. શીલાદિત્ય ૬ જ્ઞાના સં. ૪૪૧ ના દાનપત્ર (ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦)ની પં. ૫૧ મે આંહીની માફક ખોટો પાઠ લખ્યો છે. શીલાદિત્ય ૩ જ્ઞાના સં. ૩૫૨ ના દાનપત્રની પં. ૫૧ માં (ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૮) પરમમાહેશ્વર: અને શ્રીશીલાદિત્યદેવ: એ બે વચ્ચેનો બાવ અને તેનાં રાજકીય ખીરદને લગતો ભાગ મૂકી દીધો છે.

૧ આની પહેલાં કેટલાક શબ્દો મૂકી દીધા છે. આખો પાઠ નીચે મુજબ છે: તસ્ય સુતો પરપૃથ્વીનિમ્મ-ણિન્યવસાયાસાદિતપારમેશ્વર્ય: ૨ વાંચો ચૂડામણિમયૂલ્લ ૩ વાંચો પ્રણતપ્રમૂત ૪ વાંચો આશેષ ૫ વાંચો પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ ૬ આગલી પંક્તિમાં આવી ગયેલ છે તેથી આ ખીરદ નકામું ફરી લખ્યું છે ૭ છંદ વસંતતિલકા. તેમ જ પછીના ત્રણ શ્લોકોમાં પણ.

- ૬૧ [ગુ]નરત્નરાશિઃ પૈશ્વર્યવિક્રમગુણૈઃ પરમૈરુપેતઃ સત[ત્]વોપકારકરણે સતતં
પ્રવૃત્તઃ સ[૧]ક્ષાજ[૭]નાર્દના[ન]શ્વાર્દિતદુષ્ટદર્પ્યઃ [૥]
- ૬૨ યુદ્ધાઃ સકૃદ્ ગા[ગ]જઘટાઘટનૈકદક્ષઃ પુણ્યાલયો જગતિ ગીતમહાપ્રતાપઃ રાજા-
ધિરાજપરમ[૨]શ્વરવંશજન્મા શ્રીધ્રુમટો જયતિ જા-
- ૬૩ તમહાપ્રમોદાં [૥] [સ ચ]પરમેશ્વરઃ પરમમહારકમહારાજાધિરાજપરામે-
શ્વરૈ શ્રી પ[બ]પ્પ પાપા[દા]નુદ્ધયાતઃ પર[રા]મમહારન(ક)મહારાજા-
- ૬૪ ધિરાજપરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્યદેવઃ સર્વાનેવ સમાજાપયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિત[૨]
યથા મયા મ[૧]તાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃ-
- ૬૫ દ્વયે એહિકામુખ્મિકફલાવાપ્ત્યર્થ શ્રીમદાનન્દપુરવાસ્તવ્યતચ્ચાતુર્વિચસામાન્ય શ[૧]-
ર્કેરાક્ષિસગોશ્ર[ત્ર]વહૃચસબ્રહ્મચારિ
- ૬૬ મટ્ટાશ્વખંડલમિત્રાયે[ય]મટ્ટ વિષ્ણુપુત્રાય બલિચલ્લૈશ્વદેવામિહોત્રક્રતુકૃ[ક્રિ]-
યાદ્યુત્સર્પ્ષણા ત્થે ગ્રી[શ્રી]ત્વેટકાહારે ઉપ્પલહેટ
- ૬૭ પથકે મહિલ[૧]લા [બલીન[૧]મગ્રામઃ સોદ્રઙ્ગ[:] સ[૧]પરિકા[ક]-
રઃ સોત્પદ્યા[ચ]માન વિદ્ધિકઃ સમૂતપા[વા]તપ્રત્યાદોયૈઃ સ્દશાપરાધઃ સ-
- ૬૮ ભોગભાગઃ સધાન્યહિરણ્યાદ[૨]યઃ સર્વરાજકીયાનઃ અહસ્તપ્રક્ષોપશીયૈઃ પૂર્વપ્ર-
દર્ત્તદોપદાયપ્રહ્લદાયવર્જા ભૂઆ(ભૂ)મિચ્છિદ્રન્યાય[૨]ના ચન્[દ્ર]ા[ર]ક્ષા-
- ૬૯ ણ્ણવક્ષિતિપર્વતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયભોગ્ય ઉદય(ક)ાતિસર્ગેણ બ્રહ્મદાય-
ત્વેન પ્રતિપાદિતઃ [૧]યતોમ્ય[સ્ય]ોચિતયા બ્રહ્મદા[યસ્થિ]-
- ૭૦ ત્યા મુંબતઃ કૃષતઃ કર્ષપયતઃ પ્રતિદિશતો વા નકશ્ચિતદ્વચાસેધે વર્ષિતવ્ય[૨]||
આગામિભદ્ર નૃ[નૃ]પતિભિઃ અ-
- ૭૧ સ્મદ્વંશજૈરન્યૈર્વા નિત્યાનિત્યાન્યૈશ્વર્યાણ્યસ્થિર[૨]માનુજ્ય (પ્ય)કં સામાન્યં ચ
ભૂમિર્દાનં ફલં અવગચ્છદ્ધિઃ અયમ-
- ૭૨ સદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ[૥]ઉક્તશ્ચ પે(વે)દ વ્યાસો[સે]નવ્યાસેને[૧]બહુભિ
[રં]વાસુરધૌ ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ
- ૭૩ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલ[૨] [૥]યાનીર્હૈ દત્તાનિ પુરા જ
[ન]રેન્દ્રૈઃ ધનાનિ ધર્મ્યાયતનાકૃઆતાનિ નિર્મ્માર્યવાન્તૈઃ-

૧ વાંચો યુદ્ધે ૨ વાંચો પ્રમોદઃ ૩ વાંચો પરમમાહેશ્વરઃ ૪ વાંચો પરમેશ્વર ૫ વાંચો આર્ત્ય ૬ વાંચો પ્રત્યાયઃ
૭ વાંચો રાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ ૮ વાંચો દેવદાયબ્રહ્મદાયવર્જ ૯ વાંચો વ્વાનિત્યાન્ય ૧૦ વાંચો દાન
૧૧ કોતરનારે પહેલાં ગ્યા કોતરી પછીથી વ્યા સુધાર્યો લાગે છે. ૧૨ હંદ અનુબંધુ પ્ ક્ષેક ૧૩ વાંચો
જ્વસુધા ૧૪ હંદ ઈદ્રવજ્જાની ઉપજાતિ અને ઉપેદ્રવજ્જા ૧૫ વાંચો આયતનીકૃતાનિ ૧૬ વાંચો વાન્ત.

- ૭૪ પ્રતિ[મા]નિ તાનિ કે [કો]નામ [સા]ધુ[:]પ્રતિરાદદીતઃ [॥]
 ષષ્ટિ^૧ વર્વ[ષ]સહસ્રાણિ સ્વ [ર]મ્ગ[^૨]તિષ્ઠતિ ભુ[ભૂ]મિદઃ અ
 [આ]ચ્છેત્તા ચાનુમંત[૧]ચ્છ[ચ]તાન્યેવ નર-
- ૭૫ [કે વ]સેત્ ॥ ભુષ્વાટાવિર્શ્વતે[વો]યાસુ સુર્ણકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણ[૧]
 હયો હિ જાયન્તો[ન્તે]ભૂમિદ[૧]યં હરન્તિ ય [^૩] ॥ દુતકેત્રે મહાપ્રતીહા-
- ૭૬ [ર]....હૈ [૧]ક્ષપટાલિક ત્રરાજકુલૈ શ્રી સિદ્ધસેન[:]શ્રી[શ્રી]શર્વટસુતઃ
 [૧]તવ[થા]તન્નિયુક્ત પ્રતિનર્તક કુલપુત્રાસા[મા]-
- ૭૭ માત્ય ગ[ડ]હેન હેમ્બટપુત્રેણ લિખિતમિતિ ॥ સંવ[ત્]સર શતચતુષ્ટયે સસ-
 ચત્વારિંશદધિકે ઘેષ્ટે શુદ્ધ પચ્ચમ્યાં અક્ક-
- ૭૮ ત[:]ર્સવં ૪૦૦, ૪૦, ૭. શ્રે[જ્યે]ષ્ઠ ગુ[સુ]૧[॥]સ્વહસ્તો મેર્મે[॥]

૧ વાંચો પુનરાદદીત ૨ આ અને એની પછીનો અનુષ્ટુપ્ સ્લોક ૩ વાંચો વિન્ધ્યાટવીષ્વ ૪ વાંચો શુષ્ક ૫ વાંચો દૂતકો ૬ આંહી બે અગર ત્રણ શંકાવાળા અક્ષરો ફાતરેલા છે. ૭ા. શુક્ષ્મ તેને શ્રીવેટ વાંચી વેટહ નામ દર્શાવેલ. ૫ણ માત્ર મહાક્ષપટલિકનોમ જ્ઞેષ્ઠએ. ૭ વાંચો પટલિકરાજકુલ. ત્રનો કાંઈ અર્થ નથી અને તે ક્રમ લખાયો તે સમજાતું નથી. ૮ ઉમેરો શાસનમ્ ૯ વાંચો જ્યેષ્ઠ ૧૦ વાંચો સંવત ૧૧ અસલમાં આ બે શબ્દો નીચે રહી સહિત ૭૦-૭૮ પંક્તિને છેડે બૃદ્ધ પાડેલા વિભાગમાં આપેલ છે.

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! વિખ્યાત આનન્દપુરમાં વિજયી નિવાસસ્થાનથી' — મૈત્રકેની અતુલબળવાળી મહાન સેનાઓ સાથે અનેક યુદ્ધો કરી યશસંપન્ન, શત્રુઓને બળથી નમાવનાર અને પ્રતાપથી વશ કરેલા અને દાન, માન અને સરળતાથી પ્રાપ્ત કરેલા અને અનુરાગથી અનુરકત મૌલ ભૂત શ્રેણિના બળથી રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર પરમમાહેશ્વર શ્રીભદ્રાર્કના અછિન્ન વંશમાં જેણે નિજ માતૃપિતાનાં ચરણકમળને પ્રણામ કરી સર્વ પાપ ધોઈ નાખ્યાં હતાં, જેને બાલપણથી તલવાર ખીજી કર સમાન હતી, જેનું બળ નિજશત્રુઓના સમઠ માતંગોનાં કપોળ ઉપર કરથી પ્રહાર કરી પ્રકાશિત થયું હતું, જેના પદનખની રશ્મિ તેના પ્રતાપથી નમાવેલા શત્રુઓના ચૂડામણિની પ્રભા સાથે ભળતી, જેણે સઠળ સ્મૃતિથી નિર્માણ થયેલા માર્ગનું સારી રીતે પરિપાલન કરી નિજ પ્રજાનાં હૃદય અનુરંજી રાજ શબ્દ સ્પષ્ટ અને ઉચિત કર્યો હતો, જે રૂપ, કાન્તિ, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, બુદ્ધિને સંપદમાં અનુક્રમે સ્મર, ઇન્દુ, અદ્રિરાજ (હિમાલય), સાગર, દેવોના ગુરૂ (બૃહસ્પતિ) અને ધનેશ કરતાં અધિક હતો, જે શરણાગતને અભય દેવામાં પરાયણ હોવાથી નિજ સર્વ પરાક્રમનાં કાર્યોનાં રૂળ તૃણવત લેખતો: જે વિદ્વાનો, મિત્રો અને પ્રણયિજનોનાં હૃદય પ્રાર્થના કરતાં અધિક ધન આપી રંજતો, (અને) જે અખિલ ભૂમંડળનો સાક્ષાત આનન્દ હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ગુહસેન હતો.

(લીટી. ૭) તેનો પુત્ર, જેનાં સર્વ પાપ તેના પિતાના પદનખની રશ્મિના પ્રસારથી બનેલી જાણવી નહીના જળના પ્રવાહથી ધોવાઈ ગયાં હતાં, જેની લક્ષ્મી લક્ષ પ્રણયિ જનોનું પાલન કરતી, જેનું સર્વ આકર્ષક ગુણોએ તેના રૂપની અભિલાષથી આતુરતાથી અવલંબન કર્યું છે, જે સર્વ ધનુર્ધરોને નૈસર્ગિક બળ અને શિક્ષાથી પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાની વિશેષતાથી વિસ્મય પમાડતો, જે પૂર્વેના નૃપોએ કરેલા દાન રક્ષતો, જે નિજપ્રજાનાં દુઃખ હરતો, જે શ્રી અને સરસ્વતીનો એકત્ર નિવાસસ્થાન હતો, જેનો પ્રતાપ નિજ શત્રુગણની લક્ષ્મીના ઉપભોગમાં દક્ષ હતો, (અને) જે નિજ પ્રતાપથી પ્રાપ્ત કરેલી વિમળ રાજ્યશ્રી સંપન્ન છે તે પરમમાહેશ્વર શ્રી ધરસેન (૨) હતો.

(લી. ૧૦) તેનો પુત્ર, અને પાદાનુધ્યાત, જેણે ધર્મપાલનથી પ્રકાશિત અર્થ, સુખ અને સંપદના સેવનથી ધર્માદિત્યનું અપર નામ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેણે સઠળ જગતને આનન્દકારી અતિ અદ્ભુત ગુણોથી સર્વ દિગ્મંડળ વ્યાપી દીધું હતું, જે અનેક યુદ્ધોમાં વિજયની પ્રભાસંપન્ન તલવાર તેજથી પ્રકાશિત કાંધ ઉપર મહા મંનોરથોનો ભાર ધારતો, જેની મતિ સર્વ વિદ્યાના વિભાગોમાં પારંગત હોવાથી શુદ્ધ હોવા છતાં કિંચિત સુભાષિતથી સહેલાઈથી તુષ્ટ થતી, જેના હૃદયનું ગાંભીર્ય જનોથી અગાધ હતું છતાં અનેક સુકૃત્યોથી સ્પષ્ટ થતા પરમ કલ્યાણ સ્વભાવવાળો હતો, અને જેણે કૃતયુગના નૃપોના (સદાચારનો) પૂરાઈ ગયેલો પંથ શુદ્ધ કરી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય (૧) હતો.

(લી. ૧૪) તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, તે (ઇન્દ્ર) ઉપેન્દ્રનો વડીલ બન્ધુ હોય તેમ તેના વડીલ બન્ધુથી અભિલાષિત રાજ્યશ્રી કાંધ ઉપર ધારતો; તેના આદેશો પૂર્ણ કરવાના એક જ આશયથી અને સર્વાત્તમ વૃષભની પેઠે જ્યારે ધુરી ધારતો ત્યારે શ્રમ કે આનન્દના ઉપભોગથી ક્ષીણ ન થાય તેવીસંપદ સંપન્ન; જેનું પાદપીઠ તેના પ્રતાપથી વશ થયેલા અનેક નૃપોના ચૂડામણિની પ્રભાથી પ્રકાશિત હતું છતાં અન્ય જનો તરફ તિરસ્કારને લઈને ઉદ્ભવેલી ઉગ્રતાથી મુક્ત સ્વભાવવાળો હતો, જેના શત્રુઓને પુરૂષાર્થ અને અભિમાન માટે વિખ્યાત હતા છતાં નમન સિવાય અન્ય માર્ગ ન હતો, જેના વિશુદ્ધ ગુણોનો સંચય સકલ જગતને આનન્દ આપતો, જેણે કલિયુગના સર્વ માર્ગનો બળથી નાશ કર્યો હતો, જેનું અતિ ઉમદા હૃદય ઉતરતી પદવીના માણસો

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૬૪ માં શ્રીશીલાદિત્ય ૭ મો બધા લોકોને હુકમ કરે છે તેની સાથે છે. ૨ ઇન્દ્રનો નાનો ભાઈ ઉપેન્દ્ર તે વિષ્ણુ છે. કૃષ્ણને ઇન્દ્રની લડાઈ અને કૃષ્ણની જિતનો આમાં ઉલ્લેખ છે. (વિષ્ણુપુરાણ વિ. ૫. મ. ૩૦) ઉપરના કિરસા ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે શીલાદિત્ય ૧ લાને અને ખરચદ ૧ લાને ૭૬૭ કલેશ થયો હશે અને તેમાં શીલાદિત્યે પોતાના નાના ભાઈના લાભમાં જતું કર્યું હોય.

ઉપર મોટાઈ ભોગવવાના દોષ વિનાનું હતું, જે પુરૂષાર્થ માટે વિખ્યાત હતો, જે શ્રુતિના પરમ જ્ઞાન-સંપન્ન હતો, (અને) જે એકત્ર થએલાં શત્રુનૃપોની લક્ષ્મીથી સહસા સ્વયંવર તરીકે ગ્રહણ થવાથી વીર પુરૂષોમાં પ્રથમ પદની પ્રાપ્તિ સ્પષ્ટ કરતો હતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રી ખરબહ (૧) હતો.

(લી. ૧૬) તેનો પુત્ર અને પાદાનુધ્યાત જે સર્વ શાસ્ત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી સર્વ વિદ્વાનોના મનમાં પરમ આનન્દ ઉપજાવતો, જેણે સત્ત્વ, સંપદ અને દ્વાનથી અને શૌર્યથી તેના બળના વિચારોમાં અતિનિમગ્ન થએલા હોવાથી તેના સામે એકત્રપણે થવાની શક્તિ ગુમાવી દીધી હતી તેમના મનોરથની ધરી ભગ્ન કરી નાંખી, જે શાસ્ત્ર, કલા, અને લોકચરિતના અનેક વિભાગથી પૂર્ણ જાણીતો હતો છતાં પરમભદ્ર પ્રકૃતિવાળો હતો, જે નૈસર્ગિક સ્નેહાળ હતો છતાં વિનયથી અતિ આભૂષિત હતો, જે સેંકડો યુદ્ધોમાં વિજય ધ્વજ લેવા નિજ દણ્ડ સમાન કર ઉંચો કરતો તેનાથી તેના શત્રુઓનો મદ હણતો, અને જેની શસ્ત્ર કળાનો મદ તેના ધનુષના પ્રભાવ વડે વશ થયો હતો તેવા સકળ નૃપમંડળથી જેના આદેશોનું અભિનન્દન થતું તે પરમ માહેશ્વર શ્રીધરસેન (૩) હતો.

(લી. ૨૨) તેનો અનુજ અને પાદાનુધ્યાત, જે તેના ઉદયથી ઉત્પન્ન થએલા જનોના અનુ-રાગથી અખિલ ભુવન ભરાઈ ગયું હતું તેથી યોગ્ય અર્થવાળા ખાલાદિત્યના અપર નામથી વિખ્યાત હતો, જે સર્વ નૃપોથી સુચરિતમાં અધિક હતો, જે દુર્લભ અર્થની સાધના કરતો હતો, જે સાક્ષાત્ પુરૂષાર્થ હતો, જેનું તેના સદ્ગુણો માટે અતિ પ્રેમવાળી પ્રજાથી મનુ સમાન અવલંબન થતું, જેણે સર્વ વિદ્યા અને શાસ્ત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હતી, જે કાન્તિમાં કલંકવાળા ધન્દુને શરમાવતો હતો, જેણે નિજ અતિ તેજથી (પ્રતાપથી) દ્વિગન્તર ભરી દીધું છે, જેણે તિમિરનો નાશ કર્યો હતો, જે નિત્ય ઉદય પામતા સૂર્યસમાન નિજ પ્રજાનો પરમ વિશ્વાસ તેના કલ્યાણના અનેક અર્થમાં પ્રવૃત્ત રહી પૂર્ણ સિદ્ધ કરતો અને જે સતત વૃદ્ધિથી પરિપૂર્ણ હતો, જે સંધિ-વિગ્રહ અને સમાસના નિશ્ચયમાં નિપુણ હોઈ યોગ્ય સ્થાને આદેશ દેનાર ગુણવૃદ્ધિવિધાનના સંસ્કારમાં વિખ્યાત છે તે રાજ્ય અને શાલાતુરીય^૧ બન્ને તંત્રોમાં નિપુણ હતો, જે નૈસર્ગિક રીતે વિક્રમવાળો હોવા છતાં કડ્ડાથી મૃદુ હૃદયવાળો હતો, જે શાસ્ત્રથી પૂર્ણ જાણીતો હતો છતાં મદ રહિત હતો, જે કાન્તિવાળો હતો છતાં શાન્તિથી ભરેલો હતો, અને જે મિત્રતામાં સ્થિર હતો છતાં દોષવાળા જનોનો ત્યાગ કરતો, તે પરમ માહેશ્વર^૨ શ્રીધ્રુવસેન (૨) હતો.

(લી. ૨૮) તેનો પુત્ર, જેનું ધન્દુકલા સમાન કપાળ તેના પાદપદ્મને પ્રણામ કરતાં ભૂમિ સાથે ઘર્ષણના ચિહ્નવાળું હતું, જેને બાળપણથી જ કર્ણમાં ધારેલા મૌક્રિક અલંકારની સુંદરતા સમાન વિશુદ્ધ અનુરાગ શાસ્ત્ર તરફ હતો, જેની કમળસમાન આંગળીઓ સતત દાનના પ્રવાહથી ભીંજાએલી હતી, જે કન્યાનો કર મૃદુ રીતે (લગ્નમાં) ગ્રહી તેના સુખની વૃદ્ધિ કરતો હોય તેમ હળવા કરો લઈને પૃથ્વીના સુખની વૃદ્ધિ કરતો, જે ધનુવિધાનો સાક્ષાત્ અવતાર હોય તેમ સર્વ લક્ષિત અર્થ સહસા જોઈ લેતો, અને જેના આદેશો તેને નમન કરતા સર્વ સામંતોના શિર પરના ચૂડામણિ સમાન હતા તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભદ્રારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને ચક્રવર્તિ^૩ શ્રીમાન ધરસેન (૪) હતો.

(લી. ૩૨) શ્રી શીલાદિત્ય (૧) જે તેના પિતામહ^૪ (ખરબહ ૧)નો વડિલ બન્ધુ હતો અને જે સારંગપાણિ સાક્ષાત્ હતો તેનો પુત્ર, જે અનુરાગથી અંગ નમાવી પ્રણામ કરતો, જેનું શિષ્ય નિત્ય પાદપદ્મનાં નખના રત્નની રશ્મિના અતિ તેજથી મંદાકિની જેમ વિશુદ્ધ થતું, જે અગત્ય હોય

૧ શાલાતુર ગામમાં જન્મેલો આકરણી પાણિની. સંધિવિગ્રહ વિગેરેના સાદા અર્થ તથા વ્યાકરણી અર્થ ભૂદી ભૂદી રીતે ઘટાવ્યા છે. ૨ ચક્રવર્તિનો અર્થ મોનીયરવીલીયરસે નીચે મુજબ કર્યો છે : જેના રથનાં ચક્ર ગમે ત્યાં વિના-અવરોધે ફરે તેવો રાજા. અથવા બે દરિયા વચ્ચેનો પ્રદેશ (ચક્ર)નો રાજા. વિષ્ણુપુરાણ પુ. ૧ પ્ર. ૧૩ શ્લો. ૪૬ માં ચક્રવર્તિનો અર્થ નીચે મુજબ છે : બધા ચક્રવર્તિના હાથમાં વિષ્ણુના ચક્રનું લાંછન હોય છે. સાધારણ રીતે તેનો અર્થ સર્વ પ્રદેશ ઉપર રાજ કરનાર રાજા એવો થાય છે. ૩ ઉપર બતાવેલા ધરસેન ૪ થાનો પિતામહ.

તેમ સર્વ દિશામાં વિનય દર્શાવતો રાજઋષિ હતો, જેના યશની અતિ પ્રભાવાળી કળા જે સર્વ મંડળને ભૂષિત કરતી તે નભમાં ઇન્દુની કલા બનતી, અને જે ધનશ્યામ વાદળથી સ્તનાથ સમાન શિખરવાળા સહ્ય અને વિન્ધ્ય રૂપે રમ્ય પયોધરવાળી ભૂમિનો પતિ હતો તે શ્રી દેરભટનો પુત્ર જેણે સર્વ નૃપમંડળમાંથી તેઓના યશથી રાજતાં સુંદર વસ્ત્રો જે તે તેને અર્પતી હતી તે (વસ્ત્રો) ધારી તેના વરફના અનુરાગને લઈને સ્વયંવર તરીકે સ્વીકારતી હતી તે રાજ્યશ્રીનો લગ્નમાં સ્વીકાર કર્યો; જે તેના પ્રચંડ શત્રુઓના મંડળને નમાવનાર તલવાર માફક તેના સફળ શૌર્ય ઉપર આધાર રાખતો, જે શરદ ઋતુમાં તેના ધનુષ જેનાં શર બળથી પૂર્ણ ખેંચેલાં હતાં તેનાથી જેની શાન્તિનો નાશ થયો હતો તે શત્રુઓના પ્રદેશમાંથી યોગ્ય રીતે કર લેતો, જેના કર્ણ શાસ્ત્રના વિવિધ વર્ણની ઉજ્જવળ શ્રુતિના અતિશયપણથી અલંકારિત છતાં પુનઃ શ્રુતિની પુનઃ ઉક્તિથી અલંકારિત થતા હોય તેમ રત્નોથી ભૂષિત હતા, અને જે સતત દાન રૂપી જળમાં રમ્ય દેખાતા શૈવલના નવ અંકુર જેમ પ્રકાશતાં કંકણ અને સુંદર જંતુની પાંખોથી અને રત્નોનાં કિરણોથી આવૃત્ત કર ઉંચો કરી રત્ન પ્રવલય ધારણ કરતા હતા તેથી સાગરના વટના કિનારા સમાન ભાસતા કરથી અખિલ ભૂમિને આલિંગન કરતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીધ્રુવસેન (૩) હતો.

(લી. ૩૬) તેનો વડીલ બન્ધુ, જેનું અપર ઉચિત નામ ધર્માદિત્ય બીજો હતું, જેના નાભુક અંગને જાહેર રીતે લક્ષ્મી દેવીએ અન્ય નૃપોના સ્પર્શના કલંક નાશ કરવાના નિશ્ચયથી આલિંગન કર્યું હતું, જે અન્ય સર્વ નૃપો કરતાં પ્રતાપ કાર્યોમાં અધિકતાવાળો હતો, જેનાં પાદપદ્મ તેના વરફના અતિ પ્રેમના બળથી વશ થઈ શિર નમાવતા સર્વ સામંતમંડળના મુગટનાં મણિની રશ્મિથી આભૂષિત બન્યાં હતાં, જે તેના વિશાળ અને વિપુલ કરના દણ્ડથી શત્રુગણનો મદ હણતો, જે દૂર ફેલાતા તેના અતિ ઉગ્ર પ્રતાપથી શત્રુઓના સમસ્ત વંશને બાળતો, જે નિજ સર્વ સંપદ પ્રણયિ જનોને આપતો, જેની પાસે તે ઉપાડતો તે ગદા હતી અને તે ફેંકતો તે ચક્ર હતું, જે બાલકીડાની અવગણના કરતો, જે કદી દિજને તિરસ્કારતો નહીં, જેણે નિજ પ્રતાપથીજ સકળ ભૂમિની પ્રાપ્તિ કરી હતી, જે મૂર્ખ જનોના અંગીકાર કરતો નહીં, જે અપૂર્વ જાતિમાં શ્રેષ્ઠ જનોમાંનો એક હતો; જે સાક્ષાત્ ધર્મ હોય તેમ તેણે વિવિધ જાતિ અને આશ્રમના નિયમો યોગ્ય રીતે કર્યા, જેના ધર્મના ઉચ્ચ અને ઉત્તમ ધ્વેત ધ્વજનું, તેની શુદ્ધ પ્રકૃતિના આનન્દથી સંચય કરતાં અને પછી અદ્ય લોભને લઈને પૂર્વેના નૃપોએ જમ કરેલાં દાનોમાં (ભાવિ ઉપલોગમાં) દેવો અને દિવ્યને અનુમતિ આપી તેથી પ્રસન્ન થયેલાં ત્રિભુવનથી અભિનન્દન થતું, જેણે નિજ વંશને ઉજ્જવળ કર્યો હતો, અને જે દેવો, દિવ્ય અને શુદ્ધોની સેવા કરી દાન દેવાએલા જનની પાત્રતા અનુસાર સતત ઉદ્દગ આદિ અન્ય હક્ક સહિત ઉદાર દાનથી ઉદભવેલા સંતોષથી પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્તમ યશથી સર્વ ભૂમંડળને ભરતો તે પરમ માહેશ્વર શ્રીખરગ્રહ (૨) હતો.

(લી. ૪૭) તેના વડીલ બન્ધુ, શ્રી શીલાદિત્ય (૨) જેણે સર્વ ભૂમિને કુમુદનું સૌંદર્ય ખીલવનાર પૂર્ણ ઇન્દુના પ્રકાશ સમાન નિજ યશથી શ્વેત કરી; (અને) જે ખંડિત અશુર વિલેપનનાં સમાન શ્યામ વિન્ધ્ય પર્વતો રૂપે વિપુલ પયોધર ધારનાર ભૂમિનો સ્વામિ હતો, તેનો જે દિન પ્રતિદિન કળામાં વૃદ્ધિ પામતા નવ ચંદ્રની માફક કળામાં વૃદ્ધિ કરતો, જે પર્વતના વનને આભૂષિત કરતા યુવાન ગિરિરાજ (સિંહ) જેમ રાજ્યશ્રીને આભૂષિત કરતો, જે મયૂર ધ્વજવાળા કાર્તિકેયની માફક શિર પરની રમ્ય શિખાથી આભૂષિત હતો, જે પ્રચંડ શક્તિ અને પ્રભાવવાળો હતો જે (કમળને વિકસાવનાર) શરદના આગમનની માફક (પૂર્ણ યશ અને અતિ ધનથી સંપન્ન) જે હતો, જે કિરણો વડે મેઘ લેદતા ઉદય પામતા બાલ રવિ જેમ શત્રુઓના ગળેને ચુદ્ધમાં લેદતો, ચુદ્ધમાં નિજ શત્રુઓના પ્રાણ હરતો, તે નિજ શ્રીમાન કાકો પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત્ પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્યદેવ (૩) હતો.

(લી. ૫૧) તેનો પુત્ર, જેણે અન્ય ભૂમિની રચના કરી પરમસ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેના મહાન પ્રતાપનો પ્રસાર પામેલો અગ્નિ તેની કેાપથી ખેંચેલી તલવારના પ્રહારથી લેદાવાં ગળેનાં કુમ્ભ ઉપર બળતો હતો, જેણે દિવાલથી આવૃત કરી ભૂમિ પર સ્થિર પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જેનો છત્ર જે નિજ ઠરમાંથી લટકી રહેલો અને જે સઠલ ભૂમંડળને આવૃત કરતો તે મંથન-દણ્ડના મંથનથી થયેલા પયોદધિના શ્વેત શીલુસમાન યશનો બનેલો હતો, જે નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્ય (૪) હતો.

(લી. ૫૩) તેનો પુત્ર, જેનાં પાદપદ્મ તેના પ્રતાપથી ઉદ્ભવેલા પ્રેમને લઈને નમન કરતા સમસ્ત સામંતોના શિર પરનાં ચૂડામણિના કિરણો આવૃત થઈ રંગાવાં હતાં, જે નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો, તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રી શીલાદિત્ય દેવ (૫) હતો.

(લી. ૫૫) તેનો પુત્ર, જેણે નિજ શત્રુઓના બળનો મદ શાન્ત કર્યો હતો, જે મહાન વિજયનું સ્વસ્તિધામ હતો, જેનું વક્ષઃસ્થળ લક્ષ્મીના આલિંગનની ક્રીડા કરતું, જેની અબદ્ધ શક્તિ નૃસિંહ રૂપ ધારનાર વિષ્ણુ ભગવાન કરતાં પણ અધિક હતી, જે શત્રુનૃપોનો નાશ કરી અખિલ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરતો, જે પુરૂષોમાં ઉત્તમ હતો, જે તેને નમન કરતા બળવાન સામંતોના ચૂડામણિથી વિરાજતા નખનાં કિરણોથી દૂર પ્રદેશો રૂપી સર્વ નારીઓનાં મુખ રંગતો, જે તેના શ્રીમાન પિતા પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત હતો તે પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદેવ (૬) હતો.

(લી. ૫૮) તેનો પુત્ર, જે મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરના વંશમાં અવતર્યો છે, અને, મહા સુખસમ્પન્ન છે— જે વિમુખ થવા કઠણ શૌર્યના અતિશયપણા માટે વિખ્યાત છે, જે લક્ષ્મીનો નિવાસ છે, જેણે નરકનો નાશ કરવાનો યત્ન કર્યો છે, જેણે પૃથ્વીને રક્ષવા પરમ નિશ્ચય કર્યો છે, જેનો યશ પૂર્ણેન્દ્રનાં કિરણો સમાન શુદ્ધ છે, જે ત્રણ વેદના જ્ઞાનને લીધે ગુણથી પરિપૂર્ણ છે, જેણે શત્રુશ્રેણીનો વિજય કર્યો છે, જે સુખસમ્પન્ન છે, જે સદા સુખ આપે છે, જે જ્ઞાનનો નિવાસ છે, જે સર્વ લોકથી પ્રશંસિત પૃથ્વીનો રક્ષક છે, જેને વિદ્વાનો સેવે છે, જે પૃથ્વીમાં અતિ દૂર સુધી સ્તુતિ પામ્યો છે, જે રત્નોથી આભૂષિત છે, જેનું અંગ રમ્ય છે, જે સદ્ગુણરૂપી રત્નોનો સાક્ષાત રાશિ (ઢગ) હતો, જે પ્રભુત્વ અને પ્રતાપના ઉત્તમ ગુણસમ્પન્ન હતો, જે નિત્ય પ્રાણીઓના શ્રેયમાં પ્રવૃત્ત હતો, જે સાક્ષાત જનાર્દન (દેવ) હોય તેમ દુષ્ટ જનોનો મદ હણે છે,—જે નિત્ય યુદ્ધમાં ગજશ્રેણીની રચનામાં મહામતિવાળો હતો, જે પુણ્યનું ધામ હતો, અને જેના મહાન પ્રતાપનું અખિલ પૃથ્વીમાં ગાન થતું તે શ્રીમાન ધૂમટ વિજયી છે.

(લી. ૬૩) અને તે, નિજ શ્રીમાન પિતા પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વરનો પાદાનુધ્યાત અને પરમ માહેશ્વર પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીશીલાદિત્યદેવ (૭) સમસ્ત પ્રબળ શાસન કરે છે :—

(લી. ૬૪) “ તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે અને આ લોક તેમ જ પરલોકમાં ફળપ્રાપ્તિ અર્થે ખેટક આહારમાં ઉખલહટ પથકમાં મહિ-લખલી^૧ નામે ગામ, ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, ઉદ્ભવતી વેઠના હક સહિત, ભૂત, વાવ, પ્રત્યાય સહિત, દશ અપરાધના દણ્ડ સહિત ઉપલોગ અને હિસ્સા સહિત, ધાન્ય, સુવર્ણ, અને આદેય સહિત, રાજપુરૂષના હસ્તપ્રદેપણમુક્તા, અને પૂર્વે દેવો અને દિગ્ગેને કરેલાં દાનો વર્જ કરી, મારાથી

પાણીના અતિ અર્ધ સહિત પ્રદ્વદેય અનુસાર, ભૂમિચિદ્રના ન્યાયથી, ચન્દ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર અને પૌત્રોના ઉપભોગ અર્થે—ભટ્ટવિષ્ણુના પુત્ર વિખ્યાત આનન્દપુર શહેરના નિવાસી, તે સ્થાનના ચતુર્વેદી જાતિના, શાર્કરાક્ષિ ગોત્રના, બહુવૃચ સપ્રદ્વચારી, ભટ્ટ આખણ્ડલમિત્રને—ખલિ, ચર, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના યજ્ઞ અને અન્ય વિધિના નિભાવ અર્થે અપાયું છે. ”

(લી. ૬૬) “ આથી આ પુરૂષ જ્યારે પ્રદ્વદેય અનુસાર તેનો ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈ એ પ્રતિબંધ કરવો નહીં.

(લી. ૭૦) આ અમારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ લક્ષ્મી અનિત્ય છે, જીવિત અનિશ્ચિત છે, અને ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને રક્ષનાર બન્નેને) સામાન્ય છે એમ મનમાં રાખી અનુમતિ આપવી અને રક્ષણું જોઈએ.

(લી. ૭૨) અને વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે— “ સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે. (અને હાલ કરેલા દાનને જો તે રક્ષે તો) જેની જે સમયે ભૂમિ તેને તે સમયનું કૃણ છે. પૂર્વના નૃપોએ આપેલાં ધન તે દેવોને આહુતિ કરેલાની શેષ સમાન છે અને ઉલટી કરેલા અન્ન સમાન છે. ખરે ! કયો સુજન તે પુનઃ હરી લેશે ? ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૧૦ હજાર વર્ષ વસે છે, (પણ) તે દાન જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. જે ભૂમિદાન જપ્ત કરે છે તે નિર્જલ વિન્ધ્યાદ્રિના શુષ્ક વૃક્ષોના કેાવરોમાં વસતા કાળા સર્પ જન્મે છે !

(લી. ૭૫) આમાં દ્વતક, શ્રી શાર્વટનો પુત્ર, મહાપ્રતિહાર મહાક્ષપટલિક, રાજવંશી શ્રી સિદ્ધસેન છે. અને આ દાન તેના પ્રતિનિધિ હેમ્બટના પુત્ર, પ્રતિનર્વક, કુલપુત્ર અમાત્ય ગૃહ જેને તે લખવા મોકલ્યો હતો તેનાથી લખાયું છે.

(લી. ૭૭) સંવત્ ચારસો અધિક સુડતાળીશ, જેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમી અથવા સંખ્યામાં સં. ૪૦૦ અને ૪૦ અને ૭, જેષ્ઠ શુ. ૫ આ મારા સ્વહસ્ત છે.

એક વલ્લભી દાનપત્રનું પહેલું પત્ર*

આ પત્ર ૩૦ બરડા સ્થિતિમાં છે. તેની બન્ને બાજુએ તેમ જ નીચેના કાંઠામાં નુકશાન થયું છે. અને વચ્ચેથી તડ પડી છે. તેની કોરવાળીને કાંઠા કર્યા છે. તેનું માપ ૮ $\frac{1}{2}$ " x ૧૧ $\frac{1}{2}$ " છે, અને તેના ઉપર ૧૮ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અક્ષરો બીજા કરતાં જરા મોટા ઠઠના છે અને તે ચોખ્ખા કોતર્યા છે. લેખ વ્યાકરણની ભૂલો વગરનો છે.

આ દાનપત્ર વલ્લભીમાંથી કાઢ્યું છે, અને શીલાદિત્ય ધર્માદિત્યના વર્ણનમાં છેલ્લા ભાગ-માંથી "ધર્માનુપરોષો" શબ્દથી ભાંગી ગયું છે. એટલે આ રાજાનું સંપૂર્ણ વર્ણન આપતાં બીજાં પત્રોમાં જોવાથી આપણે કહી શકીએ કે આ દાનપત્રનું બીજું પત્ર ૩ નીચેનાં વાક્યથી શરૂ થયું જોઈએ.

જ્વલ્લતરીઘ્નતાર્થસુખસંપદુપસેવાનિરૂઢધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વરશ્રીશીલાદિત્ય: ।

આ કદાચ શીલાદિત્ય ૧ દાના એક દાનપત્રનું પહેલું પત્ર ૩ હોય, કારણ કે તે રાજાનાં દાન-પત્રોનાં પહેલાં પત્રોમાં આ પત્રો પ્રમાણે જ અંત છે.

આ દાનપત્રનું માપ, પંક્તિઓ વિગેરે પણ તેના રાજાનાં દાનપત્રોનાં પત્રોમાં પ્રમાણે જ છે. હાખલા તરીકે સંવત્ ૨૮૭ નાં દાનપત્ર મુજબ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં સ્વાસ્તિ વલ્લભીતઃ પ્રસન્નપ્રણતામિત્રાણાં મૈત્રકાણાત્રતુલબલસમ્પન્નમણ્ડલામો-ગસંસંસ્તંપ્રહાર-
- ૨ શતઋષ્યપ્રતાપઃ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જવોપાર્જિતાનુરક્તમૌલભૂતશ્રેણીવલ્લ-ભાપ્તરા-
- ૩ જ્યશ્રીઃ પરમમાહેશ્વરશ્રીભટાર્કાદવ્યવચ્છિન્નરાજવૃક્ષાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દ-પ્રણતિપ્રવિઘૌતાશેષ-
- ૪ કસ્મવશ્ચશૈશ્વત્પ્રમૃતિ સ્વદ્વિતીયબાહુરેવ સમદપરગજધટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વ-નિકષસ્ત્પ્રમા-
- ૫ વપ્રણતારાતિચૂહારત્નપ્રભાસંસંસ્તપાદનસ્વરશ્મિસંહતિસ્સકલસ્મૃતિપ્રણીતમાર્ગસમ્ય-ક્ષરિપાલન-

* જ. બા. પ્રા. રા. એ. સો. વો. ૧ પા. ૪૩ ડી. બી. ૬૨૬૬૨

- ६ प्रजाहृदयरञ्जनान्वर्त्यराजशब्दः रूपकान्तिस्थैर्यगाम्भीर्यबुद्धिसम्पद्धिस्मर-
शशाङ्कादि-
- ७ [राजो]दधिनिदशगुरुधनेशानतिशयानश्शरणागताभयप्रदानपरतया तृणवद-
पास्ताशेष-
- ८ [स्वकार्यफलः] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानानन्दितविद्वत्सुहृत्प्रणयिहृदयः पाद-
चारीव सकलभुवन-
- ९ [मण्डलाभो]गप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पादनखमयूख-
सन्तानविस्तृत-
- १० [जाह्नवीजलौ]धप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमानसम्पदूष-
लोभादिवाश्रित-
- ११ [स्सरभस]मामिगामिकैर्गुणैस्सहजशक्तिशि[क्षाविशेषविस्मा]पिताखिलध-
[चूर्द्धरः प्रथमनरपति-]
- १२ [समतिसृष्टा]नामनुपालयिता धर्मदायानामपाकर्त्ता प्रजोपघातकारिणामुप-
प्लवानां दर्श-
- १३ [यिता श्रीसरस्वत्यो]रेकाधिवासस्य संहतारातिपक्षलक्ष्मीपरि[भोगदक्षविक्र-
मो विक्रमोपसंप्रा-]
- १४ [प्तविमलपार्थिव]श्रीः परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्य सुतस्तत्पादानु-
द्ध्यातस्स-
- १५ [जगदानन्दनात्यद्भु]तगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिग्मण्डलस्समरशतविशद-
[शोभासनाथ-]
- १६ [मण्डलाग्रद्युतिभा]सुरांसपीठो व्यूढगुरुमनोरथमहाभारस्सर्वविद्यापरापर-
[विभागाधि-]
- १७ [गमविमलमतिरपि स]र्वतस्सुभाषितलवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषस्समग्र
[लोकागाध-]
- १८ [गाम्भीर्यहृदयो]पि सुचरितातिशयसुव्यक्तपरमकल्याणस्वभावः [खिली-]
- १९ [भूतकृतयुग]नृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्तिर्धर्मानुपरोधो

એક વલ્લી દાનપત્રનું પહેલું પત્ર*

આ પત્રાની જમણી બાજુનો થોડો ભાગ ભાંગી ગયો છે. તથા ડાબી બાજુએ પણ એક ન્હાનો ઠાપો પડ્યો છે. જેથી અગીયારમી પંક્તિ પછીથી બધી પંક્તિઓની શરૂવાતના થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. તે શિવાય પત્ર સંપૂર્ણ છે. નીચે ઠડીઓ માટેનાં બે કાણાંઓ વચ્ચે ૭૩"નું અંતર છે. પત્રાનું માપ ૮૩"×૧૩"નું છે. અને તેના ઉપર ૨૦ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અક્ષરો જરા અસ્પષ્ટ થઈ ગયા હોવાથી બહુ મુશ્કેલીથી વાંચી શકાય છે.

ધરસેન ૩ જાના વર્ણનની શરૂવાતમાં લેખ ભાંગી ગયો છે. આ વર્ણન ઠઠાચ વિગતાવસ્થા-નમાહિતારાત્તિપક્ષ એ શબ્દોથી પુરું થતું હશે. તે પછી બીજા પત્રાની શરૂવાત “મનોરથાલ્લભંગ” સમ્યગુપલક્ષિતાનેક” જેવા કંઈક શબ્દોથી થવી જોઈએ.

ધ્રુવસેન ૨ જાનાં પહેલાં પત્રાંઓ સાધારણ રીતે જે પ્રમાણે પૂરાં થાય છે તેમ આ પત્ર પૂરું થાય છે.

અક્ષરાંતર

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ સ્કન્ધાવારાત્ વાસકાત્ પ્રસમપ્રણતામિત્રાણાં
મૈત્રકાણામતુલ્યલસંપન્નમણ્ડલાભોગસંસક્તપ્રહારશતલબ્ધપ્રતાપ-
- ૨ પ્રતાપોપનતદાનમાનાર્જ્જવોપાર્જિતાનુરાગાદનુરક્તમૌલભૃતશ્રેણીબલાવાસરાજ્યશ્રિયઃ
પરમમાહેશ્વરશ્રીભટાર્કાદિવ્યવચ્છિન્નરાજવ-
- ૩ હ્શાન્માતાપિતૃચરણારવિન્દપ્રણતિપ્રવિધૌતાંશેષકલ્મષઃ શૈશવાત્પ્રભૃતિ સ્વદ્વિ-
તીયબાહુરેવ સમદપરગજઘટાસ્ફોટનપ્રકાશિતસત્ત્વનિક-
- ૪ શસ્ત્રભાવપ્રણતારાતિચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનસ્વરશ્મિસંહતિઃ સકલસ્મૃતિ-
પ્રણીતમાર્ગસમ્યક્પરિપાલનપ્રજાહૃદયરજ્જનાન્વર્થ-
- ૫ રાજશબ્દઃ રૂપકાન્તિસ્થૈર્યધૈર્યગામ્ધીર્યશુદ્ધિસમ્પદ્ધિઃ સ્મરશશાન્કાદિરાજોદધિ-
ત્રિદશગુરુધનેશાનતિશયાનઃ શરણાગતાભયપ્રદાનપરત-
- ૬ યા તૃણવદપાસ્તાશેષસ્વકાર્યફલં પ્રાર્થનાધિકાર્થપ્રદાનાનન્દિતવિદ્વત્સુહૃત્પ્રણયિ-
હૃદયઃ પાદચારીવ સકલભુવનમણ્ડલાભોગ-
- ૭ પ્રમોદઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીગુહસેનસ્તસ્ય સુતસ્તત્પાદનસ્વમયૂસ્વસંતાનવિસૃતજાહ્વી-
મલૌઘપ્રક્ષાલિતાશેષકલ્મષઃ પ્રણયિશતસ-
- ૮ હસોપજીવ્યમાનસમ્પદ્ભૂપલોભાદિવાશ્રિતઃ સરભસમાભિગામિકૈર્ગુણૈસ્સહજશક્તિશિ-
ક્ષાવિશેષવિસ્માપિતાશ્વિલઘનુર્દરઃ પ્રથમનરપ-

* જ. ખા. રા. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૪-૪૫ ડી. બી. દિ. ૨૬૯૨

૧ વાંચો નંશા. ૨ વાંચો નિકષ. ૩ વાંચો ફલ્લઃ.

- ९ तिसमतिस्मृष्टानामनुपालयिता धर्मदायानामपाकर्ता प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरेकाधिवासस्य संहतारातिपक्ष—
- १० लक्ष्मीपरिभोगदक्षविक्रमो विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीश्वर-
सेनस्तस्य सुतस्तत्पादानुद्धयातः सकलजगदानन्द—
- ११ [ना]त्यद्भुतगुणसमुदयस्थगितसमग्रदिङ्मंडलः समरशतविजयशोभासनाथमण्डला-
मञ्जुतिभासुरतरान्सै पीठोदूढगुरुमनोर [थ-]
- १२ [म]हाभारः सर्वविद्यापरापरविभागाधिगमविमलमतिरपि सर्वतः सुभाषितलवे-
नापि सुखोपपादनीयपरितोषः समग्रलोक[गाध-]
- १३ [गा]म्भीर्यहृदयोपि सुचरितातिशयमुन्यक्तपरमकल्याणस्वभावः खिलीभूतकृत-
युगनृपतिपथविशोधनाधिगतो[दग्रकीर्तिः]
- १४ [घ]र्मानुपरोधोज्ज्वलतरीकृतार्थसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्मादित्यनामा परम-
माहेश्वरः श्रीशीलादित्यः तस्या[नुजस्तत्पादानु-]
- १५ [द्दया]तः स्वयमुपेन्द्रगुरुणेव गुरुणात्यादरवता समभिलषणीयामपि राजलक्ष्मीं
स्कन्धासक्तां परमभद्र इव [धुर्यस्तदाज्ञासम्पादनैक-]
- १६ [क]रसतयेवोद्बहन्वेदसुखरतिभ्यामनायासितसत्त्वसम्पत्तिः प्रणतिमेकां परित्य-
ज्य प्रख्यातपौरुषाभिमानैरप्यरातिभिरनासादित—
- १७ प्रतिक्रियोपायः कृतनिखिलभुवनामोदविमलगुणसंहति^१ 'प्रषभविघटितसकलकलि-
विलसितगतिः नीचजनाधिरोहिभिरशेषै—
- १८ द्वेषैरनामृष्टात्युन्नतहृदयः प्रख्यातपौरुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्षक्षितिपति-
लक्ष्मीस्वयंग्रहप्रकाशितप्र—
- १९ वीरपुरुषप्रथमसंख्याधिगमः परममाहेश्वरः श्रीखरग्रहस्तस्य तनयस्तत्पादानुद्धयातः
सकलविद्याधिगमविहितनिखिल—
- २० विद्वज्जनमनःपरितोषातिशयः सत्त्वसंपदा त्यागौदाय्येण च विगतानुसंधानमाहि-
तारातिपक्ष

એક વલ્લી દાનપત્રનું પહેલું પત્ર

વલ્લીના એક દાનપત્રનું આ પહેલું પત્ર છે. તે દાન, તેમાં લખેલી પંક્તિઓની સંખ્યા તથા તેમાંના મુદ્દા ઉપરથી વલ્લીવંશના કેઈ અંતકાલીન રાજાએ આપ્યું હોય તેમ જણાય છે.

તેમાંનો લેખ ધરસેન ૪ થાનાં વર્ણનથી પૂરો થાય છે. તે બધી બાબતોથી સુરક્ષિત છે, પરંતુ પત્રોની સપાટીમાં ચાર મોટાં તથા કેટલાંક નાનાં ઠાણાં પડેલાં છે. પત્રોનો મોટો ભાગ, ખાસ કરીને જમણી બાજુનો, જડા કાટના થરવડે ઢંકાયેલો છે. અને તે કેઈ પણ રીતે સાફ થઈ શકતો નથી. સુભાગ્યે દરેક પંક્તિની શરૂવાતમાં થોડા અક્ષરો દેખાય છે. પત્રોનું માપ ૧૪૩" x ૧૨૩"નું છે. તેને છોડે ત્રાંખાની ઢીંચો મોટેનાં બે ઠાણાં છે. આ ઢીંચો ખોવાઈ ગઈ છે.

કાટના થર નીચે ઢંકાયેલા અક્ષરો અનુમાનથી આપવાને બદલે પંક્તિની શરૂવાતના જેટલા અક્ષરો વાંચી શકાય છે તે નીચે આપું છું. લેખના બાકીના ભાગ મોટે આવાં બીજાં પહેલાં પત્રોમાં વાંચનારે જોઈ લેવું: દાખલા તરીકે ઉપર પ્રસિદ્ધ કરેલું સં. ૩૫૬ નાં દાનપત્રનું પહેલું પત્ર.

અક્ષરાન્તર

૧ [ઓં સ્વસ્તિ વિજયસ્કન્ધાવારાત્ પુ]લેખક (?) [વાસકાત્] ...					
૨ પનતદાનમાનાર્જ્જવોપાર્જિતાનુરાગા
૩ વિન્દપ્રણાતિપ્રવિઘૌતાશેષ
૪ ચૂડારત્નપ્રભાસંસક્તપાદનસ્વ
૫ સ્થૈર્ય્યૈર્વૈર્ય્યાગમ્ભીર્ય્યબુદ્ધિસંપન્નિઃ
૬ ર્ય્યફલઃ પ્રાર્થનાષિકાર્થપ્રદાનાનન્દિત
૭ પાદનસ્વમયૂસ્વસંતાનવિસ્તૃત
૮ ગુણૈસ્સહજશક્તિશિક્ષાવિશે

९ रिणामुपप्लवानां दर्शयिता
१० ममाहेश्वरः ^१ श्रीधरसेनस्तस्य सुत
११ सनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुर
१२ लवेनापि सुखोपपादनीयपरितोषः
१३ नृपतिपथविशोधनाधिगतोदग्रकीर्ति
१४ 'दित्यस्तस्यानुजस्तत्पादानुद्धयात
१५ संपादनैकरसतयैवोद्वह
१६ परावज्ञाभिमानरसानामालिङ्गितमनोवृत्तिः
१७ नामोदविमलगुणसंहतिः
१८ रुषास्त्रकौशलातिशयगणतिथविपक्ष
१९ तस्य ^२ तनयस्तत्पादानुध्यातः
२० नासमाहितारातिपक्षमनोरथाक्षभङ्गः
२१ विनयशोभाविभूषणः समरशत
२२ भूतास्त्रकौशलाभिमान
२३ सकलपूर्वनरपतिरतिदुस्साधनामपि
२४ रिच स्वयमभ्युपपन्नः प्रकृतिभि
२५ न्सितध्वान्तराशिः सततोदितसविता
२६ विग्रहसमासनिश्चयनिपुणः
२७ रुभयोरपि निष्णातः प्रकृष्टविक्रमोपि
२८ वतामुदयः समयसमुपजनित
२९ 'श्रीधुवसेनस्तस्य सुत
३० एव श्रवणनिहितमौक्तिकालङ्कार
३१ 'मृदुकरग्रहणादमन्दीकृतानन्द

१ धरसेन २ जे. २ आ शिलादित्य १ जे. ३. तेनु अपर नाम धर्मादित्य छे. ३ आ परब्रह्मनु नाम छे, शिलादित्यनो अनिष्ट अंधु. ४ आ धरसेन ३ जे छे. ५ आ धुवसेन २ जे. ६ आ धरसेन ४ थानी प्रशस्तिनो आर्चनो भाग छे,

એક વલ્લભી દાનપત્રના પહેલા

પત્રાંના એક કકડો⁺

વલ્લભીના એક અંતકાલીન રાજના દાનપત્રના એક પહેલા મોટા તામ્રપત્રનો આ ન્હાનો કકડો છે. બધી બાજુએ નુકશાન થયું હોવાથી આમાંથી કંઈ પણ ઉપયોગી હકીકત મળતી નથી. આ કકડો હાલની સ્થિતિ પ્રમાણે સુરક્ષિત છે. અને જ્યાં જ્યાં અક્ષરો સુરક્ષિત છે, ત્યાં ત્યાં સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. ધ્રુવસેન ૨ જના ખાલાદિત્યના વર્ણન પછી પત્ર પૂરું થાય છે.

અક્ષરાન્તર

૧	
૨	
૩	પ્તવિમલપાર્થિવશ્રી: પરમમાહેશ્વરશ્રીધર ^૨					
૪લત્સમરશતવિજયશોભાસનાથમણ્ડલ....					...	
૫	વિમલમતિરપિ સર્વત: સુમાષિતલેવનાપિ સુલ્લો					
૬	પરમકલ્યાણસ્વભાવ: સિલીભૂતકૃતયુગ				
૭રૂઢધર્માદિત્યદ્વિતીયનામા પરમમાહેશ્વર ^૩					

+ જ. બા. પ્રા. રો. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) વો. ૧ પા. ૪૮ ડી. બી. ડિસ્કલેમર.

૧ પેલી બે લીટીઓ વાંચી શકાતી નથી. ૨ આ ધરસેન ૨ જો હોવો જોઈએ. ૩. શિલાદિત્ય ૧ લો.

એક વલ્લભી દાનપત્રના પહેલા પતરાંનો એક કકડો*

વલ્લભી વંશના અંતકાલીન કોઈ રાજાનાં દાનપત્રના પહેલા ભાગના એક મોટા પતરાનો આ કકડો છે. આ કકડો બધી બાબતોએ નુકશાન પામેલો છે. તેમાં અસંખ્ય ન્હાનાં કાણાંઓ છે તે ઉપરાંત તે બહુ જ ખરડ સ્થિતિમાં છે. અક્ષરો મોટા કદના અને સારી રીતે કાતરેલા છે અને જ્યાં જ્યાં રક્ષિત છે ત્યાં મુશ્કેલી વગર વાંચી શકાય છે.

અક્ષરાન્તર

૧	પરિતોષા
૨	શાસ્ત્રકલાલોક
૩	પ્રત્યલોદયવાહુ
૪	કલનૃપતિમણ્ડલાભિનન્દિતશાસનઃ
૫	પતિરતિ દુસ્સાધાનામ્ પ્રસાધયિતા
૬	જઃ પ્રકૃતિભિરધિગતકલાકલાપઃકાન્તિમા
૮	ન્સિતધ્વાન્તરાશિઃ સતતોદિતસવિતા પ્રકૃતિભ્યઃ પરંપ્ર-
૯	સન્ધિવિગ્રહસમાસાનિશ્ચયનિપુણ સ્થાનેનુરૂપમાદેશં
૧૦	રુમયોર[પિ નિ]ષ્ણાતઃ પ્રકૃષ્ટવિક્રમોપિ કરુણામૃદુહદ
૧૧	દોષવતામુદયસમુપજ [નિત] જનતાનુરાગપ
૧૨	દેશ્વરશ્રીધ્રુવસેનસ્તસ્ય [સુતસ્ત]ત્પાદકમલ
૧૩	વિભ્રમમલ

* જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. (નવી આવૃત્તિ) પો. ૧ પા. ૪૬ ડી. બી. દિરકલ્પર.

શ્રી:
ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ગુજરાત
ચાલુક્ય વંશના લેખો

ગુજરાત ચાલુક્ય વંશના લેખો

નં. ૧૦૨

ચાલુક્ય વિજયરાજનાં ખેડાનાં તામ્રપત્રો^૧

ચે. સં. ૩૯૪ વૈ. સુ. ૧૫=ઈ. સ. ૬૪૨

આ તામ્રપત્રો પ્રો. જે. ડાઉસને રા. એ. સો. ના જરનલમાં (ન્યુ. સ્પીરીઝ) વો. ૧ પા. ૨૪૭ મે પ્રસિદ્ધ કર્યા હતાં. તે હાલમાં રા. એ. સો.ની લાઇબ્રેરીમાં છે. ત્યાંથી માગીને અક્ષરાન્તર તથા તરજુમો વિગેરે ફરીથી કરીને પ્રસિદ્ધ કરું છું :

આ પતરાં ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં ખેડામાંથી મળેલાં છે. તેના વાયવ્ય ખૂણાએ વત્રુઆ નદી વહે છે તેના પાણીથી દીવાલ ધોવાઈ જવાથી આ તામ્રપત્રો મળ્યાં હતાં.

પતરાં બે છે અને તેનું માપ ૧૩૫" x ૮૫" છે. તેની કેર તેને સુરક્ષિત રાખવા માટે સ્ક્રેજ વાળેલી છે. બે કડી માટે કાણું છે પણ કડી તેમજ સીલ ઉપલબ્ધ નથી. ભાષા સંસ્કૃત છે. લિપિ શરવાતનાં ચાલુક્ય અને કદમ્બ તામ્રપત્રો ઉપરના જેવી જ છે.

વિજયપુર ગામે મુકામ હતો ત્યાંથી દાન આપવામાં આવેલ છે. ચાલુક્ય વંશના જયસિંહના દીકરા બુદ્ધવર્માના વિજયરાજે આ દાન આપેલું છે.

જંબુસરના અધ્વર્યુ અને બ્રહ્મચારીઓને દાનમાં પરિચય ગામ આપવામાં આવેલ છે. આ જંબુસર ખેડા અને ભરૂચની વચ્ચે ખેડાથી અગ્નિ ખૂણે ૫૦ માઈલ ઉપર અને ભરૂચથી વાયવ્યમાં ૨૫ માઈલ ઉપર આવેલ છે.

પરિચય શોધી શકાયું નથી. દાન ૩૯૪ મા વર્ષમાં વૈશાખ સુદ પૂર્ણિમાને દિવસે આપેલ છે. તિથિ પંક્તિ ૩૨ મે શખદોમાં અને પં. ૩૪ મે અંકમાં આપવામાં આવેલ છે. તેથી ૩૦૦, ૬૦, ૪, ૧૦ અને ૫ એટલા અંકનાં ચિહ્નો પ્રાપ્ત થાય છે. આ ચિહ્નો, ચાર અને પાંચનાં ચિહ્નો સિવાય, ઈ.એ. વો. ૬ પા. ૪૨ મે વલ્લી અને ચાલુક્ય સમયનાં ચિહ્નો ડા. ભગવાનલાલે આપ્યાં છે તેને મળતાં છે.

આ દાનની સાલ કયા સંવતની છે તે બાબતમાં પ્રો. ડાઉસને સંવત્સરનો અર્થ વિક્રમ સંવત્ કરેલ. ત્યારબાદ મી. કે. ટી તિલેંગે તે શક સંવતની સાલ છે એમ પૂરવાર કરેલ (જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૩૪૮). પરંતુ જે ગુર્જર તામ્રપત્રોને આધારે તેણે શક સંવત્ વપરાયો છે એમ માનેલ તે તામ્રપત્રો પણ ચેદી સંવતમાં છે એમ સિદ્ધ થયું છે. તેથી આ સાલ પણ ચેદી સંવતની હોવી જોઈએ અને તે ઈ. સ. ૬૪૨ ની ખરોબર થાય છે.

વિશેષમાં પ્રો. ડાઉસને તેમ જ મી. તિલેંગે ચાલુક્યનું વંશવૃક્ષ ઉપજાવવાનો તેમ જ દક્ષિણના ચાલુક્ય સાથે સંબંધ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરેલ તે ભૂલભરેલો છે, એમ વિસ્તારથી ડા. ફ્લીટે બતાવી આપેલ છે. વંશાવળી સંબંધમાં તેઓએ કરેલા ઘણા ગ્રંથાગ્રહ પછી છેવટ એમ નિર્ણય થાય છે કે વિજયરાજના મૃત્યુ પછી અગર લડાઈમાં હાર અને મરણ પછી ઉત્તરમાં ચાલુક્યની સત્તા પડી ભાંગી અને ગુર્જર અથવા વલ્લી રાજાઓ જ્ઞેરમાં આવ્યા. પુલકેશી ૧ લો તે વંશનો વારસ હોતો અને તે નાઠો ત્યારે તેની સાથેના અનુયાયીની મદદથી રસ્તે ઠહાય પલ્લવ રાજાઓ પાસેથી વાતાપિ પડાવી લઈને ત્યાં નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું. અથવા આ વિજયરાજના તામ્રપત્રને દ્વંષીભાંગનાં તામ્રપત્ર સાથે સરખાવતાં એમ પણ સંભવિત છે કે ચાલુક્યો ગુર્જરના ખંડીયા હતા પણ પુલકેશીએ સ્વતંત્ર થઈને દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ કરી નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આ તામ્રપત્રની પાછળ ક્રેટરીને છેકી નાંખેલ લેખ છે તે સાફ કરીને વાંચી જોતાં બીજી બાજુના પતરામાંની જ હકીકત છે.

૧. ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૨૪૧ ડા. જે. એફ. ફ્લીટ

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ સ્વાસ્તિ વિજયસ્કન્ધાવારાત્ વિજયપુરવાસકાત્ શરદુપગમપ્રસન્નગગનતલવિમલ-
વિપુલે વિવિધપુરુષરત્નગુણ-
- ૨ નિકરાવભાસિતે મહાસત્વાપાશ્રયદુર્લ્ભ્યે ગાંભીર્યવતિ સ્થિત્યનુપાલનપરે મહોદ-
ધાવિવ માનવ્યસગોત્રાણાં હા-
- ૩ રીતિપુત્રાણાં સ્વામિમહાસેનપાદાનુધ્યાતાનાં ચાલુક્યાનામન્વયે વ્યપગતસજલજ-
લધરપટલગગનતલગતશીશીરકર
- ૪ કિરણકુવલ્યતરયશસઃ[યશાઃ]શ્રી જયસિંહરાજઃ[॥]તસ્ય સુતઃ પ્રબલરિપુ-
તિમિરપટલમિદુરઃ સતતમુદયસ્થોનક્તન્દિવ-
- ૫ મગ્યસ્વણિતપ્રતાપો દી[દિ]વાકર ઇવ વલ્લભરણવિક્રાન્ત શ્રી બુદ્ધવર્મરાજઃ
[॥]તસ્ય સૂનુઃ પ્રિ[પૃ]થિવ્યામપ્રતિરથઃ ચતુરુદધિસલિલા-
- ૬ સ્વાદિતયશો[શા]ધનદવરુણેન્દ્રાન્તકસમપ્રભાવઃ સ્વબાહુવલોપાત્તોર્જિતરાજ[જ્ય]
શ્રીઃ પ્રતાપાતિશયોપનતસમપ્રસામન્ત મ-
- ૭ ણ્ડલઃ પરસ્પરાપીઢિતધમ્મા[મ્મા]ર્થકામનિમો[મો]ચિ પ્રણતિમાત્રસુપરિ-
તોષગંભીરોન્નતહૃદયઃ સમ્યક્પ્રજાપાલનાધિગતઃ દીના-
- ૮ ન્ધકૃષ્ણમે[શ]રણાગતવત્સલઃ યથામિલિષિતફલપ્રદો માતાપિતૃપાદાનુધ્યાતઃ
શ્રીવિજયરાજસ્સર્વાનેવે વિષયપતિરાષ્ટ્ર
- ૯ ગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતમસ્માભિર્યથા કાશાકૂલ-
વિષયાન્તરગતઃ સન્ધિયરપૂર્વે[વ્વિ]ળ પરિય-
- ૧૦ ય એષ ગ્રામઃ સોદ્રં[દ્રં]ગઃ સોપરિકરઃ સર્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાતિભેદિકા પરિહીણઃ
ભૂમિછિ[છિ]દ્રન્યાયેનાચાટભટપ્રાવેશ્યઃ જમ્બુસ-
- ૧૧ ર સામાન્યમા[વા]જસનેય કાળવાધર્થ્ય[ર્યુ]સબ્રહ્મચારી[રિ]ણાં માતાપિત્રો-
રાત્મનશ્ચપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે વૈશાસ્વપૂર્ણમાસ્યામુદકાતિ
- ૧૨ સર્મેણ પ્રતિપાદિતઃ[॥]મારદ્વાજસગોત્રાદિત્યરવિઃ[વેઃ]પત્તિકે દે દિન્દ્રસૂરાય
પત્તિકા તાવિસૂરાય દ્વયર્ષપત્તિકા ર્શ્વરસ્યાર્ષ પત્તિકા

- १३ दामाय पत्तिका द्रोणायार्धपत्तिका अत्त[र्त]स्वामिने अर्धपत्तिका मैलायार्ध-
पत्तिका षष्टिदेवायार्धपत्तिका सोमायार्धपत्तिका रामश-
- १४ शर्मणेरधपत्तिका भाय्यायार्धपत्तिका द्रोणधरायार्धपत्तिका धूम्रायणसगोत्रआणुकाय
दिवर्धपत्तिका सूरायार्धपत्तिका ॥ दण्डकीय-
- १५ सगोत्रभट्टेः पत्तिका समुद्राय दिवर्धपत्तिका द्रोणाय पत्तिकात्रयं ताविशर्मणे
पत्तिके द्वे भट्टिनेर्धपत्तिका व[च]त्राय पत्तिका
- १६ द्रोणशर्मणेरधपत्तिका द्वितीयद्रोणशर्मणेरधपत्तिका ॥ काश्यपसगोत्रवप्पस्वामिने
त्रिस्रः पत्तिका दुर्गशर्मणेरधपत्तिका दत्ताया-
- १७ यार्धपत्तिका ॥ कौण्डीन[ण्य]सगोत्र वादाया वर्धपत्तिका शेलाय
पत्तिका द्रोणाय पत्तिका सोमायार्धपत्तिका सेलायार्धपत्तिका
- १८ व[च]त्रशर्मणेरधपत्तिका भायिस्वामिनेर्धपत्तिका माघरसगोत्रविशाखाय पत्तिका
धरायपत्तिका नन्दिने पत्तिका कुमाराय पत्तिका
- १९ रामाय पत्तिका बाश्रस्यार्ध पत्तिका गणायार्धपत्तिका कोट्टुवायार्धपत्तिका भायिव
[भः]ट्टायार्धपत्तिका नर्मणेरधपत्तिका रामशर्मणेरध-
- २० पत्तिका हारितसगोत्रधर्मधराय दिवर्धपत्तिका ॥ वैष्णवसगोत्रभट्टिने पत्तिका गौ-
तमसगोत्र धरायार्धपत्तिका अम्मधरा-
- २१ यार्धपत्तिका सेलायार्धपत्तिका ॥ शाण्डिलसगोत्रदामायार्धपत्तिका लक्ष्मणसगोत्र-
कार्कस्य पत्तिका

पतरुं बीजुं

२२. वत्ससगोत्रगोपादित्याय पत्तिका विशाखायार्धपत्तिका सुरायार्धपत्तिका भायिस्वामि-
नेर्धपत्तिका यक्षशर्मा—
२३. धर्धपत्तिका ताविसूरायपत्तिका कार्कू[कं]स्यार्धपत्तिका ताविशम्म[र्म]णेर्धपत्तिका
शम्मणेर्धपत्तिका कुमारायार्धपत्तिका
२४. मात्रिश्चरायार्धपत्तिका बाटलायार्धपत्तिका[॥]एतेभ्यः सर्वेभ्यः बलिचरुवैश्वदेवा-
ग्निहोत्रादिक्रियोत्सर्पणार्थं आचन्द्रकर्णवक्षि—
२५. तिस्थितिसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यः यत[तो]स्मद्वंश्यैरन्यैर्वागाभिभोगपति-
भिस्सामान्यभूप्रदानफलेप्सुभिः नलवेणुकदलि
२६. सारं संसारमुदधिजलवीची चपलांश्च भोगान् प्रबलपवनाहताश्चत्थपत्रचञ्चलं च
श्रियं कुसुमितशिरीषकुसुमसदृ-
२७. शापायं च यौवनमाकलय्य अयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च योवाञ्छानतिमि
रपटलावृतमतिराच्छिद्य[द्या]दाच्छि—
२८. क्षमानं वानुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैस्संयुक्त[क्तः] स्यात् उक्तं च भगवता
वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिं
२९. मेवसति ... वसेत् विन्ध्याटवीश्वतोयासु
३०. योहिजायन्ते ... बहुभिर्वसुधा
३१. तस्य तदा फलं ॥ उर्वदत्तं द्विजातिभ्यो ... यानीह
३२. दत्तानि ... पुनराददीत ॥ संवत्सरश्च
३३. तत्रये चतुर्नवत्यधिके वैशाख पौर्णमास्यां नन्नवा[चा]सापक दूतकं लिखितं
महासन्धिविग्रहाधिकृतेनखुद्द[ड्ड]स्वा-
३४. मिना ॥ संवत्सर ॥ ३९४ ॥ वैशाख सु १५ ॥ क्षत्रियमातृसिंहेनोत्कीर्णानि ॥

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

સ્વસ્તિ વિજયપુર મુઠામેથી—

હારીતિના વંશનો, માનવ્ય ગોત્રના અને સ્વામી મહાસેનના પાદનું ધ્યાન ધરનારા ચાલુ-
ક્યોના વંશમાં—

જે વંશ મોટા સમુદ્ર જેવો, શરદસમયમાં પ્રસન્ન ગગનતલ જેવો વિમલ, અનેક નરરત્નોના
ગુણોથી દેદીપ્યમાન, મહાસત્વોના આશ્રય રૂપ હોઈને જે દુર્લભ્ય ગાંભીર્યવાન સ્થિતિનું પાલન
કરવામાં તત્પર એવો હતો તેમાં શ્રીજયસિંહ હતો

તેને હીકરો શ્રી બુદ્ધવર્મન હતો.

તેનો હીકરો શ્રી વિજયરાજ દેશના
બધા મહત્તરોને તેમ જ અધિકારીને હુકમ કરે છે કે—

તમને બધાને ત્રિહિત થાઓ કે વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિવસે માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ
માટે કાશાકૂલ પરગણામાં પ્રથમ સન્ધ્યર નામે ઓળખાતું અને હાલનું પરિચય ગામ
દાનમાં આપવામાં આવ્યું છે. તે દાન વાજસનેય શાખાના અને કાણ્વ ગોત્રના જંબુસરના
અધ્વર્યુ અને બ્રહ્મચારીઓને આપવામાં આવેલ છે.

(પં. ૧૩-૨૪) જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓને આપેલ દાનની વિગત આપેલ છે.

બાલ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને બીજી વિધિઓ માટે સૂર્ય, ચન્દ્ર, સમુદ્ર અને પૃથ્વીની
સ્થિતિ પર્યંત ટકે તેવી રીતે દાન આપવામાં આવેલ છે અને હવે પછીના રાજાઓએ તે દાનને
અનુમતિ આપવી અને પાલન કરવું.

ત્યાર બાદ દાનનો લોપ કરવામાં જે પાપ છે તેનો ખ્યાલ આપનારા શ્રદ્ધાકો છે.

આ દાનનો દૂતક નન્નવાસપક હતો અને લેખક બુદ્ધસ્વામી હતો. દાન ૭૯૪ મા વર્ષમાં
વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિવસે આપવામાં આવેલ છે. ક્ષત્રિય માતૃસિંહે કોતર્યું છે.

શ્રયાશ્રય શીલાદિત્યનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો.^૧

ચે. સં. ૪૨૧ માધ. સુ. ૧૩ ઈ. સ. ૬૭૧

વડોદરા સ્ટેટના નવસારી પ્રાંતના મુખ્ય શહેર નવસારી^૨માંથી આ તામ્રપત્રો મળ્યાં હતાં. જ. ઓ. પ્રે. રા. એ. સો. ના. વો. ૧૬ પાને ૧ લે ડો. લગવાનલાલે આ તામ્રપત્રો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. ડો. ફલીટે મોકલેલી પ્રતિકૃતિ ઉપરથી હું ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છું. તેણે તામ્રપત્ર સંબંધી નીચેની નોંધ મોકલી હતી.

“૧૮૮૪ માં શાહીની છાપ બનાવી હતી તેની ઉપરથી મારી દેખરેખની નીચે આ પ્રતિકૃતિઓ બનાવી છે. તે પતરાં મને ડો. લગવાનલાલ પાસેથી માગવાથી મળ્યાં હતાં. તે વખતે લીધેલા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી સીલની પ્રતિકૃતિ કરી છે. તામ્રપત્રો બે છે અને તે ૮^૫”લાંબાં છે. પહોળાઈ છેડા ઉપર ૫” અને વચમાં ૪^૫” છે. કોર કયાંક કયાંક જાડી છે, પણ તે ઘડતર દોષને લીધે છે, નહીં કે રક્ષણને માટે કોરો વાળવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય. પતરાં ઘણદાર છે અને અક્ષરો ઊંડા છે, છતાં બીજી બાજુ દેખાતા નથી. કોતરકામ સાફ છે. કડી ૨^૬” જાડી છે અને વ્યાસ ૧^૩” છે. પતરાં મને મળ્યાં તે પહેલાં કડી કપાઈ ગઈ હતી. સીલને હમ્મેશની માફક કડી સાથે રેવેલી છે; તે ગોળ છે અને તેનો વ્યાસ ૧^૩” છે. તેના ઉપર માત્ર શ્રીઆશ્રય એટલા જ અક્ષર છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૨ પાઉંડ (સ્તલ) છે અને કડી તથા સીલનું પૈ આઉંસ (અઘોળ) મળી કુલ વજન ૨ પા. પૈ આ. થાય છે.”

ચાલુક્યના બીજા લેખોના જેવી જ લિપિ છે. સાલ છેવટે શબ્દમાં તથા અંકમાં લખવામાં આવેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને ઘણો ભાગ ગદ્યમાં છે. પતરાં સારી રીતે કોતરેલાં છે તેમ જ સુરક્ષિત છે, છતાં ગંભીર ભૂલોથી ભરેલાં છે. અક્ષરાન્તર ઉપરથી બેઈ શકાશે કે ઘણા અક્ષરો અને શબ્દો મૂકી દીધેલા છે અને ઘણા ખોટા લખાયા છે. પંક્તિ ૧૫ માં આખો શબ્દ રહી ગયો છે, જે અટકળી શકાતો નથી.

(પં. ૧) લેખ ત્રિજ્યુના વરાહ અવતારની સ્તુતિથી શરૂ થાય છે.

(પં. ૫-૬) ચાલિક્યના વંશમાં પુલકેશી વલ્લભ જનમ્યો હતો.

તેણે પોતાના બાહુબળથી દુશ્મનોના સંઘને હરાવ્યો હતો, તે રામ અને યુધિષ્ઠિર જેવો હતો અને સાચા વિક્રમવાળો હતો.

(પં. ૬) તેનો દીકરો ધરાશ્રય જયસિંહ વર્મા હતો. તેની સત્તા તેના મ્હોટા ભાઈ મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ભટ્ટારક વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય પૃથિવીવલ્લભે વધારી હતી. તે માતૃપિતાનાં તેમ જ પવિત્ર નાગવર્ધનનાં ચરણનું ધ્યાન કરતો હતો. તેણે અતુલ બલથી પલ્લવ વંશનો પરાભવ કર્યો હતો.

(પં. ૧૩) તેનો પુત્ર યુવરાજ શ્રયાશ્રય^૪ શીલાદિત્ય હતો. તેણે શરદના પૂર્ણ ચન્દ્રની કિરણ-માળા જેવી પવિત્ર કીર્તિના ધ્વજ વડે આકાશની બધી દિશાઓ ઉજ્જવળ કરી હતી. તે રાજ-રાજ (કુબેર) જેવો ઉદાર હતો. તે રૂપ અને સૌન્દર્યવાન હોઈને કામદેવ જેવો હતો અને વિદ્યાધરના મુખી (નરવાહન દત્ત) ના જેવો શૂરવીર અને કળાકૌશલ્યવાન હતો.

(પં. ૧૯) નવસારિકામાં રહીને તેણે બ્રાહ્મણ લોગિક્કવામિનને આસદ્દિ ગામ દાનમાં આપ્યું.

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૬ પ્રો. ઈ. હુશ

૨ ઈડીઅન એટલાસ શીટ નં ૨૩ દ. પૂ. (૧૮૮૮) અક્ષાંશ ૨૦°૫૭ રેખાંશ ૭૨°૫૬

૩ ચાલુક્યના આ પાઠકેર માટે જુઓ ડો. ફલીટફીલ ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ક્રીપ્શન પા. ૩૩૬ નોટ ૩ ૪ સાલ ઉપર શીલાદિત્યની સાથેના આશ્રયને સંધિ છદી પાડીને શ્રી આશ્રય એમ લખેલ છે.

દાન લેનાર સામન્ત સ્વામિનનો દીકરો, માત્રીશ્વર(?)નો ભાઈ, કિશ્કસ્વામીનો શિષ્ય અને અધ્વર્યુ હતો. સામન્તસ્વામી આગામી સ્વામીનો દીકરો, અને કાશ્યપ ગોત્રનો હતો અને નવસારિકામાં રહેતો હતો.

દાનમાં આપેલું ગામ બાહિરિકના પેટા વિભાગ કણ્ડવલાહારમાં આવેલું છે.

છેલ્લી બે પંક્તિમાં લખ્યું છે તે મુજબ આ દાન ૪૨૧ મા વર્ષમાં માધ સુ. ૧૩ ને દિવસે ધનંજય કે જે સન્ધિવિગ્રહનો અધિકારી હતો તેણે લખ્યું હતું.

આ દાનપત્રમાં જે રાજઓનાં નામ આવે છે તે પૈકીનાં બે બાદામીના પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય રાજઓનાં છે. એક પુલકેશી વલ્લભ એટલે કે પુલકેશી ૨ જે અને બીજો તેનો દીકરો વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય પૃથિવીવલ્લભ એટલે કે વિક્રમાદિત્ય ૧ લો છે.

વિક્રમાદિત્યને નાગવર્ધનનાં^૧ ચરણનું ધ્યાન કરતો તથા પલ્લવ વંશનો^૨ પરાભવ કરતો વર્ણવ્યો છે. તેનાં મહારાજધિરાજ ઇત્યાદિ બિરુદોથી જયસિંહવર્મા અને શીલાદિત્યથી અધિક દરજ્જાનો પુરવાર થાય છે. જયસિંહવર્મા પુલકેશી ૨ જાના દીકરા વિક્રમાદિત્યનો નાનો ભાઈ હતો. દાનપત્રમાં પણ કહેલું છે કે તેની સત્તા તેના મહોટા ભાઈથી વધેલી હતી. સંભવિત છે કે નવસારીકાવાળા પ્રાંતના સૂબા તરીકે તેના મહોટા ભાઈએ નીમ્યો હોય અને ત્યાં તેનો દીકરો રહેતો હોય અને આ આસદિ ગામ દાનમાં આપ્યું હોય. શ્રયાશ્રય શીલાદિત્યનું બીજું તામ્રપત્ર સુરતમાંથી મળેલું છે અને તેમાં કાર્મણેય, ઓસુમ્ભલા અને અલ્લૂરક એમ ત્રણ ગામડાનાં નામ આવે છે. ડા. બુલ્હરે ઉપલાં બધાં ગામોને નવસારિ, અસ્ટગામ^૪ કામરેજ, ઉમ્ભેલ અને અલુરા^૫ તરીકે શોધ્યાં છે. તે બધાં તાપીની દક્ષિણે લાટ અથવા દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવેલાં છે.

ચાલુક્ય વંશની ગુજરાત શાખાનાં કુલ ચાર તામ્રપત્રો જણાવ્યાં છે :

(અ) શ્રયાશ્રય શીલાદિત્યનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો, વર્ષ ૪૨૧.

(બ) ” ” સુરતનાં તામ્રપત્રો વર્ષ ૪૪૩.

(ક) તેના ભાઈ જયાશ્રય મંગલરાજનાં બલસારનાં અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રો શક સંવત્ ૬૫૩નાં^૬

(ડ) જયાશ્રય મંગલરાજના નાના ભાઈ અવનિજનાશ્રય પુલકેશીરાજનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો સંવત્ ૪૯૦નાં^૭

ઉપરનાં ‘ અ ’ અને ‘ બ ’ અનુસાર જયસિંહવર્મા અને તેનો દીકરો યુવરાજ શીલાદિત્ય વિક્રમાદિત્ય ૧ લા(ઈ. સ. ૬૫૫-૮૦)ના સંવત્ ૪૨૧ માં તેમ જ વિનયાદિત્ય(ઈ. સ. ૬૮૦-૬૬)ના ૪૪૩ મા વર્ષમાં સમકાલીન હતા. આ ૨૪૬-૫૦^૮ ઈ. સ. થી શરૂ થતા ચેદી (કલચુરી) સંવત્ સિવાય બીજો હોવાનો સંભવ નથી. આ પ્રમાણે શરૂ કરીને શીલાદિત્ય નાં બે દાન ઈ. સ. ૬૭૧ અને ૬૯૨^૯ નાં કંદે છે. યુવરાજ શીલાદિત્યના મૃત્યુ પછી જયસિંહવર્મા પછી રાજ કરતા મંગલરાજનાં બલસારનાં તામ્રપત્રો (ક) શક સંવત્ ૬૫૧(ઈ. સ. ૭૩૧-૭૨^{૧૦})નાં છે. ‘ અ ’ અને ‘ બ ’ ની માફક ‘ ડ ’ ની સાલ કલચુરી સંવતની લેવી જોશે. પુલકેશીરાજ જે મંગલરાજનો નાનો ભાઈ હતો તે ઈ. સ. ૭૩૯^{૧૧}માં રાજ કરતો હતો.

અંતમાં એટલું કહેવું જોઈએ કે બાહિરિક વિષય અને પેટા વિભાગ કણ્ડવલાહાર જેમાં આસદિ ગામ આવેલું છે તે બંને શોધી શકાયાં નથી.

(૧) જુઓ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨૩ અને જ. બો. પ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૫ એક શકમંદ તામ્રપત્રમાં નાગવર્ધનનું નામ બે વખત આવે છે. ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨૩ અને ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૫૭. (૨) સરખાવો સાથે ઈડીયન ઈસ્ક્રીપશન્સ વો. ૧ પા. ૧૪૫ અને ડીને. કેને. ડીસ્ટ્રી: પા. ૩૬૨. (૩) વીએના ઓરીએન્ટલ કોંગ્રેસ આર્ચેન સેકશન પા. ૨૧૧. (૪) ડો. ફ્લીટ મ્હને ખબર આપે છે કે નવસારીથી અગિનબુલો સાવ માર્ગેલ ઉપર આ ગામ છે અને હવે છે કે મુબઈ પોસ્ટલ ડાયરેક્ટરીમાં તેની જોડણી અષ્ટગામ કરી છે; જેથી અષ્ટગામનો ધ્વનિ થાય છે, નહીં કે આસદિ ગામ. (૫) ઈ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૯૮ (૬) જ. બો. પ્રે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૫ (૭) ઉપરની નોંઠ પં. ૩ જુઓ. (૮) જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૭. વિએના ઓરીએન્ટલ કોંગ્રેસ આર્ચેન સેકશન પા. ૨૧૬, ડો. બાલ્ડાઈઝની અર્લી હીકટરી ઓફ ધી ડાકન બીજી આવૃત્તિ પા. ૫૫. (૯) ડીનેસ્ટીઝ કેનેરી ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૬૪ નં. ૩ અને પા. ૩૭૦ નં. ૬. (૧૦) તે જ પુસ્તક પા. ૩૭૪ નં. ૧૧ (૧૧) તે જ પુસ્તક પા. ૩૭૬ પા. ૬

અક્ષરાન્તર^૧

પતરું પહેલું

- ૧ ઓ^૨ સ્વસ્તિ[॥]જયત્યાવિષ્કૃતં વિષ્ણોર્વારાહં ક્ષોભિતાર્ણ[વ]મ્[૧]દક્ષિ-
ણોન્નતદ[મ્]દ્વાપ્રવિ-
- ૨ શા(શ્રા)ન્તભુવન[મ્]વપુઃ[॥]શ્રીમતાં સકલભુવનસંસ્તૂય[માન]માનવ્યસ-
ગોત્રાણાં
- ૩ હારીતીપુત્રાણાં સપ્તલોકમાતૃભિસ્સપ્તમાતૃભિ[રભિ]વર્દ્ધિતાસ[નાં]કાર્ત્તિકેય પ-
- ૪ રિરક્ષણપ્રાપ્તકલ્યાણપરમ્પરાણાં ભગવંન્નારાય[ણ]પ્રસાદસમાસાદિતવરાહર્લ-
- ૫ બ્હનિક્ષણે રક્ષણે વશેકૃતાશેષમહીભૃતાં ચલિક્યાનામાન્વયે^૩ નિજભુજબલપરાજિતા
- ૬ સ્વિલરિપુમહિપાલસમેતિવિરામયુધિષ્ઠોપમાનૈ[:] સત્યવિક્રમ[:] શ્રીપુલકેશિવલ્લભઃ
[૧]તસ્ય-
- ૭ પુત્રઃ પરમમાહેશ્વરમાતાપિતૃશ્રીનાગવર્દ્ધનપાદાનુધ્યાતશ્રીવિક્રમાદિત્યસત્ય[૧]
- ૮ શ્રય પૃથિવીવલ્લભમહારાજાધિરાજપરમમાહેશ્વરભદ્ધાર[ક્]પ્ન[ણ]^૪ અનિવા-
રિત પૌરુષા
- ૯ કૃતર્પણવાન્વયેન જ્યાયસા આત્રા સમ[મિ]વર્દ્ધિતવિભૂતિર્દ્ધારાશ્રયેશ્રીજયસિંહ-
- ૧૦ વર્મ્મ[૧] તસ્ય પુત્રઃ શરદમલસકલશશધરમરીચિમાલાવિતાનવિશુદ્ધકીર્તિપતાકા

(૧) ડો. ફલીટની શાહીની છાપ ઉપરથી. (૨) ચિહ્ન રૂપે છે. (૩) અનુસ્વાર ૨૬ કરો. (૪) વાંચો
લાબ્ધનેક્ષણક્ષણવશીકૃત (૫) વાંચો મન્વયે (૬) વાંચો કદાય સમિતિરામયુધિષ્ઠિરાપમાનઃ (૭) વાંચો પરમેશ્વર-
ભદ્ધારકેણાનિવારિત (૮) વાંચો ક્રાન્ત (૯) વાંચો દ્વાશ્રય અને જુઓ ડો. ફલીટના ડીસે. કેન. ડીસ્ટી-
પા. ૩૬૪ નોટ. ૪.

११ विभासितलमन्तदिगन्तराहः [लः] प्रदाता रो [रा] जराज [इ] व रु [प] कौवण्यसौ-

१२ भाग्यसम्पन्नम्कामदेव सकलकलाप्रवि [वी] णः पौरुषवान्विद्याधरचक्र

१३ वर्त्ति [ी] व श्रयाश्रयश्रीशीलादित्ययुवराज [जो] नवसारिकामधिवसत् [सन्]
नवसारि-

१४ का व [१] स्तव्यकाश्यपसगोत्रागामिस्वामिनः पुत्रः स्वा [सा] मन्तस्वामी ।
तस्यपुत्रा-

१५ य । मात्रिस्वविरे [:] तस्यानुज भ्रात्रा [त्रे] किक्स्वामिने भोगिक्स्वामिने
अध्वर्यु [स] ब्रह्मचारि-

१६ णे बाहिरिकाविषयान्तरर्गतकण्हवल्लहारविषये आसट्टिग्रामं सोदङ्गं सप-

१७ परिकरं उदकोत्सर्गपूर्वं मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये दत्तवान्

१८ वाताहा [ह] तदीपशिखाचञ्चलं लक्ष्मी [क्ष्मी] मनुस्मृत्य सर्वैरागामिनृपतिभि-
धम्मदायो

१९ नुमन्तव्यः बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजा [ज] मि [:] सगरादिभि [:] यस्य यस्य यदाभू

२० मि [स्] तस्य तस्य तदा फलं माख [घ] शुद्ध त्रयोदश्यां लिखितमिदं सन्धिवि-
ग्रहकं श्री धनंजयेन

२१ संवत्सरशतचतुष्टये " एकविंशत्याधिके ४००, २०, १' ओं."

(૧) વાંચો સમસ્ત. (૨) સુરતનાં તાત્રપત્રની પંક્તિ ૧૫ સાથે સરખાવો. વીએના ઓરીયેન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ આર્ચન સેકશન પા. ૨૨૬ (૩) ઇવ આંહી વખતે ઉમેરવો પડશે. (૪) વાંચો માતૃસ્થ-વિરઃ અથવા માત્રિશ્વરઃ પાછલા પાઠ માટે જુઓ પં. ૨૦ સુરતનાં તાત્રપત્રોમાં. (૫) કદાચ શિષ્યાય શબ્દ ઉમેરવો પડશે. (૬) આંહી પં. ૧૬ માં વિષયે અને પં. ૧૭ પરિકરં એમાં સંધિ કરેલ નથી. (૭) બાહિરિકા ના પહેલો અક્ષર બલ (પં. ૫) બ્રહ્મ (પં. ૧૫) અને બહુ (પં. ૧૯) માનાં વ ને બહુજ મળતો આવે છે. ડો. ભગવાનલાલે થાહરિક વાંચેલ છે. (૮) ડો. ભગવાનજીનાં આને કણ્ઠવલાહાર વાંચે છે, પણ હ બહુ જ સ્પષ્ટ છે. ત્રીજો અક્ષર વ કે ઘ હોય શકે. (૯) વાંચો નૃપતિરયમસ્મદ્વાયો સરખાવો પં. ૨૯ સુરતતાત્રપત્રોમાંની (૧૦) વાંચો સાંધિવિગ્રહિક (૧૧) વાંચો ચતુષ્ચય એકવિંશત્ય (૧૨) એકને અંક વંચાતો નથી, પણ અબ્દમાં છે, તૃતી તેમ ૨૦ અને સોની વચમાં જગ્યા છે તેથી અટકળી શકાય છે. (૧૩) ચિહ્નરૂપે છે.

કયાશ્રય શીલાદિત્યનાં સુરતનાં તામ્રપત્રો*

ચેદી. સં. ૪૪૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૬૯૨

પાશ્રીત્ય ચાલુક્ય વિનયાદિત્ય સત્યાશ્રય વલ્લભના સમયના ગુજરાત ચાલુક્ય યુવરાજ કયાશ્રય શીલાદિત્યનાં આ તામ્રપત્રો છે.

વંશાવલી—

મહારાજ સત્યાશ્રય પુલકેશિ વલ્લભ-આખા ઉત્તર વિભાગના રાજા હર્ષવર્ધનને તેણે હરાવ્યો હતો.

તેનો પુત્ર મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સત્યાશ્રય વલ્લભ, તેનો પુત્ર મહારાજધિરાજ વિનયાદિત્ય સત્યાશ્રય શ્રીપૃથિવીવલ્લભ.

તેનો ઠાકો ધરાશ્રય જયસિંહવર્મન.

તેનો દીકરો યુવરાજ કયાશ્રય શીલાદિત્ય.

પં. ૨૫ પુણ્યે તિથૌ શ્રાવણપૌર્ણમાસ્યાં

પં. ૩૬ સ્સરશતચતુષ્ટયે ત્રિચંત્વારિંશદધિકે શ્રાવણશુદ્ધપૌર્ણમાસ્યાં સં. ૪૪૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫

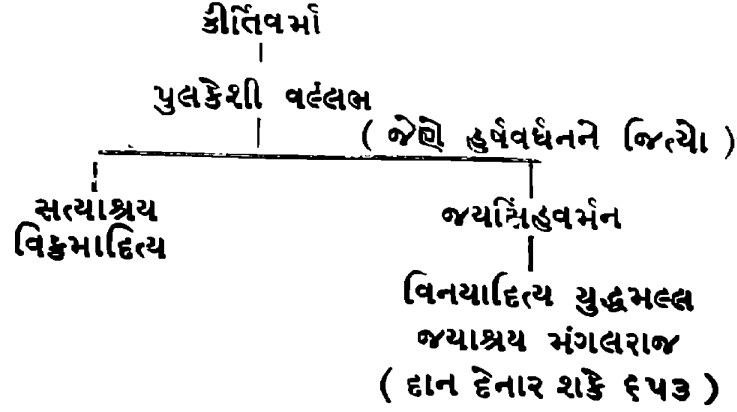
ચે. સંવત્ ૪૪૩ શ્રાવણ સુ. ૧૫(ઇ. સ. ૬૯૨)

દાન—કાર્મણ્ય આહારમાં આવેલું ઓસુમ્ભલા ગામમાંનું ખેતર દાનમાં આપેલું છે. કાર્મ-
ણ્ય તે હાલનું કામલેજ પરગણું, તાપી નદી ઉપર સુરતથી વાયવ્યમાં પંદર માઇલ છેટે છે.

મંગલરાજનાં બલસારનાં તામ્રપત્રો*

શ. સં. ૬૫૩ (૭૩૧ ઇ. સ.)

શ્યાશ્રય શીલાદિત્યના ચે. સં. ૪૨૧ ના તામ્રપત્રને અંગે જે નોંઠ આપી છે તેમાં આ તામ્રપત્રનો ઉલ્લેખ છે. લગભગ ૧૫ વર્ષ પહેલાં (ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં) ડૉ. લાઉદાજીને માટે ચાલુક્ય તામ્રપત્રની નકલ ડૉ. ભગવાનલાલે ઠરી હતી. તે પતરાં એક પારસી ગૃહસ્થનાં હતાં. તેમાં ચાલુક્યોની વંશાવલિ નીચે મુજબ આપેલી છે.

શ્યાશ્રય શીલાદિત્યના તામ્રપત્રમાં વિક્રમાદિત્ય અને જયસિંહવર્મા તે તેના દીકરા તરીકે લખ્યા છે, તેથી બલસારનાં તામ્રપત્રોનો પુલકેશી વલ્લભ અને નવસારીનાં તામ્રપત્રોનો પુલકેશી વલ્લભ એ બે એક જ જણ હતા.

જયસિંહવર્માના દીકરા મંગલરાજને આ તામ્રપત્રમાં વિનયાદિત્ય, યુદ્ધમલ્લ અને જયાશ્રયનાં બીરૂદો આપેલાં છે.

તે મંગલરાજ દાન આપનાર છે અને દાન મંગલપુરીમાંથી અપાયું છે.

* જ. બા. એ. રા. એ. સો. વા. ૧૬ પા. ૫ ડૉ. ભગવાનલાલ ઈંદ્રજી
૧૪

પુલકેશિ જનાશ્રયનાં નવસારીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો^૧

ચે. સં. ૪૯૦ કાર્તિક સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૭૪૦

આ તામ્રપત્રો સમ્બન્ધી એક લેખ વીએના ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સમાં વંચાયેા હતા અને તેના રીપોર્ટમાં પા. ૨૩૦ મે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. અસલ પત્રો અત્યારે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમમાં છે.

આ દાનપત્રનાં કુલ બે પત્રો છે અને દરેકની એક બાજુએ ૨૫ પંક્તિઓ છે. પત્રો ૧૧૧ ઈંચ લાંબાં અને ૬૧ ઈંચ પહોળાં છે. પહેલા પત્રમાં નીચે અને બીજામાં ઉપર લગભગ ૩૧ ઈંચ છેટે બે કાણાં સીલ તેમ જ કડી માટે છે. પરંતુ સીલ તેમ જ કડી ઉપલબ્ધ નથી. અક્ષરો ભેડે બહુ ઊંડા નથી, પરંતુ કોતરકામ સંભાળપૂર્વક કરેલું છે અને લગભગ બંને પત્રો સુરક્ષિત અને સ્પષ્ટ છે. લિપિ બીજાં ગુર્જર ચાલુક્ય ક્યાશ્રય શીલાદિત્ય વિગેરેનાં તામ્રપત્રોમાંની લિપિને મળતી જ છે અને અક્ષરોનું કદ સરેરાસ $\frac{1}{8}$ ઈંચ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને પ્રાસ્તાવિક ૧ શ્લોક તેમ જ છેવટે શાપાત્મક અમુક શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

મંગળાચરણ તરીકે વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિ પછી વંશાવલી વિભાગ શરૂ થાય છે અને કીર્તિવર્માથી શરૂ કરી પુલકેશિ સુધીના રાજાઓનું ટુંકું ટુંકું વર્ણન છે.

પં. ૬ સત્યાશ્રય શ્રી પૃથિવીવલ્લભ મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી કીર્તિવર્મરાજ તેનો દીકરો

પં. ૧૧ સત્યાશ્રય શ્રી પુલકેશિ વલ્લભ તેનો દીકરો

પં. ૧૪ પ. માહે. પ. ભટ્ટા. સત્યાશ્રય શ્રી વિક્રમાદિત્ય તેનો નાનો ભાઈ

પં. ૧૭ પ મા પ. ભ. ધરાશ્રય શ્રી જયસિંઘવર્મા તેનો દીકરો

પં. ૨૦ પ. મા. પ. ભ. જયાશ્રય શ્રી મંગલરસરાજ તેનો નાનો ભાઈ

પં. ૨૧-૩૫ અવનિ જનાશ્રય શ્રી પુલકેશિરાજ

પં. ૩૬-૩૯ આ જનાશ્રય પુલકેશિ રાજાએ દાન આપેલું છે.

દાન લેનાર વનવાસીમાંથી નીકળી આવેલો, વત્સગોત્રનો તૈત્તિરિક શાખાનો દ્વિવેદી બ્રાહ્મણ [અ] ક્ષત્ર હતા તે ગોવિન્દનો દીકરો હતો.

દાનમાં કાર્મણ્ય આહારમાં પદ્મ ગામ આપેલું છે. તે બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ અગ્નિહોત્ર ધ્યાન કરવા માટે આપેલું છે.

પં. ૪૯ સંવત્ (ચેદી) ૪૯૦ કાર્તિક સુ. ૧૫ ને દિવસે દાન આપેલું છે. લેખક મહાસાન્ધિવિગ્રહિક અને પાંચ મહાશબ્દો પ્રાપ્ત કરેલ સામન્ત બપ્પ હતા અને તેના પિતાનું નામ હરગણ આપેલ છે.

^૧ વી. ઓ. કો. રી. આર્ચન સેક્શન પા. ૨૩૦. પં. ૨૩-૩૫ જેમાં પુલકેશિની સ્તુતિ તથા પરાક્રમે વર્ણવ્યાં છે તે. સુ. ગે. ગુજરાત વો. ૧ પાર્ટ ૧ પા. ૧૦૯ માં પણ આપેલી છે.

अक्षरांतरमांथी अमुक भाग

- ६ ण कमलयुगलस्सत्याश्रयश्रीपृथिवीवल्लभमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीकीर्तिवर्म-
राजस्तस्य
- ७ सतस्तत्पादानुध्यातः
- १० थिवीपतिश्रीहर्षवर्धनपराजयोपलब्धोग्रप्रतापः परममाहेश्वरोपरनामासत्याश्र-
- ११ यः श्रीपुलकेशिवल्लभस्तस्य सुतस्तत्पादानुध्यातो
- १४ ध क्रमागतराज्यश्रीयः परममाहेश्वरः परमभट्टारकस्सत्याश्रयः श्रीविक्रमादित्यराज-
स्तस्या
- १५ नुजः ...
- १७ रममाहेश्वरपरमभट्टारकधराश्रयः श्रीजयसिधवर्मराजस्तस्यसुतस्तत्पादानु-
- २० ... परममाहेश्वरः परमभट्टारकजयाश्रयश्रीमङ्गलस्सराजरतस्यानु
- २१ जस्तत्पादा ...
- २३ ... परममाहेश्वरः परमभट्टारकः

पतरुं बीजुं

- ३५ तायत्रवनिजनाश्रयश्रीपुलकेशिराजस्सर्वानेवात्मीया ...
- ३६ ... समनुदर्शयत्यस्तुवः संविदितं यथा स्माभिमातापि
- ३७ त्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये बलिचरुवैश्वदेवामिक्रियोत्सर्पणार्थं वनवासिविनि-
र्गतवत्स
- ३८ सगोत्रतैत्तिरिकसबद्धचारिणे द्विवेद ब्राह्मण[अ]ब्रदे ब्राह्मणगोविंददिसुनुने-
कार्मणेयाहारविषयान्तर्गत
- ३९ पद्रकग्रामः सौद्रंग ...
- ४० ... धर्मदायत्वेनप्रतिपादितो यतोस्या
- ४८ ... संवत्सर श
- ४९ त ४००, ९० [४९०]कार्तिकशुद्ध १५ लिखितण्हे[मे] तन्महासान्धिवि-
ग्रहिकप्राप्तपञ्चमहाशब्द[सा]मन्तश्रीबप्प
- ५० दि — — — विकृतहरगणसूनुना उनाक्षरमधिकाक्षरंवास — प्रमाणं

નાગવર્ધનનાં નિરપણુમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો

સંવત્ +

આ તામ્રપત્રો જ. બો. બ્ર. રો. એ. સો. વો. ૨ પા. ૪ થે ખાલગંગાધર શાસ્ત્રીએ અને વો. ૧૪ પા. ૧૬ મે પ્રો. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. શિલાછાપ પહેલી જ વાર આંહી પ્રસિદ્ધ થાય છે. માંડે અક્ષરાન્તર મૂળ પતરાંમાંથી કરેલું છે. તે પતરાં નાસિક પરગણાના વિગતપુરી તાલુકામાંના નિરપણુ ગામના નન્સ વલદ કન્સુની માલીકિનાં હતાં. પતરાં બે છે અને દરેક ૮ ૧/૪" x ૫ ૧/૪" માપનાં છે. કેર ચઢાવેલી છે અને લેખ સુરક્ષિત છે. જમણી ખાભુની કડી સાદા ત્રાંખાના તારની છે. તાર ૧/૪" જાડો છે અને કડીના વ્યાસ ૧ ૧/૪" છે. કડીના છેડા રેવ્યા હોય એમ લાગતું નથી. ડાબી ખાભુની કડી અખંડ હતી અને તે ૧/૪" જાડી છે અને તેનો ૧ ૧/૪" વ્યાસ છે. તેના ઉપરની સીલનો વ્યાસ ૧ ૧/૪" છે અને નીચી સપાટી ઉપર ઉપડતા અક્ષરે વચમાં શ્રીજયાશ્રય લખેલું છે અને તેની ઉપર ચન્દ્રની અને નીચે કમળની આકૃતિઓ છે.

પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય જયસિંહવર્માના દીકરા નાગવર્ધન ઉર્ફે ત્રિભુવનાશ્રયનું આ દાનપત્ર છે. સીલ ઉપરના લેખથી અટકળ થાય છે કે જયસિંહવર્માને પણ જયાશ્રયનો ઇલકાબ હતો.

દાનપત્રમાં સાલ આપી નથી.^૧ રુષ્ટમાળ પહેરનાર શિવ કપાલેશ્વરની સ્થાપના માટે ગોપરાષ્ટ્ર પરગણામાં બલેગ્રામ નામનું ગામ દાનમાં આપ્યું છે. મી. જ. એ. બેર્ડનેસે તે ગામ વિગતપુરીથી ખાર માઈલ ઉપર બેલગામ તરાળહા તરીકે ઓળખ્યું છે.

આ તામ્રપત્ર માટે ચાર મુદ્દા શંકાસ્પદ છે. (૧) તે ગુર્જર લિપિમાં છે. (૨) તે કીર્તિવર્માને સત્યાશ્રયનો ઇલકાબ આપે છે. (૩) પુલકેશી ખીજાને ચિત્રકૃષ્ણ ઘોડો હોવાનું વર્ણવે છે. (૪) પુલકેશી ખીજાને પરમમાહેશ્વર વર્ણવે છે. છતાં એકંદર જોતાં મને તેની સત્યતા માટે શંકા નથી. પાશ્ચાત્ય પાટનગર વાતાપીથી એટલું બધું છેટે ઉત્તરમાં અને ગુર્જર ચાલુક્યના સ્થાનથી એટલું બધું નજીક દાન અપાયું છે કે ગુર્જર લિપિ વપરાય એ બનવાભેગ છે. આ દ્વર હોવાના કારણ સખબ ચાલુક્ય વંશાવલિનું ખરૂં જ્ઞાન ન હોય, એ પણ બનવાભેગ છે. અગર કેાતરનારની માત્ર બેહરકારીથી પણ પુલકેશી ખીજાને બદલે કીર્તિવર્માને સત્યાશ્રયનો ઇલકાબ આપ્યો હોય, જો કે પરમમાહેશ્વર લખાય તેવો અનન્ય શિવલક્ષ્મી પુલકેશી ખીજા ન હતો છતાં પાશ્ચિમાત્ય ચાલુક્યો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને જીનેન્દ્રની માફક શિવ પૂજાને પણ ઉત્તેજન આપતા.

પં. ૧૩ માં વર્ણવેલો નાગવર્ધન પુલકેશી ખીજાનો ગુરૂ હોવો જોઈએ. પુલકેશીને શ્રી નાગવર્ધન પાદાનુધ્યાત કહ્યો છે તેનો ખરો અર્થ તો તે થવો જોઈએ. પરંતુ કેટલાંક તામ્રપત્રોમાં તસ્ય શ્રુતઃ અગર તસ્યાશ્રયઃ ની સાથે પણ માત્ર વાત્સલ્ય ભાવ બતાવવા પાદાનુધ્યાત શબ્દ વપરાયો છે. (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૦ નં. ૩ ને નં. ૧૦, વો. ૪ પા. ૯૪, વો. ૬ પા. ૧૩ અને ૧૭) તે સુજબ અર્થ કરવામાં નાગવર્ધન તે કીર્તિવર્માનું ખીજું નામ હોય એમ કલ્પના કરવી જોઈએ તેથી મહારી માન્યતા છે કે આંહી તે માત્ર પાદમક્તના અર્થમાં વપરાયો છે (સરખાવો વો. ૭ પા. ૧૬૧ પં. ૧ વો. ૫ પા. ૫૧ પં. ૧૩-૧૪. પા. ૧૫૫ પં. ૧૨-૧૩). વો. ૫ નં. ૧૨ પં. ૧૪ અને નં. ૧૫ પં. ૧૩ માં પાદમક્ત નો ઉપયોગ થયેલ છે.

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨૩ ડો. જે. એફ. ફ્લીટ. (૧) મહાભારતનો ખીજો શ્લોક ખીજ પતરામાં મુશ્કેલીથી કેાતરવાની જગ્યા છે તેથી સંભવ છે કે સાલ ખીજ પતરાની પાછળ કેાતરી હોય. મૂળ પતરાંના અભાવથી તે ખાબત ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. (આ. ત્રિ. વ.)

અક્ષરાન્તર

પતરૂં પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ[॥]જયત્યાવિષ્કૃતં વિષ્ણાઞ્વૈરાહં ક્ષોભિતાર્ણવં । દક્ષિણોક્ત-
- ૨ દંષ્ટાગ્રવિશ્રાન્તભુવનં વપુઃ ॥ શ્રીમતાં સકલભુવનસસ્તૂયમાનમા-
- ૩ નવ્યસગોત્રાણાં હારીતિપુત્રાણાં સસલોકમાત્રિભિઃ સસમાત્રિભિ
- ૪ રભિવર્ધિતાનાં કાર્તિકેયપરિરક્ષણાવાસકલ્યાણપરંપરાણાં
- ૫ ભગવન્નારાયણપ્રસાદસમાસાદિતવરાહલાઞ્ઠૈ[ઞ્છ]નેક્ષણૈ
- ૬ ક્ષણવશીકૃતાશેષમહીમૃતાં ચલુક્ચાનાં* કુલમલંકરિણ્ણોર
- ૭ શ્વમેઘાવભૃથસ્નાનપવિત્રીકૃતગાત્રસ્ય સત્યાશ્રયશ્રીકીર્તિવર્મ-
- ૮ રાજસ્યાત્મજોનેકનરપતિશતમકુટતટકોટિઘૃષ્ટચરણારવિ-
- ૯ ન્દો મેરુમલયમન્દરસમાનઘૈર્યોહરહરાભિવર્ધમાનવરકરિર-
- ૧૦ થતુરગપદાતિવલો મનોજવૈકકંથચિત્રાંચ્યઃ[રચ્ય]પ્રવરતુરંગ-
- ૧૧ મેનો(ણો)પાર્જિતસ્વરાજ્યવિજિતચેરચોલ પાણ્ડ્યક્રમાગતરાજ્યત્ર-
- ૧૨ યઃ શ્રીમદુત્તરાપથાધિપતિશ્રીહર્ષ-

પતરૂં બીજું

- ૧૩ પરાજયોપલબ્ધાપરનામધેયઃ શ્રીનાગવર્ધનપાદાનુ-
- ૧૪ ધ્યાતઃ પરમમાહેશ્વરઃ શ્રીપુલકેસિવલ્લભઃ તસ્યાનુજોઞ્રાત્રાવિજિતા-
- ૧૫ રિસકલપક્ષો ધરાશ્રયઃ શ્રીજયસિંઘ[સિંહ]વર્મરાજસ્તસ્યસુનુસ્તૃ[સ્ત્રિ]શ્રુવના-
- ૧૬ શ્રય[:]શ્રીનાગવર્ધનરાજઃ સર્વાનેવાગામિવર્તમાનભવિષ્યો[-]શ્વનરપ-
- ૧૭ તીન્સમનુદર્શયત્યસ્તુવઃ સંવિદિતં યથાસ્મામિર્ગોપરાઘૃવિષયાન્ત[:]
- ૧૮ પાતિ બલેગ્રામ[:]સોદ્રઙ્ગઃ સ(સો)પરિકર અચાટમટપ્રવેશ્ય આચન્દ્રાકર્ષણવ-
- ૧૯ ક્ષિતિસ્થિતિસમકાલિન[-]માતાપિત્રોરુદ્દિશ્યાત્મનશ્ચ વિપુલપુણ્યયશોભિ-

(૧) ર પછી ફેટલેક ઠેકાણે વ્યંજન બેવડો લખ્યો છે અને ફેટલેક ઠેકાણે નથી લખ્યો. (૨) જ. ખે. એ. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૯ મે ઇલાવના ગુર્જર તામ્રપત્રમાં પણ પત્ર ને બદલે પન્થ લખ્યો છે. (૩) આ જાતનો જ માત્ર આંહી અને પં. ૨૫ સહસ્રાણિ માં તથા પં. ૧ માં બેવડો અર્ણવં માં લખેલ છે. ખીન્નું અને ચાલુ સ્વરૂપ પં. ૧૮ માં અર્ણવં માં લખેલ છે. (૪) ગ્રેા. બાંડારકર ચાલુક્યાનાં વાંચે છે, પણ તે ખોટા છે. (૫) આ અલખત ભૂક્ષથી ચિત્રકણ્ઠ ને માટે છે. (૬) આગામિન્ આવી મએલ છે તેથી ભવિષ્ય શબ્દથી અર્થ બેવડાય છે. (૭) ડખત્ર ક આ રીતે બે ચોખ્ખો ક લખીને દેખાડવાનો રીવાજ નથી. પં. ૨૦ માં પણ તેજ જ છે. જ. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૪૭ મે ગ્રેા. ડાઉસને પ્રસિદ્ધ કરેલા ગુર્જર જ્ઞાનપત્રમાં પં. ૩૮ માં કર્કાધ્યાપક માં પણ ડખલ 'ક' તેવી જ રીતે લખેલ છે.

- ૨૦ વૃધ્ય[દ્વય]ર્થ્ય બલામ્મડકુર વિજ્ઞસિકયા કાપાલેશ્વરસ્ય ગુગુલપૂજાનિમિત્ત[-]
- ૨૧ તનિ(નિ)વાસિ મહાપ્રતિભ્ય ઉપભોગાય સલિલપૂર્વકં પ્રતિપાદિતસ્તદસ્મદ્વંશ્યૈ
- ૨૨ રન્યૈર્વાગામિનૃપતિમિ[:]શરદ્બ્રજ્જલં જીવિતમાકલ્યા[લય્યા]યમસ્મદ્વાયો-
નુમન્તવ્ય
- ૨૩ પ્રતિપાલયિતવ્યશ્ચૈત્યુક્તં ભગવતા વ્યાસેન । વહુભિર્વસુધામુક્તારાજ-
- ૨૪ મિસ્સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલમિતિ[॥]
- ૨૬ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યો હરેત વસુંધરાં ષષ્ટિં વરિષ[વર્ષ]સહસ્રાણિ વિષ્ટાયાં-
જાયતે કૃમિ[:]

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

- પં. ૧—વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિનો ચાલુ શ્લોક.
- પં. ૨-૧૩ શ્રી કીર્તિવર્મા—તેનો દીકરો પુલકેશિ વલ્લભ હતો.
- પં. ૧૪ તેનો નાનો ભાઈ જયસિંહ વર્મા હતો.
- પં. ૧૫ તેનો દીકરો શ્રી નાગવર્ધન હતો તે દાન આપે છે.
- પં. ૧૭-૨૨ બધાને વિદિત થાય કે માતાપિતા તથા અમારા પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે ગોપ-
રાષ્ટ્ર પરગણામાં આવેલું બલેઆમ ગામ બલામ્મ ઠકકુરની વિનવિ ઉપરથી દાનમાં આપવામાં
આવેલ છે. તે ઠપાલેશ્વરની ગુગુલ પૂજા માટે સૂર્ય, ચન્દ્ર વિગેરેની સ્થિતિ પર્યંત
આપવામાં આવેલ છે. હવે પછીના રાજાઓએ આ દાનને અનુમતિ આપવી અને પાળવું.
- પં. ૨૩ મહાભારતના બે શ્લોક.